RÛHU'L BEYÂN TEFSÎRİ

8

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ

SEKİZİNCİ BASKI

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

SEKİZİNCİ CİLD

DAMLA YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 8

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ

Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL

Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki Rahmân, Hadîd ve Haşr sûrelerinin tercüme kontrolü sayın Dr. Hüseyin KAYAPINAR; diğer sûrelerin tercüme kontrolü sayın Dr. Durak Pusmaz tarafından yapılmıştır.)

REDAKSİYON

Mehmet DOĞRU

EDİTÖR VE SON KONTROL

Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT

Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

DUHÂN SÛRESİ'NİN DEVAMI

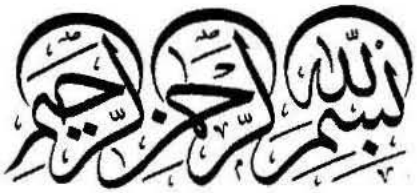

إِنَّ الْمُتَّقِينَ
فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ
وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾ كَذَٰلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ
﴿٥٤﴾ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ فَاكِهَةٍ آمِنِينَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ
إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَاهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾ فَضْلًا مِنْ رَبِّكَ
ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لَعَلَّهُمْ
يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

51. Müttakîler ise hakikaten güvenilir bir makamdadırlar.

52. Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar.

53. İnce ipekten ve parlak atlastan giyerek karşılıklı otururlar.

54. İşte böyle! Bunun yanısıra Biz onları iri gözlü hurilerle eşlendiririz.

55. Orada güven içinde (canlarının çektiği) her meyveyi isterler.

56. İlk tattıkları ölüm dışında, orada artık ölüm tatmazlar. Allah onları cehennem azabından korur.

57. (Bunlar) Rabbinden bir lütuftur. İşte büyük kurtuluş budur.

58. Biz onu (Kur'an'ı) senin dilinle kolaylaştırdık ki düşünüp ibret alsınlar.

59. Artık sen gözetle, şüphesiz onlar da gözetlemektedirler.

51. «Müttakîler ise hakikaten» küfreden ve isyanlardan sakınan, mü'minler ve itaat edenler **«güvenilir bir makamdadırlar.»** Kalınacak bir yerdedirler. *"Makam"* aslında ayakta durma yeri demektir. Daha sonra mutlak olarak yer anlamında kullanılmıştır. Hatta oturulan yere de makam denilir. Burada kalan, âfetlerden ve bırakılıp gitmekten emniyettedir. Güven, korkunun zıddıdır. *"Emîn"* de güvenilir kimse demektir.

Zemahşerî başka bir yöne işaret etmiştir. O da, emîn kelimesi, hiyânetin zıddı olan emanet kökünden gelmektedir. Aslında emîn (güvenilir) kelimesi yerin sıfatı değil, o yerde bulunanın sıfatıdır. Yani emin olan yer değil, o yerde bulunandır. Burada istiâre sanatı yoluyla sanki korkulu bir yerde kalan kimsenin karşılaşacağı zorluklardan dolayı hüzünlü olacağı anlatılmak istenmiştir. Yahut bu bir kinayedir. Çünkü vasıf, kalanın yeri için sabit olunca, onun için de geçerli olmuş olur.

Nitekim şöyle demişlerdir: "İzzet elbiselerinin arasında, cömertlik de abasının altındadır."

52. «Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar.» Bunlar, kalınacak güve-

nilir yerlerin şerefine, içinde bulunan hoş yiyeceklere ve içeceklere delâlet etmesi için zikredilir. Pınarlardan maksat, akıp giden nehirlerdir.

53. «İnce ipekten ve parlak atlastan giyerek...» Atlas; ipek çeşitlerinin en değerlisidir. Gerçekte ipek iki çeşittir. Bir çeşidi; ipek ne kadar ince olursa o kadar iyi ve nefis olur. Diğer çeşidi ise; ne kadar ağır ve ibrişimi çok olursa o kadar nefis ve güzel olur. *"Sündüs"* ince ipek, *"istebrak"* ise kalın olan ipektir.

Bana göre; ipek Allah'a yakın kılınanların giyeceği, atlas ise iyilerin giyeceğidir. Bunu, yakın kılınanların içeceğinin cennette saf bir pınar olan "tesnim" olması, iyilerin içeceğinin ise, bir kokuyla karışımı yapılmış halis bir içecek olması göstermektedir.

Atlas anlamındaki *"istebrak"* lâfzı, Arapçalaşmış yabancı bir terimdir. Yabancı bir terimin, Arapça olan Kur'an'a gelmesi câizdir. Çünkü bu türden olan terim, Arapça terimler gibi kullanılarak Arapçalaştığında yabancı olmaktan çıkmış olur. Bunun üzerine kim, "Kur'an yabancı bir dildendir" derse kâfir olur. Çünkü bu Allah (c.c.)'ın şu sözlerine ters düşer: *"Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik."* (Yusuf: 2) Ancak Kur'an'da yabancı kelimeler vardır diyenin durumuna bakılır. Eğer Kur'an'da Arapçalaştırılmak yoluyla yabancı kelimenin bulunduğunu söylerse doğrudur. Ama Arapçalaştırılmadan vardır derse yanlış olur.

«Karşılıklı otururlar.» Birbirlerine ısınmak, ünsiyet kurmak için meclislerde birbirlerinin yüzlerini görecek şekilde karşılıklı otururlar. Oturdukları divanlar onlarla beraber döndüklerinden birbirlerinin ensesine bakamazlar. Bu şekilde olması aralarında ünsiyetin tam oluşması içindir.

Bazıları şöyle dedi: "Birbirlerine öfke ve hasedlikle sırt çevirmeden, sevgiyle yönelerek otururlar. Çünkü Allah, cennete girdiklerinde göğüslerinden kini söküp almıştır."

54. «İşte böyle! Bunun yanısıra», durumları böyleyken **«Biz onları iri gözlü hurilerle eşlendiririz.»** Böylece bazen dostlarının ünsiyeti ve karşılaşmasıyla, bazen de iri gözlü hurilerden olan kadınlarla beraber olup oynaşmakla zevklenirler.

el-Müfredât'da denildi ki: "Kur'an'da 'zevvecnâ hüm huran' (Onları hurîlerle evlendiririz.) lâfzı gelmedi. Çünkü orada bu dünyadaki gibi nikâh

yoktur." Bunun sebebi de şöyle açıklanmıştır: Cennette evlilik akdi yoktur. Çünkü bunun faydası helâl kılmak içindir. Cennet ise haram ve helâl, mükellef kılma diyarı değildir. *"Hûr"*, beyaz anlamındaki "havrâ" kelimesinin çoğuludur. *"Îyn"* ise "aynâ" kelimesinin çoğulu olup iri gözlü demektir. Buna göre Huri, bembeyaz, tertemiz kadınlar olup, beyazlıklarından, renklerinin safiliğinden gözler hayran kalır. İri, güzel gözlüdürler. Gözlerinin beyazı çok beyaz, siyahıda çok siyahtır. Kiprikleri ince olup gözleri ceylan gözüne benzer. Ceylan gözü Âdemoğullarında yoktur, ama istiare sanatıyla bazı gözler benzetilir. Hurilerin, dünya kadınları veya başka kadınlar olduğu hususunda ihtilâf edildi.

Hasan (r.a.) şöyle dedi: "Onlar dünya kadınları olup Allah (c.c.) onları tekrar değişik bir sûrette yaratır."

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle dedi: "Onlar dünya kadınlarından değildirler."

55. «Orada güven içinde (canlarının çektiği) her meyveyi isterler.» Ne olursa olsun, onları üzecek her şeyden, özellikle bu meyvelerin tükenip kesilmesinden, çok almaktan zarar vermesi ve kalbin perdelenip körelmesinden emindirler. Meyvelerden canlarının çekip arzu ettiklerinin getirilmesini emredip isterler. Bu meyvelerden hiçbiri, bir mekâna veya zamana özel değildir. Dünyada ise böyle birarada bulunmazlar. Yani dünya meyveleri her yerde her zaman bulunmaz, onlar için belirli zamanlar vardır ki bu zamanlardan önce veya sonra bulunmazlar.

Görünüşte iri güzel gözlü hurilerle beraber olup, canlarının çektiği nimetlerle zevklenirler. Ama kalpleriyle de Allah'a (c.c.) yönelmiş olurlar.

56. «İlk tattıkları ölüm dışında, orada», cennette, **«artık ölüm tatmazlar.»** Ancak ilk ölüm ki, onu da cennete girmeden önce tatmışlardır. Onların razı olunan hayatları, ebedî hayatla iç içedir. Cehennem ehlinin ise rızaya uygun bir hayatı yoktur, onlar cehennemde ölmeyeceklerdir. Dirlik yüzüde görmeyeceklerdir.

Denilmiştir ki; "Cennette on şey yoktur: İhtiyarlık, uyku, ölüm, korku, gece, gündüz, karanlık, sıcaklık, soğuk, çıkmak."

Âyetteki istisnanın, bitişik, muttasıl istisna olması da mümkündür. O zaman maksat, ölümü tatmanın kesinlikle olmayacağını belirtmek olur. Sanki şöyle denmiştir: Onlar, cennette ölümü tatmayacaklardır. Ancak ilk ölümün tadını ileride tatmak hariç önceki ölümün tadını sonra tatmak ise mümkün de-

gildir. Özellikle yaşama yurdu olan cennette hiç olmaz. Öyleyse bu, bir şeyi, muhal olan bir şeye bağlamak kabilindendir. Bu ifade tarzı şu âyetteki ifade gibidir: *"Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin."* (Nisa: 22) Anlatılmak istenen; onlar cennette kesinlikle ölümü tatmayacaklardır. Aynı bunun gibi, babalarının geçmişte evlendikleriyle kesinlikle evlenmezler.

«Allah onları cehennem azabından korur.» Yani onları ateşten korur, onu onlardan uzaklaştırır.

57. «(Bunlar) Rabbinden bir lütuftur.» Müttakîlere, zikredilen cennet nimetlerinden verilmesi ve cehennem azabından kurtarılması, Allahu Teâlâ'dan bir lütuf ve bahşiştir. Yoksa eksik, sakat amellerinin karşılığı değildir.

Ehl-i sünnet, kulun cehennemden kurtularak, cenneti ve nimetlerini kazanmasının hepsinin ancak Allah'ın (c.c.) lütfu ve ihsanı ile olabileceğine bu âyeti delil göstermektedir. Bunlardan hiçbirini yapmak O'na vacip değildir. Söz konusu nimetlere kavuşmak Allah'ın lütfuyla olduğuna göre, istihkak sahibi olmak da kalkmış olur. Öyleyse bütün iyilikler, müttakîlere Allah (c.c.)'tan bir lütuftur. Zira onları başta lütfuyla yaratmış, kazanma sebeplerinden de çıkarmıştır. Çünkü kazanmak bile bir lütuftur; eğer olgunlukların kazanılması, kerametlerin elde edilmesi için güç yaratılmamış olsaydı, kul bunlara ulaşmaya yol bulamazdı. Nitekim bir hadiste: *"Sizden hiç bir kimseyi ameli cennete sokamaz, ateşten de koruyamaz. Hatta beni bile, ancak Allah'ın rahmetiyle olursa müstesna."*[6] Yani bende cennete ancak Allah'ın rahmetiyle girebilirim. Yoksa amelimle değil. Bundan maksat, amelin değerini küçümsemek değil, aksine onunla gururlanmaktan sakındırmak ve onun ancak Allah'ın lütfuyla tamamlanabileceğini izah etmektir.

İbn-i Melek şöyle dedi: "Hadiste ehl-i sünnetin mezhebinin doğruluğuna delâlet; Mu'tezilenin, cennete sadece amel ile girilebilir tarzındaki inançlarının yanlışlığına da delil vardır."

Allah Teâlâ'nın şu sözü: *"Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık cennete girin."* (Nahl: 32) ve benzerleri ise hadisin mânâsına ters değildir. Çünkü

6- Hadisi burada mânâsıyla nakletmiştir. Metni ise; *"Sizden hiçbiriniz ameli ile cennete giremez. Sende mi? denildiğinde: Evet ben de, ancak Allah beni rahmetiyle ve lütfuyla bürüyüp kuşatmıştır."* Müslim, *Camiu'l-Usûl*, 1/307.

âyet, amelin cennete girmeye sebep olduğunu açıklamaktadır. Hadiste nefyedilen ise amelin bizzat neden ve gerektirici âmil olmasıdır.

Denildi ki: "Cennete girmek Allah'ın rahmetiyle, derecelerin paylaştırılması yapılan güzel amellerle, ebedî kalmak da niyetlerle olur. Bu üç makamdır. Bedbahtların diyarına yani cehenneme girmek de aynı şekilde Allah'ın adâletiyle, azap tabakasına yapılan kötü amellerle, orada ebedî olmak da niyetlerle olur. Gerçekte, ebedî olan bu azabı muhalefetlerinden, başkaldırmalarından dolayı haketmişlerdir. Nitekim, ebedî saadet de hakka muvafakat edip kabul etmekle kazanılmıştır. Eğer ateşe giren âsiler emirlere muhalefet etmeselerdi Allah da onlara şeriatın hükmüne göre azap etmezdi."

Allah'tan bize, bütün Müslümanlara sâlih amelleri yapmaya muvaffak kılmasını ve bize hayayı ihsan etmesini niyaz ediyoruz.

«**İşte büyük kurtuluş budur.**» Bunun ötesinde kurtuluş yoktur. Çünkü bu bütün şerlerden pak olup, her isteğe nail olmaktır. *Müfredât*'da belirtildiği gibi *"fevz"*, selâmetle zafere ulaşmaktır.

Fakîr (müellif) de şöyle der: "Ölüm de bu kurtuluşa vesile ve kapı olduğundan: 'Ölüm mü'mine hediyedir.' buyrulmuştur. Ölüm her ne kadar bir yönden yok olmak olsa da, diğer yönden kurtuluştur. Bunun için denilmiştir ki: Ölüm herkes için hayırlıdır; mü'mine hayırlı olması; onun sebebiyle, bulunduğu hapisten kurtulup cennet bahçelerindeki dâimî nimetlere ulaşmasındandır. Âsi kimseye hayırlı olması ise; dünyada ona mühlet verilmesidir. Bu mühlet verme onların isyanlarının ve günahlarının artmasına sebep olur. Nitekim bunu Allah şöyle bildiriyor: '*...Onlara ancak günahlarını artırmaları için fırsat veriyoruz...*' (Âl-i İmran: 178) Bu da azabın artmasına neden olur."

58. «Biz onu (Kur'an'ı) senin dilinle kolaylaştırdık», senin dilinle indirmekle apaçık olan Kitabın anlaşılmasını kolaylaştırdık **«ki düşünüp ibret alsınlar.»** Kavmin onu anlayıp düşünsünler ve gereğince amel etsinler diye. Bunu yapmadıkları taktirde:

59. «Artık sen gözetle.» Artık sen onların başına gelecek olan kaderlerini bekle. Çünkü bunları görmekte inananlara ibret, müttakîlere öğüt vardır.

«Şüphesiz onlar da gözetlemektedirler.» Onlar senin başına felâketlerin gelmesini beklemektedirler. Fakat bu sana zarar vermez. Çok yakında sennin ümitlerin tahakkuk edecek, onların ümitleri ise boşa çıkacaktır. Yahut, sen sevabı bekle, onlar ise cezayı beklemektedirler. Çünkü kötülük

eden işlediği kötülüğün cezasını bekler.

Âyette birçok faydalar vardır:

Bunlardan birincisi; Allah Teâlâ'nın Kur'an'ın kolaylaştırıldığını açıklamasıdır. Kolaylaştırma zorlaştırmanın tersidir. Diğer bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"Doğrusu biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz."* (Müzzemmil: 5) İki âyetin arasında görünüşte tezatlık vardır. Cevabı şöyledir: Kur'an diller için kolay, mükelleflere zor gelen sorumluluklar kapsaması açısından ağırdır. Şüphesiz ki dille okumak, yaşamaktan daha kolaydır. Bununla ilgili bir espiri anlatılır: Zenginlerden birisinin oğlu hastalanır. Ona; kurban kes, böylece belki Allah oğluna şifa verir, derler. O da: Hayır, Kur'an okuyacağım, der. Bazı ârifler bunun üzerine şöyle der: "Kur'an'ı seçmesi onun dilinde olmasından, kurbanı kesmekten yüz çevirmesi de kalbinde olmasındandır. Çünkü mal sevgisi kalpte yerleşmiş olup çıkartılması zordur.

İkinci fayda: Allahu Teâlâ *"senin dilinle"* buyurdu. Bununla sözünü onlara eğer vasıtasız olarak duyursaydı, dayanamayıp hepsinin öleceğine işaret etmiştir.

Cafer es-Sıddık (r.a.) şöyle dedi: "Eğer kolaylaştırılmasaydı, yaratıklardan hiçbiri, Kur'an'dan bir harfi bile okumaya güç yetiremezlerdi. Zira o ezelî ve ebedî olan Allah'ın kelâmıdır, buna nasıl güç yetirebilsinler?"

İbn-i A'ta'da şöyle dedi: "Kullarından dilediğinin diline okunması kolaylaştırılmış olup, bir an bile onu okumaktan usanmazlar, kullarından dilediğine de onu okuma kapısı kapatılmış olup, bir an bile onu hatırlayamazlar."

Üçüncü fayda: Bazı Mu'tezilîler *"düşünüp ibret alsınlar"* sözünü, Allah'ın bütün herkesten imanı istediğine, hiçbir kimseden küfrü istemediğine delil olarak kullanmışlardır. Kendilerine şöyle cevap verilmiştir: *"Düşünüp ibret alsınlar"* sözü sebep ifade etmektedir. Mânâ: Kavmin onu anlayıp ibret almasını istedi, olur. Veya düşünüp ibret almaları, öğüt almaları sonra da onlardan azap kaldırıldıktan sonra vaad ettikleri imanı yerine getirmeleri için kolaylaştırılmıştır. Mu'tezilenin yaptığı gibi dilemek şeklinde mânâ verilmesi yanlıştır. Çünkü dilemek, kesinlikle dilenen şeyin olmasını gerektirir.

Dördüncü fayda: Hadiste vârid olduğu gibi, ferahlığı, kurtuluşu beklemek ibadettir. Çünkü bu imandandır.

Bu sûrenin fazileti hakkında sahih hadisler gelmiştir. Peygamberimiz

şöyle buyuruyor: *"Kim Cuma gecesi Hâ. Mîm. Duhân sûresini okursa affolunmuş olarak sabahlar."*[7] Gene Peygamberimizden (s.a.v.): *"Kim bir gecede Duhân suresini okursa, yetmiş bin melek sabaha kadar onun için af diler,"*[8] buyurduğu rivâyet edilmiştir. Bu iki hadisi Ebû Hureyre (r.a.) rivâyet etmiştir.

Birincisini Tirmizî nakletmiştir. Ebû Ümâme (r.a.) şöyle dedi: Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kim Hâ, Mîm, Duhân'ı Cuma gecesi veya Cuma günü okursa Allah ona cennette bir ev bina eder."* Ev, geceleyin insanın sığınağı olduğundan, Kur'an okumakta da genellikle istirahatı terkederek gecenin ihyası gerçekleştiğinden, sanki cennette evin bina edilmesi, istirahatı terketme pahasına geceleyin yapılan okumanın karşılığı olmuştur. Böylece mükâfatda yapılan amelin cinsinden verilmiş olmaktadır. Hadiste geçen *"Cuma günü okumak"* geceye yorumlanmıştır.

Rızasını kazanmaya, âyetlerini okumaya, beyanatlarının hakikatı ile amel etmeye muvaffak kılan ancak Allah'tır. İnayetine lâyık olanlara yardım eden de O'dur.

Allahu Teâlâ'nın yardımıyla Duhân Sûresi'nin tefsiri tamamlanmıştır.

7- Nesâi, Ebû Hureyre'den, *"Kim, Hâ. Mîm. Duhân'ı Cuma gecesi okursa affolunur,"* şeklinde rivâyet etmiştir. Bkz. *Fethu'l-Kebir*, 3/226.

8- Tirmizî, Ebû Hureyre'den, Kur'an'ın Sevabı bölümünde rivayet etmiş olup senedi zayıftır. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/481.

CÂSİYE SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 37 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ إِنَّ فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ وَفِي خَلْقِكُمْ وَمَا يَبُثُّ
مِن دَابَّةٍ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ
وَمَا أَنزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِن رِّزْقٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا
وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٥﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

1. Hâ. Mîm.

2. Kitabın indirilişi azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır.

3. Şüphesiz göklerde ve yerde inananlar için âyetler vardır.

4. Sizin yaratılışınızda ve yeryüzünde yaydığı canlılarda kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işaretler

vardır.

5. Gecenin ve gündüzün değişmesinde, Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta ve ölümünden sonra yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları estirmesinde, aklını kullanan bir toplum için dersler vardır.

6. İşte sana gerçek olarak okuduğumuz bunlar, Allah'ın âyetleridir. Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?

1. «Hâ. Mîm.» Yani bu surenin adı Hâ. Mîm'dir.

2. «Kitabın» içinde sûrelerin ve özellikle bu sûreyi celilenin bulunduğu Kur'an'ın **«indirilişi azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır.»** Bu ifade gösteriyor ki kitap yani Kur'an, haktır ve gerçektir.

Yine âyet metninde yer alan *"el-azîz"* kelimesi Kur'anın muciz olduğunu yani kimsenin benzerini getiremeyeceğini, benzerini getirme girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanacağını ifade etmektedir. *"el-Hakîm"* kelimesi ise Kur'anın içinde kesin hikmetler olduğuna ve başkaları tarafından yürürlükten kaldırılmayıp aksine kendi kendisini nesh edebileceğine delâlet etmektedir. Ayrıca bazı karşıtların iddia ettiği gibi bir şiir veya kehanet ya da benzerini getirmenin mümkün olabileceği Rasûlüllah tarafından uydurulmuş bir takım sözler olmadığına işaret etmektedir. Yine bu ifade, Kur'anın Rüstem İsfendiyar ve başkalarının kıssaları gibi eskilerin uydurdukları bir takım mitolojiler, uydurma hikâyeler olmadığını göstermektedir.

Şu halde insan, Kur'an'ın değerini bilmeli ve kalbini onunla doldurmalıdır.

3. «Şüphesiz göklerde ve yerde» yani bunların yaratılışında ve yıldızlar, dağlar, denizler vb. Yüce Allah'ın kudretinin nişaneleri olan şeylerin yaratılışında **«inananlar için âyetler vardır.»** Yani tasdik eden kimseler için Yüce Allah'ın Rab olduğunu gösteren canlı deliller, tevhid ehli için ilâhî deliller vardır.

Burada özellikle mü'minlerin isimlerinin anılması, bu deliller ve canlı şahitlerden onların yararlanmaları nedeni iledir. Çünkü onlar yaratılmışlara bakarak yaratıcıya ve yoktan var edilmiş olan şeylere göz atarak, bunun yapıcısına gitmekte ve onun vahdaniyetine inanmaktadırlar. Zaten bu da ima-

nın ilk kapısı olmaktadır. Bu nedenle iman "iykan"a (kesin olarak görüyormuşçasına iman) takdim edilmiş, önce getirilmiştir.

Bu âyette "muzaf" ın (tamlanan) getirilmeyerek *"göklerde ve yerde..."*şeklinde söylenmesi daha sonra gelecek âyette de bu muzaf'ın getirilerek *"sizin yaratılışınızda..."* şeklinde zikredilmesinin sebebi şudur: Gökler ve yeryüzü birer yaratılmış mahluk olsalar bile yaratıklardan hiçkimse onların yoktan var edilişlerini görmemiş, buna şahit olmamışlardır. Nitekim bu gerçeğe Yüce Allah: *"Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına ne de bizzat kendilerinin yaratılışına şahit tuttum"* (Kehf: 51) buyurarak işaret etmiştir.

İnsanın ve onun yaratılışına dahil olan diğer canlıların yaratılışları ise böyle değildir. Çünkü bunların yaratılışları vasıtası ile ilk kez nasıl yaratıldıkları çıkarılabilir ve yine onların yaratılışları, üreyip çoğalmaları müşahade edilebilir. Şu halde bu canlılarda yaratılmış olma niteliği yer ve göklerden daha belirgin olmaktadır.

4. «Sizin yaratılışınızda» yani sizin nutfe (sperm)den yaratılışınızda, sonra yaratılış tamamlanıncaya kadar kan pıhtısından başlayarak çeşitli merhaleleri aşıp yaratılışınızın tamamlanmasında **«ve yeryüzünde yaydığı canlılarda...»** Bunun mânâsı şudur: Sizin yaratılışınızda ve Yüce Allah'ın yeryüzüne yayıp dağıtmış olduğu çeşit çeşit şekil ve biçimlerde sayısız olarak yaratmış olduğu hayvanlarda ibret verici işaretler vardır. Burada Yüce Allah'ın adının zikredilmeyerek zamir getirilmesi az önce yukarıda zikredilmiş olmasındandır.

Eşyaya bulunduğu hal üzere bakarak **«Kesin olarak inanan bir toplum için ibret verici işaretler vardır.»** *"Yakîn"* marifet, dirayet ve benzeri durumlardan daha ileri derecede bir bilgi mertebesidir. "Yakîn" ile "iman" arasında çok fark vardır. İmanın aslı, yakîndir. Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.) yakîni şu sözleri ile istemiştir: *"Allah'ım senden kalbimi kaplayan iman ve sonu inkâr olmayan yakîn istiyorum."*

Yüce Allah, yukarıdaki âyette üçüncü âyette ifade ettiği gibi "inananlar için" demeyip tersine *"kesin olarak inanan bir toplum için"* demekle birincilere göre bu ikincilerin az olduklarına işaret etmektedir. Îkan mertebesinin insanların yaratılışlarına bakılarak sağlanacağı ifade edilmiştir. Çünkü ondan daha öncesi âfâkın yani dış âlemin yardımıyla iman olup bu da insanın

dışındadır. Bu ikincisi ise nefislerin vasıtası ile elde edilen imandır ki, insanın iç âlemindedir. İşte bu, imanın en özel derecelerindendir. Çünkü insan, imanını âfâkî mertebede (dış dünyadaki âlametlerle) tamamlayacak olursa, nefislerin müşahadesi mertebesinde bir imana yükselmiş olur. Yakînin mükemmelliği birinci mertebede değil bu son mertebede ve derecededir. Çünkü bir insanın kendi iç âlemindeki gerçekleri bilmesi kendi dışındaki şeyleri bilmesinden çok daha güçlüdür. Zira bu ikinci durumda insanı yalanlayacak hiçbir şey yoktur. Bu nedenle "zaruri bilgi" (zorunlu olarak elde edilen bilgi) istidlâlî, yani dış dünyadaki alâmetlerin yardımı ile elde edilen ilimden çok daha güçlüdür.

Yeryüzündeki canlıların yaratılışının insanın yaratılışına katılması bütün bunların tamamının yaratık cinsi olmaktaki ortak noktaları dolayısıyladır. Âlimin biri der ki: "Her hangi bir kul, yeteneğindeki güzelliğe zahiren ve batinî olarak iyice dikkat edip bakarsa ve en güzel biçimde yaratıldığını gözleyecek olursa, boyunun posunun düzgünlüğünü, biçiminin ve gidişinin güzelliğini, aklının mükemmelliğini ve her şeyi birbirinden ayırmadaki tam yeteneğini görecek olursa ve vücut organlarında kendine mahsus özellikleri müşahade edip sonra da diğer hayvanların vücutları, organları, yünleri ve karakterleri üzerinde adamakıllı düşünecek olursa, o zaman insanoğlunun anlama, akıl, her şeyi birbirinden ayırdetme sonra da iman etme hususunda cinlerden üstün olduğunu; emaneti yüklenme, eşyanın isimlerini öğrenme ve Allah'ın yeryüzünde halifesi ve mukarrabin meleklerin secde ettiği bir yaratık olduğunu, ardından bu faziletlerin ve menkıbelerin yalnız kendine mahsus olduğunu görürse, kesin olarak anlar ki, Yüce Allah onları şerefli kılmış ve birçok yaratıktan üstün tutmuştur.

5. «Gecenin ve gündüzün değişmesinde» yani gecenin ve gündüzün peşpeşe gelmesinde ya da onların uzunluk ve kısalık bakımından birbirinden farklı olmasında veya gecenin karanlık, gündüzün aydınlık olmasında **«Allah'ın gökten indirmiş olduğu rızıkta»** yani yağmurda ki, yağmur rızka sebebtir. Yağmur kavramının rızık kelimesi ile ifade edilmesi, yağmurun Yüce Allah'ın kudretine ve rahmetine bir delil olduğuna dikkatleri çekmek içindir. **«Ve ölümünden sonra»** yani yeryüzünün kuruyup hayat belirtilerinden uzaklaşmasında, üzerinde bitki bitirme kuvvetinin yok olmasında, meyve ağaçlarının meyvesiz kalmasından sonra yerden çeşit çeşit ekinler, meyveler ve bitkiler çıkarmak sûreti ile **«yeri onunla diriltmesinde, rüzgârları estirmesinde aklını kullanan bir toplum için dersler vardır.»**

Bu âyette yağmurla ıslanan yeryüzü, doğumun ve gelişmenin başlangıcı olmaları bakımından canlıların ruhuna; ayrıca bu rutubetin yok olması da ruhun gidip cesedin ölmesine benzetilmektedir. Âyette *"rüzgârın estirilmesi"* demek rüzgârın bir yönden diğer yöne gönderilmesi, bir durumdan bir başka duruma çevrilmesi demektir. Çünkü rüzgârın doğudan eseni olduğu gibi batıdan, güneyden ve kuzeyden eseni vardır. Yine sıcak, soğuk faydalı ve zararlı rüzgârlar vardır.

Normalde önce rüzgâr esip sonra yağmur yağdığı halde âyet metninde rüzgârın esmesinin yağmurun yağmasından daha sonra ifade edilmiş olmasının sebebi: Ya rüzgârın da başlıbaşına ayrı bir delil olduğunu vurgulamak içindir. Çünkü kâinattaki durum gözetilecek ve buna göre ifade edilecek olsaidi belki de rüzgârların estirilmesi ve ardından yağmurun yağmasının bir tek delil ve alâmet olduğu kanaati uyanabilirdi. Ya da rüzgârın esmesi, sırf yağmurun meydana gelmesi için bir delil olmadığından tersine hem yağmur ve hem de gemilerin denizlerde yol alması olayında olduğu gibi başka yararlarının da bulunmasından dolayıdır.

"Dersler" şeklinde Türkçeleştirilen *"âyât"* kelimesi, buraya kadar geçtiği üç yerde de elif lamsız olarak getirilmesinin sebebi, nicelik ve nitelik olarak bu ders ve ibretlerin şerefinin vurgulanması içindir. Bilgiyi kabul etmek için hazır olan yüce akıldır. İnsanın bu güç sayesinde elde ettiği bilgiye akıl denir. Bu nedenle Emiri'l-Mü'minîn Hz. Ali kerremallahu vecheh der ki: "Akıl iki çeşittir: Matbu ve mesmu'. (Matbu: insanın kendisinden kaynaklanan, Mesmu' ise, duyu organları ile elde ettiği demektir.) Matbu akıl, mesmu' yoksa bir fayda sağlamaz. Tıpkı insanın gözünün nuru yoksa güneşin bir anlam ifade etmediği gibi. İşte yüce Allah'ın *"...Fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir."* (Ankebût: 43) âyeti kerimesinde kastedilen bu akıldır.

Kâfirlerin akılsızlıkla kınandıkları her yerde işaret olunan birinci değil ikinci akıldır. Buna karşılık aklı olmadığı için kuldan mükellefiyetin kaldırıldığı her yerde kasdedilen akıl ise birinci akıldır. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Gündüzün ve gecenin değişmesinde akıl gözleri ile bakan ve bunlardan ibret alan toplum için dersler vardır. Çünkü görülen şeyler bunları yaratan bir yaratıcının olduğuna, O'nun muazzam bir kudreti ve hikmeti olduğuna çok açık delildir.

Âyette akıllı olan kimselerin zikredilmesinin sebebi, bu delillerin, işaretlerin ve derslerin ancak akıl sayesinde kavranabileceğindendir. Her halde bu-

rada sadece aklın zikredilmesi ve iman ile îkandan sonra getirilmesinin sebebi şudur: Bu son delil, hem gökyüzünde hem yeryüzünde ve hem de bunların arasındadır. İnsanın aklının bütün bunları anlama gücü ve iman ve ikan mertebelerini elde etme fonksiyonu vardır.

Bu âyette Yüce Allah'ın dinî ilimleri bir yandan kesbî kılıp deliller yardımıyla destekleneceğine, bir yandan da vehbî kılıp canlı şahitlerle tahkik edileceğine işaretler vardır. Bunlara basiret gözü ile bakmayan kimsenin ayağı, sıratı müstakîmden kayar ve cehennem azabına düşer. Bu gün böyle bir kimse şaşkınlık ve taklit içinde bocalarken âhirette ebedî ceza ile tehdit edilmektedir.

Yüce Allah bizi ve sizleri delil ve şahitlerden istifade edenlerden eylesin ve bizleri bütün inkârcı ve kâfirlerin körlüğünden muhafaza buyursun. Çünkü O, birdir ve tektir.

6. «İşte sana gerçek olarak» Cebrâil vasıtası ile **«okuduğumuz bunlar»**, sûrenin başından beri okuduğumuz Kur'an âyetleri, kâinatın yaratılışına dair alâmetlere ve delillere işaret eden **«Allah'ın âyetleridir.»**

"Bunlar" şeklinde tercüme edilen" *tilke"* kelimesinin yukarıda zikredilen delillere işaret etmesi mümkündür. Buna göre mana şöyle olur: Yüce Allah'ın varlığına, birliğine, kudretine, ilimine ve hikmetine işaret eden bu delilleri sana okuyoruz. Yani onlara delâlet eden ilâhî nazmı okuyoruz.

«Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra» âyette önce Allah Teâlâ'nın adının zikredilmesi O'na tazim içindir. Arapçada buna benzer örnekler vardır. Meselâ: Zeyd ve onun cömertliği hoşuma gitti, şeklinde kurulan cümlede asıl maksat, Zeyd'in cömertliği hoşuma gitti, demektir. Ancak isminin açıkça zikredilmesi ona saygı içindir. Bir örnek de âyetten vermek gerekirse: *"Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasûlü'ne, onun akrabalarına...aittir."* (Enfâl: 41) Bu âyette de Yüce Allah'ın isminin zikredilmiş olması tıpkı yukarıdaki gibi O'na tazim içindir.

«Hangi söze» ve hangi habere **«inanacaklar?»** Yani semavî kitapların arasında Kur'an-ı Kerim, muciz ve gözkamaştırıcı bir kitaptır. Bu kitaba inanmadıklarına göre ondan sonra hangi kitaba inanacaklardır? Yani bu kitaptan başka bir kitaba inanmazlar.

Bazıları demişlerdir ki; âyetin mânâsı şudur: Kur'an Yüce Allah'ın en son kitabı, Hz. Muhammed de peygamberlerinin sonuncusudur. Eğer ona

iman etmezlerse, Kur'andan sonra bir başka kitap ve bir başka peygamber gelmeyeceğine göre hangi kitaba inanacaklardır?

Bu âyeti kerimede işaret ediliyor ki, imanın kalbte doğması, ancak Allah'ın yardımıyla, onu kalblerde yazması ile ve mü'minlere delilleri işaretleri göstermesi ile mümkündür. Eğer bunlar olmayacak olursa mantıkî ve aklî bir takım delillerle imanın kalbte doğması mümkün değildir.

İbn Abbas'ın rivayet ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) sahabelere sorar: *"Mahlukatın içinde imanı en hayret verici olan size göre kimdir?"* Sahabe cevap verir: "Meleklerdir." Rasûlüllah (s.a.v.): *"Melekler her şeyi açık seçik gördüklerine göre neden iman etmesinler?"* Sahabe: "Peygamberlerdir" der. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Peygamberlere Cebrâil gökten emirleri indirip dururken nasıl olurda iman etmezler?"* Sahabe: "O halde senin sahabelerindir," derler. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Sahabelerim bunca gördükleri gerçekler dururken nasıl olur da iman etmezler? Bence imanı en hayret uyandıran insanlar benden sonra gelip beni görmedikleri halde bana iman eden, beni görmedikleri halde tasdik eden kimselerdir. İşte onlar benim kardeşlerimdir,"* buyurur. [1]

Bu hadisi şerifte işaret olunuyor ki kalpte doğan bir takım delil ve şahitlere dayalı olan iman dış dünyadaki bazı delillere dayalı olan imandan daha üstündür. Her birinin makamı ve mertebesine göre bir üstünlüğü vardır. İman ve tevhid ehli mutlak olarak bağışlanmıştır.

وَيْلٌ لِّكُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٧﴾ يَسْمَعُ آيَاتِ اللَّهِ تُتْلَىٰ
عَلَيْهِ ثُمَّ يُصِرُّ مُسْتَكْبِرًا كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا ۖ فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ
أَلِيمٍ ﴿٨﴾ وَإِذَا عَلِمَ مِنْ آيَاتِنَا شَيْئًا اتَّخَذَهَا هُزُوًا ۚ أُولَٰئِكَ

1- Elimdeki kaynaklarda bu lâfızlarla söz konusu hadisi görmüş değilim ancak hadisi destekleyen başka sahih rivayetler vardır.

لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۝٩ مِّن وَرَآئِهِمْ جَهَنَّمُ ۖ وَلَا يُغْنِي عَنْهُم
مَّا كَسَبُوا شَيْـًٔا وَلَا مَا اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ
عَظِيمٌ ۝١٠ هَٰذَا هُدًى ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ
لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ ۝١١

7. Vay haline, her yalancı ve günahkâr kişinin!

8. O, Allah'ın kendisine okunan âyetlerini işitir de sonra büyüklük taslayarak sanki hiç onları duymamış gibi direnir. Onu acı bir azap ile müjdele!

9. O, âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman onlarla alay eder. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

10. Önlerinde de cehennem vardır. Kazandıkları şeyler de, Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar da onlara hiçbir fayda vermez. Büyük azap onlaradır.

11. İşte bu bir hidayettir. Rabblerinin âyetlerini inkâr edenlere gelince onlara en kötüsünden elem verici bir azap vardır.

7. «Vay haline, her yalancı...» Âyetin orjinal metninde yer alan *"efak"* kelimesi yalancı demektir. *"İfk"* bulunması gerektiği (gerçek) biçimden başka şekle çevrilmiş her şeye denir. **«Ve günahkâr kişinin!»** *"Esîm"* kelimesi, günahı çok olan demektir. Tıpkı Arapçada "âlim" kelimesinin ilmi çok anlamına gelmesi gibi.

8. «O, Allah'ın kendisine okunan âyetlerini işitir de...» Bu cümle, yukarıda geçen yalancı kişinin bir diğer sıfatıdır. *"Allah'ın âyetleri"*nden maksat Kur'an âyetleridir. Çünkü dinleme olayı onlar için söz konusudur. *"Okunan âyetler"* ifadesindeki okumadan maksat da yine Kur'an âyetleridir.

«Sonra» işitmiş olduğu Allah'ın âyetlerine iman etmekten, onların dile getirmiş olduğu hak ve gerçeklerle alay ederek, kendi kafasındaki bâtıl inanışları beğenerek boyun eğmekten **«büyüklük taslayarak sanki hiç onları duymamış gibi direnir.»** İnkârına kararlı olarak devam eder. Bir başka ifade ile durumu, onları hiç duymamış kimselerin durumuna benzer. Söz konusu kimse, o âyetleri kabul etmemesi, bunlardan yararlanmaması noktasında bunları hiç duymamış kimseye benzetilmiş olmaktadır.

En-Nadr b. el-Hâris b. Abduddâr -ki daha sonra katledilmişti- Rüstem ve İsfendiyar hikâyeleri gibi Acem hikâyeleri ve kıssaları satın alır ve bunlar vasıtası ile insanların Kur'anı dinlemelerine engel olurdu. İşte bu âyet kendisini ve kendi yolunda giden kimseleri, içinde bulundukları kötülük ve fesat dolayısıyla uyarmak için gelmiştir. Âyetin mânâsının, bütün şer ve fesat üzere olanları kuşattığını da anlamaktayız.

Âyet metnindeki *"sonra"* kelimesi, bütün herkesin boyun büküp baş eğmesi gereken âyetleri duyup işittikten sonra bu ısrarlı oluş ve büyüklük taslamanın, bütün bunlardan sonra artık olmaması gerektiğini vurgulamak içindir.

«Onu acı bir azap ile müjdele!» Yani onu, direnmesi ve büyüklük taslaması nedeni ile acı bir azap ile müjdele, demektir. Burada azap kelimesinin müjde fiili ile kullanılması, bir istiare sanatı yapıldığına delildir. Haber verilen şey hakkında bir sevinç uyandıran olayı bildirmek anlamına gelen müjdeleme kelimesi, istiare sanatıyla bunun tam zıddı olan azabın bildirilmesi için kullanılmıştır. Böylece uyarı, müjdeleme kavramına alay etmek ve küçümsemek kabilinden katılmıştır. Bu yaptığımız açıklama, müjdeleme kavramından bilinen sevinçli bir haberi verme manasına alınırsa geçerlidir. Buna karşılık kelimeyi asli mânâsında almak da mümkündür. Müjdeleme kelimesi Arapçada sözlük açısından işittiği zaman insanın yüzünde değişiklik meydana getiren herhangi bir haber demektir. Bu durumda haber, sevinçli bir haber, olabileceği gibi üzüntü verici haber de olabilir.

9. «O, âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman» yani Bizim âyetlerimizden herhangi bir kısmı ona ulaştığı ve bunların âyetlerimizden olduğunu öğrendiği zaman... Yoksa "âyetlerimizi nasılsa o şekliyle bilip öğrendiği zaman" demek değildir. Çünkü o, bu ifadeden uzaktır. **«Onlarla,»** âyetlerin tamamı ile **«alay eder.»** Yani sadece işitmemekle kalmaz, tersine onları alaya alınacak birer nesne yerine koyar. Nitekim en-Nadr b. el-Hâris böyle idi. O, âyetleri alaya almış Acemlerin hikâye ve kıssaları ile onların

karşısına dikilmişti. Bundan amacı sade insanlara bu âyetlerin herhangi bir hakikatı ve gerçekliği olmadığını göstermekti. Nitekim Ebû Cehil de böyleydi. O, halka tereyağı ve hurma yedirmiş ardından: "Buyrunuz! Zakkum yeyiniz. Muhammed'in sizi tehdit etmiş olduğu zakkum işte budur" demiş, Kur'anda yer alan zakkumu tereyağı ve hurma olarak almıştı.

Yukarıda belirtilen günahları sebebi ile **«onlar için...»** Burada *"onlar"* zamiri ile bütün yalancılara işaret olunmaktadır. Çünkü onların tamamı yukarıda zikredilen çirkin hareketleri taşıyarak aynı niteliktedirler. İfadenin çoğul olarak getirilmesi bütün yalancıların bu kavrama girmeleri nedeni iledir. Nitekim daha önceki zamirler, her bir kişi tek tek kastedildiği için tekil olarak getirilmişti.

«Alçaltıcı bir azap vardır.» Onları zelil kılacak, kuvvetlerini ve izzetlerini yok edecek bir azap vardır. Burada azap kelimesinin *"alçaltma"* sıfatı ile sıfatlanması Allah'ın âyetlerini alaya almaları, büyüklük taslamaları fiiline karşılıktır.

10. «Önlerinde de cehennem vardır.» Yani cehennem önlerindedir. Çünkü onlar kendilerine hazırlanmış olan şeye doğru yönelmişlerdir. Âyeti "cehennem arkalarındadır" şeklinde anlamak da mümkündür. Çünkü onlar cehennemden yüzçevirmekte, dünyaya yönelmektedirler. Âyetin orjinal metninde yer alan ve "ön", "arka" şeklinde Türkçeye çevrilen *"vera"* kelimesi insanın önden ya da arkadan örttüğü, kapattığı yön demektir.

«Kazandıkları şeyler de» yani malları ve çocukları **«Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar da»** yani Allah'ı bırakıp taptıkları putlar da **«onlara hiçbir fayda vermez.»** Yani onlardan hiçbir azabı savmaz. Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: Kazandıkları mallar ve çocuklar onlardan azabı savmada en küçük bir yarar sağlamazlar.

Burada Allah'ı bırakıp edindikleri dostlar yani putlar kısmı, kazandıkları mal ve evlât kısmına atfedilmekte ve araya "nefiy" yani " olumsuzluk" edatı getirilmektedir. Oysa putların faydasızlığı, malların ve çocukların faydasızlığından çok daha belirgin ve açıktır. Buna rağmen bu ifadenin başına olumsuzluk edatının getirilmesi, onların yanlış ve bozuk inançlarından dolayıdır. Zira onlar putların kendilerine şefaat edeceğini umuyorlardı. İşte bu ifadede kendilerine bir alay söz konusudur.

Nasıl ve nice olduğu bilinmeyen **«büyük azap»** önlerindeki cehennem-

de **«onlaradır.»**

11. «İşte bu» Kur'an **«bir hidâyettir»** yani bu Kur'an hidâyetin zirvesindedir. Sanki bu Kur'an eşittir hidayet demektir. Hidayetin ta kendisidir. Arapçada bunun örneği vardır. Nitekim "Zeydun adlun" denilir ki, Zeyd adeta adaletin kendisidir demek olur.

«Rabblerinin âyetlerini» Kur'an'ı **«inkâr edenlere gelince onlara en kötüsünden elem verici bir azap vardır.»** Yani şiddetli bir azap vardır. Bu âyette bir takım işaretler mevcuttur: Bu işaretlerden birisi şudur: Bazı insanlar kendilerine okunduğu zaman zahiren Allah'ın âyetlerini işitirler, ancak batınî bir kulak verme ile işitmezler. O âyetlerden gafil olduğu ve dönüp bakmadığı için sağırmış gibi olurlar. İşte böylesi kimselere hakkı kabul etmekten yüz çevirdikleri, âyetlerin gereğince amel etmedikleri için elîm, acıklı bir azap vardır. Kalp huzuru olmaksızın Allah'ın âyetlerini işitip okuyan kimseler de böyledir. Herhangi bir kimse o âyetleri hak kulağı ile dinlese, tevhidin nuru ile görmeye çalışsa, her iki dünyanın da azığını elde etmiş ve her iki makamın da izzetini ve şerefini yakalamış olur.

Âyette yer alan bir başka işaret ve nükte de şudur: İslâm âlimi herhangi bir ilmî meseleyi söylediği zaman insana düşen bunu kabul etmek, inatla karşılamamak, ortada sağlam bir destek ve isnat olmaksızın o ifadeyi tevil etmeye kalkışmamaktır.

Âyetin taşıdığı bir başka nükte de şudur: Kur'an hidayettir. Fakat inkârcılara değil, kabul edenlere hidayettir. Kur'an'ı kabul eden perişan olmaktan ve cehenneme gitmekten kurtulur. İnkar eden büyük bir azaba uğrar ve o azapta hakîr ve zelîl olur.

اَللّٰهُ الَّذِیْ سَخَّرَ لَكُمُ الْبَحْرَ
لِتَجْرِیَ الْفُلْكُ فِیْهِ بِاَمْرِهٖ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۚ
(١٢) وَسَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا مِّنْهُ ؕ

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٣﴾

12. Allah (o yüce varlıktır) ki, emri gereğince içinde gemilerin yüzmesi ve fazlını aramanız için ve şükredesiniz diye denizi sizin emrinize vermiştir.

13. O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendi katından size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.

12. «Allah (o yüce varlıktır) ki,» sizler gemilere bindiğinizde **«emri»** izni **«gereğince içinde gemilerin yüzmesi ve»** ticaret yaparak denizlerin dibine dalıp inci, mercan gibi denizin zenginliklerini elde ederek **«fazlını aramanız için ve şükredesiniz diye»** yani bunca nimetleri veren Allah'ın vahdaniyetini ikrar etmek sûreti ile şükredesiniz diye... Yüzeyini düz yaratarak ahşap gibi batıcı, dibe çökücü maddeleri yüzdürerek buna karşılık suyuna ve dibe dalmayı engellemeyerek **«denizi sizin emrinize vermiştir.»** Çünkü Yüce Allah şayet denizin yüzeyini düz olmayıp da kimi yerlerini tümsek, kimi kısımlarını çukur yaratsa idi gemiler denizde yüzemiyeceklerdi. Yine suda kaldırma gücünü yaratmasa ve ahşap ve benzeri şeyler suyun üzerinde yüzemeyip dibe çöküp batsaydı yine gemilerin suda yol alması mümkün olmayacaktı. Yüce Allah denizi, dibine dalmak mümkün olmayacak şekilde yani sıvı değil de katı bir şekilde yaratmış olsa idi, bu takdirde de dibe dalmak sûreti ile elde edilen zenginliklere sahip olmak mümkün olmayacaktı.

13. «O, göklerde ve yerde ne varsa» göklerdeki ve yerdeki bütün varlıkları sizlerin menfaatlerinize sunmak sûreti ile **«hepsini kendi katından size boyun eğdirmiştir.»** Göklerde ve yerde bulunan bütün bu varlıklar Allah tarafından yaratılmış ve insanların istifadesine sunulmuştur.

"Fethurrahman" isimli eserde belirtildiğine göre bütün nimet verme olayları, Allah'ın fazlından ve ihsanındandır. Çünkü hiçbir kimse bu nimetleri bizzat kendisi hak edebilmiş değildir. Tam tersine Yüce Allah insanlara nimet vermeyi cömertliğinin bir sonucu olarak kendisine vacip kılmıştır.

Âyet metninde yer alan *"hepsini"* şeklinde tercüme edilen *"cemian"* kelimesi ya göklerde ve yerde ne varsa tüm olarak, demektir, ya da ifadeyi pekiştirmek için getirilmiştir.

«Elbette bunda» yani zikredilen büyük olaylarda Allah'ın yaratmasındaki göz alıcı güzellikleri **«düşünen bir toplum için»** yaratıcının varlığına, sıfatlarına delâlet eden büyük **«ibretler vardır.»** Çünkü bu kimseler bütün bu gerçeklere bakarak Yüce Allah'ın nimetlerini, bunlardaki incelikleri kavrarlar, o nimetlere şükretmeye muvaffak olurlar. Bir hadisi şerifte şu ifadeler yer almaktadır: *"Şeytan sizden herhangi birinize gelir ve : 'Gökleri kim yarattı', diye sorar. Soruya muhatab olan kimse, 'Allah' diye cevap verir. Şeytan tekrar sorar: 'Yeryüzünü kim yoktan var etti?' Soruyu dinleyen kimse, 'Allah' diye cevap verir. Şeytan tekrar sorar: Allah'ı kim yarattı?' İçinizden herhangi biriniz böyle bir durumla karşılaşırsa: 'Amentü billahi ve rasûlihi yani ben Allah'a ve onun peygamberine iman ettim,' desin."* [2]

Bilinmeli ki tefekkür etmek ibadetlerin en üstünü ve en efdalidir. Çünkü kalbin yaptığı amel, nefsin amelinden daha yüce ve daha üstündür.

Bu âyeti kerimede işaret olunuyor ki gökler, yeryüzü ve bunların içinde bulunan neler varsa tamamı insan için yaratılmıştır. Çünkü bunların varlığı insanın varlığına tâbidir. Aslında Yüce Allah'ın, meleklerini Hz. Âdem (a.s.)'e secde ettirmiş olması bu konu için yeter de artar bile. Çünkü bu her şeyin insanın emrine verildiğinin en son noktasıdır. İnsanoğlu göklerde ve yeryüzündekilerden çok daha şereflidir. Bir örnek vermek gerekirse Allah Teâlâ herhangi bir meyveyi yaratmak istediğinde onun ağacını yaratır ve o ağacı meyve vermeye elverişli kılar. İşte içindeki varlıkları ile şu âlem de bir meyve ağacı mesabesindedir. Bu ağacın meyvesi insanoğludur. Bu mananın büyüklüğünden dolayı Yüce Allah: *"Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır"* ifadesini kullanmaktadır. Bunun manası şudur: Bu manalarda kalbi imanın ve irfanın nuru ile aydınlanmış olan bir toplum için insanoğlunun şerefini ve mükemmelliğini gösteren ibretler ve deliller vardır. Çünkü kalbini imanın ve irfanın nuru ile aydınlatanlar sağlam bir fikirle düşünmektedirler.

2- Bu hadisi İmam Buharî rivayet etmiştir. Müslim aynı hadisi şu lâfızlarla ifade eder: *"Şeytan gelir ve sorar: 'Şunu kim yarattı, şunu kim yoktan var etti?' Bu sorularını sorup en sonunda 'Rabbini kim yarattı' der. İşte Şeytan bu soruya geldiği zaman soruya muhatab olan kimse Allah'a sığınsın ve uyanık olsun."* Bu hadisin sahihayn da ve Ebû Davud'da başka rivayetleri de vardır. Bkz. *Camiu'l-Ahkâm* , 5/56.

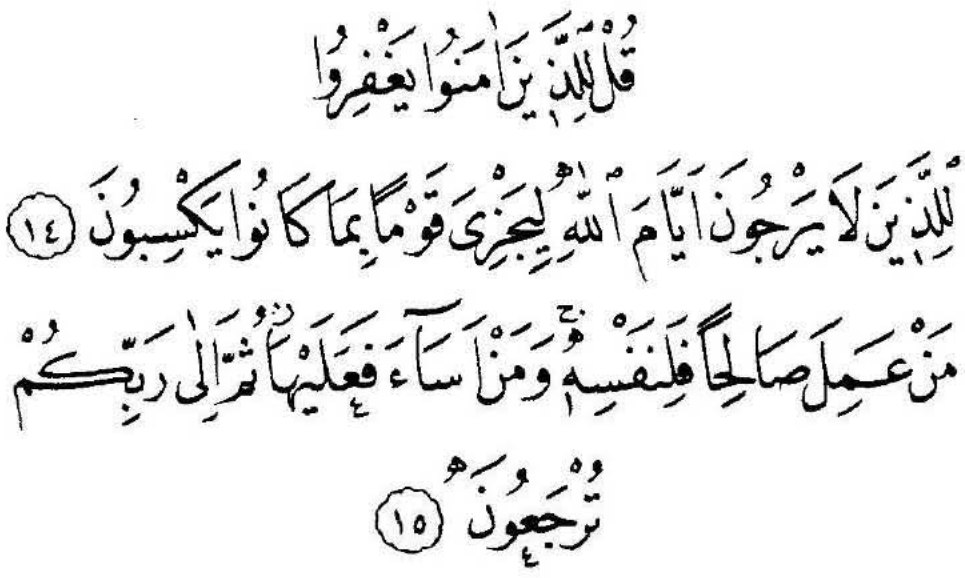

14. İman edenlere söyle: "Allah'ın günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar. Çünkü Allah her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır."

15. Kim iyi iş yaparsa (faydası) kendinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

14. «İman edenlere söyle: 'Allah'ın günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar.» Âyette geçen *"yeğfirû"* şimdiki zaman kipi, "igfirû" bağışlayınız anlamınadır. Tıpkı *"iman eden kullarıma söyle: Namazlarını dosdoğru kılsınlar...."* (İbrahim: 31) âyetinde olduğu gibi. Burada da *"yukîmûnamaz kılarlar"* fiili "ekîmû-namaz kılınız" anlamında kullanılmıştır.

*el-Keşşaf*ın müellifi ez-Zemahşerî der ki: "Âlimler şimdiki zaman kipinde olan namaz kılmak fiilinin "namaz kılsınlar" mânâsına gelmesini caiz görmüşlerdir ve bu da 'söyle' fiilinin tümleci olur."

Bazı âlimler derler ki: "Şimdiki zaman kipinde olan fiilin başına gelen ve mânâsını emir manasına çeviren lam harfini getirmemek caizdir. Çünkü âyetin başında yer alan *'söyle"* emri onun yerine geçer. Buna karşılık âyet böyle emirle başlamasa idi, ona cevap olarak gelen fiilin başında emir lamı olmaksızın şimdiki zaman kipi ile başlaması Arap grameri açısından doğru olmazdı."

"Allah'ın günlerinin geleceğini ummamak" ifadesindeki "ummak" aslında bir insanın temenni ettiği ve sevdiği bir şey hakkında kullanılır. Burada mecazen beklemek ve korkmak mânâsında kullanıldığı söylenmiştir. Bu açıklamalardan sonra âyetin mânâsı şu şekilde olur: İman edenlere söyle, Allah'ın günlerinin geleceğini beklemeyen ve o günde Cenab-ı Hakkın geçmiş ümmetler içerisindeki düşmanlarına hazırladığı azaplardan korkmayanları bağışlasınlar, hoş görsünler. Âyetin orijinal metninde yer alan *"eyyâ mü'llah-Allah'ın günleri"* ifadesi, Arapların "eyyamu'l-Arap" ifadeleri gibidir. Eyyamü'l-Arap demek Arapların büyük tarihi olayları demektir.

Bazı âlimler âyette yer alan *"Allah'ın günlerini"* şu şekilde anlamışlardır: İman edenlere söyle: Allah'ın mü'minlere sevap vermek için belirlediği ve kurtuluş günü olarak vaadettiği vakitlerin geleceğini ummayanları bağışlasınlar. Gün kavramının Allah'a izafe edilerek tamlama yapılması, "beytullah" yani Allah'ın evi kabilindendir.

Bu âyeti kerime, Müslümanlara savaş yapmaya izin veren âyetten önce nazil olmuştur. Daha sonra savaşın meşru kılınmasıyla hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Çünkü bu sûre bütün âlimlerin görüş birliğine göre Mekke'de nazil olmuştur. Ancak el-Maverdî bu âyeti kerimeyi istisna etmiş Mekke'de değil, Medine'de nazil olduğunu şu ifadelerle belirtmiştir: "Bu âyet Medine'de Hz. Ömer hakkında nazil olmuştur." el-Maverdî bu görüşünü İbn Abbas ve Katade (r.a.)'ye dayandırır. Bunun sebebi şudur: Hz. Ömer (r.a.)'e Gıfar kabilesinden birisi kötü söz söyler. Hz. Ömer o adamı dövmeye karar verince hakkında bu âyeti kerime nazil olur. *el-Kâmus*'da gıfar kelimesi ile ilgili olarak şu satırları görüyoruz: Benî Gıfar yani Gıfaroğulları, Ebu Zer el-Gıfarî'nin kabilesidir.

Bazı âlimlere göre âyet münafıkların başkanı Abdullah bin Ubey'in söylemiş olduğu sözler üzerine nazil olmuştur. Olay şöyle cereyan etmiştir. Müslümanlar Benî Müstalık gazvesi'nde bir kuyubaşını tutarlar. Kuyuya müreysî' kuyusu denir. Abdullah ibn Ubeyy kölesini o kuyudan su çekmek üzere gönderir. Ancak köle gecikir. Daha sonra gelince Abdullah bunun sebebini sorar. Köle cevap verir: "Ömer'in kölesi kuyunun bir tarafına oturmuştu. Peygamberin, Ebû Bekir'in ve Ömer'in su kablarını doldurmadıkça kimsenin su çekmesine izin vermedi." Bunun üzerine İbn Ubeyy bizimle bu kişilerin durumunu şu atasözü çok güzel açıklıyor: "Köpeğini besle seni yesin" der. Bu ifadeyi Hz. Ömer duyunca Abdullah bin Ubey'ye hücum etmek üzere kılıcını kuşanır.

İşte bunun üzerine Yüce Allah:

«Çünkü Allah her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır» âyetini indirir. Bu açıklamaya göre âyetin mânâsı şöyle olur: İman edenlerin o kimseleri bağışlamalarının emredilmesi Yüce Allah'ın kıyamet günü sadece bazı toplulukları değil, hangi topluluk olursa olsun tamamını, dünyadaki yaptıkları güzel amellerinin karşılığını onlara vereceği içindir. Bu güzel amellerin içinde kâfirlerin ve münafıkların yaptıkları eziyetlere sabretmek, öfkesini yutarak ve onlardan karşılaşmış olduğu kötü hareketlere tahammül ederek onlardan yüz çevirmek de vardır.

Yukarıda âyet metninde yer alan *"toplum"* kelimesi ile kâfir toplumun kastedilmiş olması da mümkündür. O takdirde *"yaptığına göre"* ifadesi yaptığı kötülüklere göre cezalandıracaktır demek olur ki, bu kötülüklerin arasında yukarıda zikri geçen kötü sözler de mevcuttur. Âyette toplum anlamına gelen *"kavm"* kelimesinin elif lamsız getirilmesi onları tahkir etmek içindir.

Âyetin mânâsı şöyle de olabilir: Mü'minlere söyle, müşriklere ve münafıklara kötülük etmekten kaçınsınlar. Onların cezalarını bizzat kendileri vermesinler. Çünkü Allah kıyamet günü, yaptıkları kötülüğe denk ve mükemmel bir ceza ile onları cezalandıracaktır. Bu mânâya biraz sonra gelecek âyeti kerime de işaret etmektedir. Sonra Kur'an'da *"kesb"* kelimesi çoğu zaman kâfirlerin kazancı anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin bu mânâda kullanılması da âyetin yukarıdaki mânâda olduğuna bir delildir.

"Allah onları cezalandıracaktır" ifadesinin mânâsı, Allah onları Bedir savaşı ve benzeri olaylarda olduğu gibi zamanı gelince cezalandıracaktır, anlamına da gelebilir.

Bu âyeti kerime bize gösteriyor ki herhangi bir mü'min, inkârda ısrarlı oldukları için bağışlanmaları mümkün olmayan kimselerden olsalar bile suçlu olan kimseleri bağışlayacak olursa, ilâhî ahlâk ile ahlâklanmış bir mü'min olur. Sonra Yüce Allah her toplumu, yaptıkları iyilik ve kötülüğe göre ya hem dünyada ve hem de âhirette ya da sadece âhirette cezalandıracakır.

15. «Kim iyi iş yaparsa...» İyi iş anlamındaki *"amel-i sâlih"*, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılan şeylerdir. Faydası **«kendinedir.»** Yani bu söz konusu sâlih amelin faydası ve sevabı onu yapanadır. Ve kendisine dönecektir.

«Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir.» Yani yaptığı kötülüğün

zararı ve cezası kendinedir. Hemen hemen hiçbir amel bunu yapandan başkasına sirayet etmez.

«Sonra Rabbinize», başkasına değil işlerinizin malikine **«döndürüleceksiniz.»** Sonra Rabbinize ölümle döndürüleceksiniz ve O, iyi olsun, kötü olsun, yaptığınız amellerinize karşılığını verecektir. O halde O'nun huzuruna çıkmaya hazır olunuz.

Bu âyeti kerime sâlih amel işlemeye teşvik etmekte ve kötü amel işlemekten kaçındırmaktadır. Suçlu olan kimseleri affetmek, bağışlamak birinci grup amellerdendir. Böyle yapan kimse, Yüce Allah'ın sıfatları ile sıfatlanmış demektir. İkinci grup ameller ise günah ve zulümdür. Bu şekilde hareket eden kimse şeytanın sıfatları ile sıfatlanmış olur. İyi olan kimselerin zümresinden olan kimse cennettedir. Günahkârlar ise cehennemdedir.

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ
وَرَزَقْنَٰهُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَفَضَّلْنَٰهُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٦﴾
وَءَاتَيْنَٰهُم بَيِّنَٰتٍ مِّنَ ٱلْأَمْرِ ۖ فَمَا ٱخْتَلَفُوٓا۟ إِلَّا مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ
ٱلْعِلْمُ بَغْيًۢا بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِى بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟
فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾

16. Andolsun ki Biz, İsrailoğullarına Kitap, hüküm ve peygamberlik verdik. Onlara güzel rızıklar verdik ve onları âlemlere üstün kıldık.

17. Onlara din konusunda açık deliller verdik. Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki çekememezlik

yüzünden ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü aralarında hüküm verecektir.

16. «Andolsun ki Biz, İsrailoğullarına kitap,» yani Tevrat'ı verdik. Herhalde uygun olanı buradaki kitap kelimesini sadece Tevrat değil Zebur'u İncil'i de içine alması için kitap cinsi olarak anlamak daha uygundur. Zira Hz. Musa, Davud ve İsa (a.s.), İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilmişlerdi. **«Hüküm»** Yani nazarî ve amelî hikmet, ilimde derinlemesine anlayış verdik. Ya da içlerinden birisi hükümdar olduğunda insanlar arasında uyuşmazlıkları çözme yeteneği verdik. **«Ve peygamberlik verdik.»** Başka milletlerde olmayacak kadar çok peygamber gönderdik. Çünkü İbrahim (a.s.) peygamberlik seceresi ağacı idi.

«Onlara» kudret helvası ve bıldırcın gibi lezzetli yiyeceklerden oluşan **«güzel rızıklar verdik ve onları âlemlere üstün kıldık.»** Çünkü onlardan başkalarına vermediğimiz denizin yarılması, bulutların onları gölgelemesi vb. şeyleri onlara ihsan ettik.

Şu halde bundan onların, başkalarına dince ve sevap açısından üstün tutulmuş oldukları anlamı çıkarılamaz. Ya da *"Onları âlemlere üstün kıldık."* ifadesinden maksat onların zamanındaki âlemlere üstün kıldık demektir. Çünkü onların zamanında âlemlerde Allah Teâlâ'ya onlardan daha sevimli ve daha şerefli hiçbir kimse yoktu.

17. «Onlara din konusunda açık deliller» ve karşısındakini âciz bırakıcı mûcizeler **«verdik.»**

Bazı âlimlere göre bu delillerden maksat, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın peygamber olarak gönderileceğinin ve onun hakkında kendilerine açıklanan şeyleri bilmeleri, Hz. Peygamberin Tihame'den (Mekke'den) Yesrib'e hicret edeceğini bilmeleri ve yardımcılarının Yesrib halkı olacağı hakkındaki bilgileridir.

«Ama onlar kendilerine» onun hakikati hakkındaki **«ilim geldikten sonra»** evet bu ilim geldikten sonra söz konusu bilgiyi, ihtilâfı giderici bir unsur olarak kullanma yerine, ihtilâfı kökleştirici olarak kullandılar. **«Aralarındaki çekememezlik yüzünden»** yani onun hakkındaki şüphelerinden dolayı değil, tersine aralarındaki düşmanlık ve kıskançlık yüzünden **«ayrılığa düştüler.»** Yani aralarında bu noktada beliren görüş ayrılığı, kendilerine ilim

geldikten sonra meydana geldi.

«Şüphesiz Rabbin» din konusunda «**ayrılığa düştükleri şeyler hakkında kıyamet günü**» hesaba çekmek ve ceza vermek sureti ile «**aralarında hüküm verecektir.**»

ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا
وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُمْ لَن يُغْنُوا عَنكَ
مِنَ اللَّهِ شَيْئًا ۚ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۖ وَاللَّهُ وَلِيُّ
الْمُتَّقِينَ ﴿١٩﴾

18. Sonra da seni din konusunda bir şeriat üzere kıldık. Sen ona uy, bilmeyenlerin isteklerine uyma.

19. Gerçekten onlar Allah'a karşı sana hiçbir fayda vermezler. Doğrusu zâlimler birbirlerinin dostlarıdır. Allah da takva sahiplerinin dostudur.

18. «Sonra da seni din konusunda bir şeriat», yüce bir yol «**üzere kıldık. Sen ona**», şeriatın ahkâmını kendi üzerinde ve başkaları hakkında hiçbir hükmünü aksatmaksızın uygulamak sureti ile «**uy.**»

Bazı âlimler derler ki: "Âyetin mânâsı şudur: Biz bütün peygamberlerin arasında bir takım hoş şeyleri yalnız sana ihsan ettik. Sen bunları bil, tanı. Bazı hakikatleri sırf sana özel kıldık. Bunları idrak et. Sana gidilecek yol çizdik. Buna uy. Sana şeriatler verdik, buna uy, onu bırakıp başka şeylere bakma. Senden başkasına uymaya muhtaç olma. Şayet Hz. Musa ve İsa (a.s.) sağ ol-

salardı onlar için sana uymaktan başkası câiz olmayacaktı."

İmam Cafer es-Sadık der ki: *'Din konusunda şeriat'* demek Allah'ın çizmiş olduğu sınırları aşmamak ve yardımın Yüce Allah'tan geldiğine inanmaktır."

«Bilmeyenlerin isteklerine uyma.» Yani cahillerin görüşlerine ve şehvetlerinden kaynaklanan sapık inançlarına uyma. Bunlardan maksat Kureyş'in başkanlarıdır. Onlar Rasûlüllah (s.a.v.)'a: "Atalarının dinine dön, çünkü onlar senden çok daha faziletli idiler," derlerdi.

19. «Gerçekten onlar Allah'a karşı» eğer kendilerine uyarsan Allah'ın sana vermek istediği azaba karşı **«sana hiçbir fayda vermezler.»** Yani peşlerinden gidecek olursan Allah'ın senin hakkında dilemiş olduğu azaptan hiçbir zerresini senden savamazlar.

Âlimlerden biri demiştir ki: "Âyetin mânâsı şudur: Şayet Allah sana bir nimeti vermeyi murad ederse hiç kimse buna engel olamaz. Eğer bir fitneyi vermeyi isterse yine bunu da senden hiç kimse çeviremez. Şu halde düşünceni hiçbir yaratığa bağlama. Vicdanınla ve kalbinle Bizden başkasına yönelme. Bize güven ve Bize tevekkül et."

«Doğrusu zalimler birbirlerinin dostlarıdır.» Onun için onlarla dostluk eden ve kendilerine uyan ancak onlar gibi zalim olan kişilerdir. Çünkü zalimlerin birbirlerinin dostu olması, birbirlerine katılmaları aynı kategoriden kişiler oldukları içindir.

«Allah da» kendilerine örnek olduğun **«takva sahiplerinin dostudur.»** O halde sen bulunduğun durum üzere devam et. Takva ve şeriate bağlanman, onun dışındaki şeylerden tamamen yüz çevirmen şeklindeki tutumuna devam et.

Bazı âlimler derler ki; "Yüce Allah'ın onlara *'zalim'* ismini vermesinin sebebi onların, her şeyi lâyık olmadığı yere koymuş olmalarındandır. Mü'minlere *'muttakî'* denmesinin sebebi ise onların böyle bir duruma düşmekten kaçınmış olmaları, bütün her noktada Allah'ı kendilerine dost seçmiş olmalarındandır."

هَٰذَا بَصَآئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾
أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَن نَّجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَّحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ ۚ سَاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾ وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ
وَلِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

20. Bu, insanlar için basiret nurları, kesin olarak inanan bir toplum için hidayet ve rahmettir.

21. Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar.

22. Herkes kazancına göre karşılık görsün diye Allah gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır. Onlara zulmedilmez.

20. «**Bu**» Kur'an, «**insanlar için basiret nurları,**» çünkü Kur'an'da yer alan dinin ve şeriatın sembolleri kalblerdeki basiret nurları mesabesindedir. Sanki onlar ruh ve hayat mesabesindedir. Kur'an'dan uzak olan bir kimse, gözünü ve basiretini kaybetmiş demektir. Böyle bir kimse, ölü ve herhangi bir hissî hayatı olmayan cansız varlık gibidir.

Basiret nurlarının Kur'an'a izafe edilmiş olması Kur'anın parçaları itibari iledir. Bunun benzeri En'âm sûresi 104. âyette de vardır. Nitekim Yüce Allah orada: *"(Doğrusu) size Rabbiniz tarafından basiretler verilmiştir"* buyurulmaktadır. Bu âyetteki basiretten maksat Kur'an ve Kur'an âyetleridir. Bir başka örnek âyet de İsrâ sûresindedir. Orada, Yüce Hak, Musa (a.s.)'ya verilen dokuz mûcizeden söz ederken şöyle buyurur: *"(Musa Firavun'a): Pekâlâ bi-*

liyorsun ki dedi, bunları birer ibret olmak üzere, ancak göklerin ve yerin Rabbi indirdi." (İsra: 102) Âyet metninde geçen *"besair"* kelimesi insanın kavramları algılamasına vasıtalık eden nurdur. Nitekim insanın gözünün de bir nuru vardır. Ve onunla eşyayı görmektedir.

Biz yukarıda âyette yer alan *"bu"* kelimesi ile Kur'an'ın kastedildiğini söylemiştik. Aynı kelime ile "şeriate uyma" nın kastedilmiş olması da mümkündür. Bu durumda insanlar için *"basiret nurları"* şeriate uyma kavramına yüklenmiş olmaktadır. Sanki şöyle denilmiş olmaktadır. Şeriate uymanın tamamı basiret nurları ve rahmettir.

«Kesin olarak inanan bir toplum için» yani işleri güçleri dinde yer alan gerçeklere kesin olarak inanan bir toplum için rahmettir, demek olur. Burada âyet şu mânâya da gelebilir: Bu, Kur'an veya şeriat basiret nurları vasıtası ile yakîn makamına ermeye hazır olan bir toplum için hidâyet ve rahmettir. Basiret nurları parladığı zaman onların sayesinde hak ve bâtıl ortaya çıkar. Şu halde sana düşen Kur'an âyetlerininin üzerinde iyice düşünmek ve âlimlerden olman için nuranî basiretlerden yararlanmaktır. Bu, delâlet çukurundan kurtarıcı bir **«hidayet ve»** büyük bir **«rahmettir.»** Ve Yüce Allah'tan gelen tam ve mükemmel bir nimettir. Çünkü dünya ve âhiret mutluluklarının tamamını elde etmek ancak bununla mümkün olur.

21. «Yoksa kötülük işleyenler ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini, inanıp iyi ameller işleyen kimseler ile bir mi tutacağımız sandılar?» Âyetin orjinal metinde yer alan *"em"* kelimesi "bel" mânâsınadır. Kelime, bir beyandan diğer bir beyana geçmek, yani intikal etmek için kullanılır. Hemze ise bu gibi kimselerin inanıp iyi ameller işleyen kimselerle bir tutulacaklarını sanmalarını inkâr yani hoş olmadığını göstermek içindir. Bu inkârın ifade ediliş biçimi de böyle olacağını yani bir tutulacaklarını sanmayı yadırgama, hoş görmeme ve azarlama mahiyetinde ve biçimindedir. Yoksa böyle olacağını inkâr ve bir tutulmayacaklarını ifade biçiminde değildir. "İctirah" kelimesinin mânâsı kazanmak demektir. Bu kelimeden türeme kazanıcı özellikteki organlara "cevarih" denmiştir.

el-Müfredat'ta denir ki: "Av yapan köpeklere, parslara ve kuşlara Arapçada cariha denmektedir. Bunun çoğulu da cevarih gelir. Bu hayvanlara aynı kelimeden türeme 'cevarih' denmesi iki sebebe dayanmaktadır: Ya parçalayıcı, yırtıcı olmalarından ya da kazanıcı özelliklerindendir. İnsanın kazanıcı vücud organlarına da cevarih denmesi yukarıda zikredilen iki özellikten birisi

sebebiyledir."

Burada işlenen *"kötülük"*ten maksat inkâr ve isyanlardır. Yani durumları bu kadar kötü iken onları hüküm ve değer verme açısından güzel ameller işleyen sadık mü'minlerle bir mi tutacağımızı, ikram ve derecelerini yükseltme açısından aynı muameleyi mi yapacağımızı sandılar?

Bu açıklamaların ışığı altında âyetin mânâsı şöyle olur: Onlar ölümlerinde ve sağlıklarında kendilerini o mü'minlerle eşit tutacağımızı mı sandılar? Asla hiç bir açıdan onlar mü'minlerle bir olamazlar. Çünkü mü'minler imanın ve itaatın izzetindedirder. Sağlıklarında imanın ve itaatın şerefini taşırlar. Ölümlerinde ise Yüce Allah'ın rahmetinde ve hoşnutluğundadırlar. Bu nedenle Rasûlüllah (s.a.v.) mescitte "Ashab-ı Suffeyi" görünce: *"Hayat, sizin hayatınızdır. Ölüm sizin ölümünüzdür"* buyurmuştur.[3]

O kötülük işleyenler ise, hayatlarında inkârın ve isyanın zilleti içindedirler. Ölümlerinde ise, Allah'ın lâneti ve ebedî azabı içindedirler.

Kureyş'in kâfirleri derlerdi ki: "Kıyametin kopması durumunda âhirette bizim durumumuz mü'minlerden daha güzel olacaktır. Nitekim Kur'an'ın ifadesi ile: *'Biz malca ve evlâtça daha çoğuz, biz azaba uğratılacak da değiliz'* (Sebe: 35) Çünkü dünyada güçlü ve kuvvetli olan âhirette de güçlüdür" demişlerdi.

Bazı âlimler âyetten maksadın; kâfirlerin hayatlarında ve sağlıklarında mü'minlerle bir oldukları gibi ölümlerinde de eşit olduklarını inkârdır, demişlerdir. Çünkü kötülük işleyenlerle iyilik yapanlar hayatlarında ve sağlıklarında rızıklanmak ve sıhhat içinde olmak bakımından birdirler. Onlar asıl, ölümlerinde birbirlerinden farklı olacaktır, görüşündedirler.

«Ne kötü hüküm veriyorlar.» Yani onların verdikleri bu hüküm ne kötüdür. Veya hüküm verdikleri şey ne kötüdür.

Rivayet olunduğuna göre Temim ed-Darî bir gece makamı İbrahim'de namaz kılmaktadır. Namazdaki kıraatinde bu âyeti kerimeye gelince, ağlamaya başlar ve sabaha kadar âyeti tekrar eder.

Rivayet olunduğuna göre el-Fudayl (r.a.) bu âyeti kerimeye gelince

3-Meşhur ve sabit olan, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın bu sözü Ensar'a söylediğidir: *"Hayat sizin hayatınızdır, ölüm sizin ölümünüzdür."* Bu hadisin uzunca bir hikâyesi vardır. İmam Müslim *el-Cihad* babında ve İmam Ahmed Müsned'inde 3 / 528 zikrederler.

âyeti tekrar etmeye başlar, ağlar ve der ki: "Ey Fudayl! Keşke sen, bu iki zümreden hangisi arasındasın, bir bilebilseydin? Çalışmayan kimseler amel edenlerin sevabını ummazlar. Korkaklar da kahramanların makamına tamah etmezler. Cahil, âlimin sevabını, uyuyan da geceleri ibadetle geçirenin sevabını ummaz. İnsanın çalıştığı oranda ecri ve sevabı artar, eksikliği oranında değeri düşer. "

Bazı eski kitaplarda şöyle yazılıdır: "Yüce Allah'ın bir görevlisi vardır. Her gün şöyle seslenir: Elli yaşına gelenler hasat zamanı yaklaşmış ekindirler. Ey Altmışlıklar! Haydi hesap vermeye gelin, ey Yetmişlikler! Neleri yaptınız ve neleri yapmadınız? Ey Seksen yaşındakiler! Sizlerin herhangi bir mazeretiniz kalmamıştır. Keşke mahlukât yaratılmamış olsaydı, onlar yaratıldığı zaman keşke niçin yaratıldıklarını bilselerdi. Biraraya gelip işlediklerini hatırlasalardı. İyi bilin ki kıyamet gelmiştir. Hazırlığınızı yapınız ve tedbirinizi alınız."

Denilmiştir ki: "Yüce Allah bir kulu günahın zilletinden, taatın izzetine çıkarmak istediği zaman ona yalnızlığı sevdirir, kendisini kanaatkârlık vererek müstağni kılar, nefsinin ayıplarını kendisine gösterir. Kendisine bunlar nasip edilen kimseye dünyanın ve âhiretin bütün iyilikleri verilmiş demektir. Yüce Allah itaatkârla fâsık olanı birbirinden ayırdığı gibi itaatkârları da kendi arasında derecelere ayırmıştır. İtaat ve niyetlerde derecelendirmeler olduğu için makamlar ve dereceler de birbiri arasında farklı farklıdırlar. Bu nedenle cennetliklerden bazıları bazılarını dünyadan semadaki yıldızın görüldüğü gibi (uzaklarda) görürler."

Ubeyd bin Halid (r.a.) rivayet ediyor: "Rasûlüllah (s.a.v.) iki kişiyi birbiri ile kardeş yaptı. Bunlardan birisi Allah yolunda öldürüldü. Diğeri de ondan bir hafta veya buna yakın bir zaman sonra cuma günü, ya da benzeri bir günde öldü. Namazını kıldılar. Rasûlüllah (s.a.v.) sordu: *'Ne dediniz?'* Dediler ki: 'Yüce Allah'tan kendisini bağışlamasını, merhamet etmesini ve arkadaşına kavuşturmasını diledik, bunun için Yüce Allah'a duâ ettik.' Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: *'Onun (ilk ölenin) namazından sonra, arkadaşının (sonra ölenin) namazı nerede? Onun amellerinden sonra arkadaşının amelleri nerede?'* Ya da Rasûlüllah şöyle dedi: *'Onun oruçlarından sonra arkadaşının oruçları nerede? Çünkü her ikisinin arasında yeryüzü ile gökyüzünden daha fazla uzaklık vardır.'*" (4)

4- Hadisi Ebû Davud *el-Cihad*'da, Nesaî *el-Cenâiz*'de, İmam Ahmed, *el-Müsned* 4 / 500'de rivayet etmişlerdir.

Bazı rivayetlerde şu ifadeler yer alır: "Ölenler artık daha amel edemeyeceklerine üzülürler. Hatta öyle duruma gelirler ki kendilerine verilen bir selâmı almaya ve onun sevabına bile hasret kalırlar."

O halde akıllı bir kimse daha öncekilerin hasretinden yani onların durumuna düşüp iç yangısından ve ayrılığın acısından sakınsın. Önce geçenlerin hasretine gelince onlar kabirlerinden doğruldukları, itaatkâr olan kimseler en üstün nurları elde ettikleri ve Allah'a yakın olan faziletliler kendilerinden öne geçirildiğinde geride kalanlar mahrumların arasında yer alırlar. Ayrılığın acıklı oluşuna gelince bu da şu demektir: Yüce Allah yaratıklarını bir makamda topladığı zaman bir meleğe emreder. Melek şöyle seslenir: "Ey insanlar ayrılınız. Çünkü Allah'tan korkan müttakiler kurtuluşa ermişlerdir." Nitekim Yüce Allah bunu Kur'an'ın diliyle şöyle ifade eder: *"Ayrılın bir tarafa bugün ey günahkârlar."* (Yâsîn: 59) Bu emir üzerine çocuk anne ve babasından, koca karısından, seven sevgilisinden ayrılır. Kimisi tazim olunarak nimet bahçelerine, cennete götürülürken; kimisi zincire vurulmuş olarak cehennem azabına sevk olunur.

Büyüklerden birisi şöyle der: "Vefat ettikten sonra rüyamda Ebu İshak eş-Şîrâzî'yi gördüm. Üzerinde beyaz bir elbise, başında tac vardı. Ona sordum: 'Nedir bu beyaz?' Dedi ki: 'Bu itaatın şerefidir.' 'Peki bu tac nedir?' diye sordum. Dedi ki: 'Bu ilmin izzetidir.'

Ebû Bekir el-Verrak'dan rivayet olunur ki: "Dört şeyi taleb ettik ve bunları dört şeyin içinde bulduk: Yüce Allah'ın hoşnutluğunu ona itaatte, geçimdeki genişliği kuşluk namazında, dinde selâmeti dilimizi muhafazada, kalbin nurunu gece namazında bulduk. Şu halde vakit elden çıkıp gitmeden bunları yakalamaya bak. Çünkü zaman kesici bir kılıç gibidir. "

22. «Herkes» gerek iyilik gerek kötülük **«kazancına göre karşılık görsün diye...»** Şöyle ki bu âlemin yaratılışının hikmeti, amellerin karşılığının görülmesidir. Çünkü kâfirlerin dediği gibi eğer amellerin karşılığı olmasaydı itaatkâr ile isyankâr bir olurdu. Şu halde ceza yani karşılık, itaatın ve isyanın sonucudur. Bunlar âlemin varlığına bağlıdırlar. Zira mükellefiyet ancak bu dünyada gerçekleştirilebilir.

«Allah gökleri ve yeri hak ile» yani hak sebebi ile ve hakkın ortaya çıkması için **«yaratmıştır.»** Varlık bâtılı ortadan kaldırır.

«Onlara» yani *"herkes"* ifadesi ile işaret olunan o kimselere iyilik ede-

nin sevabında eksiklik yapmak, kötülük edenin cezasını da daha fazla arttırmak sûretiyle «**zulmedilmez.**» Ehli sünnet nezdinde mevcut olan bir kurala göre bu zulüm olmadığı halde böyle bir şeye zulüm denmesi Yüce Allah'ın lütfunun genişliğinin zikredilen amellerden ne kadar münezzeh olduğunu beyan etmek, vurgulamak içindir. Bunun vurgulanması için Yüce Allah'ın fiili, kendisinden çıkması asla mümkün olmayan zulüm mesabesine indirilmiştir.

Bu âyeti kerime haber veriyor ki, amellerin mükâfatı verilirken kâfirle mü'minin eşit tutulması cehalet ve beyinsizliktir. Oysa Yüce Allah âlemi hak ile yani yerli yerinde yaratmıştır. Yoksa boşuna tedbirsizce yaratmamıştır. İşte bununla itaatkâr olan âsi olanlardan ayırt edilir. Şu halde herkese yaptığı amele göre zulüme kaçmadan, cehalet olmaksızın adalet hudutları dahilinde faziletle karşılığını vermek şarttır. Öyle ise insan, ameli sâlih işlemeye koyulmalıdır. Özellikle de tevhid ve Allah'ı zikre koşmalıdır. Çünkü insanların ve cinlerin yaratılmasından hedeflenen marifet, ancak bunlarla elde edilir.

Derler ki: "Ebû Cehil Rasûlüllah (s.a.v.)'ı sadece Abdulmuttalib'in ve Ebû Talib'in yetim torunu ve yeğeni olarak görmüştür. Eğer ona Allah'ın elçisi ve âlemlerin Rabbinin sevgilisi gözüyle baksaydı bunu anlayacak ve hemen ona iman edecekti."

أَفَرَءَيْتَ مَنِ ٱتَّخَذَ
إِلَٰهَهُۥ هَوَىٰهُ وَأَضَلَّهُ ٱللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِۦ وَقَلْبِهِۦ
وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِۦ غِشَٰوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِنۢ بَعْدِ ٱللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
﴿٢٣﴾ وَقَالُوا۟ مَا هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَآ
إِلَّا ٱلدَّهْرُ ۚ وَمَا لَهُم بِذَٰلِكَ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾ وَإِذَا

تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ مَّا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَن قَالُوا ائْتُوا
بِآبَائِنَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ
ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾

23. Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın, (durumunu) bilerek saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan sonra kim doğru yola eriştirebilir? Hâlâ ibret almayacak mısınız?

24. Dediler ki: "Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman helâk eder." Bu hususta onların hiçbir bilgisi de yoktur. Onlar sadece zannederler.

25. Onlara açıkça âyetlerimiz okunduğu zaman: "Doğru sözlü iseniz atalarımızı getirin", demelerinden başka delilleri yoktur.

26. De ki: "Allah sizi diriltir, sonra öldürür, sonra sizi kıyamet gününde bir araya toplar. Bunda şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu bilmezler."

23. «Hevâ ve hevesini tanrı edinen...» *"Hevâ"*, insanın kötü nefsinin arzulamış olduğu şeye denir.

eş-Şa'bî der ki: "Nefsin isteklerine *'hevâ'* denmesi, insanı cehenneme götürmesi nedeniyledir."

Âyeti kerime, hidâyeti bırakıp da insanın nefsinin isteklerine boyun eğmesinin ne kadar şaşılacak ve hayret edilecek bir şey olduğunu ifade etmekte-

dir. Nefsinin isteklerine uyan kimse, sanki onun kulu ve kölesi gibi olmuştur. Yani âyetin mânâsı şöyledir: Hevâ ve hevesini tanrı edinen kimseye baktın da onu gördün mü? İşte bu hayreti gerektirecek bir durumdur. Şâirin biri şöyle söyler:

Hevânın nun'u gidince Hevâ kalır.
Her hevâ'nın esiri, Hevân'ın esiridir.

Beyitte geçen *"hevân"* aşağılık, hakirlik demektir.

Bir diğeri şöyle der:

Nefsin arzularına karşı gel, onu hoşnut etme
Nefsini kızdırırsan süslenirsin

Arzularına daha ne kadar boyun eğeceksin.
Biliyor musun düşmanını arzuluyorsun sen.

«Ve Allah'ın, (durumunu) bilerek saptırdığı...» Âyeti iki türlü anlamak mümkündür. Birincisi: Yüce Allah'ın durumunu, sapıklığını ve aslî fıtratını değiştirdiğini bilerek saptırdığı kimseyi gördün mü? İkincisi: *"...Tevrattan bilip öğrendikleri gerçekler karşılarına dikilince onu inkâr ettiler..."* (Bakara: 89) ve *"...Ama onlar kendilerine ilim geldikten sonra...ayrılığa düştüler..."* (Câsiye: 17) âyetlerinin ifade ettiği gibi hevâ ve hevesini tanrı edinen, hidâyet yolundan bile bile inat ederek sapan ve Allah'ın kendisini saptırdığı kimseyi gördün mü? demektir.

Vaaz ve nasihatlerden etkilenmeyecek ve hakkı duymayacak şekilde **«kulağını ve»**, Allah'ın âyetleri ve yapılan uyarılar üzerinde düşünmeyecek ve hakkı anlamaz biçimde **«kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de»** görmeyi ve ibret almayı engelleyen **«perde çektiği kimseyi gördün mü?»** Âyetin orjinal metninde yer alan *"ğışâve"* kelimesi, insanın gözünü perdeleyen, görmesine, idrak etmesine engel olan bir nesne demektir. Bu kelimenin âyet metninde elif lamsız getirilmesi çeşit bildirmek ve tazim ifade etmek içindir.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Yüce Allah böyle bir kimsenin kulağını mühürlemiş, kendisini hitabını işitmekten mahrum kılmıştır. Kalbini mühürlemiş muradını anlamaktan mahrum olmuştur. İki gözünü mühürlemiş yarattığı eşyada kudretinin izlerini görmesine mani olmuştur. Artık böyle bir kimse hakkı göremez. "

«**Şimdi onu Allah'tan sonra**» yani hidâyeti görmesini engellemesi ve onun da dalâlet içinde devam etmesi sebebiyle Allah'ın kendisini saptırmasından sonra «**kim doğru yola eriştirebilir?**» Yani böyle bir kimseyi hiçbir kişi hidâyete erdiremez.

«**Hâlâ ibret almayacak mısınız?**» Ey insanlar bakıp da öğüt almayacak mısınız, düşünmeyecek misiniz? Hidayete Allah'tan başka hiç kimsenin mâlik olmadığını öğrenmeyecek misiniz? Ya da hâlâ öğüt almayacak mısınız?

Bu âyeti kerime işaret ediyor ki, filozoflar, dehriler, tabiatçılar ve şeriatın kanununa uymayan ilim adamlarının eğitimi sayesinde riyazat ahkâmını tam olarak yerine getirmeyen, nefsinin arzularından tümüyle soyunup çıkmayan, tam tersine küfür ve sapılığın önderlerinin peşinden giden, onların ortaya attıkları aklî şüpheler ardından gidip onları birer kesin delil kabul edenler şeytanın tuzağına düşmüştür ve şeytan onu arzularının yuları ile yakalamış, nefsinin isteklerinin çölünde saptırmıştır. Belki de onu aklını tasfiye etmek, fikrini selâmete eriştirmek adına şehvetlerini terke ve riyazata çağırır. Böylece ona hakikati idrak ettiği hissini verir ki, kendisini şüphelerin çukurunda helâk etsin. Her türlü sapıklık içinde şaşırtsın, bütün uzak yollarda saptırsın. Böyle birinin zararı, kârından çok fazladır. Noksanı, elde ettiğinden daha çoktur. Onlar haktan uzak bir sapıklık içindedirler. Zannederler ki, kendileri doğru yoldadırlar. Oysa onlar sapıklıkları içinde dolaşmaktadırlar. Yularları hevâ ve heveslerinin elindedir. Onlar hilebaz kimselerdir. Hiç hissetmedikleri yerden yavaş yavaş helâke götürüleceklerdir.

24. Sapıklıklarında ve yoldan çıkmışlıklarında son derece ileri gitmiş olmaları nedeni ile öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden Kureyşli kâfirler ve Arapların müşrikleri «**dediler ki: 'Hayat**» yani içinde bulunduğumuz hayat «**ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız**» yani dünya hayatında bize ölüm de gelir hayat da. Bunun ötesinde başka hiçbir hayat yoktur.

Keşfu'l-Esrar isimli eserde anlatıldığına göre bu sözler, "insanlar tıpkı ot, çerçöp gibidirler" görüşünde olan zındıkların görüşüdür.

"Yaşarız" ifadesinin *"ölürüz"* ifadesinden daha sonra getirilmesinin sebebi, ses uyumu bakımından bir nevi "fasıla" gözetilmiş olmasındandır. Bir diğer sebebi de Arapçada "vav" harfinin mutlak cem yani çoğul ifade etmesi, tertip şartının olmamasıdır. Buna göre *"ölürüz ve yaşarız."* ifadesi, bu tertipde anlaşılmayacak, Dünyadaki gerçek duruma uygun olarak yaşarız ve ölürüz

şeklinde anlaşılacaktır. Müşriklerin *"ölürüz ve yaşarız"* ifadesi ile "tenasuh"u da kastetmiş olmaları mümkündür. Çünkü puta tapanların ekserisinin inancı tenasuhtur.

er-Râgıb der ki: "Tenâsuh nazariyesini kabul edenler, şeriatın ifade ettiği biçimi ile öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kimselerdir. Onlar ruhların bir vücuttan diğer vücuda sonsuza kadar yani başka vücutlara sonsuza dek intikal ettiğini iddia ederler."

et-Ta'rifât'da şöyle söylenir: "Tenâsuh araya herhangi bir zaman dilimi girmeksizin ruhun bir cesetten ayrıldıktan sonra aralarındaki kopmaz bağ nedeni ile hemen başka bir cesede girmesinden ibarettir."

«Bizi ancak zaman helâk eder.'» Yani bizi ancak zamanın geçişi helâk eder, demektir. *"Dehr"*: Kâinatın yaratıldığı andan yok olacağı ana kadar geçen zaman dilimi demektir. Daha sonra uzun süre ve müddetler *dehr* kelimesi ile ifade edilmiştir. *Dehr*, zamanın aksine bir mana ifade eder. Çünkü zaman, az olan süreye denilebileceği gibi uzun müddete de denir.

Bizi ancak zaman helâk eder diyenler, insanın helâk olmasında asıl etkenin günlerin ve gecelerin geçmesi olduğunu iddia ederler. Ölüm meleğini ve Yüce Allah'ın emri ile ruhları aldığını inkâr ederlerdi. Meydana gelen olayların sebebi olarak dehri ve zamanı görürlerdi. Zamana kötü söz söylerler, kınarlar ve ondan şikâyetçi olurlardı. Nitekim yazdıkları şiirler bu gerçekleri bizlere yansıtmaktadır. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Dehr'e (zaman) sövmeyiniz. Çünkü Yüce Allah, dehrdir,"* [5] buyurarak yasaklamıştır. "Allah dehrdir" demek yani olayları meydana getiren zaman değil, bizzat Allah'tır, demektir.

Bazı âlimler derler ki: "Zamana hayret eden ey âlim! Gadrinden dolayı zamanı kınama, çünkü o emir alan bir memurdur. Zaman kendisine emredene bağlıdır. Nice zengin kâfir vardır ki, bu zenginliği inkârını kat kat artırır. Bir dirheme mâlik olmayan nice mü'min de vardır ki, fakirliği imanını kat kat artırır. "

«Bu hususta» hayatın sadece bu dünyada olduğu, hayatın ve ölümün sebebinin zaman olduğu hususunda **«onların hiçbir bilgisi de yoktur»** ki bunu akla ya da naklî bir delile dayandırmış olsunlar.

5- Hadisi İmam Müslim *Sahih*'inde merfu olarak Ebu Hureyreden rivayet eder.

«Onlar sadece zannederler.» Yani onlar öyle bir toplulukturlar ki, gidebilecekleri en ileri nokta genelde sarılabilecekleri herhangi bir delil olmaksızın zannetmek ve taklit etmektir. İşte onların kendi canları hakkındaki bozuk inançları budur.

Mü'minlere gelince onlar naslara sarılırlar ve yakîn yani kesin bilgi yolunu tutarlar. Zan ve tahmin ortamını aşarlar. Sûrî ve manevî haşri kabul ederler. Yani beş duyu ile hissedilebilen haşri, sıratı, cenneti, cehennemi kabul ederler. Aklen bilinenlerle, duyularla elde edilenleri bir arada bulundurmak, kudret açısından maddî nimet ve azaptan, yeme, içme, nikâh ve giymekten çok daha büyük bir kudret ister. Ve bu ilâhî mükemmellik açısından çok daha mükemmel ve tamdır. İşte peygamberlerin ve onlara inanan mü'minlerin inancı, itikadı budur. Onlar gibi itikad eden kurtuluşa erer. Böyle yapmayan helâk olur. Bu inancın ve tevhidin zorunlu sonuçlarından birisi de her olayı azîz ve hamîd olan Yüce Allah'a dayandırmaktır. Çünkü her şeyde asıl müessir, etken O'dur. Bu nedenle rüzgâra sövmek yasak edilmiştir. Çünkü rüzgâr bir meleğin elindedir. Ve melek de Yüce Allah'ın elindedir. Bütün tasarruflar sonunda Yüce Allah'da düğümlenir.

Anlatılır ki Haccac Abdullah es-Sakafî'yi, Enes b. Mâlik (r.a.)'e göndererek kendisini yanına çağırır. Abdullah, Enes'e: "Mü'minlerin emiri çağırıyor, davetine uy" der. Enes: "Allah onu zelil kılsın. Çünkü azîz, Allah'a itaati nedeniyle Allah'ın azîz kıldığı kimsedir. Zelil ise, günahı dolayısıyla zelil kıldığıdır." Sonra Enes b. Mâlik gelen elçiyle kalkar ve Haccac'ın yanına vardığında der ki: "Bizi çağıran sen misin?" Haccac: "Evet" der. Sonra: "Neden sordun?" diye ekler. Enes b. Malik: "Çünkü sen Rabbine âsi birisisin. Peygamberinin sünnetine aykırı hareket ediyorsun. Allah'ın düşmanlarını azîz, dostlarını zelil kılıyorsun," der. Bunun üzerine Haccac: "Seni en kötü biçimde katlederim," der. Enes b. Mâlik: "Bunun senin elinde olduğunu bilseydim sana tapardım" der. Sonra sözüne devam eder: "Rasûlüllah (s.a.v.) bana bir duâ öğretti ve buyurdu ki: *'Kim her sabah bu duâyı okursa ona hiçbir kimse zarar veremez.'* Yani böyle bir kimseye ne zehir ne sihir ve ne de zalim sultan zarar veremez. Ben bu sabah bu duâyı okudum" der. Haccac: "O duâyı bana öğret" der. Enes der ki: "Sen ve ben sağ olduğumuz sürece o duâyı sana öğretmekten Allah'a sığınırım." Haccac: "Onu salıverin gitsin," der. Daha sonra Haccac'a bunun sebebini sorarlar. Der ki: "Enes'in iki omuzunda kocaman ağızlarını açmış iki büyük aslan gördüm. "

Bu haber bize gösteriyor ki, etki ve tesir, her şeye kâdir olan Yüce Allah'ın elindedir. Yoksa sultanın ve vezirin elinde değildir. Tesirin ve etkinin Allah'ın dışında sebepler ve vesilelerde görünmesi bir göz yanılmasından ibarettir.

Daha sonraları Enes b. Mâlik (r.a.) öleceği sırada hizmetçisine: "Senin benim üzerimde hizmet hakkın var," der ve duâyı hizmetçisine öğretir. Şöyle söyler: *"Bismillahirrahmanirrahim. İsimlerin en hayırlısı Allah'ın adı ile. Yerde ve gökte isminin yanında hiçbir şeyin zarar vermeyeceği Allah'ın adıyla. O işiten ve bilendir."* (6)

Enes b. Mâlik Rasûlüllah (s.a.v.)'a hizmet eden hizmetçilerden biriydi ve Rasûlüllah'a (s.a.v.) on yıl hizmet etmiş idi. Sonra Hz. Ömer'in halifeliği zamanında Basra'ya göçmüş birisi idi. Basra'da sahabe neslinden en son vefat eden Hz. Enes'tir. Vefatı Hicrî 93 tarihinde olmuştur. Öldüğünde yaşı 103 idi. Hadis rivayetinde meşhur altı sahabeden birisidir.

25. «**Onlara**» yani ölümden sonra dirilmeyi inkâr edenlere «**açıkça âyetlerimiz okunduğu zaman:**» İçinde öldükten sonra dirilme gerçeği de bulunan, hakkı dile getiren ve söylediği şeylere delâleti apaçık olan âyetlerimiz okunduğu zaman, ya da onu beyan eden âyetlerimiz okunduğu zaman, demektir. Bu âyetlerimize örnek olarak: *"De ki onları ilk defa yaratmış olan diriltecek."* (Yâsîn: 79) âyeti ile *"...Ona can veren, elbette ölüleri de diriltir..."* (Fussilet: 39) âyetidir. Ve başka birçok âyet vardır.

İşte onlara âyetlerimiz okunduğu zaman inad ederek ve bir karşı teklif olarak öldükten sonra dirileceğimiz hususunda: «'**Doğru sözlü iseniz atalarımınızı getirin,**'» yani onları canlandırın ve kabirlerinden diriltin «**demelerinden başka delilleri yoktur.**» Yani öldükten sonra dirilme meselesine karşı koyacakları başka hiçbir delilleri yoktur. Bir başka ifade ile ancak delil olması imkânsız olan bu bâtıl ve geçersiz sözü söylemekten başka delilleri yoktur. Çünkü delil, kesinlik ifade eden şeye denilir.

Âyet metninde onların böylesine geçersiz sözlerine delil denilmiş olması iki sebebe dayanabilir. Ya bu sözü delil diye ileri sürdükleri içindir ki bu

6- Hadisi Ebû Davud ve Tirmizî şu lâfızla rivayet etmiştir: *"Sabaha erdiği zaman kişi: 'İsminin yanında yerde ve semada hiçbir şeyin zarar vermediği Allah'ın adı ile. O, işiten ve bilendir.' Kim bunu üç sefer söylerse o gün başına süpriz bir belâ gelmez. Kim bu duâyı akşam okursa gece başına ummadığı bir belâ gelmez"* Tirmizî bu hadis için hasen sahih garip demiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 4/243.

durumda kendileri ile alay edilmiş olur. Ya da delil olamayacak, delilin tam zıddı olan bir sözle delil arasındaki ziddiyet bağlantısı sebebiyledir, bu durumda da bir mübalâğa yapılmış ve delil olmayacak bir şeye mübalâğa edilerek delil denilmiş olur. Arapçada bunun benzeri "onların arasındaki selâm acı verici bir darbedir" sözüdür. Yani Yüce Allah'ın onların geçersiz sözüne delil demesi, kendilerinin asla delillerinin olamayacağını beyan etmek içindir. Çünkü bütün delili bu görüşden ibaret olan kimsenin asla hiçbir delili yok demektir. Tıpkı ilk karşılaştığında yaptığı ilk hareket, karşıdaki kimseye acı verici bir darbe olan kimsenin karşısındaki kişiyle aralarında asla selâm diye bir şeyin olmaması gibi. Böyle bir ifade üslübuyla ancak böyle bir mânâ kastedilir. Sanki şöyle denilmiş olmaktadır: Onlara apaçık âyetlerimiz, okunduğu zaman bütün yaptıkları, delil olmayan bir şeyi, delil olarak ileri sürmekten ibarettir.

26. «De ki:» İlk başta **«'Allah sizi diriltir, sonra»** eceliniz geldiği zaman **«öldürür.»** Yoksa sizin iddia ettiğiniz gibi sizler zamanın rolü ile yaşıyor ve ölüyor değilsiniz. **«Sonra»** dirildikten sonra **«sizi kıyamet gününde»** yaptıklarınızın karşılığını vermek için **«bir araya toplar. Bunda şüphe yoktur.»** Yani sizi biraraya toplayacağında hiçbir şüphe yoktur. Çünkü ilk başta yoktan var etmeye gücü yetenin, daha sonra yeniden bir daha diriltmeye de gücü yeter.

İlâhî hikmet, herkesin yaptığının karşılığını görmesi için biraraya toplanmayı hiç kuşkusuz gerekli kılmaktadır. Mûcizelerle doğrulanmış olan vaad de kesin olarak bunun olacağını göstermektedir. "Ölmüş atalarının geri getirilmesi" teşriî hikmete aykırı olduğu için bunun yerine getirilmesi imkânsızdır.

«Fakat insanların çoğu bilmezler.'» Fakat çoğu insanlar bilmezler. Çünkü onlar unutkan ve gafildirler. Şâir der ki:

Cahillik ölümden önce ölümdür,
Vücutları kabirden önce kabirdir.

İlimle dirilmeyen ölüdür,
Dirilme günü dirilişi yoktur.

Aklı başında olan bir kişinin uyanık olması ve Rabbine kesin bir inançla

inanması, kitabı ve içindeki hükümleri tasdik etmesi şarttır. Gayba iman etmenin güçlüğü nedeniyle insanların çoğu inanmama çukuruna yuvarlanmışlardır. Berzah ve yeniden dirilme kapılarının kapalı olması dolayısıyla çok münakaşalar yapılmış ve çok inkâr olmuştur.

وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ
يَوْمَئِذٍ يَخْسَرُ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿٢٧﴾ وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً ۖ كُلُّ أُمَّةٍ
تُدْعَىٰٓ إِلَىٰ كِتَٰبِهَا ۖ ٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ هَٰذَا
كِتَٰبُنَا يَنطِقُ عَلَيْكُم بِٱلْحَقِّ ۚ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾

27. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Kıyametin kopacağı gün var ya, işte o gün bâtıla sapanlar hüsrana uğrayacaklardır.

28. Her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet, kendi kitabına çağrılır: "Bugün size yaptıklarınızın karşılığı verilecektir.

29. Bu, size karşı gerçeği söyleyen kitabımızdır. Çünkü Biz yaptıklarınızı kaydediyorduk."

27. «Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır.» Yani göklerin ve yerin mutlak mülkü ve orada tam tasarruf Allah'ındır. Göklerle yer arasındaki her şey Yüce Allah'a aittir.

Bu ifade, yukarıdaki âyette Allah'ın öldükten sonra diriltmeye dair kudretini belirttikten sonra her şeye kâdir olduğunu dile getiren bir ifadedir.

«Kıyametin kopacağı gün var ya, işte o gün bâtıla sapanlar hüsrana uğrayacaklardır.» Bu âyetin mânâsı şudur: Kıyametin kopacağı ve ölülerin dirileceği gün var ya o gün hüsrana uğrayacaklardır, demektir. Ölülerin dirilecek olduğu gün kıyametin kopacağı günün bir parçasıdır. Çünkü kıyamet günü geniş bir gündür. Onların hüsranlarının ortaya çıkması dirilecekleri gün olduğu için, kıyametin kopacağı günden maksat da budur. Âyetteki *"bâtıla sapmak"*, bâtılı işlemek, gerçeği olmayan söz söylemek demektir. Burada bundan maksat, hakkı gerçek olarak kabul etmeyenler, öldükten sonra dirilmeyi asılsız kabul edenlerdir. Bâtıla sapanların hüsrana uğramalarından maksat, hüsranlarının o gün ortaya çıkması demektir.

28. Mü'mini ve kâfiri bir araya gelmiş **«her ümmeti»** o günün korkusundan ve korktuğu için sakin ve huzurlu olmayarak bizzat gözlerinle **«diz çökmüş görürsün.»** O gün herkesin diz çökmesi korkusundandır. Hiçbir kimse sorguya ve hesaba çekilirken oturmasından huzur duymayacaktır.

İbn Abbas (r.a.) bu âyeti tefsir ederken *"diz çökmüş"* ifadesini "bir araya gelmiş" şeklinde anlamıştır. Yani her ümmet bir diğeri ile karışmaz demektir.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Diz üstü çökmek, kâfirlere lâyık bir harekettir. Çünkü mü'minler kıyamet günü korku duymayacaklarına göre neden diz üstü çöküyorlar? Bu soruya şöyle cevap vermek mümkündür: Emniyet içinde olan kimse bu gibi durumlarda, kendisinin huzur ve emniyete hakkı olduğu ortaya çıkana kadar bâtıla sapanlarla aynı ortamı paylaşabilir.

«Her ümmet...» *"Her ümmet"* ifadesinin bir daha tekrar edilmesi, âyetin bu noktasının tehdit ve sert ifadeleri gerektiren yer olmasındandır. **«Kendi kitabına çağrılır:»** Yani her ümmet kendi amel defterine çağrılır. *"Ümmetin kitabı"* ifadesi, ümmetle kitap arasındaki ilişki dolayısıyla mecazî bir ifadedir. Çünkü onların amelleri bu kitaplarda yazılıdır.

Bu ifadede, kulların âciz olduklarına Allah'ın ezelde kendi haklarında yazmış olduğu hususlarda herhangi bir güç ve kuvvetlerinin olmadığına, dünyada ve âhirette insanlara ancak durumlarına göre Allah'ın takdir edip yazmış olduğu şeylerin isabet edeceğine, başlarına geleceğine işaret vardır. Şu halde onların yaptıkları fiiller ancak Allah'ın takdirine göredir.

«'Bugün size yaptıklarınızın karşılığı verilecektir.» Yani onlara böyle söylenir. Kimin ameli iman etmiş olmak ise, Yüce Allah onu cennetle

mükâfatlandırır. Yaptığı amel şirk ve inkâr olanları ise cehennemle cezalandırır.

29. «Bu, size karşı gerçeği söyleyen» yani sizin aleyhinize herhangi bir fazlalık ya da eksiklik olmaksızın şahitlik eden **«kitabımızdır.»** Bu cümleler de yukarıda kendilerine söylenen cümlelerin arasındadır. Her ümmetin kitabı, Yüce Allah'ın emriyle yazıldığı için kitap kelimesi isim tamlaması yapılarak Yüce Allah'a izafe edilmiş *"kitabımızdır,"* denilmiş, böylece kitabın ne kadar büyük bir kitap olduğu ve ne kadar korkunç olduğu vurgulanmıştır. Eğer bu nükteler gözetilmemiş olsaydı, daha önce olduğu gibi kitap kelimesi ümmet kelimesine izafe edilir "bu ümmetin kitabıdır" denilirdi.

«Çünkü Biz» dünyada gerek güzel, gerek kötü, gerek büyük, gerek küçük amellerinizi, **«yaptıklarınızı kaydediyorduk'.»** Bu cümle, yaptıkları amellerden hiçbir şey eksik kalmaksızın tümünün bir kitapta toplanarak onlara neden hitap edildiğinin sebebini ifade etmektedir. Yani âyetin mânâsı şu olur: Çünkü Biz meleklerden, yaptığınız amelleri yazmalarını istiyorduk. Yani meleklere amellerinizi yazmalarını ve onları sizlere isbat etmelerini emrediyorduk.

Şu halde kula düşen, ecel gelmeden derhal elini çabuk tutmak, tedbirini almaktır. Çünkü ömür bitecek ve her şey altüst olacaktır. Yüce Allah bizleri ve sizleri hoşnutluğunun vesilelerine ve emri ile hidayetini kabule koşanlardan eylesin.

فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ
فِى رَحْمَتِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلْفَوْزُ ٱلْمُبِينُ ﴿٣٠﴾ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
أَفَلَمْ تَكُنْ ءَايَٰتِى تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَٱسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنتُمْ قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿٣١﴾
وَإِذَا قِيلَ إِنَّ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقٌّ وَٱلسَّاعَةُ لَا رَيْبَ فِيهَا قُلْتُم مَّا نَدْرِى
مَا ٱلسَّاعَةُ إِن نَّظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُسْتَيْقِنِينَ ﴿٣٢﴾

وَبَدَا لَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

(٣٣) وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا

وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ (٣٤) ذَٰلِكُم بِأَنَّكُمُ

اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَغَرَّتْكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ فَالْيَوْمَ

لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ (٣٥) فَلِلَّهِ الْحَمْدُ

رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ (٣٦) وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ

فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (٣٧)

30. İnanıp iyi işler yapanlara gelince, Rabbleri onları rahmetine sokar. İşte apaçık kurtuluş budur.

31. Ama inkâr edenlere gelince onlara: "Âyetlerim size okunmuş, siz de büyüklenip suçlu bir toplum olmuştunuz değil mi?" (denir.)

32. "Allah'ın vaadi gerçektir, kıyamet gününde şüphe yoktur" dendiği zaman: "Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz, sadece zan ve tahminde bulunuyoruz, kesin bir bilgi elde etmiş değiliz" demiştiniz.

33. Yaptıklarının kötülükleri onlara görünmüş, alay edip durdukları şey onları kuşatmıştır.

34. Denilir ki: "Bugüne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi Biz de bugün sizi unuturuz. Yeriniz ateştir. Yardımcılarınız da

yoktur.

35. Bunun sebebi, sizin Allah'ın âyetlerini alaya almanız ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır." Artık bugün oradan çıkarılmayacaklardır ve onların (Rablerini) hoşnut etmeleri de istenmeyecektir.

36. Hamd, göklerin Rabbi, yerin rabbi, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

37. Göklerde ve yerde ululuk yalnız O'nundur. O, azîzdir, hakîmdir.

30. Ümmetlerin içinden **«inanıp iyi işler yapanlara gelince...»** Bu ifade, daha önce geçen ifadenin ayrıntısını verme mahiyetindedir. **«Rabbleri onları rahmetine»** cennetine **«sokar.»** Çünkü "duhûl-girme" fiili, rahmet çeşitleri arasında cennete girmede hakiki mânâda kullanılır. *"Rahmetine sokma"*, bir şeye bulunduğu halin ismini verme kabilinden mecazdır. Buna göre cennet rahmet mahalli olduğu için, cennete rahmet denmiş olmaktadır.

«İşte apaçık kurtuluş budur.» Kendisinden öte başka hiçbir kurtuluşun olmadığı kurtuluş budur. Çünkü cennet çeşit çeşit rahmetin tecelli edeceği yerdir.

31. «Ama inkâr edenlere gelince onlara: 'Âyetlerim size okunmuş,» yani azarlama ve hiddetle paylama kabilinden onlara denilirki: Size peygamberlerim gelmedi mi? Size âyetlerim okunmadı mı? **«Siz de»** iman etmekten **«büyüklenip suçlu bir toplum»** yani işi gücü suç işlemek olan bir toplum **«olmuştunuz değil mi?' (denir.)»** Kendisine peygamberlerin hitabı ulaşmayan kimse, sırf aklı olduğu için mükellef değildir. Böyle bir kimse inanmamış olsa mazur olur. İtikad etmekten gafil olup nihayet bu hal üzere ölse yahut şirke itikat etse kendisine herhangi bir davet ulaşmamışsa mazurdur. Çünkü itibar edilecek asıl ölçü, akıl değil, daveti işitmedir. Sonra dâr'ul-harpde yaşayan dâr'ul-İslâma hicret etmemiş bir Müslümanın ahkâmı bilmemesi mazerettir. Buna göre daru'l-harpte yaşayan böylesi bir Müslüman belli bir süre namaz kılmamış, oruç tutmamışsa ve herhangi bir daveti işitmemiş ise bu namazını ve orucunu kaza etmesi gerekmez. Çünkü daru'l-harp, İslâm ahkâmının bilinmesine ve yayılmasına elverişli bir yer değildir. Daru'l-İslâmda Müslüman olan zımmî böyle değildir. Onun kılmadığı namazları farz olduğunu bilmese bile kaza etmesi gerekir. Çünkü daru'l-İslâmda yaşayan böylesi bir zım-

mı İslâm ahkâmını sorabilme imkânına sahiptir. Bu imkânı kullanmayıp sormaması kendi eksikliğidir, mazeret sayılmaz.

32. «**'Allah'ın vaadi**» aşağıda gelecek olan meselelere dair vaadi «**gerçektir,**» mutlaka olacaktır. «**Kıyamet gününde**» yani Allah'ın vaadettiklerinin en meşhuru olan kıyamet gününde, bu günün meydana geleceği hususunda «**şüphe yoktur.'**» Çünkü bu günü, doğru sözlü kimse haber vermektedir ve çünkü bu günün geleceğine dair bir çok delil vardır, «**dendiği zaman:**» Ey öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden kâfir ve zındıklar! İnkârınızın aşırılığından: «**'Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz**» yani bunu garip karşılayarak kıyamet de neymiş, «**sadece zan ve tahminde bulunuyoruz**» demiştiniz. Bu ifadenin dış görünüşüne bakılırsa bir şey yine kendisinden istisna edilmektedir.

"Fethurrahman" isimli eserde buranın tefsiri yapılırken şöyle söylenir: "Bizim şüphe ve zandan başka itikadımız yoktur."

Kıyametin olabileceği hakkında «**kesin bir bilgi elde etmiş değiliz,' demiştiniz.**» Her halde bunlar *"hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır..."* (Câsiye: 24) diyen kimseler değildir. Bunların arasında yeniden dirilme ve kıyameti kabul etmeyenler de vardı. İşte daha önceki Câsiye sûresi'nin 24. âyetinde zikredilenler bunlardır. Yine aralarında bu konuda Rasûlüllah (s.a.v.)dan kıyametin kopacağının doğruluğuna dair işitmiş oldukları birçok delilden dolayı şüphe içinde olanlar vardı. İşte onlar da bu âyette zikredilenlerdir.

Aklı başında olan kimseye düşen, Yüce Allah'ın haber verdiği meselelerde şüpheyi zihninden temizlemek ve kesin olarak bunlara inanmaktır. Şüphesiz, sözü Allah'tan daha doğru olan hiçbir kimse yoktur. Allah'ın, gönülden kabul eden ve inanan mü'minlere olan vaadi, felâh ve sevinç kaynağıdır. Mü'minler her ne kadar kıyametten ve kıyametin korkulu anlarından korkuyorlarsa da Allah'ın geniş rahmetini ummaktadırlar. Allah'ın bu rahmetinin mükemmelliğini ancak kıyametin kopmasıyla göreceklerdir. Çünkü cennete girme, cennetin derecelerini ve nimetlerini elde etme hep kıyametin kopmasına bağlıdır.

Yakîn yani kesin bilginin dereceleri vardır. Anlaşılır ki, tasdik ne kadar güçlü olur, emirlere uyma ne kadar tavizsiz olursa yaklaşma o oranda gerçekleşir. Buradan kâfirlerin ve inkârcıların ne kadar uzak ve ne kadar Allah'a ayrı

düştükleri anlaşılmış olur. Bu durumdan yaratıcı olan Allah'a sığınırız.

33. «**Yaptıklarının kötülükleri**» yani kötü amelleri, çirkin ve korkunç şekliyle «**onlara**» yani âhirette kâfirlere «**görünmüş,**» onlar amellerini çirkin ve korkunç sûretiyle görmüşler ve âkıbetinin vahimliğini müşahade etmişlerdir. Bundan maksat, şirk ve nefislerin meyletmiş olduğu, arzuladığı, güzel gördüğü günahlardır. İşte bu şirk ve günahlar kıyamet günü çeşitli amellere göre çirkin bir biçimde ortaya çıkacaktır. Âhirette onlar için meyve verecek olan her şey dünya tarlasına kötü amelleri ile ekmiş oldukları ekinlerdir. *"Yaptıkları kötü ameller"* den bunların cezalarının kastedilmiş olması da mümkündür. Çünkü kötülüğün karşılığı kötülüktür. Şu halde, cezaya, sebebi olan amelin ismi mecazen verilmiş olmaktadır.

Karşılık ve cezadan «**alay edip durdukları şey onları kuşatmıştır**», onları kuşatmış başlarına gelmiştir. Âyetin orjinal metninde geçen kuşatma anlamına gelen *"hâka"* fiili kötü şeylerde kullanılır. Aynı kelimeden türeme "hayk", insanı kuşatan kötü fiilleri demektir.

34. Hak katından «**denilir ki:**» Dünyada: «'**Bugüne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi**» yani bugüne hazırlanmayı terk ettiğiniz ve buna aldırmadığınız gibi...demektir. Bundan kasıt, iman ve sâlih amel işlemektir.

"Kavuşmak" fiilinin *"bugün"* kelimesine izafe edilmesi, masdarın zarfına izafesi demektir. Buna göre mânâ şöyle olur: Sizler bu gününüzde Allah'a kavuşmayı ve yaptıklarınızın karşılığını vermesini unuttunuz. Bu ifade ile onların dünya tarlasında unutma tohumunu ektikleri âhirette de unutulma meyvesini toplayacaklarına işaret edilmiş olur.

«**Biz de bugün**» yani kıyamet günü «**sizi unuturuz.**» Sizleri, unutulmuş kimselerin terk edildiği gibi azapta bırakır, terk ederiz. *"Sizi"* mânâsını ifade eden zamirde, onlar, azapta bırakılmaları durumlarına aldırış edilmemesi şeklinde unutulmuş bir şeye benzetilerek istiare-i mekniyye yolu ile istiare sanatı yapılmıştır. İstiare yapıldığının kanıtı ise unutmadır.

«**Yeriniz**» varıp döneceğiniz yer ve mekânınız «**ateştir**», cehennemdir. «**Yardımcılarınız da yoktur.**» Yani içinizde hiçbirinizin sizi cehennemden kurtaracak bir tek yardımcısı yoktur.

35. «**Bunun**», bu azabın «**sebebi, sizin Allah'ın âyetlerini alaya almanız**» onlara, düşünmek ve kabul etmek sûretiyle kulak vermemeniz «**ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır.**'» Sizler dünya hayatından başka hiçbir hayat

olmadığını zannettiniz.

«Artık bu gün oradan çıkarılmayacaklardır.» Yani ateşten çıkarılmayacaklardır. Buraya kadar *"siz"* şeklinde hitap edilirken burada *"onlar"* şeklinde ifadenin değiştirilmesi, artık kendilerinin durumlarının değersizliği nedeniyle hitap mertebesinden düşürüldükleri içindir. Ya da hitap makamından nakledilerek ateşe götürülmelerindendir.

«Ve onların» Rablerini **«hoşnut etmeleri de istenmeyecektir.»** Yani onlardan zamanı geçirdikleri için itaat ederek Rabblerini hoşnut etmeleri istenmeyecektir. Bu ifade işaret ediyor ki, Yüce Allah samimi kullarına bazı âyetlerini göstermiştir. İnkârcılar bu âyetleri gördükleri zaman, her zaman âdetleri olduğu üzere onları alaya almışlardır ve dünya hayatı kendilerini aldatmıştır. Zira Yüce Allah'ın nasihatını kabul etmemişlerdir. Çünkü Allah *"...Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın..."* (Lokman: 33) buyurmuştu. Bugün onlar cehennemden çıkarılmayacaktır. Çünkü hırs ve şehvet adımlarıyla girmişlerdir ve onlardan iman ve ameli sâlih adımlarıyla cennete dönmeleri hususunda Allah'ı hoşnut etmeleri de istenmeyecektir.

36. «Hamd,» özel olarak **«göklerin Rabbi, yerin Rabbi, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.»** Yani hamd, ruh, vücut, zat ve sıfat gibi bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Şu halde hamde O'ndan başka hiç kimse lâyık değildir. Bu âyette *"Rab"* kelimesinin tekrar edilmesi pekiştirme ve bütün bu unsurlar bakımından Yüce Allah'ın Rab oluşunun asıl olduğuna işaret etmek içindir.

37. «Göklerde ve yerde ululuk yalnız O'nundur.» Yani azamet, kudret, saltanat ve izzet izleri, alâmetleri ve ahkâmı yerde ve gökte ortaya çıktığı için yalnız O'nundur. *"Gök ve yer"* kelimeleri zamirle ifade edilecekken bunların kendilerinin getirilmesi Yüce Allah'ın ululuğunu tazim etmek içindir.

«O,» yenilmeyen **«azîzdir»**, takdir ettiği ve belirlediği her hususta **«hakîmdir.»** O halde O'na hamd ediniz. Bir başka ifade ile, çünkü hamd O'na mahsustur ve O'nu büyük tanıyınız, çünkü ululuk O'na aittir. O'na itaat ediniz çünkü O, her şeye galiptir. Yaptığı bütün şeylerde muazzam bir hikmet vardır.

Kim Allah'tan başkasına güvenerek kendini güçlü görürse Allah onu zelil kılar. Yüce Allah'ın: *"(Ve deyin ki:) Tat bakalım hani sen kendince üstündün, şerfliydin!"* (Duhân: 49) âyetinde ifade edilen anlam da budur. Kim ki-

birlenir, büyüklenirse Yüce Allah'la çekişiyor demektir. Yüce Allah şöyle buyurur: *"Benimle çekişen bir kimseyi cennete koymam gerekmez."* İnsanlara merhamet edene Allah merhamet eder. İşte Allah'ın yapacağı budur. Bir kutsi hadiste Yüce Allah şöyle buyurur: *"Kibriyâ benim ridamdır, azamet izarımdır. Kim bu ikisi hususunda Benimle çekişirse onu cehenneme atarım"* (7)

Bu son iki âyette, *"hamd etmek"* ifadesinin *"kibriyâ"* yani ululuktan önce getirilmesi işaret ediyor ki, hamd edenler, Allah'a hamdettikleri zaman bilmeleri gerekir ki, Yüce Allah verdiği nimetlere lâyık olarak onların dilleriyle zikretmiş oldukları hamdden çok yüce ve çok uludur. Hatta o hamd edenlerin hamdlerinden çok ulu ve yücedir. Yüce Allah, sıfatları hususunda her hangi bir kimsenin kendisine ortak olmasından münezzehtir. O'ndan başka hiçkimsenin azameti olmadığına göre bu nasıl tasavvur olunabilir? Tam tersine O'ndan başkalarının şiarı, azamet ve kibriyâ ile sıfatlı olmak bir yana tam tersine son derece küçük olmak ve O'na muhtaç bulunmaktır. Yüce Allah'ın dışındakiler bakımından kibir, kınanmış kötü ahlâkın en çirkinidir. Yüce Allah, mahlukatı bakımından kötü olan sıfatlar bir yana, onlar için mükemmel olan sıfatta kullarına ortak olmaktan çok yüce ve münezzehtir.

Yüce Allah bakımından "daha âlim daha kâdir" şeklindeki üstünlük bildirme (ism-i tafdil) kipi bir kıyaslama değil, aşırı mübalâğa, hiçkimsenin kendisine ortak olmasının tasavvur olunamayacağı mutlak mükemmellik durumuna işaret eder.

Allah'ın yardımıyla Câsiye Sûresi'nin tefsiri bitti.

7- Hadisi Müslim ve Ebû Davud rivayet ederler. Bu hadisin birçok rivayetleri vardır. Hadis şu lâfızla rivayet olunmuştur: *"Kim bu ikisi hususunda Benimle çekişirse ona azabederim"* yine hadis şu lâfızla da rivayet olunmuştur: *"Kim bu ikisinden birisi hususunda Benimle çekişirse onu cehenneme atarım."* Bkz. *İbnü'l-Esir, Camiu'l-Usûl*, 10/613.

AHKÂF SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 35 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

حٰمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ مَا خَلَقْنَا
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُسَمًّى ۚ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ قُلْ أَرَأَيْتُم مَّا تَدْعُونَ
مِن دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَاوَاتِ ۖ
ائْتُونِي بِكِتَابٍ مِّن قَبْلِ هَٰذَا أَوْ أَثَارَةٍ مِّنْ عِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ
﴿٤﴾ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُو مِن دُونِ اللَّهِ مَن لَّا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَىٰ يَوْمِ
الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَن دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ ﴿٥﴾

1.Hâ. Mîm.

2. Kitabın indirilmesi, azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır.

3. Biz, gökleri, yeri ve aralarındakileri ancak hak ile ve belirli bir süre için yarattık. İnkârcılar, uyarıldıkları şeyden yüz çevirmektedirler.

4. De ki: "Allah'ı bırakıp da taptığınız şeyleri görüyor musunuz? Yeryüzünde ne yaratmışlar bana göstersenize! Yoksa onların göklerde ortaklığı mı var? Eğer doğru söylüyorsanız, bundan önce indirilmiş bir kitap veya bir bilgi artığı varsa onu bana getirin."

5. Allah'ı bırakıp da, kendisine kıyamete kadar cevap vermeyecek şeylere tapandan daha sapık kim vardır? Oysa onlar, bunların tapmalarından habersizdirler.

1. «Hâ. Mîm.» Bu sûrenin adı "Hâ. Mîm" dir.

2. «Kitabın» Yani bu sûreyi ve diğer sûre-i celileleri kapsayan Kur'an'ın **«indirilmesi azîz ve hakîm olan Allah tarafındandır.»** Allah'tan olan bir şey de haktır, doğrudur. Bir âyette: "*...Kim Allah'tan daha doğru sözlü olabilir?*" (Nisâ: 122) buyrulmaktadır. *Azîz* olan bir varlık tarafından gönderilen Kur'an, lâfzı ve mânâsıyla bütün kitaplara üstündür. *Hakîm* olan Allah'ın yaptıklarında tam bir hikmet vardır. Çünkü Allah (c.c.) ancak, kendisinde maslahat olan şeyi yapar. Nitekim Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur:

3. «Biz, gökleri, yeri» bunlarda bulunanları, bunlarda bulunanların parçalarını ve onlardaki düzeni **«ve aralarındakileri»** ateş, hava, bulut, yağmur, çeşitli kuşlar ve benzeri yaratıkları **«ancak hak ile»** sahih bir maksat ve tam bir hikmetle **«ve belirli bir süre için»** her şeyin kendisinde son bulacağı kıyamet gününe kadar takdir edilen bir süre için **«yarattık.»** Yeryüzünün ve göklerin mükellefler için yerleşim yeri olarak yaratılması, onların amel etmeleri ve kıyamet günü karşılığını almaları içindir. Boş yere değildir. Çünkü kâinatta ne varsa hepsi bir hikmete dayanır.

Âyet-i kerime, tüm yaratıkların ancak Allah'ı tanımaları için yaratıldıklarına işaret etmektedir. Âyet, ayrıca âlemin yok olacağına işaretle bir öğüt ve sakındırma içermektedir. Yani denilmektedir ki: "Ey insanlar! Sizinle neyin muradedildiğine ve niçin yaratıldığınıza bakınız. Kul, ilim ve irfanı ile büyüklenmesin. Şüphesiz, her ilim sahibinin üstünde bir bilen vardır. Her sınır için

bir son vardır. İşler, vakitleri ve zamanları ile çevrelenmiştir."

«**İnkârcılar**», Mekkeli müşrikler, «**uyarıldıkları**» kıyamet günü ve o günün tehlikeleri ile ilgili olarak korkutuldukları «**şeyden yüz çevirmektedirler.**» İman ve amelle ona hazırlanmayı terketmişlerdir. Âyet-i kerime, uyarıldıkları şeyden yüz çevirmelerinin küfür olduğuna işaret etmektedir. Bir kimse kardeşine "Allah'tan kork" dediğinde, karşıdaki cevaben: "Sen işine bak. Bunu bana sen mi söylüyorsun?" dese en büyük günahlardan birini işlemiş olur.

Rivayete göre; Harûn Reşid ordusu ile birlikte giderken bir Yahudi: "Allah'tan kork!" demiş. Harûn Reşid, Yahudinin bu sözünü duyunca, Allah'ın ismine saygı için atından inmiş ve askerleri de inmişler.

4. Azarlamak ve susturmak için kâfirlere «**De ki: 'Allah'ı bırakıp da taptığınız**» putları, yıldızları ve başka «**şeyleri görüyor musunuz? Yeryüzünde ne yaratmışlar bana göstersenize!**» Haber verin. Hani onlar tanrı idiler ya! Allah'tan ayrı olarak bunlar tek başlarına yeryüzünün hangi parçasını yaratabildiler? Size ne oluyor? Tanrılarınızın durumunu bana haber verin bakalım!

«**Yoksa onların göklerde**», göklerin yaratılmasında, mülkiyet ve idaresinde, Allah'la «**ortaklığı mı var?**» ki siz, onların ibadete ehil olduklarını zannediyorsunuz. Şüphesiz, herhangi bir şeyin varlığında hiçbir açıdan katkısı olmayan bir şeyin diri ve akıllı bile olsa, ibadete ehil olmakta hiçbir hakkı yoktur. O halde cansız varlıklar nasıl ibadete ehil olabilirler ki?

«**Eğer**» iddianızda «**doğru söylüyorsanız, bundan önce indirilmiş bir kitap**» yani, tek Allah inancını bildiren, şirki iptal eden, dininizin sıhhatine delâlet eden, Kur'an'dan önce -ki tüm semavî kitaplar Kur'an'ın dediklerini söylemektedirler- «**veya**» öncekilerin bilgilerinden kalan, o putların ibadete müstehak olduklarına şahitlik eden «**bir bilgi artığı varsa onu bana getirin.'**» Ama, iddianızı isbat eden, aklî ve naklî bir delil yoksa sizin doğrular dan sayılmanız mümkün değildir. Çünkü onun sıhatine delâlet eden bir delil şöyle dursun; aksine delâlet eden, iddianızın asılsızlığını gösteren aklî ve naklî bir çok delil vardır.

Bu cümle, onların aklî bir delil getirmekten âciz olduklarını ortaya ko-

yan ifadeden sonra, naklî bir delil getirmekten de âciz olduklarını beyan etmektedir. Yani, bana, iddianızı doğrulayacak ilâhî bir kitap getirin, denilmiştir.

Âyet-i kerime işaret etmektedir ki: Allah'tan başka ibadet edilen; nefis, şeytan ve başka şeylerin hiçbir şeye güçleri yetmez. Şüphesiz, yaratıcı Allah'tır. Tesir ondandır. Kalpler onun elindedir. İstediği gibi çevirir. İsterse hakta tutar, isterse bâtıla saptırır. Allah'tan başkasına ibadet için aklî ve naklî hiçbir delil yoktur. Akıl sahiplerinden hiç kimse, bunu câiz görmemiştir.

5. «Allah'ı» O'na duâyı ve ibadeti **«bırakıp da, kendisine kıyamete kadar cevap vermeyecek şeylere tapandan daha sapık kim vardır?»** O, tüm sapıkların en sapığıdır. Çünkü her şeyi işiten, muktedir olan, duâlara karşılık veren, her şeyden haberdar olan yaratıcılarına ibadeti bırakıp; kendi yaptıkları, işitemeyen, gücü yetmeyen, karşılık vermeyen putlara tapıyorlar.

«Oysa onlar,» o putlar **«bunların tapmalarından»**, duâ eden müşriklerin duâ ve tapınmalarından **«habersizdirler.»** Çünkü onlar, aklı olmayan cansız varlıklardır. Nasıl karşılık versinler ki?! Onların tapındıkları şeylerin, melekler gibi canlılar oldukları farzedilirse, o zaman bu cümle şöyle anlaşılır: "Onlar, itaat eden boyun eğen kullardır. Kendi halleriyle meşguldürler." Putlar, cansız varlıklar oldukları halde, onlar için aklı olan varlıklara ait zamirler kullanılmıştır. Çünkü onlar, karşılık vermemek, gafil olmak gibi nitelemelerle akıllılar gibi telâkki edilmişlerdir.

وَإِذَا حُشِرَ ٱلنَّاسُ كَانُوا
لَهُمْ أَعْدَآءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَٰفِرِينَ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ
ءَايَٰتُنَا بَيِّنَٰتٍ قَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ
﴿٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ إِنِ ٱفْتَرَيْتُهُۥ فَلَا تَمْلِكُونَ لِى مِنَ ٱللَّهِ

شَيْـًٔا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَىٰ بِهِۦ شَهِيدًۢا بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ
وَهُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٨﴾ قُلْ مَا كُنتُ بِدْعًا مِّنَ ٱلرُّسُلِ وَمَآ أَدْرِى
مَا يُفْعَلُ بِى وَلَا بِكُمْ ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ وَمَآ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٌ
مُّبِينٌ ﴿٩﴾

6. İnsanlar haşrolundukları zaman, (putlar) onlara düşman kesilirler. Onların kendilerine tapınmalarını da inkâr ederler.

7. Onlara, âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman, o küfredenler, kendilerine hak gelince, onun için : "Bu, apaçık bir büyüdür" derler.

8. Veya: "Onu kendisi uydurdu" derler. De ki: "Eğer onu ben uydurdumsa, Allah'tan bana (gelecek şey için) sizin hiç gücünüz yetmez. O, sizin yaptığınız taşkınlıkları çok iyi bilir. Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter. O, bağışlayıcı ve esirgeyicidir."

9. De ki:"Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını bilmem. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Ben apaçık bir uyarıcıdan başka birisi değilim."

6. «**İnsanlar**» kıyamet koptuğunda «**haşrolundukları zaman...**» *"Haşr"*, bir araya toplanmak demektir. İnsanları sığınaklarından çıkartıp, onları savaşa veya başka bir şeye zorlamak anlamına geldiği de söylenmektedir. Bu kelime, sadece topluluklar için kullanılır. Kıyâmet'e, ba's günü, neşir günü denildiği gibi haşr günü de denilir.

«**(Putlar) onlara**», kendilerine tapanlara «**düşman kesilirler.**» Onlara

fayda değil zarar verirler.

«Onların kendilerine tapınmalarını da inkâr ederler.» O putlar, kendilerine tapanların tapındığını, lisânı halleri ile veya sözle yalanlarlar. Rivayete göre, Allah (c.c.) putlara hayat verir. Onlar, o putperestlerin ibadetinden uzak dururlar ve "Onlar aslında kendi nefis ve hevalarına taptılar," derler. Çünkü Allah'a ortak koşmayı nefisleri emretmiştir. Bunun bir benzeri de şu âyettir: *"Ve onların ortakları:'Siz bize ibadet etmiyorsunuz,' diyecekler."* (Yunus: 28)

7. «Onlara,» kâfirlere; harama, helâle, haşre ve neşre delâletleri **«âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman, o küfredenler, kendilerine hak gelince»** yani ilk geldiğinde hiç düşünmeden **«onun için: 'Bu apaçık bir büyüdür' derler.»** Onun aslı olmayıp, bâtıl bir sihir olduğunu söylerler. Kur'an'ı bir sihir saydıklarına göre, onun haber verdiği; öldükten sonra dirilme, hesap ve cezayı da inkâr etmiş olurlar. Böylece eşekten daha cahil bir hale düşerler. Çünkü, Allah korusun, küfür, cehaletten kaynaklanır.

8. «Veya: 'Onu kendisi uydurdu' derler?» Yoksa o Kur'an'ı Muhammed (s.a.v.) uydurdu da, yalan olarak Allah'a mı isnad etti diyorlar? Onların bu sözleri kabul edilemez ve şaşılacak bir şeydir. Çünkü Kur'an mûcizedir, beşer takâtının sınırı dışındadır. O halde onu, Allah Rasûlü nasıl söyleyip uydurabilir?

Biliniz ki, her türlü sihir ve iftira, küfürdür. Ama Allah'a iftira sihirden daha beterdir. **«De ki:»** Faraza: **«'Eğer onu ben uydurdumsa, Allah'tan bana (gelecek şey için) sizin hiç gücünüz yetmez.»** Yani Allah'ın azabını benden savmaya muktedir olamazsınız. Çünkü o zaman Allah'ın beni cezalandıracağında hiç şüphe yoktur. Öyleyse yalan yere Allah'a nasıl iftira edebilirim? Kendimi, kurtuluşu olmayan cezaya nasıl atabilirim?

«O, sizin yaptığınız taşkınlıkları», Kur'an'ı ve âyetlerini küçümseyip zemmetmelerinizi **«çok iyi bilir.»** Kur'an'a dil uzatmak, onu bazan sihir, bazan iftira (uydurma) olarak isimlendirmektir. **«Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter.»** Benim doğrularıma ve tebliğ ettiğime, sizin ise yalanlayıp inkâr ettiğinize şahitlik eder. Bu ifade, onların taşkınlıklarına karşılık cezâî bir tehdittir.

«O, bağışlayıcı ve esirgeyicidir.» Bu, iman edip tövbekâr olanlar için bağışlanma ve rahmetle vaaddir. Onların cür'etlerinin büyüklüğüne rağmen

Allah'ın onlara karşı yumuşaklığının ifadesidir.

Bu ifadeler gösteriyor ki, kişi, içini ve dışını her türlü kir ve pisliklerden temizlemelidir. Bunun yolu da, insanların en hayırlısı olan Hz. Peygamber'e uymaktır. Sihirle kerâmetin arası, ancak bu uyumla ayırdedilebilir.

Nitekim bir bilgin şöyle demiştir: "Sihir: Fasıkların, zındıkların ve şer'î hükümleri kabullenmeye, sünnete uymaya yanaşmayan kâfirlerin ellerinde görünür. Veliler ise, sünnete, ahkâm-ı şer'iyyeye ve onun adabına uymakta en üst derecelere ulaşanlardır."

9. «De ki: 'Ben peygamberlerin ilki değilim.» "İlk" diye tercüme ettiğimiz, *"bid"* kelimesi, "benzeri görülmeyen şey" anlamındadır. Kâfirler, Hz. Peygamber'den acâip mûcizeler istiyorlar, sırf inat ve kibir olsun diye, gayba ait sorular soruyorlardı. Bunun üzerine Rasûlüllah onlara: *"Ben peygamberlerin ilki değilim."* Yani "beşere gönderilen ilk peygamber değilim," demekle emrolundu. Rasûlüllah sanki şöyle diyordu:"Allah (c.c.) benden önce birçok peygamber gönderdi. Onların hepsi; Allah'ın kullarını, Rablerini birlemeye ve O'na itaata çağırmak konusunda ittifak halindeydiler. Ben, onların davet ettikleri şeyden başka bir şeye çağırmıyorum. Aksine ben, ihlâsla Allah'ı birlemeye ve sadâkatle ona kulluğa çağırıyorum. Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim. Ben, onların yapamadıklarını yapma gücüne sahip değilim ki, sizin her istediğinizi yapayım. Sizin gaybe ait sorduğunuz her soruya cevap vereyim. Benden önceki peygamberler, ancak Allah'ın kendilerine verdiği mûcizeleri gösterebiliyorlardı. Kavimlerine ancak Allah'ın vahyettiği şeyleri haber veriyorlardı. Öyleyse sizi, benden önceki peygamberlerin davet ettikleri şeye çağırdım diye beni niçin yadırgıyor, inkâr ediyorsunuz? Allah'ın bana vermediği şeyleri benden yapmamı nasıl bekliyorsunuz?"

«Bana ve size ne yapılacağını bilmem.» İleride başımıza ne geleceğini, dünyada benim ve sizin işlerinizin sonunun ne olacağını bilmem. Peygamberlerin kimi, meşakkatlerden uzak olmuş, kimi vatandan hicret etmekle imtihan edilmiş, kimi de çeşitli fitnelere mâruz kalmıştır. Milletler de aynıdır. Onlardan kimi yere batırılarak, kimi üzerlerine taş yağdırılarak, kimi hayvan sûretine çevrilerek, kimi rüzgârla, kimi gürültü ile, kimi denizde boğularak, kimi de başka şekillerde helâk edilmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.); kendisine ve onlara bu sûretlerden hangisinin uygulanacağını, kendisinden ve onlardan kimin yardıma uğrayıp üstün geleceğini bilmediğini ifade etmiştir. Daha sonra Allah (c.c.) Rasûlüne vahyederek, onun ve müşriklerin durumunu haber

verdi. Ona hicret etmesini emretti. Ona cihadı emretti, dininin bütün dinlere üstün geleceğini haber verdi. Onun, düşmanlarına hakim olacağını ve düşmanların kökünü kazıyacağını bildirdi.

Denildi ki; Hz. Peygamber'in bilmediğini söylediği şey, detay bilgilerdir. Yani şöyle demiştir: "Ben, dünyada ve âhirette size ve bana ne yapılacağını detaylı olarak bilmiyorum. Çünkü ben gaybı bilmem." Genel anlamda ne olacağını ise biliyordu. Çünkü Allah'ın ordusu üstündür. İyilerin dönüp varacakları yer cennet, kâfirlerinki ise cehennemdir.

Ebussuud şöyle der: "Bu konuda söylenilenlerin en uygunu ve açığı şudur: Âyetin başındaki olumsuzluk edatı olan *'mâ'*; peygamberliğe ait görevlerden, dünyevî olaylardan bilgisi dışında olanlardır. Âhirette olacak olanlar değildir. Çünkü âhirete ait şeyleri bilmek, peygamberlik görevlerindendir. O konuda, her iki tarafa da ne yapılacağını ayrıntılı bir şekilde bildiren vahiy gelmiştir."

Âyeti kerime, kaderiyecilerin ve bâtıl mezheplere mensup olanların görüşlerinin yanlış olduğuna işaret etmektedir. Çünkü onlar, Allah'ın iyileri incitmesi aklen mümkün değil derler. Ama bu câiz değildir. Eğer bu câiz olsaydı, iyilerin en büyüğü olan Allah Rasûlü: "Kesinlikle biliyorum ki ben, Allah'ın Rasûlüyüm. Günahtan masumum. Şüphesiz o beni bağışlar," derdi. Oysa o böyle dememiş, *"Bana ve size ne yapılacağını bilmiyorum,"* demiştir. Böylece, emrin Allah'ın emri, hükmün de O'nun hükmü olduğu, O'nun kullarına dilediğini yapabileceği ve yaptığından dolayı sorumlu olmadığı bilinsin istemiştir. Âyetin gerçek anlamı, gayba ait bilgiye sahip olmadığını ifade etmektedir.

«Ben ancak bana vahyolunana uyarım.» Yani ben, ancak bana vahyolunanı yaparım. Bu söz, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yaptıklarının sadece kendisine vahyolunan şeyler olduğu anlamındadır. **«Ben apaçık bir uyarıcıdan başka birisi değilim.'»** Bana vahyedilene göre, sizi Allah'ın azâbından, açık mûcizelerle korkuturum.

Bu ifade işaret ediyor ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir tebliğci olarak gönderilmiştir. O hidayete erdirici değildir. Hidayete ancak Allah, dilediklerini ulaştırır. Gaybı bilmek de sadece Allah'a mahsustur. Peygamberlerin ve velîlerin bunları haber vermesi ise vahiy, ilham ve Allah'ın öğretmesiyledir. Hz. Peygamber'in kıyamet alâmetlerini, âhir zamanda olacak olan olayları, bid'at ve yanlış fikirlerin yayılacağını , bazı şahısların durumlarını haber ver-

mesi de yine bu kâbildender. Meselâ, Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün: *"Şu kapıdan ilk girecek olan kişi cennetlik biridir,"* buyurmuş, o esnada Abdullah b. Selâm girmiş. Rasûlüllah'ın ashabından insanlar hemen kalkıp durumu ona haber vermişler. "Bize, cennete girmeyi umduğun en sağlam amelini söyle," demişler. O da: "Ben zayıfım. Cenneti umabileceğim en sağlam amelim, kalp temizliği ve beni ilgilendirmeyen şeyleri terketmemdir," demiştir.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِن كَانَ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ وَكَفَرْتُم بِهِۦ وَشَهِدَ
شَاهِدٌ مِّنۢ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِۦ فَـَٔامَنَ وَٱسْتَكْبَرْتُمْ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا
يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ لَوْ كَانَ خَيْرًا مَّا سَبَقُونَآ إِلَيْهِ ۚ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا۟ بِهِۦ فَسَيَقُولُونَ
هَٰذَآ إِفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١١﴾

10. De ki: "Bana haber veriniz; şayet bu Allah katındansa ve siz onu inkâr ediyorsanız, İsrâiloğullarından bir şahit, onun benzerine şahitlik edip iman etmiş olduğu halde, siz kibirinize yediremiyorsanız... Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu hidayete erdirmez."

11. İnkâr edenler, inananlar için dediler ki: "Eğer o hayır olsaydı, ona ulaşmada onlar bizi geçemezlerdi." Onlar bununla hidayeti kabul etmedikleri için: "Bu eski bir yalandır" diyecekler.

10. «**De ki:**» Ey kavmim! «**'Bana haber veriniz; şayet bu**» bana vahyedilen Kur'an gerçekten «**Allah katındansa**» sizin iddia ettiğiniz gibi sihir veya uydurma değilse...

Keşfu'l-Esrar'da denildiğine göre: "Buradaki şayet anlamındaki *'in'* şüphe ifadesi için değildir. Şuayb (a.s.)'ın kendisine; *'Seni ve seninle beraber inananları memleketimizden çıkaracağız,'* demelerine karşılık; *'Şayet biz istemesek de mi?'* (Arâf: 88) demesi de böyledir. Buradaki, 'şayet' anlamındaki *'lev'* de şüphe için değildir. Cümle içerisinde bir bağlama edatıdır."

«Ve siz onu inkâr ediyorsanız» Allah'ın hâline ve kendilerine gelen Tevrat sebebiyle vahyin sırlarına vakıf olan **«İsrâiloğullarından»** şanı yüce **«bir şahit, onun»** Tevrat'taki mevcut mânâları içeren Kur'an'ın **«bir benzerine...»** Bunlar, Tevrat'taki , Kur'an'a uygun olan; tek Allah inancı, cennet vaadi, cehennem tehdidi ve benzeri şeylerdir. Bu konular Tevrat'ta aynen Kur'an'daki gibidir. Nitekim Allah (c.c.): *"O şüphesiz daha öncekilerin kitaplarında da vardır."* (Şuarâ: 196) buyurmuştur.

Buradaki "benzer" diye tercüme ettiğimiz, *"misl"* kelimesinin, sıla olduğunu söyleyenler de vardır. O zaman anlam: "Bir şahit onun Allah katından olduğuna şahitlik etti," şeklinde olur.

«Şahitlik edip iman etmiş olduğu halde» "iman etti" kelimesinin başındaki *"fâ"* harfi, İsrâiloğullarından olan şahidin, Kur'an'a imâna koştuğuna işaret etmektedir. Âyetin anlamı şu şekilde birleştirilir: Kur'an'ın, Hakk'ı haber veren vahiy olduğu, beşer kelâmı olmadığı bilinince **«siz kibirinize yediremiyorsanız...»** Âyette, şartın cevabı düşmüştür. Âyetin anlamı şu şekildedir: "Bana haber veriniz! Eğer o, Allah katındansa, buna İsrâiloğullarının en bilgini şahitlik etmiş ve tereddüt etmeden inanmışsa, buna rağmen siz iman etmeyip kibirlilik gösterirseniz, sizden daha sapık kim olabilir?" Şu âyet-i kerime, bu anlayışa işaret etmektedir: *"De ki: Haber veriniz. Eğer O (Kur'an) Allah tarafından ise ve siz de onu inkâr ederseniz, o zaman (haktan) uzak bir ayrığılığa düşenden daha sapık kim olabilir?"* (Fussilet: 52)

«Şüphesiz Allah» gerçekleri kabul ve teslim edeceği yerde, inkâr eden **«zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.'»** Onların zalimlikle nitelenmesi, hükmün gerekçesine işaret etmesi içindir. Allah'ın onları hidayete erdirmemesi, açık delillere rağmen onların inat etmeleri ve zulümleri sebebiyledir. Bu ifade, onlar için hiçbir mazeretin söz konusu olmadığına işaret etmektedir. Çünkü bir iddianın doğruluğuna şahit bulunduğu zaman, husûmet son bulur, dava sonuçlanır.

Âyette adı geçen şahit, Abdullah b. Selâm'dır. Yahudilerden Tevrat'ı en iyi bilendi. Asıl adı, 'Husayn'dı. Rasûlüllah (s.a.v.) kendisine Abdullah ismi-

mi verdi. Bu zat, Hz. Peygamber'in Medine'yi teşriflerini duyunca ona geldi, mübarek yüzüne baktı. Onun, bir yalancı yüzü olmadığını anladı. Düşündü ve onun beklenen peygamber olduğuna kanaat getirdi. Efendimize: "Sana üç şey soracağım, onları ancak bir peygamber bilebilir," dedi ve şunları sordu:

1- Kıyamet alâmetlerinin ilki nedir?
2- Cennet ehli ilk önce hangi yemeği yiyecektir?
3- Çocuk, annesine mi yoksa babasına mı benzer?

Hz. Peygamber (s.a.v.) soruları şöyle cevapladı:

- *"Kıyamet alâmetlerinin ilki, insanları, doğudan batıya toplayacak olan bir ateştir.*
- *Cennet ehlinin ilk yiyeceği yemek balık ciğerinin fazla kısmıdır.*
- *Çocuk, eğer erkeğin menisi üstün olursa babaya, kadınınki üstün olursa anneye benzer."*

Abdullah bu cevapları alınca: "Şehâdet ederim ki, sen hak peygambersin," dedi. Ayağa kalktı ve ekledi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Şüphesiz Yahudiler iftiracı bir kavimdir. Eğer sen beni onlara sormadan önce benim Müslüman olduğumu duyarlarsa, senin yanında bana iftira edip, kötülerler."

Rasûlüllah o zatı bir yere sakladı. Sonra Yahudiler Rasûlüllah'a geldiler. Efendimiz onlara: *"Size göre Abdullah nasıl bir adamdır?"* dedi. "O, en hayırlımızdır ve en hayırlımızın oğludur. Efendimizdir ve efendimizin oğludur. En bilginimizdir ve en bilginimizin oğludur," dediler. Rasûlüllah: *"Eğer Abdullah Müslüman olursa ne dersiniz?"* buyurdu. "Onu böyle bir şey yapmasından Allah'a sığındırırız," dediler. Bunun üzerine Abdullah çıkıp: "Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasûlüh" dedi. Bu sefer Yahudiler: "En kötümüz ve en kötümüzün oğlu" deyip onu küçümsediler. Abdullah: "İşte benim korktuğum bu, Yâ Rasûlüllah! Onlardan sakın," dedi.

Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a.) şöyle der: "Ben, Rasûlüllah'ın yer yüzünde hiçbir kimse hakkında 'o cennetliktir' dediğini duymadım. Abdullah b. Selâm bundan istisnadır. *"Bir şahit şahitlik etti,"* âyeti onun hakkında indi."[1]

1- Hadisi Buhârî ve Müslim, *"Abdullah b. Selâm'ın faziletleri"* bâbında tahrîc ettiler. Bu eserlerde hadisin başka rivayetleri de vardır. Bunlarda Abdullah b. Selâm'la ilgili uzun bir kıssa vardır. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 9/81.

Âyet-i kerime, hem genel hem de özel Allah'ın lütfu bir başarıya işaret etmektedir. Genel başarı Allah'a, Rasûlü'ne ve onun getirdiklerine imana muvaffak olmak, özel başarı da meşrû olan bilgi ile amel etmeye muvaffak olmaktır. O ilim, Allah'ın seni öğrenmeye teşvik ettiği ilimdir. Amel, ister farz olsun ister nâfile olsun eşittir. Amelin, mücâhedenin ve riyâzâtın hedefi kalbi temizlemek, ilâhî ahlâkla ahlâklanmak ve ilmin zevkine ulaşmaktır. İnkâr ve kibirlilik, rüsvaylık ve mahrumiyetin aslı olduğu gibi, Allah'a ve peygamberlere iman da asılların aslıdır. İnkârcıların en hafif cezası bereketten mahrumiyettir.

Ebû Türâb en-Nahşebî şöyle der: "Kalp, Allah'tan uzak kalmaya alıştığı zaman ona sertlik arkadaş olur."

11. «İnkâr edenler,» Mekkeli kâfirler aşırı kibirliliklerinden dolayı **«inananlar için dediler ki:»** Bu söz karşılıklı konuşma şeklinde değildir. Nitekim *"ona ulaşmada onlar bizi geçemezlerdi"* denilmiştir. **«'Eğer o»** Hz. Muhammed'in getirdiği Kur'an ve din **«hayır»** hak **«olsaydı, ona ulaşmada onlar bizi geçemezlerdi.'»** Şüphesiz yüce işler, düşük kişilerin ellerinin ulaşabileceği şeyler değillerdir. Onlar, fakirler, yabancılar ve çobanlardır. Onlar bu sözü, dînî liderliğin, dünyevî sebeplerle ulaşılabilen şeylerden olduğu zannıyla söylemişlerdir. Oysa o, nefsânî kemâlât ve rûhânî melekelerle elde edilir. Kaynağı da, aşağılık dünyanın yaldızlarından yüz çevirmek, tümüyle âhirete yönelmektir. Şüphesiz onu elde eden, tümüyle elde eder. Mahrum olan için de, ondan hiçbir nasip yoktur.

Ben fakir derim ki: Böyle bir yerde en uygunu şöyle denilmesidir: "Şüphesiz dînî liderlik Allah'ın fazlıdır. Onu dilediğine, illetsiz ve sebepsiz, verir. Kabiliyet de Allah'ın bir vergisidir."

«Onlar bununla», Kur'an'la, iman ehlinin hidayet bulduğu gibi **«hidayeti kabul etmedikleri için»** dediklerini dediler. Müslümanların hayırlı olamıyacaklarını söylemekle yetinmeyecekler: **«'Bu»** Kur'an **«eski bir yalandır' diyecekler.»** Nitekim onun için *"bu eskilerin uydurmasıdır"* (En'am:25) da diyorlardı. Onlar Kur'an'ın özünü bilemediler ve O'na düşman kesildiler. Çünkü insanlar, bilmediklerine düşmandırlar. Hasta olan tatlı suya, acı der. Şüphesiz onların bu tavrı, katıksız bir sapıklık ve cehâlettir. Böyle diyeceklerine, hidayet veren Allah'tan hidayet istemeliydiler.

وَمِن قَبْلِهِۦ كِتَٰبُ مُوسَىٰٓ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ وَهَٰذَا
كِتَٰبٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ۖ وَبُشْرَىٰ
لِلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا۟ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُوا۟ فَلَا
خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ
خَٰلِدِينَ فِيهَا ۖ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

12. Ondan önce de bir rehber ve rahmet olarak Musa'nın kitabı vardı. Bu da zalimleri korkutmak için, iyilik yapanlara da müjde olarak, Arap diliyle indirilmiş doğrulayıcı bir Kitaptır.

13. "Rabbimiz Allah'tır" deyip, sonra da dosdoğru yaşayanlara korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.

14. Onlar cennet ehlidirler. Yapmakta olduklarına karşılık olarak, orada ebediyyen kalacaklardır.

12. «**Ondan**», Kur'an'dan «**önce de**» Allah'ın dininde, uyulan «**bir rehber ve**» ona inanıp gereğince amel edenler için «**rahmet olarak Musa'nın kitabı vardı.**» Bu söz, Kur'an için dedikleri: *"Bu eski bir yalandır"* sözünü red ve onun asılsızlığının ifadesidir. Kur'an'ın, Musa'nın kitabını doğrulayıcı oluşu, kesinlikle gerçekliğinin ifadesidir. Mânâ şöyle anlaşılır: Onlar Musa'nın kitabına inananları ehli ilim ve bu Peygamber'i sözüne uyulacak bir hakem kabul ettikleri halde, nasıl oluyor da, onu ve diğer ilâhî kitapları doğrulayan bu kitap hakkında böyle diyebiliyorlar?

Hakkında ileri geri konuştukları «**Bu**» Kur'an «**da zalimleri korkutmak için, iyilik yapanlara da müjde olarak,**» indiği milletin Arap olmasın-

dan dolayı «**Arap diliyle indirilmiş**» rehber ve rahmet olan Musa'nın kitabını veya kendisinden önceki tüm ilâhî kitapları «**doğrulayıcı bir kitaptır.**»

Yahudiler ve Hristiyanlar da zalimlerdendir. Çünkü Yahudiler: "Üzeyr, Allah'ın oğludur", Hristiyanlar da: "İsâ Allah'ın oğludur" dediler. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Tevrat'taki ve İncil'deki anılan niteliklerini değiştirdiler. Sözleri yerlerinden oynattılar. Hz. Muhammed (s.a.v.) onlar için bir uyarıcı, tüm peygamberleri ve ilâhî kitapları kabul edenleri de müjdeleyicidir. Korkutma, cehennem ve ebedî ayrılıkla; müjde de, cennet ve sonsuz vuslatladır. Bu yüzden âyette müjdenin "iyilik edenler için" olduğu belirtilmiştir. Aslında *ihsân*; Allah'a, O'nu görürcesine ibâdet etmektir. Görme (şühûd) tahakkuk edince, erme (vasl) da tahakkuk eder. Aynı şey aksi için de söz konusudur. Allah'ın fazlından biz onu istiyoruz.

Akıllı olan kişinin, şühûd mutluluğuna ermesi ve müjde ehlinden olması için hak yolda çalışması gerekir. İhlâslı âlimlerin ve Allah'ın sâlih kullarının hareket tarzı böyle olmuştur.

13. «'Rabbimiz Allah'tır' deyip, sonra da dosdoğru yaşayanlara» yani ilmin hülâsası olan tevhidle, amelin son noktası olan dînî konularda istikametin arasını birleştirenlere «**korku yoktur.**» Âyetteki *"sümme"* (sonra) kelimesi amelin derecesindeki tedrîciliğe ve hidayetin tevhide bağlı olduğuna işaret eder. İbnü Tâhir bu cümle ile ilgili olarak şöyle der: "Daha önce ikrar etmiş oldukları tevhid inancı üzere devam eden, Allah'tan başka nimet sahibi görmeyen, O'na başkasını ortak koşmayan ve istikamet yolunda sebat edenler..."

«**Onlar**» sevdiklerinin yok olması yüzünden «**üzülmeyeceklerdir de.**» Bundan maksat, onların üzülmemelerinin devamlılığını ifadedir.

14. «Onlar», anılan iki yüce nitelikle nitelenenler «**cennet ehlidirler.**» İlmî ve amelî iyiliklerinden «**yapmakta olduklarına karşılık olarak orada ebediyyen kalacaklardır.**»

Te'vîlâtu'n-Necmiyye adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Bu âyet işaret ediyor ki; onlar, gönüllerinde imanın istikamet bulmasından sonra, 'Rabbimiz Allah'tır' derler. Sonra organları ile şeriat erkânı üzere, nefislerini de tezkiye ve hak ahlâkı ile ahlâklanmakla tarîkat adabı üzere eğiterek istikamet buldular. Önce imanın istikameti ile 'Rabbimiz Allah'tır' dediler, sonra da nefisleriyle rükünleri edâya istikamet buldular."

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ

بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا ۖ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا ۖ
وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ۚ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ
سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ
وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي ۖ إِنِّي
تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ
أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ ۖ وَعْدَ
الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾

15. Biz insana, ana ve babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Onun taşınması ile sütten kesilmesi otuz aydır. Nihayet o olgunluk çağına erip kırk yaşına varınca der ki: "Ey Rabbim! Bana ve anababama verdiğin nimetine şükretmemi ve senin razı olacağın iyi amelde bulunmamı bana ilham et. Neslim içerisinde benim için iyiliği devam ettir. Şüphesiz ben sana döndüm ve sana teslim olanlardanım."

16. İşte bunlar, yaptıklarının en güzelini kabul edeceğimiz ve günahlarından vazgeçeceğimiz, cennetlikler arasında olan kimselerdir. (Bu) onların vaadolundukları dosdoğru bir söz vermedir.

15. «Biz insana, ana ve babasına iyilik etmesini tavsiye ettik.» Onları gözetmesini emrettik. **«Annesi onu zahmetle taşıdı.»** -Bebek ana karnında kaldıkça ağırlığı arttı.- **«ve zahmetle doğurdu. Onun taşınması»** karnında taşıma süresi **«ile sütten kesilmesi otuz aydır.»** -burada maksat azâmî emzirme süresidir.- Onun için birçok sıkıntılara katlandı.

Bu ifade, hamileliğin asgarî sûresinin altı ay olduğuna delildir. Çünkü: *"Emzirmeyi tamamlamak isteyen için, anneler çoçuklarını iki tam yıl emzirirler."* (Bakara: 233) âyeti gereğince, anılan otuz aydan, iki yılı emzirme için çıkınca hamilelik için geriye altı ay kalır. Doktorların, hamileliğin asgari haddi için öngördükleri süre de budur. Emzirme süresi iki yıldır. Bu, Ebû Yusuf ve Muhammed'in görüşüdür. Bir çocuk, doğmundan sonraki iki yıl içerisinde bir kadının memesini emse, o kadın, çocuğun süt annesi olur. O esnadaki kocası da süt babasıdır.

«Nihayet o, olgunluk çağına erip» -olgunluk yaşına ermesi; kuvvetinin, aklının ve temyiz gücünün sağlamlaştığı döneme ulaşmasıdır. Olgunluk çağı, gençlikle yaşlılık arasındaki dönemdir.- **«Kırk yaşına varınca...»** Hiçbir peygamberin kırk yaşından önce gönderilmediği söylenmiştir, ama bu görüş zayıftır. Çünkü Hz. İsâ ve Hz. Yahya kırk yaşından önce peygamber olmuşlardı.

İbnü'l-Cevzî: "'Kırk yaşından önce hiçbir peygamber gönderilmemiştir' sözü uydurmadır. Çünkü Hz. İsâ peygamberdir ve gökyüzüne otuz üç yaşında iken çıkartılmıştır. Peygamberlerin en az kırk yaşında olmaları şartı asılsız bir sözdür," der.

«Der ki: 'Ey Rabbim! Bana ve ana-babama verdiğin nimetine şükretmemi...» Buradaki nimetten maksat, din ve İslâm nimetidir. Şüphesiz bu en büyük nimettir. Kul, kendisine verilen nimetle, ana-babasına verilenine şükrü birleştirir. Çünkü, ebeveyne nimet, evlâda nimettir. **«Ve senin razı olacağın iyi amelde bulunmamı bana ilham et.»** İyi amel, Allah'ın kabul edeceği amellerdir. O da, beş vakit namaz ve diğer tâatlerdir. "İyi" diye tercüme ettiğimiz *"sâlih"* kelimesinin sonundaki tenvin, tazim içindir. Kulun, Allah'ın razı olduğu amelleri, ancak O'nun irşad ve yardımı ile işleyebileceğine işaret etmektedir.

«Neslim içerisinde benim için, iyiliği devam ettir.» Yani, salâhı benim neslimde sürdür, onlar arasında köklü kıl. Âyet-i kerime, son mânâya işaret etsin diye, *"eslaha"* fiili *"fî"* harfi cerri ile kullanılmıştır. Aslında, o ol-

madan da kullanılması caizdir. Nitekim başka bir âyette *"fî"*siz olarak : *"ve eslahnâ lehû zevcehû: Eşini de ona (doğum yapmaya) uygun kıldık."* (Enbiyâ: 90) buyurulmaktadır.

Sehl bu cümleyi şöyle açıklamıştır: "Zürriyyetimi benim için hayırlı halef, kendin için de gerçek kul eyle."

Muhammed b. Ali'nin izahı da şu şekildedir: "Şeytanı, nefsi ve gayri meşrû arzuları ondan uzak tut."

Bu âyet işaret ediyor ki; babaların sâlih oluşları, çocuklarının da salâhına, iyi olmalarına sebep olur.

«Şüphesiz ben» senin razı olmadığın veya beni, seni anmaktan alıkoyan şeylerden **«sana döndüm ve»** nefislerini sadece sana tahsis edip **«sana teslim olanlardanım.'»**

16. «İşte bunlar...» Maksat, insandır. Tüm insan cinsi kastedildiği için çoğul kullanılmıştır. "Anılan bu üstün niteliklerle nitelenenler" demektir. İster vâcip olsun ister mendûb **«yaptıklarının en güzelini kabul edeceğimiz...»** Mübahlar iyi olsa da bu hükmün altına girmezler, karşılığında sevap verilmez.

Bir başka görüşe göre: "En iyi" anlamındaki *"ahsen"* kelimesinin, "yaptıkları" anlamındaki *"mâ amilü"*ye izafesi, sıfatın mevsûfuna (niteleyenin nitelenene) izafesi kabilindendir. O zaman mânâ, "güzel amellerini kabul edeceğimiz..." şeklinde anlaşılır.

Bu ifade, kulların "iyi amellerinin" kabul edilmeyeceğine delâlet etmez. Aksine onların tüm amellerinin Allah katında fazlı gereği *"en iyi"* olduğuna işarat eder. **«ve»** işledikleri **«günahlarından»** tövbe etmeden **«vazgeçeceğimiz...»** yani onlar, o günahları yüzünden cezalandırılmazlar.

Hasan Basrî (r.a.) şöyle der: "Günah işleyen, karşılığını görür. Bu, Allah (c.c.)'ın, aşağılamak istediği kişiler içindir. İkram etmek istediklerinin günahlarından ise vazgeçer."

«Cennetlikler arasında olan kimselerdir.» Yani onlar, cennet ehli arasında ve onların yolunda düzenlenmiş bir haldedirler. **«(Bu) onların»** peygamberlerin diliyle **«vaadolundukları dosdoğru bir söz vermedir.»** Bu vaad; Allah'ın, *"amellerini kabul ederiz, günahlarından vazgeçeriz..."* şeklinde-

ki vaadidir. Bu, Allah'tan onlara bir ihsan ve ikram sözüdür.

Âyet-i kerime işaret ediyor ki, ana-baba çocuğunu terbiye ettiği, besleyip büyüttüğü için, onların hakkına riayet edip saygı göstermek gerekir. Allah'ın hakkına riayet edip O'na saygı göstermek ise daha önce gelir. Çünkü Allah'ın kulu üzerindeki hakkı, Rablik (ilâhlık) hakkıdır. Onu var eden Allah'tır.

Ulemâdan birisi de şöyle demiştir: "Âyet delâlet ediyor ki: Anne hakkı daha büyüktür. Çünkü Allah ebeveyni birlikte anmış, sonra anneyi özellikle zikretmiştir. Çocuğu sebebiyle onun katlandığı birçok meşakkati beyan etmiş, hamileliği, doğurması ve emzirmesi esnasında karşılaştığı zorlukları belirtmiştir. "

"Fethurrahman" adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Allah (c.c.) evlâtlara, annelerinin yaptığı iyilik ve hizmetleri saymışır. Bu âyette, anne dört kez, baba ise bir defa anılmıştır. *"Ana babasına"* sözünde ikisini birlikte zikretmiş sonra anneyi, çocuğu taşıma, doğurma ve emzirme -ki bunu "sütten kesme" sözüyle ifadelendirmiştir- kelimeleri ile anmıştır."

Bu izah, Rasûlüllah'ın; iyiliğin dörtte üçünün anneye, dörtte birinin babaya ayrıldığını bildirdiği hadisine uygun düşmektedir. Bir adam: "Yâ Rasûlallah! Ben kime iyilik edeyim?" demiş. Efendimiz: *"Annene"* buyurmuş. Adam: "Sonra kime?" demiş. Rasûlüllah: *"Annene"* demiş. Adam tekrer: "Sonra kime?" demiş, Rasûlüllah yine *"Annene"* buyurmuş. Adam dördüncü kez "Sonra kime?" deyince Allah Rasûlü: *"Babana"* karşılığını vermiştir. [2]

Evliyadan birisi olan İbrahim el- Havvâs şöyle der: "İsrâiloğullarının Tih denilen mıntıkasında idim. Aniden benimle birlikte yürüyen bir adam gördüm, şaşırdım. Sonra bana, onun Hızır (a.s.) olduğu ilham edildi. Kendisine: -'Allah hakkı için söyle, sen kimsin?' dedim. O: 'Ben, kardeşin Hızır'ım' dedi. Sonra: 'Sana bir şey sormak istiyorum,' dedim. O da: 'Sor,' dedi. Sonra ben: 'Şâfiî hakkında ne dersin?' deyince buna cevâben: 'O, cihânın direklerindendir,' dedi. Yine ben: 'İmâmü's-sünne (Sünnet bilgini) Ahmed b. Hanbel hakkında ne dersin?' diye sordum. O: 'O, sıddîk bir adamdır,' dedi. Sonra ben: 'Bişr b. el-Hâris için ne dersin?' diye sorunca: 'Kendisinden sonra eşi gelmeyecek birisi,' cevabını verdi. Ben yine: 'Seni ben hangi vesileyle gör-

2- Hadisi, Ebû Davud ve Tirmizî tahrîc ettiler. Buradaki söz, Tirmizî'nin lâfzıdır. Hadisin sonunda, *"sonra baban, sonra sırayla yakınların"* denilmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/398.

dim?' diye sordum. O: 'Annene karşı olan iyi muamelenle,' cevabını verdi."

Bir adam savaşa gitmek konusunda Hz. Peygamber'e danışmak için Efendimiz'in yanına geldi. Efendimiz adama: *"Annen var mı?"* diye sordu. Adam: "Evet" dedi. Rasûlüllah: *"Öyleyse ondan ayrılma. Şüphesiz cennet onların ayakları altındadır,"* buyurdu.[3]

وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ
أُفٍّ لَّكُمَا أَتَعِدَانِنِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِن قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ
اللَّهَ وَيْلَكَ آمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ
الْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ
مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿١٨﴾ وَلِكُلٍّ
دَرَجَاتٌ مِّمَّا عَمِلُوا ۖ وَلِيُوَفِّيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٩﴾

17. Ana ve babasına: "Öf size! Benden önce nice nesiller gelip geçtiği halde beni (kabrimden) çıkartılmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye (karşı) onlar, Allah'a yalvarırlar ve: "Yazıklar olsun sana! İman et. Allah'ın vaadi şüphesiz gerçektir," (derler.) O ise: "Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir" der.

18. İşte onlar, cinlerden ve insanlardan, kendilerinden önce gelip geçmiş topluluklar arasında, haklarında (azapla ilgili)

3- Hadisi Nesâî, Muâviye b. Câhime'den: *"Ondan ayrılma. Çünkü cennet onun ayağının altındadır."* şeklinde rivayet etti. Ahmed de *Müsned*'de; 3/429'da tahric etti. İsnadı hasendir. Hâkim hadisin sahih olduğunu söylemiştir. Bkz. *Câmiu'l-Ahkâm*, 1/403.
Soruyu soran zat "Câhime"dir. Rasûlüllah'a gelip "Ben savaşa gitmek istiyorum..." dedi.

söz sabit olmuş kimselerdir. Şüphesiz onlar hüsrâna uğrayanlardır.

19. Herkesin yaptıklarına göre mertebeleri vardır. Bu, kendilerine hiçbir haksızlık edilmeyerek, Allah'ın onlara amelleri(nin karşılığı)nı tam ödemesi içindir.

17. Kendisini imana çağırdıkları zaman **«ana ve babasına:»** Ebeveynine âsi, Allaha karşı günahkâr her kul, bu hükmün altına girer. **«'Öf size!»** *"Öf"* bir kimsenin, karşıdakinin sözünü beğenmediği ve onu azarlamak istediği zaman söylediği bir sözdür.

«Benden önce nice nesiller gelip geçtiği halde», benden önce birbiri peşine nesiller geçip onlardan hiçbiri tekrar diriltilmediği halde **«beni (kabrimden) çıkartılmakla mı»** yani ölümümden sonra diriltilmekle mi **«tehdit ediyorsunuz?' diyen kimseye (karşı) onlar, Allah'a yalvarırlar.»** Allah'tan ona yardım etmesini ve imanı nasib etmesini isterler **«ve: 'Yazıklar olsun sana!»** Bu, aslında helâk olması için bir bedduâdır. Fakat burada, gerçek anlamda helâk değil, onu imana teşvik muradedilmiştir. **«İman et.»** Öldükten sonra dirilmeyi ve topraktan çıkartılmayı tasdik et. **«Allah'ın»** öldükten sonra diriltmek konusundaki **«vaadi şüphesiz gerçektir.'»** Onda hiçbir şüphe yoktur, derler. Çünkü vaade muhalefet bir kusurdur. Allah'ın ondan tenzih edilmesi gerekir.

«O ise» ana-babasını yalanlayarak: **«'Bu»** sizin, Allah'ın vaadi dediğiniz şey, **«öncekilerin»** kitaplarında uydurdukları asılsız **«masallardan başka bir şey değildir.'»** Onun aslı asdarı yok **«der.»**

18. «İşte onlar,» bu bâtıl sözleri söyleyenler, **«cinlerden ve insanlardan, kendilerinden önce gelip geçmiş topluluklar arasında, haklarında (azapla ilgili) söz sabit olmuş kimselerdir.»** Bu söz: *"Cehennemi seninle ve sana uyanların hepsiyle dolduracağım,"* (Sâd: 85) âyetindeki tehdittir. **«Şüphesiz onlar»** ve sözü edilen topluluklar **«hüsrâna uğrayanlardır.»** Şeytana uymak sûretiyle, aslî fıtratlarını kaybetmişlerdir.

19. Anılan iki guruptan **«herkesin yaptıklarına»**, iyi ve kötü amellerine **«göre»** karşılığını görecekleri **«mertebeleri vardır.»** Aslında mertebe, mükâfat derecelerinden yüce derecelerdir. **«Bu, kendilerine hiçbir haksızlık edilmeyerek»** sevapları eksiltilmeden ve azapları artırılmadan **«Allah'ın on-**

lara amelleri(nin karşılığı)nı tam ödemesi içindir.»

Âyet-i kerimede, ana-babasına "öf" diyenler kınanmaktadır. Bu, onları azarlayanların da aynı şekilde hüsran ehlinden olduğunun kanıtıdır. Hüsran, imandaki eksikliktir. Bir hadisi şerifte şöyle buyrulur: "*Cennetin kokusu beş yüz yıl uzaklıktaki bir mesafeden hissedilebilir. Ama onu, babasına itaat etmeyenler ve sılayı rahmi kesenler alamazlar.*"[4]

Denildiğine göre: "Ana-babadan birisinin hakkını gözetmek diğerini üzer de, her ikisinin hakkını aynı anda gözetmek mümkün olmazsa, saygı ve ta'zim konusunda baba tercih edilir. Çünkü neseb ondandır. Hizmet ve ikram konusunda ise anneye öncelik verilir. Şöyle ki: O ikisi aynı anda içeri girseler, baba için ayağa kalkılır. Her ikisi de bir şey isterse, annenin isteği öncelikle karşılanır." *Menbeu'l-Âdâb* adındaki eserde böyle denilmektedir.

Ana-babanın, çocuklarını, kötü muamele ve eziyet ederek itaatsizliğe itmemeleri, iyilikte onlara yardım etmeleri gerekir. Hz. Peygamber'in *"Allah, çocuğuna iyilik yapması için yardım eden babaya rahmet etsin,"* buyurduğu rivayet edelmiştir. Bunun anlamı: Onu kötü muamele ile itaatsizliğe itmeyen, demektir.

Hasan Basrî şöyle demiştir: "Bir kimsenin, ana-babası hayatta iken evlenmemesi onun akıllılığındandır. Çünkü olur ki onlardan birisi, eşi sebebiyle evlâdından razı olmaz. Bu yüzden o günaha girer."

وَيَوْمَ يُعْرَضُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَٰتِكُمْ فِى
حَيَاتِكُمُ ٱلدُّنْيَا وَٱسْتَمْتَعْتُم بِهَا ۖ فَٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ ٱلْهُونِ
بِمَا كُنتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ فِى ٱلْأَرْضِ بِغَيْرِ ٱلْحَقِّ وَبِمَا كُنتُمْ
تَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾

4- Hadisi Nesâî: *"Cennete, söz taşıyıcı, ana-babasına itaatsizlik eden ve içkiye devam edenler giremezler,"* lâfzı ile tahric etmiştir. Bkz. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebir*, 3/360.

20. İnkâr edenler ateşe arzolundukları gün onlara: "Siz bütün zevkleri dünya hayatınızda harcadınız. Onlarla safâ sürdünüz. Bugün, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap göreceksiniz," (denilir.)

20. «İnkâr edenler ateşe arzolundukları gün» yani ateşle azabedildikleri gün, demektir. Arz, mecazî olarak azabetme anlamında kullanılmıştır. Meselâ, "Esirler öldürüldüler" anlamında olmak üzere "esirler kılıca arzolundu" denilir. Böyle olmasaydı, kendisine arzedilen şeyin his sahibi olması gerekirdi. Ateş ise his sahibi değildir. Bu cümlenin; "ateş onlara arzolunur, onlara cehennem ve cehennemdeki yerleri arzolunur" anlamında olduğu da söylenir. Bu, insanlar cehenneme atılmadan öncedir.

Ama gerçek şu ki; âhiretin ateşi şuur ve idrak sahibidir. *"O gün cehenneme, doldun mu?' deriz. O: Daha fazla var mı? der."* (Kaf: 30) âyeti buna delildir. Cehennem mü'mine: "Ey mü'min! Geç. Senin nurun ateşimi söndürdü," der. Bu da onun idrak sahibi olduğunu gösterir.

«Onlara: 'Siz bütün zevkleri dünya hayatında harcadınız.» Dünya haz ve lezzetlerinden sizin için yazılanları aldınız. **«Onlarla safâ sürdünüz.»** Artık bundan sonra ondan bir şey kalmadı. Âyetteki, "zevkler" diye tercüme edilen *"tayyibât"* kelimesinin izâfesi umum ifade eder.

«Bugün, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan» yani, sürekli fıskınız ve kibiriniz sebebiyle Allah'ın taatinden çıkmanızdan **«dolayı, alçaltıcı»**, içerisinde zillet ve rüsvaylık bulunan **«bir azap göreceksiniz,' (denilir.)»**

Âyet-i kerime, zalimlere karşı gösterilen kibirde olduğu gibi, haklı olarak gösterilen kibirin kınanmayacağına delildir.

Allah (c.c.) âyette söz konusu edilen azabı iki sebebe bağlamıştır:

Bunlardan birincisi: Hak dini kabulde ve Muhammed (a.s.)'e imandan kibirlilik göstermektir. Bu kalbin günahıdır.

İkincisi: Emirleri terk, yasakları yapmak suretiyle olan isyan ve fısktır. Bu da, organların günahıdır. Kalbin günahı, tesir açısından, organların güna-

hından daha büyük olduğu için, önce anılmıştır.

Âyet bildiriyor ki: Dünyadan ve dünya zevklerinden olan hazzın tümünü almak, cehennemliklerin özelliklerindendir. Akıl ve temyiz sahibi her mü'mi nin, peygamberlerin efendisine ve onun sâlih ashabına uyarak bundan kaçm ması gerekir. Onlar, âhiret sevabını umarak dünyadaki lezzetlerden uzak durdular.

Hz. Ömer (r.a.)'den rivayet edildiğine göre: O, Rasûlüllah (s.a.v.) bir hasır üzerinde uyurken yanına girdi. Hasır onun iki yanında iz bırakmıştı. Ömer ağladı. Rasûlüllah: *"Ey Ömer! Niçin ağlıyorsun?"* buyurdu. Hz. Ömer: "Kisrâ'yı, Kayser'i ve onların içinde bulundukları dünyayı düşündüm. Sen âlemlerin Rabbi'nin elçisisin. Hasır iki yanında iz yapmış," dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Onlar, lezzetleri dünya hayatında peşin verilmiş toplumlardır. Biz ise, lezzetimiz âhirete bırakılanlarız."*[5] buyurdu.

Âişe (r.a.) şöyle demiştir: "Muhammed âilesi, Rasûlüllah vefat edinceye kadar iki gün üst üste arpa ekmeğinden doymamıştır. Ondan sonra ihdâs edilen ilk bid'at, doymaktır."[6]

Yine Hz. Âişe şöyle der: "Bizim üstümüzden, bir iki ay hiç ateşimiz yanmadan geçerdi. Yediğimiz, su ve hurmadan ibaretti. Şu kadar var ki Allah bize, Ensar'ın kadınlarını ihsan etti. Onlar hayırlı kadınlardır. Bazen bize süt ikram ederlerdi." [7]

Câbir b. Abdullah şöyle demiştir: Hz. Ömer, elimde bir parça et gördü. "Bu ne ey Câbir?" dedi. "Canım et çekti, onu satın aldım," dedim. "Sen canının her çektiği şeyi satın alır mısın? Ey Câbir! *'Siz bütün zevklerinizi dünya hayatında harcadınız,'* âyetinden korkmuyor musun?" dedi.

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle der: "Suffe ashâbından yetmiş kişiyi gördüm.

5- Hadisi; Buhârî, Müslim ve Tirmizî tahric ettiler. Bunun, uzun bir hikâyesi var. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/407.

6- Hadisi, Buhârî ve Müslim, bu (son) ilâve *"ondan sonra ihdas..."* bölümü olmadan tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/683.

7- Hadis, Buhârî ve Müslim'de müteaddid rivayetlerle mevcuttur. Müslim'deki Âişe'den gelen bir rivayete göre; o, Urve'ye şöyle demiş: "Ey kızkardeşimin oğlu! Biz hilâle bakardık, sonra yine hilâle yine hilâle bakardık. İki ayda üç hilâl görürdük. Rasûlüllah'ın odalarında hiç ateş yanmazdı." Urve der ki: "Teyze, neyle yaşıyordunuz?" dedim. "İki siyahla; su ve hurmayla. Ancak Rasûlüllah'ın Ensar'dan komşuları vardı. Onların develeri vardı. Rasûlüllah'a onların sütlerinden gönderirlerdi. Biz de onu içerdik." dedi. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/683.

Onların hiçbirisinin üzerinde gömlek yoktu. Ya bir peştemal ya bir örtü vardı. Onu boyunlarına bağlarlardı. O kumaştan bazısı bacaklarının yarısına, bazısı topuklarına kadar ulaşıyordu. Peştemali kısa olanlar, avret yerinin görünmesi endişesiyle, iki tarafını eliyle tutarlardı. "

وَٱذْكُرْ أَخَا عَادٍ ۘ إِذْ أَنذَرَ قَوْمَهُۥ بِٱلْأَحْقَافِ
وَقَدْ خَلَتِ ٱلنُّذُرُ مِنۢ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِۦٓ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۖ
إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٢١﴾ قَالُوٓا۟ أَجِئْتَنَا لِتَأْفِكَنَا
عَنْ ءَالِهَتِنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَآ إِن كُنتَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٢﴾ قَالَ إِنَّمَا
ٱلْعِلْمُ عِندَ ٱللَّهِ ۖ وَأُبَلِّغُكُم مَّآ أُرْسِلْتُ بِهِۦ وَلَٰكِنِّىٓ أَرَىٰكُمْ
قَوْمًا تَجْهَلُونَ ﴿٢٣﴾

21. Âd'ın kardeşini hatırla. Hani o, kendinden önce ve sonra uyarıcıların gelip geçtiği Ahkâf bölgesindeki kavmini: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Kuşkusuz ben, size büyük bir günün azabının gelmesinden korkuyorum," diye uyarmıştı.

22. Onlar: "Sen, bizi tanrılarımızdan çevirmek için mi geldin? Haydi doğru söyleyenlerdensen, tehdit ettiğin şeyi başımıza getir," dediler.

23. (Hûd) dedi ki: "İlim ancak, Allah katındandır. Ben size gönderildiğim şeyi tebliğ ediyorum. Ama sizi cahil bir millet olarak görüyorum."

21. Ey Muhammed (s.a.v.)! Mekkeli kâfirler için, Hûd (a.s.)'un kavmi nin halinden ibret almaları için **«Âd'ın kardeşini»** Hûd (a.s.)'u **«hatırla.»** Ad'ın kardeşinden maksat, din bakımından değil, nesep açısından onlardan biri demektir. Nitekim aynı anlamda olmak üzere; "Ey Arabın kardeşi!" denir. **«Hani o, kendinden önce ve sonra uyarıcıların»**, elçilerin **«gelip geçtiği»** sonradan gelenler, öncekilerin uyarılarına göre hareket edilmesini te'kîd ediyorlardı. **«Ahkâf bölgesindeki kavmini:»** *"Ahkâf"*, bir yer adıdır. Bu kelime, "Hıkf"ın çoğuludur. Hıkf: Uzun ve yüksek, eğri büğrü kum yığını mânâsına gelir.

Bazı âlimlere göre Âd, ilkbaharda yola çıkan direkler ashabı (göçebe, çadırları olan)'dırlar. Rüzgârlar çıkıp ağaçlar sallanmaya başladığında evlerine dönerlerdi. Onlar İrem Kabilesi'ndendi. Yemen'de, Umman ile Aden arasında, Şıhr denilen yerde, deniz sahilinde, denize bakan kumlar arasında oturuyorlardı. Kimileri ise onların, Umman ile Mehre arasında yaşadıklarını söylerler.

Fethurrahman'da şöyle denilmektedir: "Bu görüşlerin sahih olanı şudur: Âd ülkesi Yemen'dedir. Onların İrem (şehrinde) sütunlar vardı. Ahkâf, hıkf'ın çoğuludur. Hıkf, eğri büğrü uzunca kum dağıdır. Bu tepeler daha çok çöllerde, kumlu yerelerde olur. Çünkü bu tepeyi rüzgâr yapar."

«'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Kuşkusuz ben, size büyük bir günün azabının gelmesinden korkuyorum,' diye uyarmıştı.» Yani milletine; Hûd'un, milletini şirkin sonucu ve büyük azap ile korkuttuğunu söyle. Ondan önceki ve ondan sonraki peygamberler de, milletlerini aynı şekilde uyarmışlardı. Yine onlara, şirk koşmanız ve tevhidden uzaklaşmanız sebebiyle korkunç bir günün azabından korktuğunu söyle. O büyük gün, onların üzerine azabın indiği gündür.

22. «Onlar: 'Sen bizi tanrılarımızdan», onlara ibadetten, kendi dinine **«çevirmek için mi geldin?»** Bu olacak şey değil. **«Haydi,»** vaadettiğin azabın ineceğinde **«doğru söyleyenlerdensen, tehdit ettiğin şeyi»** büyük azabı **«başımıza getir,' dediler.»**

23. Hûd **«dedi ki: 'İlim»** yani azabın ineceği vakti veya içerisinde bunun da bulunduğu tüm eşyayı bilmek **«ancak,»** sadece **«Allah katındadır.»** Azabın ne zaman ineceğini ben bilmem. Onun gelmesinde de benim herhangi bir katkım yok. Onu sadece Allah bilir. Takdir edilen vakti geldiğinde de onu size getirir. **«Ben,»** içerisinde şirke son vermediğiniz takdirde, hemen azabın ineceğini bildirmek de bulunan peygamberlik görevlerinden, **«size gönderildiğim şeyi tebliğ ediyorum. Ama sizi cahil bir millet olarak görüyorum.'»**

Çünkü benden, peygamberlerin görevi olmayan azabı indirmemi ve vaktini tayin etmemi istiyorsunuz. Eğer kişinin tam bir aklı ve olgun bir bilgisi olsa hevâsına tâbi olmaz, Mevlâsına kulluk eder.

Bilginlerden birisi şöyle demiştir: "Senin ilk görevin mâbudu tanıman, sonra da ona kulluk etmendir. Sen, isimlerini ve zâtî sıfatlarını bilmediğin, kendisi için mutlaka gerekli olanı ve imkânsız olanı bilmeyen bir varlığa nasıl ibadet edebilirsin? Olur ki onun sıfatlarından, gerçeğe aykırı bir şeye inanırsın. O zaman da ibadetin boşa gider. Aynı şekilde, emrolunduğun şekilde yapabilmen için şer'î görevlerini, terketmek için de yasakları bilmen gerekir. Yine senin, hâlleri, ahlâkı; kıskançlık, gösteriş, kendini beğenme, büyüklenme, mal ve makam sevgisi ve benzeri kötü huyları bilmen gerekir ki onlardan kaçınasın. Tevekkül, kanaat, rızâ, teslimiyet, yakînî iman ve benzeri güzel ahlâkı da bilmelisin ki onlarla bezenesin."

فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ أَوْدِيَتِهِمْ قَالُوا
هَٰذَا عَارِضٌ مُّمْطِرُنَا ۚ بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُم بِهِ ۖ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿٢٤﴾ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَىٰ
إِلَّا مَسَاكِنُهُمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ
فِيمَا إِن مَّكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً
فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُم مِّن شَيْءٍ
إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٢٦﴾

24. Onu vadilerine doğru yayılan bir bulut halinde gördükleri zaman: "Bu, bize yağmur yağdıracak bir buluttur," dediler. "Hayır, bu sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. O, içerisinde acı verici azap bulunan bir rüzgârdır.

25. O, Rabbinin emriyle her şeyi mahveder." Bunun üzerine onlar, evlerinden başka hiçbir şey görünmez bir hâle geldiler. Biz günahkâr milleti işte böyle cezalandırırız.

26. Andolsun ki, Biz onlara size vermediğimiz imkânlar verdik. Onlara kulak, gözler ve kalpler verdik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri onlara hiçbir şeyde fayda vermedi. Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Alay ettikleri şey de onları çepeçevre kuşattı.

24. «Onu vadilerine doğru yayılan bir bulut halinde gördükleri zaman:» Yani vaadolundukları azap gelip de onu vadilerine yönelmiş bir vaziyette gördüklerinde... Buluta *"ârız"* denilmiştir. Çünkü o, ufukta veya gökyüzünde genişlemesine yayılır. **«'Bu, bize yağmur yağdıracak»**, yağmur getirmiş **«bir buluttur,' dediler.»**

Rivayet edildiğine göre: Âd kavmi üzerine, Muğîs denilen vadilerinden siyah bir bulut çıktı. Onlara uzun süreden beri yağmur yağmıyordu. Onu görünce sevinçle ve bir müjde kabilinden yukarıdaki sözü söylediler.

Hûd dedi ki: **«'Hayır,»** mesele sizin zannettiğiniz gibi değil. **«Bu, sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir.»** Azaptır. **«O, içerisinde acı verici azap bulunan bir rüzgârdır.»**

25. «O, Rabbinin emriyle her şeyi», onlardan müşrik olanların canlarını ve mallarını **«mahveder.'»** Allah'ın dilemesi olmadan hiçbir şey hareket etmediği ve durmadığı için *"Rabbinin emriyle"* denilmiştir. Allah her şeyin Rabbi olduğu halde, *"Rab"* kelimesi, "rüzgâr" kelimesine izâfe edilmesinden maksat, onun büyüklüğüne, hareketinde Allah'ın emrine bağlı olduğuna işarettir. Yani bu, yıldızların tesiri ile değildir. Azap etmek için, daha baştan Allah'ın kudreti ile başlayan bir olgudur.

«Bunun üzerine onlar,» azaptan dolayı, **«evlerinden başka hiçbir şey görünmez bir hâle geldiler.»** Yani rüzgâr aniden patladı ve onları helâk etti. Onlar, evlerinin harabelerinden başka hiçbir şey göremez hale geldiler.

«Biz günahkâr milleti işte böyle» köklerinin kazındığı bu korkunç azap gibi bir azapla **«cezalandırırız.»** Âyet, Hz. Peygamberi yalanladıkları için işledikleri suça karşılık Mekkelileri tehdit etmektedir. Allah (c.c.), Âd Kavmi'nin rüzgârı gibi bir rüzgârı Mekkeliler üzerine de göndermeye muktedirdir. O halde ondan kaçınmak gerekir. Hz. Âişe (r.ah.)'den rivayet edildi ki: Hz. Peygamber farklı bir rüzgâr estiği zaman, yüzünün rengi değişir, içeri girer, dışarı çıkar, önünü döner, arkasını döner (yani telaşlanır)dı. Bunun sebebini sorduğumda: *"Ne biliyorsunuz? Belki de o, Allah'ın 'onu bir bulut halinde gördükleri zaman...' buyurduğu rüzgârdır,"* dedi. Yağmur yağınca da kendisinden korku giderdi. [8]

26. Ey Mekkeliler! **«Andolsun ki Biz onlara,»** Âd Kavmi'ne, **«size vermediğimiz imkânlar verdik.»** Zenginlik, rahatlık, uzun ömür ve diğer tasarruflarda onları muktedir ve mâlik kıldık. **«Onlara kulak, gözler ve kalpler verdik.»** Ta ki onları yaratıldıkları maksada uygun olarak kullansınlar. Onlardan herbiriyle, nitelenen çeşitli nimetleri bilsinler. Onlarla nimet veren Allah'ın şânını takdir edebilsinler. Şürkrüne devam etsinler.

Âyette göz ve kalp çoğul kelimelerle ifade edildiği halde, kulak tekil olarak getirilmiştir. Herhalde buna sebep, onunla sadece sesin algılanabilmesidir. Gözle ise, bir kısmı bizzat, bir kısmı vasıtalı olmak üzere çok şeyler algılanabilir. Kalp de her şeyi algılar. Kalp diye tercüme edilen *"Fuâd"* kalbin daha özel bir bölümüdür. Göğüste kalp ne ise, kalpte *"Fuâd"* da öyledir.

«Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri onlara hiçbir şeyde fayda vermedi.» Çünkü kulaklarını, vahyi ve Rasûlüllah'ın öğüdünü dinlemekte kullanmadılar. Gözleriyle, dünya sahifelerinde dikilen kevnî âyetleri görmediler. Kalplerini, Allah'ı tanımakta kullanmadılar.

«Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar», onlara inanmıyorlar **«dı.»** *"Eğer doğru söyleyenlerdensen bize vaadettiğin şeyi getir"* diyerek, alay yoluyla acele istedikleri azaptan, **«Alay ettikleri şey de onları çepeçevre kuşattı.»**

8- Hadisi, Müslim ve Tirmizî, Hz. Âişe'den şu şekilde rivayet ettiler: "Bir rüzgâr estiği zaman Rasûlüllah: *'Senden onun hayrını, içindekinin hayrını ve gönderdiğin şeyin hayrını istiyorum,'* derdi. Hava karardığında rengi değişir, girer, çıkar, önüne döner, arkasını dönerdi. Yağmur yağınca da kendisinden bu korku giderdi. Bunu kendisine sordum. *'Bilmiyorum, Belki de o, Âd Kavmi'nin: 'Bu bize yağmur yağdıracak bir buluttur.' dedikleridir.'* derdi." Bkz. *ed-Durrü'l-Mensûr*, 6/43.

Âyet, ibret almaları için Mekkelileri korkutmaktadır. Kulak, göz ve kalbin, tevhidi elde etme araçları olduğuna işaret etmektedir. Kalbe yönelik olan tüm teklifler kulak yoluyla olduğu için, önce kulak zikredilmiştir. İşitileni tasdike en büyük şahit olması hasebiyle ikinci olarak göz zikredildi. Ayrıca ibret alma ve tefekkür gözle olur.

Bütün dinî yükümlülüklerin hedefi, kalbin selâmetidir. Öyleyse aklı olan insan, hakkı dinlemeli, dinlediği ile ahlâklanmalı, tüm organlarıyla dinî yükümlülüklerine bağlanmalı, gücünün yettiğince mendupları yapmalı, yasaklanan haramlardan kaçınmalı, mekruhlardan sakınmalı, mübahlarda israfa dalmamalıdır. Kul, hesaba çekileceği vakit gelmeden kendi kendini hesaba çeksin. Elle ve başka bir şeyle zulmetmekten kaçınması vacip olduğu gibi, zalimlere yardımdan kaçınması da vaciptir. İdarecilerden birisi, yanında tutsak olan bir bilginden, mektubu mühürlemek için mum vermesini istemiş. O da: "Önce bana kitabı ver. İçinde ne olduğuna bakayım," demiş. Onlar, zalimlere yardımdan işte böyle kaçınırlardı.

Allah'ın haramlar ve helâllerden bahseden âyetlerini ikrar ve tasdik eden kimse, amelleri terke nasıl cür'et edebilir? Onlarla nasıl alay edebilir? Allah'ı bir bilip tasdik etmek, asılların aslıdır.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُم مِّنَ الْقُرَىٰ وَصَرَّفْنَا الْآيَاتِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢٧﴾ فَلَوْلَا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ
قُرْبَانًا آلِهَةً ۖ بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ ۚ وَذَٰلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا
يَفْتَرُونَ ﴿٢٨﴾

27. Andolsun Biz, çevrenizdeki ülkeleri helâk ettik. Belki dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık.

28. Allah'ı bırakıp da, kendilerine yakınlık sağlamak için

edindikleri tanrılar, onlara yardım etselerdi ya! Ama hayır, onlar kendilerinden kayboldular. Bu onların yalanları ve uydurup durdukları şeydir.

27. Ey Mekkeliler! **«Andolsun Biz çevrenizdeki,»** Semûd'un Hıcri –Hıcr, onların yurtlarıdır– ve alt üst olan Lût Kavmi'nin şehirleri gibi **«ülkeleri helâk ettik.»** Burda maksat, o ülkelerin halkıdır. Âd Kavmi de bu hükme dahildir. Çünkü onlar da helâk olmuş ve evleri yıkılmıştır. **«Belki»** içerisinde bocalayıp durdukları küfür ve isyanlardan **«dönerler»**, dönsünler **«diye âyetleri»** delilleri ve muhtelif ibret vesilelerini **«tekrar tekrar açıkladık.»** Çünkü bu âyetler tevhid ve taate dönme sebepleridir.

28. «Allah'ı bırakıp da, kendilerine yakınlık sağlamak için edindikleri tanrılar, onlara yardım etselerdi ya!» Yani kendileriyle, Allah'a yaklaşmayı umdukları tanrıları onlara yardım edip, azaptan kurtarsa ya onları! Çünkü müşrikler: *"...Biz onlara, ancak bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye tapıyoruz..."* (Zümer: 3) *"...Onlar, Allah katında bizim şefaatçilerimiz..."* (Yunus: 18) diyorlardı. Bu ifade, onlarla bir nevi alaydır.

«Ama hayır, onlar kendilerinden kayboldular.» Bu ikinci bir alaydır. Yani sanki, onlara yardım etmemeleri, kayboluşları sebebiyledir. Ya da onlar yok oldular. Yani onlardan tümüyle yok oluşları ortaya çıkmıştır.

«Bu,» ilâhlarının yok olması ve yardım edememeleri **«onların yalanları»** yani, onları ilâh edinmelerinin eseri ve şirk koşmalarının sonucu **«ve uydurup durdukları şeydir.»** Yani Allah'a karşı iftiralarının veya Allah'a iftira etmekte oldukları şeyin eseridir.

Âyet işaret ediyor ki, sebepler ve vesileler iki çeşittir:

1- Allah'ın, kulun kendisine ulaşmaya vesile edinmesine izin verdiği şeyler: Peygamberlerin getirdikleri vahiyler ve taatler bu kabildendir. Bunlar, hidayet sebepleridir. Nitekim Allah (c.c.) bir âyette *"O'na vesile arayınız."* (Mâide: 35) bir başka âyette de: *"Sadıklarla birlikte olunuz."* (Tevbe: 119) buyurmuştur.

2- Allah'ın izin vermediği vesileler: Putlara tapmak ve benzeri şeyler de bu kabildendir. Bunlar, âyetlerin bildirdikleri üzere hevâ ve hevesin sebepleridir. Ayrıca Allah (c.c.), kul; tesirin sebeplerle değil, kendisinden olduğunu bilsin de yakınlaşsın diye sebepler dolayısıyla değil, sebeplerin yanında yapar.

وَإِذْ صَرَفْنَآ إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ ٱلْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ ٱلْقُرْءَانَ
فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوٓا۟ أَنصِتُوا۟ ۖ فَلَمَّا قُضِىَ وَلَّوْا۟ إِلَىٰ قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ
(٢٩) قَالُوا۟ يَٰقَوْمَنَآ إِنَّا سَمِعْنَا كِتَٰبًا أُنزِلَ مِنۢ بَعْدِ مُوسَىٰ
مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِىٓ إِلَى ٱلْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ (٣٠)
يَٰقَوْمَنَآ أَجِيبُوا۟ دَاعِىَ ٱللَّهِ وَءَامِنُوا۟ بِهِۦ يَغْفِرْ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ
وَيُجِرْكُم مِّنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (٣١)

29. Hani Biz, cinlerden bir gurubu Kur'an dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Onlar, onun huzuruna geldiklerinde birbirlerine: "Susun" dediler. Kur'an'ın okunması bitince, uyarıcılar olarak kavimlerine döndüler.

30. (Kavimlerine) şöyle dediler: "Ey kavmimiz! Kuşkusuz biz, Musa'dan sonra indirilen ve kendisinden öncekileri tasdik eden, hakka ve doğru yola ileten bir kitap dinledik.

31. Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun. O'na iman edin. Ta ki, Allah günahlarınızdan bir kısmını bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun."

29. Kavmine hatırlat. «**Hani Biz,**» bir vakit «**cinlerden**» Kur'an dinlemeleri takdir edilmiş olan «**bir gurubu, Kur'an dinlemeleri için sana yöneltmiştik.**» *"Gurup"* diye Türkçeye çevirdiğimiz *"nefer"* kelimesi, " on kişiden daha az olan topluluk" demektir. Râğıb, bu kelimenin: "Savaşa çıkma gücüne sahip olan erkekler topluluğu" anlamında olduğunu söyler.

Cin, bize görünmeyen yaratıklardandır. Onlar, üç çeşittir:

1- Hayırlılar; bunlar meleklerdir.

2- Şerliler; onlar şeytanlardır.

3- Ortada olanlar; bunlar da cinlerdir. İçlerinde iyi olanlar da, kötü olanlar da vardır.

«**Onlar, onun**» okunması esnasında Kur'an'ın «**huzuruna geldiklerinde birbirlerine: 'Susun'**» konuşmayı kesip onu dinleyin «**dediler.**» Bu söz; cinlerin de, insanlar gibi boş ve fuzuli şeylerle de meşgul olduklarına işaret etmektedir.

«**Kur'an'ın okunması bitince, uyarıcı olarak kavimlerine döndüler.**» Yani, Kur'an'a inandılar, duyduklarını kabul ettiler ve uyarıcılar olarak kavimlerine döndüler. Onların bu nitelikle dönmeleri, Hz. Peygamber'in elçileri olmalarını gerektirmez. Çünkü bir şahsın peygamber veya birisi tarafından elçi olmadan da uyarıcı olması caizdir. Cinler açısından uyarıcılık, peygamberlik dışında bir niteliktir.

Rivayet edildi ki: Cinler kulak hırsızlığı yaparlardı. (Gizlice dinlerlerdi.) Gökyüzü onlara kapatılıp, alevlerle taşlandıklarında: "Bu, yeni bir olaydan ötürü oluyor," dediler. Nusaybin cinlerinin ileri gelenlerinden yedi veya altı kişilik bir gurup, liderleri ile birlikte kalkıp yola çıktı. -Nusaybin, Rabia mıntıkasında bir yerdir. Orasının Suriye'de veya Yemen'de bir yer olduğu da söylenmiştir.- Tihâme'ye kadar vardılar. Sonra, Ukâz Panayırı'nın yanındaki, Nahle Vadisi'ne geçtiler. Orada, Rasûlüllah'la karşılaştılar. Onu gece yarısı kalkmış namaz kılar bir vaziyette buldular. O tek başına idi veya yanında sadece âzatlı kölesi Zeyd b. Hârise vardı.

Bir başka rivayete göre Rasûlüllah sabah namazı kılıyordu. Çünkü o zaman Hz. Peygamber iki rekât yatsı, iki rekât de sabahleyin namaz kılmakla memurdu. Bu sabah namazı, Miraç Gecesi farz kılınan beş vaktin birisi olan sabah namazı değildi. Çünkü, alevler atılarak cinlerin gökyüzünden haberler almasına engel olmak, vahyin ilk yıllarında idi. Miraç gecesi ise bu olaydan yıllarca sonradır.

Cinler anılan gecede, Rasûlüllah'ın okuduğu Kur'an'ı dinlediler. Efendimiz, *"Tâhâ"* sûresini okuyordu. Bu olay, Hz. Peygamber, İslâm'a yardımlarını ve muhaliflerine karşı koymalarını istemek için gittiği ama olumlu cevap alamadığı, üstelik ayak takımlarını üzerine salıp şiddetli acılar verdikleri, ayakları kan revân içinde kalıncaya kadar taşlattıkları Tâif Seferi'nden sonra

olmuştu. Hz. Peygamber, Tâif'te bir ay on gün kaldı. Onları İslâm'a davet etti. Sonra bir kaç gün de Nahle'de kaldı. Mekke'ye girmek istediğinde Zeyd: "Kureyş seni çıkarmışken, yani senin çıkmana sebep olmuşken -sen onlardan yardım istedin, yardım etmediler- onların yanına nasıl gidersin?" dedi.

Rasûlüllah:*"Ey Zeyd! Allah, gördüğün şey için bir çıkış ve ferahlık verecektir. Şüphesiz Allah, dinine yardım edecek ve onu üstün kılacaktır"* buyurup, Hirâ Dağı'na doğru yürüdü. Bedir Savaşı'ndan yedi ay kadar önce, Müslüman olmadan ölen, Mut'ım b. Adiy'e haber gönderdi. Ona: *"Ben senin emanınla Mekke'ye girmek istiyorum,"* dedi. O şahıs, Rasûlüllah'ın bu isteğini kabul etti. Efendimiz de Mekke'ye yöneldi. Sonra Mut'ım ve oğulları -ki onlar altı veya yedi kişi idiler- silâhlanıp çıktılar. Mescid-i Harâm'a geldiler. Mut'ım hayvanının üzerinde ayağa kalkıp: "Ey Kureyş! Ben Muhammed'e eman verdim. Kimse ona eziyet etmesin," diye bağırdı. Sonra Rasûlüllah'a haber gönderip, girmesini söyledi. O da girip, Mescid'e gitti. Mescid'i tavaf edip namaz kıldı. Sonra evine yöneldi. Mut'ım ve oğulları da, Hz. Peygamberle birlikte, tavaf ettiler. Eman verdikleri kişiyi korumak, Arapların âdeti idi. Bu yüzden Ebû Süfyan: "Senin eman verdiğine, biz de eman verdik?" demişti.

Cinlerin o gece Rasûlüllah'a uğrayıp Kur'anı kerim dinlemelerini Hz. Peygamber hissetmedi. Allah (c.c.) onların Kur'an dinlediklerini haber verdi. Rasulüllah'la Mekke'de defalarca bir araya geldiklerini bildirdi. İşte bu bir araya gelmelerden birisi de şu olaydır: Cinlerden yedi kişilik bir grup Nahle denilen yerden, davetçiler olarak kavimlerinin yanına geldiler. Sonra, kavimlerinden yüz veya on iki bin kişilik bir toplluk halinde Mekke'ye Hz. Peygamber'in yanına uğradılar. Mekke kabristanının bulunduğu Hacûn'a kadar vardılar. Bu gruptan birisi Rasûlüllah'a gelip; "Kavmim Hacûn'a geldi. Seninle görüşmek istiyorlar" dedi. Rasûlüllah gecenin bir saatinde görüşmek üzere onlara randevu verdi. Ashabına dönerek: *"Ben, bu gece cinlere Kur'an okumak ve onları uyarmakla emrolundum. Kim benim peşimden gelir?"* dedi. Bu sözü üç kez tekrarladı. Abdullah b. Mesûd'un dışında herkes başını önüne eğip sustu. Abdullah ise Hz. Peygamber'le birlikte kalktı.

Hadisenin devamını Abdullah şöyle anlatır: "Hacûn mevkiine, Mekke'nin en yüksek yerine kadar gittik. Efendimiz ayağıyla benim önüme bir çizgi çizdi. *"Ben dönünceye kadar buradan çıkma. Çıkarsan kıyamet gününe kadar beni bir daha göremezsin,"* dedi. - Bir rivayete göre; *"bazılarının seni alıp götürmeyeceklerinden emin olamam"* dedi.- Sonra oturup, cinlere *"İk-*

ra' bismi rabbike" veya *"Rahmân"* Sûresi'ni okudu. Bir ara şiddetli bir gürültü duydum. Efendimizin başına bir şey gelmesinden korktum. Sonra Rasûlüllah bana: *"Bir şey gördünmü?"* diye sordu. "Evet, Sûdan'lı Zuttî'ler gibi kara kara adamlar gördüm" dedim. *"Onlar Nusaybin cinleridir"* buyurdu. "O ara şiddetli bir gürültü duydum. Senin, bastonunla yere vurup *'oturun'* dediğini duyana kadar, başına bir şey gelmiş olmasından korktum," dedim. Rasûlüllah: *"Cinler, içlerinde öldürülen birisi hakkında beni hakem tayin ettiler. Ben de aralarında adaletle hükmettim"* buyurdu.

30. Kavimlerine döndüklerinde:«**Şöyle dediler: 'Ey Kavmimiz! Kuşkusuz biz, Mûsa'dan sonra indirilen ve kendisinden öncekileri tasdik eden,**» yani tevhîde ve tasdîke davette, peygamberlik ve âhıretin hakikatinde, ahlâkı temizlemek ve benzerî şeylerde Tevrat'a ve diğer ilâhî kitaplara tıpa tıp uyan «**hakka**» doğru inançlara « **ve doğru yola ileten** » hiçbir eğri yönü olmayan -ki o şerîat ve sâlih amellerdir- «**bir kitap dinledik.**»

Âyette cinlerin: *" Mûsa'dan sonra"* demeleri; onların önce Yahûdî iken sonra Müslüman olmalarından dolayıdır.

Denilmiştir ki, bu, Varaka b. Nevfel'in Cebrâil için: "Bu, Allah'ın Mûsa'ya indirdiği namustur," demesine benzer. Doğru izahda budur.

Varaka hakkında şöyle demişlerdir: "O Hristiyan olduğu halde Hz. Mûsa'yı andı. Buna sebep, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kesin bir dille ifade etme isteğidir. Çünkü Cebrâil'in Hz. Mûsa'ya indiği konusunda Yahûdîler ile Hristiyanlar arasında görüş birliği vardır. Hz. İsa'ya indiği konusunda ise aynı ittifak mevcut değildir. Çünkü Yahûdîler onun peygamberliğini kabul etmiyorlardı. Varaka'nın böyle demesinin sebebi olarak şu ihtimal de ileri sürülmüştür: Hristiyanlar, Tevrat hükümlerine tâbi oluyorlar, ona müracat ediyorlardı. Ya da, Hz. İsa'nın şerîatı, Hz. Musa'nın şerîatını tasdik edici idi, onu neshedici değildi.

Tevrat, kendisinden önceki kitapların aksine, kanunlar ve hükümler içeren ilk kitaptır. Öncekilerse sadece Allah'a imanı ve onu bir tanımayı içermekte idiler. Bu yüzden onlara *"suhuf=sahifeler"* denilmiştir. Onlara *"kitap"* denilmesi mecaz yoluyladır. Kur'an-ı Kerim de ahkâm ve kanunları içerdiğine göre, ilâhî kitapların tümü bu iki kitabın; Kur'an ve Tevrat'ın hükmünde oldular. Bu yüzden, Hz. Musa'yı özellikle zikrettiler. Bu ifadede, iki kitabın şeref ve yüceliğine işaret edilmiştir.

31. «Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun.» *"Davetçi"* den mak sat, Hz. Muhammed (a.s.)'dir. Ya da, Kitap'tan dinledikleri şeyi kasdetmişler dir. Çünkü o Kitap doğruya iletici olduğu gibi, Allah'a çağırıcıdır da.

«O'na iman edin. Ta ki, Allah günahlarınızdan bir kısmını bağışla-sın.» Onlar, sırf Allah hakkı olan günahlardır. Kul hakları ise, imanla bağış lanmaz. Ancak, hak sahiplerinin rızaları ile bağışlanır. Bir zımmî (gayri müs lim tebea) Müslüman olsa, Müslüman olmakla onun kul hakları bağışlanmaz. Aynı şekilde, hak mâlî ise, Harbî (gayri müslim olan yabancı) Müslüman olunca o hak bağışlanmaz.

Kâfire ve hayvanlara zulmetmenin günahı daha şiddetlidir. Çünkü, zul meden, Müslümana ettiği zulme karşılık, ya hakkı nisbetinde hasmının güna-hını yüklenir. Ya da onun iyiliklerinden alınıp hak sahibine verilir. Kâfire iyi-lik verilmez, hayvanın alınacak günahı yoktur. İyilikleri alınıp kendisine ve-rilmesine de ehil değildir. Öyle olunca, bunlara zulmeden kişi için, ceza gör-mekten başka yol yoktur.

«**Ve sizi**» kâfirler için hazırlanan **«acı bir azaptan korusun.'»** O, ce-hennem azabıdır.

وَمَنْ لَّا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ
بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ
مُّبِينٍ ﴿٣٢﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ
بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَٰذَا بِالْحَقِّ
قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ

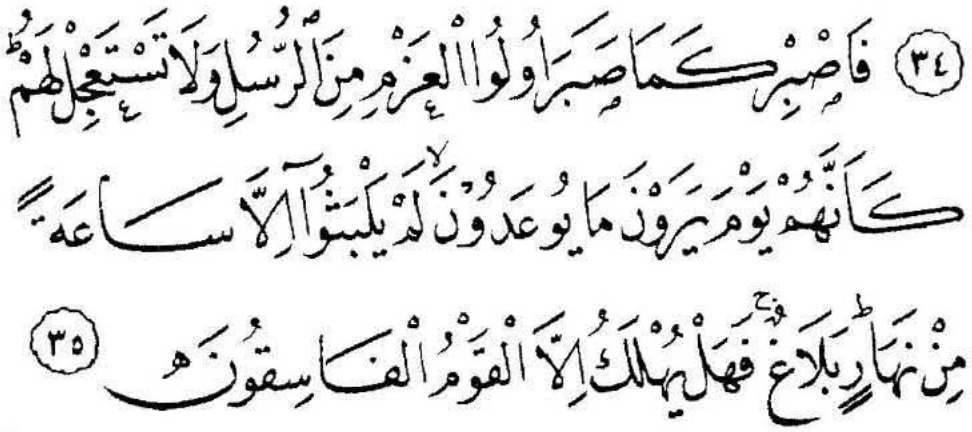

32. Kim Allah'ın davetçisine uymazsa (bilsin ki) yeryüzünde (Allah'ı) âciz bırakacak değildir. Onun, Allah'tan başka dostları yoktur. Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

33. Onlar görmediler mi ki, gökleri ve yeri yaratan, onları yaratırken yorulmayan Allah, ölüleri diriltmeye de kâdirdir. Evet, şüphesiz O'nun her şeye gücü yeter.

34. Kâfirler ateşe arzolunacakları gün, (kendilerine): "Bu gerçek değil miymiş?" (denir.) Onlar da: "Rabbimiz hakkı için evet, gerçekmiş" derler. "O halde küfrünüz sebebiyle (şimdi) azabı tadın," buyurur.

35. (Ey Habibim!) Azim sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret. Onlar için acele etme. Sanki onlar, kendilerine vaadedilen azabı gördükleri gün, (dünyada) ancak gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Hiç fasıklar gürûhundan başkası helâk edilir mi?

32. «Kim Allah'ın davetçisine uymazsa (bilsin ki) yeryüzünde» kaçıp kurtularak **«(Allah'ı) âciz bırakacak değildir.»** Yeryüzünün köşelerine kaçsa, çukurlarına girse bile kurtulamaz. **«Onun, Allah'tan başka dostları yoktur.»** Bu, kendi kendine kurtuluşunun imkânsızlığının belirtilmesinden sonra, başkaları vasıtasıyla kurtulmanın da imkânsız olduğunun beyanıdır.

«Onlar» davetçiye uymamakla nitelenenler, **«apaçık bir sapıklık içindedirler.»** Sapıklık içinde oldukları, kimseye gizli değildir. Çünkü, durumu böyle olanı kabulden imtinâ etmişlerdir. Bir hadisi şerifte şöyle buyrulur: *"Dün gece, benimle melekler arasında geçeni size haber vereyim mi? Benim*

başının ve ayaklarının yanında, sağında solunda durup hatırını sordular. Dediler ki: 'Ey Muhammed! Gözlerin uyuyor, kalbin uyumuyor. Dediğimizi anla.' Birisi: 'Muhammed için bir temsil getirin,' dedi. Bir başkası şu temsili getirdi: 'Muhammed'in durumu, ev yapıp, davet edecek davetçi gönderen bir adama benzer. Kim davetçiye uyarsa eve girer, oradakilerden yer. Davetçiye uymayan, eve girmez ve evdekilerden yemez. İşte Muhammed davetçidir. Kim ona uyarsa cennete girer. Uymayansa cennete giremez ve oradakilerden yiyemez." (9)

Âyet açıkça işaret etmektedir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) tüm insanlara ve cinlere gönderilmiştir. Ondan önce hiçbir peygamber bu iki guruba gönderilmemişti. Süleyman (a.s.) da cinlere gönderilmemişti. Ama cinler onun emrine verilmişlerdi.

Sahih olan şu ki, sevap işleme ve cezalandırılma bakımından cinler de aynen insanlar gibidirler. Çünkü onlar gibi mükelleftirler. Bu sûredeki: *"Herkesin yaptıklarına göre mertebeleri vardır,"*(Ahkâf:19) lâfzı celîli buna delâlet eder.

33. «Onlar görmediler mi ki...» Buradaki görmek, kalp gözüyle görmektir. Yani düşünmediler mi ve ayan beyan görüldüğü gibi bilmediler mi ki, hiçbir örnek almadan ilk defa **«gökleri ve yeri yaratan, onları yaratırken yorulmayan»** ya da ondan âciz olmayan **«Allah, ölüleri diriltmeye de kâdirdir.»**

Rivayete göre, ilerlemiş yaşına rağmen Kisâî'yi nahiv (Arap grameri) öğrenmeye sevkeden olay şudur: Kisâî bir gün yoruluncaya kadar yürür. İstirahat etmek için bir gurubun yanına oturur ve başına hemze getirmeden "Uyyîtü=yoruldum" der. Oradakiler: "Sen hatalı konuşuyorsun, bizimle oturma " derler. Kisâî: "Peki 'yoruldum' demek için nasıl söylemek lâzım?" der. Oradakiler, başına hemze getirerek: *"U'yîtü"* derler ve eklerler, "Ama eğer bir işte çaresiz ve âciz kaldığını ifade etmek istersen, *uyîtü* dersin." Kisâî hemen kalkar ve kendisine nahiv öğretecek birisini sorar. Ona Muâz'ı tavsiye ederler. Muâz'ın tüm bildiklerini öğreninceye kadar hiç yanından ayrılmaz.

9- Bu, Tirmizî'nin *"emsâl"* de rivayet ettiği uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de, 3788 numarada tahric etmiştir. Buhârî'deki lâfzı şöyledir: *"Rasûlüllah uyurken, melekler kendisine geldiler. Bir kısmı 'O uyuyor' dedi. Bir kısmı, 'gözler uyuyor, kalp uyanık' dedi..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/541.

Sonra da Basra'ya Halil b. Ahmed'in yanına gider.

«Evet, şüphesiz O'nun her şeye gücü yeter.» Bu, Allah'ın genel anlamda kudretinin tasdikidir. Aynı zamanda, buradaki özel hüküm için de delildir. Allah'ın her şeye gücü yettiğine göre ölüleri diriltmeye de gücü yeter. Çünkü ölüleri diriltmek de *"her şey"* kavramına dahildir. Allah'ın gücü sadece bazı şeylere münhasır değildir.

34. «Kâfirler ateşe arzolunacakları gün,» yani ateşle azabolunacakları gün kendilerine: **«'Bu»** görmekte olduğunuz azap **«gerçek değil miymiş?'»** siz onu yalanlıyordunuz **«(denir.)»** Bu, onları susturma ve dünyada iken Allah'ın vaad ve tehdidi ile alay ettikleri, "biz azabedilecek değiliz" dedikleri için onları kınamadır.

«Onlar da: 'Rabbimiz hakkı için evet, o gerçekmiş' derler.» Buradaki Rab, Allah'tır. Dünyadaki gibi, onu itiraf edince kurtulacaklarını ümit ettikleri için, cevaplarını yeminle kuvvetlendirirler.

Allah (c.c.) veya cehennemin bekçisi: **«'O halde»** dünyadaki **«küfrünüz sebebiyle (şimdi) azabı tadın.'»** Yani bir yiyeceğin tadına bakanın onu hissettiği gibi hissedin **«buyurur.»** Buradaki emir, onları küçümsemek ve Allah'ın vaad ve tehdidini dünyada inkâr ettikleri için azarlamak için kullanılmıştır.

Biliniz ki: Ölüm nasıl hiç kimsenin şüphe etmediği biçimde gerçekse, ölümden sonraki hayat da öyledir. İnkâr edenin inkârına itibar edilmez. Çünkü o, cehaletten dolayıdır. Allah onu, uykudan sonra uyanmaya benzetmiştir.

35. «(Ey Habibim!) Azim sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret.» Kâfirlerin işinin sonu, bu anılan olduğuna göre, karar ve sebat sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi, kâfirler tarafından sana gelen belâlara sabret. Çünkü sen de o peygamberlerdensin.

Ülü'l-Azın peygamberler: Yerleştirmek için çaba harcadıkları şerîatı olan, meşakkatlere katlanmakta ve onları kınayanlara düşmanlıkta sabredenlerdir. Onların meşhurları: Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Muhammed aleyhimüsselâmdır. Birisi, onları nazım halinde şöyle dile getirmiştir:

Ulü'l-Azm peygamberler: Nuh, Âzer'in oğlu Halil (İbrahim),
Musa, İsa ve sevgili Muhammed (a.s.)'dir.

«Onlar», Mekke kâfirleri **«için»** azap konusunda **«acele etme.»** Şüphe-

sız azap, onların başına inmek üzeredir. Hayvanî arzularının tatmini ile, büyük azaba hazırlanmaları için, onlara mühlet ver. Çünkü Ben onlara biraz mühlet veriyorum. Sanki Rasûlüllah biraz rahatsızlık duydu da, onlardan imana gelmeyenlere azabın inmesini istedi. Bu yüzden sabretmek ve aceleciliği bırakmakla emrolundu.

«Sanki onlar, kendilerine vaadedilen azabı gördükleri gün, (dünyada) ancak gündüzün bir saati», kısa bir müddet **«kadar kaldıklarını»** ve nimetlerinden o kadarcık yararlandıklarını **«sanırlar.»** Azabın şiddetini ve sürenin uzunluğunu görünce, başlarına gelen şeyin korkusu onların dünyadaki kalış sürelerini unutturur. Ayrıca, geçmiş zaman uzun zaman olsa bile çok kısa görünür. Hatta hiç yok gibi gelir.

«Bu» size verilen öğüt, **«bir tebliğdir.»** Köle sopayla dövülür, hüre işaret yeter. **«Hiç fâsıklar gürûhundan»**, öğüt dinlemeyenlerden veya taâte yanaşmayıp yoldan çıkanlardan **«başkası helâk edilir mi?»**

Bu terimler, sırf birer tehdit ve açık bir uyarmadır. Allah'tan bizi muhafaza etmesini ve selâmet istiyoruz.

Allah'ın yardımıyla Ahkâf Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

MUHAMMED SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 38 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

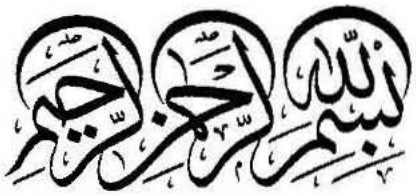

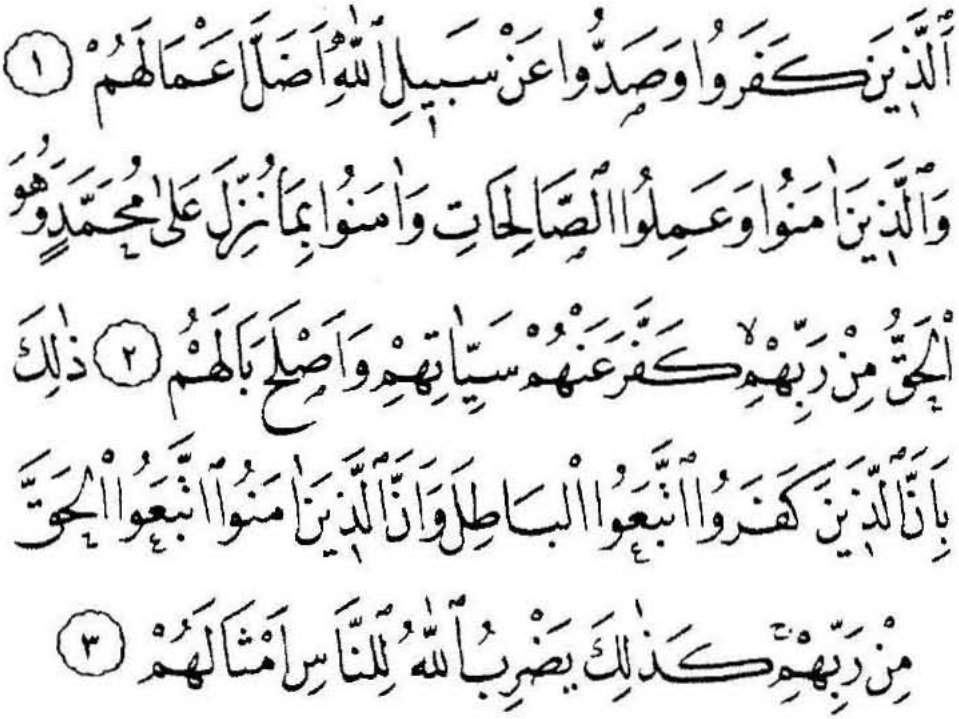

1. İnkâr edenlerin ve Allah'ın yolundan yüz çevirenlerin amellerini, Allah boşa çıkarmıştır.

2. İman eden ve iyi amel işleyenlerin ve Rableri tarafından hak olarak Muhammed'e indirilene inananların kötülüklerini Allah örtmüş ve durumlarını düzeltmiştir.

3. Bu, inkârcıların bâtıla uymaları, inananların ise Rablerinden gelen hakka uymaları sebebiyledir. Allah insanlara misallerini işte böyle anlatır.

1. «İnkâr edenlerin ve Allah'ın yolundan» yani İslâm'dan ve hak yola girmekten **«yüz çevirenlerin...»** Bu mana: *"saddû"* fiilinin, *"sudûd"* mastarından olduğuna göredir. Ama *"sadden"* mastarından geldiği düşünülürse o zaman âyet: "İnsanları Allah'ın yolundan alıkoyanlar" şeklinde anlaşılır ki, onlar, Bedir Savaşı günü, askerlere yemek veren azgın müşriklerdi. Onlar, Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara olan düşmanlıklarını göstermek için müşrik ordusuna yemek vermişlerdi. Bu izaha göre, *"ve saddû an sebîlillah"* cümlesi, bundan önceki *"İnkâr edenler"* cümlesinin ifade ettiği genel manayı tahsis etmektedir. Ama, uygun olanı, onun da tüm kâfirlere şâmil olduğunu kabul etmektir.

«Amellerini, Allah boşa çıkarmıştır.» Onları iptal etmiş, zayi etmiş, hiç yapılmamış gibi tesirsiz kılmıştır. Bunun anlamı: Allah'ın, o amellerin geçersizliğine hükmetmesidir. Onların sılayı rahim, misafire ikram, esirleri serbest bırakma ve benzeri iyi hareketlerinin, imanları olmadığı için hiçbir etkisi yoktur. Allah (c.c.) onların Rasûlüllah'a tuzak kurmak ve doğru yoldan çevirmek için yaptıklarını da, Rasûlü'ne yardım etmek ve dinini bütün dinlere üstün kılmak suretiyle boşa çıkarmıştır. Bu izah şu âyete uygun düşmektedir: *"İnkâr edenlere gelince, onların hakkı helâktır. Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır."* (Muhammed: 8) Yine bu, *"kâfirlerle karşılaştığınız zaman..."* diye başlayan dördüncü âyetin anlamına uygundur.

2. «İman eden ve iyi amel işleyenlerin...» Bu ifade, muhâcir'lerden , ehli kitaptan ve başkalarından tüm inanıp sâlih amel işleyenlere şamildir. Aynı şekilde tüm ilâhî kitaplara inanmayı da içerir.

«Ve Rableri tarafından hak olarak» -hak bâtılın zıddıdır- **«Muhammed'e indirilene inananların...»** İman, Rasûlüllah'tan önce indirilen kitapları da içerdiği halde, sadece Rasûlüllah'a indirilene imanın anılması onun şanının yüceliğine işaret içindir. Ayrıca bu ifade, diğer inanılması gerekenler yanında Kur'an'ın yüceliğine dikkat çekmektedir. Çünkü hepsinde aslolan odur. Bu yüzden o *"hak"* kelimesi ile kuvvetlendirilmiştir. **«Kötülüklerini Allah örtmüş ve durumlarını düzeltmiştir.»** Yani onların günahlarını, imanla ve sâlih amellerle gizlemiş, dindeki ve dünyadaki durumlarını muvaffak kılmak ve ebedileştirmek suretiyle ıslah etmiştir. "Durum" diye tercüme edilen *"bâl"* kelimesi, aslında kendisi için üzülünen şey anlamına gelir. Ayrıca, insanı kuşatan hâle de *"bâl"* denilir.

3. «Bu» amellerin iptali, günahların örtülmesi ve durumların düzeltilme-

si, **«inkârcıların bâtıla»**, şeytana **«uymaları,»** küfür ve imandan yüz çevirmeleri; **«inananların ise Rablerinden gelen hakka uymaları»** Kitap'a inanmaları ve sâlih amel işlemeleri **«sebebiyledir. Allah insanlara misallerini işte böyle»** eşsiz bir güzellikle **«anlatır.»** Yani her iki gurubun hallerini, dikkate değer özelliklerini -ki onlar; öncekilerin bâtıla uymaları, mahrumiyet ve hüsranları, sonrakilerin de hakka uyup kurtulmalarıdır- anlatır. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Allah'ım bize hakkı hak olarak göster ve ona uymayı ihsân et. Bâtılı bâtıl olarak göster ve ondan kaçınmayı nasîbet."* [1]

"Hak" kelimesine birkaç değişik mana verilmiştir. Bunlar:

1- Bir şeyi, hikmetin gereğine uygun olarak yaratan. Bu anlamdan dolayı, Allah Teâlâ hakkında, *"hüve'l-hak= O haktır"* denilmiştir.

2- Hikmetin gereğine uygun olarak bulunan, yaratılan şey. Bu anlamda olmak üzere, "Allah'ın tüm yaptıkları haktır," denilir. "Ölüm haktır, öldükten sonra dirilmek haktır," gibi sözlerimiz de bu manadadır. Tüm varlıklar, bu terim altına girerler. Çünkü Allah'ın yaptıklarında abes bulunamaz. Bazı şeylerin "bâtıl" oluşu, hakiki değil, izâfîdir. Şeytan bile böyledir.

3- Kendi içerisinde tutarlı olan bir şey hakkındaki inanca da, hak denilir. "Falanın öldükten sonra dirilmeye, sevap, ceza, cennet, cehenneme dair inancı haktır," dediğimizde bu manada kullanmış oluruz.

4- Gerektiği gibi olan. Olması gereken vakitte gerektiği gibi bulunan söz ve hareket haktır. "Sözün haktır, yaptığın haktır," gibi sözler bu kabildendir.

Bâtıl, bütün bu manalarda hakkın zıttıdır. İman haktır. Çünkü Allah'ın emrettiği şeylerdendir. Küfür bâtıldır. Çünkü Allah'ın yasakladığı şeylerdendir. Tüm sâlih amelleri ve yasakları buna kıyaslayınız.

İman: Allah'a kesinlikle ortak koşmamaktır.

Sâlih amel: Sırf Allah için olan ameldir. Büyükler, tüm güçlerini buna sarfederlerdi. Çünkü Allah'ın rızasına uygun olan şey, dünya ve âhiret saadetinin anahtarıdır.

Hz. Musa: "Yâ Rabbi! En âciz kul kimdir?" diye sormuş. Cenâbı Hak şu

1- Bu: Kendisiyle duâ edilmesi müstehap olan, Rasûlüllah'tan gelen duâlardandır. İbnü'l-Esîr *Câmiu'l-Usûl*'ün dördüncü cildinde, Hz. Peygamber'in hadislerindeki duâları toplamıştır. O esere Bkz. 4/138.

karşılığı vermiştir: "Amel etmeden cenneti, duâ etmeden rızkı isteyendir." Hz. Musa devamla: "Hangi kulun en cimridir?" diye sorunca Allah: "Yedirme gücü olduğu halde, isteyene yedirmeyen, din kardeşine selâmı kıskanandır," buyurmuştur.

İnfâk etmek ve yedirmek ancak Allah'ın rızası isteğiyle olursa muteberdir. Bilindiği gibi Kureyşliler, Bedir Savaşı'nda askerlerine yemek yedirdiler. Ama bunun bir faydası yoktur. Çünkü o, Allah yolunda değil, şeytanın yolundaydı. Öyle olunca amelleri boşa gitti. Aynı şekilde, mutlak anlamda, malı sarfetmemek de cimrilik sayılmaz. Cimrilik, hak sahibine malı vermemektir. Nitekim Allah (c.c.) bir âyette şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın sizi başına diktiği mallarınızı, sefihlere (aklı ermezlere) vermeyiniz..."* (Nisâ: 5) Bu âyette Allah, insanları, harcanılması gereken yerlerin dışından sakındırmıştır. Hayırda ise israf olmaz.

Bid'atçilerin amelleri de bâtıldır. Çünkü onlar, doğru yoldan sapmışlardır. Onlar yaptıkları şeylerin iyi olduğunu zannetseler de böyledir. Nasıl ki iman, sünnet ve tâat en iyi şeylerse, küfür, bid'at ve isyan da en çirkin şeylerdir. Hak'ka uymak, hak ehline uymakla mümkün olur. Çünkü onlar, hakkı gerçekleştirmekte ve ona yol göstermekte peygamberlerin vârisleridir. Hak ehline uyan, hidayete ermiş, bâtıl ehline uyan da sapıtmıştır.

فَإِذَا

لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثْخَنتُمُوهُمْ فَشُدُّوا

الْوَثَاقَ فَإِمَّا مَنًّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا

ذَٰلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُم

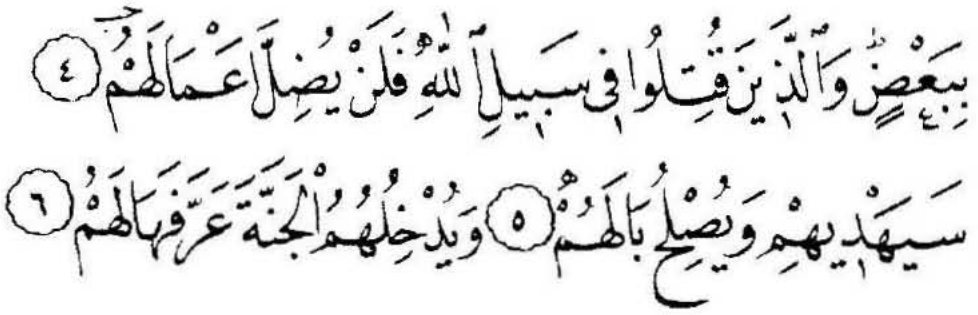

4. Kâfirlerle (savaşta) karşılaştığınız zaman hemen boyunlarını vurun. Nihayet onları mecalsiz bir hale getirdiğinizde bağı sıkı tutun. Sonra harp sona erince onları ya karşılıksız olarak ya da fidye ile salıverin. İşte (emir) budur. Eğer Allah dileseydi onlardan intikam alırdı. Ama sizi birbirinizle sınamak için böyle yaptı. Allah, kendi yolunda öldürülenlerin amellerini asla boşa çıkarmaz.

5. Allah onlara hidayet verir, durumlarını iyileştirir.

6. Onları, kendilerine tanıttığı cennete koyar.

4. «Kâfirlerle (savaşta) karşılaştığınız zaman...» Durum anlatıldığı gibi olunca, yani kâfirlerin amelleri boşa gidip mahrum bırakıldıklarına, mü'minlerin durumları düzelip kurtuluşa erdiklerine göre ve siz de ey mü'minler savaşta kâfirlerle karşılaştığınız zaman **«hemen boyunlarını vurun.»** Yani öldürün. Onları öldürmeyi, en kötü şekilde tasvir etmek için öldürme, *"boyun vurma"* sözüyle ifade edilmiştir. Boyun vurmak, boynu kesmek, bedenin en yukarıdaki ve en şerefli organı olan kafayı uçurmaktır. Ayrıca gazilere, öldürmenin en kolayını göstermek için de böyle denilmiştir.

«Nihayet onları mecalsiz bir hale getirdiğinizde», onları çokça öldürüp savaşı şiddetlendirdiğinizde ya da öldürmek ve yaralamakla onlara baskın gelip, kalkamıyacak hale getirdiğinizde **«bağı sıkı tutun.»** Onları esir edip tutun. Esir alma, iyice savaştıktan sonra olur.

«Sonra harp sona erince...» *"Evzârahâ: Harp ağırlıkları"*: Savaş için mutlak gerekli olan silâh ve binek gibi alet ve edevattır. Savaş bitince demektir. **«Onları ya karşılıksız olarak ya da fidye ile salıverin.»** *"Menn"* Devlet başkanının, düşmandan alınan esiri, hiçbir şey almadan karşılıksız salıvermesidir. *"Fidâ'"* da, devlet başkanının, düşman esirini, karşılığında mal veya bir Müslüman esir alarak salıvermesidir.

Şeyh Radî bu âyetle ilgili olarak şöyle der: "*'Bağı sıkı tutmak'*tan maksat, ya öldürmek ya köleleştirmek ya da karşılıklı veya karşılıksız salıvermektir. Devlet başkanı, büluğa ermiş olan esirlere bu dört şeyden birini uygulamakta muhayyerdir. Bu muhayyerlik, İmam Şâfiî'ye göre el'ân sabittir. Bize göre, *'Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.'* (Tevbe: 5) âyetiyle neshedilmiştir. Ulemanın dediğine göre, bu âyet Bedir Savaşı'ndan sonra inmiş, sonra neshedilmiştir. Bugün için esirlerle ilgili hüküm, ya öldürmek veya esir etmektir."

Dürr' adındaki eserde şöyle denilir: "Onlar fidye karşılığı bırakılıp, memleketlerine dönmelerine izin verilmez. Çünkü esiri, dârü'l-harbe göndermek, savaşta Müslümanlara karşı onların gücünü artırmaktır. Düşmana silâh satmak nasıl mekruhsa, bu da mekruhtur."

Karşılıksız salıvermeyi İmam Şâfiî kabul etmez.

Bir karşılıkla serbest bırakmaya gelince, Hanefî âlimlerine göre, henüz savaş bitmeden mal karşılığı serbest bırakmak caizdir. Bir Müslüman esire mukabil serbest bırakmak caiz değildir. Savaş bittikten sonra, mal karşılığı salıvermek caiz olmaz. Müslüman esir karşılığında salıvermek ise, İmam Ebû Hanife'ye göre caiz değildir. Muhammed'e göre caizdir. Ebû Yusuf'tan ise, her iki görüşe uygun iki ayrı görüş rivayet edilmiştir.

Mücâhid'in: "Bugün artık karşılıklı veya karşılıksız salıverme yoktur. Ya Müslüman olurlar, ya da boyunları vurulur," dediği rivayet edilmiştir.

Hz. Ebûbekir'in de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Altından bir borç karşılığında istenseler de serbest bırakmam." Hz. Ebûbekir'e bir esiri fidye karşılığı salıvermesini isteyerek mektup yazdılar. O ise: "Onu öldürün. Müşriklerden bir adam öldürmem benim için şundan şundan daha iyidir," dedi.

Hz. Peygamber de, Mekke fethi günü, Mekke'yi ele geçirdikten sonra, Kâbe'nin örtüsüne yapışan İbnü'l-Ahtal'ı öldürmüştü. Ahtal bir esir gibiydi.

"Sonra harp ağırlıklarını atınca" cümlesi, İmam Şâfiî'ye göre, yukarıda adı geçen dört şeyden (öldürme, köleleştirme, karşılıkla salıverme, karşılıksız salıverme) birisi veya hepsi için gayedir. Buna göre şöyle anlamak gerekir: "Müşriklerin hiçbir kuvveti kalmayıp, savaşamaz hale gelinceye kadar onlar hiçbir surette bu halde bırakılmazlar."

İmam Ebû Hanife'ye göre âyette söz konusu olan harp, Bedir Harbi'dir.

Âyet metninde geçen *"Hatta"* kelimesi, karşılıksız veya karşılıklı salıverme için sınırdır. Bu anlayışa göre de mana şöyle olur: "Bedir Savaşına katılan müşrikler silahlârını bırakınca, onlar ya karşılıksız ya da fidye ile salıverilirler." Eğer harbi, genel anlamda savaş cinsine hamledersek cümle, boyun vurma ve sıkı tutma için gaye olur yani sınır olur, bitim noktası olur. O zaman da âyet şöyle anlaşılır: "Müşriklerin hiçbir gücü kalmayıp da savaş ağırlıklarını atıp son buluncaya kadar onları öldürmeye ve esir etmeye devam edin." Kü für bulunduğu müddetçe, savaş da olacaktır.

«İşte (emir) budur.» Böyle yapınız. **«Eğer Allah dileseydi onlardan»** savaştan başka türlü de **«intikam alırdı.»** Yere batırma, deprem, kasırga, denizde boğma, toplu ölüm gibi başka helâk sebepleriyle onların köklerini kazır ve intikam alırdı. Ayrıca onlardan intikam alınmasının Bedir Savaşı'nda olduğu gibi melekler vasıtasıyla olması da caizdir.

«Ama» O, böyle dilemedi, **«sizi birbirinizle sınamak için böyle yaptı.»** Size savaşmayı emretti. Kendileri ile cihad edip de, vaadi gereği büyük sevabı elde etmeniz için sizi kâfirlerle sınadı. Bir kısmının küfürden dönmeleri için, azaplarını sizin ellerinizle hemen vermek üzere kâfirleri sizinle sınadı.

«Allah, kendi yolunda öldürülenlerin», Bedir'de, Uhud'da ve diğer savaşlarda şehid olanların **«amellerini asla boşa çıkarmaz.»** Karşılığını verir.

5. «Allah onlara» dünyada işlerin en iyisine, âhirette de sevaba **«hidayet verir, durumlarını»** günahtan korumak, hayırlara muvaffak etmek suretiyle **«iyileştirir.»** Âyette murâdedilen anlam şudur: Allah onları kesinlikle uhrevî maksatlarına ulaştırır. Cihadla ve şehitlikle Allah'a karşı yaptıkları amellerinden dolayı hasımlarına karşı üstün kılarak durumlarını iyleştirir.

6. «Onları,» özelliklerini dünyada iken **«kendilerine tanıttığı»** böylece iştiyakla arzuladıkları veya herbirinin kendi yerini bileceği ve bulacağı kadar bildirdiği **«cennete koyar.»** Sanki kişi, yaratılalı beri orada eğleşmektedir. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Herbiriniz cennetteki evini dünyadaki evinden daha çok tanır."* [2]

"Tanıttığı" diye ifade ettiğimiz *" arrafehâ"* kelimesi *el-Müfredât* adındaki eserde: "Onlar için güzelleştirdi ve süsledi" manası verilmiştir.

Bir kısım âlimler de : "Sınır koydu, ayırdı, sınırlarını belirledi " anlamı-

2- Hadisi Buhârî: *"Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, onlardan biri evini daha iyi bilir..."* şeklinde bir lâfızla tahric etmiştir. *Câmiu'l-Usûl*, 10/549.

na geldiğini söylemişlerdir. Çünkü cennetliklerin herbirinin yeri sınırlanmış ve ayrılmıştır."

Şehitlerin faziletlerinden birisi şudur: Cennete giren hiçbir kimse, dünyada ne varsa hepsi verilse bile, cennetten çıkmayı istemez. Şehitler bu hükmün istisnasıdırlar. Çünkü onlar, Allah'ın kendilerine olan izzet ve ikram larını görünce defalarca dünyaya dönüp, ilkinde olduğu gibi tekrar tekrar şehid olmayı isterler. Şehidin, daha önce işlemiş olduğu Allah hakkına dair bütün günahları bağışlanır. Şehitlik onların hepsinin üstünü örter. Bir hadisi şerifte Şöyle buyurulmaktadır: " *Şehidin, borcunun dışındaki bütün günahları bağışlanır.*"[3]

Hadiste geçen borçtan maksat: Gasp, malı haksız yere yemek, kasden adam öldürmek, kasden yaralamak ve benzeri kul haklarıdır. Gıybet, söz taşıma, iftira ve benzeri günahlar da bu kabilden sayılır. Çünkü bu hakların affı için mutlaka hak sahibi tarafından alınmaları gerekir.

Kurtubî şöyle der: "Sahibini, cennetten alıkoyacak olan borç, yeterli mal bırakılıp da ödenmesi için vasiyet edilmeyen veya borçlunun ödeme gücüne sahip olduğu halde ödemediği ya da zaruri bir ihtiyacı olmadığı halde alıp kimseye söylemeden öldüğü borçtur. Zaruri bir ihtiyacından ötürü alıp da yeterli mal bırakmadan ölen borçluyu ise, ister şehit olsun ister başka biri Allah cennetten alıkoymaz. Onun yerine öder ve alacaklarını razı eder. Nitekim Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: *'Geri ödemek niyetiyle insanlardan borç alan kişinin borcunu Allah öder. Telef etmek (ödememek) maksadıyla borç alanı ise, Allah telef eder.'* "[4]

Âyeti kerime, büyük ve küçük cihada teşvik etmektedir. Onu bir düşman öldürürse şehid olur. Nefs-i emmâreye, şeytana ve kâfirlere karşı savaşmakta Allah'ın yardımını dileriz.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن تَنصُرُوا۟ ٱللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ
﴿٧﴾ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَتَعْسًا لَّهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَٰلَهُمْ ﴿٨﴾ ذَٰلِكَ

3- Hadisi Müslim *İmâre* bahsinde 1886 numaralı hadiste rivâyet etmiş, Tirmizî de benzerini rivâyet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 9/504.

4- Hadisi Buhârî *İstikrâz* bahsinde tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/453.

بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي
الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ دَمَّرَ اللَّهُ
عَلَيْهِمْ ۖ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا ﴿١٠﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا
وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَىٰ لَهُمْ ﴿١١﴾

7. Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, Allah da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit kılar.

8. İnkâr edenlere gelince, onların hakkı helâktir. Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır.

9. Bu, onların, Allah'ın indirdiklerini beğenmemeleri sebebiyledir. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.

10. Onlar yeryüzünde yürümediler mi? Kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğuna baksalar ya. Allah onların kökünü kazımıştır. Kâfirlerin hakkı da onun benzeridir.

11. Bu, Allah'ın iman edenlerin yardımcısı olmasından, inkâr edenlerin ise yardımcısı bulunmadığından dolayıdır.

7. «Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a» Allah'ın dinine ve Rasûlü'ne **«yardım ederseniz»**, düşmanlarınıza karşı **«Allah da size yardım eder ve»** fethi müyesser kılar. Savaş alanlarında veya hacda **«ayaklarınızı sabit kılar.»**

Bil ki yardım iki türlüdür:

Birincisi: Kulun yardımıdır. Bu, dinin delillerini izah, anlamayanların şüphelerini gidermek, hükümlerini, farzlarını, sünnetlerini, helâlini, haramını ve onlarla ameli izah etmek, sonunda da Allah'ın adını yüceltmek için çalışmak ve savaşmakla olur. Bu da ya bizzat savaşarak, veya mücahidlerin bayra-

ğı altında toplanarak onların kalabalığını artırmak suretiyle olur, ya da din düşmanlarını altetmek, Müslümanların zaferi, kâfirlerin rüsvay olması için: "Ey Allah'ım! Dine yardım edenlere sen de yardım et. Dine karşı gelenden yardımını kes," diye duâ etmekle olur. Bundan sonra da, nefsine karşı Allah'a yardım ederek en büyük cihadı yapar. Nefsini yere çalar, öldürür. Öyle ki, nefsânî arzulardan eser kalmaz.

İkincisi: Allah'ın yardımıdır. Bunun yolu da şudur: Peygamberler gönderir, kitaplar indirir, deliller ve mûcizeler gösterir. Cennete ve cehenneme götüren yolları açıklar. Büyük ve küçük cihadı emreder. Hevâsına uyarak değil, Allah'ın rızasını ve dinini düşmanlarının dinine üstün olmasını, Allah'ın adının yücelmesini isteyerek çalışana yardım eder.

8. «İnkâr edenlere gelince, onların hakkı helâktir.» *"Helâk"* diye tercüme ettiğimiz *"ta's"* kelimesi: Sürçmek, düşmek, uzaklık, şer ve yıkılmak manalarına da gelir. **«Allah onların amellerini boşa çıkarmıştır.»**

9. «Bu,» helâk ve amelleri boşa çıkarmak, **«onların Allah'ın indirdiklerini»** yani Kur'an'daki önceki alışkanlıklarına ve kötüyü emreden nefsin arzularına ters düşen, tevhidi emreden hükümleri **«beğenmemeleri sebebiyledir.»** Onun için **«Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.»** Allah (c.c.) bu ifadeyi, Kur'an'ı inkârın bunu gerektirdiğini bildirmek için tekrar etmiştir. Kur'an'ı inkâr, amellerin boşa çıkmasına sebep olur. Burada söz konusu olan onların iyi amelleri: Kâbe'yi tavaf, Mescid-i Haram'ı imar, misafire ikram, acı çekenlere ve mazlumlara yardım, yetimlerin ve fakirlerin elinden tutmak ve benzeri iyilik ve hareketleridir. Bunlar, Kureyş kâfirleri açısındandır. Kıyamete kadarki diğer tüm kâfirleri bunlarla kıyasla.

10. «Onlar», kâfirler **«yeryüzünde yürümediler mi?»** Hep evlerinde mi oturdular? Şam, Yemen ve Irak taraflarına gitmediler mi? **«Kendilerinden öncekilerin»** Âd, Semûd, Sebe' ahalisi gibi peygamberlerini yalanlayan ümmetlerin **«sonlarının nasıl olduğuna baksalar ya.»** Onların ülkelerindeki kalıntılar, onların haberlerini anlatırlar.

«Allah onların kökünü kazımıştır.» Bu, sözün gelişinden akla gelen bir soruya cevaptır. Sanki "Onların sonları ne olmuş?" diye sorulmuş ve cevap olarak: "Allah onların kendilerinin, ailelerinin ve mallarının kökünü kazıdı," denilmiştir. Bu hikâyeleri geçen **«kâfirlerin hakkı da onun benzeridir.»** Yani bu kâfirlerin sonu veya cezası da önceki kâfirlerin sonu gibi olacaktır.

Onların cezalarının birkaç katı değil, tam onlarınki kadardır.

11. «**Bu,**» önceki milletlerin başına gelen azabın, şimdiki kâfirlerin de başına gelecek olması, -kimi bilginler *"bu"*ndan maksadın; mü'minlerden yardım gören muzaffer kişiler; kâfirlerden ise aşağılanmış kökleri kazınanlar olduğunu söylerler- «**Allah'ın iman edenlerin**», imanları sebebiyle açıkta ve gizlide düşmanlarına karşı «**yardımcısı olmasından, inkâr edenlerin ise yardımcısı bulunmadığından dolayıdır.**» Yani küfürleri sebebiyle, onların başına gelen azabı savacak yardımcıları yoktur.

Âyette *"yardımcı"* diye tercüme ettiğimiz *"mevlâ"* kelimesi ile, burada yardım murâdedilmiştir, ubûdiyet (kulluk) değil. Çünkü gerçekte tüm yaratıklar, Allah'ın kullarıdırlar. Nitekim bir âyette: *"Sonra onlar gerçek sahipleri (mevlâları) olan Allah'a götürülürler..."* (En'am: 62) buyrulmaktadır. Burada "mevlâ" mâlik ve yaratıcı anlamındadır.

Âyetin manasının: Her ne kadar gerçek sahip ve yaratıcıları Allah ise de, putlara taptıkları için "inançlarına göre mevlâları yok" şeklinde olması da muhtemeldir.

Denildiğine göre, Kur'an-ı Kerim'deki en umut verici âyet budur. Çünkü Allah: "Zahidlerin, âbidlerin mevlâsı" dememiş, *"iman edenlerin mevlâsı"* buyurmuştur. Mü'min, âsî bile olsa, inananlar zümresine dahildir.

İki türlü ordu vardır. Bunlar: Duâ ordusu ve savaş ordusu. Savaş ordusu nasıl ki, din ve takvâ sahasındaki güçlü erleri sebebiyle muzaffer olur, Allah Teâlâ'nın lütuf ve keremlerinden mahrum olmazsa, duâ ordusu da aynıdır. Görünüşleri ve dünyalıklarında zayıf olan erleri sebebiyle duâları kabul edilir. Allah'ın kapısından kovulmazlar. Nitekim bir hadiste Hz. Peygamber: *"Şüphesiz, zayıflarınız sebebiyle yardım edilirsiniz,"* [5] buyurmuştur.

Şeyh Sa'dî şöyle der: "Kâfirler ancak putlar ve tâğût gibi, aslı olmayan şeylere taparlar. Bundan dolayı yardım görmezler. Mü'minler ise gerçek varlığa, Allah'a taparlar. Bu yüzden, sıkıntılarında Allah onlara yardım eder. Aynı şekilde, kâfirler kalelere ve silâha sığınırlar. Mü'minler ise güçlü ve kuvvetli olan, bütün kapıları açan Allah'a güvenirler. Onun için Allah her durumda onların yardımcısıdır."

5- Hadisi Buhârî ve Nesâî, *"Siz ancak zayıflarınız sebebiyle rızıklandırılır ve yardım edilirsiniz"* lâfzıyla tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/677.

Rivayet edildi ki: Hz. Peygamber (s.a.v.) bir savaştan sonra bir ağacın altında tek başına oturuyordu. Bir müşrik silâhla üzerine saldırdı ve :"Seni benden kim kurtaracak ?" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) *"Allah"* dedi. Müşrik yere düştü. Kılıcı Rasûlüllah alıp: *"Şimdi sen söyle bakalım. Seni benden kim kurtaracak?"* dedi. Müşrik: "Hiç kimse," cevabını verdi. [6] Sonra da Müslüman oldu.

Yardım eden Allah, bizi yardım görenlerden eylesin. Amin.

إِنَّ ٱللَّهَ يُدْخِلُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟
ٱلصَّٰلِحَٰتِ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ ٱلْأَنْعَٰمُ وَٱلنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ﴿١٢﴾
وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ هِىَ أَشَدُّ قُوَّةً مِّن قَرْيَتِكَ ٱلَّتِىٓ أَخْرَجَتْكَ ۚ أَهْلَكْنَٰهُمْ
فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾ أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِۦ كَمَن زُيِّنَ لَهُۥ
سُوٓءُ عَمَلِهِۦ وَٱتَّبَعُوٓا۟ أَهْوَآءَهُم ﴿١٤﴾ مَّثَلُ ٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِى وُعِدَ ٱلْمُتَّقُونَ ۖ
فِيهَآ أَنْهَٰرٌ مِّن مَّآءٍ غَيْرِ ءَاسِنٍ ۖ وَأَنْهَٰرٌ مِّن لَّبَنٍ لَّمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُۥ ۚ

6- Hadisi Buhârî ve Müslim , *Cihad*'da, Cabir'den rivayetle tahric etmişlerdir. Lâfzı şu şekildedir: *"Necid taraflarında, Rasûlüllah'la birlikte savaştık. Rasûlüllah bir ağacın dibine oturup kılıcını astı...."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/283.

وَأَنْهَارٌ مِّنْ خَمْرٍ لَّذَّةٍ لِّلشَّارِبِينَ وَأَنْهَارٌ مِّنْ عَسَلٍ مُّصَفًّى وَلَهُمْ
فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ
فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴿١٥﴾

12. Şühhesiz Allah, iman edip sâlih amel işleyenleri, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. İnkâr edenler ise zevkü safâ içerisindedirler. Hayvanların yedikleri gibi yerler. Onların varacağı yer ateştir.

13. Seni yurdundan çıkaran şehirden daha kuvvetli nice şehir var ki, Biz onları helâk ettik. Onların hiçbir yardımcısı da yoktur.

14. Rabbi tarafından açık bir delil üzere olan kişi, kötü ameli kendisine süslü gösterilen ve hevâlarına uyan kimseler gibi midir?

15. Müttakîlere vaadedilen cennetin durumu şudur: Orada; bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Onlar için orada her çeşit meyve ve Rablerinden bağışlama da vardır. Hiç bu, ateşte ebedî kalacak olan ve bağırsaklarını parçalıyacak kaynar sudan içirilenler gibi olur mu?

12. «Şüphesiz Allah, iman edip sâlih amel işleyenleri, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar.» Bu, Allah'ın mü'minlere olan yardımının ve âhirette vereceği nimetlerin beyanıdır.

«İnkâr edenler ise» dünyada **«zevkü safâ içerisindedirler.»** Kısa bir süre dünya nimetlerinden yararlanırlar, yaşarlar. Sonlarından gâfil ve hırslı bir şekilde **«hayvanların»** otlaklarında ve ahırlarında, kesileceklerinden habersiz bir şekilde **«yedikleri gibi yerler.»** *"En'am"* kelimesi deve, sığır, ko-

yun ve keçi gibi hayvanlar için kullanılır. **«Onların varacağı»** sığınıp kalacakları **«yer ateştir.»**

Kuşeyrî şöyle der: "Hayvanlar, nereden bulduklarına aldırmadan önlerine geleni yerler. Kâfir de böyledir. Yediğinin haramdan mı, helâlden mi olduğuna bakmaz. Aynı şekilde hayvanlar, hiç öğün tanımadan devamlı yerler. Kâfirler de öyle oburdurlar. Hz. Peygamber bir hadisi şerifte şöyle buyurmuştur: *'Kâfir yedi mideye yer, mü'min ise tek bir mideye yer.'* [7] Hayvan yerken gaflet içerisindedir. Kim yerken, Rabbini unutursa, onun yemesi hayvanın yemesi gibidir."

Haddâdî de şunları söylemiştir: "Mü'minle kâfirin yemesi arasındaki fark şudur: Mü'minin yemesinde şu üç şey mutlaka bulunur: İstemekten çekinmek, edepli davranmak, bir sebebe bağlı olarak yemek. Kâfir ise arzusu için ister, şehveti için yer, yaşantısı gaflet içindedir."

"Mü'min ihtiyaç için azıklanır, münâfık süslenir ve ihtiyaç fazlasını alır. Kâfir ise faydalanır, vermez," denilmiştir. Yine denilmiştir ki: "Bir kimsenin hedefi yemekse kıymeti kendisinden çıkan kadardır."

Özetle denilebilir ki: Kâfirlerin karınları ve şehvetleri dışında bir kaygıları yoktur. Âhiret tarafını hiç mühimsemezler. Onlar günlerini küfürle ve günahlarla telef ederler. Dünyada hayvanlar gibi yeyip içerler. Mü'minler ise, Allah yolunda tâatle çalışırlar. Riyâzat ve mücahede ile meşgul olurlar. Öyleyse Allah'ın onlara üst derecede cennetler ihsan etmesi kuşkusuzdur. Hz. Peygamber'in şu sözünün sırrı burada kendini göstermektedir: *"Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir."* [8]

Mü'min, dünyanın zindan, nimetlerinin geçici olduğunu bilince, nefsini Allah'a tâate hapseder. Sonu da devamlı olan nimetler ve cennetler olur. Kâfir âhireti inkâr ettiği için dünyada zevk ve safâ ile vakit geçirir. Ona da âhirette hapis ve cehennemden, zakkum yemekten başka bir şey kalmaz. Büyükler çok az bir gıdaya kannat ederlermiş. Allah'tan, bizleri korumasını ve gözetmesini isteriz.

13. «Seni yurdundan», Mekke'den **«çıkaran»**, çıkmana sebep olan **«şehir»** ahâlisin **«den daha kuvvetli nice şehir»** ahâlisi **«var ki, Biz onları**

7- Hadisi; Buhârî, Müslim ve Tirmizî; *"Şüphesiz mü'min tek bir mideye yer..."* şeklinde başlayan bir lâfızla rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/407.

8- Hadisi, Müslim ve Tirmizî tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/506.

helâk ettik.» Âyetteki ilk şehir, -bu, tercümede sonraki anılandır- diğerinin zayıf olması hasebiyle helâke daha yakın olduğunu ifade etmek üzere şiddet ve kuvvetle nitelenmiştir. Ayrıca, işledikleri cinayet sebebiyle, helâki öncelikle hakettiklerine işaret için Mekkeliler, Rasûlüllah'ı çıkartmakla nitelenmişlerdir.

«Onların hiçbir yardımcısı da yoktur.» Bu cümle, onların kendiliklerinden kurtulamayacaklarının beyanından sonra, yardımcılar vasıtasıyla da azaptan kurtulamayacaklarını beyan etmektedir.

İbn Abbas ve Katâde şöyle demişlerdir: "Hz. Peygamber (a.s.) Mekke'den hicret için mağaraya çıktığı zaman Mekke tarafına döndü: *"Sen Allah'ın en sevdiği beldesin. Eğer beni müşrikler çıkarmasaydı senden çıkmazdım,"* buyurdu.[9] Bunun üzerine bu âyet indi. Bu durumda âyet, Medenî âyetler arasına girmiş Mekkî bir âyet olmaktadır.

14. «Rabbi tarafından açık bir delil üzere olan kişi,» şer ve diğer günahlar gibi **«kötü ameli kendisine süslü gösterilen ve»** bundan ötürü sapık **«hevâlarına uyan»**, bu yollarının doğruluğuna delâlet eden bir delil şöyle dursun, şüphe bile bulunmayan çeşit çeşit sapıklıklar içinde yüzen **«kimseler gibi midir?»** Durum böyle değil. İşlerinin sahibi ve Rabbi tarafından parlak ve açık bir delil üzere olan kişi, kötü ameli kendisine güzel gösterilen gibi olamaz. Yani hidayet üzere olanla, dalâlette olan eşit değildir.

15. «Müttakîlere vaadedilen cennetin durumu şudur:» İmanın ve sâlih amelin takvâ olduğuna işaret için mü'minlere, müttakîler denilmiştir. Takvâ; dinî görevleri tümüyle yapmak, günahlardan sonuna kadar kaçınmaktır. Âyetin anlamı şöyledir: Mü'minler için vaadedilen cennetin durumu ve hayrete düşüren özelliği, size okunacak olan âyette duyacaklarınızdır.

«Orada,» vaadedilen cennette, ne kadar uzun süre durursa dursun, tadı ve kokusu **«bozulmayan sudan ırmaklar...»** Dünyadaki sular ise böyle değildir. Çünkü dünyadaki su, kabında veya bir yerde uzun süre kaldığı zaman bozulur. Ayrıca o, aynı araziden çıkmasına ve oraya bitişik olmasına rağmen tadı farklıdır. Bazen o su, hılkatinde kötü olan bir kokuyla veya kaynağındaki ya da mecrâsındaki ârızî bir bir sebeple bozulur.

9- Hadisi, İbn Ebî Hâtem, İbn Merdeveyh ve İbn Cerîr tefsirinde tahric etmiştir. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/48.

«**Tadı değişmeyen**», dünyadaki sütlerde olduğu gibi ekşimeyen «**süt-ten ırmaklar...**» Bundan maksat, cennetteki süt ırmaklarının kendiliğinden bozulmamalarıdır. Ama onlar, değişmesini arzularsa değişir.

«**İçenlere lezzet veren**» kendisinde hoşlanılmayan tat ve koku bulunmayan lezzetli «**şaraptan ırmaklar...**» *"Şarap"*: İnsanı sarhoş eden üzüm şırasıdır. Ya da tüm sarhoş eden içkilere şarap denilir. Cennetteki şarapta, dünya şarabında olduğu gibi sarhoş etme endişesi yoktur. O, sadece bir lezzettir.

«**Ve süzme**» içerisinde mum ve arı pisliği bulunmayan, Allah'ın saf olarak yarattığı «**baldan ırmaklar vardır.**» Bal, arı salyası diye tarif edilir.

Hz. Ali, dünyayı tahkir bâbında şöyle demiştir: "İnsanın dünyadaki en üstün elbisesi bir kurdun salyası (ipek), en iyi içecekleri de arının dışkısı (bal şerbeti) dır."

Bu ifadelerde, temsil yoluyla dünya içeceklerinin en lezzetlileriyle cennete üstün bir şekilde teşvik vardır. Çünkü bu sayılanlar, bolluk ve süreklilik özelliklerinin yanı sıra, değerlerini düşüren ve bulandıran şeylerden soyutlanmış olarak, bildiğimiz içeceklerin en değerlileridir. Allah (c.c.), bu nimetleri sayarken önce su nehirlerini andı. Çünkü bunlar, Arap topraklarının tamamen yabancısı olduğu ve Arapların son derece ihtiyaç duydukları şeylerdir. Bu nehirlerin suyu bozulmadığı için, *"bozulmayan"* diye nitelenmiştir. Süt az olduğu için, onun nehirlerde akması son derece gariptir. Bu yüzden, ikinci olarak süt anılmıştır. Şarap pahalı olduğu için üçüncü olarak anılmış, en azı ve en şereflisi olduğu için de son olarak bal zikredilmiştir.

İbni Abbas: "Cennette olan şeylerin dünyada, isimlerinden başka bir şey yoktur, " der.

«**Onlar**», müttakîler «**için orada**», vaadedilen cennette, yukarıda adı geçen nehirlerin yanısıra «**her çeşit meyve**», azalmayan ve tükenmeyen her sınıf veya çift meyve -bu cümleden, çift anlamının anlaşılması; *"İkisinde de her çeşit meyveden çift çift vardır."* (Rahmân: 52) âyetinden istifade iledir- «**ve Rablerinden**» büyük bir «**bağışlama da vardır.**» Allah onlara geçmiş günahlarını aynıyla ve izleriyle silerek lütufta bulunur. Öyle ki artık bu günahları sebebiyle, sonuçta cezalandırılacaklarından veya kınanacaklarından korkmazlar.

Âyetin bu bölümündeki, bağışlanma'nın Arapçası olan*"mağfiratün"* kelimesi, belirsiz olarak gelmiş ve bunun Allah tarafından olduğuna dikkat çe-

kılmıştır. Bu, te'kîd ifade etmektedir. Aslında bağışlanma, cennetten önce olur. Burada murâdedilen mana şudur: "Bağışlamanın verdiği ve sebep olduğu nimetler..."

«Hiç bu,» Allah'ın vaadi gereği cennette ebedî kalacak kişi, alevi sönmeyen, esiri kurtarılamayan, garibinin yalnızlığı giderilmeyen *"Ateş, onların yeridir"* âyetinde belirtildiği üzere, **«ateşte ebedî kalacak olan ve bağırsaklarını parçalayacak kaynar sudan içirilenler gibi olur mu?»**

Denilmiştir ki: "Onların, yüzleri ateşte kızardığı, başlarının derisi ayrıldığı ve kaynar suyu içtikleri zaman bağırsakları parçalanır ve dübürlerinden dışarı çıkar."

Ey Kahhâr olan Allah'tan gâfil olan kişi! Şu benzetmeye bak. Hiç soğuk ve tatlı olan içecekle, acı ve kaynar olan su bir mi? Eğer insan sıcak bir eşek ahırına hapsedilse, oraya tahammül edemez. Bu onun ölümüne sebep olur. Harareti her türlü hararetin üstünde olan, cehenneme hapsedilen kişinin hali nice olur? Çünkü o cehennem, Kahhâr olan Allah'ın gazabıyla ateşlenmiştir. Böyle bir kaynar sudan içirildiğinde onun hali ne olur? O, dünyadaki tüm soğuk içeceklerin söndüremiyeceği bir hararettir. Öyleyse, sonu cehennem ve kaynar su olacaksa, dünya nimetlerine aldanmamak lâzımdır.

وَمِنْهُم مَّن
يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّىٰٓ إِذَا خَرَجُوا۟ مِنْ عِندِكَ قَالُوا۟ لِلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ
مَاذَا قَالَ ءَانِفًا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَٱتَّبَعُوٓا۟
أَهْوَآءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَٱلَّذِينَ ٱهْتَدَوْا۟ زَادَهُمْ هُدًى وَءَاتَىٰهُمْ تَقْوَىٰهُمْ
﴿١٧﴾ فَهَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا ٱلسَّاعَةَ أَن تَأْتِيَهُم بَغْتَةً ۖ فَقَدْ جَآءَ

أَشْرَاطُهَا ۚ فَأَنَّىٰ لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذِكْرَاهُمْ ﴿١٨﴾ فَاعْلَمْ أَنَّهُ
لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ
وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ ﴿١٩﴾

16. Onlardan seni dinleyenler de var. Sonuçta, senin yanından çıktıkları zaman, kendilerine ilim verilmiş olanlara: "O, az önce ne söyledi?" derler. Onlar, Allah'ın kalplerini mühürlediği, sadece kendi hevâ ve heveslerine uyan kimselerdir.

17. Doğru yola girenlere gelince, Allah onların hidayetini artırmış, nasıl sakınacaklarını ilham etmiştir.

18. Onlar, kıyametin kendilerine ansızın gelmesinden başka neyi bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri gelmiştir. Artık bu onlara geldiği zaman, düşünüp anlamaları neye yarar?

19. O halde bil ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hem kendi günahın, hem de erkek ve kadın mü'minler için bağış dile. Allah dolaşıp durduğunuz yeri de bilir, kalacağınız yeri de.

16. «Onlardan», münâfıklardan **«seni dinleyenler de var.»** Münâfıklar, Hz. Peygamber'in meclisine gelip, konuşmasını dinliyorlardı. Ama kendilerinden bir gevşeklik olarak, ona yeterince itina göstermiyorlar ve yeterince gözetmiyorlardı.

«Sonuçta, senin yanından çıktıkları zaman, kendilerine ilim verilmiş olanlara:» Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbas ve Ebu'd-Derdâ gibi bilgin sahâbilere: **«'O, az önce ne söyledi?' derler.»** Bu, öğrenmek maksadıyla sorulmuş bir soru şeklinde ise de aslında alay yolludur. **«Onlar,»** hayır tarafına hiç dönmedikleri için **«Allah'ın kalplerini mühürlediği, sadece kendi»** bâtıl **«hevâ ve heveslerine uyan kimselerdir.»** Bu yüzden, yaptıkları hayırsız işleri yaptılar. Âyette geçen *"tabea"* mühürledi, "tâbi'" da mühür demektir. Râgıb, tab' bir şeye şekil verilmesidir. Sikke ve paranın basılması

gibi. Bu bakımdan bu, yine aynı anlamda olan "hatm" kelimesinden daha umûmî "nakş" kelimesinden de daha husûsî mânâ ifade eder.

17. «Doğru yola girenlere gelince,» ki onlar mü'minlerdir. **«Allah»** tevfik ve ilhamla **«onların hidayetlerini artırmış,»** günahlardan **«nasıl sakınacaklarını ilham etmiştir.»** Yani onlarda takvâyı yaratmış veya sakınacakları şeyi açıklamıştır.

18. «Onlar,» münâfıklar ve kâfirler, **«kıyametin kendilerine ansızın gelmesinden başka neyi bekliyorlar?»** Yani onlar, eski milletlerin durumlarını, kıyametin gelmesi ile ilgili haberleri, o zaman olacak büyük şeyleri düşünmüyorlar. Bizzat kıyametin ansızın gelmesinden başka bir şey beklemiyorlar.

«Şüphesiz onun alâmetleri gelmiştir.» Bu, kıyametin ansızın geleceğinin sebebidir. Mutlak anlamda gelişinin değil. Yani, onu hatırlamayı gerektiren şeylerden, bizzat kıyametin kendisinin gelmesinden başka gözetilen birşey kalmadı ki onu beklesinler. Çünkü onun alâmetleri geldi ama başlarını kaldırıp bakmadılar. O halde kıyametin gelişi şüphesiz ansızın olacaktır. Burada kıyametin alâmetlerinden maksat: Hz. Peygamber'in gönderilişi ve ümmetinin son ümmet oluşudur. Onun gönderilişi, dünyanın sonunun yaklaştığına delildir.

«Artık bu onlara geldiği zaman, düşünüp anlamaları neye yarar?» Artık düşünmeleri yararsızdır, bunun kendilerine bir faydası yoktur. Şu âyet de aynı manayı ifade etmektedir: *"O gün insan yaptıklarını hatırlar ama bu hatırlama neye yarar?"* (Fecr: 23) Yani kıyamet geldiğinde hatırlamalarının faydası yoktur.

Mekhûl, Huzeyfe'den şöyle rivayet etmiştir: "Hz. Peygamber'e 'Kıyamet ne zaman?' diye soruldu. Rasûlüllah şu cevabı verdi: "*'O konuda sorulan, sorandan daha bilgili değildir. Ama onun alâmetleri vardır. Bu alâmetler şunlardır: Çarşılar yakınlaşacak, yağmur olacak ama bitki bitmeyecek, fitne yayılacak, fahişelerin çocukları görülecek, mal sahibine saygı gösterilecek, fasıkların camilerde sesleri yükselecek, yanlış yolda olanlar hak yolda olanlara hakim olacak.'*"[10]

10- Hadisi Taberânî şu lâfızla rivayet etmiştir: *"Yağmurun artması, bitkinin azalması, okuyucuların çoğalması, fakihlerin azalması kıyametin yakınlığındandır..."* Müellifin anlattıkları, kıyamet alâmetlerinin çeşitli hadislerdeki müteaddit rivayetlerdir. Bkz. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebir*, 3/140; *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/50.

Bir hadisi şerifte belirtildiğine göre Rasûlüllah şöyle buyurmuştur: *"Emanet kaybedildiğinde kıyameti bekle."* Kendisine: "Emanet nasıl kaybedilir?" diye soruldu. *"İşler ehli olmayanlara verildiği zaman kıyameti bekle,"* cevabını verdi.[11]

Kelbî, kıyamet alâmetlerinin şunlar olduğunu söyler: "Malın, ticaretin ve yalancı şahitliğin artması, akraba ziyaretinin kesilmesi, cömertliğin azalması ve kötülerin çoğalmasıdır."

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Siz ancak azdıran bir zenginlik veya unutturan bir fakirlik yahut bozan bir hastalık veya bunatan bir ihtiyarlık yahut çabuk gelen bir ölüm veya deccalı -o beklenen en kötü gâibtir- veya kıyametten başka bir şey mi bekliyorsunuz? Kıyamet, daha büyük bir musîbettir ve daha acıdır."*[12] İnsanın kıyameti, ölümüdür. Öyle ise ölmeden önce, ölümden sonrası için hazırlık yapsın.

19. «O halde bil ki, Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur.» Saadetin mihverinin tek Allah'a inanmak ve ona itaat etmek; mutsuzluğun sebebinin de Allah'a ortak koşmak ve isyan olduğunu bildiğine göre, tek Allah inancına ve onun gereği ile amele devam et. Bu, *"Bize doğru yolu göster"* (Fatiha: 6) âyeti gibidir ki anlamı: "Bizi doğru yol üzere sabit kıl," demektir.

İlim, amelden önce zikredilmiştir. Buna sebep, O'nun üstünlüğünü ve Allah'ın birliğini bilmek başta olmak üzere bilginin, meziyyet bakımından eşsizliğine dikkat çekmektedir. Çünkü, Allah'ın tek olduğunu bilmek, herkesin ilk vazifesidir. İlim, marifetten daha üstündür. Onun için âyette *"fâ'lem= bil ki"* denilmiş, "fa'rif=tanı" denilmemiştir. Çünkü insan bazen bir şeyi tanır ama tam anlamıyla bilemez. Fakat bir şeyi iyice bilir, kühnüne vakıf olursa onu tanır. Allah'ın ulûhiyetini bilmek, sıfatlarını bilmek kabilindendir. Çünkü ulûhiyet sıfatlardan birisidir. İnsana, Allah'ın hakikatini bilmesi lâzım değildir. Zaten bu imkânsızdır.

Nefsin kemali olan tevhidin husûlü, karşılık vermeyi gerektirici olduğu için, Allah (c.c.) kişiye kendi nefsini olgunlaştırdıktan sonra başkalarını da olgunlaştırmasının gerekli olduğunu öğreterek -ki böylece kulların yaratılış ga-

11- Hadisi, Buhârî, *Kitabu'l-İlm*'de tahric etti, uzunca bir kıssası var. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/395.

12- Hadisi, Tirmizî -*Zühd*'de- ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Hadisin başı şöyledir: *"Yedi şeye amellerle acele edin; unutturan bir fakirlik veya azdıran bir zenginlik... mi bekliyorsunuz?"* Bkz. *Câmu'l-Usûl*, 11/13.

yesi olan kulluk hasıl olur- şöyle buyurmuştur:

«Hem kendi günahın, hem de erkek ve kadın mü'minler için bağış dile.» Yani Allah'tan bağışlamasını iste. Hz. Peygamber'e nisbet edilen günahtan maksat, efdal olanı terketmesidir. Onun yüce mevkisine itibarla, buna günah denilmiştir. Nitekim, iyilerin haseneleri, Allah'a yakın kullar için seyyie (kötü işler) dir. Ayrıca bu ifade ile Allah Rasûlü tevazua, nefsini yenmesine ve gücü yettiğince amele devam etmeye teşvik edilmiştir.

Erkek ve kadın mü'minler için bağış dilemesinden maksat, ümmeti için duâ etmesi ve onları, bağışlanmalarını gerektirecek amellere teşvik etmesidir. Çünkü onlar, Peygamber yanında buna en lâyık olanlardır. Zira onların yaptıkları hayırların bir misli de Rasûlüllah'adır. Çünkü hayra delâlet eden kişiye, o hayrı yapan kimsenin ecrinin benzeri vardır.

Âyet-i kerime mü'minlerin günahlarının çokluğundan dolayı istiğfara ne kadar çok muhtaç olduklarına işaret etmektedir. *"İstiğfar"*: Bağış ve günahın örtülmesini dilemek demektir. Bu ya günah işlemekten korunmakla olur. O zaman bunun manası, günaha girmekten korunmak ve muhafaza edilmek olur. Ya da günahın cezasını çekmekten korunmakla olur. O zaman da bunun mânâsı af ve günahın silinmesini istemek olur.

Bu âyet, Kur'an'daki en umut verici âyetlerdendir. Çünkü Allah (c.c.) bunu Rasûlü'ne emretmiştir. O halde onu kabul edeceğinde hiçbir şüphe yoktur. Zira eğer Allah, bu duâyı kabul etmeyi dilemeseydi, böyle emretmezdi.

«Allah» dünyada rızık temini ve ticaret için gezip tozduğunuz **«dolaşıp durduğunuz yeri de bilir,»** âhirette **«kalacağınız yeri de.»** Şüphesiz oralar sizin kalacağınız yerlerdir. Allah size ancak, dünyada ve âhirette hayırlı olanları emreder. Öyleyse onun emrine uymaya çalışın. İki âlemde de mühim olan odur. Şu kutsî hadis de buna işaret etmektedir: *"Eğer yedi kat semâ ve Benden başka oralarda bulunanlar, yedi kat arz'da ve Benden başka oralarda oturanlar terazinin bir kefesinde, Lâ İlâhe İllallah da diğer kefesinde olsa, Lâ İlâhe İlla llah cümlesi onlara ağır basardı."*

Şu da bilinmeli ki: Hz. Peygamber'in peygamberliğine şehadet olmadan tek Allah inancı fayda vermez. Yani sadece "Lâilâhe illâllah" deyip, "Muhammedü'r-Rasûlüllah" dememek fayda vermez. İki kelime arasında tam bir ittifak vardır. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar için bağış istemekte, iyiliğin (hasenenin) fazlalaşmasını elde etme vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)

günde yetmiş kez -bir rivayete göre yüz kez- mü'minler, özellikle şehitler için istiğfar eder, kabirleri ziyaret edip, ölüler için bağış dilerdi.

Âyet-i kerimeden anlıyoruz ki kişi, istiğfara önce kendisinden başlamalıdır. Başkası için duâ eden kişi, onu duâya kendisinden daha muhtaç görmemelidir. Aksi halde, gurura kapılır. Bu yüzden duâ edenin önce kendisi için, sonra başkaları için duâ etmesi emredilmiştir. Allah'ım! Bizi bağışlananlardan kıl!

وَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا

لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ ۖ فَإِذَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُّحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا
ٱلْقِتَالُ ۙ رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ ٱلْمَغْشِىِّ
عَلَيْهِ مِنَ ٱلْمَوْتِ ۖ فَأَوْلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٠﴾ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ ۚ فَإِذَا عَزَمَ
ٱلْأَمْرُ ۚ فَلَوْ صَدَقُوا۟ ٱللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ﴿٢١﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِن
تَوَلَّيْتُمْ أَن تُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوٓا۟ أَرْحَامَكُمْ ﴿٢٢﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ
ٱلَّذِينَ لَعَنَهُمُ ٱللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعْمَىٰٓ أَبْصَٰرَهُمْ ﴿٢٣﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ
ٱلْقُرْءَانَ أَمْ عَلَىٰ قُلُوبٍ أَقْفَالُهَآ ﴿٢٤﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱرْتَدُّوا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَٰرِهِم
مِّنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلْهُدَى ۙ ٱلشَّيْطَٰنُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ ﴿٢٥﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا۟ لِلَّذِينَ كَرِهُوا۟ مَا نَزَّلَ ٱللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِى بَعْضِ

الْأَمْرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ﴿٢٦﴾ فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ
يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ﴿٢٧﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا
مَا أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٢٨﴾

20. İnananlar: "(Cihadı emreden) bir sûre indirilmeli değil miydi?" derler. Fakat hükmü açık bir sûre indirilip de içerisinde savaş zikredilince, kalplerinde hastalık olanların, ölüm korkusuyla baygınlık geçiren bir kimsenin baktığı gibi sana baktığını görürsün. Yazık onlara!

21. (Onlara düşen:) İtaat etmek ve güzel söz söylemektir. İş ciddileşince, Allah'a sadakat gösterselerdi kendileri için daha hayırlı olurdu.

22. Demek siz iş başına gelirseniz yeryüzünde bozgunculuk çıkaracaksınız ve akrabalık bağlarını koparacaksınız öyle mi?

23. İşte onlar Allah'ın kendilerini lânetlediği, sağırlaştırdığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir.

24. Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerinin üzerinde kilitler mi var?

25. Gerçekten, hidayet kendilerine açıkça belli olduktan sonra, gerisin geriye küfre dönenler var ya, şeytan onları sürüklemiş ve onları uzun emellere düşürmüştür.

26. Bu, onların, Allah'ın indirdiğini beğenmeyenlere: "Bazı işlerde biz size itaat edeceğiz" demeleri sebebiyledir. Oysa Allah, onların gizlediklerini biliyor.

27. Melekler onların yüzlerine ve arkalarına vura vura canlarını alırken, halleri nice olacak?

28. Bu, onların Allah'ı öfkelendiren şeylere uymaları ve O'nun rızasına (sebep olacak şeyleri) beğenmemelerinden dolayıdır. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.

20. «İnananlar:» Vahyi arzulayarak, cennet ve şehitlik ya da zafer ve ganimet nimetlerinden dolayı cihadı isteyerek: Cihadı emreden **«'bir sûre indirilmeli değil miydi?' derler. Fakat»** açıkça ve savaşın gerekliliğini ifade eden, başka hiçbir şeye ihtimali olmayan **«hükmü açık bir sûre indirilip de içerisinde savaş zikredilince...»**

Katâde: "İçerisinde savaş anılan her sûre muhkemdir, neshedilmemiştir," der.

«Kalplerinde hastalık» bünyelerinde zayıflık veya kalplerinde nifak -doğrusu bu manadır. O zaman maksat zâhirî iman olur- **«olanların, ölüm korkusuyla baygınlık geçiren bir kimsenin baktığı gibi sana baktığını görürsün.»** Yani onların gözleri, korkudan ve sızlanmaktan, kendisine ölüm gelip çattığında melekleri görüp dehşete düşen birisinin yaptığı gibi dehşetle açılır.

Âyet-i kerime işaret ediyor ki, ölümü ve cihadı Allah'a kavuşma aşkıyla karşılamak imanın işaretlerindendir. Ölümü kötü görmek gibi, cihadı da kötü görmek küfrün alâmetlerindendir.

«Yazık onlara!» *"Evlâ"* kelimesi ism-i tafdil olup ya yakın olmak anlamında "vely" kelimesinden ya da dönmek anlamındaki "âle" kelimesinden türemiştir. Birinci duruma göre mânâsı, onlara istemedikleri şeyin gelmesi için bedduâdır. İkinci duruma göre ise, işlerinin hoş görülmeyen bir şekle dönüşmesi için bedduâ olur.

Râğıb, burada geçen *"evlâ"* kelimesi ile ilgili olarak şöyle der: "Bu, bir tehdit ve korkutma kelimesidir. Onunla, helâke yaklaşan kişiye hitap edilir ve yaptığından uzak kalmaya teşvik edilir. Ya da bu kelime ile bir felâketten kurtulan kişiye seslenilir ki, bir daha o şeye girişmesin. Bu kelime çoğunlukla tekrarlanarak kullanılır. Sanki bununla işinin sonunu düşünmeye teşvik edilir. Tâ ki sakındırılan kişi dikkatli olsun."

21. «(Onlara düşen:) İtaat etmek ve güzel söz söylemektir.» Yani Allah'ın ve Rasûlü'nün emrine itaat ve emrolundukları cihada icabet konusunda güzel söz söylemektir. Ya da âyetten maksat: Tâat ve iyi söz söylemek kendileri için daha hayırlıdır. Üçüncü bir izah da; âyetin, onların sözünün hikâyesi anlamında oluşudur. Übey'in kıraati de bunu destekler: "Tâat ve güzel söz derler." Yani biz bununla emrolunduk, derler. Nisâ sûresindeki şu âyet de buna benzer: *"Başüstüne derler. Ama yanından ayrılınca onlardan bir kısmı*

gece, senin dediğinden başkasını kurar..." (Nisâ: 81)

Cihad hususunda **«iş ciddileşince»** ve cihad farz kılındığı zaman yani cihad etmeye kesin olarak söz verdikleri zaman cihada olan hırslarını bildiren sözlerinde **«Allah'a sadakat gösterselerdi kendileri için»** yalandan, nifaktan ve savaştan geri durmaktan **«daha hayırlı olurdu.»** Âyet işaret ediyor ki, bu, kendilerinden *"Bir sûre indirilmeli değil miydi?"* sözü nakledilenlerinin tümüne şamildir. Onlardan maksat da, kalplerinde hastalık olanlardır.

22. «Demek siz iş başına gelirseniz», insanların işlerini üstlenir, onlara emîr, vali, hakim olursanız **«yeryüzünde bozgunculuk çıkaracaksınız ve akrabalık bağlarını koparacaksınız öyle mi?»** Ey kalplerinde hastalık olanlar! Sizden beklenen bu. Siz bunu mülk hırsıyla ve dünyaya karşı olan ihtirasınızdan dolayı yapacaksınız. Sizin, her türlü kötülük ve fesadı uzaklaştırmak, hayır ve salâhı elde etmekten ibaret olan cihadla emrolunduğunuz zaman, dünyaya karşı hırsınızı ve din konusundaki zaafınızı gören kişi, sizden işte bunu bekler. Oysa sizden beklenen bu tür kötülükler değildir. Siz itaat ve güzel söz söylemekle emrolundunuz.

23. «İşte onlar Allah'ın kendilerini lânetlediği,» rahmetinden uzaklaştırdığı, kötü seçimlerinden dolayı hakkı duymayanlar kıldığı, **«sağırlaştırdığı ve gözlerini»**, kendi nefislerinde ve evrende bulunan delilleri görmeyip gözlerini **«kör ettiği kimselerdir.»**

Âyette "kulaklarını sağır ettiği" denilmeyip *"sağırlaştırdığı"* denildi. Çünkü kulağın gitmesi, duyma özelliğinin de yok olmasını gerektirmez. Öte yandan "körleştirdiği" denilmeyip, *"gözlerini kör ettiği"* denildi. Çünkü gözlerin olmayışı, görmemeyi daha doğrusu bilmemeyi gerektirmez.

24. «Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı?» *"Düşünmek"* diye tercüme ettiğimiz *"tedebbür"* kelimesi aslında, işlerin neticesine, sonucuna bakmak, demektir. Buna göre âyette murâdedilen mana şudur: Kur'an'ı, içerisindeki öğütleri ve sakındırmaları araştırıp gözden geçirmiyorlar mı? Bunu yapsalar da, mahveden günahları işlemeseler ya.

«Yoksa kalplerinin üzerinde kilitler mi var?» Oralara neredeyse hiçbir söz ve öğüt ulaşmıyor.

Âyette, kâfirler, önce düşünmemekle, sonra da kalplerinin hiçbir düşünce ve fikri kabul etmeyecek şekilde kilitli olmasıyla kınanmışlardır. Bu, soru

şeklinde ifade edilse de, sözün gelişi, onların öyle olduklarını belirtmektedir.

"Kalpler" nekre (belirsiz) olarak getirilmiştir. Bunun iki sebebi olabilir:

1- Onların halinden korkutmak, işlerinin fesat ve cehalette olduğuna işaretle durumlarının çirkinliğini ifade etmektir. Buna göre sanki, "durumları bilinmeyen, katılıkta ne kadar oldukları takdir edilemiyen kalpler..." denilmiştir.

2- Maksat, onlardan sadece münâfıkların kalpleridir. Onun için nekre olarak gelmiştir.

*"Kilitler"*in kalplere izâfe edilmeleri, onlar için, bilinen ve demirden yapılan kilitlerden başka, durumlarına özel kilitlerin olduğuna işaret içindir. Çünkü onlar küfür kilitleridir, açılmazlar.

25. «Gerçekten hidayet», açık alâmetler ve mûcizeler **«kendilerine açıkça belli olduktan sonra, gerisin geriye»** eskiden içerisinde oldukları **«küfre dönenler var ya,»** ki onlar, kalplerinde hastalık ve diğer çirkin fiil ve haller olduğu, şeklinde nitelenen münâfıklardır. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'i inkâr etmişlerdir. **«Şeytan onları sürüklemiş»**, onlar için musîbetlere gidişi kolaylaştırmış **«ve onları uzun emellere düşürmüştür.»** Onların arzu ve emellerini artırmıştır. Bunun: "Allah onlara mühlet verdi, cezalandırmakta acele etmedi," anlamında olduğu da söylenmiştir.

26. «Bu,» dinden tekrar küfre dönmeleri **«onların,»** anılan münâfıkların, **«Allah'ın indirdiğini beğenmeyenlere:»** Yani Kur'an'ın, Allah tarafından olduğunu bildikleri halde sırf kıskançlıklarından ve kendilerine gelmesine tamâhlarından dolayı, Hz. Peygamber'e inmesini hoş görmeyen Yahudilere: **«'Bazı işlerde biz size itaat edeceğiz' demeleri sebebiyledir.»** Buradaki bazı işler, şu âyette işaret edilen şeylerdir: *"Münâfıkların, ehli kitaptan inkârcı olan dostlarına: 'Eğer siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, biz de sizinle birlikte çıkarız. Size karşı hiç kimseye itaat etmeyiz. Savaşa tutuşursanız, size yardım ederiz,' dediklerini görmedin mi? Allah onların yalancı olduklarına şehadet eder."* (Haşr: 11)

Haşr sûresindeki bu âyette söz konusu olan ehli kitap, münâfıklara arka çıkan ve onları dost edinen Benû Kureyza ve Nadir Yahudileridir. İtaat etmemeyi işaret ettikleri *"bazı şeyler"* ile, küfürlerini açığa vurmak, savaştan önce işlerini fiilen açıklamak ve memleketlerinden çıkartılmalarıdır. Çünkü onlar, zaruri bir ihtiyaç zuhûr etmedikçe, bunu yapmaktan kaçınıyorlardı. Çünkü

kendilerini inanmış göstermekte bir takım dünyevî menfaatler vardı.

«Oysa Allah, onların gizlediklerini» yani Yahudilere gizlice söylediklerini **«biliyor.»**

27. «Melekler onların yüzlerine ve arkalarına» demirden coplarla **«vura vura canlarını alırken, halleri nice olacak?»** Yani onlar hayatlarında birtakım hileler yapıyorlar. Azrâil ve yardımcıları bu şekilde canlarını alırken bakalım ne yapacaklar? Meleklerin, onları döverek canlarını almalarından maksat, onların en çirkin ve korkunç şekilde ruhlarının alındığını tasvirdir.

İbni Abbas'ın şöyle dediği rivayet edilir: "Günah işlemekte olan birisinin canını melekler ancak yüzüne ve sırtına vurarak alırlar."

28. «Bu» korkunç öldürme, **«onların»** küfür ve isyandan **«Allah'ı öfkelendiren şeylere uymaları ve O'nun rızasına (sebep olacak şeyleri)»** yani Allah'ın razı olduğu tâat ve imanı **«beğenmemelerinden dolayıdır.»** Çünkü onlar imandan sonra tekrar küfre dönmüşlerdir. Yahudilerle yaptıkları muamele ile tâatten çıkmışlardır.

İşte bu yüzden **«Allah da onların»** mü'minken yaptıkları veya daha sonraki iyiliklerini -ki bunları mü'minken yapsalardı kendilerine fayda verecekti- **«amellerini boşa çıkarmıştır.»** Küfür ve isyan, amellerin boşa çıkmasına, azap ve cezaya sebep olur.

İmam Gazâlî şöyle demiştir: "Fâcirin yani günahkâr bir kimsenin ruhu alınırken, ıslak yünden şişin çekilip çıkartıldığı gibi çekilir. Öyle ki o kimse, karnına diken doldurulduğunu zanneder. Sanki canı bir iğne deliğinden çıkartılır gibi olur. Gökyüzü, yer üzerine çöker de o, ikisi arasında kalmış gibi olur."

Ka'b b. Ahbâr'a ölüm sorulmuş o da şu cevabı vermiştir: "O, insanın karnına sokulmuş dikenli bir ağaç dalını, güçlü kuvvetli bir adamın şiddetle çekip çıkartması gibidir. O, parçaladığını parçalar, bıraktığını bırakır. Tam ölüm anı geldiğinde melekler, cehennem ateşiyle zehirlenmiş zehirli bir hançer saplarlar. Nefis kaçar ve dışarıda büzüşür. Melek onu, insan sûretinde ama bir arı kadar ve civa gibi titrer bir vaziyette eline alır. Azap melekleri olan zebanilere verir. İşte bu, fâcir ve kâfirin durumudur. İtaatkâr mü'minin durumu ise bunun tam aksinedir. Çünkü o, razı olunanlardandır."

Meymûn b. Mehrân şöyle demiştir: "Tâif'te İbni Abbas'ın cenazesine iş-

tirak ettim. Cenaze, namazının kılınması için musallaya konulduğunda, beyaz bir kuş gelip kefenin üstüne kondu, sonra içine girip kayboldu. Bir daha bulunamadı. Kabrin üzeri düzeltilince, bir ses duyduk, ama kimseyi görmedik. O ses, şu âyeti okuyordu: '*Ey mutmaîn olmuş ruh! Hoşnut etmiş ve hoşnut olmuş olarak Rabbine dön. Seçkin kullarım arasına karış ve cennetime gir.*' (Fecr: 27-30)"

O halde aklı olan kişi, ölüme hazırlanmalı, hiç vakit kaybetmemelidir.

أَمْ حَسِبَ ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ أَن لَّن يُخْرِجَ ٱللَّهُ أَضْغَٰنَهُمْ
(٢٩) وَلَوْ نَشَآءُ لَأَرَيْنَٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُم بِسِيمَٰهُمْ ۚ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ
فِى لَحْنِ ٱلْقَوْلِ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَٰلَكُمْ (٣٠) وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّىٰ نَعْلَمَ
ٱلْمُجَٰهِدِينَ مِنكُمْ وَٱلصَّٰبِرِينَ وَنَبْلُوَا۟ أَخْبَارَكُمْ (٣١) إِنَّ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَشَآقُّوا۟ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعْدِ مَا
تَبَيَّنَ لَهُمُ ٱلْهُدَىٰ لَن يَضُرُّوا۟ ٱللَّهَ شَيْـًٔا ۗ وَسَيُحْبِطُ أَعْمَٰلَهُمْ (٣٢)
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوٓا۟
أَعْمَٰلَكُمْ (٣٣)

29. Yoksa kalplerinde hastalık bulunanlar, Allah'ın, kinlerini asla açığa çıkarmıyacağını mı sandılar?

30. Eğer Biz dilersek, onları sana gösteririz. Sen de onları yüzlerinden tanırsın. Andolsun ki, sen onları sözlerinin üslubundan da tanırsın. Allah yaptıklarınızı bilir.

31. Andolsun ki Biz sizi imtihan ederiz. Tâ ki içinizden cihad edenleri ve sabredenleri bilelim ve haberlerinizi açıklayalım.

32. Şüphesiz inkâr edip Allah yolundan saptıranlar ve kendilerine doğru yol açıkça belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelenler Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah onların yaptıklarını boşa çıkaracaktır.

33. Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın.

29. «Yoksa kalplerinde hastalık bulunanlar,» münâfıklar -çünkü nifak, şüphe ve benzeri şeyler gibi kalbî bir hastalıktır- **«Allah'ın, kinlerini asla açığa çıkarmıyacağını mı sandılar?»**

"Kin": Birisine karşı gönülde düşmanlık besleyip, intikam için fırsat gözlemektir. Âyetin anlamı şudur: Yoksa o, kalplerinde Müslümanlara karşı kin ve düşmanlık besleyenler, Allah'ın onların kinlerini açığa çıkarmayıp, işlerinin gizli kalacağını mı zannettiler? Hayır, bu hemen hemen hiç ihtimali olmayan bir durumdur. *"Edgân"*, "dığn" kelimesinin çoğuludur. Kin anlamındadır. Kin de, kalpte düşmanlık beslemek ve intikam almayı beklemek demektir.

30. «Eğer Biz dilersek, onları sana gösteririz.» delillerle sana öğretiriz. **«Sen de onları»** şahıs şahıs **«yüzlerinden»**, yüzlerine koyduğumuz alâmetlerle **«tanırsın.»**

Hz. Enes şöyle der: "Bu âyetten sonra, münâfıkların hiçbir şeyi Hz. Peygamber'e gizli kalmadı. Onları simalarından tanırdı. Biz bir savaşta idik, aramızda dokuz tane münâfık vardı. Halk onlardan şüphe ediyordu. Bir gece onlar uyudular. Sabahleyin kalktıklarında her birinin suratında nifak alâmeti vardı."

«Andolsun ki, sen onları sözlerinin üslubundan da tanırsın.» Üslup diye tercüme ettiğimiz *"lâhn"* kelimesi; içerik, mana anlamlarına da gelir. Ya da sözü, ta'riz ve tevriye yönüne çekmesidir. Bundan dolayı, konuşurken hata

eden kişiye, sözü, olması gereken şekilden ayrıldığı için "lâhin" denilir. Bir hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Belki bazınız delil getirirken sözü diğer bazınızdan daha fazla çeşitli cihetlere götürür..."*[13]

Muhtâr'da şöyle denilmektedir: *"Lâhn"* i'rabdaki hata, *"lâhan"* ise akıllılık, beceri anlamındadır. Hadisteki *"bazınız delilinde daha lâhndır"* sözü "daha becerikli, daha hünerli" manasınadır.

İbni Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Âyette kastedilen sözden maksat: Onların: 'İtaat edersek bizim için ne sevap var, demeleri; isyan edersek ne ceza var, ' dememeleridir."

«**Allah yaptıklarınızı bilir**» de, kasdınıza göre size karşılık verir. Bu mü'minler için bir vaaddir ve durumlarının, münâfıkların durumlarının aksine olduğunu bildirmektir.

Âyet-i kerime işaret etmektedir ki, yanlış ve bozuk zanlar, kalp hastalıklarındandır. Onlar, Allah'ın, bozuk inançlarına muttalî olmayacağını ve Peygamberine bildirmeyeceğini zannettiler. Ama gerçek onların zannettikleri gibi değil. Aksine Allah onları rüsvay etmiş, gizlediklerini haber vererek açığa çıkarmıştır.

31. «**Andolsun ki Biz sizi**» savaşı emretmek ve benzeri güç yükümlülüklerle «**imtihan ederiz.**» Bu, bilgi edinmek maksadıyla değil, bilgilendirmek kabilindendir. Ya da, azabı göstermekte daha iyi olsun diye, size imtihan eden gibi muamele ederiz. «**Tâ ki içinizden cihad edenleri ve**» savaşın güçlüklerine karşı «**sabredenleri**» fiilen «**bilelim ve haberlerinizi açıklayalım.**» Yani yaptıklarınızla ilgili haberleri ortaya dökelim de onların iyisi kötüsü açığa çıksın. Çünkü haber, haber verilen şeye göredir. Haber verilen şey, iyi ise haber de iyi, kötü ise haber de kötüdür.

32. «**Şüphesiz inkâr edip**» insanları «**Allah yolundan**» Allah'ın rızasına ulaştıran İslâm dininden «**saptıranlar**», men edenler «**ve kendilerine**» -onlar, Kurayza ve Nadîr Yahudileridir. Ya da Bedir Savaşı'nda yemek veren Kureyş'li liderlerdir- «**doğru yol**» Rasûlüllah'ın nitelikleriyle ilgili olarak Tevrat'ta gördükleri ve Rasûlüllah'a inen âyetler ve gösterdiği mucizelerden

---

13- Bu, Buhârî ve Müslim'in tahric ettikleri bir hadisin bir bölümüdür. Baş tarafı şu şekildedir: *"Ben ancak bir beşerim. Siz, bana davalaşmaya geliyorsunuz. Belki bazınız delil getirmede diğerinden daha fasih konuşur. Ben de duyduğuma göre hükmederim."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/181 .

«**açıkça belli olduktan sonra Peygamber'e karşı gelenler**» muhalefet edip, düşmanlık gösteren, böylece Rasûlüllah'tan ters tarafta olanlar, küfürleri ve saptırmalarıyla «**Allah'a hiçbir zarar veremezler.**» Karşı gelmek suretiyle Rasûlüllah'a da zarar veremezler.

«**Allah onların yaptıklarını**», Allah'ın dinini iptal etmek ve Hz. Peygamber'i sıkıntıya sokmak için kurdukları tuzaklarını «**boşa çıkaracaktır.**» İstedikleri kötülüğe ulaşamazlar. Onlar için olacak olan, Kurayza Yahudilerinin ve Bedir'de yemek veren Kureyşlilerin başına geldiği gibi ölüm ve Nadîroğullarının başına geldiği gibi vatanlarından sürgündür.

33. « Ey iman edenler!» İman ve şerîat konularında «**Allah'a itaat edin. Peygambere itaat edin.**» O konuların hiç birinde Allah'a ve Rasûlüne karşı koymayın. «**Amellerinizi boşa çıkarmayın.**» Onlar amellerini, küfür, riyâ, nifak, başa kakma eziyet, kibir ve benzeri şeylerin boşa çıkardığı gibi, siz de boşa çıkarmayın.

Bu ifade, Mûtezile ve Hâricî'lerin iddia ettikleri gibi, tâatlerin büyük günahlar sebebiyle boşa çıktığına delil değildir. Bu mezheplere mensup olanların çoğu, bir tek büyük günahın bile bütün tâatleri boşa çıkaracağı görüşündedirler. Öyle ki, ömür boyu ibadet eden birisi bir damla şarap içse sanki hiç ibadet etmemiş gibi olur.

Âyetten anlaşıldığına göre, Allah'ın emri ve Rasûlü'nün sünnetine aykırı olarak yapılan amel ve tâatin hiçbir değeri yoktur. Çünkü böyle bir amel, kişinin tabiatındandır. O da zulmânîdir. Şerîat ise nûrânîdir ve insanın tabiatındaki zulmü gidermek maksadıyla gelmiştir. Şerîata dayanan amelin bir semeresi, kişiyi tabiatının karanlığından çıkartıp, hakkın aydınlığına ulaştırmaktır. O halde şerîata sarıl ve tâate devam et. Şerîata aykırı davranmaktan ve ihmalden sakın.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ثُمَّ
مَاتُوا۟ وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يَغْفِرَ ٱللَّهُ لَهُمْ ﴿٣٤﴾ فَلَا تَهِنُوا۟ وَتَدْعُوٓا۟

إِلَى السَّلْمِ وَأَنتُمُ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَن يَتِرَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٥﴾
إِنَّمَا الْحَيَوٰةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَإِن تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا يُؤْتِكُمْ
أُجُورَكُمْ وَلَا يَسْـَٔلْكُمْ أَمْوَالَكُمْ ﴿٣٦﴾ إِن يَسْـَٔلْكُمُوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبْخَلُوا
وَيُخْرِجْ أَضْغَانَكُمْ ﴿٣٧﴾ هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ تُدْعَوْنَ لِتُنفِقُوا
فِى سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنكُم مَّن يَبْخَلُ وَمَن يَبْخَلْ فَإِنَّمَا يَبْخَلُ عَن نَّفْسِهِۦ وَاللَّهُ
الْغَنِىُّ وَأَنتُمُ الْفُقَرَآءُ وَإِن تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْمًا
غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوٓا أَمْثَـٰلَكُم ﴿٣٨﴾

34. Şüphesiz inkâr eden ve Allah yolundan saptıran, sonra da kâfir olarak ölenlere gelince, Allah onları katiyyen bağışlamayacaktır.

35. Sakın gevşemeyin ve siz üstünken barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir. O, sizin amellerinizi asla zâyi etmeyecektir.

36. Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Eğer iman eder, sakınırsanız, Allah sizin mükâfatınızı verir. O sizden mallarınızı da istemez.

37. Eğer sizden onları isteyip de sizi zorlasaydı, cimrilik yapardınız. O da sizin bütün kinlerinizi açığa çıkarırdı.

38. İşte siz, Allah yolunda harcamaya çağrılanlarsınız. İçinizden kimi cimrilik ediyor. Ama, cimrilik eden ancak kendi zararına cimrilik eder. Allah zengindir, siz ise fakirlersiniz.

Eğer siz yüz çevirirseniz Allah yerinize başka bir millet getirir. Sonra da onlar sizin gibi olmazlar.

34. «**Şüphesiz**» Allah'ı ve Rasûlü'nü «**inkâr eden ve** » insanları «**Allah yolundan**», rızasına ulaştıran yoldan «**saptıran, sonra da kâfir olarak ölenlere**», hayatı son bulanlara «**gelince, Allah onları**» âhirette «**katiyyen bağışlamayacaktır.**» Çünkü onlar kâfir olarak ölmüşlerdir. Öldükleri hal üzere haşrolunurlar. Her ne kadar bu âyet, Bedir Savaşı'nda öldürülen ve leşleri Kuleyb Kuyusu'na atılan kâfirler hakkında inmişse de, içerdiği hüküm, kâfir olarak ölen herkese şamildir.

35. «**Sakın gevşemeyin...**» Bu anlamı veren fiilin başındaki *"fâ"* ya, "fâyı fasîha" denilir. Cümleye şu manayı verir: "Okunan âyetlerde, Allah'ın onların düşmanı olup, amellerini boşa çıkaracağı ve günahlarını bağışlamıyacağı açığa çıkınca sakın gevşeklik gösterip, zaafa düşmeyin." «**Ve siz üstünken**» -Kelbî'nin izahına göre, bazı vakitlerde onlar galip de gelseler son söz sizin olduğunda, kâfirleri hemen «**barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir.**» Şüphesiz mü'minlerin üstün olmaları ve Allah'ın iki cihanda onlarla bir, onların yardımcısı olması zillet ve boyun eğmekten kaçınmanın en başta gelen gereklerindendir. Şu aşağıdaki cümlede anlatıldığı üzere, amellerin karşılığının hiç eksiltilmeden verilmesi de, aynı şeyi gerektirir:

«**O, sizin amellerinizi asla zâyi etmeyecektir.**» Ehli sünnet itikadına göre, ameller sevabı gerektirici olmamakla beraber, amellerin zâyi edilmeyeceği hükmü, insanlar tarafından değer verilen can ve malın telefi için kullanılan *"vetr"* kelimesi ile, *"len yetıre=zayi etmez"* denilmesi, Allah'ın inananlara olan lütfunun fazlalığını; sevap vermemeyi en büyük hakların telef ve zâyi ayarında göstermek içindir. Bir kudsî hadiste Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: *"Ey kullarım! Onlar sizin amellerinizdir. Onları sizin için kaydediyorum. Sonra onları size tam olarak vereceğim. Artık kim hayır bulursa, Allah'a hamdetsin. Kim de başka bir şey bulursa, sadece kendisini kınasın."*[14] Yani amellerinizin karşılığı, sizin için Benim katımda muhafaza altındadır. Sonra onları tam olarak size vereceğim.

Ebû Zer (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den Allah (c.c.)'ın şöyle buyurdu-

14- Bu, Müslim'in *Sahih*'inde tahric ettiği uzunca bir kutsî hadisin bir bölümüdür. Başı: *"Ey kullarım! Ben zulmü kendime haram kıldım..."* şeklindedir.

ğunu rivayet etmiştir: *"Ben zulmü kendime haram ettim. Onu kullarıma da haram ettim. O halde birbirinize zulmetmeyiniz."* Allah zulümden ve amellerin eksiltilmesinden münezzeh olduğuna göre kul nefsini hoş tutsun. Çünkü Allah Teâlâ cömertlerin cömertidir. Kendi fazl ve keremi ile kula, istediğinden fazlasını verir.

Ebu'l-Leys rahimehullah tefsirinde şöyle der: "Âyet-i kerime şuna delildir: Müslümanlar müşriklerden daha güçlü oldukları zaman barışa yanaşmamalıdırlar. Çünkü bu, cihadın terkidir. Ama daha güçlü konumda değillerse o zaman barış yapmalarında mahzur yoktur. Çünkü Allah Teâlâ: *'Eğer onlar barışa meylederlerse sen de ona yanaş...'* (Enfâl: 61) buyurmuştur."

Bir başka bilgin de şunları söylemiştir: "Bu âyet, Müslümanları kâfirlerden barış istemekten nehyetmektedir. Bu yüzden, bazı âlimler bunun, Hz. Peygamber'in Mekke'ye sulhla değil, savaşla girdiğine delil olduğunu söylemişlerdir. Çünkü o, barış yapmaktan nehyedilmiştir."

Haddâdî de, Nisâ sûresinin tefsirinde şöyle demiştir: "Müslümanların savaşacak güçleri olduğu zaman kâfirlerle sulh yapmaları ve onlardan bir tek ferdi bile cizye almadan küfrü üzere bırakmaları caiz değildir. Ama onlara mukavemetten âciz olurlar, canları ve nesilleri açısından kâfirlerden korkarlarsa, o zaman onlardan cizye almadan, sulh yapmaları câiz olur. Çünkü barıştan men edilmesinin sebebi, güçtür. Sebep ortadan kalkınca, yasak da kalkar."

Bilginlerin çoğunluğuna göre Mekke, sulh yoluyla değil, zorla fethedilmiştir. Çünkü çatışma olmuştur. Eğer sulh yoluyla alınmış olsaydı Hz. Peygamber: *"Ebû Süfyan'ın evine giren güvendedir..."* buyurmazdı.

36. «Dünya hayatı» basiretli olanların yanında **«bir oyun ve eğlenceden ibarettir.»** Boştur ve kandırmacadır. Ona itibar edilmez, ömrü, çok kısa bir süreyle sınırlıdır. Eğlence diye tercüme ettiğimiz *"lehv"*; insanı, önem verdiği ve kendisini ilgilendiren şeylerden alıkoyan şeydir. Bu söz işaret etmektedir ki, başından sonuna, dünya ve dünyadakilerin gerçek anlamda varlığı söz konusu değildir. Bunlar ârızî, yok olucu şeylerden ibarettir. Allah ise ezelî ve ebedîdir.

Ey insanlar! **«Eğer»** iman edilmesi gereken şeylere **«iman eder,»** küfürden ve günahlardan **«sakınırsanız, Allah sizin mükâfatınızı verir.»** İmanınızın takvanızın ve yarışanların kendisi için yarıştığı sâlih amellerinizin se-

vabını verir.

Âyet, kalıcı olan âhireti istemeye teşvik etmekte, geçici olan dünyayı istemekten de iğrendirmektedir.

«O, sizden mallarınızı»n, mâişetinizi karşılamaktan âciz kalacağınız ölçüde, tamamını **«da istemez.»** Onun istediği, malınızın küçük bir bölümü; kırkta biridir. Bunu fakirlerinize gönül hoşluğu ile verin.

37. «Eğer sizden onları», mallarınızı **«isteyip de»** tümünü talep ederek **«sizi zorlasaydı, cimrilik yapardınız»**, vermezdiniz. **«O da»** Allah (c.c.) **«sizin bütün kinlerinizi açığa çıkarırdı.»** Şüphesiz Allah, insanoğlunun, kendisinden malını isteyene karşı buğz beslediğini bilir.

38. Ey, *"Allah sizden isteseydi "* hitabına maruz kalan muhataplar: **«İşte siz, Allah yolunda harcamaya çağrılanlarsınız.»** Bu ifadede, büyük bir azarlama ve onların durumunu tahkir vardır. Allah yolunda harcama; savaştaki harcama, zekât ve diğer sadakalara şamildir.

«İçinizden kimi cimrilik ediyor. Ama, cimrilik eden ancak kendi zararına cimrilik eder.» Şüphesiz Allah yolundaki harcamasının faydası ve cimriliğinin zararı kendisine döner. **«Allah zengindir,»** size de, sizin sadakalarınıza da muhtaç değildir. **«Siz ise fakirlersiniz.»** Allah'a ve O'nun yanındaki hayırlara muhtaçsınız. O'nun size emrettiği şeyler, onlardaki faydalara muhtaç olduğunuz içindir. Eğer emre uyarsanız kendi lehinize, uymazsanız kendi aleyhinizedir.

Cüneyd: "Fakirlik kulluğa, zenginlik Rabliğe yakışır," demiştir.

«Eğer siz» imandan, takvâdan, Allah'ın davet ettiği ve kendi yolunda harcamanızı teşvik ettiği şeylerden **«yüz çevirirseniz, Allah yerinize başka bir millet getirir.»** Yani sizi helâk eder, yerinize başka milletler yaratır. **«Sonra da onlar»** imandan, takvâdan ve Allah yolunda harcamaktan yüz çevirmekte **«sizin gibi olmazlar.»** Aksine, onlara rağbet eden kişiler olurlar.

"Yüz çevirirseniz" sözü, Kureyşlilere yöneliktir. Yerlerine getirilecek olanlar da Medineli Ensâr'dır. Şu âyet-i kerime de bu kabildendir: *"Eğer bunlar, onları inkâr etselerdi, Biz derhal onları inkâr etmeyecek bir toplumu onlara vekil bırakırdık."* (En'am: 89)

İlk hitabın tüm Araplara, yerlerine getirilenlerden maksadın da Arap ol-

mayanlar ve İranlılar olması muhtemeldir. Nitekim bir rivayete göre; Rasûlüllah'a, bu âyetteki *"kavm=millet"* soruldu. O esnada Selmân Fârisî yanında oturuyordu. Onun uyluğuna vurup: *"Bu ve kavmi,"* dedi. Devamla: *"Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki eğer iman Süreyya Yıldızı'na asılı olsa, Farslılardan bir takım insanlar onu alırdı,"*[15] buyurdu. Bu hadisten anlaşıldığına göre; âyetteki *"kavm"*den maksat, Müslüman olan İranlılardır. Hadis ayrıca onların faziletine de delâlet etmektedir.

Allah'ın yardımıyla Muhammed Sûresi'nin tefsiri sona erdi.

15- Hadisi Tirmîzî *tefsir* bölümünde Muhammed sûresinin tefsirinde rivayet etmiştir. Buharî ve Müslim'de Cuma sûresindeki üçüncü âyetin nüzulünde tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/78.

FETİH SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 29 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

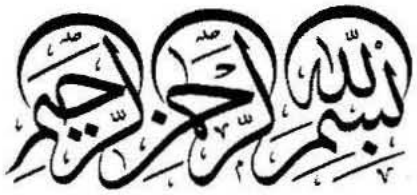

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ
ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢﴾
وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا ﴿٣﴾

1. Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik.

2. Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru yola iletir.

3. Ve Allah sana şanlı bir zaferle yardım eder.

Fetih sûresi yirmi dokuz âyettir. İhtilâfsız Medine'de nazil olmuştur. Hudeybiye senesinde, Rasûlüllah Mekke'den dönerken inmiştir.

Medine'de inmemişse nasıl *Medenî* olur? şeklinde bir itiraz gelirse şu cevabı veririz: *Medenî;* terim olarak Hicretten sonra inen sûrelere denir. İster Medine'de insin, ister başka bir yerde insin farketmez. Hicretten önce inen sûrelere de *Mekkî* denilir.

1. «Doğrusu Biz sana apaçık» durumu açık veya hak ile bâtılı ayıran

«bir fetih ihsan ettik.» Bir yeri fethetmek, zorla veya sulh yoluyla ele geçirmektir. Buradaki fetihten maksat, Mekke'nin fethidir. Bu Hz. Enes'den rivayet edilmiştir. Rasûlüllah (s.a.v.) Hudeybiye'den ayrıldığında bu fetihle müjdelenmiştir. Henüz gerçekleşmemiş olan fetihten, sanki olmuş gibi geçmiş zaman kipi ile bahsedilmesi, müjdeyi kuvvetlendirmek ve onun kesinlikle meydana geleceğini vurgulamak içindir. Ayrıca bu, haberi veren Allah Teâlâ'nın şanının yüceliğine de işarettir.

Râğıb el-Isfahânî bu âyetle ilgili olarak şöyle der: *"Biz sana fetih ihsan ettik"* ifadesi, kimi âlimlere göre Mekke fethine hastır, kimilerine göre ise Rasûlüllah'a müyesser olan bütün ilim ve hidayetler içindir. Bu hidayet ve ilimler, günahların bağışlanmasına sebep olan sevaplara ve onun makam-ı mahmud'una vesiledir."

Bazı âlimler de, buradaki apaçık fetihten maksadın, Hudeybiye'de Kureyş'le yapılan sulh anlaşması olduğunu söylemişlerdir.

Bu anlaşma, bir memleketin ele geçirilmesi olmadığına göre örfen fetih değildir. Kapalı bir şeyin açılması olmadığına göre dil açısından da fetih değildir. Üstelik Müslümanlar Hudeybiye'de, Mekke'ye gitmekten alıkondular, orada kurban kesip tıraş olarak ihramdan çıktılar. Öyleyse bu nasıl zafer diye isimlendirilebilir? şeklinde itirazlar varid olmuştur. Bu itirazın cevabı şudur: Müşriklerle yapılan anlaşma sözlük anlamı itibariyle bir fetihtir. Çünkü bu anlaşma, Müslümanlar Hudeybiye'ye vardıkları zaman kapalı ve imkânsızdı. Ne zaman ki iş, Rıdvan biatına geldi ve müşrikler Müslümanların birliğini, cihad ve savaştaki kararlılıklarını anladılar, işte o zaman zaafa düştüler, korktular ve anlaşma istemek zorunda kaldılar. Böylece, Müslümanların onlara karşı üstünlüğü tahakkuk etmiş oldu. Bununla birlikte bu sulh, daha önce kapalı olan birtakım şeylerin de açığa çıkmasına sebep oldu. Meselâ, müşrikler, bu sulh sebebiyle Müslümanlarla bir araya geldiler, onların sözlerini duydular. Gönüllerinde İslâm yeşermeye başladı. Çok kısa bir süre zarfında bir çok insan Müslüman oldu, Müslümanların sayısı arttı. Hatta denildiğine göre, o sene içerisinde, daha önce Müslüman olanların sayısı kadar, belkide daha fazla insan İslâma girdi. Bu sulh sayesinde, Hz. Peygamber diğer Araplarla ilgilenme fırsatı buldu. Onlarla savaştı. Bir çok yeri fethetti. Hayber'in fethi özellikle kayda değer. Müslümanlar ganimetler elde ettiler. O sene, Rumlarla İranlılar arasında büyük bir savaş oldu. Bu savaşta Rumlar, İranlıları mağlup ettiler. Bu, Hz. Muhammed (a.s.)'in peygamberliğinin delillerindendir. Çünkü daha önce Efendimiz, bu galebenin bir kaç sene -üç ile dokuz sene arası- içe-

risinde meydana geleceğini vaadetmişti.

Sonuç, Rasûlüllah'ın vaadettiği gibi oldu ve onun dediği gibi çıktı. Efendimizin ve mü'minlerin ehl-i kitabın mecûsilere karşı zafer kazanmalarından dolayı sevinmeleri de bir nevi fetihtir. Bunların dışında, Allah'ın bir takım yüce fetihleri ve büyük nimetleri olmuştur.

2. «Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar.» Rasûlüllah'ın günahlarının bağışlanması, fethin sonucudur. Çünkü fetih, Rasûlüllah'ın Allah'ın ismini yüceltmek uğrunda savaşın meşakkatlerine göğüs germesi ve savaşın tehlikelerini göze alması neticesinde meydana gelmiştir.

Rasûlüllah'ın gelmiş ve gelecek günahlarından maksat, terki evlâ olan şeyleri yapmasıdır. Bunların *"günah"* diye isimlendirilmesi, Efendimizin yüce makamına göredir. Çünkü iyilerin hasenâtı, Allah dostları için seyyiât sayılır. Peygamberlerin istiğfarları, bizim günahlarımız gibi, gerçek günahlardan dolayı olmaz. Onlar bizim aklımıza göre çok basit olan şeylerden dolayı istiğfarda bulunurlar. Çünkü bizim, onların makamını anlamamız mümkün değildir. O halde, onların günahlarını, kendi günahlarımız gibi değerlendirmemiz caiz değildir. Allah'ın kullarını dünyada ve âhirette muahaze etmesi, onlar için bir nevi temizlik ve rahmettir. Peygamberler açısındansa bu koruma ve muhafazadır.

«Sana olan nimetini tamamlar.» Bu, dini yüceltip hakim kılmakla ve Rasûlüne verdiği diğer dünyevî ve uhrevî nimetlerle olur.

«Ve seni doğru yola iletir.» Aslında hak yol, doğru yol fetihten önce de var idiyse de, daha sonra hak yolların açıklığı ve metodlarının doğruluğu, eskiden olmadığı şekilde ortaya çıktı.

3. «Ve Allah sana şanlı bir zaferle yardım eder.» Yani o yardımda şan ve güç vardır.

Fethu'r-Rahmân adındaki eserde şöyle denilmektedir: *"Şanlı yardım*, düşmana galebe çalınan, ona hakim olunan yardım ve zaferdir. Şanlı olmayan yardım ve zafer ise, Müslümanların korunduğu ve düşmanın sadece kovulduğu yardım ve zaferdir."

Bu âyetteki yardımdan maksat, elde edilen zaferdir. O da Mekke fethinden sonra gelen, Hevâzin kabilesi ve diğerlerine karşı Rasûlüllah'ın elde ettiği zaferler ile, Kisrâlara ve Kayser'lere karşı ümmetinin elde ettiği zaferlerdir.

هُوَ الَّذِي أَنزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ
الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَّعَ إِيمَانِهِمْ ۗ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَ
الْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٤﴾ لِّيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرَ عَنْهُمْ
سَيِّئَاتِهِمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عِندَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٥﴾

4. O, imanları kat kat artsın diye, mü'minlerin kalplerine güven indirendir. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

5. (Bu lütuflar) mü'min erkeklerle mü'min kadınları, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere koymak ve onların günahlarını örtmek içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur.

4. «O, imanları kat kat artsın diye,» yani akidedeki derinlik ve nefislerindeki tam güvenden ibaret olan kesin imanları daha da kesinleşsin ve kuvvetlensin diye...

«Mü'minlerin kalplerine güven indirendir.» Bu, Allah'ın mü'minlere fetihten önce vermiş olduğu huzur ve sebatın ifadesidir. Onlar, umre için yola çıkmış az bir topluluk oldukları için, sulhtan önce korku içinde idiler. Düşman ise, güçlü ve savaşa hazırlıklı idi. Buna rağmen mü'minler sebat ettiler ve Allah'ın fazlı ile ölüme biat ettiler.

Âyeti kerimenin *"imanları kat kat ..."* diye terceme edilen bölümünde "imanları ile birlekte ..." anlamına gelecek bir *"mea: birlikte"* kelimesi vardır. Burada, anılan kelimenin gerçek anlamı olan "beraber, birlikte" kastedil-

memiştir. Çünkü gerçekte olan, kesin imanı, kesin imana eklemek değildir. Zira birbirinin aynı değerde olan iki şeyin yanyana bulunması anlamsızdır. Doğrusu, yakîn (kesin) imanın bir önceki duruma göre daha kuvvetli hâle gelmesidir.

Asıl güven (sekînet), Allah'ın birliğine ve âhirete olan imanlarına ilâveten, imanlarının artması için Peygamberin getirdiği şeriatın tamamına inanmalarıdır.

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre: "Rasûlüllah'ın ilk getirdiği, tek Allah inancı, sonra namaz, sonra zekât, sonra hac daha sonra da cihaddır. Nihayet *"...Bu gün size dininizi ikmal ettim..."* (Mâide: 3) âyeti ile şeriat tamamlanmış ve imanları kat kat artmıştır. Çünkü o zaman imanın artması, ahkâmın artması ile oluyordu. Bu gün ise, imanın kendisi azalıp eksilmez. Çok amel işlemekle nuru artar ve kuvvetlenir."

«Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır.» *"Ordu"*: savaş için hazırlanan topluluktur. Âlemin tüm orduları sadece Allah'a aittir. Dilediği şekilde işlerini yönetir. Bazen birbirine musallat eder, bazen de aralarında barış meydana getirir. Bunları, hikmet ve maslahatlara dayanarak dilemesinin gereğine göre yapar. Âyetin izahı şöyledir: Müşriklerin, Rasûlüllah'ı umre yapmaktan men etmeleri, Allah'ın ordularının azlığından ve ona yardım etmemesinden değildir. Allah'ın bildiği ve dilediği bir sebepten dolayıdır.

Fethu'r-Rahmân'da şöyle denilmektedir: "Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Eğer dinine, sizin dışınızda birileriyle yardım etmek istese, bunu yapar. O halde Allah'a güvenmek gerekir. Allah her zayıfın yardımındadır, her âcize yeter."

Bir başka bilgin de şöyle demiştir: "Allah sana ne musallat ederse, O'nun ordularındandır; nefsini musallat ederse, seni kendi nefsinle helâk etmiş demektir. Organlarını musallat ederse , organlarını yine kendi organlarınla helâk eder. Eğer nefsini kalbine musallat ederse, kalbin seni faydasız arzularına ve şeytana tabi olmaya götürür. Kalbini nefsine ve organlarına musallat ederse, nefsi edeble kınar ve taate mecbur eder. Onu kullukta ihlâsla süsler."

«Allah her şeyi bilendir,» takdir ve tedbirinde **«hüküm ve hikmet sahibidir.»** Bu âyetteki *"kâne"* kelimesi, süreklilik bildiren "mâzâle" anlamındadır. Allah'ın bu özelliklerinin geçmişteki muayyen bir vakte has olmayıp, tüm zamanlarda sürekli olduğuna işaret etmektedir.

5. «(Bu lütuflar) mü'min erkeklerle mü'min kadınları, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere koymak...» Bu cümleler, daha önce geçen Allah'ın tedbir ve tasarrufunun işaret ettiği mânâya bağlıdır. Bu durumda denilen şudur: Allah Teâlâ: Mü'minler Allah'ın nimetini bilsinler ve O'na şükretsinler de cennete girsinler diye, onları kâfirlere musallat etti.

«Ve onların günahlarını örtmek içindir.» Bu, ikinci âyetteki, *"böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar"* cümlesinin mukabilidir. Yani Allah günahları, mü'minleri cennete sokmadan önce örtülü tutar, açığa çıkarmaz. Taki onlar cennete günahlardan temizlenmiş bir vaziyette girsinler...

«İşte bu,» cennete sokma ve günahları gizleme **«Allah katında büyük bir kurtuluştur.»** *"Kurtuluş"* diye terceme ettiğimiz *"fevz"* kurtuluşla beraber zafer anlamındadır. *"Allah katında"* sözünün anlamı da O'nun ilmi ve takdirinde demektir.

وَيُعَذِّبَ

الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّانِّينَ

بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ ۚ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ ۖ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ

وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٦﴾ وَلِلَّهِ جُنُودُ

السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٧﴾

6. (Ayrıca bunlar) Allah hakkında kötü zan besleyen münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmek içindir. Kötülük onların üzerine inmiştir. Allah onlara gazabetmiş,

lânetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü dönüş yeridir.

7. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah azîzdir, hüküm ve hikmet sahibidir.

6. «(Ayrıca bunlar) Allah hakkında kötü zan besleyen» -bu, aşağıdaki her iki grubun da özelliğidir- **«münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve Allah'a ortak koşan kadınlara azap etmek içindir.»** Münafıklar Medinelilerden, Allah'a ortak koşanlar da Mekkelilerdendir.

Bu grupların Allah hakkında kötü zan beslemeleri; Rasûlüne Allah'ın yardım etmemesi, onların Mekke'ye fatih olarak, Medine'ye de sâlimen dönemiyecekleri tarzındaki düşünceleridir. Bu, 12. âyette gelecek olan *"Aslında siz, Peygamberin ve mü'minlerin ailelerine bir daha dönemiyeceklerini zannetmiştiniz."* sözüne benzer.

Bu münafık ve kâfirlerin çarptırıldıkları azap: Mü'minlere yardım edilmek suretiyle onların başına gelen öfke musîbetidir.

Âyette, münafıkların müşriklerden daha önce anılmalarının sebebi, onların azaba daha çok müstehak olduklarına delâlet etmesi içindir. Münafıklardan çoğuna, Hz. Peygamber'le birlikte savaşa gitmek ağır gelmiş ve savaşa gitmemişlerdir. Daha sonra, kalben samimi olmadıkları halde dilleri ile özür dilemişlerdir.

«Kötülük onların üzerine inmiştir.» Yani Müslümanlar hakkında zannettikleri ve onlar için bekledikleri şey kendilerini kuşatacak ve onları çevreleyecektir. Bir başkasına gelecek değildir. Allah onların zanlarının yalan olduğunu ortaya koymuş ve mü'minler için zannettikleri şeyi kendilerine çevirmiştir. Öyleki ondan kaçınmaları ve bir daha zafer yüzü görmeleri mümkün değildir. Bu, şu âyeti kerimede belirtilen hususa benzemektedir: *"Bedevilerden öylesi var ki, harcayacağını angarya sayar ve sizin başınıza belâların gelmesini bekler. Oysa o kötülük kendi başlarınadır."* (Tevbe: 98)

Ebussuûd, *"kötülük onların üzerine inmiştir"* âyetinin, Müslümanlar hakkında istediklerinin, kendileri için olmasını isteyen bir bedduâ olduğunu, bunun Yahudilerin sözlerinden sonra gelen: *"Hay, dediği yüzünden eli bağla-*

nası..!" (Mâide: 64) âyetine benzediğini söyler.

Âyette *"inmiştir"* diye terceme ettiğimiz *"dâire"* kelimesi aslında merkezi kuşatan çizgi demektir. Sonra bir musîbete uğrayan kişiyi kuşatan belâ anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olmaktadır: "Kötülük onları, dairenin bir şeyi veya bir kimseyi kuşattığı gibi çepe çevre kuşatır, artık ondan kurtulmanın çaresi yoktur."

«Allah onlara gazabetmiş, lânetlemiş ve kendilerine cehennemi hazırlamıştır.» Allah'ın onlara olan gazabı: onlar için âhirette ceza dilemesi, dünyada da şirk ve nifak üzere olmalarıdır. Allah'ın lâneti de; rahmetinden kovmasıdır.

Son iki fiil arasında *"vav"* harfinin kullanılışı, bunların her birinin müstakil birer tehdit olup, birbirine tâbi olmadıklarını göstermektedir. Yani Allah'ın onları lânetlemesi, kendileri için cehennemi hazırlaması değildir. Bunların her biri, ayrı ayrı cezalardır.

«Orası» yani cehennem **«ne kötü dönüş yeridir.»**

7. «Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah azîzdir.» Çok güçlü ve kuvvetlidir. Her şeye gücü yeter. **«Hüküm ve hikmet sahibidir.»** Yaptığını sadece hikmet ve iyiliğin gereği olarak yapar.

Bürhanü'l-Kur'an adındaki eserde şöyle denmektedir: "Daha önce (4. âyette) *'Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir'* diye geçmişti. Bunun, Allah'ın güven indirmesi ve mü'minlerin imanlarının artması ile ilgili olduğu, konunun ilim ve hikmet konusu olduğu, bu yüzden *'her şeyi bilen, hüküm ve hikmet sahibi'* şeklinde ifade ettiği, burasının ise azap ve öfke ile ilgili olduğu için makama uygun olarak güç, kuvvet, galebe ve hikmet ile ifadelendirilmiştir."

Allah Teâlâ cennetteki her bir dereceye mukabil, cehennemde de yüz dereke (kötülükte derece) yaratmıştır. Her bir tabakada özel bir grup vardır. Onlar için Allah'ın gazabından özel acılar vardır. Bu işle görevli melekler vasıtasıyla kendilerine ulaşır.

Allah'ın öfkesinden ve azabından kendisine sığınırız, ondan nimetlerini ve sevabını isteriz.

إِنَّآ أَرْسَلْنَٰكَ

شَٰهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٨﴾ لِّتُؤْمِنُوا بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُعَزِّرُوهُ

وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٩﴾

8. Şüphesiz Biz seni bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.

9. Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz, O'na destek olasınız, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam O'nu tesbih edesiniz diye.

8. «**Şüphesiz Biz seni**» ümmetine yani tasdik edenin tasdikine, yalanlayanın da yalanlamasına şehadet eden, âdil şahidin sözünün makbul olduğu gibi kıyamet günü Allah katında, ister lehlerine olsun, ister aleyhlerine sözü makbul olan «**bir şahit,**» -*"Rasûlün de sizin üzerinizde şahit olması için..* (Bakara: 143) âyeti bu anlama işaret etmektedir.- taatı karşılığında sevabı ve cenneti «**bir müjdeleyici ve**» günahtan dolayı da azap ve ateşle «**bir uyarıcı olarak gönderdik.**»

Hz. Peygamber'in özellikleriyle ilgili olarak Tevrat'ta şöyle denilmiştir: *"Ey Peygamber! Şüphesiz Biz seni bir şahid, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik."* (Ahzâb: 45) Yani sen Benim kulumsun, Peygamberimsin. Ben seni mütevekkil (güvenen) diye adlandırdım. Sen kötü kalpli, kaba, yolda sokakta bağırıp çağıran, iyiliğe kötülükle mukabele eden birisi değilsin. Aksine sen affeden, bağışlayan birisin.

Allah Teâlâ onun vasıtasıyla sapık milletleri "La ilâhe illallah" diyerek düzeltinceye, o sözle kör gözleri, sağır kulakları ve kapalı kalpleri açıncaya kadar Rasûlünün ruhunu kabzetmeyecektir. [1]

1- Hadisi Buharî *Tefsir*'de, Ahmed *Müsned*'de 2/174 tahric etmiştir. Bkz. *Fethu'l-Bârî*, 8/585.

9. «Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz.» Hitap, Hz. Peygamber'e ve ümmetinedir. Önce sadece Hz. Peygamber'e iken sonra genelleştirilmiş ve ümmete de tevcih edilmiştir. Çünkü önce geçen, *"seni... gönderdik"* hitabı sadece Rasûlüllah'a yöneliktir. Bu: *"Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman.."* (Talâk: 1) âyetindeki hitaba benzemektedir. Burada da önce Hz. Peygamber'e hitab edilmiş, daha sonra da mü'minlere şamil olacak şekilde genelleştirilmiştir.

Bu âyet, Hz. Peygamber'in de kendi peygamberliğini tasdik etmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Nitekim Rasûlüllah'ın: *"Ben, Allah'ın kulu ve Rasûlü olduğuma şahitlik ederim,"* buyurduğunu bildiren bir çok haber vardır.

Âyetteki hitabın sadece ümmete yönelik olması da câizdir. Önceki hitap Rasûlüllah'a hasken, sonrakinin nasıl ümmete yönelik olabileceği sorulursa şöyle cevap verilebilir: Bir toplumun liderine yöneltilen hitap, o toplumun tümüne yöneltilmiş sayılır. O halde, sadece Peygamber'e seslenilerek tüm tâbilerine hitap edilmiş olması câizdir. Çünkü maksat onların işitmesidir.

«O'na destek olasınız,» yani dinine ve Rasûlüne destek olmak suretiyle, Allah'a destek olunuz.

Müfredât'ta, destek olmak diye terceme ettiğimiz *"ta'zir"* kelimesinin, saygıdan dolayı yardım anlamında olduğu söylenmektedir.

Bazı âlimler ise bunun, "men etmek, korumak" mânâsında olduğunu söylerler. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Onlar, Allah'ın dinini ve Rasûlünü korurlar da düşmanlar ona karşı güç bulamazlar.

«O'na saygı gösteresiniz...» O'nun tüm kemal sıfatları ile muttasıf ve tüm noksanlıklardan münezzeh olduğu inancıyla O'nu büyük sayıp, saygı gösteresiniz **«ve sabah akşam»** günün başında ve sonunda veya devamlı olarak **«O'nu tesbih edesiniz diye.»** Allah'ı lâyık olmayan şeylerden tenzih edesiniz. Allah'a ortak, çocuk ve yaratıkların diğer özelliklerini nisbet etmek caiz değildir. Ya da buradaki tesbihten maksat duâ ve nafile namazdır. *Kâmus*'ta tesbihin, namaz anlamında olduğu, belirtilir ve: *"Eğer Allah'ı tesbih edenlerden (namaz kılanlardan) olmasaydı..."* (Saffât: 143) âyetinde de tesbihin namaz mânâsına geldiği söylenir.

İbn Abbas'tan, buradaki *"sabah akşam"* dan maksadın; sabah, öğle ve ikindi namazı olduğu rivayet edilmiştir.

Aynü'l-Meânî adındaki eserde de *"sabah"* diye tercüme ettiğimiz *"bükraten"* in sabah namazı, akşam diye tercüme ettiğimiz *"asîlen"* in de diğer dört vakit namaz olduğu söylenmektedir. Bu durumda âyet, farz namazların hepsine şamil olmaktadır.

Bazı tefsir âlimleri, *"O'na destek olasınız ve O'na saygı gösteresiniz"* cümlesindeki *"O"* nun, Hz. Peygamber olmasının caiz olduğunu söylerler. Ancak bu delilsiz bir iddiadır. Çünkü *"O'nu tesbih edesiniz"* cümlesindeki *"O"* kesinlikle Allah'tır. Bu iddiaya göre, zamirlerin mercileri farklı olur. Söz konusu görüşün sıhhati farzedilirse; Hz. Peygamber'e destek olma ve saygı göstermeden maksat, açıkta ve gizlide sünnetine uymak olur.

إِنَّ ٱلَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ

إِنَّمَا يُبَايِعُونَ ٱللَّهَ يَدُ ٱللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ۚ فَمَن نَّكَثَ فَإِنَّمَا يَنكُثُ

عَلَىٰ نَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهُ ٱللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٠﴾

10. Muhakkak sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. O halde kim ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefa gösterirse Allah ona büyük bir ecir verecektir.

10. «Muhakkak sana biat edenler,» Ağacın altında, Kureyş'lilerle savaşmak üzere seninle ahidleşenler. Âyette ahidleşme, *"mübâyaa"* şeklinde ifadelendirilmiştir. Bu, mâlî mübadeleye, yani malı mala değiştirmeye benzetilerek söylenmiştir. Çünkü bu işlerden her ikisi de karşılıklı bir değişimi içermektedir. Bu biatta Müslümanlar, müşriklerle savaşmak üzere Rasûlüllah'a taat ve sebatı kabullenmişler, Hz. Peygamber de onlara sevap ve Allah'ın rızasını vaadetmiştir.

Ensardan bazıları Akabe biatında: "Konuş ya Rasûlüllah! Kendin ve

Rabbin için istediğini al," dediler. Buna karşı Rasûlüllah: *"Rabbim için, O'na ibadet etmenizi ve hiçbir şeyi kendisine eş koşmamanızı; kendim için de, canlarınızı, oğullarınızı ve karılarınızı savunduğunuz gibi beni savunmanızı şart koşuyorum,"* buyurdu. İbn Revâha: "Bunu yaparsak bize ne var?" dedi. Rasûlüllah: "*Sizin için cennet var,*" karşılığını verdi. Bunun üzerine Ensar: "Satış kâr etti. Artık biz bu satışı bozmayız ve bozulmasına razı olmayız," dediler.

«Ancak Allah'a biat etmiş olurlar.» Yani sana biat edenler, Allah'a biat etmiş gibidirler. Sanki onlar canlarını cennet karşılığında Allah'a satmışlardır. Nitekim bir âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Allah mü'minlerden mallarını ve canlarını onlara cenneti (vermek) karşılığında satın almıştır."* (Tevbe: 111) Çünkü Rasûlüllah'a biat etmekten maksat, Allah'ın rızasıdır, O'nun emir ve yasaklarına uyacaklarına dair verdikleri sözü kuvvetlendirmedir.

«Allah'ın eli onların elleri üzerindedir.» Yani sanki biat anında Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. Te'kidde mübâlağa için, benzetme edatı hazfedilmiştir. Burada *"el"*in anılması, biat esnasında Müslümanların Hz. Peygamber'in elini tutmuş olmalarından dolayıdır. Çünkü Araplar sözleşme ve ahidleşmelerde böyle yaparlardı.

Bu ifadede mü'minlerin ellerinin üstünde olan Rasûlüllah'ın elini tazim vardır. Zira onun eli, Allah'ın eli şeklinde ifadelendirilmiştir. Nitekim, Hz. Peygamber orada olmayan Hz. Osman için, biat ettiği zaman onun şanını yüceltmek için, kendi sağ elini sol elinin üstüne koymuştur. Çünkü Rasûlüllah'ın eli Hz. Osman'ın yerine konulmuştur. Bu yüce mevkiye ashab içinden, başka hiç kimse ulaşamamıştır. Bu olayda Hz. Osman'ın bulunmaması, kendisi için bulunmasından daha hayırlı olmuştur. Şu kudsi hadis bunu desteklemektedir: *"Kulum Bana nafilelerle yaklaşmaya devam eder. Nihayet Ben onu severim. Onu sevdiğimde de işittiği kulağı, tuttuğu eli olurum."* [2]

Âyetin anlamı: "Allah'ın kuvveti ve yardımı, onların kuvvet ve yardımlarının üstündedir," şeklinde de anlaşılmıştır. [3]

2- Bu Buhârî'nin *Sahih*'inde rivayet ettiği hadisten bir bölümdür.

3- Müfessirlerin piri İbn Cerîr et-Taberî: *"Allah'ın eli onların ellerinin üstündedir,"* âyeti ile ilgili olarak şöyle demektedir: "Bu sözün iki mânâya ihtimali vardır:
a- Biat esnasında Allah'ın eli onların elinin üstündedir. Çünkü onlar, Rasûlüllah'a biat ederken aslında Allah'a biat etmişlerdir.

Sanki şöyle denilmiştir: Ey Muhammed! Allah'ın sana olan yardımına güven. Ashabının yardımına ve sana yardım ve sebat konusundaki biatlarına değil.

Kimi âlimler de *"el"*in iki yerde ihsan ve iyilik anlamında olduğunu, buna göre âyetin: "Allah'ın imana ve Rıdvan biatına hidayet konusunda olan nimeti, onların yaptıkları biattan daha üstündür," mânâsına geldiğini söylerler. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmaktadır: *"Aksine sizi imana muvaffak kıldığı için Allah sizi minnet altında bırakır."* (Hucurât: 17)

Süddî'de şöyle der: "Onlar Rasûlüllah'ın elini alıp ona biat ederler. Allah'ın eli, yani bu biatı bozulmaktan koruması da onların ellerini üstündedir. Nitekim iki kişi alım satım akdi yapmak için birbirlerine ellerini uzattıkları zaman üçüncü birisi aralarına girer ve elini onların elleri üzerine koyup, akid tamam oluncaya kadar ellerini tutmaya devam eder. Taraflardan birisinin elini kendine çekipde akid tamamlanmadan ayrılmasına engel olur, İşte üçüncü şahsın elini öbürlerinin elleri üzerine koyması, bu satım sözleşmesini korumaya sebep olur. Bunun için Allah Teâlâ: *'Allah'ın eli onların elleri üzerindedir,'* buyurmuştur. Yani onları korur ve aracının alış veriş yapanların sözleşmeyi bozmalarını engellediği gibi biat edenlerin biatı bozmalarını engeller."

«O halde kim ahdi bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur.» *"Ahdi bozmak"* diye terceme ettiğimiz *"neks"* kelimesi, aslında ip ve benzeri bir şeyi çözmek anlamındadır. Ahdi bozmak anlamında istiare yoluyla kullanılmıştır. Yani: Kim ahdini ve biatını bozar, onun kesinliğini ve sağlamlığını yok ederse zararı kendisine döner. Çünük ahdi bozan başkası degil, kendisidir.

«Kim de Allah'a verdiği ahde vefa gösterirse Allah ona büyük bir ecir verecektir.» O ecir, cennet, cennette Allah'ın rızası ve O'nun cemalini görmektir. Ahdi bozmaktan maksadın, başlangıçda ahid yapmamak ve yapıldıktan sonra bozmak olması da muhtemeldir. Câbir (r.a.)'den rivayet edilen şu haber bu anlayışı desteklemektir: "Biz Rasûlüllah (s.a.v.)'la ağacın altında, ölümüne ve kaçmamak üzere, Rıdvan biatını yaptık. İçimizden sadece Cidd b.

b- Rasûlüne yardım konusunda Allah'ın gücü, onların gücünün üstündedir. Çünkü onlar, Rasûlüllah'la ona yardım etmek üzere biat etmişlerdir.
Hafız İbn Kesîr'de âyetin mânâsı ile ilgili olarak şöyle der: "Allah Teâlâ onlarla birlikte hazırdı. Onların sözlerini duyuyor, yerlerini görüyor, içlerini ve dışlarını biliyordu. Allah Teâlâ Rasûlü vasıtası ile biat etmiştir.

Kays bîat etmedi. O, münafıktı. Devesinin koltuğu altına gizlendi, biata çağrıldığında insanlarla birlikte yürümedi."

Abdurrahman b. Avf b. Mâlik el-Eşcaî (r.a.) şöyle der: "Biz, yedi veya sekiz ya da dokuz kişi Rasûlüllah'ın yanında idik. *"Rasûlüllah'a biat etmiyor musunuz?"* buyurdu. Biz ona daha yeni biat etmiştik. "Ya Rasûlüllah! Biz sana biat etmiştik," dedik. Efendimiz tekrar: *"Rasûlüllah'a biat etmiyor musunuz?"* dedi. Bunun üzerine ellerimizi uzatıp: "Sana ne üzere biat edeceğiz?" dedik. *"Allah'a kulluk etmeye, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamaya, beş vakit namazı kılmaya, itaat etmeye -bu arada bir kelimeyi gizlice söyledi- ve insanlardan istememeye,"* dedi. Bilâhare o gruptan bazılarını gördüm; birisinin kamçısı düşerdi de kendisine vermesi için kimseden istemezdi. (4)

Ubade b. Sâmit'ten gelen bir rivayet de şöyledir: "Babam, babasından naklen şöyle haber verdi: Rasûlüllah'a darlıkta ve bollukta, hoşlandığımız ve hoşlanmadığımız her şeyde tam itaat etmek, işlerde mücadele etmemek, nerede olursak olalım hakkı söylemek ve Allah yolunda kınayanın kınamasından korkmamak üzere biat ettik." (5)

Biat, el tutmak sûretiyle olur. Bu, erkeklere nisbetledir, kadınlara değil. Çünkü bir rivâyette şöyle denilmektedir: "Kadınlar Resûlülah'ın yanında toplandılar ve el tutarak ona ahid yapmak istediler. Hz. Peygamber: *"Ben kadınlarla tokalaşmam. Ama benim bir kadına sözüm yüz kadına sözüm gibidir,* buyurdu ve onlara sözle biat etti." (6)

Akabe gecesinde yetmiş iki erkek ve iki kadın Rasûlüllah'a biat ettiler. Kadınlarla biatta tokalaşılmadı. Onlar elini tutmak isteyince buna mani oldu ve: *"Gidiniz, sizinle biat ettim"* dedi.

Bir hadiste: *"Hacer-i esved yer yüzünde Allah'ın sağ elidir,"* buyurulmaktadır. (7)

Diğer bir rivayet şu şekildedir: *"Kâbe'nin ruknü, Allah'ın yer yüzündeki*

4- Bu hadisi Müslim, Tirmîzî ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Bkz. Münzîrî; *et-Terğib ve't-Terhîb.*

5- Hadisi Buhârî, Müslim ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 1/253.

6- Hadisi Tirmîzî, Nesâî ve Malik-Muvatta'da- Ümeyye b. Rakika'dan rivayet ettiler. Hadisin metni şöyle başlıyor: *"Ensar'dan bir grup kadınla birlikte, biat etmek üzere Rasûlüllah'a geldik..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 1/ 255.

7- Hadisi Deylemî *Müsnedü'l-Firdevs*'de, Hatib ve İbnu'l-Aşâkir İbn Abbas'tan rivayet etmişlerdir. Metin şöyledir: *"Hacer-i esved Allah'ın sağ elidir. Ona el süren Allah'la biat etmiştir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr,* 3/79.

sağ elidir. Onunla, sizden birinizin kardeşiyle tokalaştığı gibi, kullarıyla tokalaşır."

es-Schâvî şöyle der: "Hacca ve umreye giden kişi için Hacer-i esvedi öpmek gerekince, o sanki kralın eli gibi olur. En yüce örnek Allah içindir. Aynı şekilde, kral kendisiyle tokalaşana hediye ve ahid verdiği gibi Hacerü'l-esved'e dokunana da Allah katında ahid vardır."

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا
فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِأَلْسِنَتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ فَمَنْ
يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا
بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ
الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزُيِّنَ ذَٰلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ
وَظَنَنْتُمْ ظَنَّ السَّوْءِ وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾

11. Yakında bedevîlerden geride kalmış olanlar sana diyecekler ki: "Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Bizim bağışlanmamızı isteyiver." Onlar, kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: "Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse, O'na karşı kim, sizin için bir şeye güç yetirebilir?" Hayır Allah yapmakta olduğunuz her şeyden haberdardır.

12. Aslında siz, Rasûlüllah'ın ve mü'minlerin ailelerine bir daha asla dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin gönüllerinize hoş göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâke mahkum bir topluluk oldunuz.

11. «Yakında, bedevîlerden geride kalmış olanlar sana diyecekler ki:» Âyetin başındaki *"sin"* harfi gelecek zamana delâlet eder. "Geride kalmış olanlar" diye terceme ettiğimiz *"el-muhallefûn"* aslında, geride bırakılanlar anlamına gelir. Bu kelimenin fiili olan *"hallefe"* geride bıraktı, demektir. Meselâ, "ağırlıklarını geride bıraktılar" anlamına gelmek üzere "hallefû eskâlehüm" denilir.

"Arab", Hz. İsmail'in evlâdına verilen addır. *"el-e'râb"* ise, çölde yaşayan insanlar için özel isim olmuştur. *Kâmus*'ta şöyle denilmektedir: *"el-Arab"* kasaba ve şehirlerde oturanlardır. *"el-e'râb"* ise çöllerde yaşayanlardır. Bunun çoğulu "eârib" gelir."

Muhtaru's-Sıhah'ta da şöyle denilir: "Arab, insanlaradan bir nesildir. Bu nesle mensup olanlara *Arabî* denilir. Bunlar, kasaba ve şehirlerde yaşayanlardır. *E'râb* da bu nesilden, sırf çölde yaşayanlardır. Bunlara mensup olanlara da *e'râbî* denilir. E'râb, Arab'ın çoğulu değildir.

Burada söz konusu olan bedevîler: Ğıfâr, Müzeyne, Cüheyne, Eşca' ve Eslem bedevîleridir. Hz. Peygamber, umre yapmak için Hudeybiye senesinde Mekke'ye gitmek isitediği zaman Kureyş'lilerin kendilerine saldırmalarından ve Kâbe'ye sokmamalarından endişe ettiği için, Medine'deki Arapları ve bedevîleri kendisi ile birlikte sefere çıkmaya çağırdı. Ama bunlar davete uymayıp, Rasûlüllah'tan geri kaldılar. Hz. Peygamber ihrama girdi ve savaşmak niyetinde olmadığını göstermek için yanında kurbanlık götürdü. Anılan kabileler, Rasûlüllah'la yola çıkmaktan ağır davrandılar ve: "Onunla, Medine'de evinin dibinde savaşan ve ashabını öldüren bir kavme karşı mı gideceğiz? Onlarla mı savaşacağız?" dediler.

Allah Teâlâ Rasûlüne, Medine'ye vardığında onların bir mazeret beyan edip **«'Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu.»** diyeceklerini vahyetti. Yani diyeceklerdi ki: "Biz kimseyi korumak ve kimsenin menfaat ve maslahatı için geri kalmış değiliz."

"Mal": insanın malik olduğu her şeydir. Altın, gümüş, buğday, ekmek, hayvan, elbise, silâh ve benzeri şeylerdir. Gönüller kendisine meylettiği için bunlara mal denilmiştir.

Telvîh'de mal şöyle tarif edilmektedir: "Mal, insanın tabiatının kendisine meylettiği ve ihtiyaç zamanı için biriktirilen şeydir." Bir başka tarif de şudur: "İnsanoğlunun maslahatı için yaratılan ve hakkında cimri davranılan şeydir."

Buradaki *"aile"*den maksat, kişinin sülâlesi ve akrabalarıdır.

«Bizim bağışlanmamızı isteyiver.'» Seninle çıkamadığımız için, Allah'tan bizi bağışlamasını iste. Çünük biz senden, keyfi olarak değil bir zaruret dolayısıyla geri kaldık.

«Onlar, kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler.» Bu, onların mazeret beyanlarını ve bağış istemelerinin yalan olduğunu belirtmektedir. Yani Allah Teâlâ bu âyetle, onların sözleri altında gizli olan "Biz de gerçek anlamda mü'minleriz. Günahlarımızı itiraf ediyoruz," sözlerini yalanlamakta, olanları geride bırakan şeyin şüphe ve nifaktan başka bir şey olmadığını bildirmektedir.

Ey habibim! Onlar yalan yanlış sözlerle sana mazeret beyan ettiklerinde, **«de ki: 'Allah size bir zarar gelmesini»** yani korumak ve bir zarar gelmesini önlemek için geri kaldığınız ailenizin helâkini ve mallarınızın telef olmasını gerektiren bir zarar **«dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse, O'na karşı kim, sizin için bir şeye güç yetirebilir?'»** Yani Allah sizin için bir zarar dilerse, kim sizi Allah'ın irade ve kazasından korur da menfaat verebilir? Ve Allah sizin için mallarınızı ve ailelerinizi korumak konusunda bir fayda dilerse kim size zarar verebilir? O halde, malı ve aileyi korumak bahanesiyle Peygamber'den geri kalmaya ne hacet?

«Hayır Allah yapmakta olduğunuz her şeyden haberdardır.» Yani mesele, dediğiniz gibi değil. Allah yaptığınız tüm amelleri bilir. Rasûlüllah'tan geri kalmanız da bu kabildendir.

Her kim Allah'ın emrine itaat etmez, Rasûlüne uymayı terkeder ve rahat isteyerek otururbut, bu âyetin hükmü altına girer, zarar ve belâdan da kurtulamaz. Çünkü Allah Teâlâ savaş olmadan da istenilmeyen şeyleri kullara ulaştırmaya muktedirdir. O halde kişi, sadık olamalı, ihlâsla çalışmalı ve Allah'a güvenmelidir. Çünkü kurtuluş bundadır.

12. Ey geride kalmış olanlar! **«Aslında siz, Rasûlüllah'ın ve»** onunla birlikte olan ve sayıları bin dört yüz olan **«mü'minlerin»**, müşrikler tümüyle köklerini kazıyıp da **«ailelerine bir daha asla dönmeyeceklerini sanmıştınız.»** Onlarla birlikte olduğunuz taktirde, onların başına gelenin sizinde başınıza geleceğinden korkmuştunuz. İşte sizin geri kalmanız, ileri sürdüğünüz asılsız mazeretlerden dolayı değil, bundan dolayı idi.

«Bu sizin gönüllerinize hoş göründü de» yani onu kabullendiniz, onla-

rı umursamadan kendi durumunuzla ilgilendiniz. **«Kötü zanda bulundunuz.»** Bu zandan maksat, ya önceki zandır. Onları kötülemek ve kötülüklerini tescil etmek için tekrarlanmıştır. Çünkü aksi halde, bir şeyin yine kendisine atfedilmesi olur. Ya da önceki ve başkası tüm kötü zanlara şamildir. Rasûlüllah'ın peygamberliğinin sahih olamadığı yolundaki zan da bu cümledendir. Çünkü onun sıhhatine kesin inanan kişi, onun öldürülmesi v.s. gibi düşüncelerin yanına yaklaşmaz. Zannı bu şekilde genellendirdiğimiz zaman, tekrar endişesi kalmaz.

«Ve helâke mahkum bir topluluk oldunuz.» Yani Allah'ın azabına ve gazabına müstehak oldunuz. Buna göre âyetteki *"bûr"* helâk olan anlamında "bâir" kelimesinin çoğuludur. Ya da âyetin mânâsı; siz içiniz ve kalbiniz bozulmuş bir topluluk oldunuz, şeklinde olur.

Müfredat'da denir ki: *"Bevâr*, aşırı kesâd mânâsınadır. Aşırı kesâd, fesâda yani bozulmaya götürünce, 'bevâr', helâk anlamında kullanılmıştır.

Âyetin bu bölümü işaret ediyor ki, savaşta öleceğini veya yaralanacağını ya da istemediği bir musîbetle karşı karşıya geleceğini zanneden ve bu yüzden savaştan geri duran kişi helâk olmuştur. Şeytan onun gönlünü istila etmiş, ona şehitler için hazırlanan âhiret hayatını tercih etmesin diye dünya hayatını süslü göstermiştir.

وَمَنْ لَّمْ يُؤْمِنْ

بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ فَاِنَّآ اَعْتَدْنَا لِلْكٰفِرِيْنَ سَعِيْرًا ﴿١٣﴾ وَلِلّٰهِ مُلْكُ

السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ وَكَانَ

اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿١٤﴾ سَيَقُوْلُ الْمُخَلَّفُوْنَ اِذَا انْطَلَقْتُمْ اِلٰى مَغَانِمَ

لِتَاْخُذُوْهَا ذَرُوْنَا نَتَّبِعْكُمْ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّبَدِّلُوْا كَلٰمَ اللّٰهِ

قُلْ لَّن تَتَّبِعُونَا كَذَٰلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِن قَبْلُ ۖ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا ۚ
بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾

13. Kim Allah'a ve Peygamberine inanmazsa bilsin ki Biz kâfirler için çılgın bir azap hazırlamışızdır.

14. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

15. Siz ganimetleri almak için gittiğinizde geri kalanlar: "Bırakın biz de peşinize düşelim" diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz asla bizim peşimize düşemezsiniz. Allah daha önce böyle buyurmuştur." Bunun üzerine onlar: "Hayır siz bizi çekemiyorsunuz," diyeceklerdir. Aksine onlar, pek az anlayan kimselerdir.

13. «**Kim**» bu geride kalanların yaptığı gibi «**Allah'a ve Peygamberine inanmazsa bilsin ki Biz kâfirler için çılgın bir azap**», alev alev yanan kudurmuş bir ateş «**hazırlamışızdır.**» Çılgın azap anlamındaki *"saîr"* kelimesi, korkutmak ve onun çılgınlığının ölçüsü kavranamayacak derecede şiddetli olduğuna delâlet etmesi için nekre (belirsiz) getirilmiştir.

14. «**Göklerin ve yerin**» ve oralardakilerin «**mülkü Allah'ındır.**» Onların hepsinde dilediği gibi tasarruf eder. «**O**» bağışlamayı «**dilediğini bağışlar,**» -bu O'nun lütfundandır- azap etmeyi «**dilediğine azap eder.**» Bu da O'nun adaletinin gereğidir. O'nun bağışlama ve azabının olup olmamasında kimsenin etkisi olmaz.

Bu ifade, onların Rasûlüllah'tan bağışlanmalarını istemelerinin faydasız olduğunu göstermektedir.

«**Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.**» Ancak, hikmeti bağışlanmasını gerektirenlerden başkasını bağışlamaz. Onlar da kendisine ve

Rasûlüne inananlardır. Kâfirlerin bağışlanmalarını ise, asla dilemez. Bu âyet, Ahzâb sûresi'ndeki şu âyetin benzeridir: *"Çünkü Allah, sadâkat gösterenleri sadâkatları sebebiyle mükâfatlandıracak, münafıklara -dilerse- azap edecek yahut da tevbelerinin kabul edecektir. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir."* (Ahzâb: 24) Yani tevbe etmezlerse ve Allah azap etmeyi dilerse, münafıklara azap edecektir. Çünkü şirk asla bağışlanmaz. Ama tevbe ederlerse Allah tevbelerini kabul eder. Zira Allah kabul ederse, bir tek tevbe ile tüm ömrün günahlarını bağışlar. Onlardan her birine karşılık bir sevap ve hasene verir. Ebû Hureyre (r.a.) şöyle demiştir: "Şüphesiz Allah Teâlâ mü'min kulunun tevbesine, binitini kaybedip sonra bulan kimsenin ve susuz kimsenin suya kavuşmasından daha çok sevinir. Bir kimse Allah'a nasûh tevbesiyle tevbe ederse, Allah onun yazıcı meleklerine ve yeryüzünde yaşadığı yere hatalarını ve günahlarını unutturur."

15. «Siz ganimetleri almak için gittiğinizde geri kalanlar: 'Bırakın biz de peşinize düşelim' diyeceklerdir.» Bunu siz, size vadedildiği üzere Hayber ganimetlerini almak için gittiğinizde söyleyeceklerdir. Siz, sulh yaparak Mekke'den herhangi bir ganimet almadan dönmenize mukabil, Hayber'in ganimetleri size tahsis edildi. İşte onlar sizinle Hayber'e gidip, Hayber'lilerle savaşmak isteyeceklerdir.

«Onlar,» Allah'ın Hudeybiye'de hazır bulunanlara tahsis ettiği Hayber ganimetine ortak olmak suretiyle **«Allah'ın sözünü değiştirmek isterler.»**

Hz. Peygamber, hicretin altıncı senesi Zilhicce ayında Hudeybiye'den döndü. Altıncı yılın kalan günlerini ve yedinci yılın Muharrem'inin ilk günlerini Medine'de geçirdi. Sonra Hudeybiye'ye iştirak edenlerle birlikte Hayber savaşını yaptı ve orasını fethetti. Bir çok ganimet ele geçirdi. Onları Allah'ın emrettiği şekilde Hudeybiye'de bulunanlara verdi.

Buradaki *"Allah'ın sözü"*nden maksat, Hayber ganimetinin sadece Hudeybiye'de bulunanlara ait olduğu tarzındaki vaadidir. *"...Benimle ebediyyen çıkamayacaksınız ... de"* (Tevbe: 83) âyetindeki sözü değildir. Çünkü bu âyet Tebuk seferiyle ilgilidir. **«De ki: 'Siz asla bizim peşimize düşemezsiniz.»** Yani peşimize takılmayın. Buradaki olumsuz ifade, yasaklamak içindir.

Ebu'l-Leys bu âyetin: "Siz Hayber seferinde bizim arkamıza ancak ganimetten bir payınızın olmaması şartıyla takılabilirsiniz..." şeklinde anlaşılması gerektiğini söyler.

«Allah daha önce» yani siz Hudeybiye'den ayrılırken **«böyle buyurmuştur.' Bunun üzerine onlar:»** Bu yasaklamayı duyduklarında mü'minlere: **«'Hayır siz bizi çekemiyorsunuz,'»** yani bu yasak, Allah'ın hükmü değildir. Siz, ganimette size ortak olmamızı kıskanıyorsunuz **«diyeceklerdir. Aksine onlar, pek az anlayan kimselerdir.»** Âyette "analama" mânâsı, *"fıkh"* kelimesi ile ifade edilmiştir.

Rağıb bu kelimeyle ilgili olarak şöyle der: *"Fıkh:* ğaib olanı bilmeye, şahit olan ilimle ulaşmaktır. Fıkıh, ilimden daha özeldir. Terim olarak fıkıh da, şeriatın hükümlerini bilmektir."

Onların *"az anlamaları"*ndan maksat, dünya işlerindeki bilgileri ve anlayışlarıdır. Bu, aynı zamanda dinî konulardaki anlayışsızlıklarının ve koyu cehaletlerinin nitelenmesidir.

Hz. Ali şöyle der: "İnsanların en değersizi, bilgisi en az olanıdır."

Bil ki ilim, ehliyle birlikte olmakla artar. Münafıklar Rasûlüllah'la beraber olmaktan ve sohbetten geri kalınca, Allah onları bilgisizlik ve anlayışsızlıkla niteledi. O halde bildikleri ile amel eden âlimlerle oturup kalkmak gerekir. Böylece dünya geri plânda kalır, âhirete rağbet artar.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Tavaf esnasında, çok ibadet etmekten bitkin düşen orta yaşlı birisini gördüm. Elindeki bastonuna dayanarak tavaf ediyordu. Memleketini sordum: "Horasan," dedi. Sonra bana: "Bu yolu kaç günde alıyorsunuz?" dedi. "İki veya üç ayda," dedim."Her yıl haccetmiyor musunuz?" diye sordu. Ben de ona: "Sizinle Kâbe arasında ne kadar mesafe var?" dedim."Beş senelik yol," diye cevap verdi. "Vallahi bu, Allah'ın açık bir fazlıdır. Sâdık bir sevgidir," dedim. Bunun üzerine adam güldü ve şu mısraları terennüm etti:

Sana evi uzak bile olsa, onunla senin arana,
Örtüler ve perdelerde girse sevdiğini ziyaret et.

Uzaklık onu ziyaretine mani olmasın.
Şüphesiz seven, sevdiğini ziyaret eder.

Âyeti kerime işaret ediyor ki: Dünya kıskançlıkların olabileceği bir yerdir. Kıskançlık, nefsin en düşük işlerindendir. Bir hadiste şöyle buyurulur: *"Birbirinizi kıskanmayınız, müzayede de haksız fiyat artırmayınız, birbirinize*

buğzetmeyiniz, düşmanlık yapmayınız. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz."[8]

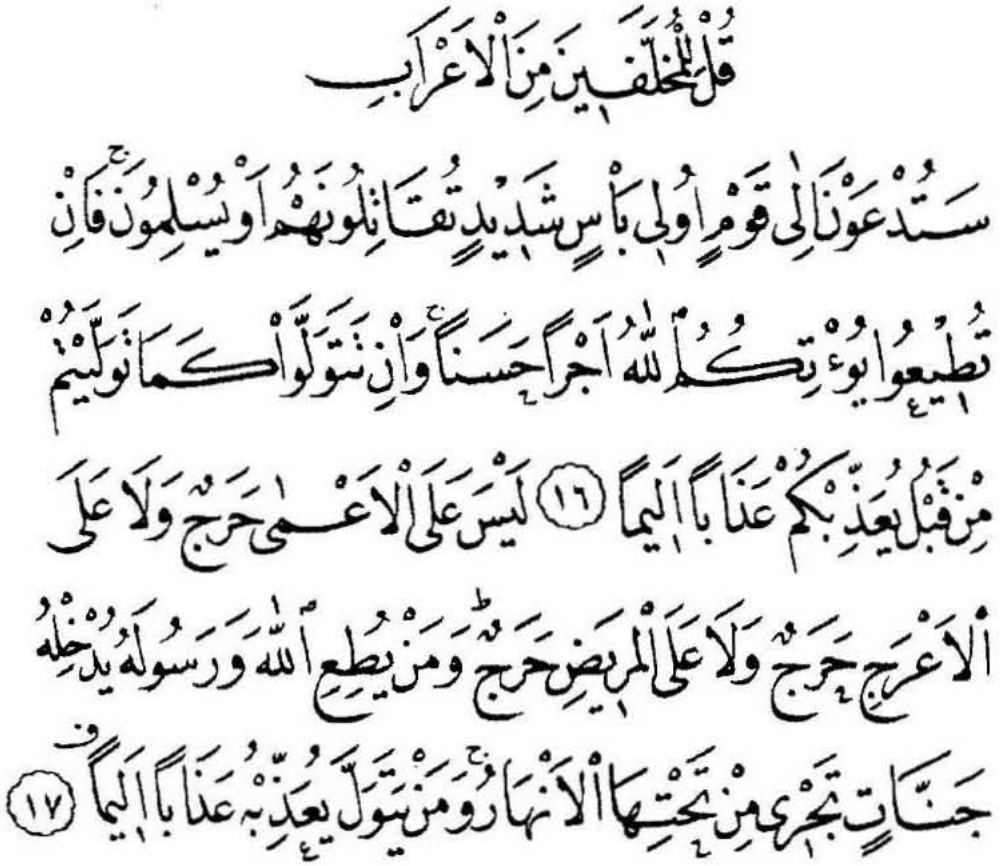

قُلْ لِّلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ
سَتُدْعَوْنَ إِلَىٰ قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ ۖ فَإِنْ
تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا ۖ وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ
مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَىٰ حَرَجٌ وَلَا عَلَى
الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ ۗ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾

16. Bedevilerden geride kalmış olanlara de ki: "Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağrılacaksınız. Ya onlarla savaşırsınız, ya da Müslüman olurlar. Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi dönerseniz, sizi acı verici bir azapla cezalandırır."

17. Köre vebal yoktur, topala vebal yoktur, hastaya vebal yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah onu altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de yüz çevirirse onu acı verici bir azapla cezalandırır.

16. «Bedevilerden geride kalmış olanlara de ki:» Allah onları tekrar tekrar kınamak için aynı adla anmıştır. Şüphesiz Rasûlüllah'ın sohbetinden

---

8-Bu, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Muvattâ'da rivayet ettikleri hadisin bir bölümüdür. Hadisin baş tarafı şu şekildedir: *"Zandan kaçınınız.. Çünük zan, en yalan sözdür. Suçları araştırmayın, tecessüs etmeyin, haksız rekâbet etmeyin, birbirinizi kıskanmayın..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/523.

geri durmak en büyük kabahattir.

«**'Siz yakında çok kuvvetli**» yani savaşta güçlü «**bir kavme karşı savaşmaya çağrılacaksınız.**» Bu kavim, yalancı Müseyleme'nin kavmi olan Benû Hanife'dir. Ya da maksat, onlar ve dinden çıkan diğer kavimler veya müşriklerdir.

«**Ya onlarla savaşırsınız, ya da Müslüman olurlar.**» Bu, mukadder bir soruya cevaptır. Sanki: "Niçin çağrılacağız?" diye bir soru sorulmuş ve: "Bu iki şeyden yani savaşmak veya Müslüman olmalarından birisi için" denilmiştir. Arap müşrikler ve mürtedlerin dışındakiler ise, Müslüman olduklarında olduğu gibi, cizye vermeyi kabul ettiklerinde de savaştan kurtulurlar. O halde âyetteki "*çok kuvvetli kavim*" den maksat, mürtedler ve ister Araplardan olsun ister yabancılardan, müşriklerdir. Çünkü anılan bu iki zümrenin dışındakiler için -ki onlar ehl-i kitap ve mecûsîlerdir- olan hüküm farklıdır. Onlarla Müslüman oluncaya kadar savaşılacak diye bir hüküm yoktur. Aksine onlardan cizye kabul edilir. Mürtedler, Arap ve acem müşrikler ise bunun hilâfınadır. Onlardan cizye kabul edilmez. Ancak bu görüş, İmam Şâfî'ye aittir.

Ebû Hânife'ye göre ise: Arap olmayan müşriklerden de, ehl-i kitap ve mecûsîlerden olduğu gibi cizye alınabilir. Müslüman olmaları veya savaşmaları dışında bir yol olmayanlar Ebû Hanife'ye göre Arapların müşrikleri ve mürted (dinden çıkan kimse)lerdir.

Âyet, Hz. Ebû Bekir'in halifeliğine delildir. Çünkü bu geride kalanları kuvvetli bir kavimle savaşmaya sadece Hz. Ebû Bekir davet etmiş, başka hiç bir halife davet etmemiştir. Allah bir kişiye kendine itaati vacip kılmışsa, o, gerçek anlamda imam (halife) olur. O halde Hz. Ebû Bekir gerçek imamdır.

Kuvvetli kavimlerden maksadın, İranlılar ve Romalılar olduğunu söyleyenler de olmuştur. O zaman "*Müslüman olmalarından*" maksat, boyun eğmeleridir. Çünkü Romalılar Hristiyan, İranlılar Mecûsî idiler. Dolayısıyla onlardan cizye kabul edilmesi caizdir. Bu anlayışa göre âyet, Hz. Ömer'in halifeliğine delil olur. Çünkü anılan ülkelerle savaşan ve insanları onlarla savaşmaya çağıran Hz. Ömer'dir.

«**Eğer itaat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir.**» O mükâfat, dünyada ganimet, âhirette cennettir.

«**Ama önceden**» Hudeybiye'de «**döndüğünüz gibi dönerseniz,**» davet-

ten yüz çevirirseniz «**sizi acı verici bir azapla cezalandırır.**'» Çünkü suçunuz katlanmış olmaktadır.

Sözlerin gelişinden anlaşılıyor ki: Rasûlüllah (a.s.) onlara: *"Bizim peşimizden gelemezsiniz"* buyurduktan sonra, onlardan nifaktan dönenlerin tevbelerini kabul edildiğinin belirtilmesine ihtiyaç vardır. İşte Allah Teâlâ Rasûlüllah'ın vefatından sonra, onları kuvvet sahibi bir kavimle savaşmaya davet edileceklerini belirtmek suretiyle, tevbe edenin tevbesinin kabul edileceğine işaret buyurulmuştur. Onlardan kim, o günün halifesinin davetine uyar ve düşmana karşı savaşırsa onun tevbesi kabul edilir ve ona güzel ecir verilir. Eğer bu imtihan olmasaydı, onlar nifaklarına devam ederlerdi.

17. «Köre vebal yoktur,» savaştan geride kalmasından dolayı günah yoktur. Çünkü o kanadı kırık kuş gibidir. Kendisini öldürmek isteyene karşı koyamaz. Teklif, gücün yetmesine bağlıdır.

Allah Teâlâ, savaştan geri duranlara vaadini beyan ettikten sonra, zayıflarda ve özürlülerde vebalin olmadığını bildirdi. *"Vebal"* diye terceme ettiğimiz *"el-harac"*ın aslı, bir şeyin toplandığı yer demektir. Günaha harac dendiği gibi sıkıntıya da harac denilir.

«Topala vebal yoktur.» *E'rac = "Topal"*: tek veya iki ayağı sakat demektir. İki ayağı olmayandan onları yıkama mükellefiyeti kalkınca, cihad nasıl kalkmasın?

«Hastaya vebal yoktur.» Çünkü onun gücü yoktur. Sayılan bütün taifelerden vebalin kaldırılışı, onların durumunu önemsemek ve ruhsat dairesini genişletmek içindir.

«Kim» anılan emir ve yasaklarda açıkta ve gizlide **«Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, Allah onu altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de»** taatten **«yüz çevirirse onu»** da miktarı bilinemeyen **«acı verici bir azapla cezalandırır.»**

لَقَدْ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنِ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ ٱلشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي
قُلُوبِهِمْ فَأَنزَلَ ٱلسَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿١٨﴾

وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٩﴾

وَعَدَكُمُ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَٰذِهِ وَكَفَّ

أَيْدِيَ النَّاسِ عَنكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا

مُّسْتَقِيمًا ﴿٢٠﴾ وَأُخْرَىٰ لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا ۚ

وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾

18-19. Andolsun ki Allah, o ağacın altında sana biat ederlerken mü'minlerden razı olmuştur. Kalplerindekini bilmiş, kendilerine güven indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri ganimetlerle mükâfatlandırmıştır. Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.

20. Allah size, elde edeceğiniz daha birçok ganimetler vaadetmiştir. Bunu şimdilik (peşin) vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir. Ta ki bu, mü'minlere bir işaret olsun ve Allah sizi doğru yola iletsin.

21. Size, henüz güç yetiremediğiniz, ama Allah'ın sizin için kuşattığı başka ganimetler de vardır. Allah her şeye muktedirdir.

18-19. «Andolsun ki Allah, o ağacın altında sana biat ederlerken...» O ağaç, "semra" veya "sidra"dır. Onların biatları, Kureyş'le savaşmaya ve kaçmamaya söz vermeleridir. **«Mü'minlerden razı olmuştur.»** Kulun Allah'tan razı olması, takdirin gereği olarak meydana gelen şeylerden hoşnutsuzluk duymamasıdır. Allah'ın kuldan razı olması da, onu emrine uyar ve yasağından kaçınır halde görmesidir. Burada söz konusu olanlar, biatleri zikredilenlerdir. Bunlar, sahih kabul edilen görüşe göre 1400, diğer bir rivayete

göre de 1500 kişidirler. Anılan biat, bu âyette "Rıdvan biatı" diye isimlendirilmiştir.

«**Kalplerindekini bilmiş,**» çünkü Allah'ın onlardan razı oluşu, onların Rasûlüllah'la biat ettikleri esnada, gönüllerindeki sadâkat ve samimiyeti bilmesine bağlıdır.

«**Kendilerine güven indirmiş**» yani onları yürekli kılmak suretiyle yada sulh ile huzurlu ve öz güvenli yapmıştır.

«**Ve onları pek yakın bir fetihle**», Hayber'in fethi ile «**ve elde edecekleri ganimetlerle mükâfatlandırmıştır.**» Yani onları, Yahûdilerden -memleketlerini fethetmenin yanısıra- elde edecekleri bol miktarda bahçe ve taşınmaz mallarla mükâfatlandırmıştır.

«**Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.**» Hükümlerinde ve yargılarında hikmetin gereğine göre davranır.

İbnu'ş-Şeyh şöyle der: "İşinde hikmet sahibidir, mü'minler için zafere ve ganimete, Hayber'liler için de hezimet ve esarete hükmetmiştir."

20. «**Allah size,**» takdir edilen vakitlerinde «**elde edeceğiniz daha birçok ganimetler vaadetmiştir.**» Bunlar, Müslümanların kıyamete kadar alacakları ganimetlerdir.

«**Bunu**», Hayber ganimetini «**şimdilik (peşin) vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir.**» Onlar, yetmiş bin kişi olan Hayber'liler ve Benû Esed ile Gatafanlılardır. Çünkü bu iki kabile Hayber'e yardım için gelmişlerdi. Ama bir gün Allah onların kalbine korku saldı, onlar da kaçıp gittiler.

«**Ta ki bu**» ganimetleri size peşin verişi ve ganimet elde etmeniz için insanların ellerini sizden çekmesi «**mü'minlere bir işaret olsun**» da, Rasûlüllah'ın, Hudeybiye'den dönerken kendilerine ganimetler vaadetmesindeki ve Mekke'nin fethi ile ilgili haberindeki sadâkatini bilsinler. Mekke'nin fethiyle ile ilgili vaadi Mescid-i Haram'a gitmeleridir.

Bu âyetin anlamının: "Ganimeti peşin vermek ve insanların elini çekmek konusunda yaptıkarı, kendileri için işaret olsun diye" şeklinde anlaşılması da mümkündür.

«**Ve Allah sizi**» bu işaretlerle «**doğru yola iletsin.**» Doğru yoldan maksat, Allah'ın fazlu keremine güvenmek, yaptıkları ve yapmadıkları her şeyde

ona tevekkül etmektir.

Hayber, Medine yakınlarında meşhur bir kaledir. Burası birçok çiftlikleri, hurma bahçeleri ve kaleleri olan büyük bir şehirdir. Medine ile Hayber arası sekiz konaklık bir mesafedir. Her bir konak dört fersah, her fersah üç mildir. (Bu duruma göre Medine-Hayber arası yaklaşık 180 km. dir.)

Hz. Peygamber Hudeybiye'den dönünce, bir ay yani Zilhicce ayının kalanı ile, yedinci yılın Muharrem ayının bir kısmında Medine'de kaldı. Sonra, Hudeybiye'de kendisi ile birlikte olanları, beraber savaşmak üzere çağırıp, Hayber'e doğru yola çıktı. Hudeybiye seferine gitmeyip geride kalanlar, ganimet elde etme umuduyla, Rasûlüllah'a gelip onunla birlikte savaşa katılmak istediler. Bunlara Rasûlüllah (s.a.v.) şu karşılığı verdi: *"Benimle ancak cihad için olursa çıkınız, ganimet için çıkmayınız, yani ganimetten bir şey alamazsınız."* Sonra bir tellâla emredip, bunu ilân ettirdi. Hayber savaşına Rasûlüllah'la birlikte, hanımlarından Ümmü Seleme de katılmıştır. Rasûlüllah Hayber'e yaklaşınca -ki bu sabah vakti idi- kürekleri ve küfeleri ile çalışmaya çıkan işçilerini gördü. İşçiler: "Muhammed ve büyük bir ordu," deyip korkuyla kalelerine kaçtılar. Aslında onlar, Rasûlüllah'ın kendileri ile savaşacağını zannetmiyorlardı.

Hz. Peygamber'in ordusunda on bin savaşçı vardı. Rasûlüllah: *"Allahu ekber. Hayber'in hali harap. Biz bir kavmin sahasına indiğimiz zaman, korkutulanların sabahı kötü olur,"* buyurdu. Önce onların Netat kalesine saldırdı. Hurmalarının kesilmesini emretti. Müslümanlar dört yüz hurma ağacını kestiler. Sonra kesmelerini yasakladı. Hz. Peygamber yedi gün kaledekilerle savaştı. Bu süre zarfında sancağı verdiği kişiden geri almadı. Sonunda: *"Yarın sancağı Allah'ı ve Rasûlünü seven birisine vereceğim. Onu da Allah ve Rasûlü sever. Allah onun eliyle fethi nasîbedecek,"* buyurdu. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Kureyş'ten bazı sahabeler onun kendilerine verileceğini umdular. Ama Rasûlüllah, Hz. Ali'yi çağırdı. Onda bir göz rahatsızlığı vardı. Efendimiz Ali'nin gözlerine tükürüğünü sürdü. Sonra sancağı verdi.

Hz. Ali: "Onlara karşı ne üzere savaşacağız? Ya Rasûlallah!" diye sordu. Peygamber (a.s.): *"Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü olduğuma şehadet etmeleri üzerine. Eğer bunu yaparlarsa kanlarını ve mallarını kurtarmışlardır,"* buyurdu. Ali'ye demirden olan zırhını giydirdi. Kılıcı zülfikârı beline bağladı ve kaleye çevirdi ve: *"Allah'ın senin vasıtanla bir adama hidâyet vermesi senin için kırmızı develerden daha ha-*

yırlıdır," buyurdu. [9] Kırmızı develerden maksat, Allah yolunda vereceği kıymetli develerdir.

Sonra Allah'ın, Rasûlü ve mü'min kulları için olan zaferi nasib oldu. Hayber kalelerinin hepsi fethedildi. Müslümanlar Hayber'lilerin ganimetlerini aldılar. Allah Rasûlü onları Hayber'den sürdü. [10]

21. «Size, henüz güç yetiremediğiniz, ama Allah'ın sizin için kuşattığı» yani takdir edip sizi malik kıldığı ya da sizin fethiniz için koruyup başkalarının almasına engel olduğu **«başka ganimetler de vardır.»** Bu ganimetler, Huneyn savaşındaki Hevâzin ganimetleridir. Çünkü Müslümanlar, Hudeybiye senesine kadar buralara güç yetirebilmiş değillerdi. Onlara ancak Mekke'nin fethinden sonra güç yetirebildiler. Onda hezimetin tekrarı olduğu için, Allah o ganimetleri *"güç yetirebilmekle"* nitelemiştir.

*"Allah'ın kuşattığın"*dan maksadın bir görüşe göre "sizin fethiniz için koruduğu" olduğunu belirtmiştik. Bu anlayışa göre Müslümanların fethettiği bütün yerler bu ifadenin altına girer.

İbn Abbas (r.a.), İstanbul'un, Roma'nın, Amûriye'nin, Medâin'in Anadolu'nun ve Suriye'nin fethinin bunlardan olduğunu söylemiştir.

Râğıb, *"Kuşatma"* diye terceme ettiğimiz *"ihâtâ"* kelimesinin iki mânâ ifade ettiğini söyler:

Buna göre birincisi; cisimlerde söz konusudur. "Falan yeri kuşattım" denilmesi gibi. Bu anlamda olmak üzere, koruma karşılığında da kullanılır. *"Allah her şeyi kuşatıcıdır."* (Nisâ: 126) âyetinde bu mânâyadır. "Her yönden onu koruyucudur" demektir. Yine bu anlamda "men etmek" karşılığında da kullanılır. *"De ki; Etrafımızın kuşatılması hariç, onu bana mutlaka getireceğineze dair..."* (Yûsuf: 66) âyetinde de bu mânâyadır.

İkincisi: Bilmek anlamındadır. *"...Şüphesiz Allah her şeyi ilmen kuşatmıştır."* (Talâk: 12) âyetinde bu anlamda kullanılmıştır. Bir şeyi ilmen kuşat-

9- Hadisin aslı Buhârî ve Müslim'dedir. İbni Hişâm'ın *"Sira"*sına ve İbn Kesîr tefsirine bakınız.

10- Kaynaklarda belirtildiğine göre Hz. Peygamber Hayber'lileri sürmek isteyince onlar çiftçilikte mahir olduklarını ileri sürerek, arazileri ününün bir bölümü karşılığında işlemek üzere Hayber'de kalmayı teklif ettiler. Rasûlüllah'da bu teklifi kabul etti. Hayber'liler Hz. Ömer dönemine kadar böylece kaldılar. Hz. Ömer, Yahudileri Hayber'den sürdü ve arazileri hak sahiplerine dağıttı. Bkz. Ebû Yusuf, *Harac*, 220; Buhârî, *el-Hars ve'l-Müzâraa*, 8/11; Müslim, *Müsakât*; 2/4 (Mütercim.)

mak: Onun varlığını, cinsini, miktarını, keyfiyetini, yapılış gayesini, yaratılmasını, onunla ve ondan olan her şeyi bilmektir. Böyle bir bilgi de sadece Allah'a aittir. Şu âyette başkalarının bunu bilemeyeceğini belirtmiştir: *"Bilakis onlar, ilmini kavrayamadıkları (ihata edemedikleri) şeyi yalanladılar..."* (Yûnus: 39)

«**Allah her şeye muktedirdir.**» Çünkü Allah'ın kuvveti O'nun zatı iledir. Bazı şeylere has değildir.

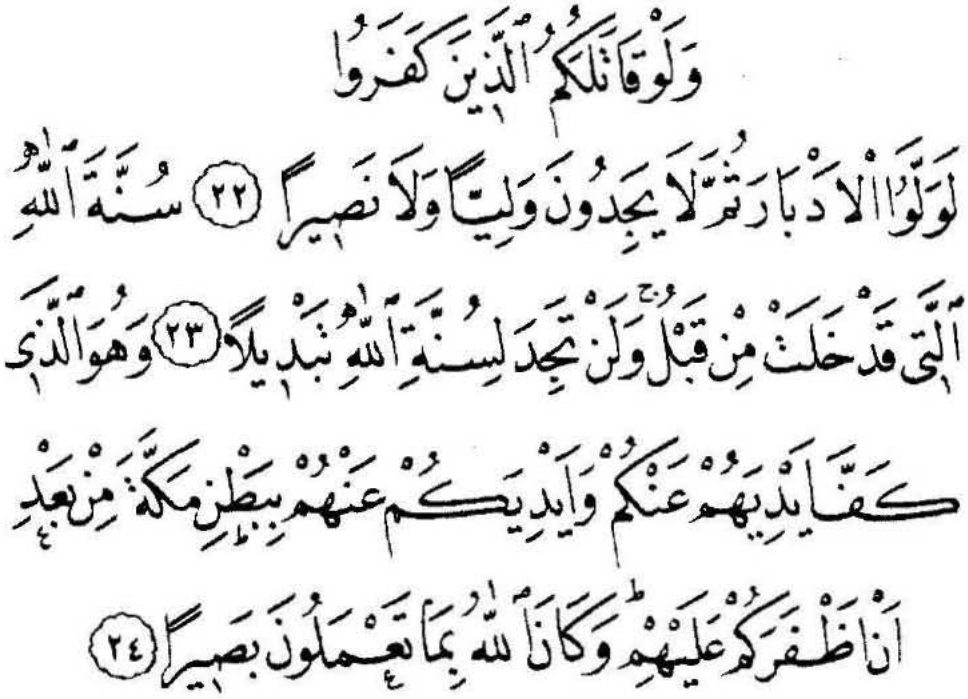
وَلَوْ قَٰتَلَكُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
لَوَلَّوُا۟ ٱلْأَدْبَٰرَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ ٱللَّهِ
ٱلَّتِى قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلُ ۖ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ ٱللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى
كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُم بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنۢ بَعْدِ
أَن أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٢٤﴾

22. Eğer kâfirler sizinle savaşsalardı mutlaka arkalarına dönüp de kaçacaklardı. Sonra da ne bir dost, ne de bir yardımcı bulacaklardı.

23. Allah'ın öteden beri süregelen kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.

24. O, sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke'nin ortasında onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.

22. «**Eğer kâfirler**» yani Mekke kâfirleri ya da Hayber'lilerin dostları olan Benû Esed ve Ğatafan «**sizinle savaşsalardı**» sulh yapmasalardı, «**mutlaka arkalarına dönüp de kaçacaklardı.**» Yani savaş olmadan hezimete

uğrayacaklardı. Çünkü arkaya dönmek hezimete uğramaktan kinayedir. «**Sonra da ne**» kendilerini koruyacak «**bir dost, ne de**» kendilerine yardım edecek «**bir yardımcı bulacaklardı.**»

23. «Allah'ın öteden beri süregelen kanunu budur.» Yani peygamberlerin galebe çalması, geçmiş ümmetlerde de cereyan eden eski bir sünnettir. Nitekim bir âyette: *"Allah elbette Ben ve elçilerim galip geleceğiz diye yazmıştır,"* (Mücadele: 21) buyurulmaktadır. «**Allah'ın kanunun da**» galebenin peygamberlerden başkasına geçmesi yolunda «**asla bir değişiklik bulamazsın.**»

24. «O, sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra,» âdet, zafer kazananın düşmanını bırakmayıp kökünü kazımak olduğu halde «**Mekke'nin ortasında onların**» yani Mekke kâfirlerinin «**ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir.**» Onların el çekmesinden maksat, kendi memleketlerinde olmalarına ve sayılarının çokluğuna rağmen, ailelerini ve çocuklarını korumak sadedinde mü'minlerden kaçmaya; Müslümanların el çekmelerinden maksat da onları bırakıp geri dönmeye sevkedilmeleridir.

Bu âyette, Cenab-ı Allah'ın ellerini çektiğini bildirdiği müşrikler, seksen kişi idiler. Ten'im tarafında, Rasûlüllah'tan haberdar oldular. Sabah namazında iken ansızın onu yakalamayı ve ashabı öldürmeyi kurdular. Fakat Hz. Peygamber, onları yakaladı ama hepsini serbest bıraktı.

Mekke'nin ortasından maksat, Hudeybiye vaadisidir. Çünkü oranın bir bölmü Harem'dendir.

«**Allah yaptıklarınızı**» savaşmanızı, onları önce hezimete uğratışınızı, Rasûlüne itaatı, sonra Müslümanları korumak ve haremi şerifi ta'zim için onlardan el çekmenizi «**hakkıyla görendir.**» Hepsini bilendir. O'na hiçbir şey gizli kalmaz, size bütün bunların karşılığını verecektir.

Ulemadan birisi şöyle demiştir: *"O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra"* âyetinden murad, fetih gününde sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, demektir.

İmam Ebû Hanîfe bu ifadeyi, Mekke'nin sulh yoluyla değil, zorla fethedildiği görüşüne delil tutmuştur. Sûrenin, fetihten önce inmiş olmasının bu iddiaya ters düşen yönü yoktur. Çünkü bu ileride olacak heberleri bildirmektedir. Nitekim sûrenin, *"Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik"* anla-

mındaki bu sûrenin ilk âyeti de bu kabildendir.

İmam Ebû Hanife'nin bu iddiasına, bir yere karşı zafer elde etmenin sulhla da başka bir şeyle de mümkün olduğu söylenerek karşı çıkabilir. Nitekim Zemahşerî: Fethin, bir beldeyi sulh yoluyla veya zorla, savaşla veya savaşsız elde etmek olduğunu söylemiştir.

Bahru'l-Ulûm'da da şöyle denilmektedir: "'*Doğrusu Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik*' âyeti Mekke'nin zorla fethedildiğine delildir. Çünkü '*fetih*' kelimesi mutlak kullanıldığı zaman, ancak zorla fethedilen yerler anlaşılır."

Aynü'l-Meânî'deki konu ile ilgili ifadeler de şu şekildedir: "Mekke Şâfiî'ye göre sulh yoluyla alınmıştır. Ama biz savaşla alındığını söylüyoruz. Rasûlüllah'ın ashabına: *"Onları kılıçla ekin biçer gibi biçin,"* buyurması buna delildir. Çünkü bize göre Arap müşrikler ya Müslüman olurlar veya öldürülürler. Bunların dışında bir seçenek yoktur."

Mekke'nin fethi olayı özetle şöyledir: Fetih Hicretin sekizinci yılının Ramazan ayında olmuştur. Kureyş'lilerin, Rasûlüllah'la aralarındaki sulhü bozmaları fethe sebep olmuştur. Bu olay şöyledir: Benû Bekir Kabilesinden bir adam, Rasûlüllah'ı hicveden bir şiir yazdı ve onu şarkı haline getirdi. Bunu, Müslüman olan Huzâa Kabilesinden bir genç duydu. Ona vurup başını yardı. Bu, iki aşiret arasına düşmanlık soktu. Kureyş, Huzâa'ya karşı Benû Bekir'e yardım etti. Onlara karşı bir gece baskını düzenleyip, yimi kişiyi öldürdüler. Ancak bu olay, Kureyş'in reisi Ebû Süfyan'ın bilgisi dışında olmuştu. Haber kendisine ulaşınca şöyle dedi: "Eşim Hind bana hoş olmayan bir rüya gördüğünü haber verdi. O, Hacûn tarafından akıp gelen bir kan görmüş, vallahi Muhammed bizimle savaşacak."

Mekke'lilerde bundan hoşlanmadılar. Huzâa'lı Amr b. Sâlim kalkıp Medine'ye geldi. Olayı Rasûlüllah'a anlattı. Rasûlüllah, gözleri yaşlı bir vaziyette: *"Yardım edileceksin ey Amr b. Sâlim! Hüzâa bendendir, ben de onlardanım,"* dedi.

Hz. Âişe: "Görüyor musun? Kureyş seninle kendileri arasındaki anlaşmayı bozmaya cüret ediyor," dedi.

Hz. Peygamber: " *Allah'ın dilediği bir şey için anlaşmayı bozuyorlar*," buyurdu. Hz. Âişe: " Hayırdır," dedi. Rasûlüllah: " *Hayırdır*", buyurdu.

Kureyşliler, anlaşmanın bozulmasına pişman olunca, sözleşmeyi kuv-

vetlendirmesi ve süreyi uzatması için Ebû Süfyan'ı gönderdiler. Ebû Süfyan Hz. Peygamber'e gelip, sulh konusunda onunla konuşunca, Efendimiz: *"Biz süremiz ve sulhümüz üzere duruyoruz,"* buyurdu. Ebû Süfyan'ın isteğini kabul etmedi. Ashabından da kimse kabul etmedi.

Ebû Süfyan Mekke'ye dönüp, hadiseyi anlattı. "Vallahi bana yüz vermedi, ashabı da ona uydu. Kavminin Muhammed'e itaat ettiği kadar hiç bir kavmin kralına itaat ettiğini görmedim," dedi.

Öte yandan Rasûlüllah Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'le Mekke'ye yürüme konusunda istişare etti. Meseleyi başkalarından gizledi. Hz. Ebû Bekir: "Onlar senin kavmin, ya Rasûlüllah!" deyip, Mekke üzerine yürümeme taraftarı olduğuna işaret etti. Ömer ise: "Onlar küfrün başıdırlar. Senin sihirbaz ve yalancı olduğunu iddia ettiler," dedi. Onların Rasûlüllah için söyledikleri her şeyi hatırlattı. "Vallahi, Mekke'liler boyun eğmedikçe, Araplar boyun eğmez." dedi. Rasûlüllah'ı Mekke üzerine yürümeye teşvik etti.

Bu esnada Rasûlüllah: *"Ebû Bekir, İbrahim gibidir. Allah için o sütten daha yumuşaktır. Ömer ise Nuh gibidir. O Allah yolunda taştan daha serttir. İş, Ömer'in dediğidir"* dedi, sırrın gizli kalmasına işaret etti. Ashabına, hazırlanmalarını emretti. Çöldeki ve Medine'nin çevresindeki tüm Müslümanlara haber gönderdi. Onlara: *"Allah'a ve âhiret gününe inanan, Ramazanda Medine'de hazır olsun,"* diyordu. Müslümanlar Medine'ye gelince Rasûlüllah: *"Allah'ım! Casusları ve haberleri Kureyş'ten al. Ta ki onların memleketlerinde ansızın karşılarına dikilelim,"* diye niyaz etti. Ramazanın onuncu günü yola çıktı. Askerin sayısı on bin idi. Ensarın ve Muhacirlerin tamamı orduda idi. Bu yolculukta, Hz. Peygamber orucunu bozdu, ashabına da bozmalarını emretti. Emrine muhalefet edenlerin emrine âsi sayılacaklarını söyledi. Çünkü hava sıcaktı ve düşmanla savaşmak için güce ihtiyaçları vardı. Kadid'de Rasûlüllah bayrakları ve sancakları kabilelere verdi. Sonra Mekke'ye bir konak mesafedeki Merri Zahran'a kadar yürüdü. Allah Teâlâ Rasûlünün duâsını kabul edip, tüm haberleri Kureyş'lilerden gizledi. Onun geldiğini bilmediler. Bu, Peygamber'in savaşa kalkışmamaları için, Kureyş'lilere karşı bir merhameti idi.

Hz. Peygamber'in emri ile sahabiler on bin ateş yaktılar. Muhafızlığa, Hz. Ömer'i tayin etti. Rasûlüllah'ın amcası Abbas kısa bir süre önce Müslüman olmuş ve ailesiyle birlikte Mekke'den ayrılmıştı. Efendimiz onunla Cuhfe'de karşılaştı. Kureyş haber toplaması için Ebû Süfyan'ı görevlendirmişti.

Kendisine: "Eğer Muhammmed'i görürsen bizim için eman al" dediler. Ebû Süfyan, Merri Zahran'a geceleyin varınca "Hiç bu geceki kadar ateş görmedim," dedi. Onunla Hz. Abbas arasında dostluk vardı. Abbas'la karşılaşınca, Abbas onun elinden tuttu, eman almak için Rasûlüllah'a götürdü. Vardıklarında Efendimiz: *"Ey Abbas! Onu çadıra götür, sabah olunca getir"* buyurdu. Sabahleyin gelince, Rasûlüllah Ebû Süfyan'a Müslüman olmasını teklif etti. Ebû Süfyan bir an durakladı. Bunun üzerine Abbas: "Vah sana! Boynun vurulmadan önce Müslüman ol, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehadet et," dedi. Allah kendisine hidayet verdi, o da Hakka şehadet ederek Müslüman oldu. Sonra da: "Ya Rasûlüllah! Ne dersin Kureyş savaşmayıp, ellerini çekerlerse emniyette olurlar mı?" dedi.

Rasûlüllah: *"Evet, kim ellerini savaşmaktan çeker, evine kapanırsa o güvendedir,"* buyurdu. Abbas: "Ya Rasûlüllah! Ebû Süfyan övünmeyi sever, Ona da bir paye ayır," dedi.

Rasûlüllah: *"Evet kim Ebû Süfyan'ın evine girerse güvendedir, kim mescide girerse güvendedir. Kim kapısını kapatırsa güvendedir. Kim silâhını atarsa güvendedir,"* buyurdu.

Hz. Peygamber bu emandan bir kaç kişiyi istisna etti. Kâbe'nin örtüsüne sarılmış bir halde bile bulunsa onların öldürülmelerini emretti. Çünkü, Kâbe asileri korumaz, kendisine had (ceza) gerekli olandan cezayı engellemez. İbn Hatal, öldürülmesi emredilenlerdendi. O ve benzerleri, Rasûlüllah'a en çok eziyet eden azgın zorbalardı. Hz. Peygamber onlardan Müslüman olanları affetti. Küfründe ısrar edenleri öldürttü.

Hz. Peygamber Abbas'a: *"Ebû Süfyan'ı, vadinin dar bir yerinde tut, ordu geçerken görsün,"* buyurdu. İlk geçen Benû Süleym kabilesinden Halid b. Velid idi. Sonra her bir kabile sırayla sancaklarıyla geçtiler. Nihayet Ensar ve Muhacirlerle birlikte Hz. Peygamber geçti. Hz. Ömer: "Ağır olun, ta ki arkanız önünüze ulaşsın," diyordu. Ebû Süfyan: "Sübhanellah! Ey Abbas! Bunlar kim?" dedi. Abbas: "Bu, Ensarın arasında Hz. Peygamber'dir. Onların başında Sa'd b. Ubâde var. Bayrak onda," dedi. Ensar dört bin kişi idi. Bunların beş yüzü atlı idi.

Ebû Süfyan şöyle devam etti: "Bunlara karşı kimsenin gücü, takatı yetmez. Ey Abbas! Bu gün kardeşinin oğlunun saltanatı büyük oldu." Abbas:

"O saltanat değil peygamberliktir," karşılığını verdi.

Hz. Peygamber Halid b. Velid'e Arap kabilesinden bir grupla Mekke'nin aşağı tarafından girmesini emretti ve: *"Sizinle savaşmayanla savaşmayınız"* buyurdu. Kureyş savaşmaları için bazı insanlar toplamıştı. Halid onlarla karşılaşınca girmesini engellemek istediler ve onu oka tuttular. Halid arkadaşlarına: "Kendinizi müdafaa ediniz ve onların oklarına karşılık veriniz", dedi. Kureyşten öldürülen öldürüldü, kalanlar da bozguna uğradı. Halid, bu şekilde Mescid-i Haram'ın kapısına kadar geldi. O gün Hz. Peygamber: *"Bana Safâ'da ulaşıncaya kadar, onları ekin biçer gibi biçin,"* buyurdu.

Hz. Peygamber Cuma günü sabahı erkenden, terkisinde Üsame b. Zeyd olduğu halde Kusvâ adındaki devesinin üzerinde Mekke'ye girdi. Başına siyah bir sarık sarmıştı. Allah'ın Mekke fethini müyesser kıldığını ve Müslümanların çokluğunu görünce, Allah için tevazu göstererek başını devesinin üzerine doğru eğmişti. Sonra şöyle dedi: *"Allah'ım! Gerçek hayat âhiret hayatıdır."*

Âişe radıyellahu anhâdan şöyle rivayet edilmiştir: "Rasûlüllah fetih günü Mekke'ye Kedâ denilen yerden girdi. Mekke'ye girmek için önce gusletti. Fetih sûresini okuyarak yürüdü. Kâbe'nin yanına gelince devesinin üzerinde Kâbe'nin etrafında yedi kez döndü. Muhammed b. Mesleme devenin yularını tutuyordu. Hizasına gelince Hacerü'l-esved'i elindeki eğri çubuk ile selâmlıyordu. Rasûlüllah, ashabına şeklini öğretmek için tavafı deve üzerinde yaptı. (Yürüyerek yapsa idi insanlar onu göremezlerdi.) Daha sonra Makam-ı İbrahim'de iki rekât namaz kıldı." O gün makam, kapının yanında Kâbe'ye bitişikti. Sonra şimdiki Makam-ı İbrahim diye bilinen yere çekildi.

O gün, Kâbe'nin içinde, dışında ve üstünde 360 put vardı. Bunlardan her biri bir Arap kabilesine aitti. Hubel putların en büyüğü idi, akikten yapılmıştı. Rasûlüllah elinde bir sopa ile geldi. Onunla putlardan her birine vurmaya başladı. Her put yüzüstü yere yıkılıyordu. Hz. Peygamber: *"De ki hak geldi, bâtıl yıkıldı, zaten bâtıl yıkılmaya mahkumdur."* (İsrâ': 81) diyordu. Ali'ye emretti, o da Kâbe'nin üstüne çıkıp oradaki putları kırdı. Bilâl'i Kâbe'nin anahtarını getirmesi için Osman b. Ebî Talha'ya gönderdi. Gelince Kâbe'nin içine girip iki rekât namaz kıldı ve her tarafında duâ etti. Kâbe'de, içlerinde Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Meryem ve meleklere ait olanları da bulunan bir çok resim vardı. Hz. Peygamber'in emriyle Ömer bunların hepsini imha etti.

Fetih günü, Allah Rasûlü Safâ'ya oturdu. İnsanlardan biat aldı. Büyük küçük, kadın erkek herkes gelip Müslüman olmak üzere ona biat etti. İnsanlar

grup gurup Allah'ın dinine girdiler. Rasûlüllah yirmi yıldır kendisine eza edenleri affetti, onların bağışlanmaları için duâ etti. Şöyle buyurdu: *"Ey insanlar! Allah Teâlâ Mekke'yi, gökleri ve yeri yarattığı günden itibaren Harem kıldı. O, kıyamete kadar da Haremdir. Allah ve âhirete inanan hiç bir kimsenin orada kan dökmesi, orada ağaç kesmesi helâl olmaz. O, benden önce kimseye helâl değildi, benden sonra da kimseye helâl olmayacak. Şu anın dışında benim içinde helâl değil.. Sizden burada olan olmayana tebliğ etsin."*[11]

Rasûlüllah fetihten sonra Mekke'de on sekiz veya on dokuz gün kaldı. Bu müddet zarfında namazlarını kasrederek seferî kıldı. Sonra Hevâzîn ve Sakif'e yürüdü. Mekke'ye yirmi bir yaşındaki Attâb b. Üseyd'i vâli tayin etti. İnsanlara namaz kıldırmasını emretti. Fetihten sonra Mekke'de cemaatle namaz kıldıran ilk emîr odur. Muaz b. Cebel'i de insanlara fıkıh ve sünneti öğretmesi için öğretmen olarak bıraktı. Bununla, yerine adam bırakma olayı başlamış oldu. Günümüze kadar uygulama böyle devam etmiştir.

هُمُ ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ وَصَدُّوكُمْ عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ وَٱلْهَدْىَ مَعْكُوفًا
أَن يَبْلُغَ مَحِلَّهُۥ ۚ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُّؤْمِنُونَ وَنِسَآءٌ مُّؤْمِنَٰتٌ لَّمْ تَعْلَمُوهُمْ
أَن تَطَـُٔوهُمْ فَتُصِيبَكُم مِّنْهُم مَّعَرَّةٌۢ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ لِّيُدْخِلَ ٱللَّهُ
فِى رَحْمَتِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ لَوْ تَزَيَّلُوا۟ لَعَذَّبْنَا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ
عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٢٥﴾

25. Onlar, inkâr edenler, sizi Mescid-i Haram'dan ve beklетilen hedy (kuban)lerin yerine ulaşmasını engelleyenlerdir.

11-Hadisin aslı, bu rivayetin benzeri olarak Buhârî ve Müslim'dedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/286.

Eğer (Mekke'de) henüz tanımadığınız mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle, onların yüzünden vebal altında kalmayacak olsaydınız (Allah savaşı önlemezdi). Allah, dilediklerine rahmet etmek için böyle yapmıştır. Eğer onlar, seçilip ayrılmış olsalardı, Biz onlardan küfredenleri muhakkak elem verici bir azaba çarptırırdık.

25. «**Onlar,**» yani Kureyşliler, «**inkâr edenler, sizi Mescid-i Haram'dan ve bekletilen hedy (kuban)lerin yerine ulaşmasını engelleyenlerdir.**» Yani sizin Mescid-i Haram'ı tavaf etmenize ve hedylerinizin yerlerine ulaşmasına mani olanlardır.

Hedy, hediyye kelimesinin çoğuludur. Mescid-i Haram'a armağan edilen hayvanların özel ismidir. En düşüğü koyun, ortası sığır, en üstünü de devedir.

Kurbanların yerlerinden maksat, kesilme malalleridir. Ebû Hanîfe bu âyetle istidlal ederek, hacca veya umreye gitmekte iken her hangi bir özre binaen yola devam edemeyen kişinin (muhsarın) göndereceği kurbanın kesilme yerinin Harem bölgesi olduğunu söylemiştir. Çünkü Hudeybiye'nin bir kısmı Harem'dedir.

Âyette murâd edilen mânâ şudur: "O kurbanların, bilinen yerlerine ulaşmasını engelleyenler... -Kurban yerleri hacılar için Mina, ihrama girip engellenen umreciler için ise Safâ'nın yanıdır.-"

İmam Şafi'ye göre ihsâr kurbanının (hac veya umre için ihrama girip bir mazerete binaen yola devam edilememesi halinde ihramdan çıkabilmek için kesilmesi gereken kurban) Harem'de kesilmesi şart değildir. Kişinin mahsur kaldığı yerde kesilmesi caizdir.

Âyette Allah Taâlâ Mekke kâfirlerinin cezayı üç şey sebebiyle hakettiklerini beyan etmiştir. Bunlar:

a- Kalplerindeki küfürleri,
b- Müslümanların umrelerini tamamlamalarını engellemeleri,
c- Kurbanların yerlerine ulaşmasına mani olmaları.

Onlar bu çirkin işleri sebebiyle aslında öldürülmeyi veya savaşı haketmişlerdi. Ama Allah Teâlâ Mekke'deki güçsüz Müslümanları korumak için

her iki grubun elini yekdiğerinden çekmiştir. Böylece o güçsüz Müslümanlar Mekke'den çıkabilirler. Ya da, Müslümanlar Mekke'ye, oradaki mü'min erkek ve mü'min kadınlara eza vermeden oraya girebilirler. Nitekim âyetin devamındaki şu ifadeler buna delâlet etmektedir:

«**Eğer (Mekke'de)**» karışık oldukları için kendilerini «**henüz tanımadığınız mü'min erkeklerle mü'min kadınları**», bunlar Mekke'de yaşayan ve imanlarını gizleyen yetmiş iki Müslümandı. «**Bilmeyerek**», onları tanımadan «**ezmek suretiyle,**» yani onlara hücum edip, helâk etmek sûretiyle... Çünkü ayaklar altında ezmek, helâk etmeyi gerektirir. Rasûlüllah'ın: *"Allah'ım, tepelemeni (helâk etmeni) Mudar üzerinde şiddetlendir,"* şeklindeki duâsı bu mânâdadır.

«**Onların yüzünden vebal**» onları öldürmekten dolayı keffaret veya diyetin vacip olması gibi bir sıkıntı ve zorluk ya da onlara karşı bir üzüntü ve kâfirlerin kınamasına, araştırma eksikliğinden dolayı günah «**altında kalmayacak olsaydınız (Allah savaşı önlemezdi).**» Yani ellerinizi onlardan çekmezdi. Bu âyette şartın cevabı hazfedilmiştir. Bu hazif, Mekke kâfirlerine karşı Allah'ın gazabına delildir. Sanki şöyle denilmiştir: "Eğer mü'minlerin hakları olmasaydı, kâfirlere anlatılmayacak derecede, benzeri olmayan şeyler yapardı."

«**Allah, dilediklerine rahmet etmek için...**» Onlar, can emniyeti dahil dünyalık rahmetten mahrum olan mü'minlerdir, kâfirlerin ellerinde zayıf durumda idiler. Bunlar uhrevî rahmetten tümüyle mahrum değil idiyseler de, gerektiği şekilde ibadetlerini icra edemiyorlardı. Bu yüzden ibadetlerini mükemmel bir biçimde yapmaları imkânına kavuşmaları, onların uhrevî rahmete nail olmalarıdır. «**Böyle yapmıştır.**» Yani, ellerini onlardan çekmiştir. Ta ki, fethe götüren bu el çekme ile, engelsiz olarak hem dünyevî hem de uhrevî açıdan geniş olan rahmetine erdirsin.

«**Eğer onlar,**» iki grup «**seçilip ayrılmış olsalardı, Biz onlardan küfredenleri,**» savaşanların öldürülmesi ve çocuklarının esir edilmesi suretiyle «**muhakkak elem verici bir azaba çarptırırdık.**» Bu cümle, kendisinden önceki cümlenin mânâsını tasdik eden müstakil bir cümledir.

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ
الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ
وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَىٰ وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا ۚ وَكَانَ اللَّهُ
بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾ لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ ۖ
لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ
وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ ۖ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَٰلِكَ
فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾

26. Kâfirler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirdikleri sırada idi ki, Allah, Rasûlüne ve mü'minlere sükûnet ve güvenini indirdi. Onları takva sözü üzerinde durdurdu. Zaten onlar buna pek lâyık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

27. Andolsun ki Allah, Rasûlünün rüyasını doğru çıkardı. İnşaallah siz güven içinde, başlarınızı traş etmiş ve kısaltmış olarak, korkusuzca mutlaka Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bildi de bundan önce size yakın bir fetih nasibetti.

26. Mekke'li **«Kâfirler kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirdikleri sırada idi ki,»**

Müfredat adındaki eserde: "İnsanda gadab kuvvetinin yanılıp çoğaldığı

zamanki haline *"hamiyyet (taassup)"* denilmektedir. Çünkü gadap (öfke) kalpteki kanın taşması, ısınması ve galeyanıdır. " denmektedir.

*"Cahiliyye taassubu"*undan maksat ya cahiliyet döneminin, yani Rasûlüllah'a peygamberlik gelmeden önceki dönemin taassubu ya da maksat, cehaletten kaynaklanan taassuptur. Çünkü cehalet, kişinin doğruyu anlamasına engel olur.

Zührî, müşriklerin taassubundan maksadın; Rasûlüllah'ın peygamberliğini kabulden ve bir işe besmele ile başlamaktan kaçınmaları veya Müslümanların Mekke'ye girmelerini engellemeleri olduğunu söyler.

Mukâtil'in bu konudaki görüşü de şöyledir: "Mekke'liler dediler ki: 'Müslümanlar bizim çocuklarımızı ve kardeşlerimizi öldürdüler. Sonra da yanımıza giriyorlar. Araplar, onların bize rağmen girdiklerini söylerler. Lat ve Uzza'ya yemin ederiz ki onlar yanımıza (Mekkek'ye) giremiyecekler.' İşte onların gönlüne giren bu düşnceler cahilyye taassubudur."

«Allah, Rasûlüne ve mü'minlere sükûnet ve güvenini» yani sebat ve vakarı **«indirdi.»** Onlar, kâfirler gibi düşünmediler. Onlarla sulh yaptılar, onlarla anlaşma metnini onların istedikleri gibi yazdılar. **«Onları takva sözü»** yani şehadet kelimesi **«üzerinde durdurdu.»** Bu zorlama ve baskı şeklinde bir durdurma değil, lütuf ve ikram kabilinden bir durdurmadır. Şehadet kelimesi, *"takva"*ya izafe eddilmiştir. Çünkü şehadet, takvanın sebebidir. Zira kişi takva ile şirkten ve cehennemden korunur. Çünkü takvanın aslı, cehennemden korunmaktır. İşte bu kelimeye itibarla, Allahu Teâlâ Kur'an'ın bir çok yerinde bu ümmeti "müttakiler" diye nitelemiştir.

Hasenü'l-Basrî'den şöyle dediği rivayet edilmiştir: "*Takva* sözü, ahde vefa demektir. Çünkü mü'minler, kâfirlerin ahdi bozdukları ve Müslümanların müttefikleri ile savaş yaptıkları zaman, ahidlerine vefa göstermişlerdir." Bu izaha göre mânâ: "Onları müttakilerin sözü üzerine durdurdu" diye anlaşılacaktır. Bu durumda, *"söz"*: Sulhun zımmında bulunan *ahid*, *"onları durdurmak"* da; onları sulh ve sulhe vefada durdurmak anlamında olmaktadır.

Arap dil bilimcilerinin belirttiklerine göre *"kelime=söz"* bazen tek bir lâfızda kullanılır ama onunla birbiri ile irtibatlı bir çok kelâm (söz) anlamı kastedilir. Meselâ bir kasidenin tamamına, *kelime* denilir. İşte *kelime-i şehadet* bu kabildendir. Radîy şöyle demiştir: "Mecazi olarak kaside ve cümleye *kelime* denilir. Meselâ bir şiir için, kelimetü şâir= şairin sözü ifadesi kullanı-

lır. *"Rabbinin kelimesi tamam oldu..."* (En'am: 115) âyetindeki *kelime* de bu kabildendir.

Kelime Arap dilcilerine göre, yaralamak anlamına gelen *kelm* kökünden türemiştir. Kelime ile kökü olan kelm arasındaki ilgi, sözün kalbe etkisidir.

Buradaki *"takva sözü"*nden maksat, takvanın hakikati ve keyfiyetidir. Çünkü hakikat, şahsî ve maddî eklerden soyutlanmış şeydir. Allah Teâlâ Müslümanlara, yaratılışın aslındaki sâfıyete, sonradan katılan eklerden tam anlamıyla soyutlanmaya ve yakîni iman gücüne ermeleri için takvânın hakikatini yüklemiştir.

«Zaten onlar buna pek lâyık ve ehil kimselerdi.» Yani Allah'ın takdiri ve ilminde onlar buna fazlasıyla lâyık ve muttasıftırlar. Kâfirlerden daha çok lâyıktırlar.

«Allah her şeyi hakkıyla bilendir.» Yani bilinebilen türden her şeyi en iyi şekilde bilir. Her şeyin hakkını bilip hak sahiplerine verir. Müslümanların takvaya her ümmetten daha çok lâyık oldukları da Allah'ın bilgisi dahilindedir.

27. «Andolsun ki Allah, Rasûlünün rüyasını doğru çıkardı.» Yani ona doğru rüyalar gösterdi. Bu rüyadan maksat, sûrenin başında geçen, Rasûlüllah'ın Hudeybiye'ye çıkmadan önce gördüğü rüyadır. O rüyaya göre Hz. Peygamber ve ashabı, başlarını traş etmiş veya kısaltmış vaziyette güven içerisinde Mekke'ye girdiler. Rasûlüllah bu rüyayı ashabına anlattı. Onlar sevindiler, neşelendiler ve o yıl içerisinde Mekke'ye gireceklerini zannettiler. Fakat giriş gecikince bazı münafıklar: "Vallahi traş olmadık, saçlarımızı kısaltmadık, Mescid-i Haram'ı da görmedik" dediler. Bunun üzerine bu âyet indi.

Âyet, rüyanın hak olduğunun, mütezile ve kelâmcıların cumhurunun zannettikleri gibi bâtıl olmadığının delilidir. Bir hadis-i şerifte: *"Sâlih rüya peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür,"* [12] buyurulmaktadır.

Âyetteki *"hak"* yani rüyanın doğru çıkmasından maksat, sahih maksada

12- Hadisi, Buhârî, Müslim ve Mâlik Muvatta'da şu lâfızla tahric etmişlerdir: *"Sâlih kişinin görmüş olduğu güzel rüya, nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür."* Bir başka rivayet de şu şekildedir: *"Mü'minin rüyası, nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür."* Hadisin Buhârî, Müslim ve Sünen'lerde bir çok rivayeti vadır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/254.

ve imanda samimi olanlarla müterreddit olanların arasını ayırmaktaki hikmete uygun olmasıdır. Ya da, bu rüyanın karışık hiçbir aslı esası olmayan rüyalardan olmadığı kastedilmektedir. Çünkü Rasûlüllah'ın gördüğü, Allah'ın takdir ettiği vakitte mutlaka gerçekleşir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. O vakitte ertesi yıldır.

Âyetteki *"hak"* kelimesinin Allah'ın isimlerinden olan *"Hak"* veya bâtılın zıddı olan *"hak"* olup yemin anlamında kullanıldığı, sonraki cümlenin de, yeminin cevabı olduğu da caiz görülmüştür.

«İnşaallah siz» düşmanlardan **«güven içinde, başlarınızı»** yani saçınızın tamamını **«traş etmiş ve»** saçınızın bir kısmını **«kısaltmış olarak,»** yani bazınız saçını traş etmiş, geri kalanlarınız da kısaltmış olarak. Âyette traş, saçların uçlarının kesilmesi anlamındaki kısaltmadan önce anılmıştır. Çünkü ihramdan çıkarken, traş olmak, kısaltmaktan daha efdaldir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Mina'da başını traş etmiş, bir tarafının saçlarını Enes b. Mâlik'in annesi olan Ümmü Süleym'in kocası Ebû Talha'ya vermiştir. Enes'in sülâlesi, aralarında saçları hediye olarak birbirlerine verirlerdi. Kadınların başlarını traş etmeleri ise müsledir, [13] haramdır. Erkeklerin sakallarını traş etmelerine benzer.

«Korkusuzca» yani ondan sonra kimseden korkmadan **«mutlaka Mescid-i Haram'a gireceksiniz.»** Bu cümle mahzuf bir yemine cevaptır. "Vallahi ertesi yıl, Mescid-i Haram'a gireceksiniz," takdirindedir.

Âyeti kerimede Allah Teâlâ Müslümanların Mescid-i Haram'a girecekleri vaadini kendi dilemesine bağlamıştır. Yani *"inşallah"* demiştir. Bunu, vaadlerinde böyle demelerini kullarına öğretmek için yapmıştır, Allah, vaadinin tahakkukundan şüphe ettiği için değil. Zira O, bu tür şeylerden münezzehtir. Bu izah, Sa'lebî'nin şu sözleri ile aynı mânâdadır: "İnsanlar bilmedikleri konularda inşallah desinler diye, Allah Teâlâ bildiği şeylerde inşallah demiştir."

Bu ifadede ayrıca, onların Mekke'ye girmelerinin kendi güç ve kuvvetlerinden dolayı değil, Allah'ın dilemesine bağlı olduğuna işaret vardır. Ya da maksat, bazı mü'minlerin ölüm, başka yerde olma ve benzeri sebeplerden dolayı oraya giremeyeceklerine işaret vardır.

13- Müsle, insanın kulak, burun ve benzeri yerlerini keserek cezalandırmak, işkence etmektir. (Mütercim.)

Haddâdî'de şöyle der: "Bazen teberrüken gerçeği ifade için de inşallah denilir. 'Allah inşallah seni bağışladı' sözü bu kabildendir. 'İnşaallah ben mü'minim' demeyi doğru bulan kimse için bu âyet delil olmaz. Çünkü bu sözle, halihazırda olan imanından haber verilmektedir. Burada, inşallah demek muhaldir." *Aynü'l-Meânî*'de de böyle denilmektedir.

Rivayet edilir ki Hz. Peygamber, kabristana girdiği zaman, "*Esselâmu aleyküm ey kabir ahalisi! İnşallah biz de sizlere katılacağız,*" derdi. Dirilerin ölülere katılacakları kesin olmasına rağmen, teberruken *inşallah* dedi. Bir görüşe göre de Rasûlüllah iman üzere ölerek size katılacağız anlamında böyle demiştir.

«Allah sizin bilmediğinizi bildi de» yani gösterdiği doğru rüyanın peşinde, onun doğruluğuna şehadet eden şeyi yapmayı gerektiren, sizin bilmediğiniz hikmeti fiilen bildi. O yüzden **«bundan önce»** yani Mescid-i Haram'a girme konusunda gösterdiği şeyin tahakkukundan önce **«size yakın bir fetih nasibetti.»** O, Hayber'in fethidir. Rasûlüllah'ın rüyasından on beş gece sonra gerçekleşmiştir. Bu fethin gerçekleşmesinin gelecek zaman için kullanılan edatlara bağlı kalınmadan ifadelendirilişi, Rasûlüllah'ın rüyasının aynen dediği gibi doğru olduğuna delâlet etmesi ve mü'minler için bir alâmet olması içindir.

هُوَ ٱلَّذِىٓ أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ وَدِينِ ٱلْحَقِّ
لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾ مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ ٱللَّهِ ۚ
وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلْكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ تَرَىٰهُمْ رُكَّعًا
سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضْوَٰنًا ۖ سِيمَاهُمْ فِى وُجُوهِهِم
مِّنْ أَثَرِ ٱلسُّجُودِ ۚ ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ ۚ وَمَثَلُهُمْ فِى ٱلْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ

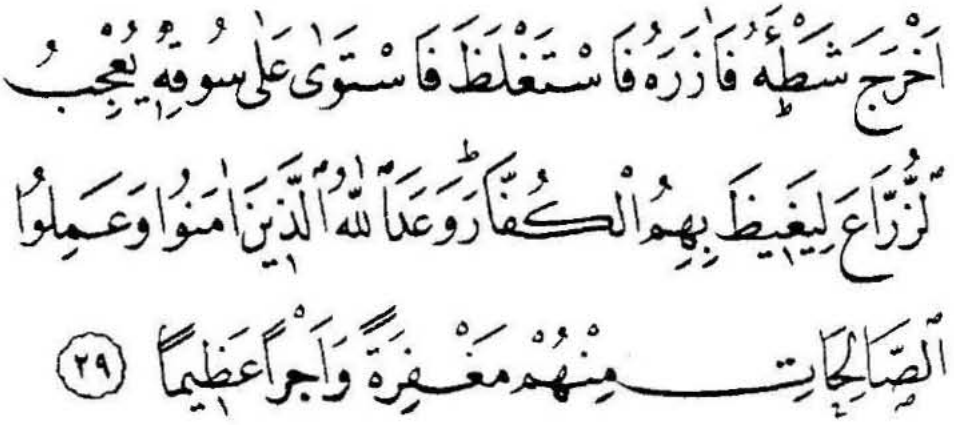

28. O, bütün dinlerden üstün kılmak için, Peygamber'ini hidayetle ve hak din ile gönderendir. Şahit olarak Allah yeter.

29. Muhammed Allah'ın Rasûlüdür. Onunla birlikte olanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Onlar Allah'tan lütuf ve rızasını isterler. Onların secde izinden nişanları yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar, filizini yarıp çıkarmış, git gide onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekincilerin de hoşuna gider. (Bu benzetme), onlarla kâfirleri öfkelendirmek içindir. Allah, onlardan inanıp iyi amel işleyenlere mağfiret ve büyük mükâfat vaadetmiştir.

28. «**O,**» Allahu Teâlâ, «**bütün dinlerden üstün kılmak için,**» yani hak olanlardan zamanın değişmesi ile değişen bazı hükümleri neshetmek, bâtıl olanların bâtıl olduğunu göstermek ya da Müslümanları, diğer din mensupları üzerinde üstün kılmak suretiyle hak dini diğer muhtelif dinlere galip ve üstün kılmak için «**Peygamber'ini hidayetle**» yani Allah'tan başka ilâh olmadığı inancından ibaret olan tevhidle «**ve hak din ile**» İslâmla «**gönderendir.**» *"Hak"*; sabit, diğer dinleri nesheden ve ortadan kaldıran, anlamındadır.

Allah Teâlâ vaadini yerine getirdi. İslâm dini karşısında mağlup olmadık hiç bir din bırakmadı. O bölgede Müslüman veya Müslümanların zimmetinde olmayan hiç bir fert kalmadı. Sen nice kalabalık ülkelerin fethedildiğini, güçlü kralların altedildiğini görüyorsun ki bunlarla, Allah'ın gücünü kuvvetini anlarsın.

Âyeti kerimede, vaadolunan fetih ve mü'minlerin nefislerine, daha başka

ülkeleri de fethedeceklerini, daha başka bölgelere de galip geleceklerini yerleştirmek konusunda başka bir te'kid de vardır. Az önce de işaret edildiği üzere, Allah bu vaadini gerçekleştirmiştir.

Vaadettiği şeylerin kesin olarak gerçekleşeceğine veya mûcizeler göstermek suretiyle Hz. Muhammed'in peygamberliğine -kâfirler şehadet etmese de- **«şahit olarak Allah yeter.»**

İbn Abbas'ın (r.a.) şöyle dediği rivayet olunmuştur: Allahu Teâlâ'nın şu âyetle Hz. Muhammed'in peygamberliğine şahitlik etmiştir.

29.«Muhammed Allah'ın Rasûlüdür.» Yani hidayet ve hak dini ile gönderilen bu peygamber, Allah'ın Rasûlü Muhammed'dir. **«Onunla»** yani Rasûlüllah'la **«birlikte olanlar da kâfirlere karşı»** aslanın avına karşı olduğu gibi **«çetin, kendi aralarında»** ise babanın evlâdına olduğu gibi **«merhametlidirler.»** Onlar dinlerine karşı çıkanlara şiddet ve salâbet, dinlerine muvâfakat gösterenlere de yumuşaklık ve merhamet gösterirler. Nitekim bir başka âyette de: *"Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönse de (bilinsin ki) yakında Allah öyle bir topluluk gönderir ki Allah onları, onlar da Allah'ı severler; mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı da onurlu ve şiddetlidirler,"* (Maide: 54) buyurulmaktadır.

Eğer âyet-i kerimede sadece *"kâfirlere karşı çetin"* ibaresi ile yetinilse idi, Müslümanların kötü kalpli katı varlıklar oldukları hissi verilebilirdi. Bu yüzden peşinden *"kendi aralarında merhametlidirler"* cümlesi getirildi.

«Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün.» Namaza devam ettikleri için sen onları rükû ve secde ederlerken görürsün. **«Onlar Allah'tan lütuf ve rızasını»** yani sevap ve rızasını **«isterler. Onların secde izinden nişanları»** alâmetleri **«yüzlerinde»** sabit**«dir.»** Bir şeyin eseri (izi), varlığına delâlet eden şeydir. *Müfredat*'ta böyle tarif edilmektedir.

«İşte bu,» üstün özellikler **«onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir:»** Mü'minlerin özellikleri, farklılıklarını te'kid ve iyice anlaşılması için tekrar edilmiştir. Tevrat, Hz. Musa'nın kitabıdır. İncil ise Hz. İsa'nın kitabıdır. Din ortadan kalkıp kaybolduktan sonra, yeniden ortaya çıkdığı için bu ad verilmiştir. **«Onlar, filizini»** yani dallarını **«yarıp çıkarmış, git gide onu»** o filizi **«kuvvetlendirerek kalınlaşmış,»** ince iken kalın hale gelmiş **«gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler»** Tohumdan ilk çıkan ekin anne, ondan dallanıp ayrılan da evlât ve filiz yerindedir.

"Filiz" diye terceme ettiğimiz *"şat'ehû"* kelimesi için *Müfredat*'da "Ekinin dalları, ondan çıkıp, iki tarafından ayrılan şeyler" denilmektidir **«ki bu, ekincilerin de hoşuna gider.»** Yani kuvvetli oluşu, kesafeti, kalınlığı, güzel görüntüsü ve uzun boyu ile onları sevindirir.

Allah Teâlâ bu benzetmeyi, İslâmın ilk günlerinde azken günbegün insanları şaşırtacak derecede çoğalan, güçlenen, işleri günbegün ivme kazanan Müslümanlar için yapmıştır.

"Allah Teâlâ Peygamber'in ashabını, nasıl filizini çıkaran bir ekine benzetti? Niçin onları atlara ve meyve veren büyük ağaçlara benzetmedi?" gibi gereksiz sorular variddir. Bu sorulara şöyle cevap verilir: Çünkü Rasûlüllah'ın ashabı, zayıf olarak çıkan sonra büyüyüp filiz veren ve çoğalan ekin gibi, ilk başta gayet azdılar. Sonra artıp, çoğalmaya başladılar. Zira ekin ekilir ve hasat edilir. Müslümanlar da aynıdır. Onlardan bazıları ölür, sonra yerlerine başkaları gelir. Büyük ağaçlar ise böyle değiller. Onlar uzun seneler oldukları halde kalırlar. Ayrıca bir tek tohumdan bir sürü başak çıkar. Ekinin dışında böyle bir şey yoktur.

İnsanların amelleri gelişip çoğaldığı gibi, bedenleri de çoğalır. Meselâ Hz. Hüseyin'le birlikte tüm ailesi öldürülmüştü. Sadece küçük olduğu için, oğlu Zeynelâbidin Ali (r.a.) kurtulmuştu. Allah Teâlâ onun sulbünden bir çok pâk, temiz nesil meydana getirdi.

«(Bu benzetme), onlarla kâfirleri öfkelendirmek içindir.» *"Öfkelendirmek"* diye terceme ettiğimiz *"ğayz"* kelimesi en şiddetli öfke anlamındadır. O, kalpteki kanın kaynamasından dolayı insanın hissettiği hararet, diye ifade edilmektedir. Yani Allah Mekke müşriklerini Arap olan ve Arap olmayan kâfirleri öfkelendirmek için onları büyüyen ve kuvvetlenen ekin gibi yaptı.

«Allah, onlardan inanıp iyi amel işleyenlere mağfiret ve büyük mükâfat vaadetmiştir.» Kâfirler, Müslümanların dünyadaki izzet ve şereflerinin yanısıra, onlar için âhirette hazırlanan şeyleri işitince, son derece öfkelendiler.

Ben fakir derim ki: Kâfirlerin bakış açıları, mücadele ettikleri ve kıskançlık duydukları dünyalıklara hastır. İnanmadıkları âhiret gününde mü'minler için hazırlanan şeyler onları nasıl öfkelendirmez?

Allah'ın yardımıyla Fetih Sûresi sona erdi.

HUCURÂT SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 18 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ
إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ
فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ
أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾

1. Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah hakkıyla işiten, hakkıyla bilendir.

2. Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden daha fazla yükseltmeyin. Ona, birbirinize bağırdığınız gibi yüksek sesle bağırmayın. Aksi halde siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider.

1. «Ey iman edenler!» Söze nida ile başlamak, muhataplara, gelecek hükme daha çok dikkat etmelerini ve onu kabullenip gözetmeye daha çok özen göstermelerini tenbih içindir. Muhatapların iman ile nitelendirilmesindeki hikmet de, onları gayrete getirmek ve bu özzelliğin, istenileni yapmayı onu

ihlâlden kaçınmayı gerektiren bir şey olduğunu bildirmektir.

Herhangi bir işte **«Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda öne geçmeyin.»** Allah ve Rasûlü hükmetmeden veya izin vermeden önce hüküm vermeyin. Böylece ya vahiyle amel etmiş veya Rasûlüllah'a uymuş olursunuz. Yaptığınız ve terkettiğiniz tüm söz ve fiillerde **«Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah»** sözlerinizi **«hakkıyla işiten,»** yaptıklarınızı da **«hakkıyla bilendir.»** O halde korkulmak ve gözetilmek O'nun hakkıdır.

Âyet, tüm söz ve fiilleri kapsar. Bu yüzden *"öne geçmeyin"* fiilinin mef'ulü (tümleci) zikredilmemiştir. Böylece âyeti dinleyen, bu hükmün öne geçirilmesi mümkün olan her yerde geçerli olduğunu anlar.

Âyet, Allah'ın kullarına karşı şefkatini beyan etmektedir. Çünkü tüm günahkârlıklarına rağmen onları mü'minler diye isimlendirmiştir. "Ey isyan edenler!" dememiş, *"Ey iman edenler!"* demiştir. Bu, bir övgü seslenişidir.

2. «Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden daha fazla yükseltmeyin.» Mücerred söz ve fiille haddi aşma yasaklandıktan sonra, Rasûlüllah'ın huzurunda sözle haddi aşmanın keyfiyeti açıklanarak, bundan sakınılması vurgulanmıştır. "Seslerinizi Rasûlüllah'ın sesinin ulaştığı sınırın ötesine ulaştırmayın" mânâsı kastedilmiştir.

Abdullah b. Zübeyr'den rivayet edildiğine göre âyetin iniş sebebi şudur: Benî Temîm'den Akra' b. Hâbis Rasûlüllah'ın yanına geldi. Hz. Ebû Bekir, Rasûlüllah'tan o zatı kabilesine reis yapmasını istedi. Orada bulunan Hz. Ömer: "Yâ Rasûlellah! Onu değil, Ka'ka' b. Ma'bed'i yap," dedi. Ebû Bekir ve Ömer Hz. Peygamber'in yanında yüksek sesle konuşmaya başladılar. Ebû Bekir Ömer'e: "Sen sırf bana muhalefet olsun diye söyledin," dedi. Ömer: " Hayır, maksadım sana muhalefet değil," dedi. Bu olay üzerine bu âyet indi. Bundan sonra Hz. Ömer, Rasûlüllah'ın yanında konuşurken sesini ancak anlaşılabilecek kadar çıkarırdı. Hz. Ebû Bekir de: "Kendi kendime Rasûlüllah'la ebediyyen ancak sırdaş bir arkadaşımla konuştuğum gibi konuşacağıma yemin ettim," demiştir.

Onunla konuştuğunuzda **«ona, birbirinize bağırdığınız gibi yüksek sesle bağırmayın.»** *"Bağırmak"* diye terceme ettiğimiz *"cehr"* bir şeyin görülmesi veya duyulması için iyice ortaya çıkması demektir. "Onu apaçık gördüm" anlamında "raeytühû cehâren" denilir. Bir âyette: *"Sizden sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen (O'nun ilmin-*

de) eşittir." (Ra'd: 10) buyurulmaktadır.

Âyetin anlamı şudur: "Seslerinizi kendi aranızda olduğu gibi yükseltmeyin. Sesinizi onun sesinden daha alçak tutun. Ona hitabederken, ulu, heybetli biri ile konuşurken olduğu gibi, fısıltıya yakın bir şekilde hafif konuşun. Peygamberliğin vakarını koruyun."

«Aksi halde siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider.» Sanki şöyle denilmiştir: Amellerinizin boşa gitmesi endişesiyle yasaklandığınız şeyi yapmayın. Bu, *"...Şaşırmamanız için Allah size açıklama yapar."* (Nisâ: 176) âyetine benzer.

Âyette yasaklanan sesi yükseltmekten maksat, küçümsemeden veya umursamadan dolayı yükseltmek değildir. Çünkü bu maksatla yükseltmek, küfürdür. Aynı şekilde maksat, savaşta veya inatçı bir kâfirle yapılan mücadelede ya da düşmanı korkutmak ve benzeri bir şey için yükseltmek de değildir. Çünkü bunda sakınca yoktur, çünkü Rasûlüllah bundan rahatsız olmaz. Dolayısıyla yasaklama, onu içermez.

İbn Abbas (r.a.)'dan gelen rivayette âyet, Sabit b. Kays b. Şemmâs hakkında nazil olmuştur: O zatın kulağı ağır duyuyordu ve gür sesli idi. Bazen Rasûlüllah'la konuşurdu, Efendimiz ondan rahatsız olurdu. Enes'den gelen rivayete göre, âyet inince Sabit kayboldu. Rasûlüllah adamı soruşturdu. Durumu kendisine haber verildi. Rasûlüllah Sabit'i çağırıp, halini sordu. Sâbit: "Ya Rasûlüllah! Bu âyet sana indi. Ben gür sesli bir adamım, amelimin boşa gitmesinden korkuyorum," dedi. Hz. Peygamber: *"Sen öyle değilsin. Hayırla yaşar, hayırla ölürsün. Sen cennetliksin,"* buyurdu.

Âyetin bu bölümünde insanları yasaklandıkları şeyden kaçındırmada mübalâğa vardır. Amelin boşa gitmesi, bâtıl olmasıdır. Râğıb *"boşa gitme"* diye terceme ettiğimiz *"habt"* kelimesi ile ilgili olarak şöyle der: "*Habt*, hayvanın haddinden fazla yem yiyip karnının şişmesi, ondan hiç bir şey çıkmayacak hâle gelmesidir."

Bu âyet indikten sonra sahabiler, Hz. Peygamber'le fısıltıya yakın bir sesle konuşurlardı.

Bazı âlimler, Rasûlüllah'ın kabri şerifi yanında sesi yükseltmeyi ve selâmlarken kabre dört arşından daha fazla yaklaşmayı mekruh görmüşlerdir. Bazı âlimler de, fukaha meclisinde, onları ta'zim için, sesi yükseltmeyi mek-

ruh görmüşlerdir. Çünkü onlar, peygamberlerin vârisleridir.

Süleyman b. Harb şöyle der: "Hammad b. Zeyd, Hz. Peygamber'in bir hadisini anlatırken yanındaki bir adam güldü. Hammad öfkelendi ve: "Ben Rasûlüllah'ın vefatından sonra onun hadisi söylenirken sesi yükseltmeyi, o hayatta iken yanında sesi yükseltmek gibi görürüm," dedi. Sonra kalktı ve o gün hadis okumaktan vazgeçti.

Özetle; hem hadisin hem de muhaddisin yanında sesi yükseltmek mekruhtur. Üstelik gülmek, alay ve küçümsemekten uzak olmaz. Ciddi olan meclisin ise buna tahammülü yoktur. Eğer eskiler, günümüzün va'z ve ders meclislerine girseler, gördükleri edepsizlik ve kötülüklerin çokluğundan dolayı anında çıkarlardı. Allah'tan bizi yüce ahlâk ve edeple edeplenenlerden kılmasını dileriz.

إِنَّ ٱلَّذِينَ يَغُضُّونَ

أَصْوَٰتَهُمْ عِندَ رَسُولِ ٱللَّهِ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱمْتَحَنَ ٱللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ ۚ
لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَآءِ ٱلْحُجُرَٰتِ
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا۟ حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ
لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾

3. Allah Rasûlünün yanında seslerini kısanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlar için bağışlanma ve büyük mükâfat vardır.

4. Odaların arkasından seni çağıranların çoğu aklı ermez kimselerdir.

5. Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi,

elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

3. «Allah Rasûlünün yanında seslerini kısanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir.» Mü'minler yasaklandıkları şeyi yapmaktan sakındırıldıktan sonra, onu bırakmaya teşvik edilmektedir. İşte edebe riayet arzusu ve yasağa muhalefet korkusuyla Rasûlüllah'ın yanında sesini alçaltanlara bu mükâfat vardır. Kalplerin takva ile imtihan edilmesinden maksat, onları takva ile doldurmaktır. Altını eritip, iyisini kötüsünden ayırmaya "imtihânü'z-zeheb" denilir. *el-Esas* adındaki eserde: 'mehane'l-edîme' cümlesi, deriyi gerip genişletti anlamındadır," denilmektedir. "Allah onları kalplerini imtihan etti" ifadesinin anlamı kalplerini açtı ve genişletti demektir.

Hz. Ömer'den bunun; "Ondan şehvetleri giderdi, yani şehvetlerin sevgisini alıp, kötü ahlâkın kirlerinden temizledi, güzel ahlâkla süsledi," anlamında olduğu rivayet edilmiştir.

«**Onlar için**» âhiret günahlarından **«bağışlanma ve büyük mükâfat vardır.»** Onu ne seslerini kısmaları ne de diğer taatleri karşılamaz.

4. «Odaların arkasından seni çağıranların...» Odaların arkasından maksat, önü olsun, ardı olsun, odaların dışıdır. Çünkü, odanın arkası, hangi tarafta olursa olsun kişiye odanın gizli kaldığı yerdir. Bu cihetin mutlaka dışarıda olması gerekir. Çünkü içi, oradaki kişiye gizli değildir.

Odalardan maksat, Hz. Peygamber'in hanımlarının odalarıdır. Onların her birinin bir odası vardı ve toplam dokuz tene idi. Odaya, kişiyi, duvar veya başka bir şeyle koruduğu, başkasının ona ortaklığına mani olduğu için, "*hacr*" kelimesinden türeme olan "*hucre*" denilmiştir.

Sahabilerin odaların arkasından ünlemeleri, ya odalara gelip teker teker her birinin arkasından, her bir odaya ya da birer birer dağılıp Peygamber'i çağırmalarıdır. Çünkü onlar, Rasûlüllah'ın nerede olduğunu tam bilemiyorlar, kimi şu odaların kimi de öteki odaların arkalarına gidip çağırmışlardı.

Denildiğine göre Rasûlüllah'ı çağıran, Ekra' b. Habis idi. Bu zat Benî Temîm kabilesinin şairi idi. Rasûlüllah'a gelen yetmiş kişilik bir heyetin içinde idiler. Öğle vakti, Peygamber uyurken gelip "Ey Muhammed! Bizim yanı-

mıza çık. Biz, övmesi süs, yermesi leke olanlarız," dediler.

«Çoğu aklı ermez kimselerdir.» Çünkü onların aklı olsaydı bu derece düşük bir mertebeye cesaret edemezlerdi. Aksine, şu aşağıdaki âyette belirtildiği gibi, kapının önünde oturup onu çıkıncaya kadar beklemek nezaketi gösterirlerdi.

5. «Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi,» yani sen çıkıncaya kadar bekleselerdi **«elbette kendileri için»** acele etmelerinden **«daha iyi olurdu.»** Çünkü o sevap ve övgüyü gerektiren, Rasûlüllah'a saygı ve güzel edebe riayettir.

İbn Abbas bu âyet konusunda şu bilgiyi vermektedir: Hz. Peygamber (s.a.v.) Benü'l-Anber kabilesine bir seriyye (birlik) gönderdi. Birliğin başına Uyeyne b. Husayn'ı geçirdi. Benü'l-Anber'liler, kendilerine doğru gelen birliği haber alınca, ailelerini bırakıp kaçtılar. Uyeyne de onları esir edip, Rasûlüllah'a getirdi. Bundan sonra onların erkekleri, çocuklarını kurtarmak için öğle vakti Medine'ye geldiler. O esnada Hz. Peygamber ailesinin yanında uyumakta idi.[1] Çocuklar babalarını görünce ağlayarak sızlandılar. Rasûlüllah'ın her bir hanımı için bir oda vardı. Adamlar, "Ey Muhammed! Bize çık," diye bağırmaya başladılar ve Hz. Peygamber'i uyandırdılar. Rasûlüllah onların yanına çıktı. "Ey Muhammed! Ailelerimizi bize ver" dediler. Bunun üzerine Cebrâil inip: "Allah sana, seninle onlar arasında birisini tayin etmeni emrediyor," dedi. Rasûlüllah onlara: "*Sabre b. Amr'ın benimle sizin aranızda hakem olmasına razı mısınız? O sizin dininizde,*" dedi. "Evet" dediler. Sabre: "Ben onların yarısını serbest bırakmanı, yarısını köleleştirmeni uygun görüyorum," dedi. Hz. Peygamber: "*Ben razıyım*" buyurup, yarısını serbest bıraktı, yarısını köleleştirdi. Mukâtil: "'*Bu, onlar için daha iyi olurdu.*' Çünkü sen hepsini karşılıksız salıverecektin." dedi.

«Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.» Bağışlaması bol, rahmeti geniştir. O'nun sahası, tevbe edip durumlarını düzeltirse bu terbiyesizleri almayacak değildir.

1- Buradaki uyku, öğle vaktinde uyumak anlamında olan "kaylûle" kelimesi ile ifadelendirilmiştir. "*Nice memleketler var ki Biz onları helâk ettik. Azabımız onlara geceleyin yahut gündüz istirahat ederlerken geldi.*" (A'raf: 4) âyetindeki gündüz istirahatından maksat da kaylûle denilen gündüz uykusudur.

Burada işaret edilmesi gereken birkaç nokta var:

1. Âyet, Hz. Peygamber'in mertebesine ve her halükârda ona karşı edepli olmanın gerekliliğine dikkat çekmektedir. Onlar, Efendimizin kıymetini takdir edecek akıldan yoksun oldukları için böyle çağırmışlardır. Eğer onun değerini bilselerdi, kapısını tırnaklarıyla çalarlardı.

Rasûlüllah'la birlikte iken edep gerekli olduğu gibi, ilmiyle amel eden âlimler gibi onun izinde gidenlere karşı da edepli olunmalıdır. Bilginlerden bir grup, diğerlerinin kapısı önünde otururlar, o bir ihtiyacı için çıkıncaya kadar, saygılarından dolayı kapısını çalmazlardı.

Ebû Ubeyde Kasım b. Sellâm şöyle demiştir: *"Eğer onlar sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi..."* âyetinden dolayı hiç bir âlimin kapısını çalmadım. Dışarı çıkıncaya kadar sabrederdim.

Bir hadiste: "*Rabbim beni terbiye etti, terbiyemi güzel yaptı,*" buyurulmaktadır. (2)

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: "Büyüğe saygılı, küçüğe merhametli, insanlara yumuşak davranmak hikmetin eseridir. Eğer dostun senden üstünse, ona saygılı, denginse vefalı, senden aşağı ise merhametli davran. Âlimse saygı ve hizmetle, cahilse siyasetle, zenginse minnetsiz, fakirse cömert davran."

Hikmet sahiplerinden birisi de şöyle demiştir: "İnsanlara öyle davranın ki, ölürseniz ağlasınlar, kaybolursanız özlesinler."

2. Cehaleti yermek, akıl ve ilmi övmek. Aklın şerefi; akıl, ilim ve güzellikle anlaşılır. Öyleki en iri ve en kuvvetli hayvan, insanı görünce ondan korkar ve çekinir. Çünkü hilesiyle kendisine üstün geleceğini hisseder.

Büyüklerden birisi şöyle der: "Akıllı, sözü kalbinin arkasında olan kişidir. Konuşmak istediği zaman onu kalbine sorar ve bakar. Eğer menfaatine ise söyler, zararına ise tutar, söylemez. Ahmağın sözü, dilinin kenarında aklı kucağındadır, kalktığı zaman düşer."

Hz. Ali de şöyle demiştir: "Akıllının dili kalbinde, ahmağın kalbi ağzındadır. Edep, aklın suretidir. Kötü edeple, şeref olmaz. Cehaletten daha kötü hastalık yoktur. Akıl tam olunca, söz eksik olur. *İnsanların cehenneme yüzü-*

2- Hadisi İbnü's-Sem'anî, *Edebu'l-İmlâ* da İbni Mes'ud'dan merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. el-Fethu'l-Kebîr, 1/59.

koyun atılmaları ancak dilleri yüzündendir." [3]

3. *"Eğer onlar sabretselerdi..."* âyetinin iniş sebebine bakmanın inceliğini düşün. Âhirette şefkat kapısının açılmasını bekle. Kıyamet günü şefaatçi o Peygamberdir. Kıyamet günü, insanların peygamberlere sığınacakları haktır. Bu, Hz. Muhammed'e ulaşıncaya kadar devam edecektir. Onun yanında olmadan muratlarına ermeleri katiyyen mümkün değildir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Âdemoğulları dirildiklerinde, (kabrinden) ilk çıkacak olan benim. Bir heyet olduklarında reisleri ve sözcüleri benim. Umutlarını yitirdiklerinde müjdeleyicileri, haşrolunduklarında şefaatçileri benim. Livaü'l-Hamd (hamd sancağı) benim. Rabbim katında, Âdem'in en saygın kulu benim, Bu bir öğünme değildir."* [4]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا
عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾ وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ ۚ
لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ
الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ
وَالْعِصْيَانَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً ۚ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾

3- Bu son cümle, Tirmîzî'nin *İman*'da, İbn Mâce'nin *Fiten*'de ve Ahmedin *Müsned*'de rivayet ettikleri hadisin bir bölümüdür. Müsned, 5/231.

4- Hadisi Tirmizi, *Menakıb*'da rivayet etmiş, *"hasen"* demiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*.8/527.

6. Ey iman edenler! Eğer bir fâsık size bir haber getirirse onu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa sataşırsınız da yaptığınıza pişman olursunuz.

7. Şunu da bilin ki Allah'ın Rasûlü içinizdedir. Eğer o birçok işte size uysaydı, mutlaka sıkıntıya düşerdiniz. Ama Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde süsledi. Küfrü, fasıklığı ve isyanı da size çirkin gösterdi. İşte onlar doğru yolda olanlardır.

8. Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

6. «Ey iman edenler! Eğer» kim olursa olsun herhangi **«bir fâsık size»** herhangi **«bir haber getirirse onu araştırın.»** Âyette, "getirdiğinde" değil de *"getirirse"* denilmesi gösteriyor ki, fâsıkların kendilerine yalan söyleme umutlarının kalmaması için, mü'minlerin sürekli bu özellik üzerinde olmaları gerekir.

Âyette muradedilen anlam şudur: "Eğer size bir fâsık, kalbe tesiri büyük olan mühim bir haber getirirse, onun doğru mu yoksa yalan mı olduğunu araştırıp öğrenin. Onun sözüne hemen güvenmeyin. Çünkü genel anlamda fısktan sakınmayan, bir çeşit fısk olan yalandan da sakınmaz.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.), Velid b. Ukbe b. Ebî Muayt'ı zekât toplamakla görevli olarak Benî Mustalık kabilesine gönderdi. Onunla, anılan kabile arasında, cahiliyye dönemindeki bir kan davası yüzünden kin ve soğukluk vardı. Benî Mustalık'lılar Velid'in geldiğini duyunca onu, binitli olarak karşıladılar. O ise kendisi ile vuruşacaklarını zannederek, korkuyla döndü ve Hz. Peygamber'e: "Onlar dinden döndüler, zekât vermeyi reddettiler ve beni öldürmek istediler," dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah o kabile ile savaşmaya niyetlendi, bunun üzerine bu âyet indi.

Bir başka rivâyette de denildi ki: Velid b. Ukbe döndükten sonra Hz. Peygamber Halid b. Velid'i bir birlikle Benî Mustalık üzerine gönderdi ve şöyle buyurdu: *"Onlara askerle birlikte gizlice var. Durumlarını araştırarak gizlice gir. Bak bakalım ezan ve benzeri İslâm şiarlarını görecek misin? Eğer görürsen mallarının zekâtını al, göremezsen onlara kâfirlere yaptığın muameleyi yap."* Halid b. Velid denileni yaptı. Akşam vakti onların bölgelerine

vardı. Akşam ve yatsı ezanlarını okuduklarını duydu. Onların tüm gayretleri ile Allah'ın emirlerine uymaya çalıştıklarını gördü. Zekâtlarını alıp, Rasûlüllah'a geldi ve durumu haber verdi. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

«Yoksa bilmeden bir topluluğa sataşırsınız da» gerçek ortaya çıktıktan sonra, onlara **« yaptığınıza pişman olursunuz.»** Olmayan bir şeyden dolayı son derece üzülürsünüz.

Verdiği bir haberin araştırılması emrinin, haber verenin fâsık oluşuna bağlanması, âdil olduğu taktirde tek kişinin haberinin makbul olduğuna işaret sayılmıştır. Âyet ayrıca, jurnalcı, söz taşıyıcı ve gıybetçinin sözüne kulak asmayıp gerçeğin ortaya çıkması için mutlaka araştırılması gereğine de işaret etmektedir. Böylece Müslüman vebalden korunur, yalancı da deşifre olur.

7. «Şunu da bilin ki Allah'ın Rasûlü içinizdedir.» Buradaki *"bilin"* emrinin faydası şudur: Onlar, Rasûlüllah'a gereği gibi saygı göstermekte kusurlu oldukları için, onun mevkiini bilmeyenler durumuna indirilmişlerdir. **«Eğer o birçok işte size uysaydı mutlaka sıkıntıya düşerdiniz.»** *"Sıkıntı"* diye terceme ettiğimiz *"anet"* kelimesi, fesat, günah, helâk, insanın sıkıntıya düşmesi anlamlarına gelir. Bir kimse, sonunda telef korkusu olan bir duruma düştüğü zaman "anete fülânun" denilir.

«Ama Allah size imanı sevdirdi.» Burada hitap, öncekilerin özelliklerinden uzak olduklarını bildirmek ve yaptıklarını övmek için Müslümanlardan bazılarına yöneltildi. Onlar, her işittikleri haberlere inanmayan kâmil mü'minlerdir. **«Ve onu kalplerinizde süsledi»**, güzel gösterdi. Öyle ki, onun aşkı kalplerinizde köklendi. Onun için siz ona lâyık olanı söylediniz ve yaptınız.

«Küfrü, fasıklığı ve isyanı da size çirkin gösterdi.» Buradaki çirkin göstermek, sevginin zıddı olan nefret anlamındadır. Buğz, nefsin hoşlanmadığı bir şeyden nefret etmesi; sevgi de, nefsin rağbet ettiği, arzuladığı bir şeye yönelmesidir.

«İşte onlar» *"Ama Allah size imanı sevdirdi..."* sözü ile istisna edilenler **«doğru yolda olanlardır.»** Hakka ulaştıran doğru yola girenlerdir.

8. «Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah hakkıyla bilendir.» Mü'minlerin hallerini ve onlar arasındaki üstünlük ve seçkinliği bilir. **«Hüküm ve hikmet sahibidir.»** Her yaptığını hikmetin gereğine göre yapar.

Âyet-i kerîme, mü'min olan kişinin fısk ve isyanı sevmeyeceğine delil-

dir. Eğer birisi isyan belâsına düşerse bu, günahı sevdiğinden dolayı değil, şehvetinin baskın çıkmasından ve gafletindendir. Hatta belki de huzur halinde isyan eder. Çünkü bu Allah'ın takdirinin gerçekleşmesidir.

وَإِن طَآئِفَتَانِ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ٱقْتَتَلُوا۟
فَأَصْلِحُوا۟ بَيْنَهُمَا ۖ فَإِنۢ بَغَتْ إِحْدَىٰهُمَا عَلَى ٱلْأُخْرَىٰ فَقَٰتِلُوا۟ ٱلَّتِى
تَبْغِى حَتَّىٰ تَفِىٓءَ إِلَىٰٓ أَمْرِ ٱللَّهِ ۚ فَإِن فَآءَتْ فَأَصْلِحُوا۟ بَيْنَهُمَا بِٱلْعَدْلِ وَ
أَقْسِطُوٓا۟ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا۟
بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

9. Eğer mü'minlerden iki grup birbiriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet birisi ötekine saldırırsa, Allah'ın emrine dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerse, adaletle aralarını düzeltin ve (hep) adaletle davranın. Şüphesiz ki Allah âdil davrananları sever.

10. Mü'minler ancak kardeştirler. O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki size rahmet edilsin.

9. «Eğer mü'minlerden iki grup birbiriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin.» *"Düzeltmek"* diye terceme ettiğimiz *"ıslah"* kelimesinin kökü olan "salâh", faydalı ve düzgün bir hâlde olmak, *"ıslah"* da, bu hâli elde etmek demektir. Buna göre mânâ şudur: "Bu iki grubun arasını öğütle ve Allah'ın hükmüne çağırarak düzeltin." İnsanların arası bozulduğu zaman, aralarını bulmak en büyük taat ve ibadetlerdendir. Mazluma yardım etmek de aynıdır. Bir hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur: Peygamber Efendimiz: *"Size*

orucun, namazın ve zekâtın derecesinden daha efdal bir şeyi haber vereyim mi?" buyurdu. Sahabiler: *"Evet ya Rasûlüllah"* dediler. *"İki kişinin arasını düzeltmektir,"*[5] buyurdu.

Âyeti kerime, Rasûlüllah zamanında, Evs ve Hazreç kabileleri arasında çıkan, hurma dalları ve pabuçlarla yapılan bir dövüş üzerine inmiştir.

İbn Abbas (r.a.)'ın dediğine göre kavganın sebebi şudur: Rasûlüllah (s.a.v.) bir gün eşeği üzerinde, ashaptan içlerinde münafık Abdullah b. Übey'in de bulunduğu bir grubun yanına uğradı. Durup onlara nasihat etti. Eşeği idrarını veya çişini yaptı. Abdullah b. Übey, burnunu tuttu. "Eşeğinin kokusunu bizden uzaklaştır. Onun kokusuyla bize eziyet verdin. Bizden sana kim gelirse ona nasihat et," dedi. Abdullah b. Ravâha (r.a.) bunu duydu ve "Rasûlüllah'ın eşeğine mi böyle diyorsun? Vallahi onun eşeğinin idrarı senin kokundan daha temizdir," dedi. Hz. Peygamber geçip gitti ama Hazreçli olan münafık Abdullah b. Übey ile, Evs'li olan Abdullah b. Revâha arasındaki tartışma uzadı. Hatta birbirlerine kötü söylediler, kavga ettiler. Evs ve Hazreç'ten her birinin taraftarları geldiler, sopalarla veya pabuçlarla ve elleriyle yada kılıçlarıyla dövüştüler. Bu olay üzerine bu âyet indi. Hz. Peygamber onların yanına döndü, âyeti okudu ve aralarını düzeltti.

Âyetin iniş sebebi için başka olaylar da nakledilmektedir. Âyetin, nakledilen olayların tümünün sonunda inmiş olması dolayısıyla rivayetlerin hepsinin sahih olması muhtemeldir.

Âyetteki şart edatı (eğer kelimesi), Müslümanlar arasında bir vuruşma olmasının gerekmediğine işarettir. Çıktığı farzedildiğinde böyle yapılacağı anlatılmaktadır. Âyetin özel bir sebepten dolayı inmesi, hükmün kıyamete kadar Müslümanlar arasında savaş çıkması halinde hepsi için genel olmasına zıt değildir.

«**Şayet birisi ötekine saldırırsa,**» yani Haktan ayrılıp zulme yönelirse ve nasihat kâr etmezse «**Allah'ın emrine**», kitabı azîzinde hükmettiği hükme -o, düşmanlığı kaldırıp sulh yapmaktır- veya Allah'ın emrettiği itaata -*"Allah'a itaat edin, Rasûlüme ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin..."* (Nisâ: 59) âyeti buna delâlet etmektedir.- «**dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer**» sizinle savaşmaktan kaçınarak Allah'ın emrine «**dönerse,**

5- Hadisi Tirmîzî, Ebû Davud, Ahmed ve İbni Hıbban rivayet etmişlerdir: Devamı şu şekildedir: *"Şüphesiz iki kişi arasındaki anlaşmazlık, kökten kazıyıcıdır. Saçı kazır demiyorum, dini kazır."* Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 6/668.

adaletle aralarını düzeltin.» Onlar arasında mücerret bir mütareke ile yetinmeyin. Öyle yaparsanız belki de başka bir vakitte yine kapışırlar. Onun için aralarını Allah'ın hükmüne göre ayırın.

Âyetin baş tarafında, mü'minlerin birbirleri ile vuruşmaları durumunda aralarının düzeltilmesi emredilmiş, adalet kaydı konulmamıştı. Burada ise, aralarının, *"adaletle"* düzeltilmesi özellikle vurgulanmıştır. Çünkü buradaki, vuruşmanın vukuundan sonra olduğu için zulüm endişesi söz konusudur. Çünkü vuruşma, genelde kin ve hiddet doğurur. Nitekim bu, daha sonra âyetin devamında şu şekilde te'kid edilmiştir:

«**Ve (hep) adaletle davranın.**» Yani yaptığınız ve yapmadığınız her şeyde âdil olunuz. «**Şüphesiz ki Allah âdil davrananları**» yani her hak sahibine hakkını veren ve onları en iyi şekilde mükâfatlandıranları «**sever.**»

Âyeti kerime işaret ediyor ki, Müslümanlara isyan eden bir Müslüman, bu saldırıdan dolayı imandan çıkmaz. Çünkü, iki grup birbirleri ile savaştıkları zaman, bunların fasık olduklarında şüphe yoktur. Buna rağmen âyet onları *"mü'minler"* diye isimlendirmiştir. Bununla "büyük günah işleyen dinden çıkar" diyen Mûtezile ve Haricîlerin görüşlerinin bâtıl olduğu ortaya çıkmış olmaktadır.

Hz. Ali (r.a.)'den gelen şu rivayet de buna işaret etmektedir: "Kendisine, Cemel vak'asında ve Sıffîn'de savaşan âsilerin müşrik olup olmadıkları sorulmuş: *"Hayır, onlar şirkten kaçınmışlardır,"* demiş. Münafık olup olmadıkları sorulmuş buna da: *"Hayır, münafıklar Allah'ı çok az anarlar"* demiş, "O halde onların durumu nedir?" denildiğinde: *"Kardeşlerimiz bize isyan ettiler,"* cevabını vermiştir."

Yine bu âyet delâlet etmektedir ki, âsi, isyanını bırakırsa takibata uğramaz. Çünkü o Allah'ın emrine dönmüştür. Kendilerine isyan edilenlere yardım etmek vaciptir. Ama önce nasihat etmek, sulh yapmaları için gayret etmek gerekir. *"Onların arasını düzeltin"* emri buna işaret etmektedir. Çünkü iki grup arasında haksız anlaşmazlıklar çıktığında onlara nasihat etmek ve Allah'ın hükmüne davet etmek vacip olunca, sadece bir taraftan haksız başkaldırı olduğunda nasihat ve hakka davetin gerekliliği öncelikle sabit olur. Çünkü bu davetin ona etki etmesi daha çok umulur.

Şeriat ıstılahında bâği (âsi): Âdil devlet başkanına baş kaldıran kişidir. Âsi ile ilgili hükümler, fıkıh kitaplarının *"büğât"* bahsinde yer alır.

10. «Mü'minler ancak kardeştirler.» Kardeş aslında aynı ana babada veya bunlardan birinde ya da aynı kadının sütünü emmede ortak olan kişilerdir. Bir başkası ile kabilede, dinde, sanatta, muamelede, sevgide ve başka münasebetlerde ortak olan kişiye de istiare yoluyla kardeş denilir. Bazı dilciler, soy bakımından olan kardeşin çoğulunun *ihve*, dostluktan dolayı olan kardeşin çoğulunun da *ihvan* olduğunu söylerler. Ama bunların birbirleri yerine kullanıldıkları da vardır. Bir hadiste Hz. Peygamber: *"Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz."*[6] buyurmuş ve kardeşleri *ihvan* kelimesi ile ifadelendirmiştir. Mü'minler, kan kardeşlerin, dünya hayatının sebebi ve vücudu olan asla yani babaya müntesip oldukları gibi, ebedî hayatın gereği olan asla yani imana da müntesiptirler.

Âyeti kerime, hayatın sebebi olmaları bakımından imanın babaya benzetilmesi esasına dayanan, teşbihi beliğ kabilindendir.

«O halde iki kardeşinizin arasını düzeltin ve...» Cümlenin başındaki *"fâ"* harfi, din kardeşliğinin, araları ıslahı gerektirdiğine işaret etmek içindir. İki kardeşin anılması, araları bozuk olan daha fazla kişinin aralarını düzeltmenin daha öncelikli bir görev olduğunu gösterir. Çünkü daha fazla insan arasında fitne ve fesat daha çok olur.

Yaptığınız ve terkettiğiniz tüm işlerinizde -emrolunduğunuz ara bulmada bunlardandır- takvanızdan dolayı sizin kardeşlerinizi esirgediğiniz gibi esirgeneceğinizi umarak **«Allah'tan korkun ki size rahmet edilsin.»**

Biliniz ki, İslâm kardeşliği, soy kardeşliğinden daha güçlüdür. Çünkü İslâm kardeşliğinin bulunmaması halinde soy kardeşliğinin hiçbir değeri yoktur. Nitekim bir Müslüman ölse ve onun kâfir bir kardeşi olsa, malı o kardeşe değil İslâm kardeşlerine (Müslümanların hazinesine) kalır. Kâfir olan kardeş öldüğünde de onun malı Müslüman kardeşine kalmaz. Çünkü bunların arasını birleştiren fasit bağa itibar edilmez. Muteber olan şer'î bağdır. Nitekim aynı adamın zina mahsulü olan iki kardeş birbirlerine vâris olamazlar. Bu anlam âyetteki *"innemâ= şüphesiz"* kelimesinden anlaşılmaktadır. Sanki âyette şöyle buyurulmaktadır: "Kardeşlik ancak mü'minler arasında olur. Mü'min ve

6- Bu, Buhârî, Müslim, Ebû Davud ve Nesâî'nin rivayet ettikleri uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Hadiste şöyle buyurulur: *"Birbirinize haset etmeyin, buğzetmeyin, sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Allah'ın size emrittiği şekilde kardeşler olun. Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, ona yardımını esirgemez, onu küçümsemez, takva şuradadır, takva şuradadır..."* Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 6/ 522.

kâfir arasında kardeşlik söz konusu olamaz."

Kendin için istediğini kardeşin için istemen, onu sevindiren şeyin seni de sevindirmesi, onu üzen şeyin seni de üzmesi, onu sana karşı yardım durumunda bırakmaman din kardeşliğinin gereklerindendir. Senden yardım isterse yardım et, ister zalim olsun ister mazlum, ona yardım et. Zulmünü engellemen, zalime yardım etmendir. Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez ve onu düşman eline vermez. Her kim kardeşinin bir ihtiyacını giderirse, Allah da onun ihtiyacını giderir. Kim Müslümanın bir sıkıntısını giderirse, Allah da buna karşılık onun kıyamet günü sıkıntılarından birini giderir. Her kim bir Müslümanın ayıbını örterse, Allah da kıyamet gününde onun ayıbını örter."* (7)

Kardeşinin durumunu öyle araştırmalısın ki, hiç bir ihtiyacı sana gizli kalmasın ve senden istemek zorunda kalmasın. Onu özür dilemek zorunda bırakma, ihtiyacını karşıla. Eğer ihtiyacının ne olduğunu bilemezsen, kendini ayıpla, Günah işlediğinde onun için tevbe et, hastalandığında ziyaret et. Bütün bunlar kardeşinin haklarındandır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِنْ نِسَاءٍ
عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُنَّ ۖ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا
بِالْأَلْقَابِ ۖ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ ۚ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾

7- Hadisi Ebû Davud *Sünen*'inde *Kitabü'l-Edeb*'de 4893 numarada, Tirmîzî'de 1486 numarada rivayet ettiler. Hadisin aslı Buhârî ve Müslim'de vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/ 561.

11. Ey iman edenler! Bir grup diğer bir grupla alay etmesin. Belki onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Olur ki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lâkaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü addır! Kim tevbe etmezse onlar zalimlerin ta kendileridir.

11. «Ey iman edenler!» Sizden **«bir grup»** yine sizden **«diğer bir grupla alay etmesin.»** Alay, bir insanın Müslüman kardeşini hor görüp, küçümsemesidir. Âyette bir grubun başka bir grupla alay etmesi yasaklanmıştır. Bu, ferdin fertle alay etmesinin cevâzı anlamına gelmez. Çünkü, âyette topluluğun seçilmesi, olayı açıklamak içindir, ferdin fertle alay etmesinin caiz olduğunu belirtmek için değildir. Çünkü her ne kadar alay iki kişi arasında cereyan ederse de, genelde o fiile razı olan ve ona gülen bir topluluğun huzurunda olur. O zaman da bu topluluktakiler, hükmen alay edenler durumunda olurlar. İşte bu yüzden, alay etmekten yasaklandılar. Yani bir kısmının yaptığı bir işin tamamına nisbet edilmesi, genelde ona razı olmalarından veyahut da o kişinin aralarında bulunmasından dolayıdır.

"Grup" diye terceme ettiğimiz *"kavm"* kelimesi erkeklere hastır. Çünkü onlar kadınlar üzerinde *"kavvâm=* yönetici" dirler. Bu yüzden kadınlar, işi bırakmak anlamına olan "nesve" kelimesinden türeyen bir kelimeyle *("nisâ")* ile ifade edilmişlerdir. Şâir Züheyr'in şu beyti bu mânâyı desteklemektedir:

Ben bilmiyorum, bileceğimi de zannetmiyorum.
Hısn oğulları erkek midirler, yoksa kadın mı?

Bu beyitte "kavm" erkek mânasında kullanılmıştır.

«Belki onlar, kendilerinden daha iyidirler.» Bu, yasağın sebebidir. Yani umulur ki onlardan alay edilenler, Allah katında alay edenlerden daha hayırlıdırlar.

Mü'min **«kadınlar da»** kendilerinden olan **«kadınları alaya almasınlar.»** Allah Teâlâ, kadınlar erkekleri veya erkekler kadınları alaya almasın demedi. Bununla erkeklerle kadınların birlikte oturmalarının çirkin bir iş olduğuna işaret etti. Zira insan genelde beraber düşüp kalktığı kişiyle alay eder.

«Olur ki onlar» alay edilen kadınlar **«kendilerinden»** alay edenlerden **«daha iyidirler.»** Çünkü her iki grupta hayırlılığın ölçüsü, insanlara görünen

şekil ve durumlar veya olaya konu olan tavırlar değildir. Aksine kalplerde gizli olan şeylerdir. O halde kimse, birisini yaptığı bir işten dolayı küçümsemeye cür'et etmesin. Çünkü belki o fiil, Allah katında hayırlılık sebebidir. O zaman Allah'ın saygı değer kıldığı birisine hakaret etmekle, yücelttiği birisini küçümseyerek nefsine zulmetmiş olur. Bir hadisi şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"İnsanların değer vermediği, saçı başı dağınık, elbisesi tozlu nice kimse var ki, Allah'a yemin etse, Allah onu yemininde doğru çıkarır."* [8]

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bu âyet Sâbit b. Kays b. Şemmâs hakkında inmiştir. Sâbit (r.a.)'in kulağı ağır duyardı. Rasûlüllah'ın meclisine geldiğinde gecikmiş olursa, Rasûlüllah'ın yanına oturması için ona yer açarlardı. Böylece onun konuşmasını duyardı. Bir gün sabah namazına geldiğinde birinci rekât bitmişti. Rasûlüllah namazı bitirince sahabiler yerlerini aldılar. Her biri kendi yerinde çakıldı kaldı, kimsenin kimseye yer vereceği yok gibiydi. Öyleki birisi geldiğinde yer bulamıyor, ayakta kalıyordu. Sâbit namazı bitirince, cemaati yararak Rasûlüllah'ın yanına doğru yöneldi. Bir taraftan da "açılın, açılın" diyordu. İnsanlar da açılıyorlardı. Hz. Peygamber'in yanına varınca, ikisi arasında bir adam vardı. Sâbit o adama, "yer ver" dedi. Adam dinlemedi. Sâbit: "Bu kim?" dedi. Adam, "Ben filânım" dedi. Sâbit, "Yok sen falan kadının oğlusun" dedi. Bu sözüyle, cahiliye döneminde kınanan annesini kastediyordu. Bu sözden dolayı adam mahcub oldu, kafasını eğdi ve Allah bu âyeti indirdi.

"Kadınlar da kadınları alaya almasınlar" bölümün de Rasûlüllah'ın kısa boylu olduğu için Ümmü Seleme'yi kınayan hanımları hakkında ya da, "Ümmü Seleme güzel ama boyu kısa olmasa!" diyen Hz. Âişe hakkında inmiştir.

Bir diğer görüşe göre âyet, Ebû Cehil'in oğlu Ikrime hakkında inmiştir. Ikrime Mekke fethedildikten sonra Müslüman olup Medine'ye geldiğinde Müslümanlar onu görünce: "Bu, bu ümmetin firavununun oğludur," diyorlardı. Ikrime durumu Hz. Peygamber'e şikâyet etti. O da: *"Ölülere söverek dirilere eziyet etmeyin,"* [9] buyurdu ve bu âyet indi.

8- Hadisi Hâkim, Müslim ve Ahmed rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel'in rivayeti şu şekildedir: *"Nice saçı başı dağınık, kapı önüne atılmış kimse vardır ki..."* Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 2/130.

9- Hadisi Tirmizî, *Sünen*'inde, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde Muğira b. Şübe'den: *"Ölülere sövmeyiniz, dirilere eziyet etmiş olursunuz."* şeklinde rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 3/324.

Ebu'l-Leys, âyetin daha sonra tüm erkek ve kadınlara şamil olduğunu, hiç kimsenin bir arkadaşını veya Allah'ın yarattıklarından birisini alaya almasının câiz olmadığını söyler.

İbn Mes'ud'dan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Belâ, söze vekil edilmiştir. Ben bir köpekle alay etsem, köpeğe döndürülmekten korkarım." Ki mü'min, yaratılana değil, yaratana bakmalıdır. Çünkü güzel olma, çirkin olma ve benzeri şeylerde yaratılanın elinde hiç bir şey yoktur. Allah'tan, emrine uymamızı muvaffak kılmasını ister, kahrından O'na sığınırız.

«Kendi kendinizi ayıplamayın,» *"Ayıplamak"* diye terceme ettiğimiz *"lemz"*; el, dil, göz ve başka bir şey ile kınamaktır. Sadece dille alay etmeye mahsus değildir. Bu da başka bir ayıplamadır. Bundan dolayı bir beyitte:

Mızrağın açtığı yara kapanır,
Dilin açtığı yara kapanmaz, denilmiştir.

Âyetin anlamı şudur: "Birbirinizi ayıplamayın. Şüphesiz mü'minler tek bir beden gibidir. Dağılmış fertler, bu bedenin organları durumundadır. Dolayısıyla birisine gelen bir musîbet, hepsine gelmiş gibidir. Bir kişinin organlarından birisi rahatsız olsa, diğer organlarında da ateş ve rahatsızlık başlar. Bir mü'min başka bir mü'mini ayıpladığı zaman sanki kendisini ayıplamış demektir. Bu, *'...Kendinizi öldürmeyiniz.'* (Nisâ: 29) âyetine benzer. "

Te'vilâtu'n-Necmiyye adındaki eserde *"kendi kendinizi"* deniliş sebebi şu şekilde izah edilmektedir: "Çünkü mü'minler tek bir nefis gibidirler. Birine karşı kötülük yaparlarsa kendilerine yapmış sayılırlar. Eğer birisine iyilik yaparlarsa yine kendilerine yapmış olurlar. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmaktadır: *'Eğer iyilik ederseniz kendinize etmiş, kötülük ederseniz yine kendinize etmiş olursunuz...'* " (İsrâ: 7)

Âyetin mânâsının şu şekilde olması da mümkündür: "Kınanacağınız şeyler yapmayınız. Her kim kınanmayı hak edeceği bir şey yaparsa, kendi kendini kınamış yani kendisinin kınanmasına sebep olmuştur. Yoksa insan, dili ile kendini ayıplamaz. Bu, müsebbebin söylenip, sebebin istenmesi kabilindendir."

Sa'dî el-Müftî şöyle der: "Mânânın şu şekilde olması, uzak bir ihtimal değildir: Başkalarını ayıplamayın. Çünkü ayıplanan kişi de sizin ayıplarınızı araştırır ve sizi kınar. Böylece siz kendi kendinizi ayıplamış olursunuz. Bu durumda âyet-i kerime, Buhârî ve Müslim'deki şu hadisin bir benzeri olur:

'Kişinin ana babasına sövmesi büyük günahlardandır.' 'Ya Rasûlüllah! Hiç insan anasına babasına söver mi?' dediler. Rasûlüllah, *'Evet, birisinin babasına söver, o da onun babasına söver. Birisinin annesine söver, o da onun annesine söver'*, buyurdu." [10]

Ben fakir derim ki, bu anlamı ondan önce de verenler olmuştur. İmam Rağıb, *Müfredat* adındaki eserinde şöyle der: "*Lemz*, gıybet etmek ve ayıpları araştırmak, anlamındadır. Yani başkalarının ayıplarını araştırmayın, aksi halde onlar da sizin ayıplarınızı araştırır ve kendi kendinizi ayıplamış olursunuz."

Bir fâsıkı (günahkârı) haber vermek, anlatmak âyetin şumûlüne girmez. Çünkü Hz. Peygamber: *"Günahkarın işlediği günahı söyleyin. Böylece insanlar ondan sakınır,"* buyurmuştur. [11]

Ben fakir derim ki, hadisin, incelenmesinden anlaşıldığına göre günahkârın ayıplarını anmanın câiz oluşu, insanları ondan ve yaptıklarından sakındırma maksadına yönelik olduğu zaman söz konusudur. Aksi taktirde, ses çıkarmamak gerekir.

«Birbirinizi kötü lâkaplarla çağırmayın.» *"Lâkap"*: Bir kimseye tanınması için söylenen, asıl adından ayrı olarak övmeye veya yermeye işaret eden bir ismidir.

Mânâ şudur: "Bir kısmınız, bir kısmınızı kötü lâkapla çağırmasın." Hadis bilginlerinin, Süleyman'a A'meş (gözü sulu) ve Vâsıl'a ahdeb (kambur) demeleri kötü lâkap takma değildir. Bu, tanınmaları için zaruretten kaynaklanmıştır, küçümsemek ve üzmek maksadına dayanmış değildir. Anlaşılıyor ki; Muhyiddîn, Şemseddîn, Behauddîn, gibi güzel lâkaplar mahzurlu değildir.

«İmandan sonra fâsıklık ne kötü addır!» Buradaki ad, lâkap, künye mukabili olan isim veya gramerdeki fiil ve harfe mukabil olan isim değildir. Yaygın isim yani "nam" anlamındadır. Meselâ falanın ismi (namı) cömertlikte veya kötülükte yayıldı, denilir.

10- Hadisi Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Ebû Dâvud rivayet etmişlerdir. Ebû Dâvud'un lâfzı: *"Kişinin ana babasına lânet etmesi büyük günahlardandır..."* şeklindedir. Buhârî ve Müslim'deki ifade: *"Kişinin anasına, babasına sövmesi büyük günahlardandır..."* şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/628.

11- Hadisi Beyhakî. *"Günahkârı, anmaktan sakınmıyor musunuz? Onu kendisindeki ile anın."* lâfzı ile rivayet etmiştir. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/97.

Fâsıklık, kınanılacak fiillere hastır. Buna göre cümlenin anlamı şöyle olur: "Mü'minlerin, imana girdikten ve onunla tanındıktan sonra, fâsıklıkla anılmaları ne kötüdür."

Rivayete göre âyetin iniş sebebi şudur: "Safiyye binti Huyey (r.a.) ağlayarak Hz. Peygamber'e geldi ve: "Âişe bana, ey Yahudi kızı Yahudi! dedi," diye şikâyette bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "*Benim babam Hârun, amcam Musa, kocam da Hz. Muhammed (a.s.)'dir, deseydin ya!*" buyurdu. [12]

«**Kim**» yasaklandığı şeylerden dönmez, «**tevbe etmezse**» isyanı taat yerine koyduğu ve nefsi azaba arzettiği için «**onlar zalimlerin ta kendileridir.**» Zalim, fâsıktan; kâfir de zalimden daha geneldir. Bu söz gösteriyor ki, bir kimse tevbeyi terkederse zalimler güruhuna girer, öyleyse burada anılanlar başta olmak üzere tüm günah ve kabahatlardan dolayı tevbe etmek gerekir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱجْتَنِبُواْ كَثِيرًا مِّنَ ٱلظَّنِّ
إِنَّ بَعْضَ ٱلظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُواْ وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا
أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَٱتَّقُواْ
ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾

12. Ey iman edenler! Zannın birçoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Kiminiz kiminizi arkasından çekiştirmesin. Sizden birisi

12- Hadisi Tirmizî, *Menâkıb*'da 3891 numarada rivayet etmiştir. İsnadında zaaf vardır. Nesâî ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de (2/136) Enes b. Malik'ten şu lâfızla rivayet etmiştir: *"Safiyye'ye, Hafsa'nın; Yahudi kızı" dediği haber verilmiş, o da ağlamış. O ağlarken Rasûlüllah girip "niçin ağlıyorsun?" demiş, Safiyye: "Hafsa bana, sen Yahudi kızısın..." dedi demiş. Bunu üzerine Hz. Peygamber: "Sen bir peygamberin kızısın, amcan peygamber ve bir peygamber eşisin. O sana karşı ne ile övünüyor?! Ey Hafsa Allah'tan kork!"* buyurdu.

ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah tevbeleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir.

12. «Ey iman edenler! Zannın birçoğundan kaçının.» Yani uzak durun. *"Zan"*; bir alâmetten dolayı insanın içinde hasıl olan düşüncedir. Eğer bu güçlenirse, bilgi olur. Çok zayıf olduğu taktirde de vehim olmaktan öte geçmez. Âyetteki *"birçok"* kelimesinin mübhem (belirsiz) olması, hangi türden olduğunu bilene kadar, zannedilen her konuda düşünmenin ve ihtiyatın gerekliliğini göstermek içindir.

Şüphesiz zanlar içerisinde, uyulması gerekenler vardır. Allah'a hüsnü zan beslemek bu türdendir. Nitekim bir hadiste: *"Şüphesiz hüsnü zan imandandır,"* buyurulmaktadır. [13] Vitir namazı gibi hakkında kesin nass bulunmayan amellere -vitir vâhid haberle sabit olduğu için kesin değildir- vacip diyoruz. Onu inkâr eden kâfir olmaz, ama haberi vahidi reddettiği için bid'atçı ve sapık olur. Amelî farzı terkettiği için, cezaya müstehaktır. *el-Eşbah* adındaki eserde, vitrin ve kurbanın aslını inkâr etmenin, küfrü gerektirdiği söylenmektedir.

Allah'ın varlığı, zatı, sıfatları, lâyık olduğu kemali gibi ilâhî konularda ve nübüvvette zan haramdır. Bir kimse: "Tüm peygamberlere iman ettim, Âdem peygamber mi, değil mi? Bilmiyorum" dese kâfir olur. Aynı şekilde bir kimse Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna inanmakla birlikte, onun son peygamber olduğuna ve dininin kıyamet gününe kadar neshedilmeyeceğine inanmasa mü'min olamaz.

Kesin nasslara aykırı olan zanlar da haramdır. Meselâ Rasûlüllah hakkında *"...Peygamberlerin sonuncusudur..."* (Ahzâb: 40) diyen âyet ve: *"Benden sonra peygamber yoktur,"* diyen hadis varken, Hz. Hasan'la, Hz. Hüseyin'in, diğer halifelerin veya velîlerin peygamber olduklarını zannetmek haramdır. Eğer bir kişi kesin olarak böyle olduğuna inanırsa kâfir olur. Mü'minler özellikle Rasûlüllah ve onun vârisleri olan âlimler hakkında sui zan beslemek de haramdır. Bir âyeti kerimede şöyle buyurulmaktadır: *"Aslında siz Peygamberin ve mü'minlerin ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu, sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz."* (Feth: 12)

13- Hadisi Ebû Dâvud ve Hakim şu lâfızla rivayet etmişlerdir: *"Hüsnü zan iyi ibadettendir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/72.

Bir hadisin meali de şu şekildedir: *"Allah Teâlâ Müslümanın irzını, kanını ve hakkında kötü zan beslenmesini haram kıldı."* [14] Irzdan maksat, insanın nefsi ve soyu gibi koruduğu ve dil uzatılmasına izin vermediği şeydir.

«Çünkü zannın bir kısmı günahtır», azabı gerektirir. Âyeti kerime delâlet ediyor ki, zannın çoğu günah türündendir. Çünkü şeytan nefse bir takım zanlar atar ve bir takım bozuk zanlara sahip olur. Zanların bir kısmı ise günah değildir, aksine gerçeğin ta kendisidir. Onlar nefsî değildir, doğru düşünce ve anlayışa dayanır. Kalp, yakîn nuru ile gıyabında cereyan eden şeyleri görür. Bir hadisi şerifte söyle buyurulmaktadır: *"Her ümmette görüşünde isabet eden veya kendisine ilham edilenler -buradaki süphe ravidendir- vardır. Eğer bu ümmette varsa, Ömer onlardandır."* [15]

Buhârî'de, Enes (r.a.)'den şu haber rivayet edilmiştir: Rasûlüllah (s.a.v.) hanımlarından birisi ile konuşuyordu. Yanlarından birisi geçti. Rasûlüllah adamı çağırıp, *"Ey falan! Bu benim eşim Safiyye'dir,"* dedi. Safiyye Rasûlüllah'ı Ramazanın ilk onunda ziyaret etmişti. Adam: "Ya Rasûlüllah! Başkası hakkında aklımdan geçen, senin hakkında geçmez," dedi. Hz. Peygamber: *"Şeytan insanoğlunun içinde kanın dolaştığı gibi dolaşır,"* buyurdu.[16] Bu hadisi şerif, insanların kalplerini sui zandan, dillerini de gıybetten korumak için töhmet yerlerinden sakınmaları gerektiğine işaret etmektedir.

«Birbirinizin kusurunu araştırmayın.» Yani Müslümanların kusurlarını ve ayıplarını aramayın. *"Araştırma"* anlamındaki *"tecessüs"* nabız ölçmek için damara basmak anlamındaki "ces" kelimesinden türemedir. Câsus da bu kelimeden türemiştir. Bu kelimenin ifade ettiği mânâ, "his" kelimesinin ifade ettiğinden daha özeldir. Çünkü "his" duyuların anladığı şeyi bilmek, "ces" ise ondaki hâli bilmektir. Bir hadisi şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Müslümanların kusurlarını araştırmayın. Kim Müslümanların kusurlarını araştırırsa, Allah da onun kusurlarını araştırır. Öyle ki, evinin ortasında bile olsa onu rüsvay eder."* [17]

14- Hadisi Ebû Dâvud ve İbn rivayet etmişlerdir: Lâfzı şöyledir: *"Her Müslümanın kanı, malı ve ırzı diğer Müslümanlara haramdır. Kişiye, Müslüman kardeşini hakir görmesi kötülük olarak yeter."* Bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/322.

15- Hadisi Almed b. Hanbel *Müsned*'de, Ebû Dâvud, *Sünen*'de Enes'ten rivayet etmişlerdir. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/34.

16- Hadisi Tirmîzi ve Ahmed b. Hanbel Ebu'd-Derdâ'dan rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/193.

17- Hadisi Ebû Dâvud ve İbn Merdeveyh rivayet etmişlerdir. Baş tarafı şöyledir: *"Ey diliyle inanıp da iman kalbine girmeyenler! Müslümanların kusurlarını araştırmayınız..."* Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/93.

Nisâbu'l-İhtisab adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Muhtesib'in (zabıta görevi yapan görevli) hiç kimse tarafından hıyanetleri ihbar edilmese bile, esnafın durumunu araştırması câizdir. Eğer, bu araştırmanın, yasaklanan araştırma olduğu için câiz olmaması gerekir şeklinde bir itiraz gelirse şöyle cevap veririz: "Tecessüs, kötülük etmek ve eza etmek için haber araştırmaktır. Emri bil mârûf ve nehyi anil münker maksadıyla haber araştırmak böyle değildir. Dolayısıyla o yasağın altına girmez."

Hz. Ömer (r.a.) bir gece teftiş için dolaşıyordu. Bir kapının aralığından yanan bir kandil ışığına baktı. Bir kısım insanların içki içtiklerini gördü. Ne yapacağını bilemedi. Mescide gidip Abdurrahman b. Avf'ı aldı ve o kapıya getirip baktı ve Abdurrahman'a: "Ne yapmamı önerirsin?" dedi. Abdurrahman: "Vallahi bana göre biz, Allah'ın yasak ettiği bir şey yaptık. Çünkü biz, bir topluluğun gizledikleri bir kusurunu araştırdık ve gördük. Allah'ın örttüğü bir şeyi açmak bizim işimiz değil," dedi. Hz. Ömer (r.a.): "Senin görüşün doğru," dedi ve ayrılıp gittiler.

Muhtesip insanların gizli hallerini araştıramaz, duvarlara tırmanıp bakamaz, izinsiz bir eve giremez. Eğer, "Evlerde açıkça bid'at işleyenler" konusunda, muhtesibin oralara izinsiz girmesinin câiz olduğunu söylenmektedir diye bir itiraz gelirse şu cevabı veririz: "Bu hüküm, görünen bid'atlarla ilgilidir. Gizli olursa giremez. Çünkü Allah'ın örttüğü bir şeyi, kulun da mutlaka örtmesi gerekir."

«Kiminiz kiminizi arkasından çekiştirmesin.» Bu işe gıybet denilir. Yani kiminiz kiminizi gıyabında ve arkasında, kötü bir şekilde anmasın. Hz. Peygamber'e gıybetin ne olduğu sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: *"Bir kardeşini hoşlanmadığı bir şekilde anmandır. Eğer dediğin şey onda varsa gıybet, yoksa iftira etmiş olursun."*[18] Yani ona yapmadığı bir şeyi yalan ve buhtanla isnad etmiş olursun.

Özette gıybet, bir insanın, başka bir insanın, işittiği zaman üzüleceği ama gerçekten yaptığı bir kusurunu önemli hiç bir zaruret yokken gıyabında konuşmasıdır. Eğer bu söz yalansa, ona bühtân (iftira) denilir.

«Sizden birisi ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?» Gıybet yani arkadan çekiştirmek, çekiştirilenin ırzını yemeyi içerdiği için, teşbihi temsili kabilinden olmak üzere, ölü insanın etini yemeye benzetilmiştir. Çünkü bir kimse nasıl eti kesildiğinde bedenen acı çekerse, namusuna dil uzatıldığında da kalben acı çeker. Hatta ırzı, kanından ve etinden daha şereflidir. Aklı başında birisine insan eti yemek nasıl hoş görünmezse, ırzlarını yaralamak da

18- Hadisi Ebû Dâvud ve Tirmizî rivayet ettiler. Tirmizî'deki lâfız şu şekildedir: *"Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz? Kardeşini hoşlanmadığı şekilde anmandır..."* Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 8/447.

o derece hatta daha öncelikli olarak hoş görünmez.

Âyette gıybetin, tiksintinin doruğundaki ölü eti yemeye benzetilmesi onun Allah katında ne derece büyük bir günah olduğunu gösterir.

Âyette Müslümanın *"ölü"* olarak belirtilmesi akla gelebilecek şöyle bir şüpheyi yok etmek içindir: "Birisinin yüzüne karşı küfretmek ona acı verir, dolayısıyla haramdır. Gıybet edilen kişi ise, hakkında konuşulanı bilmez, dolayısıyla acı duymaz. Öyleyse niye haram olsun ki?" Bu itiraza şöyle cevap verilmiştir: "Ölen birinin etini yemek, bütün çirkinliğine rağmen o ölüye acı vermez. Buna rağmen haramdır. İşte gıybet de öyledir."

«İşte bundan tiksindiniz.» Yani ölü eti yemekteki tiksintiniz nasıl gerçekleşti ise, onun benzeri olan gıybetten tiksintiniz de öyle gerçekleşsin. **«O halde»** uzak durmanız emredilen şeyleri terketmek, daha önce yaptıklarınızdan da pişmanlık duymak suretiyle **«Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah tevbeleri çok kabul edendir, çok esirgeyendir.»** Tevbeleri kabulde ve rahmeti yaymakta son derece ileridir. Öyleki tevbe edeni, sanki hiç günah işlememiş gibi yapar. Bu, sadece tevbe edenlere ait bir husus değildir. Günahları çok bile olsa herkese şamildir.

Enes (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: *"Miraca çıkartıldığımda, bakırdan tırnaklarıyla yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan bir topluluğa uğradım. 'Bunlar kim ey Cebrâil?' dedim. 'Bunlar, insanların etlerini yiyen ve ırzlarına sövenler', dedi."*[19]

Şu noktaya da dikkat edilmesi gerekir: Gıybeti dinleyen de, konuşan gibidir. O halde dinleyenin gıybete engel olması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse bir Müslüman kardeşinin ırzını korursa, Allah da kıyamet günü, ateşi onun yüzünden uzaklaştırır."* [20]

Bilginler: "Gıybet edenle, dinleyen günaha ortaktırlar," demişlerdir.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ
ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ

19- Hadisi Ebû Dâvud *Edep*'de 4878 numarada, Ahmed b. Hanbel'de *Müsned*'de rivayet etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/448.

20- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî, Ebu'd-Derdâ'dan rivayet ettiler. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/193.

عِندَ ٱللَّهِ أَتۡقَىٰكُمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٞ ١٣ قَالَتِ ٱلۡأَعۡرَابُ
ءَامَنَّاۖ قُل لَّمۡ تُؤۡمِنُواْ وَلَٰكِن قُولُوٓاْ أَسۡلَمۡنَا وَلَمَّا يَدۡخُلِ ٱلۡإِيمَٰنُ فِي قُلُوبِكُمۡۖ
وَإِن تُطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ لَا يَلِتۡكُم مِّنۡ أَعۡمَٰلِكُمۡ شَيۡـًٔاۚ إِنَّ ٱللَّهَ
غَفُورٞ رَّحِيمٌ ١٤

13. Ey insanlar! Doğrusu Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık. Ve birbirinizi tanımanız için milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında en şereflíniz takvaca en ileri olanınızdır. Şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.

14. Bedevîler, "iman ettik" dediler. De ki: "İman etmediniz ama Müslüman olduk" deyin. Henüz iman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

13. «Ey insanlar! Doğrusu Biz sizi bir erkekle bir kadından» Âdem'le Havva'dan veya her birinizi bir baba ve bir anneden «**yarattık.**» Erkeğe ve kadına intisapta hepiniz eşitsiniz. O halde nesep yönüyle övünme için hiçbir sebep yok. Şâir ne güzel söylemiş:

Herkes eşit birbirine, bakınca kalıba
Babaları Âdem, anneleri Havva.
Övünecekleri bir nesepleri varsa
Baksınlar suya ve çamura

Bu âyetin iniş sebebi şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.), Mekke'nin fethinden sonra Hz. Bilâl'e ezan okumasını emretti. O da Kâbe'nin üstüne çıkıp

okudu. Güzel konuşan birisi olan Attâb b. Üseyd: "Babamın ruhunu bugünü görmeden alan Allah'a hamd olsun," dedi. Hâris b. Hişam da: "Rasûlüllah (s.a.v.) bu kargadan başkasını bulamadı mı?" dedi.

«**Ve birbirinizi tanımanız için**» soy bakımından birbirinizi tanıyasınız da, babalarınızdan başkasına nisbet etmeyesiniz diye «**milletlere ve kabilelere ayırdık.**» Babalarla ve kabilelerle öğünmeyin. Soy sopta üstünlük ve farklılık iddia etmeyin.

"Millet": Bir tek asla mensup olan büyük topluluk; *"kabile"* de, bu topluluktan bir şubedir.

«**Şüphesiz Allah katında en şerefliniz takvaca en ileri olanınızdır.**» Bu cümle, soy sopla övünmenin niçin yasaklandığını belirtmektedir. Sanki şöyle denilmiştir: Allah katında en şerefli olan, Habeşli bir köle bile olsa, en müttakî olan, Allah'tan en çok korkandır. Eğer öğüneceksenız, takva ile ve Allah'ın fazlu keremi ile öğününüz.

«**Şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.**» Sizi ve amellerinizi bilir, iç hallerinizden haberi vardır. Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Şüphesiz Rabbiniz birdir, babanız birdir. Arabın Arap olmayana, Arap olmayanın da Araba, kırmızının siyaha, siyahın kırmızıya üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvadadır."*[21]

14. «Bedevîler, 'iman ettik' dediler.» *"Bedevî"*, çölde yaşayan insanlardır. Onunla ilgili bilgi, Feth sûresinde geçmişti. Bu âyet Beni Esed Kabilesinden bir grup hakkında nâzil olmuştur. Kuraklık yılında Medine'ye gelip, şehadet getirdiler. Rasûlüllah'a: "Araplar kendileri sana hayvanlarının sırtında geldiler. Biz ise mallarımızı, eşlerimizi ve çocuklarımızı getirdik. Falanların yaptığı gibi seninle savaşmadık..." diyorlardı. Bu sözleriyle doğruluk taslıyorlar ve yaptıklarını Hz. Peygamber'in başına kakıyorlardı.

Sen onlara cevap olarak «**de ki: 'İman etmediniz**» çünkü "iman", kalp huzuru ile gerçek anlamda Allah'ı ve Rasûlünü tasdiktir. Bu da sizde mevcut değildir. Sizdeki, dil ile söylediğiniz ve savaşı terkten başka bir şey değildir. «**Ama Müslüman olduk' deyin.**» Müslüman olmak, "sulha girmek" demektir. Yani, siz kendi canınızdan korkarak barışa girdiniz ve boyun eğdiniz. *"İslam"*; boyun eğmek, barışa girmek ve şehadet getirmek mânâsındadır. «**He-**

21- Hadisi, Rasûlüllah'ın Vedâ haccındaki hutbesinin bir parçasıdır. Aslı Buhârî ve Müslim'dedir.

nüz iman kalplerinize yerleşmedi.» Yani kalpleriniz dillerinizle uyuşmamış bir halde iken Müslüman olduk deyiniz. Âyette beklemek anlamında kullanılan *"lemmâ"* kelimesi, bu şahısların sonradan iman ettikleri hissini vermektedir.

«Eğer» samimiyetle ve münafıklığı bırakarak **«Allah'a ve Peygamberine itaat ederseniz, Allah işlerinizden»** amellerinizin ecrinden **«hiçbir şeyi eksiltmez. Çünkü Allah»** itaatkârların kusurlarını **«çok bağışlayan, çok esirgeyendir.»** Onlara çok lütufta bulunur.

Konuyu iyi araştıran âlimlerin dediklerine göre iman, kalp ile tasdiktir. Dil ile ikrar, imanın cüz'ü ve bir parçası değil, öldüğünde cenaze namazı gibi dünyadaki hükümlerin icrası için şarttır. Çünkü kalp ile tasdik gizli bir şeydir, kimse onu bilemez. Ona mutlaka bir alâmetin bulunması gerekir. Bir kimse kalbi ile tasdik eder de, diliyle ikrar etmezse Allah katında mü'mindir. Çünkü kalben tasdik mevcuttur. Ama şartı bulunmadığı için dünyaya ait hükümlerde mü'min sayılmaz. Dil ile ikrarı da rükün sayanlara göre ise, ikrarı terkeden Allah katında mü'min sayılmaz ve cehennemde ebedî kalmaktan kurtulamaz. Münafıkların yaptığı gibi diliyle ikrar edip, kalbiyle tasdik etmeyen kişi Allah katında mü'min değilse de, dünyevî hükümlerde mü'mindir.

إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ
لَمْ يَرْتَابُوا۟ وَجَٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلصَّٰدِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ أَتُعَلِّمُونَ ٱللَّهَ بِدِينِكُمْ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ مَا
فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾ يَمُنُّونَ
عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا۟ ۖ قُل لَّا تَمُنُّوا۟ عَلَىَّ إِسْلَٰمَكُم ۖ بَلِ ٱللَّهُ يَمُنُّ
عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَىٰكُمْ لِلْإِيمَٰنِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ

يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

15. Mü'minler ancak, Allah'a ve Rasûlüne iman eden, sonra şüpheye düşmeyen ve Allah yolunda canlarıyla ve mallarıyla savaşanlardır. İşte onlar doğru olanlardır.

16. De ki: "Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Oysa Allah göklerde ve yerde ne varsa bilir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

17. Onlar İslâm'a girmelerini senin başına kakıyorlar. De ki: "Müslüman oluşunuzu benim başıma kakmayın. Aksine sizi imânâ erdirdiği için Allah sizi minnet altında bırakır. Eğer doğrulardansanız..."

18. Şüphesiz Allah göklerin ve yerin görünmeyen sırlarını bilir. Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.

15. «Mü'minler ancak, Allah'a ve Rasûlüne iman eden, sonra şüpheye düşmeyen...» Yani iman eden sonra iman ettikleri şey konusunda içlerine bir şüphe düşmeyen, tasdik ettikleri kişi hakkında bir ithamda bulunmayan ve hakkın onunla birlikte olduğunu itiraf eden kimselerdir.

Âyetteki *"sonra"* kelimesi, şüphe etmemenin sadece iman esnasında değil, aynı zamanda ileride de şart olduğunu bildirmek için getirilmiştir. Bu, *"Şüphesiz rabbimiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner..."* (Fussilet: 30) ayetindeki *"sonra"* kelimesi gibidir.

«Ve Allah yolunda» bedenî, mâlî ve hac, cihad gibi hem mâlî hem de bedenî olan çeşit çeşit ibadetleri çokça yaparak **«canlarıyla ve mallarıyla savaşanlardır»**, çalışanlardır.

«İşte onlar» anılan bu güzel özellikleri taşıyanlar, iman iddiasında **«doğru olanlardır.»** Başkaları değil.

16. Ey Muhammed! Onlara **«de ki: 'Siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz?»** Yani siz müntesibi olduğunuz dininizi *"iman ettik"* diyerek Allah'a mı haber veriyorsunuz? Âyette *"öğretme"* kelimesinin kullanılması onların

yaptıklarının ne derece çirkin olduğunu göstermek, soru da, onları kınamak ve yaptıklarını reddetmek içindir. Anlam şudur: Allah'a dininizi öğretmeye kalkmayın. Şüphesiz O, bunu bilmektedir, ona hiçbir şey gizli kalmaz.

«Oysa Allah göklerde ve yerde ne varsa bilir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.'» Sizin haber vermenize muhtaç değildir. Bu cümle, önceki cümleyi te'kid ve ikrardır. Yani Allah'ın, içerisinde onların imanını açıkladıkları zaman gizledikleri küfür de bulunan her şeyi bildiğini fazlasıyla ifade etmesi içindir. Bu ifade ayrıca onların ne kadar cahil olduklarını göstermekte, onların durumlarını gizlemekteki gayretlerini kınamaktadır.

17. «Onlar İslâm'a girmelerini senin başına kakıyorlar.» Yani Müslüman oluşlarını sana bir minnet sayıyorlar. Âyet-i kerîmede geçen *"minnet"* kelimesi, kesmek anlamındaki "menn" kelimesinden türemiştir. Bununla kastedilen: İhtiyaç sahiplerinin bir karşılık vermesini beklemeden, onun ihtiyaçlarını kesmek (gidermek) tir.

Râğıb şöyle demektedir: "Minnet, bol nimettir. Bu, iki açıdan söz konusudur:

1- Fiilen olur. O zaman, "falana minnet etti yani ona bol nimet verdi" denilir. *"...Allah mü'minlere büyük nimet verdi..."* (Âl-i İmrân: 164) âyeti bu anlamdadır. Bu mânâ gerçekte sadece Allah'a hastır.

2- Sözle olur. Bu, insanlar arasında çirkin görülür. Bundan dolayı, "Minnet (başa kakma) iyiliği yıkar" denilmiştir. Ancak nankörlük yapana söylenirse çirkin görülmez. Nankörlük yapıldığında, minnet iyi olduğu için, "nankörlük edildiği zaman, minnet (başa kakma) iyi olur" denilmiştir. Bu âyetteki, *"sana minnet ediyorlar (senin başına kakıyorlar)"* ifadesinde minnet, onlardan sözledir. Allah'ın onlara minneti ise fiilledir. O da Allah'ın onlara hidayetidir."

«De ki: 'Müslüman oluşunuzu benim başıma kakmayın.» Müslümanlığınızı, bana bir minnet saymayın. **«Aksine sizi imana erdirdiği için»** sizin iddianıza göre, ona erdirildiğiniz için **«Allah sizi minnet altında bırakır. Eğer»** iman iddianızda **«doğrulardansanız...»** Siz Allah'a karşı minnettarsınız, demektir.

Âyetin dizilişinde, o insanlara apaçık bir lütuf vardır. Çünkü onlar, kendilerinin durumunu "iman" diye adlandırıp, başa kakınca, Allah onun iman

olmadığını bildirip, İslâm diye adlandırdı ve: "Aslında İslâm olan şeyi, iman diyerek senin başına kaktılar," buyurdu. Yani bu, başa kakmaya değer bir şey değildir. Çünkü şer'an bir değeri yoktur, o gibi şeyler nimet sayılmaz. Aksine eğer onların iman iddiaları gerçek olsaydı, ona erdirdiği için, onlar üzerinde Allah'ın minneti söz konusu olurdu.

18. «Şüphesiz Allah göklerin ve yerin görünmeyen sırlarını» yani oralarda kullara görünmeyen gizli kalan şeyleri **«bilir. Allah»** açıkta ve gizlide bütün **«yaptıklarınızı hakkıyla görendir.»** O halde sizin kalplerinizdekiler ona nasıl gizli kalsın?

Allah'ın Yardımıyla Hucurât Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

KAF SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 45 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قٓ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ ﴿١﴾ بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ
الْكَافِرُونَ هَٰذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٢﴾ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
ذَٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٣﴾ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا
كِتَابٌ حَفِيظٌ ﴿٤﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي
أَمْرٍ مَرِيجٍ ﴿٥﴾

1. Kaf. Şerefli Kur'an'a yemin olsun ki

2. Kâfirler kendilerinden bir uyarıcının gelmiş olmasına şaştılar da: "Bu şaşırtıcı bir şey" dediler.

3. "Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (diriltileceğiz)? Bu, (ihtimalden) çok uzak bir dönüştür."

4. Biz toprağın onlardan neleri (yeyip) eksiltiğini muhakkak bilmekteyiz. Yanımızda (her şeyi) muhafaza eden bir kitap vardır.

5. Aksine onlar hak kendilerine gelince, onu yalanladılar. Şimdi onlar kararsız bir haldedirler.

1. «Kaf.» Bu sûreye "*Kaf*" denilmiştir. Kaf'ın anlamı konusunda farklı görüşler vardır. Bunlar: İbn Abbas'ın dediğine göre kasemdir, Allah'ın isimlerinden birisidir.

Muhammed b. Ka'b'a göre, Allah'ın; kâdir, kadîr, kadîm, kâhir, kahhâr, karîb, kâbıd, kâdî, kuddûs ve kayyûm gibi isimlerinin anahtarı (baş harfi) dır. O zaman mânâ; "Ben kâdirim, kahhârım vb." olur.

Kur'an'ın isimlerinden birisidir.

Allah'ın kendisi ile yemin ettiği bir kasem edatıdır. Buna göre mânâ: "Adalette sabit olanın hakkı için" olur.

"Ya Muhammed! Şerefli Kur'an'a yemin ederim ki" de.

Ya Muhammed! Peygamberlik görevini ifâ üzere dur, emrimize yasağımıza uy, onları öte geçme. Araplar bazen bir kelimeyi kısaltarak harf halinde kullanırlar. Mesela bir şâir şöyle der: Bir kadına: "Ona kıfî (dur) dedim. O da 'ka' (durdum) dedi."

Peşinden gitti anlamındaki kafâ fiilinin müfâale babından emridir. "Kur'an'la amel et ve ona uy," demektir. "*Hâ. Mîm*" de dedikleri gibi "İşe ve olana hükmetti," anlamınadır.

Bu harf, Kur'an'ı Levhi Mahfuz'da ve mushaflarda yazan kalem hakkı için demektir.

«Şerefli Kur'an'a yemin olsun ki...» Kur'an'a *"mecîd"* denilmesinin sebebi, diğer kitaplara karşı şerefli ve üstün olduğu için veya Mecîd olan Allah'ın kelâmı olduğu için, ya da, Kur'an'ın mânâlarını bilen ve içindekilerle amel eden kişi, Allah katında ve insanların nezdinde üstün ve şerefli olduğu içindir.

İmam Gazalî rahimehullah şöyle der: "*Mecîd*; zâtı şerefli, işleri güzel, ihsan ve keremi bol demektir. Zâtı şerefli olana bir de iş güzelliği eklenince artık o mecîd adını alır. Buna mâcid de denilir ama mecîd daha çok mübalâğaya işaret eder."

2. Kureyş'in Firavunları ve azgınları olan **«kâfirler kendilerinden bir uyarıcının gelmiş olmasına şaştılar da:»** Onların şaşkınlıkları uyarıcının melek cinsinden değil de kendi cinslerinden gelmiş olmasındandır. Yani onlar, o uyarıcı hakkında şüpheye düştüler, hatta şüphe ve tereddütle yetinmeyip, kesin bir şekilde ona muhalefet ettiler ve bunu şaşırtıcı şeylerden saydılar. **«'Bu şaşırtıcı bir şey' dediler.»** Bu ifade, onların şaşkınlıklarının tefsiri ve o şaşkınlığın, inkârın doruk noktasına vardığının ifadesidir. Bu da, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın Kur'an'ı Kerim'le uyarıcı olduğuna işarettir. Sanki onlar diyorlar ki: "Uyarıcının bizden olması, risaletin bizden başkalarına tahsis edilmesi demektir. Uyardığı şeyin her şey öldükten sonra diriltilecek oluşu, onun normal şeklinden çıkması demektir." Bu düşünce, onların cehaletlerinin koyuluğundandır. Çünkü onlar, bir taraftan tanrının taştan olmasını gerekli görürken, diğer taraftan peygamberin insan olmasına şaşırıyorlar! Kainatta bir çok benzeri olduğu halde, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ediyorlar. Oysa, gece ve gündüzün, geçmesinden sonra tekrar dönmesi, toprağın kuruduktan sonra tekrar yeşertilmesi, bitki, ağaç ve meyvelerin çıkartılması hep öldükten sonra dirilmeye misâldir.

3. **«'Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (diriltileceğiz)?»** derler. Yani ölüp de ruhlarımız bedenlerimizden ayrıldığı, bedenlerimizin toprak olup, yeryüzünün toprağından farksız olduğumuz zaman mı diriltilip eski halimize döndürüleceğiz? Bizimle o zamanki hayat arasındaki büyük farklılığa rağmen biz, uyarıcının haber verdiği gibi mi olacağız?

Bu âyeti kerimenin başındaki *"hemze"* inkâr içindir. "Biz döndürülmeyiz, diriltilmeyiz," demektir.

«Bu, (ihtimalden) çok uzak bir dönüştür.'» dediler. Buradaki uzaklıktan maksat, vehimden, âdetten, imkândan ve doğruluktan uzak olması olabilir. Yani, bizim toprağımızı diğer topraktan ayırmak mümkün olmadığı için, diriltilme olayı gerçekleşecek değildir, anlamınadır.

4. **«Biz toprağın onlardan neleri (yeyip) eksiltiğini muhakkak bilmekteyiz.»** Bu, onların tekrar dirilmeyi yadırgayıp uzak görmelerini red etmektir. Yani Bizim bunu yapmaya tam anlamıyla gücümüz yeter. Çünkü bilgisi ve lütfu; toprağın, ölülerin cesetlerinden neleri eksiltiğini, onların et ve kemiklerinden neleri yediğini kapsayan birisinin, onları eskiden oldukları gibi diriler olarak tekrar hayata döndüreceği nasıl yadırganıyor? Hayret.

Âyeti kerimede: "Toprağın onları eksilttiği" değil de, *"toprağın onlardan neyi eksilttiği.."* denildi. Çünkü toprak, kuyruk kemiğini çürütmez. O insanların bedenleri için tohum gibidir. Bir hadisi şerifte: *"Kuyruk kemiği hariç her insan çürür. İnsan o kemikten yaratılmıştır, tekrar onda birleştirilip diriltilecektir,"* buyurulmaktadır.[1] Bu hadiste, *"kuyruk kemiği"* diye terceme ettiğimiz *"acb"* kelimesi, sözlükte kuyruğun kökü ve her şeyin sonu anlamındadır. Burada, içinde boşluk olmayan zerre veya hardal tanesi kadar olup, bedenden kalan, çürümeyen kemik anlamında kullanılmıştır. Allah (c.c.) insanları tekrar diriltmeyi dilediği zaman bu küçük kemik üzerinde terkib edecektir. Ancak bu ameliye; peygamberlerin, sıddiklerin ve şahitlerin dışındaki insanların bedenleri için söz konusudur. Çünkü onların vücutları, sahih haberlerde belirtildiğine göre çürümez ve bozulmaz.

İbn Atıyye: "Anılan zatların bünyelerinin, toprağın eksilttiği şeylerden korunması, kıyamet günü aynı vücutların dönmesi içindir," der ki bu doğrudur.

Bazı usulcüler, diriltilen cesetlerin, öncekilerden farklı olmasının caiz olduğu görüşündedirler. Ancak İbn Atıyye bu görüşe karşı çıkarak şöyle demektedir: "Bana göre bu görüş, Kur'an'ı Kerim'deki hükmün zahirine aykırıdır. Eğer iade edilen vücut, öncekilerden başkası olursa o zaman; deriler, eller ve ayaklar kâfirler aleyhine nasıl şahitlik edecekler? Bu ve benzeri hükümler, âhirette iade edilecek bedenlerin, dünyadakilerin aynısı olmasını gerektirir.

Şeyhu'l-İslâm İbn Hacer'e: "Cesetler çürüyüp yok olduğunda, Yüce Allah onları iade etmek istediği zaman aynen önceden olduğu gibi mi olacak? Allah önceki bedenleri aynen iade mi eder? Yoksa öncekilerden ayrı bedenler mi yaratır?" diye soruldu. O da şu cevabı verdi: "Allah'ın iade edeceği bedenler, öncekilerin ta kendisidir, başkası değildir."

Doğru olanı işte budur. Bundan başka bir görüş ileri sürenler bana göre hata etmişlerdir, çünkü Kur'an ve hadisin zahirine aykırıdır.

Rivayete göre ulemadan bazıları da der ki -bu görüş esas olarak nitelenmektedir-: Gökyüzünden meniye benzer yağmur yağacak ve bundan yeniden dirilme meydana gelecektir. Nitekim dünyadaki yaratılış da hayat denizinden babaların sulblerine, oradan da annelerin rahimlerine inen bir noktadan teşekkül etmiştir. Biliyoruz ki ilk yaratmayı Allah Teâlâ önünde geçmiş hiçbir ör-

1- Buharî, 8/428; Müslim, *Fiten*, 2955 numarada tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/421.

nek olmadan sağlamıştır. Onu, dilediği şekilde terkib etmiştir. Son yaratılış da aynen böyle olacaktır. Allah Teâlâ bunu, daha önceden bilindiğinde şüphe olmasa da geçmiş bir örneğe dayanmadan halkedecektir. Yüce Allah âhiretdeki dirilişi, dünya bedeninden kalan ve onun aslı olan kuyruktaki kemik üzerine bina edecektir. Yani âhiretdeki diriliş onun üzerinde terekküp edecektir.

"...İlkin sizi O yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz." (A'râf: 29) âyetine gelince; bilinmekle birlikte ilk yaratmada olduğu gibi, geçmiş bir örneğin bulunmayışı anlamındadır.

«Yanımızda (her şeyi) muhafaza eden bir kitap vardır.» Çeşitli şeyleri korumada son derece üstün bir kitap, ya da değişmekten korunmuş mânâsınadır. [2] Maksat: Ya Allah'ın küllî ve cüz'î her şeyi bilmesinin yanında her şeyi kapsayan bir kitap bulunup da istediğini ondan alanın bilgisi ile temsilidir. Ya da her şey onun katında Levh-u Mahfuz'da sabit olması hasebiyle Allah'ın bilgisini te'kittir.

5. Aksine onlar hak kendilerine gelince, onu yalanladılar.» Bu ifade, onların geçen rezilliklerini beyan ettikten sonra daha çirkin olan diğer bir rezilliklerinin açıklanmasına geçiştir. O da açık mûcizelerle kuvvetlendirilmiş olan peygamberliği yalanlamalarıdır. Bunun öncekine nisbetle daha çirkin oluşu, sabit olan bir şeyi, düşünmeden yalanlamalarıdır. Önceki ise böyle değildir, o bir şaşkınlıktan ibarettir.

Onlar hakkı, düşünmeden babalarını taklit ederek, düşündükten sonra da inat ve azgınlıkla yalanladılar. Allah Teâlâ âyeti kerimede, vukuu beklenen hallerde kullanılan *"lemma"* edatını getirdi. Böylece kâfirlerin, o hakkı, şanının yüceliğini ve hakikatına şahit olan icazını bile bile sırf kıskançlık ve azgınlık olarak yalanladıklarına işaret etti.

«Şimdi onlar kararsız bir haldedirler.» Kararsız şaşkındırlar, hakkı bulamazlar. Bunudan ötürü Hz. Peygamber için bazen *"şâirdir"* bazen *"sihirbazdır"*, bazen *"kâhindir"* bazen de *"iftiracıdır"* derler. Belirli bir şeyde sebat edemiyorlar. Bu hal, onların açık bir şekilde Hz. Peygamber hakkında, zımnen de Kur'an hakkındaki kararsızlıklarıdır. Çünkü Rasûlüllah'ı şâirliğe ve benzerlerine nisbet etmeleri, Kur'an sebebiyledir.

2- Hafîz, kelimesi koruyan anlamında ismi fail vezni için olduğu gibi, korunmuş anlamında ismi mef'ul vezni için de olabilir. Tefsir bunlara işaret ediyor.(Mütercim)

أَفَلَمْ يَنظُرُوٓا۟ إِلَى ٱلسَّمَآءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَٰهَا
وَزَيَّنَّٰهَا وَمَا لَهَا مِن فُرُوجٍ ﴿٦﴾ وَٱلْأَرْضَ مَدَدْنَٰهَا وَأَلْقَيْنَا
فِيهَا رَوَٰسِىَ وَأَنۢبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍۭ بَهِيجٍ ﴿٧﴾ تَبْصِرَةً
وَذِكْرَىٰ لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ﴿٨﴾ وَنَزَّلْنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً
مُّبَٰرَكًا فَأَنۢبَتْنَا بِهِۦ جَنَّٰتٍ وَحَبَّ ٱلْحَصِيدِ ﴿٩﴾ وَٱلنَّخْلَ بَاسِقَٰتٍ
لَّهَا طَلْعٌ نَّضِيدٌ ﴿١٠﴾ رِّزْقًا لِّلْعِبَادِ ۖ وَأَحْيَيْنَا بِهِۦ بَلْدَةً مَّيْتًا
كَذَٰلِكَ ٱلْخُرُوجُ ﴿١١﴾

6. Üstlerindeki gökyüzüne bakmadılar mı? Onu nasıl bina ettik? Nasıl süsledik? Onun hiç bir gediği yok.

7. Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk. Orada gönül açan her tür bitkiden çiftler bitirdik.

8. (Biz bütün bunları) Rabbine dönen her kulun gönül gözünü açmak ve ibret vermek için (yaptık).

9. Gökten de bereketli su indirdik de onunla bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik.

10-11. Kullara rızık olması için, birbiri üzerine binmiş tomurcukları olan uzun hurma ağaçları yetiştirdik. Biz bu su ile, ölü bir beldeye hayat verdik. İşte (kabirden çıkış) da böyledir.

6. «Üstlerindeki gökyüzüne bakmadılar mı?» Öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenler, her an görüp durdukları şeye, yani Allah'ın âlemi yarat-

madaki ve yokluktan varlığa çıkarmadaki kudretinin eserine bakmayıp da gafil mi oldular? **«Onu nasıl bina ettik?»** Direksiz olarak nasıl yükselttik? Eşsiz bir şekilde **«nasıl süsledik?»** Her türlü ayıplardan ve eksiklerden sâlim olması hasebiyle **«onun hiç bir gediği yok.»** Nitekim bir başka âyette *"...(Orada) bir bozukluk görebiliyor musun? (Göremezsin)"* (Mülk: 3) buyurulmuştur. Bu, gökyüzünde bir takım kapıların, varlığı gerçeğine ters düşmez, Çünkü onlar ayıp ve eksiklik kabilinden şeyler değillerdir.

7. «Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk.» O dağlarla yeryüzü tesbit edilir. Çünkü dağlar olmasaydı sarsılır, çeşitli yönlere eğilirdi. **«Orada gönül açan her tür bitkiden çiftler bitirdik.»** *"...Çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık."* (Tâhâ: 53) âyetinden maksat, birbirine benzemeyen çiftlerdir. *"Behîc"*den maksat, meyvelerden, bitkilerden ve ağaçlardan hoş güzel şeyler, demektir. Nitekim bir başka yerde de *"zate behcetin"* (Neml: 60) denilmektedir. Behcet, renk güzelliği ve ondaki sürûr anlamındadır. Güzelliğinden dolayı neşe duyulan demektir.

8. «(Biz bütün bunları) Rabbine dönen her kulun gönül gözünü açmak ve ibret vermek için (yaptık).» Yani bütün bu yaptıklarımızı, Rabbine yönelen, onun yaptıklarının mükemmelliğini düşünen bütün kullarının gönül gözünü açmak ve ibret vermek için yaptık.

Bu ifade biçiminde, *"tebsıra"* (gönül gözünü açmak) ve *"zikrâ"* (ibret vermek) makamına ermenin, ancak ubûdiyyet ve imtisal ile olacağına işaret vardır.

9. «Gökten de» insanlar, hayvanlar ve ölü topraklar için hayat olan menfaati bol, **«bereketli su indirdik de onunla»**, bu su ile birçok **«bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik.»** *"Biçilecek"* diye terceme ettiğimiz *"hasîd"* kelimesi, temel gıda maddesi sayılan ve hasad edilir mahiyette olan buğday, arpa ve benzeri ziraî tanelerdir. Tane kelimesinin özellikle anılması, onun bizâtihî gaye oluşundandır.

10-11. «Kullara rızık olması için, birbiri üzerine binmiş tomurcukları olan...» Bu cümle, bitirdik, yetiştirdik anlamlarına gelen *"fe enbetnâ"* fiilinin sebebidir. Bu, kula gerekli olan şeylerle faydalanmasının düşünme yoluyla olmasına dikkat çekmektir. Bir şeye ibretle bakmak, ondan rızık olarak faydalanmaktan daha mühimdir.

Hurma tomurcuklarının birbirleri üzerine binmesinden maksat, ya ger-

çek anlamındadır veya ondaki meyve çokluğundan kinayedir.

«Uzun hurma ağaçları yetiştirdik.» Göğe doğru uzanan, yaratılışı insanı hayrete düşüren hurma ağaçları yetiştirdik. Hurma ağacının *"basikât, uzayan"* kelimesi ile nitelenmesinin sebebi: Fidanlar ilk dikildiğinde kısa olduğu halde, sonra uzamasıdır. Bu kelimenin, "yüklü" anlamında kullanılmış olması da muhtemeldir. *"Bahçe"* kelimesinin şumulü altına girmesine rağmen, hurma ağacının özellikle anılması onun diğer ağaçlara üstünlüğünü belirtmek içindir. *"Bahçeler"* ile*"hurma ağaçları"* arasında *"tane"* kelimesinin sokulması âyetler arasındaki fasılaları gözetmenin yanısıra, hurma ağacının diğerlerine olan imtiyaz ve istiklâlini kuvvetlendirmek içindir.

«Biz bu su ile, ölü bir beldeye hayat verdik.» Âyetteki *"ölü"* anlamına gelen *"meyten"* kelimesi, müennes olan *"beldeten"* kelimesinin sıfatı olmasına rağmen, *"beled"* ve *"mekân"*a itibarla müzekker olarak kullanılmıştır. *"Ölü belde"*den maksat, asla hiçbir şey bitmeyen kurak arazidir. Biz orasını ürün veren, çeşitli bitkiler ve çiçekler bitiren bir şekle getirmek suretiyle ihya ettik de, donuk, kurak bir halden canlı, hareketli bir hale geldi.

«İşte (kabirden çıkış) da böyledir.» Sizin kabirlerden dirilmek suretiyle başlayacak hayatınız, işte bu hayat gibidir. Ona aykırı hiç bir şey yoktur.

Rivayet edildiğine göre: Allah Teâlâ kırk gece gökyüzünden meni gibi yağmur yağdıracak, bu yağmur toprağa işleyecek ve insanların sinirleri ve kemikleri oluşacak, sonra Allah onlara can katıp toprağın altından çıkaracaktır.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ
الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ
الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ ۚ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ أَفَعَيِينَا
بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ ۚ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾

12. Onlardan önce Nuh kavmi, Ress halkı ve Semûd (kavmi) de yalanlamıştı.

13. Âd, Firavun ve Lût'un kardeşleri de.

14. Eyke halkı ve Tübba' kavmi de (yalanladılar.) Bunların hepsi peygamberleri yalanladılar da, tehdidim gerçekleşti.

15. İlk yaratmada acze mi düştük? Hayır, onlar yeni bir yaratmadan şüphe içindeler.

12. «Onlardan», Mekke'lilerden **«önce Nuh kavmi, Ress halkı»** Ress, Aden'de Semûd'dan sonra yaşayan bir millete ait bir kuyu idi. Onların Alîs denilen iyi, dürüst, âdil bir kralları vardı. Anılan kuyu tüm şehri ve çevresindeki kırsal kesimi, oradaki koyun, sığır vb. hayvanların su ihtiyaçlarını karşılıyordu. Çünkü üzerine konulmuş bir çok makaralar, sulama işini üstlenen bir sürü insan ve mermerden yalaklar vardı. Bu yalaklardan birisine insanlar, diğerine binek hayvanları, bir başkasına da sığır ve koyunlar için su doldurulur, gece gündüz sırayla onlardan su içerlerdi. Onların zaten başka suyu yoktu. Kralın ömrü uzadıkça uzadı. Nihayet ölüm gelip çatınca, sureti değişmeden eskisi gibi kalsın diye yağladılar. Onlar, kendilerine karşı iyiliği dokunan birisi öldüğünde böyle yaparlardı. Kralın ölümü bunlara ağır geldi. İşlerinin bozulduğunu görüp hep birden feryadü figana başladılar. Şeytan bunu ganimet bilip, ölümünden günlerce sonra kralın kılığına girdi ve onlara: "Ben ölmedim, benden sonra ne yapacağınızı görmek için bir süre kayboldum," dedi. Halk buna son derece sevindi. Şeytan has adamlarına kendisi ile onlar arasına bir perde koymalarını emretti. Üzerinde ölümün izinin bilinmemesi için, onlarla perdenin arkasından konuşacağını söyledi. Onu, perdenin arkasına, yemeyen, içmeyen bir put şeklinde diktiler. Halka, ebediyyen ölmeyeceğini ve kendileri için tanrı olduğunu söyledi. Şeytan sürekli o kralın dili ile söylüyordu. İnsanlardan çoğu onu tasdik etti, bir kısmı da yalanladı. Yalanlayan mü'minler azınlıkta idiler. Bunlardan bir öğütçü her konuştuğunda azarlanır ve hakarete maruz kalırdı. Nihayet o puta ibadette birlik oldular.

Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara bir peygamber gönderdi. Vahiy kendisine uyanıkken değil, uykuda geliyordu. Adı Hanzala b. Safvân idi. Halka, tapındıkları şeklin cansız bir put olup, şeytanın içinde olduğunu, Allah'ın kendilerini yoldan çıkardığını, O'nun yaratıklardan birisinin suretine girmeyece-

ğini ve kralın Allah'a ortak olamıyacağını haber verdi. Onları, yaptıklarına karşılık azapla tehdit etti, nasihat etti, Allah'ın azabına uğramalarından sakındırmaya çalıştı. Ama dinlemediler, ona eziyet ettiler, düşmanlık yapıp saldırdılar. O ise, onlara va'z ve nasihata devam etti. Nihayet onu ölrürüp kuyuya attılar.

İşte bu, onların belâlarına sebep oldu. Suya kanmış bir vaziyette akşamladılar. Ama sabahleyin, suyunu çekilmiş, ipi kopmuş bir vaziyette buldular. Bunun üzerine hepsi feryad ettiler, kadınlar, çocuklar, hayvanlar susuzluktan inlediler. Bir tenesi kalmadan hepsi öldü. Arazilerini yırtıcı hayvanlar kapladı, evlerine tilkiler ve sırtlanlar yerleşti. O güzelim bahçeler dikenler ve yabânî bitkilerle kaplandı. Oralarda, geceleri duyulan cinlerin çan sesleri ve aslan kükremelerinden başka hiçbir ses duyulmuyordu.

Kahrından ve azabını gerektiren şeylere devam etmekten Allah'a sığınırız.

Bu olay, Mukrî'nin tefsirinden naklen, *Tekmile*'de anlatılmaktadır.

Ress'in, Yemame yakınlarında ve Azarbeycan'da bir kuyu ya da bir vadi olduğu tarzında da görüşler vardır. Bu konuda, Furkân Sûresi'nde bir nebze bilgi verilmişti, oraya da bakınız.

«Ve Semûd (kavmi) de yalanlamıştı.»

13. «**Âd**» kavmi, Hûd (a.s.)'u, «**Firavun**» ve kavmi de Musa (a.s.)'yı, «**ve Lût'un kardeşleri de.**» yalanladılar. Allah Teâlâ *"kardeş"* kelimesi ile, Lût (a.s.)'un damatlarını ve enişlerini murâd etmiştir. Dini yönden olmamakla birlikte, nesep açısından ortak oldukları için, kavminin kastedilmiş olması da mümkündür.

Atâ der ki: "Lût (a.s.)'dan başka bütün peygamberler, kavmi ile birlikte olmuşlardır. Lût ise tek başına kalmıştır."

14. «**Eyke halkı.**» Bunlar, Şuayb (a.s.)'ın kendilerine peygamber olarak gönderildiği halktır. Medyen'lilerden ayrıldılar. Eyke'de eğleşirlerdi. Eyke, sidr ve erâk bitkilerinin yetiştiği bir vahadır. Daha önce Hicr sûresinde geçmişti. «**Ve Tübba' kavmi de (yalanladılar.)**» Tübba',Yemen kralı Hımyerî olup bunların durumları ile ilgili malumat Duhân sûresinde geçti.

«**Bunların hepsi peygamberleri yalanladılar da,**» yani kendilerine şeriatler getiren peygamberleri yalanladılar. Hepsinin yalanlamakta ittifak ettik-

leri, öldükten sonra dirilme olayıdır.

«Tehdidim gerçekleşti.» Yani azabım kendilerine gerekli oldu ve indi. *"Tehdit"* diye terceme ettiğimiz *"vâid"* kelimesi, özellikle şerde kullanılır. *"Vaad"* ise hem hayırda, hem de şerde kullanılabilir.

Âyeti kerime Hz. Peygamber (s.a.v.)'i teselli etmektedir. Yani şöyle demektedir: "Kâfirlerin seni yalanlamalarına üzülme, çünkü sen yalanlanan ilk peygamber değilsin. Her millet peygamberini yalanladı. Önceki peygamberlerin sabrettikleri gibi kâfirlerin ezalarına sen de sabret. Böylece onlar murada erdikleri gibi, sen de erersin."

Âyette Mekke'liler de tehdit edilmekte ve sanki şöyle denilmektedir: "Ey Mekke'liler! Eski ümmetlerin başına gelen azabın benzerinin sizin de başınıza gelmesinden sakının. Allah Rasûlünü yalanlamayın. Çünkü aynı işi yapmak, aynı cezayı hak etmeyi gerektirir."

15. «İlk yaratmada acze mi düştük?» Buradaki soru edatı, inkâr içindir. Âyetin mânâsı: İlk defa yaratmayı -ki, o, olmayan bir şeyi ortaya koymaktır- kasdettik de âciz mi kaldık ki, tekrarlamaktan ibaret olan ikinci kez yaratmaktan âciz olduğumuz vehimine kapılınıyor.

«Hayır, onlar yeni bir yaratmadan şüphe içindeler.» Bu, ikinci yaratılışa işarettir. Sanki şöyle dinilmektedir: "Onlar bizim ilk kez yaratmaya gücümüzün yettiğini inkâr etmiyorlar. Aksine, âdete muhalif olduğu için tekrar yaratmadan şüphe ediyorlar. Çünkü bu dünyada, ölenin tekrar yaratılması şeklinde bir âdet cereyan etmemektedir. Şüphesiz bu, fasit bir benzetmedir.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا

الْإِنسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ ۖ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ

الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾ إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ ﴿١٧﴾

مَا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ

سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾

16. Andolsun, insanı Biz yarattık ve nefsinin kendisine ne fısıldadığını biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.

17. İnsanın sağında ve solunda oturan iki melek, onun yaptıklarını yazmaktadırlar.

18. O, bir söz söylemeye dursun, mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır.

19. Sekratü'l-mevt (ölüm sarhoşluğu) gerçekten gelir de: (Ey insan!) İşte bu, senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir (denir.)

16. «Andolsun, insanı Biz yarattık ve nefsinin kendisine ne» vesveseler **«fısıldadığını biliriz.»** Nefsin fısıldadığı şey, akla gelendir. Vesvese, gizli ses ve bayağı düşüncedir.

«Biz ona şah damarından daha yakınız.» Biz o insanın durumunu, kendisine şah damarından daha yakın olan birisinden iyi biliriz. Burada Allah Teâlâ bilginin yakınlığını mecazi olarak, zatın yakınlığı ile ifade etti. *"Şah damarı"* aşırı derecede yakınlık bildirir. Bu ifade, Arapların yakınlık bildirmek için söyledikleri "o bana peştamal bağı gibidir" sözüne benzer.

Âyette geçen *"habl"* kelimesi (ki bu sözlükte ip anlamındadır), şekil açısından ipe benzeyen bir damardır. *"Verîdân"* da boynun iki tarafını saran önde kalpteki atar damara bağlı olan, kesildiğinde insanın ölümüne yol açan iki damardır.

Müfredat'ta: *"Verîd,* ciğere ve kalbe bitişen damardır. O halde, *"biz ona şah damarından daha yakınız"* sözü, ruhundan daha yakınız demektir," denilmektedir.

17. «İnsanın sağında ve solunda oturan» yani ondan hiç ayrılmayan melekler. *"Kaîd"* (Oturan)"kelimesi hem sağındaki, hem de solundaki melek için bir kez kullanılmış, tekrar edilmemiştir. Çünkü sonradan zikredilmiş olan

bu kelime, öncekinde de hükmen var olduğuna delildir. Ayrıca *"kaîd"* kelimesinin kalıbı olan "faîl" hem tek hem de müteaddid şeyler için kullanılır. Nitekim bir âyette *"Ve'l-melâiketü ba'de zâlike zahîr: Bunların ardından melekler de yardımcıdır,"* (Tahrîm: 4) buyurulmuştur.

«İki melek, onun yaptıklarını yazmaktadırlar.» Bu cümlede murad edilen mânâ şudur: O lâtiftir. Bilgisi en gizli şeylere dahi ulaşır. İnsanın konuştuğu ve hakkında lâf ettiği şeyleri alıp yazmakla görevli iki melek, denileni yazacakları zaman, Allah ona yakın olan her şeyden daha yakındır.

Bu izaha göre anlaşılmaktadır ki, Allah'ın ilmi onlara gizli kalan şeylere de şamil olduğu için, bu melekleri kullanmaya muhtaç değildir. Ama meleklerin kulun amellerini zaptedip yazmasında, şahitlerin ortaya çıktığı hesap günü defterlerin arz edilmesinde, kulun durumunu en ince teferruatına kadar Allah'ın muttali olduğunu bilmesinde, kötülüklerden sakınıp iyiliklere yönelmesinde önemli etkisi olacağı için böyle yapmıştır.

18. «O, bir söz söylemeye dursun, mutlaka yanında hazır bir gözcü vardır.» İnsanın ağzından çıkan hayır ve şer her sözü gözetip yazan bir gözetici vardır. Eğer söz hayırsa o sağ ehli, şer ise sol ehlidir. Bu gözcü; hayır ve şer, emrolunduğu her şeyi yazmaya hazırdır. İnsan nerede ise onun yanındadır.

Melekler, insanın yaptıklarını da yazdıkları halde sadece *"sözün"* anılması, aynı hüküm nassın delâleti ile fiillere de şamil olduğu içindir.

Bu meleklerin neleri yazdığı konusunda farklı görüşler vardır. Kimilerine göre hastalık anındaki iniltilerine varıncaya kadar her şeyi yazarlar. kimilerine göre ise sadece sevaba ve günaha ait olanları yazarlar. Doğrusu da bu olsa gerektir.

19. «Sekratü'l-mevt (ölüm sarhoşluğu) gerçekten gelir de...» Sarhoşluk, ölümün şiddetinden ve aklı gideren büyük sıkıntısından istiâredir. İleride olacak bir şey haber verilmekle birlikte, vukûunun kesinliği ve yakınlığından dolayı, sanki gelmiş gibi geçmiş zaman sîğası kullanılmıştır.[3] Nitekim yaklaşan bir orduyu haber vermek için "ordu geldi" denilir. Âyette murat edilen şudur: İnsanın aklını alması sebebiyle sarhoşa çeviren Allah'ın kitabı ve Rasûlünün haber verdiği ölümün şiddeti geldi.

3- Âyette *"gelir"* diye terceme ettiğimiz kelime, sözlük açısından "geldi" anlamına gelecek şekilde, geçmiş zaman kipi ile kullanılmıştır. Ama maksat, şimdiki hale delâlettir. (Mütercim)

Ölüye, sözle olmasa da lisân-ı halle, ya da melekler derler ki: «**(Ey insan!) İşte bu, senin öteden beri kaçıp durduğun şeydir.**» Sen, dünya hayatına olan muhabbetin sebebiyle ölümün sana hiç gelmeyeceğini zannediyordun, «**(denir.)**» Nitekim bir âyette: "*...Daha önce sizin için bir zeval olmadığına yemin etmemiş miydiniz?*" (İbrahim: 44) denilmektedir. Bu sözün anlamı, siz bunu ya taşkınlık yaparak, şımararak ve hakkı inkâr ederek, cehaletle dillerinizle, ya da lisân-ı halinizle söylediniz. Çünkü siz, büyük binalar yaptınız, uzun emeller beslediniz. O halden bu hale geçeceğinizi hiç aklınızdan geçirmediniz. Sanki yararlanıp durduğunuz dünya lezzetlerinden sizi ayıracak bir sonun gelmeyeceğini zannettiniz.

Âyet-i kerimede hitap, ölüm gelip çatan her insanadır. Çünkü yaratılışı gereği her fert ölümden kaçar.

Keşşâf Tefsiri'nde, âyetteki işaret zamirinin "*hakka*" işaret, hitabın da fâcire olması caiz kabul edilmiştir. Zahir olan da budur. Çünkü söz fâcirler hakkındadır.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَٰلِكَ
يَوْمُ الْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ
﴿٢١﴾ لَّقَدْ كُنتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا فَكَشَفْنَا عَنكَ غِطَاءَكَ
فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾ وَقَالَ قَرِينُهُ هَٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ﴿٢٣﴾
أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾ مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ ﴿٢٥﴾
الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾
قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْغَيْتُهُ وَلَٰكِن كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾

قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ
الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾

20. Sûr'a da üfürülür. İşte bu, geleceği vâdolunan gündür.

21. Herkes, yanında bir sürücü ve bir şahit (olan iki melekle) birlikte gelir.

22. Şüphesiz sen bundan gaflette idin; Biz senden perdeni kaldırdık. Bu gün artık gözün keskindir.

23. Onun yoldaşı (şeytan): "İşte yanımda olan şey hazırdır," der.

24-26. (O iki meleğe): "Haydi, olabildiğince inat eden, hayra bütün gücüyle engel olan, azgın, şüpheci her kâfiri cehenneme atın. Allah'la birlikte başka ilâh edinen (o kâfiri) ikiniz birden en çetin azabın içine atın," denilir.

27. Onun arkadaşı (şeytan): "Ey Rabbimiz! Onu ben azdırmadım. Fakat kendisi koyu bir sapıklık içindeydi" der.

28. (O zaman) Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Benim huzurumda çekişmeyin. Ben size önceden tehdit göndermiştim.

29. Benim yanımda söz değiştirilmez. Ben kullara asla zulmedici değilim."

20. «Sûr'a da üfürülür.» O, ikinci üfleyiştir. Diriltilme üfleyişidir. Üfleyen de İsrâfil (a.s.)'dir. Daha önce sûr konusunda bilgi verildi. **«İşte bu»** üfleme vakti, dünyada vâkî olan tehdidin gerçekleştiği **«geleceği vaadolunan gündür.»** *"Vaîd"*, tehdit veya tehdidin tahakkuk ettiği gündür ki, o da vaadedilen azaptan ibarettir. O gün, tehdit olduğu gibi, vaadin de gerçekleşme günü olmasına rağmen, sadece tehdidin zikredilmesi, onun korkutuculuğundan dolayıdır. Bundan dolayı kâfirlerin durumlarının anlatılmasına başlandı.

21. İyi ve kötü **«herkes, yanında bir sürücü ve bir şahit (olan iki melekle) birlikte gelir.»** Yani yanında iki melek vardır. Birisi onu mahşere sev-

keder, diğeri de bildiği hayır ve şerre tanıklık eder.

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle denilmektedir: "Kâfiri sevkeden, cehenneme sürükler ve şahidi de günahına şahitlik eder. Mü'mini sevkeden de cennete sevkeder. Şahidi de onun tâatine tanıklık eder. "

İnsanların amellerini yazan meleklerin burada "*sürücü ve şahit*" diye nitelenen melekler mi, yoksa başkaları mı, ya da onunla birlikte her iki özelliği taşıyan bir melek mi bulunduğu konusunda farklı görüşler vardır. Sanki kişi ile birlikte onu sürükleyen, lehine ve aleyhine şahitlik eden bir melek vardır.

22. «Şüphesiz sen bundan gaflette idin;» Gaflet, insanın, işlerin gerçeğini anlamasına engel olan haldir.

Müfredât'ta: *"Gaflet,* az bilmek ve dikkatsizlikten kaynaklanan, yanılmadır," denilmektedir.

Bu durumda âyette murad edilen mânâ şudur: "Kıyamet günü veya dirilme günü ya da hesaba çekilme günü insana denilir ki: Ey İnsan! Sen dünyada iken bugünden ve sıkıntılarından gaflette idin."

Fethu'r-Rahmân'da: "Bugün başına gelenlerden gaflette idin," anlamında olduğu söylenir. İbn Abbas (r.a.) ise: "Küfrün sonucundan gaflette idin," şeklinde izah etmiştir.

«Biz senden» gözünün üzerindeki basîretini bağlayan **«perdeni kaldırdık.»** Buradaki perdeden maksat, âhirete ait şeyleri örten örtüdür. O da gaflet, duyu organları ile hissedilen şeylere düşkünlük ve onlara pek dikkat etmemektir.

Müfredât'ta *"perde"* diye terceme ettiğimiz, "*ğıtâ*" kelimesinin aslında bir şeyin üstüne örtülen örtü olduğu, burada cehalet anlamında kullanıldığı söylenmektedir.

Kevâşî adındaki eserde ise "*ğıtâ*"nın, kabir anlamında olduğu, âyetten maksadın, kişinin oradan çıkarılması olduğu ifade edilir.

«Bu gün artık gözün keskindir.» Dünyada iken varlığını uzak gördüğün ve inkâr ettiğin şeyi görürsün. Çünkü önündeki engel kalkmıştır. Ama bu artık fayda vermez. Bu, şu âyette ifade edilen şeye benzer: "*Onlar bize gelecekleri gün ne kadar da iyi işitip, iyi görürler.*" (Meryem: 38) Aslında

"hadîd" kelimesinin fiili, bıçağı keskinleştirmek anlamındadır. Ama, yaratılıştan kendi kendine hünerli olan şeyler için de kullanılır. Meselâ bakışı keskin, anlayışı keskin, görüşü keskin, dili keskin vb. denilir.

Âyette şuna işaret edilmektedir: İnsanoğlu, her ne kadar gayb ve şehadet alemlerinden yaratılmışsa da başlangıçta ona galip olanı şehadet âlemidir. O, duyuların algıladığı âlemdir. Görünen organlarıyla, hissedilebilen çeşitli şeyleri algılar. O, gayb âlemini idrakten uzaktır.

Bir kısım insanlar var ki, Allah onların gönül gözlerindeki örtüyü açar, onların basîretlerini keskinleştirir. Kendilerine yarayan şeyleri görürler, zararlı olanlardan uzak dururlar. İşte onlar saadete eren mü'minlerdir.

Allah, bir kısım insanların gönül gözündeki perdeyi ise artık imanın fayda vermeyeceği kıyamet gününde kaldırır. Onlar da bedbaht kâfirlerdir.

23. «Onun yoldaşı:» Onun için takdir edilen şeytan, kendisine işaret ederek: **«'İşte yanımda olan şey hazırdır' der.»** Yani bu benim yanımda, gücüm ve kudretimde olan şey, cehennem için hazırdır. Onu sapıtmak ve kandırmak suretiyle cehennem için hazırladım, der.

Âyet bir de şu şekilde yorumlanmıştır: Yukarıda anlatılan kişiyi gözetlemekle görevli olan melek, onun amel defterindeki olan şeyi işaret ederek; "Bu, benim yanımda yazılı olan şey arzedilmeye hazırdır," der. Eğer kul, iman ve cennet ehlindense, onun iyiliklerinin yazılı olduğu defteri getirilir. Çünkü günahları silinmiştir. Ama eğer küfür ve cehennem ehlindense, günahlarının yazılı olduğu defter getirilir. Çünkü onun da iyilikleri, küfrü sebebiyle boşa gitmiştir.

O halde, aklı olana düşen, her yerde ve her zamanda şeytana uymamak, onun kandırmasına iltifat etmemektir. Çünkü o, cehenneme ve cebbâr olan Allah'ın kahrına çağırır.

24-26. «(O iki meleğe): 'Haydi, olabildiğince inat eden,» nimeti ve nimet vereni inkârda çok ileri giden, tek Allah inancını inkâr eden, imandan yüzçeviren kâfiri... Buradaki kâfirden muradın, başkalarını küfre sevkeden her kâfirin olması da muhtemeldir. İnat edenden maksat, hakka karşı inat edendir. O hakkı bilir ama inkâr eder. İnat, küfürden daha çirkindir.

Katâde; "inatçı" nın tâatten sapan olduğunu söyler.

Süddî de; bu kelimenin boğazı kapatan bir kemik anlamına gelen "aned" kelimesinden türeme olduğu veya elindeki ile kibirlenen anlamına geldiğini söyler. Nitekim *"Aynu'l-Meânî"* isimli eserde böyle belirtilmiştir.

Müfredât'ta da, inatçıdan maksadın yanındakini beğenen ve onunla övünen kişi olduğu, söylenir. Aynı kökten türeyen "anûd" da bile bile haktan sapan, onu reddeden anlamındadır.

«Hayra bütün gücüyle engel olan,» mala ait zekât ve benzeri farz olan hakları vermez. Çünkü o kâfir, küfür ve inatçılığa alıştığı gibi, şerre ve cimriliğe de alışmıştır. Âyetin, hayrın ehline ulaşmasını engellediği için hayır cinsinin tümüne mani olan, şeklinde anlaşılabileceği de söylenmektedir. Buradaki *"hayr"*ın İslâm olduğu görüşü de vardır.

«Azgın,» yani haddi aşan, hakkı engelleyen ve hak ehline düşman olan zalim, **«şüpheci her kâfiri cehenneme atın.»** Bu, ya sürücü ve şahit olan iki meleğe ya cehennemde görevli iki meleğe ya her iki özelliği taşıyan bir meleğe veya cehennemin bekçisi olan Hazin'e hitaptır.

Allah ve dini hakkında şüphe eden, **«Allah'la birlikte başka ilâh edinen (o kâfiri) ikiniz birden en çetin azabın içine atın,' denilir.»** Âyeti kerimelerde *"ikiniz birden atınız"* anlamındaki kelime te'kid için tekrarlanmıştır. Söz konusu emrin başındaki *"fa"* harfi de cehenneme atmaya sebebin, kâfirin anılan özellikleri olduğunu bildirmektedir. Bir hadisi şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"İnsanlar hesabı beklerken, Allah ateşten bir boyun gönderir. O dile gelip şöyle der: Ben üç kimseyi cehenneme atmakla emrolundum; Bunlar Allah'la birlikte başka ilâha duâ eden, haksız yere adam öldüren ve her inatçı kişidir. Kuşun tane topladığı gibi onları insanlar arasından toplar sonra cehenneme atarım."* (4)

27. «Onun arkadaşı (şeytan):» Yani, kâfir için hazırlanan şeytan **«'Ey Rabbimiz! Onu ben azdırmadım.»** Onu, haddi aşmak olan azgınlığa ben düşürmedim. **«Fakat kendisi koyu bir sapıklık içindeydi' der.»** O, haktan uzaktadır, içerisinde olduğu dalâletten geri dönmez. Ben ona sadece kandırmak ve sapıklığa çağırmak suretiyle yardım ettim, ama zorlamadım, der. Şu âyeti kerime de bu kabildendir: *"...Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi (inkâra) çağırdım. Sizde benim davetime hemen koştunuz.*

4-Benzeri bir metinle, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Bkz. *Muhtasaru Tefsiri İbn Kesîr*, 3/ 375.

(der)" (İbrahim: 22) Şeytanın böyle demesine sebep şudur: Onun saptırması, ancak itikadı bozuk, kötülüğe meyyal, hak yoldan ayrılmış kimselere etki eder.

28. «(O zaman) Allah Teâlâ şöyle buyurur:» Sanki bu, yukarıdaki konuşmalar üzerine, Allah Teâlâ insana ve dünyada kendisi için takdir edilen şeytana ne dedi? şeklinde varid olacak bir soruya cevaptır. **«'Benim huzurumda çekişmeyin.»** Yani hesap ve ceza yerinde çekişmeyiniz, çünkü bunun hiçbir faydası yoktur.

Bazı âlimler bu hitabın, kâfirler hakkında olduğunu söylerler. *"Sonra şüphesiz siz de kıyamet gününde Rabbinizin huzurunda çekişeceksiniz."* (Zümer: 31) âyetine gelince, bunun içlerindeki zalimle, mü'minler hakkındadır. Çünkü zalim hakkındaki davalaşma dinlenir. Bu davalaşma, mevkıfte (âhiretteki bekleme yeri) dir. *"Cehennem ehli mutlaka tartışır."*(Sâd: 64) âyetinde söz konusu olan çekişme ise cehennemde olacaktır. Bu tefsirlerle âyetler arasındaki uygunluk, açığa çıkmış olmaktadır.

«Ben size önceden tehdit göndermiştim.'» Kazanç ve mükellefiyet dünyasındaki azgınlıklarınız hakkında, kitaplarımla ve elçilerimin dileri ile tehdidimi, uyarımı göndermiştim. Bana karşı kullanabileceğiniz hiç bir hucceti bırakmadım. Ama siz, içinde bulunduğunuz bâtıl mazeretleri sebep göstererek o azgınlıktan kurtulmayı istemediniz. Sizi önceden tehdit ettiğimi, biliyorsunuz. Çünkü ben şeytana: *"Cehennemi seninle ve onlardan sana uyanlarla dolduracağım."* (sâd: 85) demiştim. Çünkü siz haktan yüz çevirip, ona uydunuz. O halde, şu anda çekişmenizde bir mânâ yok.

29. «Benim yanımda söz değiştirilmez.» Yani Benim mükâfat ve ceza konusundaki vaadlerim değişmez. Şu anda ortaya çıkan her şey, Benim ezelde takdir ettiğimdir. Onu değiştirecek kimse yoktur. Bazı günahkârları, gerektirici sebeplerden ötürü affetmem değiştirmek değildir. Çünkü, affa delâlet eden şeyler, tehdidin bazı kişilere tahsis edildiğine işaret eder. Kâfirler hakkında ise, affı gerektirecek bir gerekçe yoktur. Genel anlamda tehdit onlar hakkındadır.

Celâl ed-Devvânî, *Azud* şerhinde şöyle der: "Bazı âlimler derler ki: Vaad konusunda değil ama, tehdit konusunda Allah'ın vadine muhalefeti caizdir. Şu hadis de bu konuda vârid olmuştur: '*Kim birisinin ameline karşılık mükâfat vaadederse onu yerine getirir. Ama kim birisinin ameline ceza vaa-*

dederse o, muhayyerdir. İsterse cezalandırır, isterse affeder.' Araplar, kötü bir şeyi, bir cezayı vaadedip de onu yapmamayı sözünde durmamak saymaz ve ayıplamaz. Aksine bunu kerem ve üstünlük kabul eder. Sözde durmamak, ancak bir hayır vaadedip sonra onu yapmamakta söz konusudur. Nitekim bir şâir şöyle demiştir:

Ben bir şey vaadetsem veya tehditte bulunsam
Tehdidimden vaz geçer, vaadimi yerine getiririm.

Yahya b. Muaz'ın bu konudaki şu sözleri ne kadar güzel: "Vaad de, tehdit de haktır. Vaad, kulların Allah üzerinde haklarıdır. Yaptıkları zaman onlara vermeyi tekeffül etmiştir. Sözünde durmaya Allah'tan daha lâyık kim vardır? Tehdit (vaîd) ise, Allah'ın kulları üzerinde hakkıdır. Cenab-ı Hak: *'Böyle yapmayın, aksi halde size azap ederim'* buyurmuş, kullar da onu yapmışlardır. Artık Allah dilerse affeder, dilerse cezalandırır. Çünkü bu O'nun hakkıdır. Allah için evlâ olanı da af ve keremdir. Zira O, çok bağışlayıcı, çok merhamet sahibidir. Ama Allah Teâlâ kendisine şirk koşulmasını affetmez. Bu yüzden müşrikler hakkındaki tehdidini yerine getirir. Bunun dışındakilerden dilediğini bağışlar. O'nun (günahkâr) mü'minler hakkındaki tehdidine muhalefet etmesi câizdir.

«Ben kullara asla zulmedici değilim.'» Onlar tarafından işlenmiş günah olmadan azap edici değilim. Ehl-i sünnetçe kabul edilen kaideye göre kullara, hiç günah işlemeden azap etmek bile, zulüm sayılmadığı halde, burada *"zallâm: Çok zulmedici değildir"* ifadesinin kullanılması; Allah'tan zulüm sudûrunun imkânsız olduğunu tasvirle, onun zulmetmekten ne kadar münezzeh olduğunu belirtmek içindir. Allah Teâla mutlak olarak zulümden münezzehtir. Bir kudsi hadiste Cenab-ı Hak şöyle buyurur: *"Ben zulmü kendime de, kullarıma da haram ettim. Birbirinize zulmetmeyiniz..."*[5]

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ
ٱمْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِن مَّزِيدٍ ﴿٣٠﴾ وَأُزْلِفَتِ ٱلْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ

5-Bu, kutsî bir hadis olup, Müslim'in tahric ettiği sahih bir hadisin bir bölümüdür.

غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ ﴿٣٢﴾ مَّنْ
خَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ ﴿٣٣﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ ۖ
ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ لَهُم مَّا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾

30. O gün cehenneme: "Doldun mu?" deriz. O da: "Daha var mı?" der.

31. Cennet, takva sahiplerine yaklaştırılmıştır. (Onlara) uzak değildir.

32-33. İşte size vaadolunan bu (cennet), Allah'a yönelen, (O'nun emirlerine) riayet eden, görmediği halde Rahmân'dan korkan ve Allah'a yönelmiş bir kalple gelenlere mahsustur.

34. Oraya selâmetle girin. İşte bu, (cennette) ebedîlik günüdür.

35. Orada kendileri için diledikleri her şey vardır. Katımızda daha da fazlası vardır.

30. «O gün» Ey Muhammed! Kavmine ve kendilerine bildirilebilecek herkese bildir. Azametimiz sebebiyle, azap yeri ve âsiler için Allah'ın zindanı olan **«cehenneme: 'Doldun mu?' deriz.»** Yani sana atılanlarla doldun mu? Ve vaadettiğimi yerine getirdin mi? deriz. Bu vaad: *"Şüphesiz cehennemi dolduracağım"* (Sâd: 85) âyeti ve: *"Sizden her birinizi dolduracak kadar cemaat vardır,"*[6] hadisidir. Allah Teâlâ'nın cehenneme karşı olan bu sorusu;

6- Bu, Buhârî ve Müslim'in Ebû Hureyre'den merfu olarak rivayet ettikleri hadisin sonudur. Baş tarafı şu şekildedir: *"Cennet ve cehennem tartıştılar. Cehennem: "Ben kibirlenen, büyüklenenler için seçildim" dedi. Cennet: "Bana ne oluyor ki, hep insanların zayıf ve düşkünleri giriyor?" dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ cennete: "Sen benim rahmetimsin, seninle kullarımdan dilediğime merhamet ederim." Cehenneme de: "Sen de azabımsın. Dilediğim kullarıma da seninle azabederim. Sizlerden her birinizi dolduracak kadar cemaat var,"* buyurdu. Bkz. *ed-Dürrul-Mensûr*, 6/107.

haberini tasdik, vaadini gerçekleştirmek, azabına müstehak olanları üzmek ve tüm kullarını uyarmak içindir.

«**O da: 'Daha var mı?' der.**» Cehennem kendisine sorulan suale karşılık, teeddüben cevap vererek insanlardan ve cinlerden azaba müstehak daha fazlası var mı? der. Bu âyette geçen sual ve cevabın hakîki mi yoksa temsîlî mi olduğu konusunda âlimler ihtilâf etmiştir. Muhtâr olan görüşe göre, bu konuşma hakikaten varid olacaktır. Allah Teâlâ insan uzuvlarını konuşturduğu gibi cehennemi de konuşturur. Çünkü Allah Teâlâ her şeye kâdirdir. Âhirete ait işlerin tümü veya büyük çoğunluğu, dünyada alışılan, bilinen işlerden değildir. Hadisi şerifler, bu konuşmanın hakikaten vaki olacağına işaret etmektedir. O halde, mecaza yönelmeye gerek yoktur. Nitekim rivayet edildiğine göre; cehennem mahşer günü insanlara doğru kükreyecek, hücum edecek, melekler zincirlerle çekecek, mü'minlere: "Ey mü'min çabuk geç, senin nurun ateşimi söndürdü," diyecektir. Bütün bunlar onun gerçek hayatının varlığına ve idrakine delâlet etmektedir. Çünkü mutlak anlamda cansızların gerçekte böyle hayatı vardır. Garip fiiller ve acaip hallere şamil olan dünya ve âhiretin nasıl olmasın? Nitekim âyet-i kerimede: "*...Âhiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur.*" (Ankebût: 64) buyurulmaktadır.

Kimi âlimler, buradaki sual ve cevabın, cehennemin halinden korkutmak için temsil ve hayalî olarak varid olduğunu söylemektedirler. Yani maksat, mânâyı kalpte tasvir etmek ve uyarmaktır. Eğer cehennem konuşacak olsaydı böyle derdi. Onun hali, konuşmaya işaret eder.

Cehennem o genişliğine, kenarları arasındaki o uzun mesafeye rağmen, insanlar ve cinler grup grup içine atılırlar da orası dolacak hale gelir. Öyle ki artık daha fazla şey alamaz. Burada cehennem tarafından *"daha var mı?"* şeklinde yöneltilen soru, ziyadeliği nefy ve hükmü takrîr anlamındadır. Yani "benim yanımda daha fazlasını alacak yer var mı?" demek, "Artık doldum, senin vaadin yerine geldi, bir iğneyi bile almayacak hale geldim," demektir. Temsîlî mânâ dolmaktır. Şu âyette ifade edilen mânâya benzer: "*Sen insanlara beni ve annemi iki tanrı edininiz dedin mi?..*" (Mâide: 116) Buradaki soru, bilinmeyeni öğrenmeye yönelik değil, bilineni tasdik ettirmek içindir. Mekke fethi günü Hz. Peygamber'in şu sorusu da bu kabildendir: "*Akîl bize ev mi bıraktı ki?*" Yani bize ev bırakmadı.

Cehennemin *"daha var mı"* sualinin şu anlama gelmesi de muhtemeldir: Kâfirlere ve âsîlere olan öfkesinden dolayı sanki onların artmasını çoğal-

masını istemektedir. Sualin, gerçek anlamda sayının artmasını istemek manâsında olması da muhtemeldir. Çünkü ona atılanlar, denize atılan yüzük gibidir. Ayrıca şu anlam da muhtemeldir: Cehennem o kadar geniştir ki oraya girecek olan herkes girer de hala boş yer kalır.

Bu son mânâların; *"Şüphesiz ben cehennemi dolduracağım."* (Sâd: 85) ayeti ile çeliştiği söylenirse şu cevabı veririz: Hadis-i şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Cehenneme (insanlar) atılmaya devam eder. O ise: Cebbâr, ayağını atıncaya kadar daha var mı? der.*[7] *Nihayet cehennemin tabakaları birbirleri üstüne dürülür."* [8] Yani dolar da tartışma sona erer. Hadisin başka bir rivayetinde *"İzzetin Rabbi ve arşın Rabbi oraya ayak basınca izzetin hakkı için yeter, yeter der."* Ebû Hureyre'den rivayet edilen başka bir rivayet de şu şekildedir: *"Cennet ve cehennem tartıştılar. Cehennem: 'Ben kibirlenen büyüklenenler için seçildim.' Cennet de: 'Bana ne oluyor? Bana girenler sadece zayıflar ve düşkünler,' der. Bunun üzerine Allah Teâlâ cennete: 'Şüphesiz sen Benim rahmetimsin. Ben seninle, kullarımdan dilediklerime rahmet ederim.' Cehenneme de: 'Sen Benim azabımsın. Seninle dilediğim kullarıma azap ederim. Sizden herbirinizi dolduracak kadar cemaat vardır,' buyurur. Cehennemlikler oraya atılırlar. Cehennem: 'Daha var mı?' der. Allah Teâlâ oraya ayağını koyunca da 'Yeter, yeter,' der. Artık dolmuş ve tabakaları birbirleri üzerine dürülmüştür. Allah kullarından hiçbirisine zulmetmez. Allah Teâlâ cennet için yeniden yaratır."* [9]

31. «Cennet, takva sahiplerine yaklaştırılmıştır.» Küfürden ve günahlardan sakınanlara cennet yaklaştırılmıştır. Onlar mahşer yerinden seyrederler. Cennetteki çeşit çeşit güzellikleri görürler ve oraya girip, onlardan yararlanmaya heveslenirler.

«(Onlara) uzak değildir.» Yani yer olarak uzak değildir. Oraya girmeden bakarlar.

32-33. «İşte size vaadolunan bu,» yani meleklerin dilleri ile; o takvâ sahibi kullara: "Şu görünen cennet" veya "şu sevap" sizin dünyada iken Al-

7- İbnü'l-Esîr, *Nihâye*'de (1/235) buradaki Cebbâr'ın meşhur te'vîlinin Allah olduğunu söyler. (Mütercim.)

8- Buharî, Müslim, Ahmet b. Hanbel ve Tirmizî, Enes'ten merfû olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/107.

9- Buhârî, Müslim, ve Beyhakî rivayet etmişlerdir. Hadis ve kaynakları daha önce geçti. Bkz. *Muhtasaru Tefsîri ibn Kesîr*, 3/376.

lah'a itaatınıza karşılık olarak vadolunan şeydir denilir. **«Allah'a yönelen,»** yani Allah'a dönene...

Âyetteki "*evvâb*"; 1- Şirkten tevhide, 2- İsyandan itaate, 3- Halktan Hakka dönendir.

İbn Ömer (r.a.) "*evvâb*' ın bir yere oturunca istiğfar etmeden kalkmayan" olduğunu söyler.

Müfredât'ta: "*Evvâb*"; hayırlar işleyip isyanı terketmek suretiyle Allah'a dönendir. Bundan dolayı tevbeye "evbe" denilmiştir.

«(O'nun emirlerine) riayet eden,» ona ettiği tevbeyi bozmayan, ahdini terketmeyen **«görmediği halde Rahmân'dan korkan...»** Âyet-i kerîmede geçen "*haşyet*" kelimesi, içerisine tazîm karışan korkudur.

Aynü'l-Meânî'de haşyet, kalbin, günahı ve gereği olan azabı anıp ürpermesi, denilmektedir.

"Görmediği halde" sözünün iki mânâya ihtimali vardır: 1- Cezasını görmediği halde O'ndan korkar, 2- Allah Teâlâ tüm gözlerden ğâiptir, O'nu kimse göremez.

«Ve Allah'a yönelmiş bir kalple gelenlere mahsustur.» Yönelmek, mükellefin özelliği olmakla birlikte, kalp onunla nitelenmiştir. Buna sebep esas olarak onun Allah'a yönelmesi muteber olduğu içindir. Yani kalben olmadıkça Allah'a yönelmek ve dönmek muteber değildir. Buradaki yönelmekten maksat, sevdiği ve razı olduğu şeylerle Allah'a dönmektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimli eserde bu cümle: "Allah'tan başka her şeyden yüzçevirerek, tümüyle Rabbine dönüp yönelen kalple" şeklinde tefsir edilmiştir.

34. «Oraya selâmetle girin.» Onlara: "Azaptan, nimetin zevalinden ve cezanın gelmesinden sâlim bir halde oraya girin" denilir. Ya da mânâ: "Allah ve melekleri tarafından bir selâmla" şeklindedir.

«İşte bu, (cennette) ebedîlik» ve cennette kalmak **«günüdür.»** Çünkü onun sonu yoktur.

35. «Orada kendileri için diledikleri her şey vardır.» Hikmet gereği yasak edilen şeylerin dışında -ki o livâta ve benzeri dünyada çirkin görülen her şeydir. Daha önce geçtiği üzere Allah Teâlâ cennet ehlini yasak ve

imkânsız isteklerden koruduğu için onları dilemezler- ne olursa olsun diledikleri her türlü şey vardır.

«Katımızda daha da fazlası vardır.» Yani onların isteyeceklerinden daha fazla şeyler de var. O nimet, onların akıllarına gelmez ve diledikleri şeyler altına girmez. Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı, hiçbir beşerin gönlünden geçmeyen çeşit çeşit nimetler vardır. Onlar, Allah'tan isterler. İstekleri bitince, Allah diledikleri her şeyi verir. Sonra da onların istemedikleri ve arzularının ulaşmadığı şeyleri ilâve eder.

Çeşitli yollardan gelen rivayetlerde, bu ilâvenin Allah'ın cemaline bakmak olduğu bildirilmektedir.

Kurtubî şöyle der: "Tercihe şâyan görüşe göre buradaki ilâve, Allah Teâlâ'nın cemaline bakmaktır. Cennet ehli her cuma günü toplanırlar. Ne isterlerse hepsi kendilerine verilir ve Allah Teâlâ onlara görünür."

Bir hadiste de: "*Şüphesiz cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin gönlünden geçmeyen şeyler vardır,*" [10] buyurulmaktadır.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُم بَطْشًا فَنَقَّبُوا
فِي الْبِلَادِ هَلْ مِن مَّحِيصٍ ﴿٣٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ
قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَ
الْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٍ ﴿٣٨﴾

10- Hadisi Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*'inde Sehl b. Sa'd'den rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/400. Hadisin Buhârî ve Müslim'deki metni şu şekildedir: *"Sâlih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin gönlünden geçmeyen şeyler hazırladım."*

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ
وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾
وَاسْتَمِعْ يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ
الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ
وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَٰلِكَ
حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ
بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

36. Onlardan önce, kendilerinden daha güçlü olan ve memleketleri delik deşik eden nice kavimleri helâk ettik. Kurtuluş var mı?

37. Şüphesiz bunda aklı olan veya hazır bir vaziyette kulak veren için bir öğüt vardır.

38. Şüphesiz Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri altı günde yarattık. Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı.

39. Onların dediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et.

40. Gecenin bir kısmında ve secdelerin sonunda O'nu tesbih et.

41. Nida eden (melek) in, yakın bir yerden sesleneceği güne kulak ver.

42. O gün gerçek sesi işitecekler. İşte o gün (kabirlerden) çıkış günüdür.

43. Şüphesiz Biz diriltir ve öldürürüz. Dönüş sadece Bizedir.

44. O gün yer, onlara yarılıp süratle çıkarlar. Bu, Bize göre çok kolay olan haşirdir.

45. Biz onların dediklerini çok iyi biliyoruz. Sen onların üzerinde zorlayıcı değilsin. Benim tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver.

36. «Onlardan önce,» yani senin kavmin olan Mekke kâfirlerinden önce, peygamberlerini yalanlayan **«kendilerinden daha güçlü olan ve memleketleri delik deşik eden nice kavimleri helâk ettik.»** Bir başka âyette de: "*Vadide taşlar yontan Semûd kavmine...*" (Fecr: 9) buyurulmaktadır. O beldeleri istila ettiler, halklarını hakimiyetleri altına alıp küçük düşürdüler. Oralarda hakimiyet kurdular. Ya da âyette murad edilen mânâ, yeryüzünde tam anlamıyla dolaşıp durdular, şeklindedir.

«Kurtuluş var mı?» Yani kaçacak yer var mı? Onlar memleketlerde: "Ölümden veya Allah'ın emir ve azabından kaçıp kurtulacak yer var mı?" diyerek dolaşıp durdular.

37. «Şüphesiz bunda» yani onların anlatılan kıssalarında veya bu surede anlatılan ibretlerde, haberlerde ve ülkelerin helâk edilmesinde **«aklı olan»** yani gördüklerinin aslını anlayacağı ve gerektiği şekilde düşüneceği aklı selim sahibi olanlar için bir öğüt vardır. Şüphesiz bu akla sahip olan kişi, onların yıkılış ve haraboluş sebebinin küfür olduğunu bilir ve eskilerin eserlerini görüvermekle fazlaca düşünmeye ihtiyaç duymadan, küfürden uzak durur.

Râğıb: "İnsan kalbinin, bu isimle isimlendirilme sebebinin, onun çok hareket etmesi olduğunu, kalbin, ruh, ilim, şecâat ve daha başka anlamları bulunduğunu burada da ilim ve anlayış mânâsına olduğunu" söyler.

İbn Abbas (r.a.) bu âyette geçen "*kalb*" kelimesini, "akıl" la izah etmiştir. Çünkü akıl, kalbin kuvvetlerinden ve onun hizmetçilerinden birisidir.

«Veya hazır bir vaziyette kulak veren için bir öğüt vardır.» Yani kendisine okunan vahye kulak veren. Çünkü bunu yapan, meseleyi tam olarak

kavrar ve küfre götüren şeylerden sakınır. Onlar vahyin mânâlarını anlamak için zihnen hazır bir vaziyette, ona kulak verir.

38. «Şüphesiz Biz gökleri, yeri ve ikisi arasındakileri», çeşitli yaratıkları **«altı günde yarattık.»** Yani yeri iki günde, menfaatlerini iki günde, gökleri de iki günde yarattık. Aslında Allah dileseydi bütün bunları göz açıp kapamadan daha kısa bir zamanda yaratırdı. Ama bununla bizim teenî üzere olmamız için bir yol çizdi. Çünkü şu altı yerin dışında acele etmek şeytandandır: 1- Vakit girdiği zaman namazı kılmak, 2- Hazır olduğu zaman cenazeyi defnetmek, 3- Vakti geldiğinde kızı gelin etmek. 4- Vadesi dolduğunda borcu ödemek. 5- Gelen misafire yemek ikram etmek. 6- Günah işlediğinde acele tevbe etmek.

«Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı.» Çünkü yorgunluk olsaydı, zaaf olacaktı. Zaaf olsaydı, işler bozulacaktı. Bu da işlerin meydana gelmesi ve tam tasarruf konusunda istediğimizin aksine şeyler olmasını gerektirir. Bu âyet-i kerimenin bir benzeri de şu âyettir: "*Onlar, gökleri ve yeri yaratan, onları yaratmaktan dolayı yorulmayan Allah'ın ölüleri diriltmeye de muktedir olduğunu düşünmezler mi?*" (Ahkâf: 33) Bu âyetten sonra gelen kısım da buna işaret eder.

39. «Onların dediklerine sabret.» Allah'ın bu sözü de buna işaret eder. Bu sözün anlamı şudur: Müşriklerin, inkâra ve yadırgamaya dayanan, öldükten sonra dirilme konusundaki bâtıl sözlerine sabret. Çünkü bu anlatılanları yorulmadan yapan Allah, onları tekrar diriltmeye ve onlardan intikam almaya da muktedirdir. Yahut da âyetten maksat, Yahudilerin küfür ve benzeri sözlerine sabret, demektir.

Bu âyette, cahillerin söyledikleri her türlü kötü şeylere karşı sabırla nefislerin terbiye edilmesine; zikir, tesbîhât ve tahmîdlere devamla kötü sıfatlardan temizlenmesinin gereğine işaret vardır.

«Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce...» Bunlar sabah ve ikindi vakitleridir. Bu vakitlerin fazileti meşhurdur. Bu zamanki tesbihin mûtena bir yeri vardır. Tâhâ sûresinde: "*...Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et...*" (Tâhâ: 130) buyurulmuştur. Çünkü doğmak güneşe has olduğu gibi, batmak da ona hastır.

«Rabbini hamd ile tesbih et.» O'na olması mümkün her türlü aczden, verdiği haberlerde -öldükten sonra dirilme konusundaki heberleri de bu cüm-

kedendir- sözünde durmamaktan, O'nu bir şeye benzetmeyi gerektirecek şekilde nitelemekten tenzih et. Bunu yaparken de nimet olarak verdiği şeylere hamdet.

40. «Gecenin bir kısmında...» Büyüklerden bazıları *"güneşin doğmasından önce"* yi, gündüzün evvelinde, *"güneşin batmasından önce"* sözünü gündüzün sonuna kadar, *"gecenin bir kısmında onu tesbih et"* sözünü de gücün yettiği ölçüde gecenin tümünde tesbih et şeklinde izah etmişlerdir.

«Ve secdelerin sonunda O'nu tesbih et.» Yani namazların peşinde. Rükû ve sücût, namaz yerinde kullanılır. Çünkü bunlar, namazın en büyük rükünleridirler. Hz. Ömer ve Hz. Ali (r.a.)'den: *"Secdelerin sonunda"* sözünün, akşam namazından sonra iki rekât; *"...idbârannücûm = yıldızların sonunda"* (Tûr: 49) sözünün de sabah namazından önce iki rekât anlamında olduğu rivayet edilmiştir. Müfessirlerin büyük çoğunluğu da bu görüşü benimsemişlerdir.

Mücâhid'den bir rivayete göre ise: *"secdelerin sonunda"* sözünün anlamı, farz namazlardan sonra dil ile tesbihte bulunmaktır. Bir hadiste de şöyle buyurulur: *"Kim, her namazın peşinde otuz üç defa sübhânellah der, otuz üç defa hamdeder (elhümdülillah der), otuz üç defa da tekbir getirir (Allahuekber der) se -ki bunların tamamı doksan dokuz eder- sonra da yüze tamamlamak için "Lâ ilâhe illallâhü vahdehû lâ şerîke leh lehu'l-mülkü velehu'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr = şeriki olmayan tek Allah'tan başka ilâh yoktur, mülk O'nundur, hamd O'nadır. O, her şeye kâdirdir, derse denizin köpükleri kadar bile olsa tüm günahları bağışlanır."* [11]

Ey Muhammed! Kıyamet ahvalinden sana vahyolunana **«kulak ver.»** *"Kulak ver"* diye terceme ettiğimiz *"istemi'"* kelimesinin kökü olan "essem'u" kelimesi, duyulanı dinleyerek anlamaktır. "Müstemi'" ile, "sâmi'" arasındaki fark şudur: "Müstemi'" kulak vererek duymayı kasdeden, "sâmi'" ise kastetmeden duyandır. Her müstemi' sâmi'dir ama her sâmi müstemi' değildir.[12]

41. «Nida eden (melek)in yakın bir yerden», gökyüzüne yakın veya sesi herkese eşit bir şekilde ulaşacak yakın bir yerden **«sesleneceği güne ku-**

11- Müslim, *Sahih*'inde Mâlik de *Muvatta*'ında rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/222.

12- Müfessir burada kullanılan kelimenin özellikle seçildiğine, Hz. Peygamberin dinlemeye davet edildiğini, anlamları birbirine yakın kelimelerin ifade ettiği mânâların inceliklerine işaret ederek dikkat çekmektedir. (Mütercim)

lak ver.» Nida edenden maksat, sûra üfleyecek olan İsrâfil adındaki melektir. Seslenmek, (nida) de üflemektir. Bu üfleme, insanların kabirlerden çıkması ve haşr için özel bir işaret olduğu için nida denilmiştir. Bu nida, müezzinin ezanı ve yola çıkacak askerlere verilen işaret gibidir.

Diğer bir görüşe göre buradaki nida, gerçek anlamda seslenmektir. İsrafil (a.s.) bir taş üzerine durur, parmağını kulağına koyup: "Ey çürümüş kemikler, parçalanmış mafsallar, darmadağın olmuş etler, saçılmış saçlar! Allah Teâlâ mahkeme için sizlerin toplanmanızı emrediyor," der.

Üçüncü bir görüşe göre ise, İsrafil sûra üfler, Cebrâil (a.s.)'de haşr için nida eder.

42. «O gün» ruhlar veya cesetler **«gerçek sesi işitecekler.»** Bu ses, öldükten sonra dirilmek için olan ikinci nefha (üfleme) dir. **«İşte o gün (kabirlerden) çıkış günüdür.»** *"Çıkış"* diye terceme edilen *"hurûc"* kıyamet gününün isimlerinden birisidir. Kıyamete benzetilerek bayram gününe de bu ad verilmiştir. Âyetin anlamı şudur: "Kabirlerden çıkıp hesaplaşmaya, oradan da cennete veya cehenneme gitmelerini sağlayacak olan o gerçek sesi duydukları gün..."

43. «Şüphesiz Biz» dünyada hiç kimsenin yardım ve iştirâki olmadan **«diriltir ve öldürürüz.»** Âhirette karşılık vermek için **«dönüş sadece Bizedir.»** Ne tek başına, ne de ortak olarak Bizden başka hiç kimseye değil. O halde Bize kavuşmaya hazır olunuz.

44. «O gün yer, onlara yarılıp süratle çıkarlar.» Yani onlar, çağıranın çağrısına uymak için hiçbir yöne dönmeden koşar bir vaziyette iken yer yarılır. *"Davetçiye koşarak..."* (Kamer: 8) âyeti de bu anlamdadır.

«Bu, bize göre çok kolay olan haşirdir.» Biz onun için "ol" deriz, o da olur. Bu söz kâfirlerin: *"Bu çok uzak bir dönüştür"* (Kaf: 3) sözlerine karşılıktır. Nitekim Allah Teâlâ bir başka âyette de: *"Sizin yaratılmanız ve tekrar diriltilmeniz sadece bir kişiyi yaratmak ve diriltmek gibidir,"* (Lokman: 28) buyrulmuştur.

45. «Biz onların dediklerini çok iyi biliyoruz.» Onların dedikleri, öldükten sonra diriltmeyi kabul etmemek, onu haber veren âyetleri yalanlamak ve içerisinde hayır olmayan başka sözlerdir. Bu âyet, Hz. Peygamber için bir teselli, kâfirler için de tehdittir.

«Sen onların üzerinde» zorla imana getirecek veya istediğini yaptıra-

cak **«zorlayıcı değilsin.»** Senin görevin sadece hatırlatmak ve uyarmaktır. Nitekim bir başka âyette de: *"Sen ancak öğüt vericisin, onların üzerinde bir zorba değilsin."* (Ğâşiye: 22) buyurulmaktadır. Âyetin anlamı şudur: "Sen onlara istediğini zorla yaptıracak bir zorba değilsin." Burada *"zorlayıcı"* diye terceme ettiğimiz *"cebbâr"* kelimesi Allah'ın isimlerinden birisidir. O, kullarını dilediği şeye zorlar. Cebr de zorla bir şeyi düzeltmek demektir.

«Benim tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver.» Yani onun, öğütleri ile öğüt ver. Çünkü onlar şu âyette ifade edildiği üzere Kur'an'dan verilen öğütle faydalanırlar: *"Sen öğüt ver, çünkü öğüt mü'minlere fayda verir."* (Zâriyât: 55) Mü'minlerin dışındakilere gelince Biz onlara sözlerinin ve fiillerinin gerektirdiği şekilde çeşit çeşit cezalar ve azaplarla muamele ederiz. *"Sen ancak zikre (Kur'an'a) uyan ve görmeden Rahmân (olan Allah') dan korkan kimseyi uyarabilirsin..."* (Yâsîn: 11)

"Tehdit" diye terceme edilen *"vaîd"* kelimesi, azapla korkutmak anlamındadır. Azabın bizzat kendisi hakkında da kullanılır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) çok zaman Kaf sûresi ile ashabına hitabederdi. Çünkü bu sûre, Allah'ı zikir ve senâyı, nefislerin verdiği şeyleri bilmeyi, meleklerin insanlar için yazdığı tâat ve isyanı, ölümü ve ölüm sarhoşluğunu, kıyamet ve onun korkunçluğunu, yaratıkların amellerine şahitliklerini, cennet ve cehennemi, sûra üfleme, neşr ve kabirlerden çıkışı ve nihayet namazlara devamı içermektedir.[13]

Allah'ın yardımı ile Kaf Sûresi sona erdi.

13- Hadis: *"Hz. Peygamber (s.a.v.) her cuma günü insanlara hitabettiği zaman minberde Kaf sûresini okurdu."* Müslim, Ebû Dâvud ve Ahmed b. Hanbel tahrîc ettiler. İbn Kesîr'in Muhtasar'ında geçtiğine göre hadisin metni şu şekilddir: Harise'nin kızı Ümmü Hişam şöyle dedi: "İki yıl veya bir yıl ya da yılın bir kısmında bizim tandırımızla Hz. Peygamber'in tandırı birdi. Ben, *"Kaf ve'l-Kur'âni'l-mecîd" sûresini bizzat Hz. Peygamber'in ağzından öğrendim. Onu her cuma, minberde halka hitalettiğinde okurdu."* Bkz. Sâbûnî, *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 2/370 ve Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/101.

ZÂRİYÂT SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 60 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

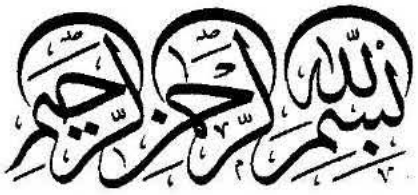

وَالذّٰرِيٰتِ ذَرْوًا ﴿١﴾ فَالْحٰمِلٰتِ وِقْرًا ﴿٢﴾ فَالْجٰرِيٰتِ يُسْرًا ﴿٣﴾ فَالْمُقَسِّمٰتِ أَمْرًا ﴿٤﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴿٥﴾ وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ ﴿٦﴾

1-6. Tozutup savuranlara, yükü yüklenenlere, kolayca akanlara, işi ayıranlara yemin olsun ki, size vaadedilen kesinlikle doğrudur ve ceza mutlaka vuku bulacaktır.

1. «Tozutup savuranlara...» Savurandan maksat, toprağı ve başka şeyleri savuran rüzgârlardır.

Ka'b el-Ahbâr'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Şayet Allah Teâlâ yeryüzünden rüzgârı üç gün hapsedip estirmese, dünyada kokmadık hiç bir şey kalmaz."

Avâm b. Havşeb'ten de şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Güney rüzgârları cennetten çıkıp cehenneme doğru eser. Onun gamı cehennemden, bereketleri de cennettendir. Kuzey rüzgârları da cehennemden çıkıp cennete

doğru eser. Onun ferahlığı cennetten, şerri de cehennemdendir."

Bir de şöyle denilmiştir: "Kuzey rüzgârları Adn Cennetine eser, onun güzel kokusundan alır ve sıddıkların ruhlarına götürür."

Cabir (r.a.) şöyle demiştir: "Rüzgâr azdı, şiddetinden neredeyse hayvan üstünde olan kişi kuma gömülecekti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Bu, münafığın ölmesi için gönderilen rüzgârdır,"* buyurdu. Medine'ye geldiğimizde gördük ki, münafıkların ileri gelenlerinden birisi ölmüş."

İbn Ömer'de şöyle dedi: "Sekiz çeşit rüzgâr vardır. Bunlardan dördü rahmet, dördü de azaptır. Rahmet olanlar: Nâşirât (yayıcı olanlar), Mübeşşirât (müjdeleyiciler), Zâriyât (savuranlar), Mürselât (gönderilenler) dır. Azap olanlar da: Asıfât (şiddetli esen), Kâsıf (kasırga), Sarsar (soğuk rüzgâr), Akîm (kasıp kavuran rüzgâr) dır." İbn Ömer, Kur'an'da anılan rüzgâr çeşitlerini kasdetmiştir.

Ebû Ümâme (r.a.)'den, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: *"Ümmetimden bir grup, yeme, içme, eğlenme ve oyun üzere geceleyecekler. Sonra maymunlar ve domuzlar şekline sokulacaklar. Yine ümmetimden bir grup da yere batırılmak ve üzerlerine gökten taş yağdırılmak gibi musîbetlere uğrayacaklar. Buna sebep: Onların şarkıcı kadınlar edinmeleri, şarap içmeleri, def çalmaları ve ipek giymeleridir."* [1]

Bazıları: "Buradaki *zariyat*'tan maksat, doğurgan kadınlardır. Çünkü onlar, çocuk dünyaya getirirler." derler.

Ben fakir derim ki: Bu kelimenin *"hamilât"* ve *"câriyât"* kelimelerine bitişik olması bu mânânın isabetli olduğunu gösterir. Çünkü âyetteki *"hamilât"*ın anlamlarından biri de hamile kadınlardır. Bu, doğurgan kadınların kısır kadınlara üstünlüğünü beyan etmektedir.

2. «Yükü yüklenenlere...» Buradaki yükten maksat, yağmurdur. Yağmur yüklü bulutlar anlamındadır. Hasan (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, o buluta baktığı zaman, arkadaşlarına: "Vallahi rızkınız sadece bundadır. Siz hatalarınız ve amelleriniz sebebiyle mahrum ediliyorsunuz," derdi.

Ikrime'de şöyle demiştir: "Allah Teâlâ bir damla yağmur yağdırmaz ki onunla yeryüzünde bir ot veya denizde bir inci bitirmiş olmasın. Dünyanın

1- Hadisi Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'inde tahric etmiştir. Hadisin bir kısmı Sahihayn'de (yani Buharî ve Müslim'de) vardır. Bkz, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/55.

hayatı yağmurdadır. Sanki onun ruhudur."

3-4. «Kolayca akanlara,» yani denizde kolayca ve süratle yürüyen gemilere ve **«işi ayıranlara yemin olsun ki...»** Ayıranlardan maksat, meleklerdir. Yağmurlar, rızıklar ve benzeri şeyleri ayıran melekler anlamındadır. Yeryüzünün işlerini şu dört melek idare eder: Cebrâil, Mikâil, İsrâfil ve Azrâil (ölüm meleği). Cebrâil, ordulara ve rüzgârlara, Mikâil, yağmura ve bitkilere, Azrâil, ruhları kabza mükelleftir. İsrâfil de, emrolundukları şeyleri onlara tebliğ eder.

Görünüşte, kendisi ile yeminden maksat, üzerine yemin edileni te'kiddir. O da, vukuu muhakkak olan, öldükten sonra dirilmedir. Bu, kendisi üzerine yemin edilen, öldükten sonra dirilmeye işarettir. Sanki şöyle denilmektedir: Bu anılanları ilk kez meydana getirmeye muktedir olanın, önceden yaptığını tekrarlamaya gücü yetmez mi?

Ben fakir derim ki: Lâfzın bu şekilde dizilmesinin sırrı şudur: Rüzgârlar yağmur yüklü bulutların üstünde, bulutlar gemileri taşıyan suyun üstünde, su da arzın üstündedir. Meleklerin oradaki işleri idaresinin eseri açıktır. Allah Teâlâ şuna işaret etmektedir: Her iş sadece gökyüzünden iner, yeryüzündeki her şey bu meyanda kabirlerden dirilmek sadece Yüce Allah'ın tarafındandır. Ulvî tesirlerle, yeryüzündeki eserleri göstermeye muktedir olan Allah, öldükten sonra diriltmeye de muktedirdir. Çünkü o da, -Allah bilir- dünyevî eserlerdendir.

5. «Size vaadedilen kesinlikle doğrudur.» Bu cümle, yeminin cevabıdır. Öldükten sonra diriltilmek ve hesaba çekilmek konusunda vaadolunduklarınız veya sevap ve ceza konusunda vaadolunduklarınız doğrudur, anlamındadır.

6. «Ve ceza mutlaka vuku bulacaktır.» Şüphesiz, amellerin karşılığını almak gerçekleşecektir. Bu harikulâde şeyleri yaratmaya gücü yeten Yüce Allah'ın vaad olunan öldükten sonra diriltmeye de gücü yeter.

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: "Allah Teâlâ'nın böyle yemin etmesindeki hikmet ne acaba? Eğer bu mü'min içinse, mü'min mücerred haber vermekle inanır, yemine ihtiyaç duymaz. Eğer kâfir içinse, ona yemin zaten fayda vermez." Bu soruya şöyle cevap verilebilir: "Kur'an-ı Kerim Arap dili ile inmiştir. Bir şeyi te'kid etmek istenildiği zaman, yemin etmek bu dilin özelliklerindendir. Hüküm, iki şeyden biri ile; ya şahitlikle ya da yeminle verilir.

Allah Teâlâ kendilerinin bir bahanesi kalmasın diye, kitabında her iki şeyi de zikredip *"Allah şahit oldu"* (Al-i İmrân: 18) buyurmuştur.

Yemin ancak, yüce bir isimle olur. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de kendi adı ile yedi yerde yemin etmiştir. Kur'an'daki diğer yeminler, bu surenin başında olduğu gibi, yaratıklarına olmuştur. *"Vettîni vezzeytûni: İncir ve zeytine yemin ederim ki"* (Tîn: 1); *"ve's-saffât: Saf saf dizilmişlere yemin olsun ki"* (Sâffât: 1); *"ve'ş-şemsi: Güneşe yemin olsun ki"* (Şems: 1); *"ve'l-leyli: Geceye yemin olsun ki"* (Leyl: 1); *"ve'd-duhâ: Kuşluk vaktine yemin olsun ki"* (Duhâ: 1) ve benzerleri, bu kabilden yeminlerdir.

Allah Teâlâ'nın dışında bir şeye yemin etmenin yasak oluşuna rağmen, Allah'ın yaratıklarına yemin etmesinin hikmetinin ne olduğu? şeklinde varid olacak bir suale, şu sebepler gözönüne alınarak cevap verilebilir:

1- Bu yemin, bir tamlamada, tamlananın hazfedilmesi (düşürülmesi) suretiyle olmaktadır. Mana: "Savuranların Rabbi, incirin Rabbi, güneşin Rabbi" şeklindedir.

2- Araplar bu isimleri üstün tutarlar ve bunlarla yemin ederlerdi. Onun için Kur'an, onların bildikleri şekilde inmiştir.

3- Yemin, yemin edenin büyütüp değer verdiği şeyle yapılır ki o, kendisinin üstündedir. Allah'ın üstünde ise hiç bir şey yoktur. O, bazan kendi adı ile, bazan yaratıkları ile yemin etmiştir. Çünkü o yaratıklar, hakîm olan yaratıcının varlığına delâlet ederler.

Bazı âlimler: "Mahlukatla yemin, hâlikın varlığını gerektirir" derlerken, bazıları: "Allah, yaratıklarından dilediği ile yemin eder. Başkalarının ise, Allah'ın dışında bir şeyle yemin etmesi caiz değildir," demişlerdir.

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْحُبُكِ ﴿٧﴾ إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ﴿٨﴾
يُؤْفَكُ عَنْهُ مَنْ أُفِكَ ﴿٩﴾ قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي غَمْرَةٍ

سَاهُونَ ﴿١١﴾ يَسْـَٔلُونَ أَيَّانَ يَوْمُ ٱلدِّينِ ﴿١٢﴾ يَوْمَ هُمْ عَلَى ٱلنَّارِ
يُفْتَنُونَ ﴿١٣﴾ ذُوقُوا۟ فِتْنَتَكُمْ ۖ هَٰذَا ٱلَّذِى كُنتُم بِهِۦ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٤﴾

7-9. Yörüngeleri olan gökyüzüne yemin ederim ki, siz çelişkili sözler söylüyorsunuz. Ondan dönen döndürülür.

10. Kahrolsun o düzenbaz yalancılar.

11. Onlar, koyu bir cehalet içerisindeki gafillerdir.

12. Din gününün ne zaman olduğunu soruyorlar.

13. O gün onlar ateşte yakılacaklardır.

14. Azabınızı tadın! Acele gelmesini istediğiniz şey işte budur.

7-9. «Yörüngeleri olan gökyüzüne yemin ederim ki...» *"Hubük: Yörünge"*; yıldızların geçiş yerleri olan yollardır. Ya da maksat: Düşünürlerin izlediği kendisi ile bilgiye eriştiği metottur. İbn Abbas (r.a.)'dan: "Güzel, düzgün yaratıkları olan", anlamına geldiği rivayet edilmiştir.

«**Siz**» ey Mekke'liler! Kur'an hakkında **«çelişkili sözler söylüyorsunuz.»** Mekke'liler Kur'an hakkında: "O şiirdir, sihirdir, iftiradır, öncekilerin masallarıdır;" Hz. Peygamber hakkında da: "Şairdir, sihirbazdır, iftiracıdır, delidir" derler. Kıyamet hakkında da: Kimisi onun varlığını ikrar, kimisi kesinlikle inkâr ederken, kimisi zannediyoruz, şeklinde muhtelif şeyler söylerler. Bu, şaşkınlık ve koyu bir cehalettir.

«Ondan dönen döndürülür.» Yani Kur'an'dan veya Rasûlüllah'tan yüz çeviren, döndürülür. Çünkü ondan daha fena ve daha şiddetli bir çevriliş yoktur.

10. «Kahrolsun o düzenbaz yalancılar.» Onlara bedduâdır. Şu âyettcki bedduâya benzer: *"Kahrolası insan! Ne kadar da inkârcıdır."* (Abese: 17) Bu bedduânın aslı, ölüm ve helâki istemektir. Daha sonra lânetlenmek ve kötülemek için kullanılmıştır. Buradaki *"harrasûn: Yalancılar"*, sahih olmayan

şeyleri düşünen, farklı şeyler söyleyenlerdir. Sanki "O düzenbaz yalancılar kahrolsun" anlamındadır.

11. «Onlar, koyu bir cehalet içerisindeki gafillerdir.» İçerisinde bulundukları cehalet ve dalâlet onları âhiret işlerinden engeller. Onlar emrolundukları şeyden gaflettedirler. Bazı âlimler burada cehalet diye terceme ettiğimiz *"ğamra"* kelimesini, gafletin üstünde bir şey, *"sehvin"* ise, gafletten daha aşağı olduğunu söylemişlerdir.

12. Kâfirler **«din gününün ne zaman olduğunu soruyorlar.»** Yani "Ceza günü ne zaman?" derler. Ama bu soru, gerçek anlamda öğrenmek için değil, alay kabilinden bir an önce vukuunu istemek şeklindedir.

13. «O gün onlar ateşte yakılacaklardır.» Bu âyet, yukarıdaki soruya cevaptır. Onların ateşte yakılacakları ve altının ateşte eritildiği gibi azabedilecekleri anlamındadır. *"Yakılacaklar"* diye terceme edilen *"yüftenûne"* kelimesinin aslı olan "fetne" fiili, bir şeyin aslını ortaya çıkarmak için, işe yaramaz maddelerin yakılması, anlamındadır. Kâfirlerin zaten tamamı kötü, işe yaramaz olduğu için hepsi yakılır.

14. «Azabınızı tadın!» Onlara azabedilirken böyle denilir. Sözü söyleyen de, cehennemde görevli melektir. Ya da cümlenin anlamı: "Yalanlamanızın cezasını tadınız" şeklindedir. Nitekim şu âyette bu anlamdadır: *"Sonra onların fitneleri, Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar olmadık demekten başka bir şey olmadı."* (En'am: 23) Bu âyetteki fitne, küfür anlamındadır. Küfrün neticesi kastedilmiştir.

Râğıb: "Fitenin aslında, iyi kısmını kötü kısmından ayırmak için, altını ateşe sokmak anlamında oluduğunu, insanın cehenneme sokulması için de kullanıldığını söyler."

"Azabınızı tadın" anlamındaki *"zûkû fitneteküm"* cümlesi bazen kendisinden azap hasıl olan şey anlamında kullanılır ki *"...Haberiniz olsun onlar zaten fitneye düşmüşlerdir..."* (Tevbe: 49) âyeti bu anlamdadır. Bazen de denemek imtihan etmek anlamında kullanılır: *"Ve fetennâke fütûnen: Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik"* (Tâhâ: 40) âyeti de bu mânâdadır.

«Acele gelmesini istediğiniz şey işte budur.» Yani, işte bu azap, dünya hayatınızda acele gelmesini istediğiniz ve alay ederek: "Bu vaadedilen ne zaman?" dediğiniz şeydir.

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ
إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُحْسِنِينَ ﴿١٦﴾ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ
مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿١٨﴾ وَفِي أَمْوَالِهِمْ
حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿١٩﴾ وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ ﴿٢٠﴾
وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾ وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا
تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾ فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَا أَنَّكُمْ
تَنطِقُونَ ﴿٢٣﴾

15-17. Şüphesiz takvâ sahipleri Rablerinin kendilerine verdiğini alarak, bahçelerde ve akan nehir kenarlarında olacaklardır. Şüphesiz onlar bundan önce iyi davranırlardı. Onlar geceleri çok az uyurlardı.

18. Onlar, seherlerde istiğfar ederlerdi.

19. Mallarında dilenen ve mahrumun hakkı vardır.

20. Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ibretler vardır.

21. Kendi nefislerinizde de (ibretler) var. Görmüyor musunuz?!

22. Gökyüzünde rızkınız ve size vaadedilen şeyler var.

23. Göğün ve yerin Rabbine yemin ederim ki, bu vaad, sizin konuşmakta olduğunuz şey gibi kesin ve gerçektir.

15-17. «Şüphesiz takvâ sahipleri», küfür, cehalet ve Allah'tan başka şeylere meyletmekten sakınanlar cennette **«Rablerinin kendilerine verdiğini alarak,»** yani Allah'ın verdiği her türlü sevabı kabul edici ve ona "Allah ne verdi ise hepsi iyidir, makbuldür, kabulle karşılanır, onda geri çevrilecek bir şey yoktur, çünkü o iyiliğin zirvesindedir," diyerek razıdırlar. Demek ki âyetteki *"almak"*tan maksat, kabul etmek ve razı olmak anlamındadır. Nitekim, *"Sadakaları alır"* (Tevbe: 104) âyetinde de kabul eder ve razı olur anlamındadır.

Onlar esası bilinmeyen **«bahçelerde ve akan nehir kenarlarında olacaklardır.»** Yani nehirler onların görebilecekleri bir yerdedir. Gözleri o nehirlerin üzerindedir.

«Şüphesiz onlar bundan», cennete girmeden **«önce»** dünyada **«iyi davranırlardı. Onlar geceleri çok az uyurlardı.»** Yani gecenin az bir kısmında uyurlar, çoğunda Allah'ı zikrederler, namaz kılarlardı. Sabahlara kadar uyuyan gafiller gibi değillerdi.

Ebu'd-Derdâ (r.a.)'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Rasûlüllah (s.a.v.)'a; gecenin hangi namazı efdaldir?" diye sordum. *"Gece yarısındaki namazdır. Ama onu kılan çok az,"* buyurdu. [2]

18. «Onlar, seherlerde istiğfar ederlerdi.» Seher, gecenin son altıda biridir. O müttakîler, az uyumalarına ve çok teheccüd kılmalarına rağmen, sanki geceyi günahlarla geçirmiş gibi seher vakitlerinde sürekli istiğfar ederler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Ya Rasûlallah! İstiğfar nasıl edilir?" diye soruldu. Rasûlüllah: *"Allahümmağfir lenâ verhamnâ ve tüb aleynâ inneke ente't-tevvâbürrrahîm= Allahım! Bizi bağışla, bize merhamet et. Şüphesiz sen tevbeleri kabul edensin, merhametlisin, deyiniz,"* buyurdu.

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Tevbe ediniz. Şüphesiz ben her gün Allah'a yüz kez tevbe ederim."*

Bir başka hadiste de şöyle buyurdu: *"Şüphesiz Allah Teâlâ sâlih kulun derecesini yükseltir."* Bunun üzerine kul: *"Yâ Rabbî! Bu derece bana nasıl verildi?"* diye sorunca Allah Teâlâ: *"Çocuğunun senin için istiğfarı ile."* Yani onun: *Rabbiğfirlî velî vâlideyye*= Ey Rabbim! Beni ve anne babamı bağışla" demesiyle buyurur.

Bazı haberlerde şöyle denilmiştir: "Bana sevdiklerimin en sevimlisi, seher vakitlerinde istiğfar edenlerdir. Onlar öyle kimselerdir ki, yeryüzü ehline

2- Hadisi, Beyhakî *Sünen*'inde, Ebû Zerri'l-Ğıfârî'den şu lâfızla rivayet etmiştir: *"En efdal namaz, gece yarısındakidir. Onu yapan azdır."* Bkz. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/211.

bu belâ vermek istediğimde onları hatırlarım ve onlar sebebiyle yeryüzünde kilerden belâyı defederim.

el-Kelbî ve Mücahid, üzerinde durduğumuz âyeti şu şekilde tefsir etmişlerdir: "Onlar, seher vakitlerinde namaz kılanlardır. Çünkü onların seherlerdeki namazı, bağışlanmalarını istemek içindir. Bir hadiste de onların, *"Uykudan uyanırken Allah'ı zikredenler"* olduğu söylenmektedir. Hadiste geçen: *"Men teârra mine'l-Leyl"*, geniş anlamlar ifade eden "cevamiu'l-kelim" denilen özlü sözlerdendir. Çünkü Sıhah'ta denildiği gibi, bir kimse bir sesle uykusundan uyandığı zaman, böyle denilir. Bu uyanma genelde bir sözle olur. Rasûlüllah (s.a.v.) bu sözün tesbih *(subhanellah)* ve tehlil *(lâ ilâhe illallah)* olmasını severdi. Böyle bir hal de ancak, zikre alışık olanlarda görülür. Kim uykudan uyanınca: *"Lâ ilâhe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh. Lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü. Yuhyî ve yûmîtü ve hüve alâ külli şeyin kadîr. El-hamdülillahi ve sübhânellâhi vellahü ekber. Velâ havle velâ kuvvete illâ billâh = "Tek olan ve ortağı olmayan Allah'tan başka ilâh yoktur. Hükümranlık sadece O'nundur, hamd sadece O'na aittir. O diriltir ve öldürür. Her şeye muktedirdir. Hamd Allah içindir. Allah'ı tesbih ederiz. Allah en büyüktür. Allah'tan başka güç ve kuvvet yoktur."*der sonra da *"Alllahümmağfirlî"* (Allahım beni bağışla) der veya başka bir duâ ederse, Ben'de onun duâsını kabul ederim.

Sahîh bir hadis de şöyledir: *"Her gece, gecenin üçte biri kaldığı zaman Allah Teâlâ dünya semasına inip: "Ben melikim. Bana duâ edenin duâsını kabul ederim, benden isteyene veririm, benden bağış isteyeni bağışlarım."* [3] buyurur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) geceleri teheccüd kılmaya kalktığı zaman şöyle derdi: *"Ey Allah'ım! Hamd sadece sanadır. Sen haksın, vaadin hak, sana kavuşmak hak, sözün hak, cennet haktır, cehennem haktır, peygamberler haktır, Muhammed haktır, kıyamet haktır. Allah'ım! Sadece San'a teslim oldum, San'a inandım, San'a güvendim, San'a döndüm. San'a sığınarak mücadele ettim, Sen'in hükmüne çağırıp razı oldum. Beni geçmiş ve gelecek, açık ve gizli tüm günahlarımdan dolayı bağışla. Öne geçiren de Sen'sin, geride bırakan da Sen'sin. Sen'den başka ilâh yoktur. Sen'den başka güç ve kuvvet yoktur."*[4]

3- Hadisi Buhârî, Müslim ve Tirmîzî tahric etmişlerdir. Bu hadisin çeşitli rivayetleri vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/38.

4- Hadisi Buhârî, Müslim ve Abdullah b. Abbas'tan merfû olarak rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/338.

19. «Mallarında dilenen ve mahrumun...» *"Mahrum"* insanlardan dilenmekten çekinen, bu yüzden onların zengin sanıp sadaka vermedikleridir. *"Mahrum" Kâmus*'ta: Hayırdan men edilen, kendisine mal verilmeyen kişi olarak açıklanır. *Müfredat*'ta ise: Başkaları gibi rızkı bollaştırılmayan, ikram açısından ihmal edilen kişi, diye tarif edilir.

«Hakkı vardır.» Yani tam bir hisse vardır, zenginler onu kendileri için vacip bilirler. Allah'a yaklaşmak için ve insanlara şefkatten ötürü onu görev kabul ederler. Buradaki *"hak"*tan maksat, Allah'ın, mallarında onlara vacip kıldığı zekât değildir. Bu izah da, gelmesi muhtemel şöyle bir itirazı önlemiştir: "Malında, fakirlerin hakkı var diye bir insan nasıl övülür? Bu söz zekâtını vermeyen zenginlere de şamildir, oysa onlar övülmezler."

Bahru'l-Ulûm'da şöyle denilmektedir: "Âyette, başka hak sahiplerinin anılmayıp, sadece dilenen ve mahrumun söz konusu edilmesi, bu hakkın farz olan zekâttan başkası olmasından dolayıdır. Hz. Peygamber'in; *"Şüphesiz malda zekâttan başkada hak vardır."*[5] hadisi de buna işaret eder. Hadisin anlamı şudur: Malda, zekâttan başka vacip olan haklar vardır. Bu, ana, baba ve yakın akrabalar fakir oldukları zaman verilmesi gereken nafaka, açlıktan ölmek üzere olanın karnını doyurmak, savaşa giden gazileri techiz ve benzeri görevlerdir. Bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: *"Kıyamet günü, fakirler yüzünden vay o zenginlerin haline! O gün fakirler: 'Ey Rabbimiz! Onlar haklarımızda bize zulmettiler' derler. Allah Teâlâ: 'Bu gün sizi yaklaştıracağım, onları uzaklaştıracağım buyurur.'*[6] Hz. Peygamber daha sonra, üzerinde durduğumuz âyeti okudu. "

Mutlaka ehline infak etmek gerek. O ne kadar güzel bir huy!

20. «Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ibretler vardır.» Yani yaratanın varlığına, ilmine, kudretine, iradesine, birliğine ve rahmetinin bolluğuna açık işaretler vardır. Çünkü o yeryüzü halı gibi serilmiştir. Orada çeşitli bölgeler arasında seyahat edenler için yollar, vadiler, ovalar, dağlar, karalar, denizler, birbirlerine komşu kıtalar, yerden kaynayan pınarlar, çıkartılan madenler vardır. O yeryüzü çeşit çeşit bitkiler ve ağaçlarla, renkleri, kokuları ve tatları farklı meyvelerle doludur. Orada sıhhatlerinde ve hastalıklarında sakin-

5- Hadisi, Beyhakî *Sünen*'inde, Fatımâ binti Kays'tan merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. ed-*Dürrü'l-Mensûr*, 6/114.

6- Hadisi İbn Merdeveyh, Enes b. Malik'ten merfû olarak rivayet etti. Bkz. Suyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/114.

lerinin menfaat ve maslahatına hizmet eden, her tarafa yayılmış hayvanlar vardır.

21. «Kendi nefislerinizde de» ibretler **«var.»** Yani nefislerinizde Allah'ın varlığına delâlet eden işaretler vardır. Bu cümle, genel anlamdaki ifadeden sonra özel anlamdaki bir ifade kabilindendir. Çünkü insanların nefisleri yeryüzünde olan şeylerdendir. Sanki âyette şöyle denilmektedir: Yeryüzünde, aklı başında tevhid ehli için alâmetler vardır. Çünkü akıl sahibi herkesin ilk baktığı şey kendisidir. Ondan meydana gelen şeyde, içindeki ve dışındakilerde yaratanına işaret eden açık alâmetler vardır. Ve yine insanın doğumundan ölümüne kadar geçen süre zarfında halden hale geçmesinde alâmetler vardır. Bir şâir şöyle demiş:

Her şeyde vardır bir âyet zâhir
Ne şüphe elbette O birdir bir.

«Görmüyor musunuz?» Yani basiret ve fikir gözüyle görmek için bakmıyor musunuz? Tâ ki ibret alasınız, yaratıktan yaratıcıya, sanattan sanatkâra varasınız.

Katâde: "Kendi yaratılışını düşünen Allah tarafından yaratıldığını ve mafsallarının ibadet için oynak ve yumuşak yapıldığını bilir," demektedir.

22. «Gökyüzünde rızkınız» yani rızkınızın sebepleri var. Bununla güneş, ay, diğer yıldızlar doğma ve batma yerlerinin farklılığı -ki rızkların meydana gelmesi için gerekli olan mevsim farklılıkları buna bağlıdır- kastedilmektedir. Ya da maksat, gökyüzünde rızkın takdir edildiğine işarettir.

İbn Keysân âyetteki *"fî"*nin "alâ" mânâsına olduğunu, buna göre âyetin mânâsının: "Sizin rızkınız, Rabbinize aittir" şekinde olduğunu söylemiş, buna delil olarak da: "*...Sizleri hurma dallarına asacağım.*" (Tâhâ: 71) âyetini getirmiştir. Bu âyette de *"fî"*, "alâ" mânâsınadır.

«Ve size vaadedilen şeyler» yani sevap **«var.»** Şüphesiz cennet, yedinci semada, arşın altında Sidretü'l-Müntehâ'nın yanındadır. Ya da hayır şer, mükâfat ceza, sıkıntı bolluk ve benzeri şeylerden gökyüzünde takdir edilip yazılmış olan her şeyi kastetmiştir.

Ben fakir derim ki: Ceza emri; sayha, gökten taş yağdırılması, ateş ve tufan gibi şeylerin, eski milletlerin başına geldiği gibi gökyüzünden inmesidir.

23. «Göğün ve yerin Rabbine yemin ederim ki...» Allah Teâlâ kendi zâtı ile yemin etti. "*Rab*" kelimesini kullandı. Çünkü o, rızıkla terbiye hakkındadır. Çünkü rızıkla terbiye eden Rabbinin yaptığı **«bu vaad,»** vaad olunduklarınız veya anılan işâretler ve rızık **«sizin konuşmakta olduğunuz şey gibi»** yani sizin, konuştuklarınızdan şüphe etmediğiniz gibi, vaad olunduğunuz bu şeylerin hakikatinden de şüphe etmemeniz gerektiği gibi, **«kesin ve gerçektir.»**

Bir eserde şöyle denilmektedir: "Âdemoğlu, Rabbini tasdik etmedi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ sözünü yeminle tekid ederek âyette: *'Göğün ve yerin Rabbine yemin ederim ki...'* dedi."

Hasenü'l-Basrî şöyle demiştir: "Bu âyet hakkında, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle dediği bana ulaştı: *'Allah bazı milletleri kahretsin! Onlar için kendi zâtı ile yemin etti ama O'nu yine tasdik etmediler.'* Eğer bir Yadudi, insana rızkını vereceğine dâir yemin etse onun yeminine güvenir. Allah onu kahretsin, Allah'ın, onun rızkını vereceğine nasıl itimad etmez?"

Heram b. Sinan, Üveys el-Karânî'ye (Allah kendisinden razı olsun) "Nereye gitmemi emredersin?" dedi. O da Şam'a gitmesini işaret etti. Heram: "Orada geçim durumu nasıl?" diye sordu. Bunun üzerine Üveys el-Karânî: "Öf! Şu kalplere! Onlara şüphe karıştı, vaaz fayda vermiyor," dedi.

هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَٰهِيمَ ٱلْمُكْرَمِينَ ﴿٢٤﴾
إِذْ دَخَلُوا۟ عَلَيْهِ فَقَالُوا۟ سَلَٰمًا ۖ قَالَ سَلَٰمٌ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٢٥﴾
فَرَاغَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُۥٓ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾
فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۖ قَالُوا۟ لَا تَخَفْ ۖ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾
فَأَقْبَلَتِ ٱمْرَأَتُهُۥ فِى صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ

(٢٩) قَالُوا كَذٰلِكِ ۙ قَالَ رَبُّكِ ۖ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ (٣٠)
قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ (٣١) قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ
مُجْرِمِينَ ۙ (٣٢) لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ ۙ (٣٣) مُسَوَّمَةً عِنْدَ
رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ (٣٤) فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ (٣٥)
فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ۚ (٣٦) وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً
لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ۖ (٣٧)

24. İbrahim'in ikram edilen misafirlerinin haberi sana geldi mi?

25. Onlar İbrahim'in yanına girdiklerinde "selâm" demişlerdi. İbrahim de "selâm" deyip (kendi kendine:) "Bunlar yabancılar" dedi.

26. Hemen ailesinin yanına gitti ve semiz bir buzağı (kızartıp) getirdi.

27. Onu önlerine koyup: "Yemez misiniz?" dedi.

28. İçten içe onlardan korkmaya başladı. "Korkma" dediler ve ona bilgin bir oğlan çocuğu müjdelediler.

29. Karısı feryad ederek geldi. Yüzüne vurarak: "Ben kısır bir kocakarıyım!" dedi.

30. Onlar: "Durum budur. Rabbin (böyle) buyurdu. Şüphesiz O, hikmet sahibidir, bilendir" dediler.

31. İbrahim: "Ey elçiler! İşiniz nedir?" dedi.

32. "Biz, suçlu bir kavme gönderildik" dediler.

33. "Üzerlerine çamurdan taş yağdırmak için (geldik.)

34. (Bu taşlar) aşırı gidenler için Rabbinin katından gönderilmiştir."

35. Bunun üzerine oradaki mü'minleri çıkarttık.

36. Zaten orada bir tek ev halkından başka Müslüman da bulmadık.

37. Orada acı azaptan korkanlar için bir işaret bıraktık.

24. «İbrahim'in ikram edilen misafirlerinin haberi sana geldi mi?» *"İkram edilen"* den maksat, Allah katında günahsızlık, destek, temizlik, yakınlık ve peygamberler arasında elçilikle ikram edilen melekler, anlamındadır. Bir âyette "*...Aksine (o melekler) ikram edilmiş kullardır.*" (Enbiyâ: 26) buyurulmuştur. Ya da âyetten murat, Hz. İbrahim tarafından hizmet edilerek ikram edilmiş olmalarıdır. Nitekim Hz. İbrahim bizzat kendisi ve eşi ile onlara güleryüzle ve acele yemek hazırlayarak hizmet etmiştir. Ayrıca onlar, kerem sahibinin misafirleri idiler. Çünkü İbrahim (a.s.) yaratıkların en cömerti idi. Kerem sahibinin misafiri de ancak kerîm olur. Bir hadis-i şerifte: "*Allah'a ve âhiret gününe inanan misafirine ikram etsin,*" buyurulmuştur.

Hz. İbrahim'in ikramının, onları güleryüzle karşılaması, ziyafette acele etmesi ve bizzat kendisinin hizmet etmesi olduğu da söylenmiştir. Âyetteki soru, sözün önemini belirtmek için getirilmiştir. Çünkü bu sual, hayret uyandırarak dinlemeye teşvik anlamında kullanılmıştır. Bu gibi sorular da ancak şânı yüce ve önemli şeylerde kullanılır.

Bir de Hz. Peygamber'in bildiklerinin sadece vahiy yoluyla olduğunu tenbihtir. Zira o ümmîdir, okuma yazma ile meşgul olmamıştır. Tarihçilerle oturup konuşmamış, onlarla arkadaşlık etmemiştir. Bu, onun peygamberliğinin ispatıdır.

Denildiğine göre: Hz. İbrahim'e gelen meleklerin sayısı on iki idi. Cebrâil, Mîkâil ve İsrâfil onlar arasında idiler. Bunlar, misafir kılığında geldikleri için âyette kendilerine *"misafir"* denildi. Çünkü İbrahim kendilerini misafir etti. Ya da onlar, İbrahim'in hesabında öyle idiler.

25. «Onlar İbrahim'in yanına girdiklerinde...» Onların haberi sana geldi mi? Onlar İbrahim'in yanına girip de **«'selâm' demişlerdi.»** Yani seni selâmlarız demişlerdi. Bu kelimenin başına bir şeyin, öbürünün hemen peşinde olduğunu ifadede kullanılan "fâ-i tâkîbiyye" getirilmiştir. Cenabı Allah

böylece, meleklerin girer girmez selâm verme edebine riayet ettiklerine işaret etmiştir. **«İbrahim de 'selâm' deyip»** yani "aleyküm selâm" dedi. Sanki birisi onların selâmına karşılık, "İbrahim ne karşılık verdi?" diye sormuş ve cevap olarak *"selâm dedi"* denilmiştir.

Burada Hz. İbrahim'in selâmı, meleklerinkinden daha güzel ve süreklilik ifade eden bir lâfızla ifade edilmiştir. Çünkü meleklerin selâmı nasp işareti olan fetha (üstün) ile harekelenmek suretiyle, fiil cümlesi kullanılarak tabir edilmiştir. Fiil cümlesi süreklilik ifade etmez. Hz. İbrahim'in selâmı ise, süreklilik ifade eden isim cümlesine alâmet olan damme (ötre) ile harekelenerek ifade edilmiştir.

«(Kendi kendine:) 'Bunlar yabancılar' dedi.» Yani İbrahim (a.s.) kendi kendine, onlara hissettirmeden: "Bu insanları tanımıyoruz, bunlar herbir kimsenin yanında da yabancıdırlar" dedi. Hûd sûresindeki: *"Onları yadırgadı"*(Hûd: 70) sözü, sadece kendi içinde yadırgadı, anlamındadır. Bu âyetteki yabancı bulup yadırgama, Hûd sûresi 70. âyetteki belirtilen öteki kendi içindeki yadırgamadan başkadır. Onlar, insanların oldukları hal ve şekilden başka bir halde idiler.

Ebu'l-Aliyye şöyle dedi: "Onların selâmları, o devirde oralarda yadırgandı. Çünkü *'selâm'* kelimesi, o günün insanının selâmı değildir. Çünkü İbrahim (a.s.) kâfir bir milletin arasında idi. Onlar birbirlerini Müslümanların selâmı ile selâmlamazlardı."

26. «Hemen ailesinin yanına gitti ve» Misafirlerinden gizlice onların yanına gitti. Çünkü ziyafet çekmek için hazırlık yapmak ve bunu misafire hissettirmemek, misafir sahibinin adâbındandır. Misafirin, ziyafetten kaçınmasından korktuğu için veya onların yemeği beklemesine meydan vermemek için böyle yapar. **«Semiz bir buzağı»** kızartıp **«getirdi.»** Yani semiz bir buzağı kesti. Çünkü onun malı sığır cinsindendi. Onlara daha iyi ikram olsun diye semizini seçip kızarttı ve getirdi.

27. Âdet olduğu üzere, yemeleri için **«onu önlerine koyup»** onların yemediklerini görünce: **«'Yemez misiniz?' dedi.»** Bu söz onların yemekten çekinmelerini hoş görmediğini ifade ve onları yemeye teşvik içindir.

28. «İçten içe onlardan korkmaya başladı.» Onların, bir kötülük yapmaya gelmiş düşmanlar olduklarını zannetti. Çünkü zarar vermek istedikleri kişilerin yemeğini yememek, kötülük yapmak niyetinde olanların âdetidir.

Aynü'l-Meânî'de şöyle denilmektedir: "Senin yemeğini yemeyen, seni korumaz, ona güvenilmez."

Ben fakir derim ki: Onların selâm vermeleri, bu anlayışa terstir. Çünkü selâm veren kişi, sulh ve güven ehlidir.

Hz. İbrahim'in gönlüne, onların azap etmek üzere gönderilen melekler olduğu endişesi düşüp, bu yüzden korktuğu da söylenmiştir.

Melekler, onun korktuğunu hissedince: «**'Korkma'**» biz Allah'ın elçileriyiz «**dediler.**» Denildiğine göre Cebrâil (a.s.) kızarmış buzağıyı, kanadı ile sıvazladı. Buzağı kalkıp annesinin yanına vardı. Bunun üzerine Hz.İbrahim onları tanıdı ve güvendi «**ve ona bilgin bir oğlan çocuğu müjdelediler.**» O İshak (a.s.)'dı. Büluğa erip büyüyünce bilgili oldu. Sâre ondan başka çocuk doğurmadı.

29. «Karısı feryad ederek geldi.» Sâre, bir kenarda onlara bakıyordu. Onların müjdesini duyunca şiddetle feryad ederek veya ah çekerek evine geldi. Hayız kanının hararetini hissettiği için hayadan ötürü «**yüzüne vurarak**» bağırdı. Bir şeye hayret edenlerin yaptıkları gibi, parmaklarının ucu ile alnına vurmasının murad edilmiş olabileceğini söyleyenler de vardır. Çünkü bu, bir şeyi yadırgadıklarında kadınların yaptıkları bir âdettir.

«**'Ben kısır bir kocakarıyım!' dedi.**» Yani gençliğimde hiç doğurmadım. Şimdi doksan dokuz yaşına gelmişken nasıl doğurayım. Yaşlı kadın, birçok şeylerden âciz hale geldiği için, "*âcûz*" diye adlandırılmıştır. Kısırlığın Arapçası olan "*akm*" kelimesi, "iz kabul etmeyen kuru" anlamına gelir. Kısır kadın, erkek suyunu kabul etmeyen kadındır. *Kâmûs*'ta kısırlık anlamındaki kelimenin köklerinden olan "*ukm*" un, rahimde teşekkül eden ve çocuk kabul etmeyen bir kütle anlamında olduğu söylenilir.

Sâre, ömründe hiç doğurmamış kısır bir kadındı. Gençliğinde ve orta yaşlılığında doğurmayıp da, yaşlanıp menapoz dönemine girince, kendisinin çocuk doğuracağı haberini kabullenemedi. Bu, hâşâ Allah'ın kuvvetinden şüphe etmek değil, âdet gereği bir yadırgamadır.

30. «Onlar: 'Durum budur.» Bizim müjdelediğimiz gibidir. «**Rabbin**» böyle «**buyurdu.**» Biz kendi tarafımıznadn söylemiyoruz. Sadece Allah Teâlâ'dan sana aktarıyoruz. Bizim müjdelediğimiz şeyi uzak görme ve şaşırma. Allah Teâlâ sana haber verdiğimiz gibi buyurdu.

«Şüphesiz O, hikmet sahibidir, bilendir' dediler.» Onun sözü şüphesiz hak, yaptığı da şüphesiz muhkemdir.

Rivayet edildiğine göre Cebrâil (a.s.) Sâre'ye: "Evinin tavanına bak," dedi. O da baktı. Bir de ne görsün, tavandaki kirişler yapraklanmış ve meyve vermiş. Bunun üzerine verilen haberin doğruluğuna kesin bir şekilde inandı.

Bu karşılıklı konuşma, sadece Sâre ile olmamıştır. Hicr sûresinde anlatıldığına göre İbrahim (a.s.) ile de olmuştur. Orada anlatıldığı için bir de burada tekrarlanmamıştır. Nitekim Hicr ve Hûd sûrelerinde anlatılanla yetinilerek, bu sûrenin bu âyetinde zikredilen Sâre'den de o sûrelerde bahsedilmemişti.

Âyet-i kerime, Allah'ın fazlu kereminden umut kesilmemesi gerektiğine işaret etmektedir. Çünkü takdir edilen bir şey, bir süre sonra da olsa meydana gelecektir. Meryem sûresinde geçtiği üzere Meryem'in ağacı, kupkuru olmasına rağmen yeşermiş ve meyve vermiştir.

31. «İbrahim» (a.s.) onların, bir iş için gönderilen melekler olduklarını öğrenince: **«'Ey elçiler!»** Bu müjdenin dışında gönderilmenize sebep olan **«işiniz nedir?' dedi.»**

32. «'Biz suçlu bir kavme gönderildik,' dediler.» Onlar, suçlarına ve günahlarına devam ediyorlar, onlarda ısrar ediyorlar. Bu kavim, Lût kavmidir.

33. Diğer sûrelerde anlatıldığına göre şehirlerinin altını üstüne getirdikten sonra: **«'Üzerlerine çamurdan taş yağdırmak için»** yani taşlaşmış çamur yağdırmak için **«geldik.»** Bu, pişirilen ve taş gibi sertleşen çamurdur. Yani tuğla parçasıdır.

Demek oluyor ki, "*siccîl*", cehennem ateşinde pişirilmiş, üzerinde kavimlerin isimleri yazılı çamurdur. Âyette çamur anlamındaki "*tîn*" kelimesi kullanılmamış olsaydı, gökyüzünden yağdırılması hasebiyle, yağdırılanın dolu olduğu zannedilebilirdi. Ama "*tîn*" denilmek suretiyle böyle bir anlayış önlenmiş oldu.

34. «(Bu taşlar) aşırı gidenler için», fısku fücûrda haddi aşanlar içindir. Çünkü onlar, kendilerine mübah kılınan kadınlarla yetinmediler, erkeklere de gittiler. İbn Abbas'tan; bu âyetin müşrikler hakkında olduğu, çünkü şirkin en aşırı ve en büyük günah olduğu rivayet edilmiştir.

«**Rabbinin katından**» yani başka birisinin tasarruf edemeyeceği hazinesinden «**gönderilmiştir.**'» Bu kelime, *"gönderilmiş"* anlamına geldiği gibi "işaretlenmiş" mânâsına da gelebilir. Buna göre maksat, beyaz ve kırmızı ile işaretlenmiş veya yeryüzünün taşlarından ayrılacak bir işaretle, yahut da kendisine atılan kişilerin adı ile işaretlenmiş olduğudur.

35. «Bunun üzerine oradaki», Lût kavmindeki, Lût (a.s.)'a iman eden «**mü'minleri çıkarttık.**» Sanki şöyle denilmektedir: Melekler emrolundukları şeyi yapmaya yeltendiler, Biz de: *"...Aileni götür..."* (Hicr: 65) diyerek onları çıkarttık. Bu söz, Cebrâil'in sözü değil, bizzat Allah Teâlâ'nın haber vermesidir.

36. «Zaten orada bir tek ev halkından başka Müslüman da bulmadık.» O ev halkının, Lût (a.s.) ve iki kızı olduğu söylenir. Lût'un karısı ise kâfirdi.

Bir başka görüşe göre, Lût (a.s.) ve kurtulan ailesi on üç kişi idiler.

Bilginler şöyle demişlerdir: "Kıyamet günü peygamber, ümmeti ile birlikte, bir başkası kavmi ile, bir başkası grubu ile (yedi ile on kişi arası), başka birisi oğlu ile, başka birisi yanında bir adamla gelir. Başka birisi ise peşinden gelinmesini ister ama kimse takip etmez. Çağırır icabet eden olmaz. Bu, zifiri karanlık bir vakitte geldiğinden dolayıdır. "

Âyette Müslümanla mü'minin, mefhum olarak olmamakla birlikte sıdk ve zât bakımından aynı olduklarına işaret vardır. Sıdktan maksat, inanan bir kimseye hem mü'min, hem de Müslim denmesinin doğru olmasıdır. Ancak müslim, mü'minden daha kapsamlıdır. Her mü'min müslimdir, ama her müslim mü'min değildir. Bazan âm ve hâs tek bir maddede buluşabilir.

Bazıları şöyle demişlerdir: "İman, kalp ile tasdik, yani haber verilen hükmü anlayarak kabul etmek, onu doğru saymak, İslâm ise, hükümleri kabul anlamında boyun eğmek ve bağlanmaktır. En alt derecede aklı ve düşünme özelliği olana gizli kalmayacağı üzere bu, tasdikin hakikatidir. Bunu inkâr ise, büyüklenmektir."

37. «Orada», o şehirlerde «**acı azaptan korkanlar için...**» Yaratılışlarının selâmeti ve yüreklerinin yufkalığından dolayı korkmak âdeti olanlar için. Katı kalpli olanlara değil. Çünkü onlar o alâmetleri hesaba katmazlar ve onları işaret saymazlar.

«Bir işaret bıraktık.» Kendilerine gelen azaba delâlet eden bir işaret bıraktık. Bu işaret, anılan taş veya onların arazilerinden çıkan siyah, kokmuş sudur.

وَفِي مُوسَىٰٓ إِذْ أَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ
فِرْعَوْنَ بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ فَتَوَلَّىٰ بِرُكْنِهِۦ وَقَالَ سَٰحِرٌ أَوْ
مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ
﴿٤٠﴾ وَفِى عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلرِّيحَ ٱلْعَقِيمَ ﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ
مِن شَىْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَٱلرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾ وَفِى ثَمُودَ إِذْ
قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا۟ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٤٣﴾ فَعَتَوْا۟ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ
ٱلصَّٰعِقَةُ وَهُمْ يَنظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا ٱسْتَطَٰعُوا۟ مِن قِيَامٍ وَمَا
كَانُوا۟ مُنتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَوْمًا
فَٰسِقِينَ ﴿٤٦﴾

38. Mûsa'da da ibretler vardır. Onu apaçık bir delille Firavun'a gönderdik.

39. Tüm benliği ile yüzçevirdi ve: "O bir sihirbaz veya delidir," dedi.

40. Biz onu ve ordusunu tutup denize attık. O, kendisini kınayıp duruyordu.

41. Âd kavminde de ibretler vardır. Onlara, kasıp kavuran rüzgârı gönderdik.

42. Uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor, hepsini küle çeviriyordu.

43. Semûd kavminde de ibretler vardır. Onlara: "Bir vakte kadar faydalanın" denilmişti.

44. Rablerinin emrine karşı azgınlık ettiler. Bu yüzden bakıp dururlarken kendilerini o korkunç gürültü alıverdi.[7]

45. Ayağa kalkmaya güçleri yetmedi, yardım görenler de olmadılar.

46. Daha önce Nuh kavmini de (helâk etmiştik.) Çünkü onlar fâsık bir kavim idiler.

38. «Mûsa'da da ibretler vardır.» Bu cümle, yukarıda geçen "*Kesin olarak inananlar için yeryüzünde ibretler vardır.*" (Zâriyât: 20) cümlesine bağlıdır. İbrahim ve Lût (a.s.) peygamberlerin kıssası, bağlananla kendisine bağlanılan (mâtufla mâtûfun aleyh) arasına girmiştir. Maksat, müşriklerin yalanlamalarına karşılık Rasûlüllah'ı teselli ve Lût kavmini helâk ettiği gibi, o iftiracı düşmanlarını helâk edeceğini vaaddir.

Üzerinde durduğumuz âyetin, bir önceki "*Orada acı azaptan korkanlar için bir işaret bıraktık.*" (Zâriyât: 37) âyetine mâtuf olması da muhtemeldir. Bu taktirde âyetin mânâsı şöyle olur: "Musa'nın Firavun'a gönderilmesinde ve Firavun'un ve kavminin başına gelen, boğulmaktan kurtarılmasında işaret bıraktık." Aksi halde "*Musa'da*" sözünün, "*bıraktık*" fiilinin tümleci olması doğru olmaz. Çünkü "bu köyde bir işaret bıraktık" sözü doğru olmadığı gibi "Musa'da bir işaret bıraktık" sözü de uygun değildir. Çünkü bırakmak, orada sürekli bırakmak anlamını ifade eder. Musa sürekli kalmadığına göre, onda yapılan şey nasıl kalsın?

«Onu apaçık bir delille» Mısır'ın sahibi **«Firavun'a gönderdik.»** O delil, âsânın yılan olması, elinin bembeyaz çıkması ve Musa (a.s.)'da görünen benzerî mûcizelerdir.

7- Gürültü diye terceme edilen kelimenin, gerçek mânâsı yıldırımdır ve birçok müfessir kelimeyi o anlamda almışlardır. Bursevî kelimeyi "ses" diye tefsir ettiği için bu şekilde terceme ettik. (Mütercim)

39. «Tüm benliği ile yüzçevirdi» yani Firavun imandan yüzçevirdi. *"Tüm benlik"* diye terceme ettiğimiz *"rükn"* kelimesi; yan, taraf mânâsınadır. Burada onun kendisi murad edilmiştir. Çünkü çok kere, bir şeyin yanı ve tarafı ile tüm benliği ifade edilir. *Sıhah*'ta: "Bir şeyin rüknü, onun kuvvetli tarafıdır. İnsana nispetle omuz gibidir," denilmektedir. Âyetin "mülk ve askerlerinden, kendileri ile kuvvet buldukları ile yüzçevirdi" anlamına geldiğini söyleyenler de olmuştur. Çünkü *rükn*, insanın kendisine dayandığı şeydir.

«Ve: 'O bir sihirbaz veya delidir,' dedi.» Bilindiği gibi delilik aklın bozulması ve gitmesi anlamınadır. Sanki Musa (a.s.)'nın ellerinde meydana gelen harikulade halleri, cinne nispet etmiştir. Ancak onun kendi ihtiyarı ve gayreti ile mi, yoksa başka bir şeyle mi meydana geldiğinde tereddüt etti. Onun için "sihirbaz veya deli" dedi.

Ebû Ubeyde, *"veya"* anlamındaki bağlacın "ve" anlamında olduğunu, çünkü Hz. Musa'yı sihirbazlık ve deliliğe birlikte nispet ettiklerini söyler. Bu, *"Yüz bin veya -ya da ve- daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik."* (Saffât: 147) mealindeki âyete benzer.

40. «Biz onu ve ordusunu tutup denize attık.» Yani sizden birinizin çakıl taşlarını avucuna alıp da denize attığı gibi, çok olmalarına rağmen onları Kızıldeniz'e fırlattık. **«O, kendisini kınayıp duruyordu.»** Yani Biz onu, büyük veya küçük kınanılacak şeyleri yaptığı halde yakaladık. Çünkü her günahkâr, günahı nispetinde kınanır.

41. «Âd kavminde de ibretler vardır. Onlara,» yani doğrudan kendilerine, kendilerine bağlı olarak da evlerine ve mallarına **«kasıp kavuran rüzgârı gönderdik.»** *"Kasıp kavuran"* diye terceme ettiğimiz *"akîm"* kelimesinin aslı "ukm", *Kâmus*'ta belirtildiğine göre, rahimde bulunan ve çocuk kabul etmeyen bir kütledir. Rüzgâr onları telef edip, köklerini kazıdığı için, yahutda yağmur meydana getirmek veya ağaçları aşılamak gibi bir hayır içermediği için bu kelime ile nitelenmiştir.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle denilmektedir: "Herhalde insanları helâk etmek suretiyle, rahimleri çocuktan kesmeye sebep olduğu ve onların arkalarında bir şey bırakmadığı için, *akîm* diye adlandırılmıştır. Bu, azap ve helâk rüzgârlarındandır. Hz. Ali (r.a.)'nin dediğine göre bu, "Nukbâ"dır. Nukbâ: İki rüzgâr arasında kalıp yönünden sapan veya sabâ ve kuzey rüzgârları arasında kalıp yönünden sapan rüzgârdır.

İbn Abbas'a göre ise bu rüzgâr "Debûr"dur. Bu görüşü, Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu hadis destekler: *"Ben Sabâ rüzgârı ile desteklendim. Âd kavmi ise Debûr ile helâk edildi. Debûr, Sabânın mukabili olan rüzgârdır."* Yani bu rüzgâr batıdan eser. Sabâ rüzgârı ise doğudan eser."

İbnu'l-Müseyyeb ise, buradaki rüzgârın güney rüzgârı olduğunu söylemektedir.

42. «Uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor,» üzerinden estiği can, mal ve hayvan **«hepsini küle çeviriyordu.»** Yani ufalanmış, çürümüş hale getiriyordu. *"Ramîm"*, kül haline gelen, çürüyen ve ufalanan kemik, bitki benzeri her şeydir.

İbn Abbas'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Âd kavmine gönderilen rüzgâr benim şu yüzüğüm gibi idi. Yani Akîm rüzgârı yerin altındadır. Oradan, yüzükten çıkarıldığı gibi çıkartıldı ve Allah onunla Âd kavmini helâk etti."

43. «Semûd kavminde de» yani Sâlih kavminde de **«ibretler vardır.»** Ya da, onlarda ibret kıldık. **«Onlara: 'Bir vakte kadar»** dünya hayatından **«faydalanın' denilmişti.»** Yani azabın inme vaktine kadar ki o, çarşamba, perşembe, cuma günlerinin sonlarıdır. Çünkü onlar, çarşamba günü deveyi kestiler, cumartesi günü de bir kuvvetli ses ile helâk edildiler. *"Yurdunuzda üç gün daha yaşayın."* (Hûd: 65) âyeti bunu tefsir etmektedir.

Denildiğine göre Sâlih (a.s.) onlara: "Yarın yüzleriniz sararacak, yarından sonra kızaracak, üçüncü gün ise simsiyah olacak. Sonra da size azap gelecek," dedi ve aynen öyle oldu. Onların renklerinin, anlatıldığı şekilde değişmesi, hallerinin her gün daha kötüleşmesi idi. Şüphesiz beyaz, önce sararır, sonra kızarır, sonrada kararır. Siyahlık kahr ve celâl renklerindendir ve cehennem rengidir. Çünkü cehennem siyahtır, karanlıktır. Onlar, helâk esnasında, cehennem rengine dönüştüler. Çünkü karargâhları orasıdır. Oradan Allah'a sığınırız.

44. «Rablerinin emrine karşı azgınlık ettiler.» O'na uymaktan kibirlenerek imtina ettiler. Rablerinin emri, Sâlih (a.s.)'in lisanı üzere emrolundukları şeylerdir. O da: *"Allah'a kulluk ediniz"* ve *"Onu bırakınız, Allah'ın arzından yesin."* (A'raf: 73) âyetinde ifade edilmiştir. Ya da maksat, Allah'ın şanıdır ki o da dinidir. Yahut da onların azgınlıkları, Rablerinin emri dolayısıyla oldu. O da, kendisine kulluk etmeleri ve deveyi kendi haline bırakmalarını

emretmesidir. İşte onların azmalarının sebebi bu idi.

«Bu yüzden bakıp dururlarken...» Yani o sayhayı gözleri ile görürlerken, çünkü o, güpegündüz gözlerinin önünde geldi, onlar gözleriyle ona bakıyorlardı. Bu cümlede "*sâika*" nın, hakiki mânâsı olan yıldırım anlamında kullanıldığının tercih edildiği görülmektedir. Çünkü o ortaya çıktığında gözleri ile gördüler. Ses ise görülmez, işitilir.

Zahir olan şu ki, yıldırımla birlikte Cebrâil (a.s.)'in sesinin de bulunması mümkündür. Buna engel bir durum yoktur.

Bir başka izaha göre "*bakmak*" tan maksat, beklemektir. Yani onlar, vaadolundukları azabı bekliyorlardı. Çünkü o günlerde renklerinin değişmesinden dolayı onun ineceğinin işaretlerini gördüler. Bu ifade: "Onlar bakıp dururken yani hayret içerisinde iken sesi duydular," şeklinde de izah edilmiştir.

«Kendilerini o korkunç gürültü alıverdi.» Denildi ki: Sâlih (a.s.)'in açıkladığı; yüzlerinin sararması, kızarması ve kararması gibi alâmetleri görünce onu öldürmeye yeltendiler. Allah Teâlâ onu Filistin arazisinden kurtardı. Dördüncü günün kaba kuşluk vakti gelince koku süründüler özel bir deri ile kefenlendiler ve: "*Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı*" (Hûd: 67) âyetinde açıklandığı üzere Cebrâil (a.s.)'in korkunç sesi geldi ve helâk oldular. Burada "*sâika*" dan maksat, "feryad, ses" tir, gerçek anlamı değildir. Bu kelimenin gerçek mânâsı yıldırımdır.

Bu kelimenin izahı sadedinde şöyle diyenler de olmuştur: "Onlara gökyüzünden korkunç bir ses geldi."

Denilmiştir ki: "O seste, yıldırımın ve yeryüzündeki her şeyin sesi vardı. Göğüs kafeslerinde kalpleri parçalandı."

Bazı âlimler ise, onların, gerçek anlamda yıldırımla helâk edildiklerini, gökyüzünden bir ateş inerek onları yaktığını söylerler.

45. «Ayağa kalkmaya güçleri yetmedi.» Bu, Cenabı Allah'ın şu âyetine benzer: "*...Yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.*" (A'râf: 78; Hûd: 67) Yapışıp kaldılar. Kaçmayı bırakın, ayağa kalkmaya ve hareket etmeye bile güçleri yetmez.

«Yardım görenler de olmadılar.» Yani azaptan kendi kendilerine korunamadıkları gibi, başkalarından da yardım görmediler.

46. Bu helâk edilenlerden **«daha önce Nuh kavmini de helâk etmiştik. Çünkü onlar fâsık»** yoldan çıkmış **«bir kavim idiler.»** Helâklerine sebep olan küfür ve isyanda haddi aştılar.

Bil ki, Allah Teâlâ peygamberler gönderdi, şeriatlar indirdi, sınırlar koydu. Sen Allah'ın çizmiş olduğu sınırı aştığın zaman fâsık olursun, şeytana itaat edersin. İsyan anında mü'minlere destek olan melek senden uzaklaşır. İnsan, kendi haline bırakılır ve şeytanın eline düşerse helâk olmuş demektir.

وَٱلسَّمَآءَ بَنَيْنَٰهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿٤٧﴾
وَٱلْأَرْضَ فَرَشْنَٰهَا فَنِعْمَ ٱلْمَٰهِدُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِن كُلِّ شَىْءٍ
خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٤٩﴾ فَفِرُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ ۖ إِنِّى لَكُم
مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ وَلَا تَجْعَلُوا۟ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ ۖ إِنِّى لَكُم
مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٥١﴾ كَذَٰلِكَ مَآ أَتَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّن رَّسُولٍ
إِلَّا قَالُوا۟ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾ أَتَوَاصَوْا۟ بِهِۦ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ
﴿٥٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَآ أَنتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾ وَذَكِّرْ فَإِنَّ ٱلذِّكْرَىٰ
تَنفَعُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾

47. Göğü, gücümüzle Biz kurduk, şüphesiz Biz (onu) genişleticiyiz.

48. Yeri de Biz döşedik. Ne iyi döşeyiciyiz!

49. Her şeyden çift yarattık. Umulur ki siz (bütün bunları) düşünüp öğüt alırsınız.

50. O halde Allah'a koşuşun! Ben size O'nun tarafından (gelen) açık bir uyarıcıyım.

51. Allah'la birlikte, başka bir tanrı edinmeyin. Şüphesiz ben size O'nun tarafından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım.

52. İşte böyle onlardan öncekilere bir peygamber gelmeye görsün. Hemen: "O sihirbaz veya delidir" dediler.

53. Bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler? Doğrusu onlar azgın bir kavimdir.

54. Sen onlara aldırma. Bu yüzden kınanacak değilsin.

55. Sen öğüt ver. Şüphesiz öğüt, mü'minlere fayda verir.

47. «Göğü, gücümüzle Biz kurduk, şüphesiz Biz (onu) genişleticiyiz.» Âyet-i kerîmedeki "*musi'*" kelimesi, takat anlamındaki "*vüs'*" kelimesinden türemiştir. "*Mûsi'*" infaka muktedir mânâsındadır. Âyetten maksadın, "gökyüzünü genişleten" veya "gökyüzü ile yer arasında geniş bir boşluk yaratan" ya da "rızkı genişleten" olması muhtemeldir. "*Gökyüzünde rızkınız var.*" (Zâriyât: 22) âyeti bu son ihtimale delâlet eder.

48. «Yeri de Biz döşedik. Ne iyi döşeyiciyiz!»

49. «Her şeyden» mevcûdâttaki her cinsten veya hayvanlardan **«çift yarattık.»** Yani erkek ve dişi, gök ve yer, gece ve gündüz gibi iki sınıf, iki nevi yarattık.

«Umulur ki siz (bütün bunları) düşünüp öğüt alırsınız.» Bütün bu gökyüzünü kurmak, yeri döşemek, çiftleri yaratmak gibi işleri siz düşünesiniz de, o Allah'ın her şeyi yaratan, rızkını veren, ibadete lâyık olan, hepsini tekrar yaratmaya muktedir olan olduğunu bilip de gereğince amel edesiniz diye yaptık.

50. «O halde Allah'a koşuşun!» Ey Muhammed! Kavmine şöyle de: "Durum böyle olduğuna göre, iman ve tâatle, bu Yüce Allah'a koşuşun! Böylece O'nun cezasından korunmuş ve sevabına nail olmuş olursunuz. İman ve tâate sarılmak konusundaki emrin, *"koşmak"* kelimesi ile ifade edilişi, insanların gerisinde, kaçmaları gereken bir cezanın varlığına dikkat çekmek içindir.

«Ben size O'nun tarafından (gelen) açık bir uyarıcıyım.» Hz. Peygamber'in, Allah tarafından açık mûcizelerle gönderilen bir uyarıcı olduğu açıktır. Ya da Hz. Peygamber korkutulan azabı açıklayan bir uyarıcıdır. Allah'ın, Rasûlüllah'a, insanları azabından kendisine koşmaya emretmesi için olan emrinde ve onun kendisi tarafından değil, Allah katından gelen bir uyarıcı olduğunu bildirmesinde, mü'minlerin kaçtıkları şeyden kurtulacakları ve istenileni elde edecekleri vaadi vardır.

51. «Allah'la birlikte, başka bir tanrı edinmeyin.» Allah'a koşmakla emirden sonra, cezanın sebebi olan şeyden kaçmayı emretmiştir. Sanki şöyle denilmektedir: Allah'la birlikte başka bir ilâha inanmaktan veya başka bir ilâhın varlığını söylemekten kaçınınız.

«Şüphesiz ben size O'nun tarafından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım.» Bu, önceki azaptan Allah'a koşmasını te'kiddir. Ama tekrar yoluyla değil, sebebinden yasaklayıp, ondan kaçmanın gereğine işaretledir.

52. «İşte böyle» yani eski milletlerin peygamberleri ile olan münasebetleri ile Kureyşin ve müşrik Arapların peygamberlerini yalanlamaları ile, ona sihirbaz veya deli demeleri arasındaki ilgi budur. **«Onlardan öncekilere bir peygamber gelmeye görsün. Hemen: 'O sihirbaz veya delidir' dediler.»** O halde sen de, kavminin seni yalanlamasından dolayı ümitsizliğe kapılma.

53. «Bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler!» Peygamberler hakkında söylenmesi bir tarafa, aklı olanın zihninden bile geçmeyecek bu tür çirkin sözlerde, -zamanlarının farklılığına rağmen- ittifak etmelerine şaşılır. Gerçekten onların yadırganacak halleri vardır.

«Doğrusu onlar azgın bir kavimdir.» Bu ifade ile onların şer üzerine ittifaklarından ve zamanlarının farklılığına ve aynı dönemde yaşamış olmamalarına rağmen, birbirlerine bu kötü şeyleri tavsiye etmelerinden daha kötü ve daha çirkin olan hallerini ortaya koydu. O da: Bu çirkin kelimelerin, herbirinden çıkmasının, kendilerinden öncekilerin vasiyetinden değil, kendi kötü cibilliyetlerinden olduğunu bildiren ve tümüne şamil olan azgınlıklarıdır.

54. «Sen onlara aldırma. Bu yüzden kınanacak değilsin.» Onlarla cedelleşme. Onları defalarca davet ettin, sırf kibirlenerek ve kasılarak kabul etmediler. Sen bütün gayretini sarfettikten ve hatta çok daha ileri gittikten sonra, onlarla mücadeleyi bıraktığın için kınanacak değilsin.

55. «Sen öğüt ver.» Yani insanlara vaaz ve nasihat et. Ya da hatırlatma

ve öğüdü yap. Bunları tümüyle bırakıverme. **«Şüphesiz öğüt, mü'minlere fayda verir.»** Yani Allah'ın iman edeceklerini takdir ettiklerine veya fiilen iman edenlere fayda verir. Çünkü öğüt, onların basîretini artırır, imanlarını kuvvetlendirir. Söz ancak, kabiliyeti olanlara ve dinlemeye hazırlananlara fayda verir. Bundan ötürü Allah Teâlâ: "*Şüphesiz bunda aklı olan ve hazır bir vaziyette kulak veren için bir öğüt vardır,*" (Kaf: 37) buyurmuştur.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾
مَا أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ
الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ ﴿٥٨﴾ فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذَنُوبًا
مِّثْلَ ذَنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾ فَوَيْلٌ
لِّلَّذِينَ كَفَرُوا مِن يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

56. Ben, cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.

57. Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum.

58. Şüphesiz Allah, rızık veren ve güç kuvvet sahibi olandır.

59. Şüphesiz zulmedenlere, (eski) benzerlerinin azapları gibi azaptan pay vardır. O halde acele etmemi istemesinler.

60. Vaadolundukları günlerinden dolayı kâfirlerin vay haline!

56. «Ben, cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.» Kulluk anlamına gelen "*ibadet*", ubûdiyyetten daha üstündür. Çünkü ubûdiyyet, tevazu göstermek, zaaf izhar etmektir. İbadet ise, bu hallerde son

noktaya ulaşmaktır. Bu dereceyi de ancak fazilette zirveye ulaşanlar elde ederler.

Âyette cinlerin yaratılışının insanlardan önce anılması, onların gerçekte insanlardan önce yaratılmış olmalarından dolayıdır. Allah'a ibadet için yaratılmalarından maksat, O'na ibadete tam anlamıyla yetenekli ve muktedir olarak yaratılmış olmalarıdır. Üstelik ibadet onlardan istenmektedir. İbadet, Allah'ın kullarına bir lütfudur.

Bazı âlimler "*kulluk etsinler*" sözünü, "*tanısınlar*" şeklinde tefsir etmişlerdir.

Bahru'l-Ulûm'da bu âyetle ilgili olarak şöyle denilmektedir: "Bu iki gürûhu ancak ibadet etsinler diye yarattım. İbadet, kulun emir ve yasaklardan mükellef tutulduğu şeyleri eksiksiz yapmasıdır. Ya da âyet onları, kendilerinden kulluk istemek için yarattım, şeklinde anlaşılmalıdır. Gerçekten de Allah Teâlâ peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği kitaplarında bu her iki gruptan da ibadet istemiştir.

Ehl-i sünnet âlimleri bu âyeti, talebî olan teklifî bir emir olarak kabul etmişler, irade ile ilgili bir emir saymamışlardır. Öyle olsaydı, Allah'ın murad ettiği şey hemen tahakkuk ederdi. Eğer olmayacağı bilinen bir şeyi emretmenin ne faydası olabilir? şeklinde bir sual gelirse şöyle cevaplayabiliriz: Bunun faydası, teklifi kabul yeteneği olanla öyle olmayanın arasını ayırmaktır. Bu da saadet ve şekavetin ve bunlara ehil olanların açığa çıkması içindir.

İbn Melek, insan ve cinlerin çoğu ibadet yapmadığı halde, ibadet nasıl yaratılış sebebi olabilir? şeklindeki bir soruyu şöyle cevaplamıştır: "Burada söz konusu olan mü'minlerdir. Nitekim İbn Abbas'ın "*Ben mü'min olan cinleri ve insanları, ancak ibadet etsinler diye yarattım*" anlamına gelen kıraati, buna delildir. Ya da maksat, mutlak ibadettir. İnsanların ve cinlerin ibadetle mükellef tutulmaya kabiliyetli oluşlarıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Her doğan (İslâm) fıtratı üzere doğar,*" buyurmuştur.

Özetle denilebilir ki: İnsanlar ve cinler, hilkaten ve zorlayarak değil, teklifî ve ihtiyârî olarak kulluk için yaratılmışlardır. Allah kimin yolunu düzeltir ve muvaffak kılarsa, yaratılış gayesi olan ibadeti yapar. Kimi de rahmetinden uzaklaştırıp, rüsvây ederse, ondan mahrum olur, o da kendisi için yaratılan şeyi yapar. Bir hadiste: "*Amel ediniz. Herkese kendisi için yaratıldığı şey kolaylaştırılır,*" buyurulmuştur.

Kulun, Rabbine ibadet etmesi, yaratanına karşı muhtaç ve mütevazi olmasıdır. Bu da Rabbinin yapılmasını emrettiği şekilde farz, vacip, sünnet ve müstehapları yerine getirmekle olur. Farzları tam olduğu zaman -ki tam olması da farzdır- iki farz arasında nafilelerle meşgul olur. Hiçbir amelini küçük görmez. Çünkü Allah onu yarattığı ve emrettiğ zaman küçümsememiştir. Allah seni bir şeyle mükellef tutmuşsa mutlak surette onu önemsemek de bu emre dahildir. Kul, farzlara devam ettiği zaman, Allah'a, O'na en iyi yaklaştıran şeyle yaklaşmış olur. Sahih bir kudsî hadiste şöyle buyurulmuştur: Allah Teâlâ: *"Kulum Bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli olan bir şeyle yaklaşmamıştır. Kulum Bana nafilelerle yaklaşır, Ben de onu severim. Onu sevdiğim zaman, işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli ve yürüdüğü ayağı olurum. Benden isterse veririm. Korumamı isterse korurum. Ben, yapacağım hiçbir şeyde, kulumun ruhunu kabzetmekteki tereddüdüm gibi tereddüt etmedim. Çünkü o ölümü hoş karşılamaz. Ben de onun üzülmesini hoş görmüyorum."*

Allah'a başta farzlarla, sonra da nafilelerle yaklaşılır. Allah sevgisinin hasıl ettiği şu sonuca bakın. Allah Teâlâ kulunu, kulağı, gözü, eli ve ayağı olmak suretiyle güçlendiriyor. Bunlara bakınız da bu ilâhî sevgiyi gerçekleştirecek farzlara ve nafilelere devam ediniz. Nafile ancak farzlar tamamlandıktan sonra sahih olur. Nafileler içerisinde, farzların cinsinden, farzları tamamlayanlar vardır. Sahih bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Allah Teâlâ meleklere, kulumun namazına bakınız. Tamam mı, noksan mı? der. Eğer tamamsa, o tam diye yazılır. Eğer bir noksanlık varsa, kulumun nafilesi var mı? bakınız der. Eğer varsa, kulumun farzını, nafileden tamamlayınız, buyurur."*

Bilmiş olunuz ki, bizim Hz. Peygambere uymakla emretmemiz güzel bir sünnettir. Hem emrettiğimizden dolayı, hem de başkaları tarafından yapılmasından dolayı ecir alırız. Bir şeyi Peygamber (s.a.v.) yapmadığı için, ona uymak maksadıyla terketmemiz, onu âdet edinip yapmamızdan daha sevaptır. Çünkü Hz. Peygamber ümmetini çok şeyle mükellef tutmaktan hoşlanmazdı. Oysa olmayan bir şeyin sünnet oldunu söylemek başkalarına külfet yüklemek olur. Rasûlüllah, tâat ve ibadete bizden daha fazla düşkündü. Ama bize hafiflik olsun diye bazı amelleri terkederdi. O halde diyoruz ki: Hz. Peygamber'e yapmadığı şeylerde uymak, yani onun terkettiğini yapmamak, onu âdet edinmekten daha sevaptır. Öyleyse durumunu bu söylediğimiz şekilde ayarla.

Rivayete göre Ahmed b. Hanbel karpuz yemezmiş. Kendisine bunun se-

bebi sorulduğunda: "Rasûlüllah'ın karpuzu nasıl yediğine dair bir haber bana ulaşmadı," demiş. Yani kendisine karpuz yemenin keyfiyetine dair bir haber ulaşmadığı için onu terketmiş. İşte bu gibi faziletlerle İslâm bilginleri diğer ümmetlerin âlimlerinden üstün olmuştur.

Bu büyük âlim, Allah Teâlâ'nın şu âyetlerini iyi bilip, iyi anlamıştı: "*..Bana uyunuz, Allah da sizi sevsin...*" (Âl-i İmran: 31). "*...Şüphesiz Rasûlüllah'ta sizin için iyi bir örnek vardır.*" (Ahzâb: 21)

Söz, fiil ve hal gibi sünnet olan şeylerle meşgul olmamızın sevabı, onları bilmemizden ve sayıp dökmemizden daha çoktur. Bu ümmet, Rasûlüllah'tan varid olandan başkasıyla mükellef olmadığına göre, biz nasıl ondan vârid olandan daha çok sünnet koyup durabiliriz?

57. «Ben onlardan», cinlerden ve insanlardan hiçbir zaman, ne kendim için, ne kendileri için, ne de başkaları için onların kazançları ile elde edecekleri **«rızık istemiyorum. Beni»**, kendilerini ve başkalarını **«doyurmalarını da istemiyorum.»**

Bu âyet, Allah'ın kulları ile münasebetinin, efendilerin köleleri ile olan münasebetlerinden ne kadar yüce olduğunun beyanıdır. Çünkü onlar kölelere, kendilerinin geçimlerini kazanmakta ve rızıklarını teminde yararlanmak için sahip olurlar. Onlar içerisinde, rızkını elde etmek için kölelerinin çalışmasına muhtaç olanlar var. Bol mala sahip olup, kölelerinin çalışmasına muhtaç olmamakla birlikte, onlardan yemeğini pişirmek, hazırlamak gibi ihtiyaçlarını gidermesini isteyenler var. Allah Teâlâ ise bunların hepsinden müstağnîdir, hiçbirisine muhtaç değildir. Kulların çalışmalarının, kazanmalarının menfaatleri sadece kendilerine döner.

Mana şudur: Ben kulları, Benim ve kendilerinin rızkını tahsil için çalıştırmak istemiyorum. Aksine onların rızıklarını ve yaşamaları için gerekli olan şeyleri kendi katımdan lütfediyorum. Tâ ki onlar, yaratılışlarının sebebi olan Bana kullukla meşgul olsunlar.

Âyette müşriklerin putlarına da tariz vardır. Onlar putlara yemek götürürlerdi. Onları bazan köpekler yer, sonra da putların üzerine işerlerdi. Bu hal yine de müşrikleri onlara ibadetten alıkoymazdı.

Ayrıca bu âyet, rızkın yemekten daha genel olduğuna delildir.

58. «Şüphesiz Allah, rızık veren ve güç kuvvet sahibi olandır.» Bu

ayet Allah'ın kullardan rızık istememesinin sebebidir. Rızka muhtaç olanlara Allah'tan başka rızık veren yoktur, anlamındadır. Çünkü O, tüm yaratıklarına karşı güç sahibidir. Bu, kendisinin doyurmak için çalışıp çabalamalarını istemeyişinin sebebidir. Çünkü işlerinde başkalarının yardımını isteyen âcizdir, güçsüzdür.

İmam Gazalî rahimehullah *el-Esmâu'l-Hüsnâ Şerhi*'nde şöyle demektedir: Allah'ın isimlerinden olan *"rezzâk"*, rızıkları ve rızıklananları yaratan, rızkı onlara ulaştıran ve onlardan yararlanma sebeplerini yaratan demektir. Rızık iki çeşittir:

1- Açık olan: Bunlar yiyecekler ve azıklardır. Bu dış görünüş olan bedenler içindir.

2- Gizli olan: Bunlar da marifet ve keşiflerdir. Bu da kalpler ve sırlar içindir. Bu rızık, daha şereflidir. Çünkü meyvesi ebedî hayatındır. Zahirî rızkın meyvesi ise, kısa bir süre için bedenin kuvvetidir. Yaratıkların her iki rızkını üstlenen ve insanlara ve cinlere ulaştıran Allah Teâlâ'dır. Ama rızkı dilediğine yayar, dilediğine daraltır. Bu özellikten kulun alacağı nasip ikidir:

1- Bu özelliğin hakikatini ve ona sadece Allah'ın müstehak olduğunu öğrenmek, böylece O'ndan başkasından rızık beklememek, sadece O'na güvenmek.

Rivayete göre Hâtemü'l-Esam'ma bir adam: "Nereden yiyorsun?" diye sordu. Hâtem: "O'nun hazinesinden," diye cevap verdi. Adam: "Siz ancak söz söylüyorsunuz," dedi. Bunun üzerine Hâtem: "Gökyüzünden sözden başka bir şey inmedi," dedi. Adam: "Benim seninle tartışacak gücüm yok," deyince Hâtem: "Çünkü bâtıl, hakka karşı durmaz," dedi.

2- Allah kişiye doğru yola ileten ilim, irşad eden lisan ve hayıra harcayan, tasadduk eden bir eli ihsan etti. Böylece sözleri ve hareketleri ile şerefli rızıkların gönüllere ulaşmasına vesile olur. Allah bir kulu sevdiği zaman, kulların ona olan ihtiyaçlarını artırır. Rızıkların kendilerine ulaşmasında Allah'la kullar arasında ne kadar vasıta olursa, bu sıfattan o ölçüde hazza nail olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Mal sahibi tarafından emrolunduğu şeyi gönül hoşluğu ile veren emin hazinedar (kasadar), sadaka verenlerin birisidir. (Kendi malından sadaka vermiş gibi savap alır.)"* Kulların elleri, Allah'ın hazineleridir. Eli bedenlerin rızkının hazinesi, dili de kalplerin rızkının hazinesi kılınan kişi yüce lütfa mazhar olmuştur.

Yine Gazâlî *"Kavî"* ve *"Metin"* isimlerinin şerhinde şöyle demektedir: "Kuvvet, tam kudrete; metanet de, kuvvetin şiddetine delâlet eder. Allah Teâlâ kudretin son noktasına kadar malik olması açısından *'kavî'* kuvvetinin şiddetli olması açısından da metindir. Bu da kudret anlamındadır."

59. «Şüphesiz zulmedenlere,» Rasûlüllah'ı yalanlamak veya tasdik edecekleri yerde yalanlamak sûretiyle, ebedî azaba arz ederek kendilerine zulmeden bu Mekke'lilere **«(eski) benzerlerinin azapları gibi azaptan pay vardır.»** *"Pay"* diye terceme edilen *"Zenûb"* kelimesi içi dolu büyük kova anlamındadır. Sâkilerin, kova ile su taksim etmelerini ifade eden tabirden alınmıştır.

«O halde acele etmemi istemesinler.» Yani, benden azabı getirmem için acele etmesinler. Çünkü onun için belli bir vade vardır. Takdir edildiği vakitte inecektir.

Nadr b. Hâris, azabın gelmesi için acele ederdi. Bedir gününe kadar mühlet verildi. Sonra aynı gün öldürüldü, cehennemi boyladı. Böylece önce öldürülmek suretiyle, sonra da cehennemle azabedildi.

60. «Vaadolundukları günlerinden dolayı...» O gün, Bedir günü veya kıyamet günüdür. Bu anlayış, aşağıda gelecek sûrenin başındaki lâfızlara daha uygun düşmektedir. Bedir günü olduğu tarzındaki anlayış ise, daha önce geçen kısımla daha çok uyumludur. Çünkü o dünyevî azaptandır. Her ne olursa olsun azap gelicidir ve gelecek olan her şey yakındır. Nitekim şöyle denilmiştir: Akıllı olan, Allah'a âsi olarak kavuşmamak için O'na yönelmekte ve tevbede acele edendir. Ölüm konusunda ise acele etmez. Çünkü o zaten gelecektir. Rasûlüllah (s.a.v.) bir hadiste şöyle buyurmuştur: *"Sizden biri ölümü temenni etmesin, gelmeden önce onu çağırmasın. Şüphesiz biriniz ölünce ameli kesilir. Çünkü mü'min ömrünü ancak hayırla artırır."*[8] Yani kul iyi olursa, onun hayrının artacağı umulur. Allah ona tevbe etmeyi nasip eder.

«Kâfirlerin vay haline!» *"Vay haline"* diye terceme edilen *"veyl"*, azap, şekavet ve kederden daha şiddetlidir. Cehennemde bir vadinin adı olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Mahlukatın yaratıcısı Allah'ın yardımıyla Zâriyât Sûresi tamamlandı.

8- Hadisi, Müslim, *Zikir ve duâ* konusunda 2682 numarada, Almed b. Hanbel *Müsned*'de, Buharî de benzerini rivayet etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/555; *el-Fethu'l-Kebîr*,3/353.

TÛR SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 49 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ ﴿٢﴾ فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ
الْمَعْمُورِ ﴿٤﴾ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ﴿٦﴾ إِنَّ
عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ مَا لَهُ مِن دَافِعٍ ﴿٨﴾ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا
﴿٩﴾ وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ﴿١٠﴾ فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١١﴾
الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا
﴿١٣﴾ هَٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾

1-8. Tûr'a, yayılmış ince deri üzerine yazılmış Kitab'a, Beyt-i Mâmûr'a, yükseltilmiş tavana ve dolu denize yemin ederim ki Rabbinin azabı mutlaka meydana gelecektir. Onu engelleyecek hiçbir şey yoktur.

9. O gün gökyüzü sallanıp çalkalanır.

10. Dağlar yürüdükçe yürür.

11. O gün yalanlayanların vah haline!

12. Onlar daldıkları batıl içerisinde oynayanlardır.

13. O gün cehennem ateşine itilip atılırlar.

14. "İşte yalanlamakta olduğunuz cehennem budur" (denilir).

1-8. «Tûr'a...» İbn Abbas (r.a.) Tûr'un, ot bitiren her dağa verilen isim olduğunu söyler. Bir şair şöyle demiştir:

Bazı çobanlar Tûr'a uğrasa
Tûr, üzerinde tek bir yaprak bile bitirmezdi.

Ayrıca bu dağda su kaynakları ve başka faydalı şeyler bulunur. Tûr'un; yeryüzünü çepeçevre kuşatan dağ olduğunu söyleyenler varsa da meşhur olan, onun özel bir dağın adı oluşudur. O da, Tûr-i Sînîn'dir. Yani Medyen'deki kutsal dağdır. O dağda, Musa (a.s.) Allah Teâlâ'nın kelâmını işitti. Bu yüzden Allah Teâlâ o dağa yemin etti.

«Yayılmış ince deri üzerine» Âyetteki, ince deri anlamında kullanılan *"rik"* kelimesi, hayvan derilerinden, yazı yazmak için inceltilmiş olanıdır. *Kâmus*'ta da bu anlamda olduğu ifade edilmiştir. *"Yayılmış"* diye terceme edilen *"menşûr"* kelimesi de, üzerinde mühür olmayan açık şey anlamına gelir. Bu kelimeler, ifade ettikleri mananın önemine işaret veya insanların bilmedikleri şeyler olduğunu ifade için nekre (belirsiz) olarak kullanılmışlardır.

Bir düzen içerisinde **«yazılmış»** olan **«Kitab'a...»** Kitaptan maksat, Kur'an veya Hz. Musa'nın Levhalarıdır. Tûr'a uygun düşeni de bu ikinci anlamdır. Buradaki maksadın, Levh-i Mahfuz'da yazılı olanlar veya Hafaza meleklerinin yazdığı şeyler olduğunu söyleyenler de vardır ki bu kitaplar kıyamette, açılmış olarak getirilirler. Onu kimi sağından kimi de solundan alır. Bu âyetin bir benzeri de şudur: *"İnsanlar için, kıyamet gününde açılmış olarak önünde bulacağı kitabı çıkarırız."* (İsrâ: 13)

«Beyt-i Mâmûr'a...» Maksat Kâbe-i Muazzama'dır. Mâmur oluşu, hacılar, umreciler ve ona yakın olmak için dışarıdan gelip yerleşen mücavirler iledir. Bir görüşe göre de, Beyt-i Mâmûr, *"darâh"* yani Kâbe'nin hizasında semadaki bir beyittir. Oranın mamur oluşu, oraya gelen meleklerin çokluğudur. Çünkü orayı her gün yetmiş bin melek ziyaret eder, tavaf ederler, namaz kı-

lardır. Bir daha ebediyyen geri dönemezler. Orasının gökyüzündeki saygınlığı, Kâbe'nin yerdeki saygınlığı gibidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Miraç'ta İbrahim (a.s.)'i sırtını Kâbe'nin hizasındaki Beyt-i Mâmûr'a dayamış gördü. Melekler orasını ziyaret ediyorlardı.

«Yükseltilmiş tavana...» Yani yeryüzünden beş yüz yıllık yol mesafesinde yükseltilmiş gökyüzüne yemin ederim ki... Allah Teâlâ: *"Biz gökyüzünü korunmuş bir tavan yaptık."* (Enbiya: 32) buyurmaktadır.

«Ve dolu denize yemin ederim ki...» Bu denizden maksat, birbirine bitişik ve ayrı tüm denizlerin aslı olan büyük okyanustur. Onun sahilleri bilinmez. Derinliğini de Allah'tan başkası bilemez.[1] Yeryüzündeki bütün denizler, onun hareket ve çırpınmasındandır.

Bazı müfessirler: *"Denizler kaynatıldığında..."* (Tekvir: 6) âyetine dayanarak bunun "kaynatılan deniz" anlamında olduğunu söylemişlerdir.

Rivayet edildiğine göre kıyamet günü Allah Teâlâ denizleri ateş haline getirir. Cehennem ateşi onunla yakılır. Bir hadiste: *"Bir kimse denize ancak cihad, hac veya umre maksadıyla çıksın. Çünkü denizin altında ateş, ateşin altında da deniz vardır,"*[2] buyurulmaktadır.

«Rabbinin azabı mutlaka meydana gelecektir.» Bu cümle daha önce geçen yeminin cevabıdır. *Fethu'r-Rahmân*'da bu azabın dünyevî değil, ahirette kâfirlere ait olan azap olduğu belirtilmektedir.

«Onu engelleyecek hiçbir şey yoktur.» Bu, *"Onu Allah'tan geri çevirmek yoktur."* (Rûm: 43) mealindeki âyete benzer. Bu şeyler için yemin edilmesi, onların Allah'ın kudretini, ilminin kemâlini, kulların tüm yaptıklarını en ince noktasına kadar bilip kuşattığına işaret eden, haberlerinin -ki kendileri ile yemin edilenler bu kabildendir- doğruluğuna şehadet eden hikmetini bildiren önemli şeyler oldukları içindir.

Cübeyr b. Mut'ım şöyle der: "Bedir esirleri hakkında Rasûlüllah'la konuşmak için Medine'ye geldim. Onu sabah namazında Tûr sûresini okurken buldum. Sesi mescidden dışarı çıkıyordu. *"Rabbinin azabı mutlaka meydana gelecektir"* anlamındaki âyete varınca onu duyduğumda sanki kalbim eridi.

1- Şüphesiz bu tefsir, müfessirin kendi dönemine aittir. Bugün, o zaman bilinmeyen çok şeyler bilinmektedir. (Mütercim)

2- Hadisi Ebû Davud tahrîc etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/361.

Bu olay gönlüme İslâmın ilk girişidir. Azabın inivermesinden korkarak Müslüman oldum. Bana azap inmeden, oturduğum yerden kalkmayacağımı zannediyordum."[3]

Bu olayın bir benzeri de Erkâm'ın evine varıp da Hz. Peygamber'i "*Tâhâ*" sûresini okurken dinlediğinde Hz. Ömer'in başına geldi. Kalbi yumuşadı ve Müslüman oldu. Kabule hazır kalpler en küçük şeylerden müteessir olurlar. Nasihatçi, Kur'an veya Allah Rasûlü ya da onun ihlâslı vârisi âlim olursa tesiri daha fazla olur. Ama kalp katı olunca Ebû Cehil'e faydası olmadığı gibi, ona öğüt de fayda vermez.

9. «O gün gökyüzü sallanıp çalkalanır.» Yani hareket eder, gider gelir. Bir başka izaha göre, değirmen taşının döndüğü gibi döner. İçinde yaşayanları geminin salladığı gibi sallar. Gökyüzünün sallanmasından maksadın, parçalarının birbirine girmesi, sakinlerinin -onlar meleklerdir- korkudan birbirleri üzerine yığılması ve karışması olduğunu söyleyenler de vardır.

10. «Dağlar yürüdükçe yürür.» Yeryüzünden silinir ve yok olur.

Bazı âlimler şöyle derler: "Dağlar, bulutlar gibi hareket ederler. Bu hareket o günün dehşetinden yarılıp, sonunda atılmış pamuk haline dönerler."

11. «O gün yalanlayanların vah haline!» Yani bu sallanmanın, hareketin olduğu gün, durum böyle olunca vay onların haline! Çünkü o günün çetin azabı onlar için olacaktır. Bu cümle yalanlayanların dışındaki günahkârların da azaba uğrayacakları gerçeğine ters düşmez. Çünkü burada söz konusu olan çetin azap "*veyl*", sadece Allah'ı, Rasûlünü ve kıyamet gününü yalanlayanlara mahsustur. Mü'minlerin asîlerine değil.

12. «Onlar daldıkları batıl içerisinde», batıllar ve yalanlar içerisinde küfürleri ile meşgul olup **«oynayanlardır.»**

13. «O gün cehennem ateşine itilip atılırlar.» Elleri boyunlarına bağlanarak ve alınları ayakları ile birleştirilerek yüzüstü şiddetle sürüklenip cehennem ateşine atılırlar. Zebaniler tarafından kendilerine:

14. «'İşte» dünyada iken bunu haber veren vahyi **«yalanlamakta olduğunuz cehennem budur'»** denilir.

3- Hadisin benzerini Buharî ve Müslim tahric etmişlerdir. Bkz. *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 3/393.

أَفَسِحْرٌ هَٰذَآ أَمْ

أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوٓا أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَآءٌ
عَلَيْكُمْ ۖ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ
وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَٰكِهِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمْ رَبُّهُمْ ۖ وَوَقَىٰهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ
الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيٓـًٔا بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾
مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ ۖ وَزَوَّجْنَٰهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾
وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ
وَمَآ أَلَتْنَٰهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَىْءٍ ۚ كُلُّ امْرِئٍۭ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾

15. Bu büyü müdür, yoksa siz görmüyor musunuz?

16. Oraya giriniz. İster sabredin ister sabretmeyin, artık sizin için eşittir. Siz ancak yaptıklarınıza karşılık cezalandırılacaksınız.

17-18. Şüphesiz müttakîler, Rablerinin kendilerine verdikleri ile zevk alarak cennetler ve nimetler içinde olacaklardır. Rableri onları cehennem azabından korumuştur.

19-20. (Onlara): "Yaptıklarınıza karşılık yanyana dizilmiş olan koltuklara yaslanarak afiyetle yeyip içiniz," (denilir.) (Ayrıca) Biz onları ceylan gözlü hûrilerle evlendirdik.

21. İman eden ve nesillerinden imanda kendilerine uyan kimseler yok mu, işte Biz nesillerini de onlara kattık. Onların

amellerinden bir şey eksiltmedik. Herkes kazandıklarına karşılık rehindir.

15. «Bu büyü müdür?» Bu, onları kınama ve azarlamadır. Dünyada iken Kur'an'a "sihir" dedikleri için böyle denilmiştir. Sanki şöyle denilmektedir: "Siz dünyada iken bu azabı haber veren Kur'an'a sihir diyordunuz. Onu tasdik eden cehenneme de sihir diyordunuz. Ahiret halleri ve onları görmek, onları haber veren peygamberlerin sözlerini tasdik etmektedir. Sizin şu gördüğünüz cehennem azabı haktır, gerçektir.

«Yoksa siz görmüyor musunuz?» Yoksa siz haberine karşı kör olduğunuz gibi, kendisine karşı da kör müsünüz? Ya da zannınızca dünyada iken gözlerinize set çekildiği gibi burada da mı set çekildi? Çünkü siz orada: "*Gözlerimiz boyandı, daha doğrusu bize büyü yapılmıştır,*" (Hicr: 15) diyordunuz.

16. «Oraya giriniz,» sıcaklığını ve şiddetini kıyaslayınız. **«İster sabredin ister sabretmeyin.»** Çünkü sizin için oradan kurtuluş yoktur. Bu, onların umutlarını kesmek için söylenmiş bir sözdür. **«Artık sizin için eşittir.»** Yani sabretseniz de sabretmeseniz de size fayda vermiyeceği hususunda —azabın def edileceği ve hafifletileceği hususunda değil— işittir. Sabır, fayda vereceği zaman gereklidir. O da sadece dünya hayatında olur. Dünyada taatlere sabreden, ahirette feryad etmez. Çünkü sabır, her ne kadar acı ise de sonu tatlıdır.

«Siz ancak yaptıklarınıza karşılık cezalandırılacaksınız.» Bu ifade ile sabredip sabretmeme arasında fark olmayışı açıklanmaktadır. Çünkü ceza, onların küfürlerine ve çirkin amellerine karşılıktır. Allah yalan söylemeyeceğine göre dünyadaki tehdidin gereği olarak vukûu kesindir. Dolayısıyla faydasının olmayacağı konusunda sabredip sabretmemek arasında fark yoktur.

et-Te'vîlât en-Necmiyye isimli eserde şöyle denilmektedir: "Siz ancak dünyada iken yaptığınız hayır ve şerrin karşılığını görürsünüz. Âhirette yapacağınız sabır, itaat, baş eğme, ve duâya karşılık değildir. Çünkü onlardan hiçbirisi fayda vermez. Özetle onlara denilecek şudur: "*Orada alçaldıkça alçalın! Benimle konuşmayın artık.*" (Mü'minûn: 108)

17-18. «Şüphesiz» küfür ve isyanlardan korunan **«müttakîler, Rablerinin kendilerine verdikleri ile zevk alarak...»** *"Zevk alarak"* diye terceme ettiğimiz *"fâkihîn"* kelimesi ile ilgili olarak *Kâmus*'ta şöyle denilmektedir: "*Fakîh*" meyve sahibi, gönlü hoş, çok gülen, iyi yaşantı ile nimetlenen gibi

manalara gelir.

"Rablerinin kendilerine verdikleri ile" cümlesi ile ilgili olarak da *Fethu'r-Rahmân*'da şöyle denilir: "Allah'ın onlara nimet vermesi, onlardan razı olmasıdır. Çünkü nimete nail olan kişi bazan zâhirî nimetler içinde kalır. Gönlü ise herhangi bir şeyle meşguldür. Allah Teâlà *"zevk alarak"* buyurunca onların halinin sırf sevinç, neşe ve zevk olduğu nimetlerden lezzetten başka hiçbir şey almadıkları, bunların, acıyı, açlığı ve susuzluğu savmak için almadıkları açığa çıkmış olur."

«Cennetler ve nimetler içinde olacaklardır.» Yani en üst seviyede özellikleri olan cennetlerde, yahut da müttakîlere mahsus olan nimetler ve cennetler içerisinde olacaklardır.

«Rableri onları cehennem azabından korumuştur.» Bu âyette cehennem anlamında kullanılan *"cahîm"* kelimesinin aslı olan *"cahme"*, ateşin parlamasının şiddeti manasındadır. Âyetin son kısmı baştarafı ile birlikte ele alındığında şöyle bir mana ortaya çıkar: O müttakîler, Rablerinin kendilerine verdikleri nimetler ve cehennem azabından koruması sebebiyle zevk alarak cennetler ve nimetler içindedirler.

19-20. Onlara: Cennetteki görevli melekler tarafından sürekli olarak: **«'Yaptıklarınıza karşılık yanyana dizilmiş olan koltuklara yaslanarak...»** *"Yanyana dizilmiş"* diye terceme ettiğimiz *"masfûfe"* kelimesinin, altın, gümüş ve cevherle süslenmiş anlamına olması da muhtemeldir. Âyette mü'minlerden herbirisi için birçok koltuk olduğu bildirilmektedir. Yani bu koltuklar yanyana sıralanmış, ziyaretçileri için hazırlanmıştır. Arkadaşını özleyince ziyaret eder.

Kelbî'nin dediğine göre bu koltuklar, birbirleri yanına dizilmiştir. Uzunlukları gökyüzünde yüz arşındır. Ziyaret esnasında onların üzerinde karşılanırlar. Birisi üzerine oturmak istediğinde alçalır ve katlanır. Oturunca asıl şeklini alıncaya kadar yükselir.

«Afiyetle yeyip içiniz',» denilir. Orada yemek, dünyada olduğu gibi hiçbir şekilde sıkıntı, şişkinlik, hastalık ve benzerî şeylere sebebiyet vermez.

Fethu'r-Rahmân'da şöyle denilmektedir: "Cennetin dereceleri ve nimetleri amellere göredir. Oraya girmek, ancak Allah'ın rahmeti iledir. Yemek, içmek ve sıhhat oraya girmekten sayılmaz. Kulların salih amelleri, Allah'ın nimet vermesini zorunlu kılmaz. Ama Allah o amelleri, daha önce takdîr ettiği

nimet vermenin bir nişânesi yapmış, mükâfat ve cezayı amellerdeki kazanca bağlamıştır.

«(Ayrıca) Biz onları ceylan gözlü hûrilerle evlendirdik.» Bu kadınlara, güzellikleri gözleri kamaştırdığı için "*hûri*", gözleri geniş ve güzel olduğu için de "*îyn*" denilmiştir. Râğıp buradaki evlendirmenin "O cennetlikleri, hûrilere yaklaştırdık" anlamında olduğunu, "zevvecnâhüm huran=Onları hurilerle evlendirdik" tabirinin benzerinin Kur'an'da hiç geçmediğini, buna sebebin de oradaki beraberliğin bizim bildiğimiz dünyadaki nikâh ve benzeri şekillerle evlenmeden başka olduğuna tenbih olduğunu söylemektedir.

Fethu'r-Rahmân'daki izah da aynıdır. Yani cennet yükümlülük yeri değildir. Cennetliklerin hûrilerle evlenmelerinin şekli, aralarında nikâh akdi yapmaları ile değil, birbirlerini kabullenmeleridir.

21. «İman eden ve nesillerinden imanda kendilerine uyan kimseler yok mu, işte Biz nesillerini de» yani onların büyük ve küçük çocuklarını derece bakımından **«onlara kattık.»** Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Allah Teâlâ mü'minin gözü aydın olsun (sevinci tam olsun) diye daha düşük seviyede de olsa, zürriyetini kendi derecesine yükseltir*"[4] buyurdu, sonra da üzerinde durduğumuz âyeti okudu. Bu, küçük çocuğun ana babasından birisine tâbi olarak imanının varlığına hükmedileceğine işaret etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ çocukları ahiret işlerinde babalarına tâbi ve onlarla bir kabul ettiğine göre dünyevî hükümlerde de onlara tâbi olmaları gerekir.

Fethu'r-Rahmân müellifi şöyle der: "Şüphesiz mü'minlerin büyük ve küçük çocukları, imanları sebebiyle kendilerine tâbidirler. Büyükler kendi imanları ile küçükler de İslâmda babalarına uymak sûretiyle onlara tâbidirler. Çünkü ana babalarından Müslüman olana bağlı olarak çocuğun Müslümanlığına hükmedilir. Bu, Ebû Hanife, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüdür. İmam Malik'e göre ise çocuk, annesinin değil, babasının Müslüman oluşu ile, Müslüman sayılır. Çocuğun ebeveyninden birisi İslâm ülkesinde ölse, Ahmed b. Hanbel'e göre -diğer üç mezhebin aksine- onun Müslümanlığına hükmedilir. Âlimler, mümeyyiz çocuğun, İslâmı kabul ediş veya dinden çıkışının mûteber olup olmadığı konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Şafiî'ye göre çocuğun bu tasarrufları sahih değildir. Diğer üç imama göre sahihtir. "

4- Hadisi İbn Cerîr, İbn Abbas'tan mevkûf olarak, Bezzâr ise merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. *Muhtasaru Tefsîri İbn Kesîr*, 3/391.

«Onların amellerinden» amellerinin sevabından **«bir şey eksiltmeyiz.»** Oğulları, babalarına katmakla, babalardan bir şey eksiltmedik. Aksi halde dünyada ihtirasla onlara buğzederlerdi. Âyette kastedilen mana şudur: "Sevaplarının bir kısmını oğullarına verip de, onların amellerini eksiltmedik. Eksiltseydik, sevapları azalır ve dereceleri düşerdi. Ama biz sırf ihsan ve fazilet olarak oğulları da babalarının derecesine yükselttik."

İmam Muhemmed şöyle demiştir: "İmam Âzam, müşriklerin ve Müslümanların çocuklarının ahiretteki durumları konusunda görüş beyan etmedi. Ama tercih edilen görüşe göre Müslümanların çocukları cennettedir."

Rivayet edildiğine göre ensardan birisinin çocuğu vefat etti. Hz. Peygamber (s.a.v.), cenazesine davet edildi. Âişe (r.a.): "Ne mutlu ona, cennet serçelerinden bir serçe," dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ya da bundan başka mı? -Yani dediğine inanıyor musun? Hak, kesin söylenilenden başkadır.- Şüphesiz Allah cennet ve cehennemi yarattı. Onlardan herbiri için de ehil yarattı,"* buyurdu.[5]

İbn Melek'in *Meşârık Şerhin*de belirtildiğine göre Hz. Peygamber, Hz. Âişe'yi muayyen bir grubun cennetlik olduğu yollu bir hüküm vermekten nehyetti.

Mevlâ Ramazan da *Şerhu'l-Akâid*'de şöyle demektedir: "Muayyen birisinin cennetlik veya cehennemlik olduğuna şahitlik edilmez. Ama genel anlamda mü'minlerin cennetlik, kâfirlerin cehennemlik olduklarına şahitlik edilir. Çocukları için de durum aynıdır. Çünkü çocuklar, babalarına tâbidirler. Günahsız olmaları sebebiyle çocukların cennetlik olduklarını söyleyenler de vardır."

Bir başka görüşe göre ise onlar ârâf'tadırlar. Bu görüşün gerekçesi şudur: "Çocukların, son hallerinin ne olduğu kesin olarak bilinmediği için mü'minin çocuğu küçükken öldüğünde babasına bağlı olarak, iman üzere öldüğüne hükmedilir. Aksi halde babasının son haline tâbi kılınması gerekir. Oysa o belli değildir."

Hediyyetü'l-Mehdiyyîn adlı eserde belirtildiğine göre bazıları, müşriklerin çocuklarının cennetliklerin hizmetçileri oldukları görüşünü tercih etmişlerdir. Çoğunluk ise babalarına tâbi olarak onların da cehennemde olduğu kanaatindedir. Diğer bazı âlimlerse bu çocukların mükellef olmamaları sebebiyle cennette oldukları görüşünü benimserler. Bir grup da onların yerlerinin neresi olacağı konusunda görüş belirtmezler. İbn Melek'in *Meşârık Şerhi*'nde

5- Hadisi Müslim, Ebû Davud ve Nesâî, Hz. Âişe'den merfû olarak tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/121.

beyan ettiğine göre bu görüş daha kabule şâyandır.

Bu mesele üzerinde bir de şu görüş vardır: Kıyamet günü çocuklara, akıl hastalarına ve fetret devrinde (peygamberin bulunmadığı dönemde) yaşayanlara kendi cinslerinden elçiler gönderilir. Onları imana davet ederler. Orada mü'min kendisini ateşe arzetmekle imtihan edilir. Daveti kabul edip kendisini ateşe atmaktan çekinmeyen kurtulur. Çünkü o gerçek ateş değildir. Ateşe girmek istemeyenler gerçek cehenneme atılırlar. Çünkü Allah'a isyan etmişlerdir.

«Herkes kazandıklarına karşılık rehindir.» Buradaki *"herkes"*ten maksat, âkıl baliğ mükellef olanlardır. Âyette geçen *"Rehin"* kelimesi, borca güvence olarak konulan şeydir. Rehin, elde tutulup alıkonan şey olunca bu kelime, ne olursa olsun alıkonan her şey için istiare yoluyla kullanılmıştır. Sâlih amel, kişinin zimmetinde bir borç gibidir. Çünkü kendisinden bu istenmektedir. Kulun nefsi buna karşılık rehindir. Alacaklı alacağını tahsil etmedikçe rehin elinden alınamayacağı gibi, ameli sâlih Allah'a varmadıkça da kulun rehin olarak alınmış olan nefsi kurtulamaz. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Herkes borcu olan ameli sâlih karşılığında Allah'ın nezdinde rehindir. Kendisinden istenildiği biçimde amel eder ve borcunu öderse, kendisini rehin olmaktan kurtarır. Aksi halde helâk olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) Ka'b b. Ucre'ye bu anlamda şöyle buyurmuştur: *"Haram gıda ile beslenenler cennete giremezler. Haramdan meydana gelen her ete cehennem daha lâyıktır. Ey Kâ'b b. Ucre! İnsanlar iki sınıftır: Nefsini satın alıp da azad eden, nefsini satıp da helâk eden."*[6]

Mukâtil şöyle der: "Her kâfir, işlediği şirkten ötürü cehennemde rehindir. Mü'min, Allah Teâlâ'nın şu âyetinden dolayı rehin alınmış olmaz."[7] *"Her nefis kazandığına karşılık rehindir. Ancak sağcılar müstesna."* (Müddessir: 38-39) Âyetin bir başka vechesi de şudur: Herkes yaptığına karşılık rehindir, yani daim, sabit, mukîmdir. İyilik yaparsa ebediyyen cennettedir, kötülük yaparsa sürekli olarak cehennemdedir.

6- Hadisin benzerini Tirmizî ve Nesâî tahrîc etmişlerdir. Baş tarafı şu şekildedir: *"Ey Kâ'b b. Ucre! Seni benden sonra gelecek olan emirlerden sakındırırım..."* Hadiste şu ifade de yer almaktadır: *"Haramdan meydana gelip gelişen ete layık olan sadece cehennemdir."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/75.

7- Buradaki "mürtehin" kelimesinin "rehin" olması gerekir. Bir dizgi hatası olsa gerektir. (Mütercim)

وَأَمْدَدْنَاهُم بِفَٰكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَتَنَٰزَعُونَ
فِيهَا كَأْسًا لَّا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ لَّهُمْ
كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ
يَتَسَآءَلُونَ ﴿٢٥﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِىٓ أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾
فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَىٰنَا عَذَابَ ٱلسَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلُ
نَدْعُوهُ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْبَرُّ ٱلرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

22. Onlara canlarının çektiği meyve ve etten bol bol verdik.

23. Orada karşılıklı bardak alıp verirler. Ama onda ne boş söz, ne de günaha girmek vardır.

24. Onların hizmetlerine verilmiş olan gençler etraflarında dönüp dolaşırlar. Sanki onlar (sedefte) gizlenmiş inci gibidirler.

25. Onlar birbirlerine dönüp sorarlar.

26. "Biz daha önce ailemiz arasında (bile) korkardık" derler.

27. "Allah bize ihsan etti ve (mesâmâta işleyen) kızgın rüzgârların azabından bizi korudu.

28. Gerçekten biz önceden O'na duâ ederdik. Şüphesiz iyilik eden, çok merhametli olan O'dur."

22. «Onlara canlarının çektiği meyve ve etten bol bol verdik.» *"Verdik"* diye terceme ettiğimiz *"emdedna"* kelimenin kökü olan "med", çekmek anlamınadır. Bu kelimeden türeyen "el-imdâd" *Kamus*'ta şöyle izah edilmek-

tedir: "İmdâd, eceli geciktirmek, ordunun başka bir guruba yardım etmesi, vermek, yardım etmek manalarınadır."

Âyeti kerimede kastedilen mana şudur: Onlar isteklerini açıklamasalar da, Biz onların isteklerini verdik. Canlarının çektiği çeşit çeşit nimetlerden, nimetlenmenin en başta gelenlerini zaman zaman onlara artırdık. Âyette, meyve anlamına gelen *"fakihe"* kelimesi, sonu gelmeyen, yedikçe tekrar meydana gelen anlamını ifade edecek şekilde tenvinli olarak kullanılmıştır. Âyetteki *"canlarının çektiği"* cümleciği, tüm et çeşitlerine şamildir. Bir hadiste: *"Cennette canın kuş çeker. Hemen o kızarmış vaziyette önüne düşüverir,"* buyurulmaktadır.

Denildiğine göre, cennette kuş, kişinin önüne kızartılmış ve kurutulmuş olarak düşer. İnsan ondan yer, sonra kuş nehre doğru uçar.

23. «Orada karşılıklı bardak alıp verirler.» Yani cennetlikler cennette dostları ile, birbirlerine içerisinde içki dolu kadehleri tam bir istek ve iştiyakla alıp verirler. *"Ke's"* kelimesi, içerisinde içki bulunan bardağın adıdır. Üzerinde yemek olmayan sofraya "maide" denilmediği gibi, içerisinde içki bulunmayan bardağa da "ke's" denmez. Ke's, mecâzî olarak bardağın içerisindeki içkiye de denir.

«Ama onda ne boş söz...» Yani içerken, boş söz ve saçmalama yoktur. İçki esnasında boş ve düşük şeyler konuşmazlar.

İbn Atâ şöyle der: "Yani yeri Adn Cenneti olan içki meclisinde boş söz yoktur. Orada içki sunanlar melekler, cennetliklerin içki içmeleri Allah'ı zikir, kokuları Allah katından hoş, mübarektir. Halk da Allah'ın misafirleridir."

Râğıb der ki: "*Lağv*, sözün hesaba katılmayanı, düşünmeden söylenenidir. Bu, serçe ve benzeri kuşların sesi gibidir."

«Ne de günaha girmek vardır.» Yani failinin dünyada yaptığında günah sayılan yalan, küfür ve kötü söz gibi şeyleri de yapmazlar. Ama onlar sadece hikmet ve güzel şeyler söylerler, kerim kişilerin yaptıklarını yaparlar. Çünkü akılları başlarındadır.

24. «Onların hizmetlerine verilmiş olan gençler etraflarında dönüp dolaşırlar.» Yani özel hizmetçiler, cennetliklerin etrafında ellerinde kadehlerle veya hizmet için dolaşırlar.

Âyette "onların hizmetçileri" denilmedi. Buna sebep, onların, dünyada kendilerine hizmet edenler sanıp da, dünyada birisine hizmet edenin, cennette de ona hizmetçi olacağı ve ona tabi olmaktan kurtulamıyacağı için üzülmesini önlemektir. Âyette, hizmetçiler anlamındaki *"ğılman"* kelimesinin tenvinsiz olarak, nekre getirilmesi, cennete giren herkesin orada tanımadığı hizmetçiler bulacağını ifade içindir. Sa'dî el-Müftî'nin *Havaşî*'sinde böyle denilmektedir.

«Sanki onlar (sedefte) gizlenmiş inci gibidirler.» Yani onlar beyazlık ve şeffaflıkta sanki sedefte korunan incidirler. Çünkü o inci, el değmediği ve üzerine toz konmadığı için daha temiz, daha güzel ve nemlidir. Ya da maksat, onun hazine oluşudur. Çünkü ancak pahalı ve değerli şeyler hazineye konulur.

Bazı eserlerde şöyle denilmektedir: "Cennette mevkii en düşük olan kimse, hizmetçilerinden birisine seslenir, kapısında bin tanesi 'buyur, buyur' diye cevap verir."

25. «Onlar birbirlerine dönüp sorarlar.» Yani birbirlerine hallerini, işlerini, Allah katında nail oldukları lütuf ve kerametleri sorarlar. Bu bir zevk ve ulaşabildikleri ölçüde o büyük nimeti itiraftır. Zaten bu, konuşmaya yeni başlayanların birbirine alışmaları için uyguladıkları meclis âdabıdır. Burada söz konusu olan, bir kısmının daima soran, diğerlerinin sorulan olması değildir. Her biri hem soran, hem de sorulandır.

26. Sorulanlar -ki onlar gerçekte hepsidir- **«'Biz»** cennete girmeden **«daha önce ailemiz arasında (bile) korkardık' derler.»** Yani bizler yufka yürekli, Allah'a isyandan korkan, O'na itaatta devamlı, sonuçtan endişe eden kişilerdik. Âyeti kerimede *"ailemiz arasında"* kaydının konuluşu, insanların aileleri arasında emniyette olacakları içindir. Yani onlar bu durumda bile korktuklarına göre, başka hallerde ve zamanlarda öncelikle korkarlar.

Ben fakir derim ki: Açık olan şu ki, bu söz, insanlar örfünde mevcuttur. Çünkü onlar, bizim kavmimiz ve kabilemiz arasında halimiz şöyledir, derler. Onlar, dünyada iken kabileleri ve sülaleleri arasında korku ve tedirginlik içinde idiler. Bu ifadede, ailelerinden bazılarının kendileri gibi olmadıkları ve bu yüzden mahrum olduklarına işaret vardır. *"Aile"* kelimesinin, eşler, çocuklar, köleler, cariyeler, akrabalar ve dostlar olarak tefsir edilişi de buna delâlet eder.

27. «'Allah bize» rahmetle hakkı nasibetmek suretiyle **«ihsan etti.»** Açık olan şu ki, ihsan ve in'am, cennet ve nimetleridir. Nitekim âyetin devamı

da buna delildir: **«Ve (mesâmâta işleyen) kızgın rüzgârların azabından bizi korudu.»** Yani tüm mesâmâta işleyen cehennem azabından bizi korudu. *"Mesâmât":* Ağız, boğaz, kulak gibi vücuttaki deliklerdir. Mesâmâta işleyen sıcak rüzgâr demek olan *"semûm"* cehenneme ad olmuştur. Çünkü cehennemin harareti, kızgın rüzgâr gibi mesâmâta girer. *el-Müfredât*'ta *"Semûm,* zehir etkisi yapan kızgın rüzgâr" diye tarif edilir.

28. «Gerçekten biz önceden» Allah'a kavuşma ve O'na dönmeden, yani dünyada **«O'na duâ ederdik.»** O'na ibadet eder veya bizi korumasını isterdik. **«Şüphesiz iyilik eden, çok merhametli olan O'dur'.»** Kendisine ibadet edildiğinde sevap verir, kendisinden bir şey istenildiğinde icabet eder.

Râgıb der ki: *"el-Berru"*, yeryüzü demektir. Bundan genişlik manası anlaşılır. Aynı kökten alınarak hayır işlemedeki genişliğe de "berr" denilmiştir. Bazen de bu kelime, Allah'a nisbet edilir. Bu âyetteki *"İnnehû hüve'l-berru'r-Rahîm=Şüphesiz iyilik eden, çok merhametli olan O'dur"* gibi. Bazen de kula nisbet edilerek "berra'l-abdü Rabbehû: Kul Rabbine çok (geniş) taatta bulundu," denilir. Allah'ın "menn"i (ihsanı) sevap, kulun "menn"i de taattir.

Şerhu'l-Esmâ'da şöyle denilir: "Allah'ın *'Ber ve rahîm'*, yani iyilik eden ve merhametli olduğunu bilen kişi, büyük küçük her şeyde O'na rağbet ederek döner. Allah'ın rahmet ve iyiliği de ona yeter.

فَذَكِّرْ فَمَآ أَنتَ بِنِعْمَتِ
رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ
ٱلْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا۟ فَإِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾ أَمْ تَأْمُرُهُمْ
أَحْلَٰمُهُم بِهَٰذَآ أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُۥ ۚ بَل
لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾ فَلْيَأْتُوا۟ بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِۦٓ إِن كَانُوا۟ صَٰدِقِينَ ﴿٣٤﴾

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضَ ۚ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾ أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ
الْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ ۚ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُم
بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾

29. (Ey habibim!) Sen öğüt ver. Sen Rabbinin lütfuyla kâhin de, deli de değilsin.

30. Yoksa onlar: "O bir şairdir. Onun, zamanın musibetlerine uğramasını bekliyoruz" mu diyorlar?

31. De ki: "Bekleyiniz, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

32. Onlara bunu akılları mı emreder, yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?

33. Yahut: "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? Hayır, onlar inanmazlar.

34. Eğer (dediklerinde) doğru iseler, onun benzeri bir söz getirsinler.

35. Yoksa onlar, hiçbir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar? Yoksa kendileri mi yaratıcıdırlar?

36. Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar anlayıp inanmazlar.

37. Yahut Rablerinin hazineleri onların yanında mıdır? Yoksa her şeye onlar mı hakimdirler?

38. Ya da (göğe doğru dikilmiş, gizli sırları) dinledikleri bir merdiven mi var? O halde, dinleyenler açık bir delil getirsinler.

29. «(Ey habibim!) Sen öğüt ver.» Yani sana indirilen Kur'an'dan ve âyetlerden, müşriklere öğüt vermeye devam et. İşe yaramaz batıl sözlerine üzülme. **«Sen Rabbinin lütfuyla»** peygamberliğinin doğruluğu ve ileri akıllılığınla nimetlendirilmiş olman sebebiyle, o Allah kahredesilerin dedikleri gibi **«kâhin de»** değilsin. "Onlar senin için, vahye dayanmaksızın uydurup istikbalde ne olacağını haber verendir," diyorlar. Yahut da mana: "Sen sürekli nimetlendirilip dururken kâhin değilsin," demektir.

Müfredât'ta *Kâhin* şöyle açıklanmaktadır: "*Kâhin*: İleride olacak olan haberleri bir nevi tahminle bilip haber verendir. Arrâf da, geçmişte olan gizli olayları haber verendir." Bu iki hüner hata da, isabet de eden zanna dayandıkları için Hz. Peygamber: *"Arrâf'a veya kâhine gelip de onun dediğini tasdik eden, Muhammed'e indirileni inkâr etmiştir,"* buyurmuştur.[8]

«Deli de değilsin.» *"Deli":* Aklı tümüyle giden veya bozulan kişidir.

Ben fakir derim ki: Âyeti kerimede, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şerefini olabildiğince yüceltmek vardır. Çünkü Allah cevap vermekte onun yerine geçmiş ve kâfirleri bizzat kendisi reddetmiştir. Ayrıca âyette onun gerektiği şekilde bildiğinin açıklanması vardır. Çünkü vahye bağlı olan hatırlatma ve öğüt vermenin gereği, her ne kadar aklın olgunluğu ve sözde doğruluk ise de bu, Rasûlüllah'ın kâhin veya mecnun olmadığını gerektirir. Âyetteki bu ifade tarzı, zahiri hâle nisbetledir. Çünkü, şüpheyi gidermek ve tasdîki perçinlemekten uzak değildir. Bunun benzeri şehadet kelimesidir; çünkü *"lâ ilâhe*: ilâh yok" sözü, bazı zannedenlerin zanlarını ortadan kaldırır. Aksi halde sadece isbat, yani "Allah var" demek yeterdi. Allah yardımcıdır.

30. «Yoksa onlar:» Bu âyetlerde tekrarlanan *"yoksa"* anlamındaki *"em"* "aksine, bilakis" gibi anlamlara gelen *"bel"* ve münkatî hemze yerinedir. Hemze de, inkâr ifade etmektedir. Yani "mesele onların dediği gibi değil" manası kastedilmiştir.

Beğâvî, Halil'den, onun: "Tûr sûresindeki bütün *"em"*ler istifhamdır, atıf (bağlaç) yani münkati değildir," dediğini nakleder. *Burhânu'l-Kur'an*'da da şöyle denilir: "Tûr sûresinde *'em'* on beş kere tekrar edildi. Bunların hepsi ilzam etmektir yani delil gösterip susturmak, mat etmektir. Muhataptan

8- Hadisi Ebû Dâvud: *"Kâfir olmuştur"* yerine *"Muhammed'e indirilenden beridir."* lâfzı ile tahric etti. aynı şekilde Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de 2/408; Tirmizî, 135 numarada; İbn Mâce, 639 numarada tahric ettiler. Müslim ise: *"Arrafa gelip bir şey soran ve onu kabul edenin kırk gün namazı kabul edilmez"* lâfzı ile tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/65.

bunlara cevap istenmemektedir."

Aynü'l-meânî'de de: *'Em'* burada on beş tanedir ve hepsi sorudur. Dört tanesi tahkîk için olup 'bel' anlamında kınamak ve azarlamak içindir. Bu anlamdakiler şu âyetlerdekilerdir: *"Yoksa onlar; 'O bir şairdir' derler."* (Tûr: 30); *"Yahut: 'Onu kendisi uydurdu' mu derler?"* (Tûr: 33); *"Yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?"* (Tûr: 32) ve *"Ya da onlar bir tuzak mı kurmak istiyorlar?"* (Tûr: 42)

Bu âyetlerden ilk ikisinde belirtileni söylediler, diğer ikisindekileri de yaptılar. Öbür *'em'* ler inkâr içindir."

Bazı âlimler ise: "Bu sûredeki bütün *"em"*lerin bağlaç olmayıp, soru edatı olduğunu, Allah'ın cevaplarını bildiği halde sırf onların suçlarını yüzlerine vurmak ve kınamak için sorduğunu söylemekte; bunu, bir adamın başka birisine, onun cehaletini bildiği halde "Sen cahil misin?" demesine benzetmektedirler."

«'O bir şâirdir...» derler. Onlar Hz. Peygamber'in tebliğine karşılık bir ücret umduğunu zannettiler. Bu yüzden Allah Teâlâ: *"De ki: Buna karşılık sizden herhangi bir ücret istemiyorum,"* (Furkân: 57) buyurmuştur. Onlara göre Hz. Peygamber bir şairdi. Şair de genelde şiirine karşılık bir mal isterdi. Ayrıca şiiri bir seviyesizlik saydıkları için Kur'an'a şiir diyorlardı. Maksatları ona önem vermemekti.

Burada onların şiiri Kâbe'nin duvarına asacak kadar meşhur bir toplum olmalarına rağmen onu nasıl seviyesizlik sayabilirler? şeklinde gelebilecek bir itiraza karşılık şöyle deriz: Bu, onların aşırı inatlarındandır, yahut da ilk anda hatiplerin izlediği yola uygun olduğu içindir. Ya da bunu şâirler yalan söylemekte kâhinler ve delilerle birlikte mütalaa olundukları için söylemişlerdir. Nitekim bir meselde: "En güzel şiir en çok yalanı olanıdır," denilmiştir.

Müşrikler Hz. Peygamber hakkında şöyle derlerdi: "Biz, şiiri ile bize üstün geleceği endişesi ile şu anda ona karşı durmuyoruz. Diğer şâirlerin öldüğü gibi onun da ölmesini bekliyor ve sabrediyoruz. O zaman arkadaşları dağılır. Zaten babası gençken öldü. Onun ölümünün de babasının ölümü gibi olacağını umuyoruz." Bu mana âyetin devamı olan şu lâfızlarda görülmektedir:

«Onun, zamanın musibetlerine uğramasını bekliyoruz' mu diyorlar?» *"Musibetler"* diye terceme ettiğimiz *"rayb"*, nefsi üzen yani zamanın

değişmesi ve olaylarından nefiste rahatsızlık ve üzüntü meydana getiren şey demektir. "*Zamanın musibetlerine uğramasını bekliyoruz,*" sözünde musibeti, şüphe anlamına da gelen "*rayb*" kelimesi ile ifade etmesi, onun bizatihî varlığından şüphe edildiği için değil, meydana geleceği vakitte şüphe edildiği içindir. İnsan, vukuu açısından değil, meydana geleceği vakit açısından sürekli olarak ölümden şüphe içindedir. *"Zaman"* diye terceme edilen "*el-menûn*" kelimesi ayrıca, ölüm ve çok başa kakan manalarına da gelir. Nitekim bazı âlimler tarafından bu âyetteki "*el-menûn*" un ölüm, "*rayb*" ın da ölüm acıları anlamında olduğu da söylenilmiştir. *Müfredât*'ta ölüme "*menûn*" denilmiştir. Çünkü o, sayıyı azaltır, kuvveti keser denilmektedir.

Bu açıklamalardan sonra âyetin şu anlamlara ihtimali olduğunu söyleyebiliriz:

a- Yoksa onlar zamanın musibetleri gelsin de Züheyr, Nâbiğa, Tarfe ve benzeri diğer şairler gibi helâk olsun diye bekliyoruz mu derler?

b- Babası gençken öldüğü gibi ona da ölüm acılarının gelmesini bekliyoruz mu derler? Bu arzu, çocukların okulda elinden kurtulmak için hocalarının ölmesini istemelerine benzer. Dindeki muallimlerinin ölmesini isteyen ve kesin iman ve bilgiyi elde edemeyenlerin vay haline!

31. «De ki: 'Bekleyiniz, ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.'» Sizin, benim helâkimi beklediğiniz gibi ben de sizin helâkinizi bekleyenlerdenim. Buradaki *"bekleyiniz"* emri, karşıdakileri tehdit içindir.

Râğıb, beklemek anlamına gelen "*terabbus*" kelimesinin bir şahsın ister ucuz olsun ister pahalı almak istediği bir malı beklemesi veya olmasını ya da zevalini gözettiği bir şeyi beklemesi anlamına geldiğini söyler. Bu ifadede müşriklerin helâk edilecekleri vadedilmektedir.

Âyetin tefsiri sadedinde şöyle denilmiştir: "O müşriklerin tümü Hz. Peygamber'den önce öldüler. Zamanımızda da (müfessirin zamanı) vezirlerden biri, bir veliyi küçümsemedi ve sürgün etti. Onun ölmesini bekliyordu ama kendisi ondan önce korkunç bir şekilde, yanında binlerce insanla birlikte katledildi."

Âyet yapılan işlerde, yaratıkları Allah'a davette, kullar üzerinde meydana gelen şeylere karşı Allah'a tevekkülde ve hoşlanılsın hoşlanılmasın tüm hükümlerine teslim olmada beklemeye işaret etmektedir. Çünkü her şey Al-

lah'ın takdir ettiği şekilde cereyan eder.

32. «Onlara bunu akılları mı emreder,» yani onların bu sapık ve çelişkili sözlerini bırak, onlarda bundan daha çirkin haller de var. Onlar beyinsizdirler, iyiyi kötüden ayıracak kişiler değillerdir.

Râğıb, akıl anlamında kullanılan "*hilm*" in aslında akıl olmadığını, aklın sebep olduğu şeylerden olduğu için böyle tefsir edildiğini, "*hilm*" in öfke ve heyecandan nefs ve tabiatı korumak olduğunu söylemektedir.

Âyetteki "*bunu*" kelimesi ile kâfirlerin çelişkili sözlerine işaret edilmiştir. Çünkü kâhin, zekî, işlerinde dikkatli ve tedbirli olur. Delinin aklı perdelenmiş, düşüncesi bozuk olur. Şair ise vezinli, düzgün, hayale dayalı sözler söyler. Bu birbirine zıt özellikler bir kişide nasıl toplanabilir?

Kâmus'ta belirtildiğine göre âyetteki "*ahlâm*" kelimesinin tekili olarak iki kelime vardır. Birisi "*hulm*" veya "*hulüm*" şeklindedir, rüya anlamındadır. Öteki de "*hilm*" dir, akıl anlamındadır. Çoğulu "ahlâm" şeklinde geldiği gibi "hulûm" şeklinde de gelir. Burada bu manada kullanılmıştır. Müşrikler kendilerinin akıllı olduklarını iddia ediyorlardı. Allah onların bu akıllarını ayıpladı. Çünkü onların akılları hakkı batıldan ayırıp kendileri için faydalı olmadı.

«Yoksa onlar» hak apaçık göründüğü halde kibirlilik ve inatta haddi aşan **«azgın bir topluluk mudur?»** Rüşdün ve gerçeğin etrafında dolaşmazlar. Bu yüzden akıl ve zan dairesini taşan yalan şeyler söylerler.

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "Sonra, hayır bu onların azgınlıklarındandır" denildi. Çünkü o kınamada akıl noksanlığından daha etkili, tesellide de daha beliğdir. Çünkü Allah'a karşı azgınlık yapan, O'nun öfkesini haketmiştir.

33. «Yahut: 'Onu kendisi uydurdu' mu diyorlar?» Bu ifade müşriklerin sözlerinin kötülüğünü belirtme konusunda daha üst bir üsluba yükseliştir. Bu da Hz. Peygamber'in, Kur'an'ı kendisinin yazdığını, sonra da onun Allah'a iftira ederek O'nun katından olduğunu söylediği iddiasıdır. Âyetteki "*tekavvül*" kelimesi sözde tekellüf anlamındadır, sadece yalan söz için kullanılır. Buradaki anlamı: "Kur'an'ı kendi tarafından meydana getirdi," demektir. Ama gerçek onların zannettikleri gibi değildir. **«Hayır, onlar»** kesinlikle **«inanmazlar.»** Çünkü Allah kalplerine mühür vurmuştur.

Ebussuûd tefsirinde şöyle denilmektedir: "Küfürleri ve inatları sebebiyle

batıllığı kimseye gizli olmayan bu saçma sapan şeyleri söylüyorlar. Çünkü Hz. Peygamber, Araplardan birisi, buna rağmen Arap olan ve olmayan tüm insanlığın benzerini getirmekten âciz olduğu bir kitap getirdi. Bu sözlerin inada dayanması, onların kendilerinin de sözlerinin saçmalığını ve çelişkili olduğunu bildiklerine işarettir."

34. «Eğer (dediklerinde) doğru iseler, onun benzeri bir söz getirsinler.» Yani eğer Hz. Peyganber onların iddia ettikleri gibi peygamberlik iddiasında bulunan bir kâhin veya deli ya da şairse ve Kur'an'ı kendi nefsinden uydurmuşsa, mânâ ve nazm açısından kendisine has özellikler taşıyan Kur'an'ın bir benzerini getirsinler. Çünkü onların bu konudaki sözlerinin doğruluğu Rasûlüllah'la insan ve Arap olmadaki benzerlikleri gereği, Kur'an'ın bir benzerini getirmeye muktedir olmalarını gerektirir. Üstelik onlar şiirdeki ve hitabetteki uzun uğraşları, nazmın ve nesrin üslupları üzerindeki büyük çalışmaları, tarihteki önemli gün ve olayları zapt ve öğrenmedeki titizlikleri sebebiyle buna daha çok muktedir olmalılar. Şüphesiz bir şeye muktedir olmak da o şeyi yapmanın gerek ve sâiklerindendir.

Bilinmelidir ki îcaz, ya fesahat ve belağat açısından nazma, ya da manaya bağlıdır, lâfza bağlı değildir. Çünkü onun lâfzı Arap lâfızlarının aynıdır. Nitekim Allah Teâlâ unsurların aynı olduğuna ve onun, kendi sözlerinin dizildiği şeyin aynısı ile dizilmiş olduğuna tenbih için "*Arapça Kur'an*" buyurmuştur. (Yûsuf: 2, Tâhâ: 113) Şu kadar var ki Kur'an lâfız ve mana olarak her açıdan mûcizedir, muhatapları âciz bırakmıştır. En üst seviyeye varan belağatı ile tüm edebiyatçıların hitabelerinden on iki yönden farklıdır. Bunlar; lâfzın îcazı, garip teşbihler, üstün istiareler, harflerin, kelimelerin ve âyetlerin fasılalarındaki uyumluluk, lâfızların insicamı, kıssa ve hallerin bildirilmesi, hikmet ve sırları içermesi, isimlerdeki ve fiillerdeki beyanı, maksat ve gayeleri ifadedeki güzelliği, maslahat ve sebeplere hazırlık, geçmiş ve gelecek olan olayları haber vermesidir.

35. «Yoksa onlar, hiçbir yaratıcı olmadan mı yaratıldılar?» Yani bu eşsiz takdir ve hayrete düşürücü şekilde hiçbir yaratıcı ve takdir edici olmadan mı takdir edildiler ve yaratıldılar. Ya da mana; ibadet ve ceza gibi hiçbir maksat ve sebep olmadan mı yaratıldılar şeklindedir. «**Yoksa**» kendilerini «**kendileri mi yaratıcıdırlar**» da Allah'a kulluk etmiyorlar?

36. «Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır, onlar anlayıp inanmazlar.» Yani sizi, gökleri ve yeri kim yarattı? diye sorulduğu zaman,

dediklerine tam inanmadıkları halde "Allah" derler. Öyle olmasaydı Allah'a ibadetten yüzçevirmezlerdi.

37. «Yahut Rablerinin» yani rızkının ve rahmetinin **«hazineleri onların yanında mıdır»** da istediklerini nübüvvetle rızıklandırırlar, dilediklerinden kıskanırlar? Yani onun ilminin ve hikmetinin hazineleri onların yanında mı ki, peygamberlik için gerekli olan hikmetin ne olduğunu tesbit ederler? **«Yoksa her şeye onlar mı hakimdirler?»** Ki, ilâhî işleri istedikleri gibi idare ederler, işleri kendi irade ve dileklerine dayandırıyorlar.

38. «Ya da (göğe doğru dikilmiş, gizli sırları) dinledikleri bir merdiven mi var?» Merdiven anlamına gelen "*süllem*" için Râğıb şöyle demektedir: "*Süllem* yüksek mekânlara ulaşılıp da kendisiyle selâmet umulan şeydir. Sonra sebep gibi kendisiyle her yüksek şeye ulaşılan şeye ad olmuştur."

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "Geçen âyetlerde Cenab-ı Hak, kâfirlerin yalan ve inkârlarını dayandırdıkları için akla gelebilecek bütün ihtimalleri iptal edince, onlar için doğrudan Allah'tan duyma ve O'nu görmekten başka bir şey kalmamıştır. Oysa onun imkânsızlığı diğerlerinden daha açıktır. Bu yüzden Allah Teâlâ onlarla alay ederek: *'Dinledikleri bir merdivenleri mi var?'* buyurdu. Bunun anlamı şudur: Yoksa onlar bu merdivene çıkıp da melekleri ve onlara vahyolunan gaybın ilmini mi dinliyorlar? Böylece sanki gaybdan haber vererek geveledikleri şeylerden olacakları biliyorlar da boş arzularını ona mı bağlıyorlar? "

«O halde, dinleyenler» duyduklarını doğrulayan **«açık bir delil getirsinler.»**

أَمْ لَهُ ٱلْبَنَاتُ وَلَكُمُ ٱلْبَنُونَ ﴿٣٩﴾ أَمْ
تَسْـَٔلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾ أَمْ عِندَهُمُ ٱلْغَيْبُ
فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا فَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ هُمُ
ٱلْمَكِيدُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ غَيْرُ ٱللَّهِ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

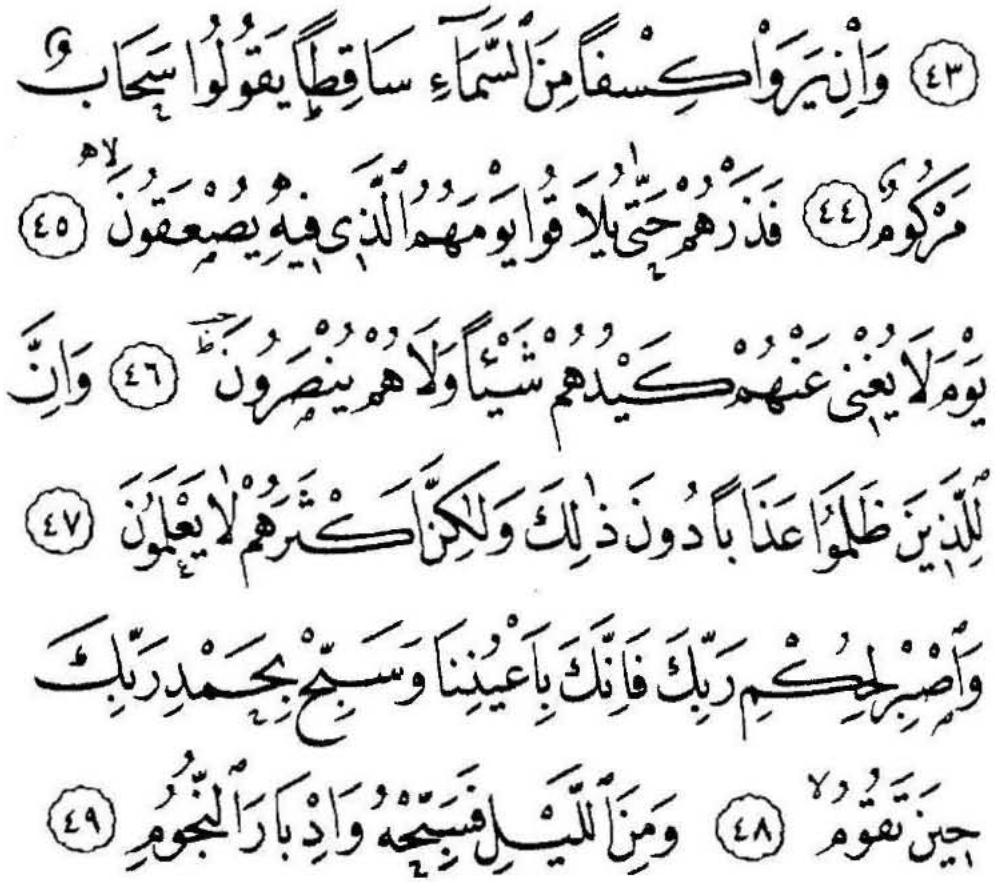

39. Yoksa kızlar O'nun da, oğullar sizin mi?

40. Yoksa sen onlardan ücret istiyorsun da onlar borç altında ezilmekteler mi?

41. Yoksa gayb onların yanında da, (ondakileri) yazıyorlar mı?

42. Ya da bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Tuzağa asıl düşecek olanlar, o inkâr edenlerdir.

43. Yoksa onların Allah'tan başka ilâhı mı var? Allah, onların ortak koşmalarından münezzehtir.

44. Gökyüzünden düşen bir kütle görseler: "Üstüste yığılmış bir bulut" derler.

45. Onları, helâk edilecekleri günlerine kavuşuncaya kadar bırak.

46. O gün tuzakları onlara hiçbir fayda vermez, yardım da görmezler.

47. Şüphesiz zulmedenlere bundan başka da azap var, ama çoğu bilmezler.

48. Rabbinin hükmüne sabret. Şüphesiz sen Bizim gözlerimizin önündesin. Kalktığın zaman Rabbini hamd ile tesbih et.

49. O'nu gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra da tesbih et.

39. «Yoksa kızlar O'nun da, oğullar sizin mi?» Bu ifade ile ya istemedikleri şeyi Allah'a uygun gördükleri için onlar kınanmakta ya da onların cahilliği ve akıllarının zayıflığı ortaya konmakta ve ruhu ile melekût âlemine yükselip gayba muttalî olmalarını bırakın, akıllılardan bile sayılamayacakları haber verilmektedir. Çünkü "*Onlardan birisine, kız müjdelendiği zaman içi öfkeyle dolarak yüzü kapkara kesilir.*" (Nahl: 58) âyetinde belirtildiği üzere kendileri için razı olmadıkları şeyi Allah'a nispet etmekle yaratıcılarını kendilerinden daha alt bir düzeye indirenlerin bu gibi ahmakça lakırdılar etmeleri hiç de yadırganmaz.

40. «Yoksa sen onlardan ücret istiyorsun da...» Bu, müşriklere karşı olan hitaptan ayrılıp, Rasûlüllah'a hitaba dönüştür. Âyette kastedilen, sen risaleti tebliğden ötürü onlardan ücret mi istiyorsun ki **«onlar»** bu yüzden **«borç altında»** ezici bir boç yüklendikleri için -*Müfredât*'ta borç anlamına gelen "*ğurm*" kelimesinin, kendisinin bir kusuru olmadan insanın malından uğradığı zarardır, "*mağrem*" de aynı anlamdadır. "*Ğarîm*" ise hem alacaklı, hem de borçlu anlamına gelir denilmektedir- **«ezilmekteler mi?»** Bu yüzden mi sana tâbi olmuyorlar? Yani onların hiçbir şekilde mazeretleri yok. Din, dünya mukabilinde satılmaz. "*Benim ücretim ancak Allah'a aittir.*" (Yûnus: 72; Hûd: 29) âyetlerinde belirtildiği üzere tebliğe karşılık ücret sadece Allah'tandır.

41. «Yoksa gayb» yani gayblarn yazılı olduğu Levh-i Mahfûz **«onların yanında da,»** ileride olup olmayacağı konusunda konuşmak için ondakileri **«yazıyorlar mı?»**

42. «Ya da» bu fasid lâkırdılarla yetinmeyip, senin hakkında **«bir tuzak mı kurmak»** ve kötülük yapmak **«istiyorlar?»** Bu, Rasûlüllah için Dâru'n-Nedve'de kurdukları tuzak ve onu öldürmek, hapsetmek ve Mekke'den çıkarmak için yaptıkları plândır.

Tuzak, ister haddi zatında iyi olsun ister kötü, kurulduğu kişiye kötü gelen şeydir. Kimilerine göre bir çeşit hiledir. *Târifât*'ta: "Bir başkası için gizlice zarar vermeyi istemek" diye tarif edilmektedir. Tuzak, kul açısından kötü

hile, Allah açısından ise yaratıkların amellerine karşılık olması için hak tedbirdir.

Sâdî el-Müftî bu haberin, gaybdan haber vermek olduğunu, sûrenin Mekke'de nazil olduğunu, söz konusu tuzağın ise daha sonra yani hicret gecesi vukû bulduğunu söyler.

Eğer Tûr sûresinin bu gece inmiş olmasının muhtemel olduğu tarzında bir itiraz gelirse deriz ki: İbn Abbas'tan, Tebâreke ve daha başka sûrelerin Mekke'de, Tûr sûresinden sonra nazil olduğu rivayeti sabittir.

«Tuzağa asıl düşecek olanlar,» yani tuzaklarının tutacağı kişiler veya onun vebalinin döneceği kişiler, tuzak kurmak istedikleri değil **«o inkâr edenlerdir.»** Çünkü tuzak kurdukları Hz. Peygamber onlara karşı sözde, fiilde, delilde ve kılıçta daha üstündür, muzafferdir. Ya da maksat, onların tuzakta mağlup olduklarını ifadedir. Murad, Bedir savaşı günü başlarına gelen ölümdür.

43. «Yoksa onların» kendilerine yardım edecek ve azabından koruyacak **«Allah'tan başka ilâhı mı var? Allah, onların ortak koşmalarından münezzehtir.»**

44. «Gökyüzünden» onlara azap için üzerlerine **«düşen bir kütle görseler...»**

Aynü'l-Meânî'de bu ifade ile ilgili olarak şöyle denilmektedir: "*'Kisfen'*, azaptan bir parça veya semadan bir parça ya da ondan bir taraftır. Bu, *'kisfen'* kelimesi, güneş tutulması gibi örtmek, kaplamak anlamındadır. *Kâmus*'ta *'kisfe'* bir şeyden bir parça diye izah edilmektedir."

Aşırı azgınlıkları ve inatları yüzünden: **«'Üstüste yığılmış»** veya kalın **«bir bulut' derler.»** Yani onlar öyle bir azgınlık içindedirler ki: "*Ya da iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten kütleler yağdırmalısın...*" (İsrâ: 92) âyeti gereği, üzerlerine o kütleyi düşürsek, o üstüste yığılmış bir buluttur, bazılarını bazılarının üzerine atıyor derler, onun kendilerine azap için inen bir kütle olduğunu tasdik etmezler.

45. «Onları, helâk edilecekleri günlerine kavuşuncaya», görünceye **«kadar bırak.»** Helâk edilecekleri diye terceme ettiğimiz kelimenin kökü olan "*sâika*" kelimesinin *Muhtâr*'da, "bayıldı" anlamına geldiği söylenir. "*Fe saika men fi's-semâvâti ve men fi'l-ardi = göklerde ve yerde ne varsa*

hepsi ölecektir" (Zümer: 68) ayetindeki *"sâika"* öldü anlamındadır. Üzerinde durduğumuz âyetteki günden maksat, öldürüldükleri Bedir günüdür. Zanne dildiği gibi ilk sûr değildir. Çünkü o sûr ile sadece o anda hayatta olanlar helâk olacaktır.

46. «O gün tuzakları onlara» azaptan kurtulma konusunda **«hiçbir fayda vermez,»** kendilerinden azabın kaldırılmasında başkalarından **«yardım da görmezler.»**

47. «Şüphesiz zulmedenlere» Ebû Cehil ve arkadaşlarına **«bundan»**, karşılaştıkları ölümden **«başka da azap var.»** *"Bundan başka"* diye tercüme ettiğimiz *"dûne zâlike"* ifadesi *"bundan önce"* manasına gelir ki, o zaman Duhân sûresinde belirtildiği üzere yedi sene süren kuraklık ve kıtlık kastedilmiş olur. *"Dûne zâlik"* ifadesi *"bundan sonra"* anlamına da gelebilir. O zaman da Bedir'den sonra gelecek olan kabir azabı ve ondan sonraki çeşit çeşit ahiret azabı kastedilmiş olur.

«Ama çoğu» koyu cehalet ve gafletlerinden dolayı, durumun böyle olduğunu **«bilmezler.»** Ya da temelden, hiçbir şey bilmezler. Bu ifadede, onlar bir kısmının bunu bildiğine ama buna rağmen sırf inat için küfürde israr ettiklerine işaret vardır.

Ayrıca âyet, kabir azabının varlığını da ispat etmektedir. Allah Teâlâ mükellef kulu, kabrinde diriltecek, ona hayat verecek soruları kavraması, ona cevap vermesi, Rabbinden gelen ve kendisi için hazırlanan keramet ve kolaylığı anlaması için dünyada sahip olduğu akıl benzeri bir akıl verecektir.

48. «Rabbinin» onlara vadolunan güne kadar süre tanıması ve seni keder ve şiddetlerin sıkıntılarına rağmen onların arasında bırakması konusundaki **«hükmüne sabret.»** Onların tuzaklarından dolayı daralma.

Ben derim ki: Allah'ın nebîsine, hükmüne sabretmesi yolundaki emri, kâfirlerin eza ve cefasından değil, işinin kolay olması içindir. Çünkü Allah'ın hükmüne sabretmekte bir tat ve lezzet vardır. Her ne kadar eza ve cefaya sabır da bir bakıma Allah'ın hükmüne sabır sayılsa da onda herhangi bir tat yoktur.

«Şüphesiz sen Bizim gözlerimizin önündesin.» Bizim korumamız ve himayemizdesin. Seni gözetir, koruruz. Hangi yerden kalkarsan kalk **«kalktığın zaman»** sayılamayacak kadar çok olan O'nun nimetlerinden dolayı

«Rabbini hamd ile tesbih et.» Sen O'nu, O'na lâyık olmayan her şeyden tenzih et.

Saîd b. Cübeyr ve Atâ' şöyle demişlerdir: "Oturduğun yerden kalkınca "*sübhânekellahümme ve bi hamdik*" de. Yani O'nu hamdederek tesbih et; bu meclis hayır meclisi ise ihsanı artar. Öyle değilse içindeki günahlara keffaret olur."

Ebû Hureyre (r.a.) de Rasûlüllah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etti: *"Kim içerisinde kötü, çirkin söz ve ne denildiği anlaşılamayan bir yerde oturur da kalkmadan önce; "sühnânekellâhümme ve bi hamdik, eşhedü en lâ ilâhe illâ ente, estağfiruke ve etûbü ileyk" (Allah'ım! Seni tesbih eder, hamdederiz. Senden başka ilâh olmadığına şehadet ederim. Senden bağış diler ve Sana tevbe ederim) derse bu ikisi (başı ile sonu) arasına keffaret olur."*[9]

Fethu'l-Karîb'de, bağışlamanın gıybet gibi kul hakkına tealluk etmeyen küçük günahlarla kayıtlı olduğu bildirilmektedir.

Dahhâk ve Rabi' şöyle demişlerdir: "Namaza kalktığında: *'Sübhânekallâ-hümme ve bi hamdik ve tebârekesmük ve Teâlâ ceddük ve lâ ilâhe ğayruk,'* de."

Kelbî de şöyle der: "Bu âyetteki hamdden maksat, yataktan kalktıktan sonra, namaza başlayıncaya kadarki zikirdir. Asım b. Humeyd'den rivayet edilen şu haber buna delâlet etmektedir. Asım demiştir ki; Hz. Âişe'ye: "Rasûlüllah (s.a.v.) gece namazına ne ile başlardı" diye sordum. Hz. Âişe:

Rasûlüllah (s.a.v.) her kalktığında on kere tekbir getirir, on kere hamd eder, on kere tesbih söyler, on kere Lâ ilâhe illallâh der, on kere istiğfar eder ve: *"Allâhümma'ğ-fir lî vehdinî ve'r-zuknî ve âfinî" (Allah'ım! Beni bağışla, bana hak yolu göster, bana rızık ve afiyet ver) der ve kıyamet günündeki makam darlığından Allah'a sığınırdı,"* dedi.[10]

49. «O'nu gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra da tesbih et.» Gecenin bir kısmının namaza ve tesbihe tahsisi o zamanki ibadetin nefse ağır gelişi ve riyadan uzak oluşundan dolayıdır. Yıldızların batışından

9- Hadisi Tirmizî *Daâvât*'ta 3429 numarada rivayet etti. İsnadı hasendir. İbn Hıbân *Sahih*'inde No: 2366 rivayet etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/277. Tirmizî'nin rivayetinde: *"Bu meclisindeki günahlar bağışlanır,"* denilmektedir.

10- Hadisi Ebû Davud *Kitâbu's-Salât* 766 numarada; Nesâî, 3/209 *Kıyâmu'l-Leyl*'de; İbn Mâce de 1256 numarada tahrîc ettiler. İsnadı hasendir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/236.

maksat, gecenin bitimindeki batış, yani sabahın aydınlığı ile kayboluş vakti dir.

Gece tesbihinden maksadın akşam ve yatsı namazları, yıldızların batışından sonrakinden maksadın da sabah namazı olduğu da söylenmiştir.

Âyette sabah namazını geciktirmenin efdal olduğuna işaret vardır. Çünkü sabah namazının iki rekâtının yıldızlar battıktan sonra kılınması emredilmiştir. Yıldızlar da ortalık ağardıktan sonra batar. Bunu, tefsirinde Ebu'l-Leys söylemektedir.

Müfessirlerin çoğunun bu konudaki mütâlaaları ise şöyledir: Yıldızların batmasından sonraki tesbihten maksat, sabah namazından önceki iki rekâttır. Bu, sabahın aydınlığı ile birlikte yıldızlar kaybolduğu zaman kılınır. Bir hadiste "*Sabahın iki rekâtı -yani sabahın sünneti- dünyadan ve dünyadakilerden daha hayırlıdır.*"[11] buyurulmaktadır. Hadis, sabah namazının sünnetinin sevabının çokluğunu belirtmektedir.

Ben derim ki: Dikkat edildiğinde müfessirlerin bu sözlerini pek isabetli bulmak mümkün değildir. Çünkü sabah namazının sünnetinde sünnet olanı, onu sabahın ilk vaktinde kılmaktır. Zira hadisler bunu tercih etmektedirler. Onu farza yakın bir zamana kadar geciktirmek, tercihe şâyan değildir. Onun ilk vakti, İmam Şâfî'nin benimsediği vakittir ki o esnada yıldızların batması söz konusu değildir. Çünkü yıldızlar, ortalık oldukça ağardığında kaybolur.

Bu sûrenin bitişi yıldızlarla, sonraki sûrenin başlangıcı da yıldızlarladır. Bu iyi bir sonuçtur ve bunda tahkîk ehline gizli kalmayacak sırlar vardır.

Allah'ın yardımı ile Tûr Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

11- Hadisi Müslim, benzerini de Ebû Davud ve Tirmizî tahrîc ettiler. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/10.

NECM SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 62 âyettir.

Bu sûre Dr. Hüseyin KAYAPINAR tarafından tercüme edilmiştir.

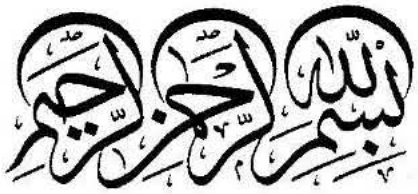

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا
يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ
﴿٥﴾ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ ﴿٦﴾ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا
فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾

1-2. Düştüğü (battığı) zaman yıldıza yemin ederim ki, arkadaşınız sapmadı ve batıla da inanmadı.

3. O hevâdan konuşmaz.

4. O, kendisine vahyolunandan başka bir şey değildir.

5-7. Ona çok güçlü, olgun, akıllı birisi öğretti, sonra da en yüksek ufukta iken (aslî sûreti ile) durdu.

8-9. Sonra (Peygamber'e) yaklaştı da yaklaştı. Öyle ki iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu.

Necm Sûresi, Rasûlüllah'ın Harem-i Şerif'te, müşrikler dinlerken açıktan okuyup ilân ettiği ilk sûredir. Peygamberliğinin beşinci senesinde Ramazan ayında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber secde âyetine varınca Velid b. Muğîre'den başka tüm mü'minler, müşrikler, insanlar, cinler onunla birlikte secdeye kapandılar. Velid b. Muğîre ise, yerden biraz toprak alıp alnına götürdü, onun üzerine secde etti. Çünkü yaşlı idi, secdeye gücü yetmiyordu.[1] Bunu, tekebbüründen dolayı yaptığı da söylenir.

Bu izah, İbn Mes'ud'dan rivayet edilen: "Ben öyle yapan herifi kâfir olarak öldürülürken gördüm," rivayetine zıt düşmez. Çünkü "öldürüldü" sözü ile, "öldü" anlamının kastedilmiş olması muhtemeldir.

Müşriklerin secde etmelerine sebep şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.) "*O Lât ve Uzza'yı ve üçüncüleri olan diğerini, Menât'ı gördünüz mü?*" (Necm: 19-20) âyeti kerimelerine gelince, onları övdüğünü zannettiler ve tanrılarına ta'zim için secdeye kapandılar.

Bir başka görüşe göre Necm sûresi, içerisinde secde âyeti bulunan sûrelerden, tamamı birden nazil olan ilk sûredir. Bu, "*Rabbi'nin ismi ile oku.*" (Alak: 1) sûresinin, içerisinde secde olan ilk inen sûre oluşu gerçeğine aykırı değildir. Çünkü ilk nazil olan, bu sûrenin tümü değil, baş tarafıdır.

1-2. «Düştüğü (battığı) zaman», battığı ve doğduğu zaman. Çünkü, düştü, diye tercüme ettiğimiz *"hevâ"* kelimesinin mastarı olan *"heviy"* yüksekten aşağı düşmek anlamındadır. **«Yıldıza yemin ederim ki,»** kelimenin başındaki *"vav"* harfi, kasem içindir. Bu ve benzerleri ondaki ve onu yaratandaki kudret ve azameti bilmeleri için kullara bir uyarıdır.

Âyetin anlamı şudur: "Şu zamandan sonraki düşüş vaktindeki yıldıza şu anda yemin ederim ki..." Allah Teâlâ düşüş vaktindeki yıldıza yemin etti. Çünkü yolcular dünyada yollarını yıldızla bulurlar. Sanki: "Karadaki ve denizdeki yolcuların yollarını ve hedeflerini doğru bir şekilde kendisi ile buldukları yıldıza yemin ederim ki..." denilmiştir.

«Arkadaşınız sapmadı.» Bu cümle yeminin cevabıdır. Yani âhiret yolu olan hak yoldan ayrılmadı. Bu, *"Seni şaşırmış bir halde buldu."* (Duhâ: 7) âyetindeki şaşırmanın, batıla sapmak olmadığının delilidir. Çünkü Hz. Pey-

1- Hadisi, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâi tahric ettiler. İbn Mes'ud'dan gelen bir rivayette: Bir adam -o Ümeyye b. Halef'tir, Velid b. Muğîre değil- denilmektedir. Rivayetin tamamı için Bkz. *ed-Dürrû'l-Mensûr*, 6/121.

Peygamber (s.a.v.) kendisine vahiy gelmeden önce ve geldikten sonra sadece Rabbine ibadet etmiş ve O'nu tek bilmiştir. Çirkin işlerden daima kaçınmıştır. Bu, Hz. Peygamber'in faziletini beyan etmektedir. Zira Allah Teâlâ Hz. Âdem hakkında: "*Âdem Rabbine âsî olup, yolunu şaşırdı.*" (Tâhâ: 121) buyurduğu halde, Hz. Muhammed (s.a.v.) hakkında *"arkadaşınız sapmadı"* buyurmuştur.

«Ve batıla da inanmadı.» Bu manayı ifade eden, *"ğay"* kelimesi, cehli mürekkep (bilmediğini de bilmemek) demektir. Râğıb; "*ğay*, fasid inançtan dolayı cahil olmak," der. Çünkü cehalet bazen insanın doğru yanlış hiçbir şeye inanmamasından dolayı, bazen de yanlış bir şeye inanmasından dolayı olur. *"Ğay"* bu ikincisinin adıdır. Çünkü *ğavâyet* özellikle itikattaki hatadır. Dalâl (sapıklık) ise daha geneldir; Allah'ın kulları için koyup bildirdiği inanç, ahlâk, söz ve fiillerdeki tüm hatalara yanlışlıklara şamildir.

Bu izaha göre âyetin manası şöyle olur: O, asla bir bâtıla inanmadı. Yani o hidayet ve rüşdün zirvesindedir. Onların zannettikleri dalâlet ve sapıklığa hiçbir konuda düşmemiştir. Kâfirler: "Muhammed babalarının dininden saptı, kendi nefsinden bazı şeyler söylüyor," dediler. Allah, Rasûlünü ta'zim için bu sûreyi indirmek suretiyle onları reddetti.

Burada hitap Kureyş'edir. Hz. Peygamber'in onların arkadaşı olarak takdim edilmesi, Hz. Peygamber'in durumunu en ince noktasına kadar bildiklerini ve onda olmadığını iddia ettikleri şeylerden tümüyle uzak olduğunu, onun hidayet ve rüşdle muttasıf olduğunu tam anlamıyla bildiklerini haber vermek içindir. Çünkü onunla uzun süre bir arada yaşamaları, yüce halinin güzelliklerini görüp durmaları, kesinlikle bunu gerektirir.

Âyetteki yeminin, yıldızın düşüş vakti ile kayıtlanışının sırrı şudur: Yolcu, yıldız gökyüzünün ortasında iken, yıldıza bakarak yolunu bulamaz. Doğuyu, batıyı, kuzeyi ve güneyi ayıramaz. Ancak, yıldız inerken veya yükselirken bilir. Ayrıca bu ifadenin, az sonra gelecek olan; Cebrâil'in en üst ufuktan inişi ve Hz. Peygamber'e yaklaşışı ile tam bir münasebeti bulunmaktadır.

Sa'dî Müftî şöyle der: "Yıldızın *'heviy'* yani batışı ile kayıtlanması yaratıcının varlığına ve O'nun kudretine delâlette daha açık oluşundan dolayıdır. Nitekim Hz. İbrahim: *"...Ben batanları sevmem,"* (En'am: 76) buyurdu."

İbnü'ş-şeyh de *Hevâşî*'sinde şöyle der: "Bu ifade tarzında şu ince lâtife vardır: Yıldıza yemin etmek, onu yüceltmeyi gerektirir. İnsanlar arasında ona

tapanlar vardı. Âyette batışı zikredilmek suretiyle, o battığı için ilâhlığa lâyık olmadığına dikkat çekilmiş oldu."

3. «O hevâdan konuşmaz.» *"Hevâ"*, nefsin kınanılan özel bir eğilimidir. Bu yüzden Allah Teâlâ peygamberlerini bundan nehyetmiştir. Davud (a.s.)'a: *"...Hevâ ve hevese uyma..."* (Sâd: 26), bizim Peygamber'imize de: *"...Onların hevâlarına uyma..."* (Maide: 49) buyurmuştur. Peygamberlerden hiçbirisi hevâ ve hevese meyletmemişlerdir.

4. «O,» Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla, Allah'tan **«kendisine vahyolunandan başka bir şey değildir.»**

5-7. «Ona çok güçlü,» yani çok kuvvetli bir melek ki o Cebrâil (a.s.)'dir. O, tabiat üstü olayları göstermekte vasıtadır. Onun kuvvetinin şiddetine delil olarak, Lût kavminin köylerini toprağın altındaki siyah sudan söküp, kanadı ile alıp gökyüzüne çıkarması yeter. Öyle ki, gökyüzü ehli, köpek havlamalarını ve horoz ötüşlerini duydular. Sonra geri getirdi. Ayrıca, Semûd kavmine karşı şiddetle haykırdı, hepsi birden yere yapışıp kaldılar. Şeytanı arz-ı mukaddesin yamaçlarından birisinde Hz. İsa ile konuşurken gördü, kanadı ile savurdu ve Hindistan'daki en uzak dağın arkasına attı. Onun peygamberlerin yanına inişi ve çıkışı göz açıp kapayacak kadar süratli olmuştur.

«Olgun, akıllı birisi» yani akıl ve görüşünde, dini selâbetinde sağlam olan... Burada ki, *"olgun akıl"* diye terceme ettiğimiz *"mirra"* kelimesi ve türevleri hakkında Râğıb şu bilgiyi vermektedir: "İp büktüm" anlamında "emrertü'l-hable" denilir. "el-merîr ve'l-memer" bükülmüş demektir. Bu manada olmak üzere "fülânun zû mirretin" (bükmesi, fitil yapması sağlam) denilir."

Kâmus'ta da: *"Mirre"*, yaratılışın kuvveti ve şiddeti demektir. Çoğulu, *"mirer"* dir. *"Mirre"*; akıl, asalet, sağlamlık, kuvvet, ipin dayanıklılığı gibi anlamlara da gelir. *"Zû mirre"*, Cebrâil'dir.

«Öğretti,» yani yanına indi, ona okudu ve onun için açıkladı. **«Sonra da en yüksek ufukta iken (aslî sureti ile) durdu.»** Ufuk, gökyüzünün görünen kısmı ile görünmeyen kısmının arasını ayıran dairedir. En yüksek ufuk da, güneşin doğduğu yerdir. En yakın ufuk ise, güneşin battığı yerdir. Âyetteki mana şudur: Cebrâil güneş ufkunda iken, yani güneş doğarkan dünyanın en uzağında aslî sûreti ile durdu. Yani Cebrâil, vahy getirdiği zaman Arapların emiri Dihye suretinde, İbrahim (a.s.)'a geldiği gibi misafir kılığında, Davud (a.s)'a geldiği gibi hasım şeklinde değil, kendi aslî suretinde durdu. Onun cev-

herlerle süslü altı yüz kanadı vardır.

Rasûlüllah (s.a.v.) Mekke yakınındaki Hira dağında iken Cebrâil'i, yaratılmış olduğu aslî şekli ile görmek istedi. Cebrâil: "Yeryüzü beni almaz (ben yeryüzüne sığmam), ama sen gökyüzüne bak" dedi. Doğu istikametinde göründü, batıya doğru tüm yeryüzünü kapladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Musâ (a.s.)'nın Tûr dağında düştüğü gibi yere düştü. Cebrâil, insan suretinde inip, onu kendisine çekti, kucakladı. Yüzünden tozu silmeye başladı.[2]

Hz. Peygamber'in bu duruma düşmesinin sebebi şudur: Dünyada insan bünyesi, aklın alabileceği şeyin dışındakileri görmeye tahammül edemez. Meleğin, yaratıldığı şekilde görülmesi de bu kabildendir. Allah'ı görmek ise bundan daha büyüktür. Cebrâil'in, asıl suretinde duruşu: Dıhye'nin suretinde gelenin, kendisi olduğunu te'kid içindir. Çünkü Rasûlüllah onu, asıl suretinde görünce gerektiği şekilde tanıdı ve hiç bir şüphesi kalmadı.

Hafız İbn Hacer şöyle der: "Meleğin insan kılığında görünmesi, onun zatının insana dönüştüğü anlamına gelmez. Bunun anlamı, onun sırf muhataba yumuşak görünmek için o kılıkta görünmesidir. Açık olan şu ki, bir şeydeki fazla olan miktar yok olmaz, ancak bakanın gözünden gizlenir."

Cebrâil'in Dihye suretinde gelişi, o Müslüman olduktan sonra mı oldu? Dıhye'nin İslâma girişi Bedir'den sonra olmuştur. Çünkü o Bedir'e iştirak etmemiş, sonraki savaşlara katılmıştır. Zira Cebrâil'in, Dıhye Müslüman olmadan önce, onun kılığında görünmesi biraz uzak görünmektedir.

Şeyh şöyle der: "Dıhyetü'l-Kelbî, zamanındaki insanların en yakışıklısı idi. Cebrâil'in Hz. Peygamber'e onun suretinde gelişi, bunun Allah tarafından kendisine bir müjde olduğunu bildirmek içindir. Özellikle, bir azabı haber vermek, tehdit ve bir şeyi yasaklamak için geldiğinde, bu güzel çehre o tehdit

2- Musannıf hadisi mana olarak rivayet etti. Hadisin Ahmed b. Hanbel ve Taberânî tarafından, İbni Mes'ud'dan yapılan rivayeti şu şekildedir: "Hz. Peygamber Cebrâil'i asıl suretinde sadece iki defa gördü. Birincisi: Onu asli suretinde görmek istedi. O da göründü ve tüm ufku kapladı. İkincisi: Efendimiz Mirac'a çıkarken idi. Bu *"O en yüksek ufukta iken"* âyetinde ve *"Andolsun o, Rabbinin en büyük âyetlerinden bazısını gördü."* (Necm: 18) âyetinde belirtilendir. O da Cibril'in aslî şeklidir. (Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/122.)

Hafız İbn Kesîr şöyle der: "Cebrâil'i bu görüş İsrâ gecesindeki değil, daha önce Hz. Peygamber yeryüzünde iken olmuştu; Cebrâil Rasûlüllah'ın yanına indi, ona doğru gelip yaklaştı. Allah'ın kendisini yaratmış olduğu aslî suretinde idi. Altı yüz tane kanadı vardı. Bundan sonra bir defa da Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında yani İsrâ gecesi gördü. (Bkz. *Muhtasaru İbn Kesîr*: 2/397.)

ve yasaklamanın harekete geçirdiği bünyeyi sakinleştirir."

8-9. «Sonra (Peygamber'e) yaklaştı da» yani Hira dağında iken, Hz. Peygamber'e yaklaşmak istedi. Buradaki yakınlık anlamına gelen *"dünüv"* kelimesi, hakikaten yakınlık manasına kullanıldığı gibi, hükmen yakınlık manasına da kullanılabilir. Zaman, yer ve mevki bakımından olan yakınlıklar için kullanılır. **«Yaklaştı.»** Bu anlamı ifade eden *"tedellâ"* kelimesi, en yüksek ufka asılı, oraya tutunmuş olduğu halde sarktı demektir. **«Öyle ki iki yay arası kadar,»** yani yakınlık bakımından, iki yay arası gibi oldu. Araplar, mesafeyi yay ile ölçtükleri için burada da yay kelimesi kullanıldı.

Meâlimu't-Tenzil'de şöyle denilmektedir: "Cebrâil (a.s.)'le, Hz. Peygamber arasında iki yay arası kadar mesafe oluşunun anlamı: İkisi arasında yay ile kiriş arasındaki mesafenin bulunmasıdır. Sanki, yay kirişe galip getirilmiş, iki yay denilmiştir. Bu, ikisi arasındaki yakınlığın fazlalığına işarettir. Bu benzetmenin aslı şudur: Araplardan anlaşma ve ittifak yapan iki kişi yaylarını çıkarırlar ve birbirine yapıştırırlardı. Bununla, birbirlerine arka çıkacaklarını, birbirlerini koruyup müdafa edeceklerini muradederlerdi."

*"İki yay arası"*ndan maksadın, iki kol arası olduğu da söylenmiştir. Bu izaha göre kola, yay denilmesi; ölçülecek şeylerin kol ile ölçülmesinden dolayıdır.

Hz. Peygamber'le Cebrâil arasındaki mesafe, birbirine temas edecek derecede yakın değil, ifade ve istifadeye imkân vermeyecek derecede de uzak değildi. Bu mesafe, edebli dostların birlikte oturduklarında bilinen sınırdır.

«Hatta daha da yakın oldu.» Yani ey muhataplar! Sizin ölçülerinizle daha da yakın oldu. Bir âyette de: *"...Hatta daha da artırırlar"* (Saffât: 147) buyurulmaktadır. Allah Teâlâ hakkında, şüphelenme söz konusu olmadığı için, âyetteki *"ev"* harfi (burada hatta diye terceme edildi, asıl manası veya demektir) ki bu, kullara nisbetledir. Umarım ki anlamına gelen *"lealle"* kelimesi de, Kur'an'ın müteaddid yerlerinde böyle kullanılmıştır. Yani âyetin anlamı şöyledir: "Sizden birisi Rasûlüllah'la Cebrâil'i gördüğü zaman; "onlar iki yay kadar veya (hatta) daha da yakın," der. Yani aralarındaki yakınlığın miktarını karıştırır. Âyetteki *"sonra yaklaştı ..... hatta daha da yakın oldu"* kelimeleri ile sona eren cümleden kastedilen; birlikteliklerinin ve Rasûlüllah'ın, kendisine vahyolunan şeyi duyduğunun temsil yoluyla anlatımıdır.

فَأَوْحَىٰٓ إِلَىٰ عَبْدِهِۦ مَآ أَوْحَىٰ ﴿١٠﴾ مَا كَذَبَ ٱلْفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ ﴿١١﴾ أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴿١٢﴾
وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِندَهَا
جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰٓ ﴿١٥﴾ إِذْ يَغْشَى ٱلسِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ ٱلْبَصَرُ
وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰٓ ﴿١٨﴾

10. Kuluna vahyettiğini vahyetti.

11. Onun gördüğünü kalbi yalanlamadı.

12. Şimdi siz, gördüğü şey konusunda onunla tartışacak mısınız?

13-14. Andolsun onu, bir başka inişte de Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında gördü.

15. Cennetü'l-Me'vâ da onun (Sidre'nin) yanındadır.

16. O zaman, Sidre'yi kaplayan kaplamıştı.

17. Gözü kaymadı ve (onu) aşmadı da.

18. Andolsun ki o Rabbinin en büyük âyetlerinden bazılarını görmüştür.

10. Cebrâil Allah'ın **«kuluna...»** Buradaki *"kul"* dan murad: Allah'a izafe edilmekle şereflenen Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Nitekim bir başka âyette de: *"Kulunu bir gece yürüten (götüren) Allah, noksanlıklardan münezzehtir."* (İsrâ: 1) buyurulmaktadır. Sözlerin ifade edemiyeceği büyük işlerden **«vahyettiğini vahyetti.»** Ya da anlam: O esnada Allah, Cebrâil vasıtasıyla vahyettiğini vahyetti şeklindedir.

11. **«Onun»**, Cebrâil'in suretini **«gördüğünü kalbi»** yani Hz. Muhammed'in kalbi **«yalanlamadı.»** Yani onu görünce kalbi: "Seni tanıma-

dım" demedi. Eğer böyle deseydi, yalancı olurdu. Çünkü o gözüyle gördüğü gibi, gönlüyle de tanıdı. Yani gönlü, gözüyle gördüğü şeyde yalan söylemedi. Bu ancak; "seni tanımıyorum ve sana inanmıyorum" demesi halinde söz konusu olurdu.

12. «Şimdi siz, gördüğü şey konusunda onunla tartışacak mısınız?» Onun, Cebrâil'in şeklini doğrudan gördüğü konusunda Hz. Muhammed'i yalanlayıp, onunla mücadele mi edeceksiniz? Bu soruya sebep şudur: Rasûlüllah (s.a.v.) Cebrâil'i gördüğünü Mekke'lilere haber verince, şaşırdılar ve onu inkâr ettiler. Âyetteki *"tümârûne"* fiilinin mastarı olan "mümârât" ve "mirâ'" bâtıl yere mücadele etmek anlamındadır.

Bazı âlimler, sekizinci âyetteki, *"yaklaştı"* fiili ve sonraki fiillerdeki, fail zamirinin, Allah'a râcî olduğunu söylemektedirler.

Keşfu'l-Esrâr'da, Allah'ın kula yakınlığının şu iki şekilde olduğu belirtilmektedir:

1. Duasını kabul etmek, arzu ettiğini vermek ve derecesini yükseltmek. *Şüphesiz Ben çok yakınım, Bana duâ ettiği zaman, duâ edenin isteğini karşılarım."* (Bakara: 186) âyeti bu anlamdadır.

2. Yukarıdakilerin hiçbirisi değil, gerçek yakınlıktır. Üzerinde durduğumuz sûredeki *"yaklaştı da yaklaştı"* âyeti de buna işaret etmektedir. Yani âyetin anlamı şudur: Sonra Rabbü'l-ızze Cebbâr olan Allah o kadar yaklaştı ki, Hz. Peygamber'le sanki iki yay gibi hatta daha yakın oldu. Allah Teâlâ'nın yaklaşması, O'nun her gecenin son üçte birinde dünya semasına inmesi gibi olmuştur.

Kâdi Ebu'l-Fald, *Şifâ* adlı eserinde şöyle demektedir: "Yakınlığın Allah'a izafesi, zaman veya yer açısından değildir. Hz. Peygamber'in Rabbine yakınlığı; ancak onun makamının yüceliğini, derecesinin şerefini, bilgi nurlarının aydınlatmasını; Allah'ın kudret ve gaybet sırlarını gördüğünü, Allah'ın kendisine olan iyilik, ihsan, ikram ve dostluğunu açıklamaktır."[3]

Bilinmelidir ki: Eğer görülen Cebrâil'in sureti ise, görmek, gözle gör-

3- Müfessirlerin görüşlerinde kabule şayan olan: *"Sonra yaklaştı da yaklaştı"* fiilindeki fail zamirinin Cebrâil'e râci oluşudur. *"Andolsun onu bir başka defada gördü"* âyeti buna delâlet etmektedir. Rasûlüllah'ın, başka bir defa gördüğü, Tirmîzî'deki şu sahîh hadisin delâleti ile bilinmektedir ki, Cebrâil'dir: "Rasûlüllah Cebrâil'i melek suretinde iki kez gördü; bir kez yeryüzünde, bir kez Sidretü'l-Müntehâ'da." Eğer maksat Allah olsa idi, onu iki kez görmesi sahih olmazdı. Bkz. *Camiu'l-Usûl;* 2/369.

mektir. Ama eğer -bazılarının dedikleri gibi- Allah ise Rasûlüllah'ın, İsrâ gecesinde Allah'ı, kalbi ile mi yoksa baş gözü ile mi gördüğü konusunda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bazıları, Rasûlüllah'ın görme duyusunun kalbine verildiği ve kalbi ile gördüğünü söylerler. Buna göre mana: "Kalp, kalbin gördüğünü yalanlamadı," şeklinde olur. Yani, kalbi ona: "Gördüğün şeytânî bir görüntüdür, Rabbini görmek senin haddin değildir," demedi, aksine gönlü ile gördüğünün hak ve gerçek olduğuna kesinlikle inandı.

Bazı âlimler ise Rasûlüllah'ın, Allah'ı gerçek gözü ile gördüğünü söylemişlerdir. Hz. Peygamber'in şu hadisleri buna delil gösterilmektedir: *"Allah Teâlâ Musâ'ya sözü, bana da görmeyi verdi.", "Ben Rabbimi en güzel şekilde gördüm."*(4)

Kevâşî'de şöyle denilmektedir: "Bu, Hz. Peygamber'in Allah'ı baş gözü ile görmüş olmasına delil olmaz. Çünkü onun bununla, Allah'ı başkalarından daha fazla bildiğini ifade için, kalbi ile gördüğünü dilemiş olması caizdir."

Ben derim ki: Hadiste görmenin konuşmaya mukabil getirilişi, onun gerçek gözle olduğuna delâlet eder. Çünkü Musâ (a.s.) Allah'ı görmeyi istedi, ona izin verilmedi. O halde, Hz. Muhammed'in, ona izin verilmeyen şeyle Hz. Musâ'ya üstün kılınması gerekir ki o da gözle görmektir.

Âişe (r.a.) şöyle demiştir: "Kim, Muhammed (a.s.)'in, Rabbini gördüğünü söylerse Allah'a karşı en büyük yalanı söylemiştir."

Keşfu'l-Esrâr'da: "Hz. Âişe'nin sözünün Rasûlüllah'ın Allah'ı gördüğünü nefyettiğini, O'nu gördüğünü söyleyen İbn Abbas'ın sözünün ise isbat olduğunu, nefy ile isbat çeliştiğinde isbatın kabul edileceğini söyler. Çünkü bir şeyi kabul etmeyen onu duymadığı için reddeder. Kabul eden ise, gördüğü ve bildiği için kabul eder. Ayrıca Hz. Peygamber: *"Ben Rabbimi iki gözümle ve kalbimle gördüm,"* buyurmuştur."(5)

4- Bu hadiste kastedilen, gerçek anlamda görmek değil, rüyada görmektir. Nitekim sahih bir hadiste: *"Ben Rabbimi en güzel surette gördüm. Bana: Ya Muhammed! Meleklerin ne tartıştığını biliyor musun?"* buyurdu. Bkz. *ed-Dürru'l-Mensûr:* 6/124.

5- Hadisi Müslim rivayet etti. Müslim'de, (1/158) hadis, Atâ tarikıyla İbn Abbas'tan şöyle varid olmuştur: *"Onu kalbi ile gördü."* Yine Müslim, İbni Abbas'tan: *"Onu kalbi ile iki kez gördü"* diye rivayet etti. Ebû Zer'den yapılan rivayette de Efendimiz, "Rabbini gördün mü?" sorusuna: *"Onu nur olarak gördüm,"* cevabını vermiştir. Yani onu başka şekilde değil, sadece nur olarak gördüm. Hadisin: *"Peygamber Rabbini iki gözü ile gördü."* rivayetini ise İbn Merdeveyh tahric etti. Ayrıca Tirmîzî -hasen diyerek-, Taberânî ve Beyhakî İbn Abbas'tan: "Rasûlüllah Rabbini gördü, bu gözle görmektir," diye rivayet ettiler. Görmek konusunda geniş bilgi için bkz. Süyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr*, 6/124.

13-14. «Andolsun onu, bir başka inişte de Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında gördü.» Âyetin ifade ettiği anlam şudur: Allah'a yemin ederim ki, Muhammed (a.s.) Cebrâil'i, indiğinden başka bir sefer daha gerçek şeklinde gördü. Bu, Mirac gecesinde vuku buldu; Rasûlüllah o gece, farz kılınan namazların azaltılmasını istemek için bir kaç defa çıkmıştı. Her çıkışın da bir inişi oluyordu. İşte bu inişlerden *(nezlet)* bazılarında Cebrâil'i gördü.

Sidretü'l-Müntehâ, Cebrâil'in makamıdır. Rasûlüllah, arşın seviyesine çıktığında, Cebrâil orada kaldı ve: "Eğer ben, bir parmak ucu kadar daha yaklaşırsam yanarım" dedi. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Ben Cebrâil'i Sidretü'l-Müntehâ da gördüm. Üzerinde altı yüz kanat vardı, ondan inci ve yakut dökülüyordu."*[6]

Cebrâil, bir yaratık olduğu için, Rasûlüllah'ın onu, Sidretü'l-Müntehâ denilen özel mekânda görmesi caizdir. Sidretü'l-Müntehâ yedinci kat semada, arşın sağ tarafındaki nebk ağacıdır. Meyvesi Hacer çömlekleri gibi, yaprağı fillerin kulakları gibidir. Kökünden, Allah'ın kitabında anlattığı nehirler kaynar. Binekli birisi onun gölgesinde yetmiş sene yürür. Yine kat edemez. Sanki o, cennetin en uç noktasındadır.

Denildiğine göre: Melekler oraya kadar varırlar, daha öteye geçemezler. Çünkü, meleklerin peygamberi olan Cebrâil orayı geçemeyince diğer meleklerin orayı hiç geçemiyeceği aşikârdır. Cebrâil için onun en üstü, Hz. Peygamber için "vesile" gibidir. Bu ümmetin seçkinleri Adn Cennetinde Hz. Muhammed (s.a.v.) ile birlikte olup, O'nun özel makamına ulaşamadıkları gibi, diğer melekler de Sidre'de Cebrâil'le ortaktırlar ama ona has olan yere ulaşamazlar. Âyette *"sidre"*nin, *"müntehâ"*ya izafe edilmesi, beytin Allah'a izafe edilerek Beytullah denilmesi gibidir. Teşrif ve ta'zim için yapılmıştır.

15. «Cennetü'l-Me'vâ da» yani müttakilerin durduğu, şahitlerin ruhlarının döndüğü veya Âdem ve Havva (a.s.)'nın sığındığı cennet de **«onun (Sidre'nin) yanındadır.»**

16. «O zaman, Sidre'yi kaplayan kaplamıştı.» Bu ifade, Sidre'yi daha çok ta'zim içindir. Mana şudur: Muhammed (a.s.) Sidre'nin yanında, onu nicelik ve niteliğini dillerin ifade edemiyeceği, yazıların vasfedemiyeceği şey-

6- Hadisi Buhârî ve Müslim *"Rasûlüllah Cebrâil'i gördü; altı yüz kanadı vardı"* şeklinde tahric ettiler. Musannıf'ın: *"Ondan inci ve yakut dökülürdü,"* diye naklettiği bölüm Ahmed b. Hanbel ve Taberânî'nin rivayetidir. Süyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr* da böyle denmektedir. 6/123.

ler kapladığında Cebrâil'i gördü. Hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Orası, ne olduğunu bilmediğim renkler kaplamıştı. Allah'ın hiç bir yarattığı onu niteleme gücüne sahip değildir."* Diğer bir hadis de şöyledir: *"Sidre'yi altın dan kelebeklerin kapladığını gördüm. Her yaprağın üzerinde Allah'ı tesbih eden bir melek gördüm."* Bir başka rivayette: *"Onu refref yani yeşil kuşlardan bir grup kuş kaplar."* Bir rivayette ise: *"Onu altından kelebekler veya çekirgeler kaplar,"* denilmektedir.

Bir başka görüşe göre ise: Allah Teâlâ, dağa tecelli ettiği gibi, oraya tecelli ettiğinde, Allah'ın nurunun ışıkları kaplamıştı. Ama o dağdan daha kuvvetli olduğu için, dağın parçalandığı gibi, o parçalanmadı. Buna sebep, dağın, zayıf olan mülk âleminde, Sidre'nin ise kuvvetli olan melekût âleminde oluşudur. Bu yüzden, Hz. Peygamber (s.a.v.) Cebrâil'i en yüksek ufukta gördüğü zaman bayıldığı gibi, burada gördüğü zaman bayılıp düşmemiştir. Çünkü mübarek vücudu son derece lâtif ve dayanma gücü de oldukça fazla idi.

Sidre'yi kaplayanların, onun yanında Allah'a ibadet eden veya insanların Kâbe'yi ziyaret ettikleri gibi orasını teberrüken ziyaret eden büyük bir melek topluluğu veya Hz. Peygamber'i karşılamak için gelen melekler -çünkü onlar, Efendimizi karşılamak için izin istemişler ve bu izin kendilerine verilmiştir- olduğu şeklinde de görüşler vardır.

Denildiğine göre melekler oraya eli boş gelmezler. Her biri, üzerinde sayılamayacak letâif olduğu halde cennet tabaklarından bir tabakla gelirler. Ona yaklaşmak için Rasûlüllah'ın huzurunda dururlar. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Rasûlüllah'a Sidre'nin yanında üç şey verildi. Bunlar: Beş vakit namaz, Bakara sûresinin son âyetleri ve ümmetinden, Allah'a hiçbir şey ortak koşmadan ölenlerin bağışlanışı."*[7]

17. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın **«gözü»** gördüğü şeyden en ufak bir şekilde **«kaymadı ve»** bütün bu gördükleri sayılamayacak derecede dikkati dağıtan şeyler olmasına rağmen **«(onu) aşmadı da.»** Aksine onları tam olarak doğru bir şekilde tesbit etti. Ya da anlam şudur: Görmekle emrolunduğu ve imkân verildiği bu hayret verici şeyleri görmekten sapmadı ve onları aşmadı.

Bazı âlimler: Rasûlüllah'ın Allah'ı görmesinin baş gözü ile ve uyanıkken olduğuna *"gözü kaymadı"* âyeti ile delil getirmişlerdir. Çünkü gözün kayma-

7- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî tahric ettiler. Müellifin burada zikrettiği rivayetlerin tümünü Süyûtî *ed-Dürru'l-Mensûr* da zikretti. 6/125 .

makla nitelenmesi, onun uyanıkken olmasını gerektirir. Şayet görme kalple olsa idi "kalbi sapmadı" derdi. Ancak buradaki gözden maksadın kalp gözü olduğunu söylemek mümkünse de, bunu diyebilmek için bir karinenin bulunması gerekir. O da mevcut değildir.

18. «Andolsun ki o Rabbinin en büyük âyetlerinden bazılarını görmüştür.» Yani, Allah'a yemin olsun ki Muhammed (s.a.v.) Mirac gecesinde en büyük âyetleri görmüştür. Kendisine sözlerin ifade edemiyeceği mülkün ve melekûtun dehşete düşüren şeyleri gösterilmiştir.

Âlimlerin çoğunluğunun görüşüne göre İsrâ, nübüvvetin on ikinci yılında, hicretten az önce, Recep ayının yirmi yedinci gecesi vuku bulmuştur. Ama bu görüşte bazı izahı güç yönler bulunmaktadır. Çünkü bu sûre baş tarafta geçtiği üzere nübüvvetin beşinci yılında nazil olmuştur.

Müfessirler şöyle derler: "Rasûlüllah (s.a.v.) bu gece gökyüzünün ufkunu kapatan yeşil refref -o bir halıdır- gördü. Onun üzerine oturup, Sidretü'l-Müntehâ'yı geçti. Yine o gece meleklerin taifelerini, Sidretü'l-Müntehâ'yı, Cennetü'l-Me'vâ'yı, ehli imandan cennette olanları ve azgınlardan cehennemde olanları gördü."

أَفَرَءَيْتُمُ ٱللَّٰتَ
وَٱلْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنَوٰةَ ٱلثَّالِثَةَ ٱلْأُخْرَىٰٓ ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ ٱلذَّكَرُ
وَلَهُ ٱلْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذًا قِسْمَةٌ ضِيزَىٰٓ ﴿٢٢﴾ إِنْ هِىَ إِلَّآ أَسْمَآءٌ
سَمَّيْتُمُوهَآ أَنتُمْ وَءَابَآؤُكُم مَّآ أَنزَلَ ٱللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَٰنٍ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ
إِلَّا ٱلظَّنَّ وَمَا تَهْوَى ٱلْأَنفُسُ ۖ وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ ٱلْهُدَىٰٓ
﴿٢٣﴾ أَمْ لِلْإِنسَٰنِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ ٱلْءَاخِرَةُ وَٱلْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ وَكَم

مِن مَّلَكٍ فِي السَّمَاوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِن بَعْدِ أَن
يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَن يَشَاءُ وَيَرْضَىٰ ﴿٢٦﴾

19-20. Lât'ı, Uzza'yı ve üçüncüleri olan öteki Menât'ı gördünüz mü?

21. Demek erkek sizin, dişi O'nun öyle mi?

22. Öyleyse bu zalimce bir taksim.

23. Bunlar, sizin ve atalarınızın uydurduğu kuru isimlerden başka bir şey değildir. Allah, onlar hakkında bir delil indirmedi. Onlar ancak kuruntuya ve nefislerinin arzusuna uyuyorlar. Oysa kendilerine Rablerinden bir yol gösterici gelmiştir.

24. Yoksa insan, umduğu her şeye sahip mi olacak?

25. Ahiret de dünya da Allah'ındır.

26. Gökyüzünde nice melekler var ki, onların şefaatleri, Allah'ın dileyeceği ve razı olacağı kişiler için izin verecekleri dışında hiçbir şeye fayda vermez.

19-20. «Lât'ı, Uzza'yı ve üçüncüleri olan öteki Menât'ı gördünüz mü?» Bunlar, müşriklere ait putlardı. Lât, Taif'te ki Sakîf kabilesinin putu idi. Aslı *"Lüveyt"* di. Sakîf'liler onun etrafında dönüp tavaf ettikleri için bu ismi almıştı. Bu put, bir insan şeklinde idi.

Uzza, *"eaz"* kelimesinin müennesidir. Gatafan kabilesinin putudur. O, Gatafanlıların taptığı, ağaçtır. Hz. Peygamber, onu kesmek için Halid b. Velid'i gönderdi. Halid: "Ey Uzza! Seni tesbih etmiyorum, sana küfrediyorum. Allah seni alçalttı," diyerek parçaladı.

Kâmus'ta: "Uzza, Gatafanlıların taptığı bir put veya ağaçtır. Onu ilk edinen, Zâtü ırk'ın üstünde, Büstan'a dokuz mil mesafede Zâlim b. Es'ad'dır. Onun üstüne bir bina yaptı ve Besâ' adını verdi. Orada bir ses duyuyorlardı.

Hz. Peygamber Halid b. Velid'i gönderdi ve Hz. Halid evi yıktı, ağacı yaktı," denilmektedir.

Menât, Huzeyl ve Huzâa'ya ait bir kayadır. Kurbanların kanı orada akıtıldığı için bu ad verilmiştir. Mina da kan akıtmak anlamında bu kelimenin türevlerindendir.

İnsânu'l-Uyûn adlı eserde bu putla ilgili olarak şöyle denilmektedir: "Menât, Evs ve Hazreç kabilelerine ait bir puttur. Menât, te'kid için üçüncü diye nitelenmiştir. Çünkü iki şey üzerine bir özel isim atfedildiği zaman, o üçüncüsüdür. *"Öteki"* anlamında ki *"el-uhrâ"* kelimesi ile nitelenmesi, onu kötülemek içindir. O, derecesi düşük, geride kalan demektir. Yani, "alçak, aşağılık Menât" demektir. Çünkü *"uhrâ"* kelimesi genelde zayıflar için kullanılır. Nitekim bir âyette: *"Kâlet uhrâhüm li ûlâhüm: sonrakiler öncekiler için... dediler."* (A'râf: 38) buyurulmaktadır. Bunun anlamı: "Zayıflar, reisleri için dediler..." demektir."

Denildiğine göre müşrikler, putları için güzel isimler takmak istediler. Onlardan birisine "Allah" adını vermek istediler. Ancak dillerinden Lât adı çıkıverdi. Birisine "Azîz" adını vermek istediler, dillerinden Uzza çıktı. Birisine de "Mennân" adını vermek istediler ama ona da Menât demek kolay geldi.

Bu konu ile ilgili olarak Râğıb şöyle der: "Lât'ın aslı el-lâh'tır. Sonundaki "hâ" yı hazfettiler ve Allah'a karşı eksikliğine dikkat çekmek için, sonuna "tâ" getirerek müennes (dişi) bir kelime haline getirdiler. Böylece onu kendi iddialarınca, Allah'a yaklaşmaya has bir tanrı haline getirdiler."

Süheylî'ye göre ise: "Lât kelimesi aslında hacılar için (kavut) karan yani keş peyniri veya kuru yoğurtla yağı karıştıran bir adamın adıdır. Her hac mevsiminde halka yemek yediren bu adama Araplar son derece saygı gösteriyorlardı. Adam ölünce, onun kavut kardığı yeri, kurban kesilen bir yer haline getiriler. Sonra, adamın üzerine oturduğu bu kayaya tapmaya başladılar. Onu bir put haline getirdiler ve ona "Lât" yani sevik karılan yer dediler. Bilinen tefsir ve haberlerde böyle zikredilmektedir." Bu izah, *Lât* kelimesindeki *tâ*yı şeddeli okuyanların kıraatına uygun düşmektedir. *Kâmus*'ta belirtildiğine göre İbn Abbas, İkrime ve bir grup bu şekilde okumuşlardır.

Müşrikler, bu putlara ibadetlerinin yanı sıra: "Melekler ve bu putlar Allah'ın kızlarıdır" derlerdi. Bu yüzden onları azarlamak ve suçlamak için:

"Gördünüz mü?" denildi. Burada kastedilen mana şudur: Allah'ın mülkünde ki azametinin, kemâlinin, ululuğunun, üstünlüğünün, kudretinin ve emrinin Mele-i âlâda, yerin altında, üstünde ve aralarında geçerliliğini işitmeniz akabinde, bütün zayıflıklarına ve seviyesizliklerine rağmen bu putlara Allah'ın kızları dediniz.

Bazı âlimler şöyle dediler: "Müşrikler: Melekler Alah'ın kızlarıdırlar. Yine Allah'ın kızları olan cinler de bu putların içine yerleştiler. Ya da, bu putlar, Allah'ın kızları olan meleklerin heykelleridirler, dediler."

21. «Demek erkek sizin, dişi O'nun öyle mi?» Bundan önceki kınama üzerine dayanan, ikinci bir kınamadır.

22. «Öyleyse bu» yani erkeğin sizin, dişinin O'nun olması **«zalimce»** düzgün olmayan **«bir taksim.»** Çünkü kendiniz için istemediğiniz şeyleri Allah'a uygun gördünüz.

23. «Bunlar,» sizin kendileri için iddia ettiğiniz uluhiyet itibariyle, yani ilâh adını şöylemeniz açısından bu putlar batıl arzularınız gereği **«sizin ve atalarınızın uydurduğu kuru isimlerden başka bir şey değildir.»** Yani bunlar altında müsemması olmayan isimlerden başka bir şey değillerdir. Kendilerinde, varlığı söylenen tanrılığın aslı yoktur.

Buradaki *"uydurduğunuz kuru isimler"* den maksat şudur: Siz onları isimler yaptınız, onlara isimler takmadınız. Çünkü isim takmak, isimle müsemma (yani kendisine isim verilen yaratık) arasında ilgi kurmaktır. Öyleyse isme kıyaslandığında bunun anlamı; mevcut olan müsemmaya kıyaslandığında da isim için müsemma yapmak olur. Bu yüzden burada tanrılar diye isimlendirdikleri putların, gerçekte müsemmaları olmayan kuru birer addan ibaret olduklarını tesbit için, müsemmaya hiç değinilmeden ilk mana *(uydurduğunuz kuru isimler)* tercih edildi. Nitekim bir âyette: *"Siz Allah'ı bırakıp sadece sizin ve atalarınızın taktığı isimlere tapıyorsunuz..."* (Yusuf: 40) buyurulmaktadır. Yani, "ortada müsemmalar var da isimlendirilmeye lâyık değiller" demek değil, yani bunlar müsemmaları olmayan, sizin koyduğunuz isimlerden başka bir şey değiller.

«Allah, onlar» ı isimlendirmek **«hakkında»** sizin sarılacağınız **«bir delil indirmedi. Onlar ancak kuruntuya ve nefislerinin arzusuna»** yani onlar hakkındaki batıl zanlara ve kötülüğü emreden nefislerinin çektiğine **«uyuyorlar.»** Daha önceki hitaplar muhataba yönelik olduğu halde, burada ğaibe

(üçüncü şahsa) yöneltilmiştir. Buna sebep: Onların kabahatlerini saymanın, onlardan ve suçlarını anlatmaktan başka şeylere geçmeyi gerektirdiğini bildirmektir.

«**Oysa kendilerine Rablerinden bir yol gösterici gelmiştir.**» Bu ifade, onların zanna ve nefsin arzularına uymalarının batıllığını te'kit etmekte, durumlarını kınamayı artırmaktadır. Çünkü kim tarafından olursa olsun onlara uymak çirkindir. Kendisine peygamber göndermek ve kitap indirmek suretiyle Allah yol gösterip de onlarla hak yolu bulmayan açısından çok daha çirkindir. Buradaki *"yol gösterici"* den maksat, Kur'an ve peygamberdir. Bilinmelidir ki, yol gösterici hidayet, hevâya uymanın zıddıdır. Öyle ise hidâyete uymak gerekir.

24. «Yoksa insan, umduğu her şeye sahip mi olacak?» Bu, kâfirlerin içinde bulundukları halin, kuruntu ve nefislerin boş arzularından başka bir şeye dayanmadığının ve bunun hiçbir fayda sağlamayacağının beyanıdır.

"Umduğu" diye terceme ettiğimiz *"temenni"*, bir şeyin nefiste takdir ve tasvir edilmesidir. Çoğunlukla bu, aslı astarı olmayan şeyin tasviri şeklinde olur. Âyetin manası şudur: "İnsan için, istediği ve canının çektiği her şey gerçekleşecek değildir." Putlarının şefaatleri konusunda ki boş arzuları ve benzeri şeyler de bu kabildendir.

Bir diğer görüşe göre anlam şudur: "Yoksa insan için, uzun ömür, öldükten sonra dirilme ve haşrin bulunmayışından arzu ettiği şeyler mi var?"

25. «Ahiret de dünya da Allah'ındır.» İnsan için istediği her şeyin mutlaka hasıl olamayacağının gerekçesidir. Çünkü dünya ve ahiret işlerinin tümünün Allah'a ait oluşu insan için herhangi bir yetkinin olmamasını gerektirir.

26. «Gökyüzünde nice melekler var ki, onların şefaatleri, Allah'ın» şefaat etmelerini **«dileyeceği ve razı olacağı»** ve ehil göreceği **«kişiler için»** şefaat edilmelerine **«izin verecekleri dışında hiçbir şeye fayda vermez.»** Mü'minlerin dışındaki kâfirler ve azgınlar ise, Allah'ın izninden ve şefaattan çok uzaktırlar.

Bu, kâfirlerin, meleklerin kendilerine şefaat edecekleri yolundaki umutlarının kesilmesidir. Böyle olunca, putların şefaatlerinden umutlarını kesmeleri gereği öncelikle sabit demektir. Yani meleklerin çoğunun Allah katındaki şefaatleri bir fayda vermez. Bu izaha göre *"şey"*, fayda anlamında kullanılmış olmaktadır. Faydadan az bir şey vermez, demektir. Ya da, "şey" den maksat,

"kimse" dir. O zaman mana "hiç kimseye fayda vermez" olur.

Bu cümleden murad edilen: "Meleklerin şefaatleri fayda vermez" demek değil, "şefaat etmezler, çünkü kendilerine izin verilmez" demektir. Meleklerin şefaat konusundaki halleri böyle olunca, putlar hakkında acaba ne zannediyorlar?

إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ
لَيُسَمُّونَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ ٱلْأُنثَىٰ ﴿٢٧﴾ وَمَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِن
يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ ۖ وَإِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ ٱلْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٨﴾
فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا ۚ
﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن
سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى
ٱلْأَرْضِ لِيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ أَسَـٰٓـُٔوا۟ بِمَا عَمِلُوا۟ وَيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟
بِٱلْحُسْنَى ﴿٣١﴾ ٱلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَـٰٓئِرَ ٱلْإِثْمِ وَٱلْفَوَٰحِشَ
إِلَّا ٱللَّمَمَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ وَٰسِعُ ٱلْمَغْفِرَةِ ۚ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنشَأَكُم
مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَإِذْ أَنتُمْ أَجِنَّةٌ فِى بُطُونِ أُمَّهَـٰتِكُمْ ۖ فَلَا تُزَكُّوٓا۟
أَنفُسَكُمْ ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ﴿٣٢﴾

27. Şüphesiz ahirete inanmayanlar, meleklere dişi adı takıyorlar.

28. Halbuki onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece zanna uyuyorlar. Oysa zan, haktan hiçbir şey ifade etmez.

29. Bu yüzden, Bizim zikrimizden yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemiyenlerden sen de yüz çevir.

30. Onların ilimden varabilecekleri, işte budur. Şüphesiz Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir. O, hidayet bulanları da çok iyi bilir.

31. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi sadece Allah'ındır. Bu, kötülük edenleri yaptıkları sebebiyle cezalandırması, iyilik edenleri de daha iyisiyle mükâfatlandırması içindir.

32. Onlar, ufak tefek hatalar hariç, büyük günahlardan ve fuhşiyattan kaçınanlardır. Şüphesiz Rabbin bağışı bol olandır. O sizi, topraktan yarattığı zaman ve siz analarınızın karnında cenin halinde iken de en iyi bilendir. O halde kendi kendinizi temize çıkarmayın. O (kötülüklerden) sakınanı çok iyi bilir.

27. «**Şüphesiz ahirete**» ve işledikleri küfür ve isyan sebebiyle orada karşılaşacakları cezaya «**inanmayanlar,**» mutlak olarak eksik sıfatlardan münezzeh olan «**meleklere dişi adı takıyorlar.**» Yani onlardan her birini, dişilerin adlandırıldığı gibi adlandırıyorlar. Çünkü onların, "Melekler Allah'ın kızlarıdır" demeleri, onlardan her biri Allah'ın kızıdır, demektir ki bu da onlara dişi adı takmaktır.

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "O kâfirler, melekler Allah katında bizim şefaatçilerimiz dedikleri ve üzerinde haşrolunması inancıyla, ölünün bineğini kabrinin yanına bağlamak âdetleri olduğu halde, onlar için, nasıl ahirete inanmazlar denilebilir? şeklinde bir itiraz gelirse şöyle cevap verilir: Onların bu inançları kesin değildir. Aksine: "Her ne kadar biz bunlar şefaatçilerdir desek de haşrolunmayız" derler. Nitekim onların durumlarını bildiren şu âyet buna delâlet etmektedir: "*...Kıyametin kopacağını sanmıyorum, Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak O'nun katında benim için daha güzel şeyler vardır, der...*" (Fussilet: 50) Ayrıca onlar ahireti, peygamberlerin haber ver-

dikleri şekilde itiraf etmezlerdi. Ona gereği gibi inanmazlardı.

Bilinmelidir ki melekler, erkek de dişi de değillerdir. "*Cebrâil ilk vahyettiğinde bana geldi, abdesti ve namazı öğretti. Abdesti bitirince bir avuç su aldı ve onu avret mahalline serpti,*" şeklindeki rivayete gelince, buradaki avret mahallinden (ferçten) maksat, insandaki avret mahallidir. Zira onun cinsel organı yoktur. İnsan şeklinde tasavvur edilse bile meleğin cinsel organının olmaması onun erkek veya dişi olmadığının delilidir.

Mümkündür ki, onun cinsel organı vardır ama erkeğin veya kadının organı gibi değil. Nitekim hunsada da böyledir, şeklinde bir itiraz gelebileceği için, bu izah tenkide açıktır. Bundan dolayı bazıları hadisteki "avret mahalli (cinsel organ)" kelimesini gerçek anlamda anlamamışlardır. Bazı âlimler ise, izar (peştemal) daki, cinsel organa gelen yere hamletmişlerdir.[8]

28. «Halbuki onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktur.» Yani dedikleri hususta hiç bir bilgileri olmadığı halde meleklere, dişilere ait isimler veriyorlar.

«Onlar sadece» fasid **«zanna uyuyorlar.»** Bu âyet daha önce geçen, aynı anlamdaki âyetin tekrarı değildir. Çünkü önceki, onların Lât, Uzza ve Menât'a tapınmaları ile ilgili idi. Bu ise meleklere tapınmaları ile ilgilidir.

«Oysa zan, haktan hiçbir şey ifade etmez.» Çünkü, eşyanın hakikatinden ibaret olan hak, gerçek anlamda ancak ilimle anlaşılabilir. Gerçek bilgilerde zan ve kuruntuya yer yoktur. Ancak zanna, amelî konularda ve onlara götüren usûl-ü fıkıh meselelerinde itibar edilebilir. Bu ifade, zannı kötülemekte ve mukallidin imanının makbul olmadığına delâlet etmektedir.

Bir görüşe göre âyette geçen ve "*hakikat*" diye terceme ettiğimiz "*hak*" ilim anlamındadır. Zan, ilmin yerini tutmaz demektir. Bir diğer görüşe göre ise "*hak*" azap manasınadır. O zaman âyetin anlamı "Onların zanları, kendilerini azaptan kurtarmaz" şeklinde olur.

29. «Bu yüzden, Bizim zikrimizden yüz çeviren..» Ey Muhammed! Bizim kesin bilgi ifade eden zikrimizden -ki o geçenlerin ve geleceklerin ilimlerini içeren, ahiret işlerini hatırlatan Kur'an'dır- yüzçevireni davetten vazgeç, o Müslüman olmuyor diye kendi kendini telef etme. Ya da mana, bizi

8- Melekler nûrânî, lâtif cisimlerdir. Evlenmezler, üremezler, insana benzemezler. Onlar diğer yaratıklardan farklıdırlar.

gereği gibi anmaktan yüzçevirenden sen de yüz çevir, demektir. Çünkü Allah'ı anmayı, ahireti ve ahiretteki arzu edilen ve kaçılan şeyleri de anma takip eder. **«Ve dünya hayatından başka bir şey istemiyenlerden»** ona razı olan, gözü dünya malını toplamak ve menfaatlerini elde etmekten başka bir şey görmeyenlerden **«sen de yüz çevir.»**

Bu âyetteki nehiyden murat, bu durumdakileri davetten ve onun halini önemsemekten nehiydir. Çünkü anılanlardan yüzçevirip, tüm hedefi ve gayretinin son noktası olacak şekilde dünyaya dalan kişiyi dine davet etmek ancak onun inadını ve batılda ısrarını artırır. Davetten nehiy ifade eden bu âyet, savaş âyetinin neshini gerektirmez. Aksine onlara cevap vermekten ve münazaradan yüzçevirmek, savaşın caiz olması için şarttır. Öyleyse savaş bu âyetle nasıl mensuh olsun ki? Âyetin anlamı şudur: Onlardan yüzçevir, delil ve bürhan getirmeye uğraşma. Çünkü onlara bu fayda vermez. Onlarla savaş ve köklerini kes.

30. «Onların ilimden varabilecekleri, işte budur.» Yani dünya işidir.

Bahru'l-Ulûm'da: "*'İşte budur'* dan maksat, dünyayı istemek ve onu ahirete tercih etmektir" denilir.

Ebu'ssuûd da tefsirinde: "Onların içinde bulundukları yüzçevirmeye ve iradelerini sadece dünya haytına tahsise götüren şeydir," denilmektedir. Yani onların bilgileri başka bir şeye ulaşamaz ki, davet ve irşad onlara fayda versin. Nitekim bir âyette şöyle buyurulur: "*Onlar dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Ahiretten ise tamamen gafildirler.*" (Rûm: 7)

«Şüphesiz Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir. O, hidayet bulanları da çok iyi bilir.» "*Sapan*" dan murat, sapıklıkta direten ve hidayete asla dönmeyendir. "*Hidayet bulan*" dan maksat da, genelde durumu hidayet bulmuş olandır. Yani Allah Teâlâ sapıklıktan ebediyyen ayrılmayanı ve başka bir şey değil tümüyle hidayeti kabul edeni çok iyi bilir. Onun için sen davet edeceğim diye kendini yorma. Zira o, sapık olanlardandır.

31. «Göklerde ve yerde» yaratıklardan, meleklerden **«ne varsa hepsi»** gerek tek başına gerekse ortaklık yoluyla asla başkasının değil **«sadece Allah'ındır. Bu, kötülük edenleri yaptıkları sebebiyle»** veya yaptıklarının azabıyle kendilerini **«cezalandırması, iyilik edenleri»** hidayete erenleri **«de daha iyisiyle»** en iyi karşılıkla ki o cennettir **«mükâfatlandırması içindir.»** Mânâ şudur: Allah sapıtanın sapıklığını, hidayette olanın da hidayetini bilir

ve buna göre karşılıklarını verir.

32. «Onlar, ufak tefek hatalar hariç,» -bu anlamı veren *"lemem"* kelimesi, günaha yakın olan hareket demektir. Küçük günah karşılığında kullanılmaktadır- **«büyük günahlardan ve fuhşiyattan kaçınanlardır.»** Bu cümle, *"iyilik edenler"* in sıfatıdır. İster haramları işlemek, ister farzları terk kabilinden olsun günahları terke, en iyi karşılığı elde etmek için mü'minin devam etmesinin ve onlardan uzaklaşmayı kendisi için bir huy haline getirmesinin gerekliliğini bildirmek içindir. Çünkü günahlardan bir defa kaçınıp, diğer zamanlarda günahlara dalanların bu karşılığı almaya hakkı yoktur. Nafile kabilinden olan iyilikler ise böyle değildir. Bir defa da olsa onu yapan karşılığını alır.

Büyük günahlar, cezası büyük olanlardır ki, o da üzerine özellikle ceza vaadi terettüp edenlerdir. Şirk, genel anlamda zina ve özellikle komşusunun karısıyla zina, adam öldürmek, özel anlamda çocukları öldürmek -buna mev'ûde denilir- tir.

İbn Cübeyr: "Büyük günahların, kendisinden istiğfar edilmeyenler" olduğunu söyler ve: *"İstiğfarla büyük günah kalmaz, ısrarla küçük günah küçük olarak kalmaz,"*[9] hadisini buna delil gösterir. Bir başka hadiste: *"Küçümsenen günahlardan sakının"* buyurulmaktadır. İbn Abbas bunların yetmişe yakın olduğunu söyler. Bunlarla ilgili geniş bilgi, Şûrâ sûresinde benzerî bir âyetin izahı esnasında geçmişti.

Fuhşiyat, büyük günahların aşırılarıdır. Zina, haksız yere adam öldürmek ve benzerleri bu cümledendirler. Bu ifade, ta'mîmden sonra tahsîs (önce genel hükmü söyleyip sonra onun içindeki bir özel hükmü ifade) kabilindendir.

Râğıb: *"Fuhş, fahşâ* ve *fevâhiş* söz ve fiillerden kötülük ve günahı büyük olanlardır," der. Küçük günahlar da *"lemem"* kelimesi ile ifade edilmiştir.

Âyetin anlamı şöyle olur: "O mü'minler az ve küçük olanların dışındaki günahlardan sakınırlar. Büyük günahtan kaçınanların, küçük günahları da bağışlanır. Şu hadis buna delâlet etmektedir: *"Kişi büyük günahlardan sakındığı zaman beş vakit namaz, iki cuma ve iki ramazan, aralarındaki küçük gü-*

9- Deylemî, *Müsnedü'l-Firdevs*'de İbn Abbas'tan rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/348.

10- Hadisi Müslim ve Tirmizî tahric etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/397.

nahları silip örterler."[10] Şu âyet-i kerîmeler de aynı hükmü ifade etmektedirler: "*...Şüphesiz iyilikler kötülükleri giderir...*" (Hûd: 114) "*Eğer yasakladığımız büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz.*" (Nisâ: 31)

Küçük günah dediğimiz "*lemem*" in ne olduğu konusunda başka görüşler de vardır. Şöyle ki: Lemem, kasdî olmayan bakıştır. Ama sonra tekrar bakarsa bu, *lemem* olmaz. Gözüyle işaret etmek, eliyle dokunmak ve öpmek de lemem sayılır. Nitekim şu rivayet buna işaret etmektedir: "Nebhan isminde hurma satan bir sahâbinin yanına bir kadın hurma satın almak için geldi. Kadına dükkâna gir" dedi, kucaklayıp öptü. Kadın: "Kardeşine ihanet ettin, ihtiyacını da elde edemedin" dedi. Nebhân pişman oldu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitti. Bunun üzerine üzerinde durduğumuz âyet indi.

Veya lemem, akla geliveren yasak şeydir. Yani kişinin azmetmeden kalbine gelen günahtır. Ya da Allah'ın hakkında had ve azap zikretmediği her türlü günahtır.

Bazı âlimlerde lemem ve ilmâm, insanın âdeti ve devamlılığı olmadan, zaman zaman yaptığı şeydir, demişlerdir.

Muhammed b. el-Hanefiyye şöyle der: "Hayır ve şer azmettiğin her şey *lemem*'dir. Şu hadis-i şerif bunun delilidir: "*Şüphesiz şeytan için bir lemme (kalpte meydana gelen duygu) melek için bir lemme vardır. Şeytanın lemmesi vesvese, meleğinki ilhamdır.*" [11]

İbn Abbas (r.a.) âyetin şu manaya geldiğini söylemiştir: "Bir kez büyük günah işleyip sonra tevbe etmesi ve günahta ısrar etmemesi hariç. Çünkü Allah Teâlâ tevbeyi kabul eder." Şu hadis-i şerif İbn Abbas'ı te'yid etmektedir: "*Allah'ım! Bağışlarsan büyük günahları affet, küçük günah işlemeyen hangi kul var ki.*" İbn Abbas şöyle der: "Lemem konusunda Ebû Hureyre'nin Rasûlüllah'tan naklen şu söylediklerinden daha uygun bir şey görmedim: "*Allah Teâlâ insanoğlu için zinadan bir nasip takdir etmiştir. Şüphesiz bunu idrak edecektir. Gözün zinası konuşmak, dudakların zinası öpmek, ellerin zinası dokunmak, ayakların zinası yürümektir. Gönül ister ve iştah duyar. Cinsel organ da bütün bunları tasdik eder veya yalanlar.*"[12]

11- Hadisi Tirmizî tahrîc etti, hasen sahih garîb dedi. Ayrıca İbn Hıbban Sahih'inde 40 numarada rivayet etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/58.

12- Hadisi Buharî, Müslim ve Ebû Davud tahrîc etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/371.

«Şüphesiz Rabbin bağışı bol olandır.» Büyük günahlardan kaçınılması sebebiyle, küçük günahları bağışlar.

Akıl sahibine düşen, işlediği isyanlardan pişmanlık duyması, kerim olan Allah'a karşı gaflette olmamasıdır. Allah Teâlâ her ne kadar bağışı geniş ise de, O'nun yakalaması ve muâhazesi de şiddetlidir. Din, dünya ve ahirette Allah'tan af ve afiyet isteriz.

«O sizi, topraktan yarattığı zaman» yani babanız Hz. Âdem'i yaratmasının zımnında sizi yarattığı zaman **«ve siz analarınızın karnında»** muhtelif şekillerde **«cenin halinde iken de»,** sizin ceninler olduğunuz vakitte **«en iyi bilendir.»** Sizin hiçbir haliniz ve hiçbir ameliniz O'na gizli kalmaz. Lemem de bu cümledendir. Allah'ın geniş bağışlaması olmasaydı bunun vebali ve zararı size dokunurdu.

Cenîn, ana karnındaki çocuktur. Yani gömülü, kapalıdır. Ayrıca cenin bir şeyde gömülü olan, orada gizli olandır. Bir şeyi örttü anlamında "cennehü" denilir. Anasından doğduğu zaman, çocuk veya düşük denilir; cenin denilmez.

Eşbah'ta şöyle denilir: "Çocuk anasının karnında olduğu müddetçe ceninidir. Doğduğu zaman erkekse sabî, bülûğ çağına kadar ğulâm (oğlan), on dokuz yaşına kadar şâb (genç), otuz dört yaşına kadar kehl (orta yaşlı), elli bir yaşından ömrünün sonuna kadar da şeyh (ihtiyar) denilir. Bu, sözlüğe göredir. Şeriat nazarında ise büluğa kadar oğlan, sonra otuz yaşına kadar genç, elli yaşına kadar orta yaşlı daha sonra da ihtiyar denilir. Konunun tamamı *Kitabü'l- Bezzâziye*'de mevcuttur.

Eğer "Çocuk ana karnında iken, adı cenin olduğuna göre, bir de ayrıca *"analarınızın karnında"* sözünün ne faydası var?" denilirse, onun faydasının, Allah'ın ilim ve kudretini beyanda mübalâğa olduğunu söyleriz. Çünkü anaların karınları son derece karanlıktır. Ceninin oradaki hâlini bilen Allah'a, insanın hiçbir hâli gizli kalmaz.

«O halde kendi kendinizi temize çıkarmayın.» Yani durum böyle olunca nefislerinizi tümüyle günahlardan temizdirler diye övmeyiniz. Veya amelin temizliği ve hayrın çokluğu ile övmeyiniz. Aksine lütuf ve bağışından dolayı Allah'a şükrediniz.

Hasan Basrî rahimehullah şöyle der: "Allah Teâlâ her nefsin ne yapaca-

ğını ve ne olacağını bilir. O halde nefislerinizi tezkiye edip, günahlardan temiz olduğunu söylemeyiniz. İyi ameller sebebiyle onu övmeyiniz. Şüphesiz nefisleri kötülüklerden arındırmak ve iyiliklerle bezemek sırf Allah içinse mutlaka göz önünde tutulacak, hesaba katılacaktır. O sizin bütün hallerinizi bildiğine göre, onu tezkiyeye ne ihtiyaç var ki?"

Kendisini başkalarının tezkiye edip övdüklerine gelince onlar hakkında "*meddahların yüzüne toprak serpiniz*" hadisi varid olmuştur. Bundan maksat, övülende bulunmayan niteliklerle övenlerdir. Övmek üç çeşittir:

1- Yüze karşı övmek, nehyolunan budur.

2- Yüze karşı övmez ama bu övgünün ona ulaşacağını bilir. Bu da yasaklanan övgülerdendir.

3- Birisini gıyabında över ve bu övgünün ona ulaşıp ulaşmayacağını mühimsemez. Ya da kişiyi kendisinde bulunan özelliklerle över. Bunda sakınca yoktur.

Ölümden sonra övmekte, Rafızîlerin Ehl-i beyti övmekte yaptıkları gibi aşırılık olmazsa mahzur yoktur.

«**O**» bütün kötülüklerden **«sakınanı çok iyi bilir.»**

Denildiğine göre, iyi ameller işleyip sonra da: "Bizim namazımız, bizim orucumuz, bizim haccımız" diyen insanlar vardı. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.

Bu tür sözlerin hoş karşılanmaması, beğenme veya gösteriş yollu olması halindedir. Ama yaptığı salih amellerin Allah'tan, O'nun tevfik ve yardımıyla olduğuna inanan ve bu sözle övünmeyi kasdetmeyen ise *kendi kendini temize çıkaranlardan* sayılmaz. Çünkü taâta sevinmek ve onu anmak şükürdür.

أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ

قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ ﴿٣٤﴾ أَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰ ﴿٣٥﴾

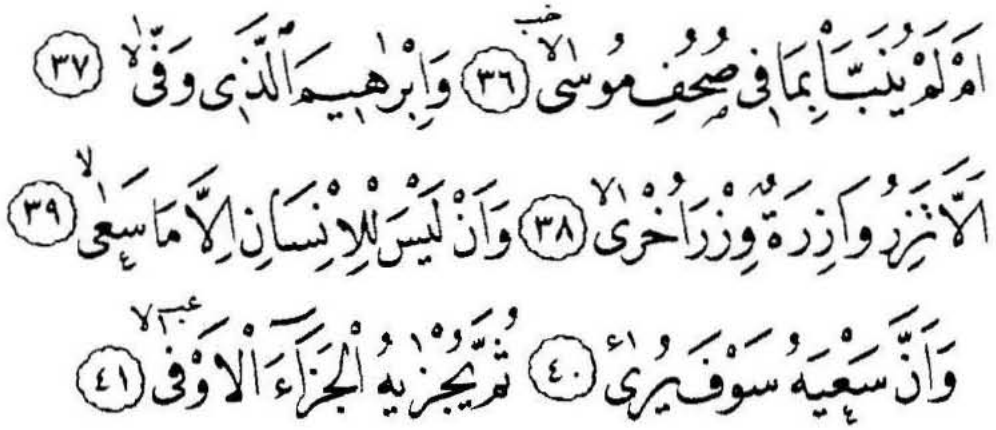

33-34. (Hakka uymaktan) geri döneni, birazcık verip de, gerisini vermemekte direneni gördün mü?

35. Gaybın bilgisi yanında da, o mu görüyor?

36-37. Yoksa Musa'nın ve vazifesini tam yapan İbrahim'in sahifelerindekiler kendisine haber verilmedi mi?

38. Gerçekten hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.

39. Şüphesiz insan için, kendi çalıştığından başkası yoktur.

40. Ve şüphesiz onun çalışması görülecektir.

41. Sonra onun karşılığı tam olarak verilecektir.

33-34. «**(Hakka uymaktan)**» ve onda sebat etmekten «**geri döneni,**» malından «**birazcık verip de, gerisini vermemekte direneni**» yani ihsan ve ikramı kesip, cimrilikle tutanı «**gördün mü?**» *"Vermemekte direnen"* diye terceme ettiğimiz *"ekdâ"* kelimesi, sözlükte taş gibi katılaştı, kazılması im kânsız oldu, anlamlarına gelir. Bilâhare bir şeyi isteyip elde edemeyen, tamamlamayan, sonuna varmayan herkes hakkında kullanılmaya başlanıldı.

Kâmus'ta *"ekdâ"* nın, cimri oldu veya hayrı az oldu, ya da ihsanını azalttı manalarına geldiği söylenmektedir.

Tâcu'l-Mesâdır'da "*ekdâ*", azı da kesti şeklinde izah edilmiştir.

Bilginler bu âyetin Velid b. Muğire hakkında nazil olduğunu söylemiş-

lerdir. Velid Hz. Peygamber'i izlerdi. Rasûlüllah da onun Müslüman olmasını çok arzulamıştı. Müşriklerden birisi onu kınayıp azarlayarak: "Büyüklerimizin dinini terkettin. Onları sapıklığa nispet ettin" dedi. Velid de: "Allah'ın azabından korkuyorum," dedi. Bir adam, malının bir kısmını verdiği takdirde onun azabını yüklenmeyi tekeffül etti. Bunun üzerine Velid, dinden döndü ve insanlara nasihat etmekten, nebevî kelâmı dinlemekten vazgeçti. Azabı yüklenmesine mukabil şart koşulan malın bir kısmını verdi, kalanında cimrilik etti. Âyetteki kınama, cimriliğinden dolayı vadettiği malı vermeyi kesmenin sebebine yöneliktir. Bu, küfür ve sapıklık üzerine ilâve bir kötülüktür.

35. «Gaybın bilgisi yanında da, o mu görüyor?» Kıyamet günü arkadaşının, günahını yükleneceği bilgisini de içeren gaybın bilgisi onun yanında mı ki, arkadaşının günahını yükleneceğini biliyor?

İbnü'ş-Şeyh şöyle der: "Bu verip sonra vazgeçenin yanında, ahiret hallerinden şu anda kendisinden gaib olanların ilmi mi var ki, ardadaşının kendi günahlarını yükleneceğini biliyor?"

36-37. «Yoksa Musa'nın ve vazifesini tam yapan İbrahim'in sahifelerindeki», kitaplarındaki **«kendisine haber verilmedi mi?»** O bunlardan cahil mi?

Hz. İbrahim'in vazifesini tam olarak yapmasından maksat, Bakara sûresinde geçtiği üzere, kendileriyle imtihana tabi tutulduğu kelimeleri tamamlayıp yerine getirmesidir. Ya da maksat, ihmal etmeden ve bozmadan, emrolunduğu şeyleri eksiksiz yapmasıdır. Bir kimseye hakkını tam olarak veren birisi için "evfâhü hakkahû" denilir. Âyette bu manayı ifade eden kelime şeddeli olarak *"veffâ"* şeklinde varid olmuştur. Bunun, ahde vefada mübalâğa ve çokluğa işaret için getirilmiş olması caizdir. O zaman anlam: İbrahim Allah'a karşı olan ahdini yerine getirmekte mübalâğa etti," şeklinde anlaşılmalıdır. Hz. İbrahim'in böyle bir özellikle anılması onun, başkalarının tahammül etmedikleri şeylere katlanmasıdır. Nemrud'un ateşine sabretmesi bu kabildendir. Hatta ateşe atıldığında Cebrâil kendisine gelip: *"Bir ihtiyacın var mı?"* diye sordu. Buna *"sana yok"* karşılığını verdi. Oğlunu kesmeye, vatanından hicrete, oğlunu ve hanımını hiç ekin olmayan yerde bırakmaya sabretmesi de hep bu kabildendir. Rivayete göre o hergün bir fersah yürür, misafir arardı. Bulursa ikram eder, bulamazsa oruç tutardı.

Musa (a.s.)'nın sahifelerinden naklolunan şeyler: *"Sebbih isme rabbike'l-a'lâ"* sûresinin sonunda gelecektir. *Fethu'r-Rahmân*'da böyle izah edil-

mıştır. Hz. Musa'nın, Hz. İbrahim'den önce anılması, onun sahifelerinin -Tevrat'ın- onlar arasında daha meşhur ve daha çok oluşundan dolayıdır.

38. «Gerçekten hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez.» Yani birisinin cezadan kurtulması için, başka biri onun günahı ile sorumlu tutulmaz. Âyetteki *"yüklenmek"* anlamı, "vezaret" ten türeyen bir kelime ile ifade edilmiştir. Bundan maksat yüklenilmesi, taşınması beklenen günahtır. Yüklenilen, taşınan ağırlık değildir. Öyle olsaydı: "Lâ tahmilü Fârigatün vizra uhra: Boş bir nefis, başka bir nefsin yükünü taşımaz," denilirdi. Çünkü kendi yükünü taşıyan birisi, bir de başkasının yükünü taşıyamaz.

Bu ifade, Velid b. Muğire'nin günahına kefil olanın sözünün batıllığını göstermektedir. Bu hüküm: "*İsrailoğullarına şöyle yazmıştık: Kim bir cana kıymayan veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmayan bir nefsi öldürürse, sanki bütün insanları öldürmüş gibidir...*" (Mâide: 32) âyetine zıt değildir. Çünkü bunun anlamı, diğer katillerin günahlarının da doğrudan onun üzerine olacağı değildir. Maksat ona yasak olan adam öldürme fiilini işlemesinin günahından fazla olarak, başkalarının öldürmelerine sebep olma ve delâlet etme günahının da yükleneceğini ifadedir. Bu her iki günah da onun kendi günahlarındandır. Dolayısıyla o sadece kendi günahını yüklenmiştir. Hz. Peygamber'in şu hadisi de bu kabildendir: "*Kim kötü bir çığır açarsa onun günahı ve kıyamete kadar onu işleyenlerin günahı kendisinedir.*"

Şüphesiz o, kendi günahı olan saptırmanın günahıdır.

39. «Şüphesiz insan için, kendi çalıştığından başkası yoktur.» *"Çalıştı"* diye terceme ettiğimiz *"es-sa'y"* sözlükte, süratli yürümek anlamındadır. İster hayır olsun ister şer, bir şeye gayret göstermek manasına da gelir. Âyetin manası şöyledir: "Hal ve durum şu ki: İnsan için ahirette ancak, dünyadaki amel ve niyetindeki gayreti vardır." Yani bir başkasının günahı ile müâhaze edilmeyeceği gibi onun yaptığı ile mükâfatlandırılmaz da. Bu, kişinin, başkasının ameli ile kendisinden zararı defetmekle yararlanamayacağının beyanının peşinden, başkasının ameli ile bir menfaati celbetme açısından da yararlanamayacağının beyanıdır.

Âyetin zahiri, hiç kimsenin başka birinin amelinden yararlanamayacağına işaret etmektedir. Ancak âlimler bunun te'vîlinde ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbas'tan bir kimsenin başkasının gayret ve fiili sebebiyle sevap kazanamayacağı rivayet edilmiştir. Bu, dinimizde şu âyetle neshedilmiş bir hükümdür:

"*Biz onların nesillerini de kendilerine kattık.*" (Tûr: 21) Bu âyet delâlet ediyor ki, babalarının salâhı sebebiyle oğullar da cennete girecektir. Küçük çocuk kıyamet günü babasının terazisine konulacaktır. Allah Teâlâ babaların oğullarına, oğulların babalarına şefaat etmelerine imkân verecektir. Şu âyet buna işaret etmektedir: "*...Baba ve çocuklardan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu siz bilmezsiniz...*" (Nisâ: 11)

İkrime şöyle der: "Bütün bunlar, İbrahim (a.s.) ve Musa (a.s.)'nın kavimleri içindir. Bu ümmet için ise hem kendi çalışmalarının, hem de onlar için çalışanların ecri vardır. Çünkü rivayet edildi ki bir kadın kucağındaki bir çocuğu kaldırıp: 'Ya Rasûlallah! Bunun için hac var mı?' diye sordu. Hz. Peygamber: *'Evet, senin için de ecir var,'* buyurdu."

Bir adam da Hz. Peygamber'e "Benim annem aniden öldü. Onun adına sadaka versem, onun için sevap olur mu?" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.) *"Evet"* karşılığını verdi.

er-Rebî' b. Enes şöyle der: "'*İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur*' hükmü, kâfir içindir. Mü'mine gelince onun için hem kendi çalıştığının, hem de onun için çalışanın çalışmasının karşılığı vardır." Birçok hadis bu görüşe delâlet etmekte ve başka birinin sâlih amelinin sevabının ona ulaşacağına şahitlik etmektedir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Âişe, kardeşi Abdurrahman'ın vefatından sonra onun için itikâfta bulunmuş ve onun adına köle azad etmiştir.

Sa'd (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Annem vefat etti, onun adına sadaka vereyim mi?" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): "*Evet,*" buyurdu. Sa'd: "Hangi sadaka daha efdaldir?" dedi. Rasûlüllah (s.a.v.): "*Su içirmek*" buyurdu. Bunun üzerine Sa'd bir kuyu kazdı ve onu Allah yoluna vakfetti.

Kurtubî *Tezkire*'sinde: " *İnsan için kendi çalıştığından başkası yoktur,*" âyetinin sadece günaha has olmasının muhtemel olduğunu, Rasûlüllah'ın şu hadisinin buna delil olduğunu söyler: "*Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Kulum bir iyilik yapmaya azmeder de yapmazsa o iyiliği, on katından yedi yüz kadına kadar yazarım. Bir kötülük yapmaya azmeder de yapmazsa, onu yazmam. Yaparsa bir tek günah yazarım.*"

Kur'an-ı Kerim de buna işaret etmektedir. Allah Teâlâ bir âyette: "*Kim bir iyilikle gelirse, ona o iyiliğin on misli vardır...*" (En'am: 160) buyurur. Bu ve benzerleri Allah'ın, kullarına bir ihsanı ve lütfudur. Adâletin gereği, "*İn-*

sun için çalıştığından başkası yoktur," hükmüdür. Ancak bir amele karşılık olarak kat kat sevap vermesi Allah'ın bir lütfu olduğu gibi, O, kuluna dilediği şekilde lütufta bulunur. Kullar için bir haseneye, on katından yedi yüz katına kadar milyonlarca karşılık yazar. Yine Allah Teâlâ hiçbir amel işlemedikleri halde çocukları cennete sokmak suretiyle onlara lütufta bulunmuştur.

Özetle denilebilir ki: Çalışmaya mukabil olanı, adâlet ve karşılık yoluyladır. Çalışma olmadan verileni de lütuf ve katlama yoluyladır. Allah'ın keremi bunlardan daha geniş ve daha boldur. Çünkü O, iyilikleri katlar, kötülükleri siler.

İmamlar namaz, oruç, Kur'an okumak ve sadaka vermek gibi ibadetleri yapıp da sevabını Müslüman bir ölüye bağışlamanın hükmünde ihtilâf ettiler:

Ebû Hanife, bu sevabın ölüye ulaşacağını ve Allah'ın rahmet ve keremi ile ondan faydalanacağını, söyler.

İmam Mâlik ve Şafiî'ye göre bu, sadaka, malî ibadet ve hacda caizdir. Namaz, oruç ve Kur'an okumak gibi diğer ibaretlerde caiz değildir. Bu ibadetlerin sevabı, bizzat yapanadır.

Mûtezile'ye göre ise insanın, hiçbir amelinin sevabını başkasına bağışlaması caiz değildir. *"İnsan için çalıştığından başkası yoktur,"* âyetinden dolayı ona ulaşmaz ve fayda vermez. Çünkü sevap cennettir. Bir kimsenin onu, bırakın başka birisine vermek, kendisine alması bile gücü dahilinde değildir. Bir hadiste: *"İnsan öldüğü zaman şu üç grup hariç ameli kesilir; sadaka-i câriye, faydalanılan ilim ve kendisi için duâ eden sâlih evlât."*[13] buyurulur.

Kurtubî: "Kur'an okumak da duâ manasındadır. Bu Kur'an okumak da, insana çocuğundan, arkadaşından, dost ve mü'minlerden sadakadır," der.

40. «Ve şüphesiz onun çalışması», insanın çalışması -ki o amelidir- **«görülecektir.»** Yani ona arzolunacak, kıyamet gününde sahifesi ve mizanı onun için açılacaktır. Birisine bir şey gösterirsen, ona arzetmiş olursun.

41. «Sonra onun karşılığı tam olarak verilecektir.» İnsan çalışmasının yani amelinin karşılığını hayırsa hayır, şerse şer tam olarak alacaktır.

13- Hadisi Müslim, Tirmizî, Ebû Davud ve Nesâî rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/180.

وَأَنَّ

إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنتَهَىٰ ﴿٤٢﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿٤٣﴾ وَأَنَّهُ
هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿٤٤﴾ وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ
﴿٤٥﴾ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾ وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشْأَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٤٧﴾ وَأَنَّهُ
هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴿٤٨﴾ وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرَىٰ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّهُ أَهْلَكَ
عَادًا الْأُولَىٰ ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَ فَمَا أَبْقَىٰ ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ
كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَىٰ ﴿٥٢﴾ وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَهْوَىٰ ﴿٥٣﴾
فَغَشَّاهَا مَا غَشَّىٰ ﴿٥٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ﴿٥٥﴾

42. Şüphesiz en son varış ancak Rabbinedir.

43. Ve şüphesiz güldüren de, ağlatan da O'dur.

44. Öldüren de, dirilten de O'dur.

45-46. Şüphesiz O, (rahme) atıldığı zaman nutfeden, erkek ve dişi iki çifti yarattı.

47. Şüphesiz tekrar diriltmek de O'na aittir.

48. Doğrusu ihtiyaçtan kurtaran da, sermaye sahibi yapan da O'dur.

49. Şüphesiz Şi'ra (yıldızı) nın Rabbi de O'dur.

50. Önceki Âd kavmini de O helâk etti.

51. Semûd'u da (helâk etti) ve geride bir şey bırakmadı.

52. Daha önceden çok zalim ve çok azgın olan Nuh kavmini de (helâk etti).

53. Altı üstüne gelen kasabaları da yere batırdı.

54. Onlara yapacağını yaptı.

55. Artık Rabbinin nimetlerinden hangisi hakkında şüphe edersin?

42. «Şüphesiz en son varış» yani yaratıkların ölümden sonra dönüp varacakları yerin sonu başkasına değil **«ancak Rabbinedir.»** Amelleri sebebiyle onlara karşılık verecektir. Gerçekte hem başlangıçta, hem de sonuçta yaratıkların varacağı son Allah'tır. *"Dikkat edin bütün işler sonunda Allah'a döner."* (Şûrâ: 53) âyeti buna işaret etmektedir. Çünkü O'ndan başka ilâh yoktur.

43. «Ve şüphesiz güldüren de, ağlatan da» sadece **«O'dur.»** *"Dahk"*; sevinçten yüzün yayılması, dişlerin açılmasıdır. Gülme esnasında dişler göründüğü için ön dişlere *"davâhık"* denilir. Ağlamak anlamına gelen *"bükâ"* da, iç yanması ve kederden yaş akmasıdır. Mana şudur: Allah insandaki ağlama ve gülme kuvvetlerini yarattı. Gülüş ve ağlayış ondan kaynaklanır ama insan bu gücün mahiyetini bilmez. Ya da ağlamak ve gülmek, sevinç ve kederden kinayedir. Sanki "O sevindirdi ve üzdü," denilmiştir. Çünkü sevinç gülmeyi, keder de ağlamayı celbeder.

Hz. Ömer'e: "Rasûlüllah'ın ashabı ağlar mıydı?" diye sordular. "Evet, Allah ve iman onların gönüllerinde sabit dağlardan daha köklüdür," karşılığını verdi.

Simâk b. Harb'ın şöyle dediği rivayet edildi: Cabir b. Semure'ye: "Sen Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte oturur muydun?" dedim. "Evet, sahabîleri onunla otururlar, şiir söylerler, cahiliye dönemine ait şeyleri hatırlarlar ve güllerlerdi. Onlar güldüğünde Hz. Peygamber de onlarla birlikte gülümserdi," diye cevap verdi.

44. «Öldüren de, dirilten de O'dur.» Ne yaratma, ne de kazanma (kesb) olarak öldürmeye ve diriltmeye O'ndan başka kimsenin gücü yetmez. Kâtilin ölümdeki etkisi, bünyeyi bozmak ve bitişik olanı (ruhu bedenden)

ayırmaktır. Katil halinde ölüm âdet üzere Allah'ın fiili ile hasıl olur. Kula ait olanı kesbî olarak bünyeyi bozmaktır, öldürmek değil.

Ben fakir derim ki: Âyette öldürmek, fasılaya uygun olsun diye diriltmekten önce zikredildi. Ayrıca nutfe canlıdan ve kalbin ölümü hayatından öncedir. Çünkü bedenin ölümü kabirdeki hayatından öncedir. Yine çünkü öldürmeyi önce anmakta, muhatapları uyarmak için kahrın eserini ta'cîl vardır. Aynı şekilde yokluk, varlıktan öncedir. Varlığın sonucu ve dönüşü yokluktur. Dolayısıyla iki ölüm arasındaki hayata ve iki yokluk arasındaki varlığa aldanmamak gerekir. Muvaffak kılan Allah'tır.

45-46. «Şüphesiz O, (rahme) atıldığı zaman...» *"Atıldığı zaman"* anlamına da kullanılan *"izâ tümnâ"* kelimesi, aslında kendisinde çocuk takdir edildiği zaman manasınadır. Çünkü her menî, çocuk olmaz. **«Nutfeden, erkek ve dişi»** *"nutfe"*, saf sudur. *Müfredât*'ta belirtildiğine göre o, erkek suyu anlamında kullanılır. **«İki çifti yarattı.»** Bazı tefsirlerde, iki çifti her canlıdan yarattı diye izah edilmiştir. Nitekim her canlı nutfeden yaratılmaz, bazısı yelden yaratılmıştır. Kuş buna örnektir. Çünkü kendisinden tavuğun yaratıldığı yumurta, horozun yelinden yaratılmıştır.

47. «Şüphesiz tekrar diriltmek de O'na» yani Allah'a **«aittir.»** Bu, vadine vefanın gereği, öldükten sonraki diriltmektir. Yoksa, kişiye borç olduğu anlamına gelen *"alâ"* kelimesinin akla getirdiği gibi diriltmek, Allah'a vacip değildir. Bu ifade açıklamaktadır ki ilâhî hikmet, ceza ve mükâfat vermek ve mü'minlerin lâyık oldukları kemâlâta kademe kademe ulaşmaları için şeklî olan ikinci doğuşu gerektirmiştir. Eğer Allah Teâlâ mü'minlerin yaptıkları iyiliklerin karşılığını bu dünyada vermek isteseydi onun bir tek ecrine bile dünya dar gelirdi. Geriye kalanların ne olacağını sanıyorsun?

48. «Doğrusu ihtiyaçtan kurtaran da,» insanlara mallarla ihtiyaçsızlığı veren de, **«sermaye sahibi yapan da»** kazanç veren yani sermaye yapılan ve biriktirileni veren de **«O'dur.»** Bir darb-ı meselde: "Kötü köpekten sermaye (damızlık) yapıp yavru edinme," denilmiştir.

Bazı âlimler âyetle ilgili olarak şöyle demişlerdir: "İnsanlara yeterince mal vererek başkalarına muhtaç durumda bırakmadı, ayrıca yetecek miktardan fazla olarak biriktirip sermaye yapacaklarını da verdi."

Dahhâk ise: "Altın, gümüş, kumaş ve mesken vererek zengin kıldı; deve, sığır, koyun ve hayvanlar vererek sermaye sahibi yaptı. *"Eğnâ"* dan sonra

"*ekná*" nın yani deve, sığır koyun gibi mallara işaret eden kelimenin zikredilmesi o malların şeref ve üstünlüklerinden dolayıdır. Ya da "*ekná*" nın manası, "*erdâ*" yani razı etti demektir," demiştir.

49. «Şüphesiz» onların mâbudları olan **«Şi'ra (yıldızı) nın Rabbi de O'dur.»** "*Şi'râ*", Cevzâ yıldızının arkasında ışık saçan bir yıldızdır. O yıldıza Abûr da denilir. Gumeysâ yıldızından daha parlaktır. Huzâa kabilesi Şi'râ'ya tapardı. Onlara bu inancı ilk yerleştiren, ileri gelenlerinden Ebû Kebse adındaki adam olmuştur. Bu şahıs kavmine: "Tüm yıldızlar gökyüzünü enine kateder-ler. Bu ise uzunlamasına katediyor. Onun gibi başka hiçbir şey yok," dedi. Huzâa da o yıldıza ibadet etmeye başladı.

Ebû Kebşe putlara ibadet konusunda Kureyş'e muhalefet etti. Bu yüzden Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e İbnü Ebî Kebşe (Ebû Kebşe'nin oğlu) adını takmışlardı. Her ne kadar Rasûlüllah'ın nesebi bu şahsa varıyorsa da, onların maksatları nesep bağı değildi. Ebû Kebşe, Hz. Peygamber'in anne tarafından dedelerinden birisi idi. Fakat Kureyşliler, Rasûlüllah'ın putlara ibadet etmeyip yeni bir din ihdası konusunda Ebû Kebşe gibi davrandığını kastediyorlardı. Rasûlüllah putlara ibadeti terkte Kureyş'e muhalefet ettiği gibi, Şi'râ'ya tapmamakta da Ebû Kebşe'ye muhalefet etmiştir.

50. «Önceki Âd kavmini de O helâk etti.» Onlar Hûd (a.s.)'un kavmidir. Onlar dondurucu bir rüzgârla helâk edildiler. Sonraki Âd ise İrem'dir. Diğer bir görüşe göre öncekiler, önce helâk olanlardır. Çünkü Nûh kavminden sonra ilk helâk olan millet onlardır. Âd'dan murad, Nûh'un oğlu Sâm'ın oğlu Avs'ın oğlu İrem'in oğlu Âd'a nispet edilenlerin tümüdür. Onların "*öncekiler*" diye nitelenmeleri, sonraki Âd'lıları hükmün dışında tukmak için değildir. Onların Nûh kavminden sonra diğer milletlerden daha önceki bir zamanda helâk olmalarından dolayıdır.

Tekmile'de şöyle denilmektedir: "Âd'ın, öncekiler diye nitelenmesi, onların ikincilerinin de varlığını gösterir. Öncekiler, İrem'in oğlu Âd yani Hûd kavmidir. İkincisi ise onların oğullarından gelenlerdir ki o, Hz. Musa'nın Erîha'da savaştıklarıdır. Bunlar, Muaviye'nin kızı Huzeyle'nin neslindendir. Huzeyle: Ömer, Amr, Âmir ve Atîd adlarındaki dört oğlu ile birlikte Âd kavminden kurtuldu. Huzeyle *Amâlîk*'tendir."

51. «Semûd'u da (helâk etti.)» Semûd, Sâlih (a.s.)'in kavmidir. Allah onları korkunç bir gürültü ile helâk etmiştir. **«Ve geride bir şey bırakmadı.»** Yani iki gruptan hiç kimseyi bırakmadı. Âyetten murat edilen mananın: "On-

ların ikisine de merhamet etmedi," olması caizdir. Onlar gazap ehli oldukları için onlara merhamet etmemiştir. Allah'ın rahmeti, kahr ehline değil, lütuf ehlinedir.

52. «Daha önceden» Âd ve Semûd'un helâkinden önce peygamberlerine karşı daha **«çok zalim ve»** iki gruptan daha **«çok azgın olan Nuh kavmini de (helâk etti.)»** Çünkü onlar Hz. Nûh'a eziyet ederler ve insanları ondan uzaklaştırırlardı. Çocuklarını onu dinlemekten menederler ve onu döverlerdi. O kadar ki Hz. Nûh hareketsiz kalırdı. Onun daveti bin seneye yakın bir süre etkisiz kaldı, kendisine ancak az bir grup iman etti.

53. «Altı üstüne gelen kasabaları da yere batırdı.» Bunlar Lût (a.s.)'un kavmine ait köylerdir. O köyler üzerindeki halkla birlikte yerle bir olmuşlardır. *"Yere batırdı"* diye ifade ettiğimiz *"ehvâ"* kelimesinden murad edilen şudur: Allah Teâlâ onları Cebrâil'in kanadında gökyüzüne çıkardıktan sonra tepetakla yere çaktı. Zeccâc bu cümlenin "Cehenneme attı" anlamına geldiğini söyler.

54. «Onlara» çeşitli azaplardan **«yapacağını yaptı.»** Bu âyette kâfirleri korkutma vardır. *"Yaptı"* diye terceme ettiğmiz *"ğaşşâ"* kelimesi aslında "giydirdi, kapladı" manasınadır. Yani Allah o kasabalara, işaretli sıra sıra taşlar gibi azaplardan giydireceğini giydirdi.

55. «Artık Rabbinin nimetlerinden hangisi hakkında şüphe edersin?» *"Şüphe etmek"* diye terceme edilen *"mümârât"* aslında, hakkında şüphe edilen bir konuda tartışmak demektir. Bu hitap Hz. Peygamber'edir. Ama başkalarına tarîz ve teşvik kabilindendir. Bu *"...Eğer Allah'a ortak koşarsan, amelin mutlaka boşa gider..."* (Zümer: 65) âyetindeki hitaba benzer. Yahut da hitap her bir şahsadır.

Sayılanların bazıları ceza olmakla birlikte hepsi nimet olarak değerlendirilmiştir. Çünkü bunlar, mü'minlere ve peygamberlere yardım ve onlar için intikam olmaları hasebiyle bir bakıma nimettirler. Bunlarda, ibret alanlar için öğütler ve ibretler vardır. Âyetten kastedilen şudur: Ey Muhammed! Bu anılanları bilince artık Rabbinin nimetlerinden hangisinin Allah katından olmadığında veya nimet oluşunda şüphe edersin. Daha önce yaşayan peygamber kardeşlerine ve onların dostlarına yardım ettiğim, düşmanlarını da helâk ettiğim gibi, sana da aynısını yaparım. O halde bu kavmin, büyüklenme, inat ve küfürde ısrarları hususunda gördüklerinden dolayı gönlünde bir darlık ve sıkıntı olmasın.

هَٰذَا نَذِيرٌ
مِّنَ النُّذُرِ الْأُولَىٰ ﴿٥٦﴾ أَزِفَتِ الْآزِفَةُ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ
كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ أَفَمِنْ هَٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ
وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

56. İşte bu da önceki uyarıcılardan bir uyarıcıdır.

57. Yaklaşan (kıyamet) yaklaştı.

58. Onu Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur.

59. Şimdi siz bu söze mi şaşıyorsunuz?

60. Gülüyorsunuz, ağlamıyorsunuz.

61. Kibirlenip oyuna dalmaktasınız.

62. Haydi Allah'a secde edip, O'na ibadet ediniz.

56. «İşte bu da önceki uyarıcılardan bir uyarıcıdır.» Âyetteki *"Bu"* kelimesi, ya Kur'an'a işarettir; "Bu görüp durduğunuz Kur'an, sizin akıbetlerini işittiğiniz önceki korkutmalar kabilinden bir korkutmadır," anlamındadır. Yahut da Hz. Peygamber'e işarettir. "*Nezîr*" kelimesi korkutucu, uyarıcı anlamınadır. O zaman mana: "Bu Rasûl önceki uyarıcılar cinsinden bir uyarıcıdır" olur. Ancak bu durumda bir gramer sorunu ortaya çıkmaktadır. Akıl sahiplerine sıfat olarak "*ûlâ*" değil, "evvelîn" gelmeli idi. Bu sorun, "*ûlâ*" kelimesinin, âyetlerin sonlarına uygun olsun diye böyle gelmiştir, diyerek çözümlenebilir. Sen onların korkutulan kavimlerinin âkıbetlerini biliyorsun.

57. «Yaklaşan (kıyamet) yaklaştı.» Bu cümlenin, anılan şeylerin sonunda getirilmesi, o müşriklerin asıl azabının, dünyada cezalandırılmış bile olsalar, Rasûlüllah'ı tazîm için kıyamete bırakıldığını hissettirmektedir.

Âyette geçen "*ezif*", kıyamet vaktinin yakınlığından dolayı vakit darlığı anlamınadır. Bu yüzden kıyâmet, saat diye ifadelendirilmiştir. Buna göre âyetin manası: "*Kıyamet yaklaştı.*" (Kamer: 1) âyetiyle yakınlıkla nitelenen kıyamet yaklaşmıştır.

58. «Onu Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur.» Onu açığa çıkaracak yani takdir edilen vakitte vukûunu önleyecek ve izale edecek Allah'tan başka hiçbir kimse yoktur. Yahut da şu anda onu tehir edecek, açacak Allah'tan başka kimse yoktur. Çünkü onu geciktirecek O'dur. Yani şu anda gelse onu vaktine reddedecek Allah'tan başkası yoktur. "*Keşf*" izale yani giderme, yok etme, ortadan kaldırma manasındadır. Ama tümüyle izale değil, vaktine tehir etmek suretiyle izaledir.

Âyetin manası ile ilgili bir başka görüş de şudur: "Onun vaktini Allah'tan başka bilen yoktur." Çünkü bir şeyin hakikatinin bilinmesine "*keşf*" denilir. Yahut da "kıyametin ne zaman kopacağını açıklayan" demektir. Nitekim bir âyette "*Onun (kıyametin) vaktini O'ndan başkası açıklayamaz...*" (A'râf: 187) buyurulmaktadır.

59. «Şimdi siz» inkâr ederek **«bu söze mi şaşıyorsunuz?»**

Râğıb "Aceb ve teaccüb, bir şeyi bilmemesi sebebiyle insana arız olan şeydir. Bu yüzden hikmet sahiplerinden biri, aceb (taaccüb), sebebi bilinmeyen şeydir," demiştir.

60. Alaya en uzak şey olmasına rağmen, alay ederek **«gülüyorsunuz,»** Râğıb bu âyette *"gülmek"* anlamına gelen fiilin, alay için istiare yoluyla kullanıldığını söyler.

Aşırı gittiğinize üzülüp, anılan ümmetlerin başına gelenlerin sizin de başınıza gelmesinden korkup **«ağlamıyorsunuz.»**

Rivayete göre, bu âyet indikten sonra Hz. Peygamber'in güldüğü hiç görülmemiştir.

Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine göre bu âyet inince suffe ehli ağlamaya başladı. Öyle ki göz yaşları yanaklarına aktı. Rasûlüllah onların iniltilerini duyunca, onlarla birlikte o da ağladı. Onun ağlamasına biz de ağladık. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Allah korkusundan dolayı ağlayan cehenneme girmez. Allah'a isyanda ısrar eden, cennete girmez. Eğer siz günah işlemezseniz Allah günah işleyecek bir kavim getirir, sonra da onları ba-*

gışlar," buyurdu.

Rivayet edildi ki Rasûlüllah (s.a.v.)'a yanındaki bir adam ağlarken Cebrâil indi ve: "*Bu kim?*" dedi. Rasûlüllah "*Filan*" dedi. Cebrâil: "*Biz insanoğlunun tüm amellerini tartarız, ağlaması hariç. Çünkü Allah Teâlâ gözyaşıyla cehennem ateşinden deryaları söndürür,*" dedi.

Bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: "*Şüphesiz bu Kur'an hüzünle nazil olmuştur. Onu okuduğunuzda ağlayınız, ağlamazsanız ağlar gibi görünün.*"

61. «Kibirlenip oyuna dalmaktasınız.» Deve yürürken başını kaldırdığı zaman "semede'l-baîru" denilir.

Râğıb: "*Sâmid*, oynayan, başını kaldıran demektir," der. Yahut maksat, insanları Kur'an'ı dinlemekten alıkoymak için şarkı söylerler, demektir. Himyer dilinde şarkıya "*semûd*" denilmesi bu manayı akla getirmektedir. Araplar Kur'an'ı duyduklarında onun dinlenmesini engellemek için şarkı ve oyunla karşı dururlardı. "*Sâmidûn*" kelimesinin huşû içerisinde olanlar, donup kalanlar anlamlarında olması da mümkündür. Çünkü "*semûd*" huşu ve donukluk anlamlarına da gelir.

62. «Haydi Allah'a secde edip, O'na ibadet ediniz.» Yani durum böyle olduğuna göre o Kur'an'ı indiren Allah'a secde ediniz. O'na kulluk ediniz. Yıldızlar ve putlar gibi faydası ve zararı dokunmayan cansız varlıklara tapınmadığınız gibi onlardan üstün olan meleğe ve insana da tapınmayınız.

Aynu'l-Meânî'de: Bu secde, 'namazda secde ediniz,' anlamına gelebilir. Ama doğrusu bunun müstakil secde oluşudur. O da tilâvet secdesidir" denilmektedir.

Burası, Ebû Hanife, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre secde mahallidir. Bu, aynı zamanda Hz. Ömer'in de görüşüdür. Çünkü Hz. Peygamber'in Necm sûresinde secde ettiği sahih rivayetlerdendir. Yani bu sûreyi Kureyşlilere okuduktan sonra secde etmiş, onunla birlikte mü'min müşrik, insan cin ne varsa herkes secde etmişlerdir. Nitekim bu daha önce de geçmişti.

İmam Mâlik ise, Zeyd b. Sabit'ten rivayet ettiği onun Hz. Peygamber'e Necm sûresini okuduğu ama secde etmediğini bildiren haberinden dolayı bu sûrede secdeyi kabul etmez.

Allah'ın yardımıyla Necm Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.

KAMER SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 55 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾ وَاِنْ يَرَوْا اٰيَةً يُعْرِضُوا وَ
يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا اَهْوَآءَهُمْ وَكُلُّ
اَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ ﴿٣﴾ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ مِنَ الْاَنْبَآءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾
حِكْمَةٌ بَالِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النُّذُرُ ﴿٥﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ
الدَّاعِ اِلٰى شَيْءٍ نُكُرٍ ﴿٦﴾ خُشَّعًا اَبْصَارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْاَجْدَاثِ
كَاَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ ﴿٧﴾ مُهْطِعِينَ اِلَى الدَّاعِ يَقُولُ
الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾

1. Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.

2. Onlar bir mûcize görürlerse yüzçevirirler ve: "(Bu), ardı arkası kesilmeyen bir büyüdür" derler.

3. Yalanladılar, kendi heveslerine uydular. Halbuki her iş âkıbetine ulaşacaktır.

4. Andolsun onlara vazgeçirecek nice önemli haberler gelmiştir.

5. Bu büyük bir hikmettir. Fakat uyarılar fayda vermiyor!

6. Çağıranın görülmemiş bir şeye çağırdığı gün sen de onlardan yüzçevir.

7. Sanki yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan bir halde kabirlerinden çıkarlar.

8. Davetçiye koşarak (gelirler.) Kâfirler: "Bu çetin bir gündür" derler.

1. «Kıyamet yaklaştı.» Âyet metninde geçen *"saat"* kelimesi, zaman bütününün parçalarından belli bir anın ismidir. Yüce Allah bu kelime ile Kıyameti ifade etmiştir. Bunu ya kıyamet günü hesaba çekilmenin çok hızlı olacağı nedeniyle kıyameti çok kısa bir zamana benzetmek için yapmıştır, ya da kıyamet dünyanın yaşadığı ömür saatinin en son anında kopacağı için veya kıyamet anının, içinde çok büyük olayların meydana geleceği çok kısa bir an olması sebebiyle veya daha önce açıklandığı üzere başka sebeplerle kıyameti saat kelimesiyle ifade etmiştir. Âyetin manası şudur: Kıyamet yaklaştı, kıyametin kopması ve vuku bulması anı yaklaştı. Çünkü dünyanın sadece az bir ömrü kalmıştır. *"Yaklaşma"* kelimesi, dünyanın ömrünün çoğunun gittiğini, geriye kalan az kısmının da, çoğunun geçip gittiği gibi kısa zamanda geçeceğini ifade etmektedir.

«**Ve ay yarıldı.**» Âyetteki *"yarılma"* fiilinin di-li geçmiş zamanla ifade edilmesi, ayın yarılmasının Rasûlüllah (s.a.v.) zamanında vuku bulduğunu ifade etmektedir. Huzeyfe (r.a.)'nin: *"ve kad inşakka'l-kamer""* şeklindeki kıraati de bunu göstermektedir. Buna göre âyetin manası şöyle olacaktır: Kıyamet yaklaştı. Onun yaklaştığına dair alâmetlerden biri olarak ayın yarılması da meydana geldi.

Bir gün Huzeyfe Medain'de insanlara hitabeder. Sözünün bir yerinde şöyle söyler: "Dikkat ediniz! Kıyamet yaklaştı, ay peygamberinizin zamanında yarıldı."

Huzeyfe b. el-Yeman (r.a.) tıpkı İbn Mesud (r.a.) gibi Rasûlüllah

(s.a.v.)'ın sırdaşı idi. Sahabelerin ekserisi ve onlardan sonra gelenler aynı görüşü benimsemişlerdir. Müfessirlerin ekserisi de bu görüşü almışlardır. "Yüce Allah'ın *'gök yarıldığı... zaman,'* (İnşikak: 1) âyetinde olduğu gibi ay da kıyamet günü yarılacaktır" şeklinde görüş beyan edenlerin sözlerine itibar olunamaz. Bu görüşü benimseyenlere göre âyet metninde ayın yarılmasının di-li geçmiş zamanla ifade edilmesi, ileride kıyamet günü yarılacağını ifade etmek için getirilmiştir. Ancak biz bu görüşe karşı diyoruz ki: Ayın yarılmasının iki kez vukubulmasıda mümkündür. Bir kez kıyametin yaklaştığına işaret olmak üzere Rasûlüllah (s.a.v.)'ın zamanında ve bir de kıyamet günü semanın yarıldığı zaman olması da mümkündür.

İbn Hacer'in *Fethu'l-Bârî* isimli eserinde şu satırları görmekteyiz: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın üzerinde hutbe okuduğu hurma kütüğünün, Rasûlüllah üzerinde hutbe okumayı terketti diye inlemesi ve ayın yarılması olaylarından her ikisi de müstefiz yani meşhur bir nakil ile bizlere kadar ulaşmıştır. Böyle bir nakil, hadis yollarına vakıf olan mütehassıs âlimler nezdinde kesinlik ifade eder. "

et-Tiybî der ki: "Ebu İshak ez-Zeccâc tefsirinde ayın yarılması konusunda on dokuz hadisi muttasıl senetle Rasûlüllah (s.a.v.)'a isnad eder."

Seyyid Şerif'in *el-Mevâkıf* şerhinde şu ifade yer alır: "Bu olay mütevatir bir olaydır. İbn Mesud ve diğerleri gibi sahabeden büyük bir topluluk rivayet etmiştir."

Bazı müfessirler olayı şöyle naklederler: "Kureyş'in ileri gelenlerinden bazıları bir araya gelirler ve Rasûlüllah (s.a.v.)'a derler ki: 'Eğer sözünde doğru isen bize ayı ikiye ayır.' Sonra Rasûlüllah (s.a.v.)'a, ayı ikiye ayırırsa iman edeceklerine söz verirler. O gece ayın on dördüncü gecesidir. Rasûlüllah (s.a.v.) parmağını yukarı kaldırır ve aya ortadan ikiye yarılmasını emreder. Derhal ay iki parçaya ayrılır. Bir yarısı ayın bulunduğu yerden kalkıp başka bir noktaya gider. Öbür yarısı eski yerinde kalır."

İbn Mesud (r.a.) der ki: "Ben Hira mağarasının bulunduğu Nur dağını ayın yarılmış iki yarısı arasında gözlerimle gördüm," Bu ifadeye göre, ayın yarılmış olan iki yarısının ikisi de yarılmadan önce bulunduğu yerden ayrılmışlar demektir.

Bazı âlimler ise derler ki: "Ayın bir yarısı doğuya ve diğer yarısı da batıya gitti. Ardından bütün dünya bir an karanlıkta kaldı. Sonra bir birinden ayrı-

lan yarı parçalar doğdular ve mûcizeden önceki halinde olduğu gibi se manın ortasında bir araya gelip bitiştiler. Bundan sonra Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Şahid olun, şahid olun."* İşte tam bu o esnada Kureyş'in kâfirleri Hz. Peygamberi kasdederek: "İbnu Ebî Kebşe sizi büyüledi" dediler. Aralarından birisi de şöyle söyledi: "Şüphesiz Muhammed sizin açınızdan ayı büyülemiş olsa bile bu sihiri ile bütün yeryüzü halkını büyülemiş olamaz. Çeşitli beldelerde Mekke'ye gelenlere ayı görmüşler mi sorunuz bakalım?"

Bu ifade -kolaylıkla anlaşıldığı gibi- bize gösteriyor ki, ayın ikiye yarılmış olarak görülmesi sadece Mekke halkına mahsus değildir. Tam tersine ayı o şekilde çevre bölge halkının tümü de görmüştür. Bu tesbitle bazı inançsızların "ay yarılmış olsaydı yeryüzünde yaşayan herkes bunu görür ve bilirdi. Sadece Mekke halkı görmüş olmazdı" yolundaki itirazları da reddolunmuş olur. Böyle bir itiraza ne, "ayın yarılmasını belli bir grup istemişti dolayısıyla söz konusu olayı sadece bunu teklif edenler görmüşlerdir" şeklinde; ne, "o esnada ay yeryüzünde bazı bölgelerin görebileceği fakat bazılarının göremeyeceği bir yörüngededir" biçiminde ve ne de, *"İnsânü'l-Uyûn'*da zikredildiği gibi, ayın yarılması geceye mahsus bir mûcizedir. Gecenin karanlığında insanların ekserisi uykuda iken cereyan etmiştir" biçimindeki cevap yerinde olamaz.

el-Es'iletü'l-Mukhame isimli eserde şöyle denilir: "Ayın yarılmasının bazılarınca görülürken bir kısım kimselerce görülmemesi bulut ya da başka bir sebepten dolayı pek uzak bir ihtimal değildir. Yani ayın yarılmış olması gerçektir. Fakat olayın bizlere naklinde gerek Arap, gerek Arap olmayan uzak ve yakın bütün bölgelerin halkı ortaklaşa aynı şeyi aktarmamışlardır. Olay tevâtür yolu ile nakledilmemiştir. Bu nedenle olayın üzerinde ihtilâflar meydana gelmiştir."

2. «Onlar» yani Kureyş, Yüce Allah'ın kudretini ve sevgilisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliginin doğruluğunu gösteren ayın yarılması ve benzeri mûcizelerinden herhangi **«bir mûcize görürlerse...»** Bu mûcizelerin mahiyetlerini ve yüceliklerini öğrenip de iman etmek için üzerinde derinden derine düşünmekten **«yüzçevirirler ve:»** Bu, Muhammed (s.a.v.)'in öteden beri getirip durduğu **«'ardı arkası kesilmeyen bir büyüdür'»,** öteki büyülerinden hemen hemen farksızdır **«derler.»** Peygamberlerin getirmiş oldukları şeylere mûcize denmesinin sebebi, insanların onların benzerini getirememeleridir.

3. «Yalanladılar, kendi heveslerine uydular. Halbuki her iş âkıbetine ulaşacaktır.» Yani onlar Rasûlüllah (s.a.v.)'ı yalanladılar, şeytanın kendilerine güzel gösterdiği şeye uydular. Oysa her iş belli bir âkıbete, sonuca ulaşacaktır.

4. «Andolsun onlara vazgeçirecek nice haberler gelmiştir.» Yani onlara bâtılda devam etmekten vazgeçmeleri için içinde öğütler olan şeyler gelmiştir.

5. «Bu büyük bir hikmettir, fakat uyarılar fayda vermiyor.» Yani bu Kur'an, beyan ve açıklamada zirveye ulaşmış bir hikmettir. Fakat uyarılar ve tehditler ne fayda verir?

6. «Çağıranın» hoş olmayan çok kötü **«görülmemiş bir şeye çağırdığı gün sen de onlardan yüzçevir.»**

7. «Sanki» etrafa **«yayılmış çekirge sürüsü gibi bakışları perişan bir halde kabirlerinden çıkarlar.»**

8. «Davetçiye koşarak» gelirler. **«Kâfirler: 'Bu çetin bir gündür' derler.»** Yani kâfirler davetçiye koşarak. "Bu gün çok çetin bir gündür," derler.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا
عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ
فَانْتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا
الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ ﴿١٢﴾ وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ
أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ﴿١٣﴾ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً لِمَنْ كَانَ كُفِرَ ﴿١٤﴾

وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَآ ءَايَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى
وَنُذُرِ ﴿١٦﴾

9. Onlardan önce Nuh'un kavmi de yalanladı. Kulumuzu yalanladılar. "Deli" dediler ve (Nuh) tebliğden alıkonuldu.

10. Bunun üzerine, Rabbine: "Ben yenik düştüm, yardım et" diyerek yalvardı.

11. Biz de göğün kapılarını kuvvetle akan bir su ile açtık.

12. Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık. Su takdir edilmiş bir iş için birleşti.

13. Onu tahtalardan yapılmış ve çivilerle çakılmış gemiye bindirdik.

14. (Gemi) gözlerimizin önünde, nankörlük edilmiş olana bir mükâfat olmak üzere akıp gidiyordu.

15. Andolsun ki onu bir ibret olarak bıraktık. İbret alan yok mudur?

16. Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?

9. «Onlardan önce Nuh'un kavmi de yalanladı.» Ey Muhammed, senin kavminden önce yalanlama işini Nuh'un kavmi yaptı. Yüce Allah'ın bu ifadesi, kendisine itaate sevkeden ve Rasûlüllah (s.a.v.)'a teselli veren bazı haberlerin sıralanmasına başlangıç mahiyetindedir.

Onlar **«kulumuzu»,** Nuh'u **«yalanladılar.»** Yüce Allah'ın bu ifadesi, âyetin başında belirtilen yalanlamayı tefsîr mahiyetinde açıklamaktadır. Her iki yerde de yalanlanan birdir. O da Nuh (a.s.)'dur. Yüce Allah'ın bu âyet-i kerimede Hz. Nuh'u kendi azameti ve büyüklüğünü ifade eden Arapça ifadesiyle *"na"*, Türkçesi ile *"bizim"* kelimesine isim tamlaması yaparak ve kulluk sıfatıyla birlikte zikretmesi onu yüceltmek, mertebesini yükseltmek ve kendisini yalanlayanları çirkin göstermek içindir.

Onun hakkında: «**'Deli'**» ya da yüzüne karşı, sen delisin **«dediler.»** Yani onlar sırf Hz. Nuh'u yalanlamakla kalmadılar, tam tersine aklını yitirmiş ve çıldırmış olduğunu ileri sürdüler. Bu hareket yalanlamada ileri gitmek ve mübalâğa etmektir. Çünkü yalancıların içinde insanın aklına uygun ve aklın kabul edecek olduğu şeyleri haber verenler vardır. Oysa deli sadece insan aklının kabul etmediği ve onaylamadığı şeyleri söyler.

«Ve (Nuh)» sövülmek, dövülmek, boğazı sıkılmak ve recmolunmakla tehdit edilmek gibi çeşitli eziyetlerle **«tebliğden alıkonuldu.»**

er-Râğıb der ki: "Âyette geçen *"uzducira"* kelimesinin manası kovuldu demektir. Bu kelimenin burada kullanılması yıkıl karşımdan, defol git gibi kovulan kimselere bağırdıkları gibi Hz. Nuh'a bağırmaları nedeniyledir."

Bazı âlimlere göre âyetteki bu kelime, onların Hz. Nuh'a söylemiş oldukları sözlerden birisidir. Buna göre mana şöyle olur: "O delidir. Kendisini cin çarpmış ve aldatmıştır. Yani kendisini cin çarpmış, üzerinde yapacağını yapmış, aklını gidermiş, kalbini çalmıştır."

Bu âyette, bâtıl yolu benimseyenlerin çokluğu, bid'atçıların, heva ve heveslerine uyanlarla azgınların baskın gelmesi nedeniyle, her hak davetçisinin kendisini mutlaka yalanlayanların olacağına işaret vardır. Ve bu yalanlama her çağda ve her zaman olacaktır.

10. «Bunun üzerine» Nuh'u kavmi davetten alıkoyup tebliğ çabasının üzerinden dokuz yüz elli sene geçtikten sonra **«Rabbine: 'Ben»** kavmime **«yenik düştüm,»** onlardan intikam alacak gücüm yoktur **«yardım et,'»** yani benim için onlardan intikam al **«diyerek yalvardı.»**

Rivayet olunduğuna göre, aralarından herhangi birisi Hz. Nuh ile karşı karşıya gelince onu bayıltana kadar boğazını sıkar, sonra ayılınca şöyle duâ ederdi: "Ey Allah'ım, kavmimi bağışla, çünkü onlar bilmiyorlar." Ancak Yüce Allah onların helâk edilmeleri için duâ etmesine izin verince Hz. Nuh duâ eder ve duâsı kabul buyrulur. Nitekim Yüce Allah Saffat sûresinde bu olayı: *"Andolsun ki, Nuh Bize duâ etmişti de, Biz de ne güzel icabet etmiştik."* (Saaffat: 75) biçiminde aktarmaktadır.

11. «Biz de göğün kapılarını», yollarını **«kuvvetle akan bir su ile açtık.»** Âyetin manası şudur: Biz de göğün kapılarını tıpkı su kırbasının ağzından suyun fışkırması gibi şiddetle fışkıran ve kırk gün süreyle hiç kesilmeyen

su ile açtık. Bu su kar gibi beyaz ve soğuk idi. Yüce Allah'ın bu ifadesi, yağmurun çokluğu ve şiddetle dökülmesini ifade etmek için bir temsildir.

12. «Yeryüzünde kaynaklar fışkırttık.» Yani bütün yeryüzünü sanki akan ve fışkıran pınarlarmış gibi yaptık. Yerin suyu tıpkı ateş gibi hararetli idi.

«Su» yani göğün ve yeryüzünün suyu **«takdir edilmiş bir iş için»** herhangi bir uygunsuzluk olmaksızın Yüce Allah'ın takdir ettiği hâl üzere olarak, ya da takdir edilmiş ve düzen verilmiş bir hâl üzere ki bu, gökten inecek suların yerden fışkıracak sular kadar olacağı yolunda takdir edilmesidir, ya da Yüce Allah'ın takdir ettiği bir iş için ki bu da Nuh kavminin tufan ile helâk edilmesi işidir. Bu son durumda âyette geçen *"alâ"* kelimesi sebep bildirmek için olur. İşte göğün ve yeryüzünün suyu takdir edilmiş olan bir iş için **«birleşti»** ve bu sular, yeryüzünde en yüksek dağ tepesinin seksen arşın üstüne çıktı.

Âyet metninde *"su"* kelimesinin tekil olarak kullanılması, "iki su" denilmemesi, göğün suyu ile yeryüzünü suyunun birbirine yaklaşma ve kıyı kıyıya gelme biçiminde değil, tam tersine birbirine tamamen karışmış olduğunu ifade etmek ve vurgulamak içindir.

13. «Onu» yani Nuh'u ve kendisiyle birlikte iman edenleri **«tahtalardan yapılmış ve çivilerle çakılmış gemiye bindirdik.»** Yani onu enli tahtalardan yapılmış gemiye bindirdik. Âyet metninde geçen *"elvah"* kelimesi, "levh" kelimesinin çoğuludur. İster kemikten, ister ağaçtan olsun her enli cisme levh denir. Öte yandan âyet metninde geçen *"düsür"* kelimesi, çiviler anlamına gelir. Bu kelime Arapçada "disar" kelimesinin çoğulu olup "desr" mastarından türemedir. "Desr" mastarı, "birisi birisini mızrakladı" cümlesinde olduğu gibi, şiddetle ve zorla itmek, anlamını ifade eder.

"Aynu'l-Meânî" isimli eserde şöyle söylenir: "Âyet metninde Nuh'un gemisinin tahtalardan yapılmış olduğu ifade edildikten sonra *"düsr"* kelimesinin eklenmesi ile mana şöyle olur: Geminin enli tahtaları o çivilerle tutturulmuştur, ya da o çiviler, herhangi bir çekiç yardımıyla çakılmıştır."[1]

1- Buna göre âyetin manası şöyle olur: Biz onu tahtalardan yapılmış ve tahtaların çivilerle tutturulmuş ya da tahtaları çivilerle çakılmış gemiye bindirdik. (Çeviren.)

14. Gemi **«gözlerimizin önünde,»** yani bizim korumamız altında olarak ki Arapların veda edip giden yolcuya: "Allah'ın gözü üzerinde olsun," yani Allah'a emanet ol demeleri de bu kabildendir. **«Nankörlük edilmiş olana bir mükâfat olmak üzere akıp gidiyordu.»** Yani âyette zikredilen geminin akıp gitmesi olayını, Nuh (a.s.)'a sevap ve mükâfat olsun diye yaptık. Çünkü o, kavminin nankörlük etmiş olduğu bir nimetti. Zira her peygamber Yüce Allah'ın katından ümmetine nimet ve rahmettir. Nuh (a.s.)'da nankörlük edilmiş bir nimet oluyordu.

15. «Andolsun ki onu» yani Nuh'un gemisini, kendisiyle ilgili olayları öğrenen kimsenin ibret alacağı **«bir ibret olarak bıraktık.»**

Katâde der ki: "Yüce Allah, Nuh'un gemisini Arap yarımadası beldelerinden Bâkırdâ [2] isimli beldede demirlemiştir. Bazıları Nuh'un gemisinin uzun seneler Cudi dağında kaldığını hatta bu ümmetin ilk nesillerinin onu gördüğünü, söylerler. Nuh'un gemisinden sonra yapılmış nice gemiler vardır ki artık birer kül olmuşlardır."

Ebulleys'in tefsirinde şu satırları okumaktayız: "Bazıları demişlerdir ki: Nuh'un gemisi Rasûlüllah (s.a.v.)'ın peygamber olarak gönderilmesine yakın zamana kadar o dağın üzerinde mevcuttu. Şöyle diyenler de olmuştur: Nuh'un gemisinden bir tahta parçası kalmış ve bu parça şu anda Kâbe'de bulunmaktadır. Söz konusu parça bir Hint çınarı olup yere dikilmiş ve kırk senede büyüyüp gelişmiştir. Sonra kesilmiş bir kenara atılmış ve kırk senede kurumuştur. Bazıları ise şunu eklerler: Nuh'un gemisinin bazı parçaları günümüze kadar Cudi dağında mevcuttur. Nuh (a.s.) marangozdu. Cebrâil kendisine gelmiş ve kendisine gemi yapmayı öğretmiştir."

Bu gerçek delil ve âyetlerden **«ibret alan»,** böylece Yüce Allah'tan korkup günahı terkeden **«yok mudur?»**

Âyet metninde geçen *"müddekir"* kelimesinin aslı zikir mastarından türetilmiş olarak müfteil ölçüsünde "müztekirdir." Sonra kelimedeki zal harfi, ta harfine katılmış, ardından da şeddeli dal harfine dönüşmüştür.

16. «Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?» Gördünüz mü? Bu soru Yüce Allah'ın azabının ve uyarılarının büyük olduğunu anlatmak ve hayret uyandırmak içindir. Buna göre anlam şöyle olur: Yüce Allah'ın azabı ve uyarıları o kadar korkunç bir biçimdedir ki bunu anlatmak mümkün değildir.

2- Bkz. Belâzûrî, *Mu'cemü'l-Büldan*, 1/327.

Âyet metninde geçen *"nüzur"* kelimesi "nezîr" kelimesinin çoğulu olup manası, uyarı demektir. Aslında kelime benim uyarılarım anlamındadır, ben kelimesini ifade eden ya harfi esre ile yetinilerek ve azap kelimesinin sonunda bulunduğu için getirilmemiştir.

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٧﴾

17. Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?

17. «Andolsun Biz Kur'an'ı...» Bu cümle, yemin ifade eden bir cümledir. Bu surede geçen her dört kıssanın sonunda tekrar edilmektedir. Bununla her bir kıssanın kendisiyle öğüt alınması gerektiği hususunda bağımsız ve günahlardan vazgeçme noktasında yeterli olduğunu vurgulamak içindir. Bununla birlikte bu kıssalardan hiç birinden ibret alınmamıştır.

«Öğüt alınsın diye» yani öğüt alınsın, nasihat alınsın diye **«kolaylaştırdık.»** Yani andolsun Biz bu Kur'an'ı senin kavmine onların kendi konuştukları dilleriyle indirmek suretiyle kolaylaştırdık. Nitekim Yüce Allah, aynı gerçeği: *"Biz onu (Kur'an'ı) senin dilinle kolaylaştırdık ki, düşünüp ibret alsınlar."* (Duhan: 58) âyetinde de vurgulamaktadır. Yani Biz onları çeşitli ibretler ve öğüt verici olaylarla bilgilendirdik. O ibretlerin içinde vaadlerimizi ve tehditlerimizi açıkladık.

Hasan Basrî, Rasûlüllah (s.a.v.)'dan naklediyor: *"Yüce Allah'ın 'Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık' âyet-i kerimesi olmasaydı insanların dili onu okumaya dönmezdi."*

«Öğüt alan yok mudur?» Bu soru, öğüt alanın bulunmadığını ve olmadığını en açık ve en net biçimde ifade etmektedir. Çünkü bu ifade gösteriyor ki, soruyu soran Yüce Allah'a "evet" diyebilecek hiç kimse yoktur.

Abdullah İbn Mes'ud (r.a.) rivayet ediyor: Rasûlüllah (s.a.v.)'a *"Öğüt alan yok mudur?"* âyetindeki *"Müddekir"* kelimesini *"müzzekir"* şeklinde okudum. Bunu duyan Rasûlüllah (s.a.v.) *"fe-hel min müddekir"* şeklinde okudu.

Burhanu'l-Kur'an isimli eserde şu ifadeleri görüyoruz: "Nuh, Âd, Semûd, Lût kıssalarının *"Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?"* (Kamer: 16,18,21,30) ifadesiyle bitirilmesi, her bir kıssada korkutma, uyarı ve onların başına gelen belâlar olduğu içindir. Bu sebeple Kur'an'ı ezberleyen ve okuyan, bundan ibret alır ve başklarına da nasihatta bulunur."

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾ تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ
أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾
وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾

18. Âd yalanladı, Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?

19. Biz onların üstüne, uğursuzluğu devamlı bir günde, dondurucu bir rüzgâr gönderdik.

20. O, insanları sökülmüş hurma kütükleri gibi söküp yere seriyordu.

21. Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?

22. Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?

18. «**Âd**» yani Hûd (a.s.)'un kavmi, Hûd peygamberi «**yalanladı.**» Yüce Allah burada kısa ifade etmek ve gördükleri azaptaki sakınma unsurunu açıklamak için onların ne şekilde yalanladıklarını ele almamıştır.

«**Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?**» Bu soru, azabının ve uyarılarının ne olduğunu beyan etmeden önce dinleyenlerin dikkatlerini çekmek ve kulak vermelerini sağlamak içindir. Yoksa daha önce ve daha sonra olduğu gibi, o azabın beyanından sonra onların içine düştükleri durumdan dinleyeni

korkutmak ve o durumun korkunçluğunu ifade etmek ve onları hayrete düşürmek için değildir. Sanki şöyle söylenmektedir: Âd kavmi yalanladı, siz Benim azabımı ve onlara uyarılarımın nasıl olduğunu duydunuz mu? Ya da duyunuz. Âyet metninde geçen *"nüzr"* kelimesi *"nezir"* kelimesinin çoğulu olup uyarı anlamınadır.

19. «Biz onların üstüne, uğursuzluğu...» Âyet metninde geçen *"nahs"* kelimesi, uğurlu olmak anlamındaki *"sa'd"* kelimesinin zıddı olup uğursuzluk demektir. **«Devamlı bir günde...»** Burada geçen *"müstemir"* yani *"devamlı"* kelimesi, daha önce geçen gün kelimesinin sıfatı olabildiği gibi uğursuzluk kelimesinin de sıfatı olabilir. Yani uğursuzluğu devamlı ya da ebediyyen süren günde demektir. **«Dondurucu bir rüzgâr gönderdik.»** Bu cümle, Yüce Allah'ın, az önce kısaca ifade ettiği şeyi, şimdi açıklamak üzere getirilmiş olan bir cümledir. Âyet metninde geçen *"sarsar"* kelimesi, "sır" kelimesinden türemedir ki manası soğuk demektir. Ya da bu kelime "sarra, elbabu ve'l-kalemu", yani kapı ve kalem ses çıkardı cümlesinde olduğu gibi ses çıkarma fiilinden türemedir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Biz onların üzerine soğuk bir rüzgâr ya da şiddetli ses çıkaran fırtına gönderdik ve onlara musallat ettik demektir. Bu rüzgâr batı rüzgârıdır ki bunun ayrıntıları Fussilet suresinde ve başka sûrelerde geçmişti.

20. «O» rüzgâr, **«insanları sökülmüş hurma kütükleri gibi söküp yere seriyordu.»** Rivayet olunduğuna göre Âd kavmi bu rüzgârdan korunmak için vadilere, kanallara girerler, birbirlerine sımsıkı yapışırlardı fakat rüzgâr onları sığındıkları oralardan çekip söker ve cansız yere sererdi. Mukâtil'in ifadesine göre rüzgâr onların ruhlarını cesetlerinden çeker alırdı.

es-Süheylî der ki: "Bu rüzgâr, mağaraya ya da ine sığınmış olan Âd kavminden bir tek ferdin sağ kalmaması için yedi gece sekiz gün devam etmiştir. Ve sonunda herhangi bir yere sığınmamış, dışarıda kalanların tamamını helâk ettiği gibi, evlerine sığınmış olanları evlerinden çekip almış, ya da evlerini başlarına geçirmiştir. Mağaralara ve inlerde sığınmış olanları da aç ve susuz kalmaya mecbur bırakarak helâk etmiştir. Bu nedenle Yüce Allah: *"Şimdi onlardan arda kalan bir şey görüyor musun?"* (Hâkka: 8) buyurmaktadır. Yani bu sekiz günden sonra onlardan arda kalan herhangi bir kimse görmen mümkün müdür?"

Yüce Allah'ın bu âyette *"sökülmüş hurma kütükleri gibi söküp yere seriyordu"* ifadesiyle belirtmek istediği şudur: Yerin dibine doğru kök salan

hurma ağacı nasıl köküyle ordan sökülüyorsa işte Âd kavmi de aynı şekilde söküldüler. Artık kendilerinden bir iz de, bir harab olmuş bir eser de kalmamıştır. Buna göre âyetin manası: "O rüzgâr insanları kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi söküp yere seriyordu" demek olur.

Bazı âlimlere göre Âd kavmi, dalları olmayan hurma kütüklerine benzetilmişlerdir. Çünkü rüzgâr o ağaçların başlarını koparmış ve geriye başsız cesetler ve cüsseler kalmıştır.

Başka bazı âlimlere göre rüzgâr, Âd kavmini sökmüş, tepelerinin üstüne yere çalmış, omuzları üstüne baş aşağıya yere dikmiş, başları vücutlarından kopmuştur.

Âyet-i kerimede Âd kavminin kökünden sökülmüş hurma kütüklerine benzetilmesi, onların kuvvetlerine ve yeryüzüne nasıl da sımsıkı yapıştıklarına işarettir. Sanki onlar güçlü kuvvetli ve iriyarı olmaları nedeniyle ayaklarını, yere dikip batırmakta, böylece esen rüzgâra karşı mukavemet etmeye çalışmaktadırlar. Sonra söz konusu rüzgâr onları yere yıktığı zaman sanki, kökünden sökülmüş hurma kütüklerini sökmüş gibi olmuştur.

Ebu'l-Leys der ki: "Rüzgâr onları yere çaldı, kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi yüzleri üstüne yere serdi. Yüce Allah, onları boyları uzun oldukları için düşmüş ve yere yıkılmış hurma kütüğüne benzetmiştir."

Mukâtil'e göre, Âd kavminin her bir ferdinin boyu on iki arşın idi. el-Kelbî'nin rivayetine göre her bir ferdin boyu yetmiş arşın idi.

Hûd (a.s.), kendilerine bir rüzgârın geleceğinden söz edince onu alaya almışlar ve boş bir araziye çıkarak ayaklarıyla yere vurmuşlar, ayaklarını dizkapaklarının yakınına kadar yere gömmüşler ve demişlerdir ki: "O rüzgâra söyle bizi burdan söküp kaldırsın." Sonra rüzgâr gelmiş, yerin altından girerek iki kişiyi birden havaya kaldırmış, sonra birini diğerine çarpmış, ardından her ikisini birden yere çalmıştır. Kalanlar ise, sıra kendilerine gelinceye kadar rüzgârın havaya kaldırdığı o iki kişiye bakakalmışlardır. Sonra sıra kendilerine de gelmiş, aynı âkibete uğramışlar rüzgâr onların hepsinin üzerine kum ve toprak atmış ve toprağın altından iniltileri duyulmaya başlanmıştır.

21. «Benim azabım ve uyarılarım nasılmış?» Bu âyet, Yüce Allah'ın azabını ve uyarılarını açıklandıktan sonra onlardan korkutma ve dinleyenleri hayrete salma ifade etmektedir. Burada Ebûssuud tefsirinde ifade olunduğu

gibi tekrar şaibesi yoktur.

Burhanu'l-Kur'an isimli eserde şu ifadeyi görmekteyiz: "Yüce Allah Âd kavminin kıssasında: *"Benim azabım ve uyarılarım nasılmış? (Gördünüz mü?)"* ifadesini iki kez tekrar etmiştir. Çünkü bunlardan birincisi dünyada görülmüş ve cereyan etmiş, ikincisi de âhirette cereyan edecektir. Nitekim bu kıssa hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Bundan dolayı Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o uğuruz günlerde soğuk bir rüzgâr gönderdik, âhiret azabı elbette daha çok rüsvay edicidir, onlara yardım da edilmez."* (Fussilet: 16).

Bazı âlimlere göre, bu kıssanın başında ve sonunda tekrarlanan *"Benim azabım ve uyarılarım nasılmış (gördünüz mü?)"* ifadesinden birincisi, onlar helâk olmadan önce uyarılmaları amacıyla; ikincisi de, onların helâkinden sonra başkalarının uyarılması gayesiyle getirilmiştir.

22. «Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?» Bu âyet hakkında söylenilecek olan şeyler daha önce on yedinci âyette ifade edilenlerin aynısıdır.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ

بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوٓا۟ أَبَشَرًا مِّنَّا وَٰحِدًا نَّتَّبِعُهُۥٓ إِنَّآ إِذًا لَّفِى ضَلَٰلٍ
وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ ءَأُلْقِىَ ٱلذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنۢ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ ﴿٢٥﴾
سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ ٱلْكَذَّابُ ٱلْأَشِرُ ﴿٢٦﴾ إِنَّا مُرْسِلُوا۟ ٱلنَّاقَةِ فِتْنَةً
لَّهُمْ فَٱرْتَقِبْهُمْ وَٱصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾ وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ ٱلْمَآءَ قِسْمَةٌۢ بَيْنَهُمْ
كُلُّ شِرْبٍ مُّحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا۟ صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ
﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً

وَاحِدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ
لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٣٢﴾

23. Semûd uyarıcıları yalanladı.

24. Onlar şöyle demişlerdi: "Aramızdan bir insana mı uyacağız? O takdirde biz sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz.

25. Zikir aramızda ona mı verildi? Hayır, o yalancı ve şımarığın biridir."

26. Yarın onlar yalancı ve şımarığın kim olduğunu bilecekler.

27. Gerçekten onları imtihan etmek için dişi deveyi gönderen Biziz. Sen onları gözetle ve sabret.

28. Onlara suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver. Her bir su nöbetinde hazır bulunulacaktır.

29. Bunun üzerine arkadaşlarını çağırdılar. O da (kılıcını) kaptı ve (deveyi) kesti.

30. Benim azabım ve uyarılarım nasılmış? (Gördünüz mü?)

31. Biz onların üzerine bir tek çığlık gönderdik. Ağılcının (topladığı) çalı-çırpı kırıntıları gibi oluverdiler.

32. Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?

23. «Semûd uyarıcıları yalanladı.» Bu âyetin manası iki ihtimale açıktır. Ya Semûd kavmi Sâlih (a.s.)'den işitmiş oldukları uyarıları ve öğütleri yalanladılar anlamındadır ya da Semud kavmi rasulleri yani peygamberleri yalanladılar anlamındadır. Peygamberlerin içinde bir tanesini yani sadece Sâlih (a.s.)'i yalanladıkları halde âyette *"uyarıcılar"* şeklinde peygamberlerin çoğul olarak getirilmesinin sebebi, bütün peygamberlerin aynı şeriati getirmeleri dolayısıyla, içlerinden birisini yalanlanmasının tümünün yalanlanması demek olduğundandır.

24. «Onlar şöyle demişlerdi: 'Aramızdan bir» yani ardından gideni olmayan bir tek ferde ya da ileri gelenlerinden değil de sade tabakadan bir ferde, bir **«insana mı»** vermiş olduğu emirlerde **«uyacağız?»** Âyet metninde yer alan ve bir tek fert anlamına gelen *"vâhiden"* kelimesinin bizden anlamına gelen *"minnâ"* kelimesinden sonra getirilmesi hem onlar gibi aynı insanlık cinsinden olmanın ve hem de ardından gideni olmayan bir tek fert olmanın uyulmaya engel olan bir nitelik olduğunu vurgulamak içindir. Bu kelime, şayet daha önce söylenmiş olsaydı, işte bu nükte yok olacaktı.

«O takdirde biz,» yani o bir tek fert ve biz bir kalabalık millet iken ve üstelik melek de olmadığına göre, çünkü kâfirlerin inancına göre peygamberlik ile insan olma niteliği arasında çelişki vardır, evet durum bu iken ona uyduğumuz takdirde doğrudan **«sapıklık ve çılgınlık içine düşmüş oluruz.»** Yani delilik etmiş oluruz. Çünkü böyle davranmak aklın gerektirdiği şeylerden uzaktır.

Rivayete göre Sâlih (a.s.) onlara: "Eğer bana uymazsanız, haktan sapıtmış ve cehennemi hak etmiş olursunuz" der, onlar da azgınlığın zirvesine çıkmış oldukları için peygamberin bu sözünü tam tersine çevirerek: "Eğer sana tabi olursak o zaman dediğin gibi oluruz" derlermiş.

25. «Zikir», kitap ve vahiy **«aramızda»** ondan daha lâyığı varken **«ona mı verildi?»** Buradaki soru peygamberliğin Sâlih (a.s.)'e verilmiş olduğunu inkâr ifade eden sorudur. Yani onlar şöyle demiş oluyorlar: Semûd kavmi içinde malca daha zengin ve durumu daha iyi olan kimseler varken peygamberlik tek başına ona mı verildi?

«Hayır, o yalancı ve şımarığın biridir.'» Yani durum hiç de öyle değildir. Tam tersine o şöyle şöyle bir kimsedir. Azgınlığı kendisini, ortaya sürdüğü iddialarla birlikte tepemize çıkmaya teşvik etmiştir. Âyet metninde geçen *"eşir"* kelimesi taşkınlık göstermek, azmak ve şımarmak anlamınadır. Herhangi bir at çok azgın ve taşkın olduğu zaman kendisini ifade etmek için "feresun eşir" denilir.

26. «Yarın onlar yalancı ve şımarığın kim olduğunu bilecekler.» Bu ifadeyi Yüce Allah, Sâlih (a.s.)'e vaad ve kavmine tehdit olarak söylediğini bizlere aktarmak için getirmiştir.

Yarın, insanın içinde yaşamış olduğu şu gününü izleyen ertesi gündür. Âyette yer alan *"yarın"* kelimesinden maksat, gelecekte azabın inecek olduğu

vakittir. Yoksa ne belli ve muayyen bir gündür ve ne de kıyamet günüdür. Çünkü biraz sonra gelecek olan *"dişi deveyi gönderen Biziz"* (Kamer: 27) ifadesi vadedilen günün başlangıcını beyan etmek için getirilen müstakil bir cümledir. Âyetin manası buna göre şöyle olur: Onlar şımarıklığı ve azgınlığı kendisini böbürlenmeye ve kibirlenmeye iten azgın ve yalancının kim olduğunu, Sâlih (a.s.) mi yoksa onu yalanlayanlar mı olduğunu pek yakında bilecekler.

Bu ifade, Sâlih (a.s.)'i şereflendirmektedir. Çünkü Yüce Allah bizzat kendi kavminin kendisine yamamış oldukları yalancı ve şımarıklık sıfatlarını ondan almaktadır. Bu takdirde âyetin manası şöyle olur: Sen yalancı ve şımarık değilsin. Tam tersine onlar yalancı ve şımarıktırlar.

27. «Gerçekten onları imtihan etmek için», yani onları denemek için, -çünkü mûcize bir imtihan ve denemedir. Zira mûcize sayesinde sevap elde eden ile azaba uğrayacak olan birbirinden ayrılır.- **«Dişi deveyi gönderen Biziz.»** Yani dişi deveyi istemiş oldukları kayalıktan çıkaran Biziz.

Rivayete göre Sâlih (a.s.)'in kavmi onu zora sokmak için dağ tarafında "kâsibe" adında münferid bir kaya parçasından kırmızı iri, kusursuz, on aylık gebe bir deve çıkarmasını isterler. Yüce Allah Hz. Sâlih'e: "Onların istediği nitelikte dişi deveyi çıkaracağız" şeklinde vahyeder.

«Sen onları gözetle», onları bekle **«ve»** ne yapacaklarını gör. Onların eziyetlerine son derece büyük bir sabırla **«sabret.»**

28. «Onlara suyun aralarında paylaştırıldığını», bir gün deveye ve bir gün de onlara olmak üzere taksim olunduğunu **«haber ver. Her bir su nöbetinde»** yani her su hissesi ve ondan yararlanma sırasında **«hazır bulunulacaktır.»** Her nöbeti gelen kendi sırasında orada hazır bulunacaktır. Suyun Sâlih (a.s.)'in kavmi ile deve arasında paylaştırılmış olmasının anlamı, suyun bir kısmının onlara ve bir kısmının da deveye ait olması değildir. Tam tersine bunun anlamı sudan yararlanma işi aralarında nöbet usulü ile olacaktır. Bir gün onlar su içmeye gelecekler ve bir gün de deve gelecektir demektir. Suyun paylaştırılmış olmasının sebebi ise, ya devenin hayvanlarını kaçıracak kadar iri yapılı bir deve olmasındandır ya da suyun azlığındandır.

29. «Bunun üzerine arkadaşlarını çağırdılar.» Arkadaşları Kudar b. Sâlif ismindeki bir zattır. Bu zat, Semûd kavminin uğursuz bir ferdidir. Bu sebeple Araplar, kasaplık yapan kimseye bu Kudar b. Sâlif'e benzetmek için

"kudar" diye isim verirler. Çünkü biraz sonra geleceği üzere bu mûcize deveyi kesen Kudar idi. Kudar, kısa boylu, şerli, mavi gözlü, kumral, kırmızı yüzlü bir kimse idi. Kendisine hakaret olsun diye "uhaymir" kırmızıcık lâkabını vermişlerdi.

Keşfu'l-Esrar'daki şu satırları görüyoruz: "Kudar b. Sâlif'e Semûd'un kırmızısı denirdi. Rivayete göre Kudar b. Sâlif, Âd'dan yani öbür Âd kavminden ki bunlar İrem oluyorlar, onlardan daha uğursuz idi. Araplar, kıyamete kadar İrem'i uğursuz saymışlardır."

«O da (kılıcını) kaptı ve (deveyi) kesti.» Arapçada "akaral baire ve'lferese bi's-seyfi fen'akara" denilir ki, bunun manası kılıcıyla devenin ayaklarına vurdu demektir. Bu fiilin Arapçadaki babı "darabe"dir. Manası ise, kendi arkadaşlarından olan Kudar, bu büyük işi tehlikesine ve büyüklüğüne aldırmaksızın yapmaya cesaret etti ve deveyi kesti, demektir.

Âyet metninde geçen *"Arkadaşlarını çağırdılar"* ifadesinin anlamı şöyledir: Arkadaşlarını devenin geldiği ve onun gizlendiği yere yaklaştığı yolunda uyardılar ya da Kudar deveye kötülük etmeye yönelince ondan korktu ve bunun üzerine arkadaşları kendisine seslenerek onu cesaretlendirdiler veya Kudar, deveye bir ok attıktan sonra Mısda' ona seslenerek: "Deve önünde!.. Vur onu!" diye bağırdı ve o da deveyi vurdu.

30. «Benim azabım ve uyarılarım nasılmış? (Gördünüz mü?)» Bu âyet hakkında söylenecekler Âd kıssasının baş taraflarında söylenenlerin aynısıdır.

31. «Biz onların üzerine bir tek çığlık gönderdik.» Bu çığlık yani bağırış ve haykırış Cebrâil (a.s.)'in haykırışıdır. Çünkü bu haykırış onların fiillerine uygun olan bir ceza ve karşılıktır. Çünkü onlar annesini öldürmek suretiyle yavrunun çığlık atmasına sebep olmuşlardı.

Bir zamanlar huzurlu ve hoş bir hayat sürerlerken işte bu haykırış nedeniyle **«ağılcının (topladığı) çalı-çırpı kırıntıları gibi oluverdiler.»** Arapçada "heşm" kelimesi bitki gibi yumuşak olan şeyleri kırmak demektir. Âyet metninde geçen *"heşîm"* kelimesi, kırılmış anlamına gelen "mehşûm" demektir. "Mehşûm", gerek ağaçlardan gerekse başka şeylerden kurumuş kırıntılar, çalı-çırpı kırıntısı demektir. Arapçada "hazr" kelimesi, bir şeyi ağılda toplamak demektir. "Mahzûr" ise başkalarının dokunması yasak olan şey demektir. Âyet metninde geçen *"muhtezir"* kelimesi ise, ağıl yapan ve ağıl edi-

nen kimse, demektir.

Cevherî'ye göre "hazîratü" kelimesi, develerin soğuktan, rüzgârdan korunması için ağaçlardan yapılan ağıl, demektir.

Bütün bunlara göre âyetin manası şöyle olur: Onlar, ağıl yapan kimsenin toplamış olduğu kurumuş ağaçlar gibi oldular. Ya da ağılcının kış günü hayvanlarına toplamış olduğu kuru otlar gibi oldular.

32. «Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?»

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍۭ بِٱلنُّذُرِ ﴿٣٣﴾
إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ ۖ نَّجَّيْنَٰهُم بِسَحَرٍ ﴿٣٤﴾
نِّعْمَةً مِّنْ عِندِنَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى مَن شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ أَنذَرَهُم
بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا۟ بِٱلنُّذُرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ رَٰوَدُوهُ عَن ضَيْفِهِۦ فَطَمَسْنَآ
أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا۟ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُم بُكْرَةً عَذَابٌ
مُّسْتَقِرٌّ ﴿٣٨﴾ فَذُوقُوا۟ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ
فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٤٠﴾

33. Lût kavmi de uyarıcıları yalanladı.

34. Biz de üstlerine taş yağdıran fırtına gönderdik. Ancak Lût ailesi hariç. Onları seher vakti kurtardık.

35. Katımızdan bir nimet olarak. İşte böylece Biz şükredeni mükâfatlandırırız.

36. Andolsun ki (Lût), onları Bizim şiddetli azabımızla uyardı. Fakat onlar bu tehditleri kuşkuyla karşıladılar.

37. Onlar onun misafirlerine karşı kötülük yapmak istemişlerdi. Biz de gözlerini silme kör ettik. "Azabımı ve uyarılarımı tadın" (dedik.)

38. Bir sabah kendilerine, yakalarını bir daha bırakmayacak olan bir azap gelip çattı.

39. "Azabımı ve uyarılarımı tadın" (dedik.)

40. Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?

33. «Lût kavmi de uyarıcıları», daha önce işaret olunduğu gibi ya uyarıları ya da uyarıcıları **«yalanladı.»**

34. «Biz de üstlerine taş yağdıran», avuç içi dolusundan daha küçük olan taşlar atan **«fırtına gönderdik.»** Arapçada *"hasab"* kelimesi avuca sığacak büyüklükte küçük taşlar atmak anlamına gelir. Aynı kelimeden türeme hacıların şeytan taşlamak için bulundukları yere de "muhassak" denilir. Hz. Ömer'in: "Mescide çakıl dökünüz" ifadesinde bu kelime kullanılmıştır.

Âcizane olarak bize göre, bunların taş atılmak üzere azaplanmalarının sırrı, lutîlik yapmaktan men edilmeleri ve engellenmeleridir. Ancak kendileri bundan vazgeçmemişler, aksine nutfelerini yani spermlerini dölyatağı dışında başka yere atmışlar, Yüce Allah da kendilerine taş yağdırmıştır. İşte bundan dolayı Ahmed b. Hanbel, lutîlik yani homoseksüellik yapmanın -bunu yapan şahıs muhsan (yani evli, hür ve mükellef olan Müslüman erkek) olmasa bile- recm cezası ile recmedileceği kanaatine varmıştır.

«Ancak Lût ailesi hariç.» Bunlar söz konusu azaptan kurtulan Lût (a.s.)'un aile efradı idiler ki on üç kişi idiler.

Bazı âlimlere göre âyet metninde geçen Lût ailesinden maksat, Hz. Lût ve iki kızıdır.

Keşfu'l-Esrar'a göre Lût ailesinden maksat, Lût'un kızları ve kendisine iman eden hanımlarıdır. **«Onları»** gecenin sonu ya da son altıda biri olan bir

«**seher vakti kurtardık.**» *el-Müfredât*'ta şu ifadeleri görüyoruz: "*Seher*, gecenin son karanlıklarına sabahın aydınlığının karışması demektir. Daha sonra bu kelime söz konusu vakte bir özel isim kılınmıştır."

Rivayet olunduğuna göre Yüce Allah Hz. Lût (a.s.)'a aile efradını gecenin bir kısmında dışarı çıkarmasını emreder. Ve daha sonra seher vakti kavmine söz konusu azap gelir çatar.

35. «Katımızdan bir nimet olarak» yani Bizden bir nimetlendirme olarak. Bu ifade, daha önce geçen *"kurtardık"* fiilinin sebebini belirtmektedir. Bu âyetin bir başka manaya daha ihtimali vardır. Bu takdire göre, onları kurtarma nimetimiz olarak, demek olur. Çünkü onların azaptan kurtarılması da nimetlendirme demektir.

«İşte böylece» yani bu hayret verici mükâfatla nimetimize iman ederek ve itaatta bulunarak **«Biz şükredeni mükâfatlandırırız.»** Yani Biz, iman edenleri öylece kurtarırız, demektir.

36. «Andolsun ki (Lût), onları Bizim şiddetli azabımızla» cezalandıracağımız yolunda **«uyardı. Fakat Onlar bu tehditleri kuşkuyla karşıladılar»** ve yalanladılar.

37. «Onlar onun», Lût'un «**misafirlerine karşı kötülük yapmak istemişlerdi.**» Âyet metninde geçen *"râvedû"* fiilinin mastarı olan "muravede" kelimesi, herhangi bir şeyi isteme noktasında bir kimsenin bir başkasıyla fikir münakaşası yapması, taraflardan birinin isteğinin ötekinin isteğinden başka olması demektir ki, bu kelimenin ne anlama geldiğini etimolojik yönden Yusuf Sûresi'nde açıklamıştık. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Andolsun ki onlar Lût (a.s.)'dan kendisine gelen misafirlerin kendilerine teslim edilmesini istemişlerdi. Oysa bu misafirler birer delikanlı suretinde görünen meleklerdi ve aralarında Cebrâil de bulunuyordu. İşte Lût kavmi, o misafirlerin birer insan olduklarını zannederek onlara kötü fiilde bulunmak istemişlerdi.

«Biz de gözlerini silme kör ettik.» Âyet metninde geçen *"tams"* kelimesi, mahvetmek ve bir şeyi bütün izleriyle söküp kaybetmek, demektir. Buna göre mana, onların gözlerini sildik ve yüzün diğer kısımları gibi göz çukurundan herhangi bir iz kalmayacak şekilde gözlerini dümdüz ettik, demektir.

Rivayet olunduğuna göre bunlar Lût (a.s.)'un evine ansızın girince Cebrâil kendilerine şiddetli bir kanat darbesi vurmuş ve onları evin çıkış kapısını bulamaz körler gibi sağa sola debelenir hale getirmiş idi. Nihayet Lût

(a.s.) onları evinden dışarı çıkarmıştı.

Onlara meleklerin diliyle: «**'Azabımı ve uyarılarımı tadın' (dedik.)**» Burada geçen azap kelimesinden maksat, gözlerinin kör edilmesidir. Çünkü uyarılmış oldukları azabın içinde gözlerinin kör edilmesi de vardır.

38. «Bir sabah» vaktine geldiklerinde **«kendilerine, yakalarını bir daha bırakmayacak olan»** kendilerini ateşe yani sürekli âhiret azabına vardırıncaya kadar **«bir azap»** yani yer çökmesi ve başlarına taş yağması **«gelip çattı.»** Âyet metninde geçen ve yakalarını bir daha bırakmayacak olan diye ifade edilen *"istikrar"* vasfı, yani azabın bu şekilde nitelendirilmesi daha önce görmüş oldukları gözlerinin kör edilmesi azabından sonra bu azabın geleceğine işaret vardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, köylerinin başlarına geçirilmesi, altüst edilmesi ve başlarına taş yağdırılması azabı, gözlerinin silme kör edilmesi azabından daha başka bir azaptır. Çünkü gözlerinin kör edilmesi, dünyevî bir azap olup âhiret azabına bitişik değildir. Oysa yaşadıkları köylerinin altüst edilmesi ve başlarına taş yağdırılması azabı, doğrudan doğruya âhiret azabına bitişiktir. Çünkü onlar bu azapla âhirete bitişik olan berzah âlemine nakledileceklerdir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir: *"Herhangi bir kimse öldüğü zaman onun kıyameti kopmuştur."* Ölüm anının kıyamet zamanına bitişik olması açısından onun kıyameti kopmuştur. Nitekim dünyadaki zamanlar da birbirine aynı biçimde bitişiktir.

39. «'Azabımı ve uyarılarımı tadın' (dedik.)» Bu ifade azaplarını artırmak için Yüce Allah katından o esnada kendilerine söylenen sözü anlatmak için getirilmiştir.

40. «Andolsun Biz Kur'an'ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?» Bu âyetin tefsiri hakkında daha önce açıklamalar geçmişti. Âyet, aynı zamanda uyarıda bulunmak ve gaflet ile unutmanın onlara baskın gelmemesi için ikazda bulunmak amacıyla müstakil bir cümledir. Yüce Allah'ın: *"O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz?"* (Rahmân: 16); *"Yalanlayanların vay haline o gün!"* (Tur: 11) âyetlerinde olduğu gibi aynı zamanda tekrardır. Bu durum buna benzer diğer haberlerde, kıssalarda, tehditlerde yasaklayıcı ve caydırıcı âyetlerde de görülür. Çünkü yapılan tekrarda manaların kalplere ve kulaklara yerleşmesi, gönüllerde yer etmesi faydası vardır. Bir şeyin tekrarı ve yinelenmesi ne kadar çok yapılırsa kalbe o oranda daha çok yerleşir, gönülde daha çok iz bırakır, anlama daha köklü olur, hafızaya daha çok yer eder ve en az unutulur.

وَلَقَدْ جَآءَ ءَالَ فِرْعَوْنَ ٱلنُّذُرُ ﴿٤١﴾ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا
كُلِّهَا فَأَخَذْنَـٰهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾

41. Andolsun Firavun ailesine de uyarılar gelmişti.

42. Onlar bütün mucizelerimizi yalanladılar. Biz de onları çok kuvvetli ve kudretli bir yakalayış ile yakaladık.

41. «Andolsun Firavunun ailesine de uyarılar gelmişti.» Ailesi fertleri içinde Firavun'un uyarılara birinci derecede muhatap olduğu bilindiği için burada Yüce Allah Firavun'u zikretmemiş, ailesini belirtmekle yetinmiştir. Buna göre âyetin manası şöyle oluyor: Andolsun onlara Musa ve Harun (a.s.) tarafından uyarılar gelmişti. Tam burada sanki şöyle bir soru gündeme gelmektedir: "Pekala, bu uyarılar geldiği zaman onlar nasıl davrandılar? "İşte bu soruya cevap olarak denildi ki:

42. Fakat **«onlar bütün mucizelerimizi»** yani dokuz mucizeyi **«yalanladılar.»** Bu söz konusu mucizeler, Hz. Musa'nın elinin beyazlığı, asası, tufan, çekirge, haşere, kurbağa, kan, dilinden bağın çözülmesi ve denizin yarılmasıdır.

«Biz de onları» yalanlamaları üzerine azapla, hiçbir şeyin yenemeyeceği, asla mağlup olmayan **«çok kuvvetli ve kudretli bir yakalayış ile yakaladık.»** Bu âyetten maksat şudur: Yüce Allah, asla mağlup olmayan çok kuvvetli ve kudretli bir ilâhtır. Bu nedenle onları yalanlamaları dolayısıyla yakalamış ve kendisine hiçbir şey engel olamamıştır. Burada azaptan maksat, onların Kızıldeniz'de ya da Nil nehrinde boğulmalarıdır.

أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ
أُو۟لَـٰٓئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَآءَةٌ فِى ٱلزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ

مُّنتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ
وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾
يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ
شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾

43. Sizin kâfirleriniz onlardan daha mı üstündür? Yoksa kitaplarda sizin için bir beraat mı var?

44. Yoksa onlar: "Biz intikam almaya gücü yeten bir topluluğuz" mu, diyorlar?

45. O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır.

46. Aksine kıyamet onlara vadedilen asıl saattir. Ve o kıyamet daha belâlı ve daha acıdır.

47. Şüphesiz suçlular, sapıklık ve çılgın ateşler içindedirler.

48. O gün yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde: "Cehennemin dokunuşunu tadın" denilir.

49. Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık.

43. Ey Arap topluluğu **«sizin kâfirleriniz»** Yüce Allah'ın katında kuvvetçe, kudretçe ve sayıca **«onlardan»** yani Nuh, Hûd, Sâlih, Lût, Firavun kavmine mensup kâfirlerden **«daha mı üstündür?»** Burdan şu anlam anlaşılmaktadır: Geçmiş olan o peygamberlerin kavimleri, sayılan meselelerde sizden daha tecrübeli oldukları halde onların başlarına sözü edilen musîbetler geldiğine göre, acaba siz aynısının başınıza gelmeyeceğini mi umuyorsunuz? Oysa sizler onlardan daha kötü bir durumda ve daha aşağı bir mertebedesiniz.

«Yoksa kitaplarda sizin için bir beraat mı var?» Yoksa elinizde inkârınıza ve isyanlarınıza karşılık Yüce Allah'ın azabından emin olacağınıza dair semâvî kitaplarda nazil olmuş olan bir beraatınız var da bu nedenle mi bulunduğunuz durumda kalmaya ısrar ediyorsunuz ve bu beraate, bu kurtuluş belgesine güveniyorsunuz? Kısaca bunun manası şudur: Semavî kitaplarda sizlere "içinizden herhangi birinin inkâra saptığı zaman Yüce Allah'ın azabından güven içindedir," şeklinde bir beraat inmemiştir. Buna göre yukarıda âyet metnindeki soru olumsuzluk ifade eden bir soru olmaktadır.

44. «Yoksa onlar» cahilliklerinde: **«'Biz intikam almaya gücü yeten bir topluluğuz' mu diyorlar?»** Bu cümle de onları susturmak için getirilmiştir. Ayrıca âyet, bulundukları durumun zorunlu sonucu olarak kendilerinden yüzçevrilmesini ifade etmekte ve yaptıkları kötülükleri başkalarına anlatmaktadır.

Âyet metninde geçen *"muntasır"* kelimesinin açıklamasına gelince, bu kelimenin kökü "nasarahu min aduvvihî fentasara" şeklinde kullanılır ki manası, düşmanı men etti ve korundu demek olur. Bu anlayışa göre âyetin manası da şöyle olur: "Yoksa onlar güçlerine güvenerek bizler güçlü ve fikir sahibi kimseleriz. Bizim topluluğumuz var. Bizler kimseye boyun eğmeyiz ve yenilmeyiz mi?" diyorlar. Âyetin bu manaya ihtimali olduğu gibi âyet metnindeki *"muntasır"* kelimesi, düşmanlardan intikam alan ve yenilmeyen anlamına gelmesi de muhtemeldir. Bir üçüncü ihtimal ise birbirimize yardım ettik anlamındaki "nasara ba'duna ba'dan" fiilinden türeme "mütenasır" anlamına da gelir.

Bedir günü Ebu Cehil, doru bir ata binmişti. Bu atı, her gün belli bir ölçek mısır vererek beslemişti. Ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'i katledeceğine yemin etmiş ve : "Bizler bugün Muhammed'den ve ashabından intikam alacağız," demişti. Ancak o gün kendisi katlolunmuş ve İbn Mesud (r.a.) kafasını Rasûlüllah (s.a.v.)'a sürükleyerek teslim etmişti.

45. «O topluluk yakında bozulacak.» Bu cümle kâfirlerin yukarıdaki sözlerine cevap ve onların ifadelerini geçersiz kılmak içindir. *"Seyuhzemu"* fiilindeki "sin" harfi pekiştirme ifade etmek içindir. Yani Kureyş'in topluluğu yakında elbette dağılacak demektir.

«Ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır.» Âyet metninde geçen *"dübr"* kelimesi geri dönmek ve kaçmak demektir. Buna göre âyetin manası

şöyle olur: Onlar yenik düşerek savaştan kaçacaklardır ve Yüce Allah peygamberine ve mü'minlere yardım edecektir. Nitekim Bedir günü aynen böyle olmuştur.

Said b. el-Müseyyeb bize haber veriyor: "Ömer b. el-Hattâb (r.a.)'ı şöyle söylerken duydum: *"O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır"* âyet-i kerimesi nazil olduğu zaman âyette geçen topluluğun hangi topluluk olduğunu bilmiyordum. Fakat Bedir günü Rasûlüllah (s.a.v.)'ı zırhını giymiş olarak gördüm. Hz. Peygamber şöyle diyordu: *"O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır."* İşte o zaman âyetin manasını anlamış oldum. Bu, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın mûcizelerindendir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) gaybdan haber vermiş ve aynen haber verdiği gibi de olmuştur.

İbn Abbas (r.anhuma) der ki: "Bu âyet-i kerimenin inmesiyle Bedir savaşının çıkması arasında tam yedi yıl vardır." Bu rivayete göre söz konusu âyet Mekkî'dir.

46. «Aksine kıyamet onlara vadedilen asıl saattir.» Yani onların cezalarının hepsi bu değildir. Tam tersine kıyamet asıl azaplarının başlayacağı andır. Bu, o azabın öncülerinden sadece birisidir.

«Ve o kıyamet...» -Bu kelimenin aynı cümlede zamirle ifade edilmesi mümkün iken açıkça bir daha getirilmesi kıyamet gününün korkunçluğunu vurgulamak içindir.- **«Daha belâlı ve daha acıdır,»** acılığın olabilecek en ileri noktasındadır. Kısacası: Kıyamet sahnesi Bedir savaşının sahnesinden daha korkunç, azabı daha şiddetli ve çok daha büyüktür. Çünkü esir düşmek, katledilmek, yenilmek ve benzeri şekillerdeki dünya azabı âhiret azabından birer örnekten ibarettir. Nitekim dünyanın ateşi de cehennemin ateşinin yetmişte birisidir.

47. «Şüphesiz suçlular» yani önce geçmiş ve sonradan gelen müşrikler, dünyada haktan **«sapıklık ve»** âhirette **«çılgın ateşler içindedirler.»** Veya onlar helâk ve çılgın ateşler içindedirler.

48. «O gün» sapıklık ve çılgın ateşler içinde iken **«yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde: 'Cehennemin dokunuşunu tadın!' denilir.»** Âyet metninde geçen *"sekar"* kelimesi, cehennemin özel adlarından birisidir. Bazılarına göne "sekar" cehennemin beşinci tabakasının adıdır. Bunlara göre sakar kelimesi, Arapçada "sekarathunnâru" cümlesinde kullanılan "sakara" fiilinden

türemedir. Bunun anlamı ise, ateş o kimseyi değiştirdi demektir. Yine âyet metninde geçen *"mess"* kelimesi, "lems" kelimesi gibi dokunmak anlamındadır ki, cildin dış kısmına dokunmayı ifade eder. Buna göre âyetin manası cehennemin hararetini ve elemini artık siz mukayese edin, anlayın. Çünkü ateşinin sırf cilde dokunması bile ondan elem ve acı duymaya sebeptir demek olur.

el-Kamus'ta şu satırlar kaydedilmektedir: *"Cehennemin dokunuşunu tadın"* yani cehennem ateşinin size ilk gelen ve değen kısmını tadın. Bu tıpkı Arapçada "vecede messel-humma" yani sıtma hastalığının dokunuşunu duydu demek gibidir.

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle buyurduğu rivayet olunmaktadır: *"Kıyamet günü insanlar arasında ilk hesaba çekilecek olan, şehit düşmüş bir kimsedir. Bu kimse Yüce Allah'ın huzuruna getirilir. Allah Teâlâ ona nimetlerini hatırlatır ve o da hatırlar. Yüce Allah sorar: Bu nimetlere mukabil ne amel yaptın? Şehid: Senin yolunda çarpıştım ve sonunda şehid düştüm, der. Yüce Allah: Yalan söylüyorsun. Sen sırf filanca cesur bir kimsedir, desinler diye çarpıştın ve sana böyle de söylendi, der. Ve sonra emreder bu kimse yüzüstü cehenneme sürüklenip atılır.*

Sonra ilim öğrenen ve Kur'an okuyan bir kimse getirilir. Yüce Allah ona da nimetlerini hatırlatır ve o da hatırlar. Yüce Allah sorar: Bu nimetlere mukabil ne amelde bulundun? Âlim olan kimse: İlim öğrendim Kur'an okudum ve amel ettim, der. Yüce Allah: Yalan söylüyorsun. Sen sırf filan kimse âlimdir, filan kimse Kur'an ehlidir, desinler diye bunları yaptın ve sana da böyle söylendi der. Ve sonra emreder bu kimse de yüzüstü cehenneme atılır.

Sonra Yüce Allah'ın kendisine çeşit çeşit mal bahşetmiş olduğu bir adam getirilir. Yüce Allah ona da nimetlerini hatırlatır ve o da hatırlar. Nihayet Allah Teâlâ sorar: Bu nimetlere karşılık ne amelde bulundun? Zengin: Senin yolunda infak edilmesi gereken neler varsa hiç birini geri bırakmadım ve yaptım, der. Yüce Allah: Yalan söyledin. Çünkü sen sırf filan kimse çok cömert desinler diye böyle yaptın ve nitekim sana böyle söylendi, der. Ve ardından emreder bu kimse de yüzüstü sürüklenip cehenneme atılır."

49. «Biz» eşya namına ne varsa **«her şeyi»** yaratma işinin cereyan ettiği hikmetin gerektirdiği muayyen **«bir ölçüye göre yarattık.»** Âyet metninde geçen *"kader"* kelimesi, takdir manasınadır. Takdir, herhangi bir şeyin biçi-

mini, şeklini, zahirî ve batınî sıfatlarını hikmetin gerektirdiği ve yaratılmasına bağlı olan menfaatin gerçekleştiği özel miktara göre vücuda getirmek demektir. Âyet bu anlama geldiği gibi, şöyle de anlaşılabilir: Biz her şeyi daha vukubulmadan Levh-i Mahfuzda yazılmış ve takdir edilmiş olarak yarattık. Artık bunlar değişmez, başka bir şeklide cereyan etmez.

وَمَآ أَمْرُنَآ إِلَّا وَٰحِدَةٌ كَلَمْحٍۭ بِٱلْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَآ أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَىْءٍ
فَعَلُوهُ فِى ٱلزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾ إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ
فِى جَنَّٰتٍ وَنَهَرٍ ﴿٥٤﴾ فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِندَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍۢ ﴿٥٥﴾

50. Bizim buyruğumuz bir anlık bakış gibi bir (kelime)den başka bir şey değildir.

51. Andolsun Biz sizin benzerlerinizi hep helâk ettik. Öğüt alan yok mudur?

52. Yaptıkları her şey kitaplardadır.

53. Küçük büyük her şey satır satır yazılmıştır.

54. Müttakiler cennetlerde ve ırmaklardadırlar.

55. Hak meclisinde güçlü mülk sahibinin huzurunda olacaklardır.

50. Yaratmayı istediğimiz her şey için **«Bizim buyruğumuz»** gerek kolaylıkta ve gerekse sür'atte **«bir anlık bakış gibi bir»** kelime **«den başka bir şey değildir.»** Bu bir tek kelime *"kün=ol"* kelimesidir. Âyeti şu şekilde anlamak da mümkündür: Bizim buyruğumuz bir anlık bakış gibi bir tek fiilden ibarettir. Bu fiil herhangi bir çaba ve yorgunluk olmaksızın eşyayı bir tek fiil ile bir anda var etmektir. Âyet metninde geçen *"lemh"* kelimesi, aceleyle atı-

lan bir göz bakışı ve atışı demektir. Buna göre *"kelemhin"* ifadesi, hızlıca atılan bir bakış gibi demektir. *el-Müfredât*'da şunlar yazılıdır: "Lemh, şimşek parlamak demektir."

İbnu'ş-Şeyh der ki: "Daha önce geçen âyetler, Mekke kâfirlerine bu dünyada ve âhirette helâk edilecekleri yolunda tehditleri ve mü'minlere de onlardan intikam alıp galib gelmeyi ifade edip kapsayınca, daha sonra hem tehditleri ve hem de vadi pekiştirmek için: *'Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık'* ifadesi getirilmiştir. Yani bu tehdit ve vaad haktır, doğrudur, vaad olunan Levh-i Mahfuz'da mevcuttur. Yüce Allah'ın katında takdir edilmiştir, artmaz ve eksilmez ve bütün bunlar Yüce Allah'a kolaydır. Çünkü onun mahlukatı hakkındaki kazası bir gözün bir anlık bakışından çok daha hızlıdır."

51. «Andolsun Biz sizin benzerlerinizi» yani başka milletlerdeki kâfirler gibi olan benzerlerinizi **«hep helâk ettik.»** Âyet metninde geçen *"eşyâakum"* kelimesi, *şia* kelimesinin çoğuludur. Anlamı *el-Müfredât*'ta ifade edildiği gibi insanın onlarla kendisini güçlü hissettiği ve ondan yayıldığı kimse, demektir. *el-Kâmus*'a göre bir kimsenin şiası demek, onun ardından gidenler ve kendisine yardımcı olan yandaşlar, demektir.

«Öğüt alan» öğüt alıp da bundan dolayı korkan **«yok mudur?»**

52. «Yaptıkları her şey» inkârlar ve isyanlar **«kitaplardadır»** yani hafaza meleklerinin divanlarında bütün ayrıntıları ile yazılıdır. Âyet metninde geçen *"zübür"* kelimesi, kitap manasınadır. Yani zübür, mezbûr demektir ki manası, kitabın mektup anlamına gelmesi gibidir.

İmam Gazalî rahimehullah der ki: "Bütün milletlerin yapmış oldukları her şey kendilerine gönderilen peygamberlerinin kitaplarında mevcuttur. Tıpkı zamanımızdaki kâfirlerin fiillerinin kitabımızda mevcut olduğu gibi."

53. İnsanların yaptıkları amellerden **«küçük büyük her şey»** bütün ayrıntıları ile Levh-i Mahfuzda **«satır satır yazılmıştır.»**

Yahya b. Muaz (rahimehullah) der ki: "Yaptığı fiillerin doğruluk meydanında kendisine gösterileceğini ve bunlara karşılık gerekli mükâfatı ya da cezayı alacağını bilen kimse, fiillerini düzeltmek ve amellerini ihlâs ile yapmak için gayret eder; daha önce yapmış olduğu kusurlarından dolayı istiğfarda bulunur."

Rivayet olunduğuna göre Rasûlüllah (s.a.v.) küçük günahları, bir örnek

vererek şöyle açıklamıştır: *"Küçük günahlar, tıpkı yeryüzünde herhangi bir çöl arazide konaklayan bir topluluğa benzer. Bütün topluluk bir araya gelmiş ve her biri odun toplamaya çıkmıştır. İçlerinden birisi bir dal odun getirmeye başlamıştır. Diğeri bir dal getirmiş, nihayet orayı tamamen doldurmuşlar ve daha sonra ateş yakarak ekmeklerini pişirmişlerdir. İşte küçük günah da onu işleyen kimsenin hesabına böyle birikir ve Yüce Allah'ın bağışlayacağı kişiler müstesna olmak üzere insanı helâk eder."* (3)

Küçük günahlardan sakınınız. Çünkü onları Yüce Allah tarafından görevli yazan biri vardır. Şair ne güzel söylemiş:

Günahın büyüğünden de,
Küçüğünden de vazgeç, budur takva.

Yeryüzünde yürüyen yolcu gibi ol,
Yolunda diken görürse nasıl da kaçar amma.

Küçük günahı küçümseme,
Dağlar da küçük küçük taşlardandır ha!

54. «Muttakiler», isyan ve inkârdan sakınanlar **«cennetlerde»** yani oraya gelecekler için nimetler ve hazırlanmış olan şeyler anlatılamayacak biçimde çok yüce bahçelerde **«ve ırmaklardadırlar.»** Yani nehirlerdedirler. Bunlar, şarap, bal ve süt nehirleridir.

55. «Hak meclisinde...» Âyet metninde geçen *"sıdk"* kelimesi, iyi ve güzel demektir. Buna göre mana şudur: Onlar dünya meclislerinin aksine insanı günaha sokmayan ve boş şeylerden arınmış bulunan hak meclislerinde ve razı olunan mekândadırlar. Oysa dünya meclisleri bu sıraladığımız sakıncalardan çok nadir olarak uzak olur.

Kendisini hiçbir şeyin âciz bırakamayacağı, emri her şeyden yüce olan ve kâdir bulunan **«güçlü mülk sahibinin huzurunda olacaklardır.»** Bu âyetteki *"huzurunda olacaklardır"* kavramından maksat, mekân ve mesafe açısından değil, tam tersine makam ve mertebe itibariyle yakınlık ve yüce huzurda bulunmak demektir. Âyet metninde yer alan *"melik"* kelimesi "malik"

3-Bu hadisi müellif mana itibariyle rivayet etmiştir. Hadisi İmam Ahmed b. Hanbel, Taberânî ve Beyhakî: *"Küçük günahlardan sakınınız"* lâfzıyla rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr* 1/491.

kelimesinden çok daha fazla anlam vurgulayan bir kelimedir. Bu kelimenin ayet metninde elif lamsız olarak getirilmesi ta'zim ifade etmek içindir.

Buna göre âyetin manası şöyle olur: Muttakiler, geniş mülk sahibi, azîz olan, kendi mülküne erişilmez olan, ne varsa her şey kendi mülkünde bulunan, güçlü mülk sahibinin yanında, huzurunda cennetlerde ve ırmaklardadırlar. İşte bu mertebeden daha şerefli ve bütün gıptaları, bütün mutlulukları bir arada bundan daha fazla toplayabilecek hangi mertebe vardır?

Allah'ın yardımı ve başarılı kılmasıyla Kamer Sûresi'nin tefsiri bitti.

RAHMÂN SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 78 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

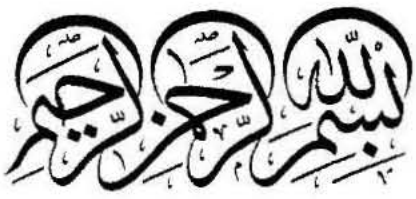

الرَّحْمَٰنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ﴿٢﴾ خَلَقَ الْإِنسَانَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٤﴾
الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴿٥﴾ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴿٦﴾ وَالسَّمَاءَ
رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ
بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴿٩﴾ وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾
فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ﴿١١﴾ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ
وَالرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾

1-2. Rahmân olan Allah, Kur'an'ı öğretti.

3-4. İnsanı yarattı. Ona beyânı (maksadını anlatmayı) öğretti.

5. Güneş ve ay bir hesaba göre hareket ederler.

6. Bitkiler ve ağaçlar (Allah'a) secde ederler.

7. Allah gögü yükseltti ve ölçüyü koydu.

8. Ta ki tartıda haksızlık yapmayasınız.

9. Tartıyı doğru yapın. Terazide eksiklik yapmayın.

10. Allah, yeri canlılar için serip döşedi.

11. Orada meyveler ve salkımlı hurma ağaçları vardır.

12. Yapraklı taneler ve hoş kokulu bitkiler vardır.

13. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

1-2. «Rahmân olan Allah» ki, kâmil manâda rahmet O'na mahsustur. Nitekim bir duâda şöyle denir: *"Ey dünyanın Rahmânı! Âhiretin Rahîmi!"* Çünkü ifade edildiği gibi dünyada rızkını herkese yaymıştır. Âhirette ise affı sadece mü'minlere has kılınmıştır.

Gerçekte rahmet, meyil ve şefkat demektir. Meyilden maksat ruhânî meyildir. İçindeki şeyin üzerine maddî tarzda eğilip onu bürüdüğü için rahm de Rahmândan gelmektedir. Allah'a Rahmet nisbet edilmesinden maksat, O'nun hayır veya ikram murad etmesidir.

İmam Gazâlî (r.a.) şöyle dedi:" Rahmân, ilk olarak yoktan var etmesiyle; ikinci olarak onları imana ve saadet yollarına yöneltmesiyle; üçüncü olarak âhirette onları mesud etmesiyle; dördüncü olarak da, yüce cemâlini onlara göstermesiyle kullarına çok ikram edici ve şefkatlidir."

Bu dolgun ve muhtevalı sûre, dünyevî-uhrevî, maddî-manevî nimetler saymakla onları Rahmân ismiyle bir üslûpta ele almaktadır. Zaten Rahmân ismi, Allah'ın bütün isim ve sıfatlarını içine almakta, böylece çeşitli nimetler de ona nisbet edilmektedir. Kur'an-ı Kerim de mahiyet itibariyle nimetlerin en büyüğü olduğundan -çünkü o bütün mutlulukların kaynağıdır- Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Ümmetimin en şereflileri Kur'an ehli olanlardır"* yani onu okumaya devam edip geceleri ihya edenlerdir. Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular: *"Sizin en hayırlınız, Kur'an öğrenen ve öğretenlerinizdir."*

Kur'an'da bütün semavî kitapların gerçekleri ve hükümleri vardır. Kur'an'ı öğretmesi Allah'ın geniş rahmetinin âlametlerinden olduğu için önce bu nimeti zikretti ve şöyle buyurdu: Rahmân olan Allah, Cebrâil vasıtasıyla Muhammed (s.a.v.)'e, Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla da ümmetin geri kalan-

larına **«Kur'an'ı öğretti.»**

Fethu'r-Rahman adlı eserde şöyle dendi: "Kur'an-ı kerimin mahluk olmadığına dair delillerden birisi de şudur: Cenabı Hak onu yüce kitabın elli dört yerinde zikretmiştir. Fakat bu yerlerin hiçbirinde yaratma sözü veya yaratmaya işaret eden hiçbir şey söylememiştir. İnsanı ise on sekiz yerde zikretmiştir ve buraların hepsi onun yaratıldığına işaret etmektedir. Bu sûrede de insan ve Kur'an aynı tarzda yanyana getirilmiştir. Bu yorum, üstadımız Ebussuûd'a aitttir."

3-4. Sonra şöyle denildi: **«İnsanı yarattı. Ona beyanı (maksadını anlatmayı) öğretti.»** *"Beyan"*dan maksat, bilinecek şeyi ve öğrenme tarzını açıklamaktır. İnsanı yaratmaktan maksat, onu, sahip olduğu zâhirî ve bâtınî kuvvetlere uygun tarzda meydana getirmektir. Beyan, insanın içindeki duyguları ifâde etmesidir.

Râğıb diyor ki: "*Beyan*, bir şeyi açığa çıkarmaktır. Konuşmaktan daha geneldir. Çünkü konuşmak insana mahsustur. Asıl maksadı açıklayıp ortaya koyduğu için söze de beyan denilir."

*"Beyanın öğretilmesi"*nden maksat, insanın sırf içindeki duyguları ifade edebilmesi değil, hem o, hem de başkalarının ifadesini anlamaya muvaffak olmasıdır. Kur'an'ın öğretilmesi de bu esasa göre cereyan etmektedir. Âyette geçen *"insan"*dan maksat, bütün fert ve gruplara şamil olan insan cinsidir.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle dendi:" *İnsanı yarattı"* demek, Hz. Âdem'i yarattı ve ona isimleri ve dilleri öğretti demektir.

5. «Güneş ve ay bir hesaba göre hareket ederler.» Yörünge ve burçları içinde belirli hesaba göre hareket ederler. Kâinâtın işleri bu harekete göre düzenlenir, mevsimler ve zamanlar buna göre değişir. Yıllar ve hesap bu hareketle bilinir. Ay senesi üçyüz elli dört (354) gün, güneş senesi ise üçyüz altmış beş gündür. Ayrıca çeyrek gün veya biraz daha az bir fazlalık vardır.

6. «Bitkiler ve ağaçlar (Allah'a) secde ederler.» Burada *"Necm"* den maksat, kabak, asma vs. gibi gövdesi olmayan bitkilerdir. *"Şecer"* den kasıt ise: Gövdesi olan bitkilerdir.

Müntekâ adlı eserde deniyor ki: "Gelişmeye terkedildiğinde kendiliğinden kuruyup dökülenlere ağaç denmez. Gelişip aynı sene içinde yok olmayıp, devam edenlere ağaç denir."

Bitki ve ağaçlar, mükellef kimselerin isteyerek secde etmeleri gibi, Allah'ın istediği tarzda fıtraten ona itaat ederler. Yahut da şu âyet-i kerimede açıklandığı gibi ağaçların gölgesi secde eder: *"Allah'ın yarattığı şeylerin gölgeleri Allah'a secde ederek sağa-sola dönerler."* (Nahl: 48) Semâvî iki nimet olan ay ve güneşe karşılık, yer nimetlerinin ikisi olan bitki ve ağaçlar zikredildi. Bu nimetlerin ikisi de meyve, hububat ve hayvan gıdalarından olan ot gibi nebat cinsinden olup rızkın aslıdır.

7. «Allah göğü yükseltti» yani onu, görüldüğü üzere mahal itibariyle yüksek yarattı, makam itibariyle de yüce kıldı. Zira onu hükümlerinin ve kazasının çıkış yeri, emirlerinin iniş yeri ve meleklerinin mahalli yaptı. Âlimlerden birisi dedi ki: "Kullarının menfaatine uygun olarak onu aşağıdan yukarıya yükseltip tavan yaptı ve yerle gök arasını beş yüz senelik mesafe kıldı. Gök bir duman şeklindeydi, yeryüzündeki su dalgası ondan taşıp oluştu."

«Ve ölçüyü koydu.» Yani adaleti ortaya koydu ve her hak sahibi hakkını alabilsin diye adaletle emretti. Ta ki dünyanın işi doğru düzgün gitsin. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular: *"Yer ve gök adaletle ayakta durur."*

Denildi ki: "Bu izaha göre, ölçü, Kur'an'dır."

Yine denildi ki: "Ölçüden murad, terazi ve ölçek gibi, kendileriyle eşyanın miktarı bilinen şeylerdir. Buna göre mânâ: Kendisiyle eşyanın tartılıp, miktarlarının belirlendiği her şeyi yaratıp yeryüzüne indirdi ve kullarının hüküm ve meselelerini, alış verişlerinde adalet ve eşitlik gibi uymaları gereken şeyleri bunlara bağladı."

Sa'dî el- Müftî şöyle der: "Sen de bilirsin ki, Cenab-ı Hakk'ın *'Ta ki tartıda haksızlık yapmayasınız. Tartıyı doğru yapın...'* (Rahmân:8-9) sözü bu mânâya çok yatkındır. Onun için Zemahşerî sadece bu mânâ ile yetinmiştir."

8. «Ta ki tartıda haksızlık yapmayasınız.» Allah ölçüyü, ölçüsüzlük yapmayasınız, adaleti çiğneyip haddi aşmayasınız diye koydu.

İbn Şeyh dedi ki: Âyetteki *'haksızlık yapmak'* diye ifade edilen *'tuğyan'*, haddi aşmak demektir. *'Ölçü'* ve *'tartı'* diye ifade edilen *'mîzan'* dan maksat, 'adalettir' diyenlere göre onu aşmak, zulmetmek demektir. *'mîzan'* dan maksat "tartı âletidir" diyenlere göre ise onu aşmak, eksik tartmak demektir."

9. «Tartıyı doğru yapın.» Tartınızı adaletle yapın, dümdüz tutun.

Müfredât adlı kitapda şöyle denilir: "Vezn, bir şeyin miktarını bilmektir. Halkın, vezinden anladığı; terazi ve basküle belirlenen şeydir."

"Tartıyı doğru yapın" buyruğu , insanın söz ve davranış olarak yaptığı her şeyde adaleti gözetmesi gereğine işaret etmektedir.

«Terazide eksiklik yapmayın.» Yani eksik tartmayın. Zira terazinin hakkı düzgün tartmaktır. Zaten teraziyi koymaktan maksat da budur.

Sâ'dî el-Müftî dedi ki: "Gaye, terazinin kendisi değil, tartılan şeyi eksik yapmayın, demektir. "

Cenab-ı Hak önce düzgün tartmayı emretti, sonra haddi aşmak ve tecavüz demek olan tuğyanı, bilâhare de noksanlık demek olan hüsranı yasakladı. Allah Teâlâ, terazi kullanma emrini pekiştirmek ve onu doğru tutma konusundaki, tavsiyesini teyid için *"mîzan"* sözünü tekrar etmiştir.

Mâlik b. Dinar'dan şöyle rivayet edildi: "Mâlik, ruhunu teslim etmek üzere olan komşusunun yanına girdi. Komşu: 'Ey Mâlik! Önümde, tırmanmaya zorlandığım ateşten iki dağ var,' dedi. Mâlik adamın ailesine durumu sordu. 'Onun iki ölçü âleti vardır. Birisiyle ölçer alır, diğeriyle ölçer satardı,' dediler. Mâlik der ki: Onları getirttim ve birbirlerine çarparak kırdım ve sonra adama sordum. Dedi ki: 'Durum gittikçe gözümde büyüyor.'"

Müfredât adlı eserde deniyor ki: *'Terazide eksiklik yapmayın,'* âyeti , terazide adalete dikkat etmeye, tartıda haksızlıktan kaçınmaya işaret olabileceği gibi, kıyamet günü kendisi ile terazisinin hafif gelmeyeceği şeylerle uğraşmaya da işaret olabilir. Böylece hakkında Cenab-ı Hakkın: *'Tartıları hafif gelenler ise... onların yeri cehennemdir'* (Kâria: 8-10) buyurduğu kimselerden olmaz. Bu iki mânâ birbirinden ayrılmazlar. Cenab-ı Hak'kın Kur'an'da zikrettiği her hüsran (zarar), dünyevî tartılar ve beşerî alışverişlerdeki zarardan ziyade son belirtilen zararı ifade eder."

Ben fakir de derim ki; göğün yükseltilmesi ve yerin döşenmesindeki ölçü, hadiste de belirtildiği gibi yer ve göklerin adaletle ayakta durduğuna işaret etmektedir. Ayrıca dengede olup birbirlerine tecavüz etmesinler diye ruhla ceset arasında akıl terazisinin gereğine de işaret etmektedir. Gerçek adalet; aklen, dinen ve örfen kötü görülen ifrat ve tefrit (aşırılıklar) arasında dengede durmaktır. Tartılanlar, şahsî kabiliyete bağlı olan akıl yoluyla denkleştirilmiş ilmî ve amelî şeylerden ibarettir.

10. «Allah, yeri canlılar için serip döşedi.» Yani yeryüzünü, canlıların menfaati için su üzerine yaymıştır. Canlılar anlamına gelen *"Enâm"* kelimesi çoğuldur. Kendi lâfzından tekili yoktur. Yeryüzünde bulunan insan ve cin gibi yaratıklar mânâsınadır. *Kâmus*'ta da belirtildiği gibi, *"yeryüzü"*, beşik ve döşek gibidir. Üzerinde canlılar dolaşıp, hareket ederler.

11. «Orada» zevk ve neşe veren çeşit çeşit **«meyveler...»** *"Fâkihe"* kelimesindeki tenvin meyve çeşitlerinin çokluğunu ifade ediyor. **«Ve salkımlı hurma ağaçları vardır.»** Salkımlı diye ifâde edilen *"Ekmâm"* yarılıp ortaya çıkmadan önce meyvelerin üzerindeki kabuklar, kapçıklar mânâsını gelir. "Kimm" kelimesinin çoğuludur. "Kimm" ise, meyve ilk ortaya çıktığında etrafını saran kılıftır. Yahut da "Kimm", yaprak, elyaf ve kapçık gibi hurmayı örten şeyler demektir. Hurmanın salkımından, meyvesinden çekirdeğinden istifade edildiği gibi bunlardan da istifade edilir. Elyaf, hurmanın dalını ve yaprağını örter.

12. «Yapraklı taneler...» Tane anlamındaki *"Habb"*, arpa, buğday vs. gibi gıdalanılan ve azık olarak bulundurulan her şeydir. *"Asf"* ise, ekin yaprağı veya saman gibi kurumuş bitki yaprağıdır.

Müfredât adlı eserde deniyor ki: "*Asf ve âsife*; bitkiden kopup ayrılan şeydir."

«Ve hoş kokulu bitkiler vardır.»

Müfredat'ta: "*'Reyhan*'ın, kokusu olan şey olduğu" söylenir. Reyhana rızık diyenler de olmuştur. "*Yapraklı taneler*" âyetindeki gibi yenen tanelere de reyhan denildi.

Bedevînin birine, nereye gidiyorsun? diye sorulduğuunda: "Allah'ın reyhanını (rızkını) aramaya gidiyorum" dedi. Ama doğrusu bizim söylediğimizdir.

İbni Abbas, Mücâhid ve Dahhâk, reyhanın Hımyer lügatına göre rızık demek olduğunu, burada ise ya rızık veya kokulu bitki mânâsına geldiğini söylediler.

Hasan Basrî de: "Reyhan, sizin kokladığınız, yani kokusu hoş bir bitkidir," dedi.

Fakihlere göre ise, Mersin ağacı ve gül gibi yaprağı ve gövdesi kokulu olan şeylere reyhan denildiği gibi, yasemin gibi sadece yaprağı kokulu olan

bitkilere de reyhan denilir.

İbn Şeyh de dedi ki: "Güzel kokulu bütün baklagillere reyhan denir. Çünkü insan onların güzel kokusunu koklar."

13. «Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Hitap, insanlara ve cinleredir. Onuncu âyetteki insanları ve cinleri içine alan *"canlılar"* ifadesi buna delâlet eder. Ayrıca otuz birinci âyetteki: *"Ey insanlar ve cinler!"* hitabı da bunu ifade etmektedir. *"İnsanı yarattı "* (Rahmân:3) ve *"cinleri... yarattı"* (Rahmân:15) âyetlerinde iki gurubun babalarının zikredilmesi, hitabın insan ve cinlere ait olduğuna işarettir. *"El-âlâ' "*, nimetler demektir.

Bahru'l-Ulûm tefsirinde şöyle denilmektedir: *"El- âlâ'* , insanlara ve cinlere ulaşan açık ve gizli nimetlerdir. Dolayısıyla, *'el-âlâ' '* sadece aşikâr nimetlerin, 'en-nâ'mâ' ise gizli nimetlerin adıdır, sözü geçersizdir. "Doğrusu ise, bu iki lâfzın, üsûd ve lüyûs (ikiside aslan demektir) gibi aynı mânâya yâni nimet manâsına geldikleridir. Âyette, 'nimetleri inkâr etmek', yalanlamak sözü ile belirtilmiştir. Zira bu anılan nimetlerin iman etmeyi gerektirdiğine bizden bir şahitliktir. Şehadette bulunmayıp inkâr etmeleri şüphesiz bu nimetlerin yalanlanması demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: "Durum bütün yönleriyle açıklanınca halâ Rabbinizin ve sahibinizin nimetlerinden hangi birini inkâr edersiniz? Halbuki bu nimelerin hepsi de gerçeği haykırmakta ve doğruyu ilân etmektedir.

Âyetteki soru, takrir yani bu nimetleri kabule ve onlara şükrün gerekli olduğunu itirafa zorlamak içindir.

Cabir (r.a.)'den şöyle rivayet edildi: "Allah Rasûlü bize Rahmân sûresini sonuna kadar okudu. Sonra da: *'Bakıyorum susuyorsunuz. Cevap verme yönünden cinler sizden daha iyi. 'Öyleyken, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?' âyeti kendilerine her okunduğunda mutlaka şöyle cevap verirler: Ey Rabbimiz! Nimetlerinden hiçbirini yalanlamayız. Sana hamdolsun.'*[1]

Bu âyetin sûre içersinde tekrarlanması, gafleti gidermek, nimeti hatırlatmak ve ikramı itiraf etmek içindir. Nitekim Araplar şöyle derler: "Size nice nice nimetler vardır." Yine bu, kendisine çeşit çeşit iyilikler yapıp da bunları inkâr eden birisine şöyle demene benzer: "Seni fakirken zengin yapmadım

1- Hadisi Tirmizî tahric etmiş, Hakim rivayet edip (2/473) sahih görmüştür. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*: 2/373.

mi? Bunu inkâr eder misin? Seni çıplakken giydirmedim mi? Bunu inkâr edebilir misin? Zayıfken güçlendirmedim mi? Bunu inkâr edebilir misin?"

Bürhânü'l-Kur'an adındaki eserde şöyle denilmektedir: "Bu âyet otuz bir defa tekrar edildi. Cenab-ı Hak bunların sekizini, içinde mahlûkâtın acaib hallerinin, sanatının inceliklerinin, mahlûkâtın başlangıç ve sonlarının belirtildiği âyetlerden sonra zikretti. Yedisini, cehennemin yedi kapısına karşılık, içinde cehennem ve cehennemin zorluklarının belirtildiği âyetlerden sonra getirdi. Bunların azap âyetlerinden sonra getirilmesi münasip oldu. Çünkü bunlardan korkup korunmak, anılan nimetlere denk nimetlerdir. Yahut da cehennem sıkıntılarının düşmanlar başına gelmesi, nimetlerin en büyüklerindendir. Bu yediden sonra, cennetin sekiz kapısına karşılık olarak cennet ve cennetliklere dair sekizini, daha sonra da bunlardan başka iki cennetle ilgili olarak sekizini zikretti. İlk sekizine kim itikad eder, gereğince amelde bulunursa her iki sekizde vaadedilen nimetleri hak eder. Allah onu yedi âyette geçen cehennem sıkıntılarından korur."

خَلَقَ الْإِنْسَانَ

مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ ﴿١٥﴾

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾ رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ

﴿١٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٨﴾ مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾

بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢١﴾

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

﴿٢٣﴾ وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٢٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ

رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٥﴾

14. O, insanı pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yarattı.

15. Cinleri de dumansız alevden, ateşten yarattı.

16. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

17. O, iki doğunun Rabbidir, iki batının Rabbidir.

18. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

19. İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.

20. Aralarında bir engel vardır. Birbirinin sınırını aşamazlar.

21. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

22. İkisinden de inci ve mercan çıkar.

23. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

24. Denizde, yükselen dağlar gibi gemiler O'nundur.

25. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

14. «O, insanı, pişmiş çamur gibi kuru balçıktan yarattı.» *"Salsâl,"* Kuruluğu sebebiyle ses çıkaran pişmemiş sert balçık demektir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den söyle sahih bir rivayet gelmiştir: *"Allah (c.c.) vahiy yoluyla konuştuğu zaman gök ehli sanki çıplak taş üzerine demir çubukla vurulmuş (zil sesi) gibi bir ses işitirler."* [2]

"Fahhâr" ise, tuğla, yani ateşle pişirilmiş çamur demektir. Fahhâra benzetilmesi çok öğünen kişinin ses çıkarması gibi veya içi boş olduğu için vurulduğunda kuruluğundan dolayı ses çıkarmasından ötürüdür. Allah Teâlâ Âdem'i, toprağı çamur haline, sonra kara balçık, daha sonra ses getiren kuru balçık haline getirerek topraktan yaratmıştır. Bunlardan birini söyleyen âyetle başka birisini zikreden âyet (Hicr:28) arasında zıtlık yoktur. Bunlar yaratılışın merhaleleridir.

2- Bu, Ebû Davud'un rivâyet ettiği hadisin bir bölümüdür. Buhârî bu hadisi: *"Allah bir şeye hükmettiği zaman..."* lâfzıyla tahrîc etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/327.

15. «Cinleri de dumansız alevden ateşten yarattı.» *"Cânn"*, cin veya cinlerin babası yahut da Dahhâk'ın dediği gibi İblistir.

Keşf isimli eserde şöyle denilmektedir: "Nasıl ki İblis şeytanların babası, insan insin babası ise, cânn da cinnin babasıdır."

"Mâric"; dumansız saf ateş demektir. Mücâhid şöyle dedi: *"Mâric"*, ateş yakıldığı zaman ocağın üstünde birbirine karışmış kırmızı, sarı ve yeşil aleve denir. 'Kavmin işi merc oldu,' dendiği zaman, karıştı, birbirine girdi demek olur." Buna göre mânâ: Biz cinleri karışık alevden yarattık, şeklindedir. *"Nâr"* (ateş) lâfzı, *"mâric"* in beyanıdır. Mâric de karışık, çalkantılı demektir.

Keşfü'l-Esrâr isimli eserde şöyle denildi: "Cinler dumansız ateşten, melekler ateşin nurundan, şeytanlar da dumanından yaratıldı."

16. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Yaratılışınızı güçlendirmek için üzerinize pek çok nimetler akıttı. Öyle ki sizi kâinatın özü ve en değerli mahsulü yaptı.

17. «O, iki doğunun Rabbidir. İki batının Rabbidir.» Belirtilen üstün işleri yapan; yaz ve kışın iki doğusuyla iki batısının Rabbidir. Bunun tabiî olarak, iki doğu ve iki batının Rabbi olan, bunlar arasındaki bütün varlıkların da Rabbidir. Güneşin doğuşu ve batışının en yüksek ve en alçak hallerinin belirtilmesi, aradaki şeyleri de içine aldığına işarettir.

Keşfü'l-Esrâr'da şöyle dendi: "Doğuş yerlerinin biri, senenin en uzun gününde güneşin doğuş yeri, diğeri ise en kısa günündeki doğuş yeridir. Aynı şey batı için de geçerlidir."

Doğuş yerlerinden birisi güneşin, diğeri de ayın doğuş yeri olduğu da söylendi. Batı için de durum aynıdır.

18. «O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Doğu ve batı olayında, havanın mûtedil olması, mevsimlerin değişmesi, her mevsime uygun şeylerin meydana gelmesi gibi pek çok faydalar vardır.

19. «İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.» Yani tuzlu denizi, tatlı denize birbirine kavuşacak şekilde kattı. Yani onlar, biribirlerine komşudurlar. Satıhları biribirine değer. Görünüşte aralarında bir ayrılık yoktur. Bu, dicle nehrinin denize dökülüp de denizi yararak fersah fersah akması ve tadının değişmemesi gibidir.

Ayrıca şöyle de denildi: "Allah, Fars Denizi (İran Körfezi) ile Rum Denizi (Ak Deniz)'ni okyanusta birleşecek şekilde salıvermiştir. Çünkü bunlar okyanustan ayrılan iki körfezdirler."

20. «Aralarında bir engel vardır.» Aralarında Allah tarafından veya kara parçası olarak bir engel vardır. *"Berzah"*, iki şey arasındaki engel demektir. Bu bakımdan kabre de berzah denir. Çünkü kabir dünya ile âhiret arasında bir hayattır. Vesvese için, imanın berzahı dendi. Çünkü vesvese şüphe ile kesin inanç arasında bulunur. **«Birbirinin sınırını aşmazlar.»** Normalde iki denizin tabiatı, hemen birbirine karışmak olduğu halde bunlardan birisi diğerine karışmak ve onun özelliğini yok etmek istemez. Aksine kendi halleri üzere belli süre kalır. Tabiatları birbirine karışmak olduğu halde ayrı kalmaları Allah'ın yüce kudretine delildir. [3]

Yahut da âyetin mânâsı şöyledir: Aralarındaki kara parçasını kaplamak suretiyle sınırlarını aşmazlar. Tâ ki, toprak meydanda kalsın da üzerinde yaşayanlar orayı yurt ve barınak yapabilsinler. *"Lâ yebğıyân"* fiili ya istemek mânâsına gelen *"ibtiğâ"*dan veya haddi aşmak anlamındaki *"bağy"*den gelir. Buna göre mânâ: "Kendilerine takdir edilenden başkasını istemezler" veya "her biri kendisi için belirlenen hududu aşmaz" şeklinde olur.

21. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Bu iki denizin faydaları ve bunlardan alınacak ders konusunda yalanlamayı kabul edecek en ufak bir şey yoktur.

22. «İkisinden de inci ve mercan çıkar.» *Lü'lü'*: İnci; *mercan* da: Meşhur kırmızı boncuktur.

Harîdetü'l-Acâib adlı eserde şöyle denilmektedir: "İnci Hind ve İran denizinde bulunur. Mercan ise, ağaç gibi denizde biter. Mercan taşında civa damarları bulunur. Beyaz, kırmızı ve siyah çeşitleri vardır. Sürme gibi kullanıldığında göze kuvvet verir ve gözdeki nemi alır."

İbn Abbas ve azadlısı İkrime'den bildirildiğine göre inci ve mercan, denizde yağmurun yağmasıyla oluşur. Sedefler ağızlarını yağmurlara açarlar,

3- Son devirin gelişmiş bilgi ve araçlarıyla yapılan inceleme araştırmalarla elde edilen bulgular, bu âyette belirtilen gerçeği ifâde etmektedir. Tuzluluk farkı sebebiyle iki deniz arasında bir "dikey su tabakası" engeli olduğu bu araştırmalarla ortaya çıkarılmıştır.
Bu, Kur'an'ın mucize oluşunun hem bir örneğidir, hem de Allah'ın kudretine işâret eden delillerden biridir. (Naşir).

sperm için rahimler ne ise inciler içinde sedefler odur. Yani sedefler incilere bir bakıma rahim teşkil ederler. Deniz suyu da sedef için beslenen bir vücut gibidir. İncinin yağmurdan meydana geldiğine delil şudur ki; sene yağmursuz, kurak geçerse balıklar zayıflar, sedef ve mücevherler azalır.

23. «O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»

24. «Denizde, yükselen dağlar gibi gemiler O'nundur.» *"El-Cevâri"*nin aslı *"el-Cevârîy"* olup gemiler demektir. Tekili câriyedir. Sıfat, mevsuf yerine konmuştur.

İbn Şeyh şöyle dedi: "Bil ki, dört ana unsur şunlardır: Toprak, su, hava ve ateş. Cenab-ı Hak, *'O, insanı kuru balçıktan yarattı'* (Rahmân:14) âyetiyle açıkladı ki; durumu hayrete düşüren, yüce ve şerefli insanın aslı topraktır. *'Cinleri de dumansız ateşten yarattı'* (Rahmân:15) âyetiyle belirtti ki; durumu hayrete düşüren, başka bir mahlukun aslı da ateştir. *'İkisinden de inci ve mercan çıkar'* (Rahmân:22) âyetiyle de, değerli ve yüce olan diğer bir mahlukun da sudan yaratıldığını belirtti. Sonra da dağlar gibi olan gemilerin yürümesinde havanın büyük tesiri olduğunu zikretti ve *'... gemiler O'nundur,'* buyurdu. Gemilerin, özellikle Kendisinin olduğunu belirtti. Çünkü onların yürümesinde insanın bir müdahalesi yoktur. Zaten insanlar bunu itiraf edip şöyle derler: 'Fülk (gemi) senin, mülk O'nun.' Boğulmaktan korktukları vakit sadece Allah'a yalvarırlar. Gemiye 'câriye' denmesi, rıhtım ve sahillerde dursa da asıl özelliğinin denizde yüzmek olmasından dolayıdır. Hizmetçi kıza da câriye denilir. Çünkü onun da asıl işi, efendisinin hizmetini görmek için koşup koşuşturmaktır."

"Münşeât" yelkenleri yükseltilmiş demektir. "Bir şeyi yükseltti" mânâsına "enşeehû" denir. Yelkenler demek olan *şürû'* kelimesi şirâ'ın çoğuludur. Münşeât'ın, su üzerinde yükselip kendi halinde yürüyen gemiler mânâsına gelmesi uzak ihtimal olmadığı gibi, münşeât'ın, mahlûkât (yaratılmışlar) mânâsına gelmesi de uzak ihtimal değildir. Zira o, Allah'ın yarattığı şeylerdendir.

"A'lâm", alemin çoğulu olup yüksek, uzun dağlar demektir. Yani yükseklik ve yücelik yönünden ulu dağlar gibi gemiler, demektir. Denizdeki gemiler, karadaki dağlar gibidir. Aynı şekilde sahradaki develer de denizdeki gemiler gibidir.

25. «O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»

Gemi yapımında kullanılan malzemelerin yaratılması, onları alıp geminin nasıl yapılacağının gösterilmesi, kısa zamanda uzun mesafelerin katedilmesi, ticarî muamelelerin yürütülmesi ve su almaksızın gemilerin denizde yüzdürülmesi onun nimetlerindendir. Bunları yaratmak, bir araya getirip düzenlemek ancak Allah'ın kudreti dahilindedir.

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ
ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٢٨﴾
يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ فَبِأَيِّ
آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٠﴾

26. Yeryüzünde bulunan her şey fânidir.

27. Ancak yücelik ve ikram sahibi Rabbinin zatı bâkîdir.

28. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

29. Göklerde ve yerde kim varsa (her şeyi) O'ndan isterler. O, her an bir iştedir.

30. O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

26. Canlılardan ve diğer yaratıklardan **«Yeryüzünde bulunan her şey fânidir.»** Akıllılar için kullanılan *"men"* lâfzı, çoğunluk dikkate alınarak veya insanlar ve cinler kastedilerek kullanılmıştır. Şüphesiz her insan mutlaka ölecektir. Bu âyet nazil olunca melekler: *"Âdemoğulları helâk oldu"* dediler. Fakat *"Her nefis ölümü tadacaktır."* (Âl-i İmran:185) âyeti nazil olunca kendilerinin de öleceklerine inandılar. Çünkü onların da lâtif cisimleri ve insan

ruhları gibi bu cisimlere bağlı ruhları vardır. Fakat mücerret, saf ve yüce ruhlar helâk olmazlar.

27. «Ancak yücelik ve ikram sahibi Rabbinin zatı bâkîdir.» Âyette geçen *"vech"* (yüz)'den maksat, zatıdır. "Allah yüzünü mükerrem kılsın" demek, zatını mükerrem kılsın demektir. Yüz, malum organdır. Zât yerine kullanılmıştır. Çünkü yüz organların en değerlisi, duyguların ekranı, secde yeri ve huşu izlerinin aynasıdır.

Kâdı Beydâvî şöyle dedi: "Varlıkların yönlerini ve yüzlerini araştırdığında haddi zatında hepsinin de fâni olduğunu görürsün. Ancak Allah'ın kendine bakan zatı müstesna."

"Yücelik ve ikram sahibi" anlamındaki cümle, *vech* kelimesinin sıfatıdır. Bunun anlamı şudur: Mutlak yeterlilik veya zatında ve sıfatlarında yücelik ve tam ikram sahibi zatı bakîdir. Bu, Allah Teâlâ'nın yüce sıfatlarındandır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm demeye devam edin."*[4]

28. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Canlıları ebedî hayatta diriltmesi ve daimî nimetlerle onlara ikramda bulunması nimet ve ihsanların en büyüklerindendir.

Tayyibî dedi ki: "*'Vechu Rabbike'* derken zamir müfred (tekil), *'Rabbiküma'* derken tesniye (ikil) kullanılmış, halbuki muhatap aynı. Bu nasıl olur? Denilirse, cevaben derim ki: İşin önemi ve büyüklüğü sebebiyle ilkinde hitabın, kabil-i hitap olan herkese şâmil olması için -insanlar ve cinler öncelikle bu hitaba dahildir- tesniye olması gerekli. İkincisinde böyle bir gereklilik olmadığından zâhiri üzere müfred bırakıldı."

29. «Göklerde ve yerde kim varsa (her şeyi) O'ndan isterler.» Ayakta kalmaları, gelişmeleri ve diğer durumlarıyla ilgili olarak şahısları ve varlıkları için muhtaç oldukları şeyleri dil ve hâl lisanıyla devamlı şekilde Allah'tan isterler.

«O, her an bir iştedir.» Allah Teâlâ her an bir iş üzeredir. Canlıların istedikleri şeyleri vermesi de bu işler cümlesindendir. Devamlı olarak yeni şahıslar yaratır. Başkalarını yok eder. Fakirlik-zenginlik, izzet -zillet, iktidar

4- Hadisi, Tirmizî *duâlar* bölümünde, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde, Nesâî *Sünen*'inde tahric etmiştir. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 1/231. *Elizzû* kelimesinin manâsı: "Yâzel-Celâli ve'l ikrâm demeye devam edin, onu çok söyleyin" demektir.

verme-alma, hastalık-sıhhat gibi halleri getirir ve götürür. Varlıkları halden hâle sokar. Bunlar hikmet ve yüce maslahatlara dayanan ilâhî istek ve iradeye bağlı olarak tecelli eder. Hadis-i şerifte şöyle buyruluyor: *"Bazı toplumları alçaltıp bazılarını yükseltmesi, sıkıntıları giderip günahları affetmesi Allah'ın işlerindendir."*[5]

Mukâtil şöyle dedi: "Bu âyet, Yahudilerin: 'Allah cumartesi günü bir iş yapmaz' demeleri üzerine onları reddetmek için nâzil olmuştur. "

30. «O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Allah'ın, belirtilen ihsanlarını gördüğünüz halde bunları nasıl yalanlarsınız? Allah Teâlâ her an bir iş üzeredir. *"Şe'n"*, hâl ve önemli iş demektir.

سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ
اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا
لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ﴿٣٣﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٤﴾
يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ ﴿٣٥﴾ فَبِأَيِّ
آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٦﴾

31. Ey insanlar ve cinler! Sizin de hesabınızı ele alacağız.

32. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

33. Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çevresi-

5- Hadisi Taberânî, Beyhâkî ve İbn Cerîr tahric etmiştir. Bkz. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/143.

ni aşıp geçmeye gücünüz yeterse hemen geçin! Ama (Allah'ın verdiği) bir güç olmadan geçemezsiniz.

34. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

35. İkinizin üzerinize dumansız bir alev ve ateşsiz bir duman gönderilir de birbirinize yardım edip kurtulamazsınız.

36. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

31. «Ey insanlar ve cinler! Sizin de hesabınızı ele alacağız.» Vaktimizi sırf sizin hesap ve cezanız için ayıracağız. Bu da *"O, her an bir iştedir."* âyetinde belirtilen, mahlûkâtın işleri bittiği vakit, yani kıyamet günü olacaktır. O gün sadece ceza işi görülecektir.

Âyetten maksat, cezanın ve intikâmın şiddetine işarettir. Hitap da öncekinin aksine cin ve insanların suçlu olanlarınadır. Âyetteki *"sekalân"* dan maksat, insan ve cinlerdir. Böyle isimlendirilmeleri yeryüzünün üzerinde bir nevi yük olmalarındandır. İnsan ve cinler hayvanın iki tarafındaki yüke benzetildiler.

İbn Şeyh'in *Havâşî* adlı eserinde dendi ki: "Yeryüzü yük taşıyan hayvana benzetildi. Cinler ve insanlar da bu hayvanın yükü yapıldı. Başka varlıklar da ilâve yük sayıldı. İnsanlara ve cinlere *'sekalân'* denmesinin başka bir sebebi de şu olabilir: İnsan ve cinler vakarlı ve sağlam görünüşlüdürler. Yahut da sorumluluk yüklenmeleri veya yeryüzündeki kıymetlerinin büyüklüğü sebebiyle kendilerine *'sekalân'* denmiştir." Hadis-i şerifte şöyle buyuruldu: *"Ben size ağır iki emanet bıraktım: Allah'ın kitabı ve ehl-i beytim."* [6]

İmam Sâdık ise:" Bunlara sekalân denmesi, günahlarla ağırlaşmaları sebebiyledir," der.

32. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Sizleri kötü hesaba götürecek şeylerden sakındırmak için kıyamet günü düşebileceğiniz şeylere karşı tenbihte bulunması da bu nimetlerdendir. Yalanlamak, sözleriniz ve davranışlarınızla olabilir.

6- Hadisi Mâlik *Muvatta*'da: *"Size iki şey bıraktım..."* lâfzıyla tahrîc etti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/277.

Keşfu'l-Esrar adlı eserde şöyle dendi: "Bil ki, bu sûrenin bir kısmında zorluklar, azap ve ateşten bahsedildi. Burada iki türlü nimet vardır. Birisi bu azapların mü'minlerden kâfirlere çevrilmesidir ki, bu, şükrü gerektirecek büyük bir nimettir. İkincisi ise, cehennemden korkutup sakındırmaktır ki, bu da büyük bir nimettir. Zira kişinin kendisini üzecek şeyden sakınma gayreti, ferahlatacak şeye ulaşma gayretinden fazladır."

33. «Ey cin ve insan toplulukları!» Yukarıda *"sekalân"* diye hitap edilen cin ve insanlara burada kendi isimleriyle hitap edildi ki, daha açık olsun. Cinler, zor işlere karşı güçlü olmakla tanınırlar. Burada bunu ifade eden şeyle kendilerine hitap edildi tâ ki, buna rağmen teklif edilen şeye güçlerinin kâfî gelmeyeceği açıklanmış olsun.

"Ma'şer": Büyük topluluk demektir. Böyle isimlendirilmesi çokluğun son haddine ulaşması sebebiyledir. Çünkü aşr (on) tam sayıdır. Onun üzerindekiler ancak birerli sayıların on üzerine eklenmesiyle oluşur. "Onbir, oniki, yirmi, otuz yani iki onluk, üç onluk" dersin.

Cin daha önce yaratıldığı için bu âyette insandan önce zikredilmiştir. *"...İnsanlar ve cinler bir araya gelseler..."* (İsrâ:88) âyetinde ise faziletinden dolayı önce insan zikredilmiştir. Çünkü takdim faziletli olmayı gerektirir.

İbn Şeyh şöyle dedi: "Allah Teâlâ önceki âyette insanları ve cinleri hesaba çekme ve cezalandırma işini ele alacağı günün mutlaka geleceğini belirtip bu işe çok önem vereceğini ifade eden sözlerle onları tehdit edince şöyle bir soru akla gelebilir: Tam anlamıyle bu işe önem vereceği belli olduğu halde neden bunu belirtmeye gerek oldu? Buna özet olarak bu âyette şöyle cevap verdi: İnsan ve cinlerin hepsi Allah'ın kudreti ve tasarrufu altındadır. Hiç kimse onu aşamaz. Allah'ı aceleye sevkedecek hiçbir şey yoktur. Çünkü kişiyi aceleciliğe sevkeden şey, elden kaçırma korkusudur. Cenab-ı Hak ise bundan korkmadığı için bütün zamanı iki kısma ayırdı. Birincisi dünya günleri ikincisi ise kıyamet günüdür. Birinci zamanı, sorumluluk ve imtihan, ikincisini ise hesap ve karşılık zamanı yaptı. Dünya ve âhiretten herbirini sıkıntı, imtihan, musîbet ve dert yeri yaptı. Cinler ve insanlardan hiç birine dünya ve âhirette takdirettiği şeyin dışına çıkma imkânı vermedi."

"Ey cin ve insan toplulukları!" (Rahmân:33) âyeti, *"Ey insanlar ve cinler! Sizin de hesabınızı ele alacağız."* (Rahmân:31) âyetiyle ilgilidir. İkisi de sanki bir tek söz gibidir.

«Göklerin ve yerin çevresini aşıp geçmeye gücünüz yeterse hemen geçin!» Hitap cin ve insan topluluğuna olduğu halde ikil olarak "isteta'tümâ" denilmedi de çoğul olarak *"isteta'tüm"* denildi. Çünkü iki topluluktan herbirisi başlı başına bir gruptur. *"...Hemen birbirleriyle çekişen iki zümreye ayrıldılar."*(Neml:45) âyetinde olduğu gibi. Neml sûresindeki bu âyette de *"ferikân"* tesniye olduğu halde *"yahtesimûn"* cemî gelmiştir. Çünkü grup çoğuldur. Burada cin ve insan mânâsına bakılarak çoğul, gelecek olan 35. ayette ise lâfza bakılarak zamir ikil olarak gelmiştir.

Kâmus'ta *"nefâz"*, bir şeyin bir şeyi aşması ve ondan kurtulması, şeklinde izah edilir. *"Aktar"* ise "kutr" kelimesinin çoğuludur. Kutr da taraf, çevre demektir. Buna göre mânâ: Allah'tan ve onun kazasından kaçarak göklerin ve yerin hudutlarından çıkmaya gücünüz yeterse hemen çıkın, kendinizi Benim cezamdan kurtarın. Bu, onları âciz bırakma emridir. Maksat, onların Cenab-ı Hak'kı aşamayacak ve kendilerini yakalamaktan âciz bırakamayacak olmalarıdır.

«Ama (Allah'ın verdiği) bir güç olmadan geçemezsiniz.» [7] Bir güç ve kuvvetle ancak geçebilirsiniz. Siz ise bundan oldukça uzaksınız.

Rivayet edilmiştir ki, melekler iner ve bütün mahlukâtı kuşatır. İnsanlar ve cinler ne tarafa yönelseler kendilerini kuşatmış meleklerle karşılaşırlar. Melekler onlara âyette belirtilen sözü söylerler. Aynı şekilde hiç kimse kıyamet günü de bir tarafa kaçamaz. Aynı şekilde dünyada da ölümden ve kaderden kaçamazlar.

34. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Cezalandırmaya gücü yettiği halde af ve kolaylık göstermesi, sakındırıp tenbihte bulunması onun nimetlerindendir.

7- Bu âyette, cinlerin ve insanların göklerin ve yerin derinliklerine hiç geçemiyecekleri değil, fakat ancak kudret ve kuvvetle geçebilecekleri, göklere geçmeye ne kadar uğraşsalar, üzerlerine gönderilen *"dumansız bir alev veya ateşsiz bir duman"*la engellenecekleri ve bu engelleri yenemiyecekleri anlatılıyor.

İnsanoğlu bugün aya ulaşmış, içinde bulunduğumuz Güneş Sistemi'nin bazı gezegenlerine insansız peykler göndermiştir. Fakat henüz kendi Güneş Sistemi'nin dışına çıkmadığı gibi, kendi sistemimizde de ayın sınırından öteye gidememiştir.

Âyette Güneş Sistemi içinde bazı yıldızlara gitme çabalarının olabileceğine işaret vardır. Ama insanların daha fazla ileriye gidemeyeceklerine de işaret vardır. Aynı zamanda Allah'ın yüce kudretine ve insanoğluna verdiği nimetlerin bolluğuna dikkat çekilmektedir. Müellifin de gayet güzel belirttiği gibi Allah'tan kaçmanın -dünyada da, âhirette de- hiç mümkün olmayacağının açık delili vardır. Âyetteki asıl maksat da budur. (Naşir.)

35. «İkinizin» insanlar ve cinlerin **«üzerine dumansız bir alev veya ateşsiz bir duman gönderilir de birbirinize yardım edip kurtulamazsınız.»** *"Şuvaz"* yalın, dumansız alev veya ateşin dumanı ve harareti demektir. Âyet, kaçmaya çağıranın sorusuna cevaptır. Bu durum mahşere götürülürken olur. Nitekim İbn Abbas (r.a)'den şöyle rivayet edilmiştir: "Sizi mahşere sevketmek için üzerinize dumansız yalın alev gönderilir." *"Nühas"*: Eritilmiş sapsarı dumandır, onların başlarına dökülür. *Müfredât*'taki îzaha göre nühas, dumansız yalın alev demektir. Bu, bakırın rengine benzetilmesinden dolayıdır. Haddi zatında nühas, bakır demektir.

36. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Küfrün ve günahların sonuçlarını haber vermek, bunlardan sakındırmak lütuf ve nimettir. Hem de ne lütuf, ne nimet!

فَإِذَا ٱنشَقَّتِ ٱلسَّمَآءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً
كَٱلدِّهَانِ ﴿٣٧﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ
لَّا يُسْـَٔلُ عَن ذَنۢبِهِۦٓ إِنسٌ وَلَا جَآنٌّ ﴿٣٩﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٤٠﴾ يُعْرَفُ ٱلْمُجْرِمُونَ بِسِيمَٰهُمْ فَيُؤْخَذُ بِٱلنَّوَٰصِى وَٱلْأَقْدَامِ ﴿٤١﴾
فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هَٰذِهِۦ جَهَنَّمُ ٱلَّتِى يُكَذِّبُ
بِهَا ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ ءَانٍ ﴿٤٤﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ
رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾

37. Gök yarılıp da, gül gibi kızardığı, yağ gibi eridiği zaman.

38. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

39. İşte o gün insana da cinne de günahından sorulmaz.

40. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

41. Suçlular nişanlarından tanınırlar da perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.

42. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

43. İşte bu, suçluların yalanladıkları cehennemdir.

44. Onlar bununla kaynar su arasında dolaşır dururlar.

45. Öyleyken Rabbininizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

37. «Gök yarılıp da,» kıyametin kopması sebebiyle birbirinden kopup ayrıldığı veya meleklerin inmesi için kapılar halinde yarıldığı zaman... Nitekim başka bir âyette şöyle buyruluyor: *"O gün, gökyüzü beyaz bulutlar halinde parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir."* (Furkân:25) **«Gül gibi kızardığı,»** kırmızı gül rengini aldığı... *"Verde"* koklanan malum çiçektir. Genellikle kırmızı güle *"verde"* denir.

Denildi ki; aslında göğün rengi kırmızıdır. Fakat uzaklık ve perdeler sebebiyle mavi gözükür. Ateşin rengine de mavilik karışınca kırmızıya çalar.

«Yağ gibi eridiği zaman.» Zeytinyağı haline gelip kırmızı gül rengini alınca ve yağın akışı gibi akınca... Yani yağın eriyip akması gibi eriyip akar hale gelince cehennemin hararetinden kıpkırmızı olur. İncelikte ve akıcılıkta yağ haline gelir. *"Dihân"* ya "dühn" kelimesinin çoğuludur veya *"dihân"* yağdanlık demektir. Katığa denildiği gibi.

38. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Bunları büyüklüğüne rağmen nasıl yalanlarsınız?

39. «İşte o gün», belirtildiği gibi gök yarıldığı gün **«insana da cinne de günahından sorulmaz.»** Çünkü onlar yüzlerinden tanınırlar. Bir kimse mahşer halkının durumlarına vakıf olmak isterse günahkârı başkasından ayırmak için kişiye günahını sorma ihtiyacı duymaz. Bu hâl, mertebelerinin değişik

oluşu itibariyle kabirlerden çıkarılıp bölük bölük mahşere sevkedildikleri ilk vaziyete göredir. *"Rabbin hakkı için onların hepsine mutlaka soracağız."* (Hicr: 92) ve benzeri âyetler hesap ve duruşma yerlerindeki hallerle ilgilidir. Yani hesap vaktine kadar hesap sorulmaz. Ancak hesap merhalesinde sorulur.

İbn Abbas'tan, şöyle dediği rivayet edildi: "Allah onlara şöyle şöyle yaptınız mı?" diye sormaz. Çünkü Allah bunu onlardan daha iyi bilir. Ancak "niçin şöyle şöyle yaptınız?" diye sorar.

Yine İbn Abbas'tan şöyle nakledilmiştir: "Onlara rahatlık ve şifa sorusu sorulmaz, azarlama ve kınama sorusu sorulur."

"Zenbihî" deki zamir insana aittir. Çünkü makam itibariyle öncedir. Tekil olması insan cinsinden herhangi bir ferdin kastedilmesinden dolayıdır. Sanki şöyle denilmiştir: Cin ve insanlara ait hiçbir kimseye sorulmaz. *Cânn*'dan maksat cindir. Temim denip de, oğlu kastedildiği gibi.

40. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Bunca faydalarına rağmen... Belirtilen şeyleri haber vermek, sizi kötülüğe ulaştıracak şeylerden sakındırmaktır. Bu da nimettir.

41. «Suçlular nişanlarından tanınırlar da...» *"Simâ"*, : (hemzeli) alâmet demektir. Onlar siyah yüzleri ve patlak gözleriyle tanınırlar.

Denildi ki; "Kendilerini kaplayan üzüntü ve sıkıntılarla tanınırlar. Mü'minlerin sevinç ve ferahlıkla tanındığı gibi".

«Perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.» *"Nevâsî"*, nâsiye'nin çoğuludur. Nâsiye ise başın ön tarafıdır. Burada, alındaki saç kastedilmiştir. Buna göre anlam şöyledir: Melekler onların alınlarından, yani perçemlerinden ve ayaklarından tutarlar ve cehenneme atarlar veya melekler onları kâh perçemlerinden tutup yüz üstü cehenneme sürüklerler, kâh perçem ve ayaklarını zincire vurulmuş olarak sırtlarında birleştirip sürüklerler.

42. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Nasihatlar ve sakındırmalar bu nimetlerdendir.

43. «İşte bu, suçluların yalanladıkları cehennemdir.» Bu söz, onları azarlamak ve suçlamak kastıyla söylenmiştir.

44. «Onlar bununla» yani yaktıkları ateşle **«kaynar su arasında dolaşır dururlar.»** Azap edildikleri ateşle, üzerlerine dökülen veya kendilerine

içinden son derece sıcak su arasında dönerler. Yani hararet ve dehşet içinde ateşten kaynar suya, kaynar sudan ateşe gider gelirler.

Ebu'l-Leys şöyle dedi: "Onlara açlık musallat edilir. Tepesi şeytanların başı gibi olan zakkum ağacına getirilirler. Ondan yiyince boğazlarını alır. Hemen su isterler. Kendilerine kaynar su getirilip yüzlerine yaklaştırdıklarında yüzlerinin etleri dökülür. Suyu içerler, içleri kaynar ve içlerinde ne varsa dışarı çıkar. Sonra tekrar açlık musallat edilir. Böylece bir zakkuma, bir kaynar suya gidip gelirler."

Ka'bu'l-Ahbâr'da şöyle der: "Cehennemin vaadilerinin birinde cehennemliklerin irinleri toplanır. Mücrimler demir halkalar içinde getirilip irinin içine daldırılırlar. Öyleki mafsalları ayrılır. Sonra oradan çıkarılırlar. Allah onları yeni bir yaratılışa kavuşturur ve tekrar ateşe atılırlar."

45. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Bu gibi durumlarda nimetler, bu olayları sadece hikâye etmekten ibaret olmakla beraber, bunların nimet olarak böyle hadiselerin akabinde tekrar edilmesi, bu hallere düşüren küfür ve günahlardan sakındırmak içindir.

Sûrenin başından otuzuncu âyete kadar ise nimetler detaylı olarak anlatılmıştır. Çünkü bunlar dünyada kendilerine ulaşan nimetlerdir. Bunların hikâye edilmesi, şükrü ve devamlarını sağlayacak şeyler hususunda gayreti gerektirmelerinden dolayıdır.

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِۦ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾ فَبِأَيِّ
ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَآ أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا
تُكَذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِن كُلِّ فَٰكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ
ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾

46. Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.

47. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

48. Bu iki cennet türlü ağaçlarla doludur.

49. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

50. Onlarda, akan iki kaynak vardır.

51. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

52. Bu iki cennette her türlü meyveden çift çift vardır.

53. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

46. «Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.» Bu, dünyada kendilerine ulaşan dinî ve dünyevî nimetlerin sayılmasından sonra âhirette üzerlerine saçılacak nimetler sayılmaya başlanmıştır. *"Makam"*, ismi mekândır. Allah Teâlâ'nın makamı, hesap için kulların durduğu yerdir. Nitekim âyette: *"O gün insanlar âlemlerin Rabbinin huzurunda dururlar"* buyurulmaktadır. (Mutaffifîn:6) Makamın, Rabbe izafe edilmesi hükümranlığın Allah'a has olmasından dolayıdır. Çünkü o gün hükümranlık sadece Allah'a aittir.

Aynü'l-Meânî adlı eserde şöyle denilmektedir: "Bu âyet Ebû Bekir (r.a.) hakkında nazil olmuştur. Susuzken süt içmiş, sütten hoşlanmış, sonra da sütün helâl olmadığı söylenince kay etmiş (kusmuş). Bu durumu haber alınca Hz. Peygamber şöyle buyurmuş: *"Allah sana rahmet etsin. Hakkında âyet nazil oldu."* Günah işlemeye niyet edip sonra da Allah'ı hatırlayan ve Allah korkusundan dolayı bu günahı terkeden herkes bu müjdeye nail olur."

"İki cennetten" maksat, dağıtım yoluyla; Allah'tan korkan insan için bir cennet, Allah'tan korkan cin için bir cennettir. Çünkü hitap insan ve cin topluluğunadır. Buna göre mânâ şunlardan birisi olabilir: Allah'tan korkan her biriniz için bir cennet vardır. Yahut da herkes için inancına karşılık bir cennet,

ameline karşılık da bir cennet vardır. Veya, itaat ettiği için bir cennet, günahlardan sakındığı için de bir cennet vardır. Başka bir görüşe göre de: Ona, amelin karşılığı olarak bir cennet, ikram olarak verilen bir başka cennet vardır.

Muhammed b. Hasen (r.a.) şöyle dedi: "Ben bir gece uyuyorken bir de ne göreyim! Kapı çalınıyor! "Bakın kimdir o?" dedim. "Halifenin elçisidir, o seni çağırıyor," dediler. Hayatımdan endişe ettim. Kalkıp halifeye gittim. Huzuruna girince bana dedi ki, "Seni bir mesele için çağırdım. Muhammed'in annesi Zübeyde'ye dedim ki: 'Ben âdil bir imam (devlet başkanı)ım. Âdil imam da cennettedir.' Zübeyde dedi ki: 'Sen isyankâr bir zalimsin, bir de cennet ehli olduğunu söyledin. Bununla Allah'a iftira ettin. Cennet sana haram olsun.' "Ben de: "Ey mü'minlerin emiri! Sen bir günah işlediğinde, hemen veya sonra Allah'tan korkar mısın?" deyince, halife cevaben: "Evet Allah'a yemin olsun ki çok korkarım." Ben de:" Şehadet ederim ki, senin için bir değil iki cennet vardır. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: '*Rabbinin makamından korkan kimseye iki cennet vardır.*' " Bunun üzerine beni taltif etti ve dönmemi emir buyurdu. Eve döndüğümde dolunayın bana yöneldiğini gördüm."

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Kapları ve eşyaları gümüşten iki cennet, kapları ve eşyaları altından iki cennet vardır. Adn Cenneti'ndeki cennetliklerle bunların Rabbine bakışları arasında, Allah'ın yüzündeki kibriya (yücelik) örtüsünden başka bir şey bulunmayacaktır."*[8]

47. « Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»

48. «Bu iki cennet türlü ağaçlarla doludur.» Âyetteki *"Efnân"* kelimesi, *fen* 'in çoğuludur. Buna göre âyet, çeşitli ağaçlar ve meyvelerle doludur, anlamındadır. Yahut da *"efnân"*, *fenen* kelimesinin çoğuludur. Fenen ise, düzgün uzun dal veya ağacın dallarından fışkıran filiz demektir. Buna göre anlam şöyle olur: "Ağaçların dallarından fışkıran filizlerle doludur." Özel olarak filizlerin zikredilmesi, yaprak ve meyve vermelerinden, gölge salmalarındandır. Ayrıca meyveler de bunlardan devşirilir.

49. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Bu nimetlerde yalanlama kabul edecek bir şey yoktur.

8- Hadisi, Buhârî, Müslim ve Tirmizî tahric etmişlerdir. Tirmizi'deki rivayet şöyledir: *"Adn Cennetinde insanlarla Rablerine bakmaları arasında sadece yüzündeki kibriya örtüsü bulunacaktır."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/498

50. «Onlarda, akan iki kaynak vardır.» O iki cennetin her birinde, cennet nehirlerinin tasvirinden anlaşıldığı üzere, sahibinin istediği şekilde tepelerde ve düzlüklerde akan bozulmamış birer su kaynağı vardır. Bunların miskten bir dağdan aktıkları da söylenmiştir.

İbn Abbas ve Hasan Basrî'den şöyle nakledilmiştir: "Onlar tatlı ve soğuk sularla akarlar. Birine *teslîm*, diğerine de *selsebîl* denilir."

51. « Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hagisini yalanlarsınız?»

52. «Bu iki cennette her türlü meyveden çift çift vardır.» Bunlardan bir gurubu bilinen, diğeri de hiç kimsenin duyup görmediği enteresan meyvelerdir. Yahut da çiftten maksat biri yaş diğeri kuru veya birisi tatlı diğeri mayhoş olandır. Bunların iki renk olduğu da söylendi. Bu, tatta değil de görünüştedir diyen de vardır.

İbn Abbas'tan şöyle nakledildi: "Ebû Cehil karpuzu da dahil dünyada ne kadar acı tatlı meyve varsa hepsi cennette olacaktır. Ancak acı olanlar orada tatlanacaktır."

Bu, şundan dolayıdır: Cennette olan şeyler ibadetlerin tadından meydana gelmiştir. Orada zakkum gibi, kötülüklerin acılığından ortaya çıkan bir şey yoktur. Ayrıca cennet *cemal* (güzellik) yurdu olduğu için orada siyahlık da yoktur.Çünkü siyah *celâl* (öfke) alâmetlerindendir.

53.«Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Bu lezzetli nimetlerin hangisini yalanlarsınız?

مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ فُرُشٍۭ بَطَآئِنُهَا مِنْ
إِسْتَبْرَقٍ ۗ وَجَنَى ٱلْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٥٦﴾
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٩﴾ هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ
إِلَّا الْإِحْسَانُ ﴿٦٠﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾

54. Orada astarları parlak atlastan yataklara yaslanırlar. Her iki cennetin devşirilen meyvesi (yere) yakındır.

55. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

56. Oralarda gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş dilberler vardır ki, bunlardan evvel onlara ne insan ne de cin dokunmuştur.

57. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

58. Sanki onlar yakut ve mercandırlar.

59. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

60. İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?

61. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

54. «Orada astarları parlak atlastan yataklara yaslanırlar.» Müttakîler iki cennete kavuşurlar ve orada yatmak ve oturmak için serilmiş yataklara dayanıp uzanarak, kırallar gibi yaşarlar.

"Betâin", bitâne kelimesinin çoğulu olup yüzün zıttı olan astar demek-

tir. *"İstebrak"* kelimesi de atlas anlamındadır. Parlaklık mânâsındaki "berîk" kelimesinin istif'al babına aktarılması halidir. Veya renklerin toplanması anlamına gelen *"bürkâ"* dan geldiği de söylenmiştir. Bunun geniş açıklaması Dühân sûresinde geçti. Buna göre mânâ: Astarı parlak kalın ipektendir, şeklindedir. Astarı böyle olan bu döşeklerin yüzleri kim bilir nasıldır? Elbette yüzleri daha değerlidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Sa'd bin Muâz'ın cennetteki mendilleri bu hulleden (yeni ve parlak elbise) daha değerlidir."*[9] Hz. Peygamber (s.a.v)'in burada başka bir şey değil de mendili zikretmesi, en basit bir şeyle en değerli olana dikkat çekmek içindir.

Şöyle de denilmiştir: Yatakların yüzleri halis ince ipekten veya nurdandır. Ya da Cenabı Hakk'ın şu âyette belirttiği gibidir: *"Yaptıklarına karşılık olarak onlar için nice göz aydınlatıcı nimetler saklandığını hiç kimse bilemez."* (Secde:17)

«Her iki cennetin devşirilen meyvesi» yere **«yakındır.»** Yani ağaçlardan toplanan meyveler yakındır. Ayakta olan, oturan ve yatan kimse ona kolayca ulaşabilir.

İbn Abbas r.a. şöyle dedi: "Ağaç öyle eğilir ki Allah'ın dostu ister ayakta, ister oturarak, isterse de yatıp uzanmış vaziyette meyveyi koparabilir."

Katâde (r.a.) de şöyle dedi: "Ne uzaklık, ne de bir diken ona engel olmaz."

55. «Öyleyken Rabbinizin» bu lezzetli ve kalıcı olan **«nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

56. «Oralarda» yani *"iki cennet"* sözünün işaret ettiği cennetlerde; ki bunlar, cin ve insanların Allah'tan korkanlarına veya amellerine göre korkan herkese aittir.

İşte bu cennetlerde **«gözlerini yalnızca eşlerine çevirmiş dilberler vardır ki,»** Yani başkalarına bakmayıp gözlerini sadece kocalarına çevirmiş kadınlar vardır. Herbirisi kocasına şöyle der: "Rabbimin izzetine yemin ederim ki, cennette senden daha güzel bir şey görmüyorum. Hamdolsun Allah'a ki, seni bana beni de sana eş yaptı." *"Kasru't-tarf"*, aynı zamanda haya ve naz manâlarına da gelir. Bu terimin, başkalarının kendilerine göz diktiği ka-

9- Hadisi Buhârî, Müslim ve Nesâî tahric etmişlerdir. Kıssanın tamamı için bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/60.

dınlar anlamına geldiği de söylenmiştir. Yani birisi onları gördüğünde son derece güzelliklerinden dolayı gözü başkasını görmez.

«Bunlardan evvel onlara ne insan ne de cin dokunmuştur.» Yani eşlerinden önce, insan cinsinden olan kadınlara hiçbir insan erkek, cin kadınlara da hiçbir cin erkek dokunmamıştır. *"Kâsırâtü't-tarf"* sözü, bunu ifade etmektedir. Bu kadınlar, daha evvel içinde hiç hayvan otlamamış koruluklar gibidirler. Bu âyette bu kadınları elde etmeye teşvik vardır. Özellikle rağbet, dullardan ziyade bakireleredir.

Aynı şekilde âyet, cinlerin de cennetliklerden olacağına delildir. Onlar da insanlar gibi cennette eşlerine dokunacaklardır. Çünkü nimeti hatırlatma makamı bunu gerektirir. Şayet insanlar gibi cinler eşlerine dokunamıyacak olsalardı, onlara nimetin hatırlatılmasının mânâsı olmazdı. Gözlerini sadece eşlerine çevirmiş bu huri kadınlar, cennette yaratılmışlar, ayağa düşüp müptezel bir hâle düşmemişler ve kendilerine el sürülmemişlerdir. Bu, çoğunluğun görüşüdür.

Şa'bî ve Kelbî ise şöyle dediler: "Bu kadınlar, dünya kadınlarından olup, dünyada ister evli ister bakire olsunlar, ikinci yaratılıştan sonra bunlarla hiç kimse cinsî ilişki kurmamıştır."

57. «Öyleyken Rabbinizin» istifadeniz için yarattığı bu **«nimetlerinden hagisini yalanlarsınız?»**

58. « Sanki onlar yakut ve mercandırlar.» Mercan daha önce açıklanmıştı. Yakut ise, çok sert ağır bir taştır. Kırmızı, beyaz, sarı, yeşil ve mavi cinsleri vardır. Yanma özelliği olmadığından ateş ona tesir etmez. Sertliğinden ve kuruluğundan dolayı delinmez, eğeler tesir etmez. Gün geçtikçe güzelliği artar. Bilhassa kırmızı ve sarısı çok değerli ve pek nadirdir. Âyetin mânâsı şöyledir: Onlar yanaklarının kırmızılığı hususunda yakuta, derilerinin beyazlığı ve saflığı konusunda küçük daneli mercana benzerler. Zira küçük daneli mercan, büyükten daha beyazdır.

Katâde dedi ki: "O kadınlar saflıkta yakuta, beyazlıkta mercana benzerler."

Ebû Saîd, cennet ehlinin tanımı konusunda Rasûlüllah'tan şöyle rivayet etti: *"Cennette her bir adamın iki hanımı vardır. Her hanımın üzerinde yetmiş kat hulle olduğu halde deri, kan ve et olmaksızın bacaklarının ilikleri gö-*

zükür.."

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdular ki: *"Cennete ilk girecek kafile dolunay, onları takip edenler ise en parlak yıldız gibi olacaktır. Hepsinin kalbi bir tek adamın kalbi olacak ve aralarında düşmanlık ve ayrılık bulunmayacaktır. Her birinin iki hanımı olacak, her hanımın bacağındaki ilik, aşırı güzellikten dolayı etin üstünden gözükecek. Cennetlikler gece gündüz Allah'ı tesbih ederler. Abdest bozmazlar, sümkürmezler, tükürmezler, kapları altın ve gümüş, tarakları altın, buhurdanlıkların yakıtı öd ağacı, kokuları ise misktir."*(10)

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdular:*"Cennet kadınının bacağının beyazlığı ve iliği yetmiş kat ipek örtünün dışından gözükür. Allahu Teâlâ onlar için: 'Sanki onlar yakut ve mercandırlar' buyurdu. Yakut öyle bir taştır ki, sen ona bir ip geçirsen , sonrada parlatsan, ipi yakutun dışından görebilirsin."*(11)

Amr b. Meymûn şöyle dedi: "Hurilerden bir kadın yetmiş kat elbise giyer ve kırmızı şarap, kristal kadehte gözüktüğü gibi, bacak kemiğinin iliği, elbise dışından görülür."

59. «Öyleyken Rabbinizin» görüş ve istifadeye sunulan **«nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

60. «İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey midir?» Ameldeki iyiliğin karşılığı, mükâfatta da iyilikten başka bir şey değildir.

Enes (r.a.) şöyle haber veriyor: "Allah Rasûlü bu âyeti okudu sonra şöyle buyurdu: *" Rabbiniz ne dedi biliyor musunuz?"* Ashab :

- "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir", dediler. Rasûlüllah şöyle buyurdu: *"Kendisine marifetimi ve tevhîdimi nasip ettiğim kimsenin mükâfatı, onu rahmetimle cennetime ve kutsî makamıma kabul etmemdir.*(12)

61. «Öyleyken Rabbinizin» dünyada ve âhirette size ulaşan **«nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

10- Hadisi, Buhârî, Müslim ve Tirmizî tahric etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/525.

11- Hadisi, Tirmizî merfû ve mevkûf olarak tahric etmiştir. Mevkûf olması daha sahihtir. Bkz. *Tefsir-i İbn Kesîr*, 3/423.

12- Hadisi Deylemî *Müsnedü'l-Firdevs*'de, Hakim Tirmizî ise *Nevâdir*'de tahrîc etmişlerdir. Bkz. *ed-Dürrü'l-mensûr*, 6/149.

وَمِنْ دُونِهِمَا

جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾ مُدْهَامَّتَانِ ﴿٦٤﴾

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ﴿٦٦﴾

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٧﴾ فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ

﴿٦٨﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٩﴾

62. Bu ikisinden aşağıda iki cennet daha vardır.

63. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

64. Bu cennetler koyu yeşildir.

65. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

66. İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır.

67. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

68. İkisinde de (her türlü) meyveler, hurma ve nar vardır.

69. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

62. «Bu ikisinden aşağıda iki cennet daha vardır.» Allah'tan korkan gözde kullar için vaadedilen iki cennetin altında iki cennet daha vardır. *"Dûn"* kelimesi, mertebe ve değer yönünden daha aşağı mânâsına olup,"başka" anlamına değildir. Nasılki mukarrabûn (has kullar), ebrârdan (fazîletlilerden) daha üstünse, önceki iki cennet de bu ikisinden daha üstündür.

"Dûn" kelimesinin, aşağılık mânâsındaki *"denâet"* den değil, yakınlık anlamındaki *" dünüv"* den olduğu da söylenir. Bu izaha göre anlam: Arş'a bu ikisinden daha yakın, yani bunlardan daha yüce iki cennet daha vardır. Şeklinde olur.

Bazı müfessirler *"Dûn"* kelimesini, başka mânâsında almışlardır.

63. «Öyleyken Rabbinizin» belirtilen iki cennetle ilgili **«nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

64. «Bu cennetler koyu yeşildir.» Yani onun rengi, yeşilliğinin koyuluğundan dolayı siyahtır. Buna siyaha çalan yeşil de diyebiliriz. Anlaşılıyor ki, bu iki cennetin ana özelliği yere yayılmış bitki ve çiçeklerle kaplı olmasıdır. İlk cennetin ana özelliği ise ağaçlar ve meyvelerle kaplı olmalarıdır. Bu da gösteriyor ki, ilk iki cennet sonra ki iki cennetten daha üstündür.

65. «Öyleyken» Gözleriniz bu iki cennetin yeşilliklerini seyrederken, burunlarınız da çiçeklerini koklarlarken **«Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

Fakihler derler ki: Birisi namazda *"müdhâmmetân"* gibi, bir kelimeden ibaret bir âyeti veya *"kaf"*, *"Sâd"* ve *"Nûn"* gibi bazılarınca âyet sayılan bir harfi okursa, makbul görüşe göre, namazda farz olan kıraat yerine gelmiş olmaz. Kıraat, okuma esnasında kelime ve harfleri biribirine eklemek demektir. Bunu yapmayana kârî (okuyucu) denmez.

66. «İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak vardır.» "Nedaha'lmâü" terkibi *Kâmus*'ta ifade edildiği gibi; su, kaynağından şiddetle fışkırdı demektir. Yani orada durmadan fışkıran iki fıskıye vardır.

Bu ifade de, daha önce anılan iki cennetin daha üstün olduğuna delildir. Çünkü Cenabı Hak, önceki iki cennet için *"Akan iki kaynak"*, son iki cennet için *"fışkıran iki kaynak"* sözünü kullandı. Çünkü fışkırmak, akmaktan daha aşağı bir olaydır. Zira fışkırma olayında suyun fışkırdığı yerden her su alındığında onun yerine yenisi fışkırır. Bu ise akmaya kâfi gelmez. Akma ise, şüphesiz suyun daha gür olduğunu ifade eder.

İbn Abbas (r.a.) şöyle dedi: "İki cennette misk ve anberden iki kaynak vardır."

Kelbî ise bunu, hayır ve bereket kaynağı vardır, diye tefsir etti.

67. «Öyleyken» bu iki kaynağın sularıyla sulanmanız cihetinden « **Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

68. «İkisinde de (her çeşit) meyveler, hurma ve nar vardır.» Özellikle hurma ve narın zikredilmeleri bunların değerli oluşuna işaret etmek içindir. Hurma, hem gıda hem de meyvedir. Nar da, hem meyve hem de ilâçtır. Bu, dünya hali itibarıyladır. Ama cennette hepsi meyvedir, zevk ve safa kaynağıdır. Bundan dolayı Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve diğer imamların aksine İmam Ebû Hanîfe şöyle dedi: "Bir insan meyve yemeyeceğine dair yemin etmiş olsa, nar ve taze hurma yese yeminini bozmuş olmaz." Yani ona göre bu ikisi, dünyadaki halleri itibari ile meyve değildir. Ona göre aynı hüküm üzüm için de geçerlidir. Nar ve hurmayı meyve sayanlar bunların âyette "fâkihe" (meyve) den sonra zikredilmelerini, değerli oluşlarını açıklamak için hususi olarak zikredilmelerine yormuşlardır. [13]

69. «Öyleyken» lezzet alacağınız meyveleri sizler için hazırlaması yönünden **«Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا
جَانٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾ مُتَّكِئِينَ عَلَىٰ
رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ
﴿٧٧﴾ تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

13- Ebû Hanife'ye göre hurma ve nar meyve değildir. Çünkü hurmanın ekmek gibi temel gıda özelliği, narın da ilâç özelliği vardır. Meyve sırf zevk için yenilen şeydir. Şayet hurma ve nar meyve olsaydı fâkihe kelimesi üzerine atfedilmezlerdi. Çünkü bir şey kendisi üzerine atfedilmez. Diğer imamlara göre ise hurma ve nar meyvedir. Fâkihe kelimesinden sonra zikredilmeleri değerli oluşlarından ötürüdür. Geniş bilgi için bkz. Kurtubî, Tefsir, 17/185-186. (Mütercim)

70. Oralarda iyi huylu güzel kadınlar vardır.

71. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

72. Çadırlar içinde gözlerini sadece kocalarına çevirmiş huriler vardır.

73. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

74. Bunlara, onlardan önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur.

75. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

76. Yeşil yastıklara ve harikulâde güzel döşemelere yaslanırlar.

77. Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?

78. Büyüklük ve ikram sahibi Rabbinin adı çok yücedir.

70. «Oralarda iyi huylu güzel kadınlar vardır.» *"İyi huylu"* diye ifade ettiğimiz, *"Hayrât"* için şöyle dendi: O kadınlar pis ve kokmuş değildirler. Koltuk altları, ağızları ve diğer organları kokmaz. Yani bu cennetlerde güzel ahlâklı, güzel yüzlü, kocalarından başkasına göz dikmeyen, eşlerinden ayrılmayan kadınlar vardır. Onlar iffetli ve muhafazakârdırlar. Olgunluk, güzellik, iyi geçim ve iyi davranış içindedirler. Güzel ahlâklı ve edepli olduklarından dolayı ağızlarından hiçbir kötü söz çıkmaz.

Denildi ki: *"Hısân"* hasene ve hasnâ'nın çoğuludur. Yani güzel endamlı ve güzel ahlâklı demektir. Onlar hûrilerdendirler. İman etmiş hayırlı kadınlardan oldukları da söylendi. Fakat âyetin devamı hûrilerden olduklarına işaret etmektedir. Hadisi şerifte şöyle buyuruldu: *"Cennet kadınlarından birisi yere ve göklere baksa yer ve gökler arasındaki her şey aydınlanır. Ve her yer güzel kokuyla dolar. Başındaki taç dünyadan ve dünyadaki her şeyden daha değerlidir."*[14]

14- Hadisi, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Buhârî ve başkaları da bu hadisin sahih olduğunu teyid etmiştir. Bkz. *Muhtasaru Tefsîr-i İbn Kesîr*, 3/423.

Rivayet edildiğine göre bu cennet kadınları şöyle derler: "Biz nimet içindeyiz, muhtaç olmayız. Hoşnuduz, kızmayız, devamlıyız, yok olmayız. Bize eş olana, bizim de kendilerine eş olduklarımıza ne mutlu!"[15]

Bir eserde şöyle rivayet edilmiştir: "Huriler böyle söyleyince, dünyadaki mü'mine kadınlar da şöyle cevap verirler: 'Biz namaz kılanlarız, siz ise değilsiniz. Biz oruç tutanlarız, siz ise değilsiniz. Biz sadaka verenleriz, siz ise değilsiniz.' Böylece onlara galip gelirler. Andolsun onlara galip gelirler."

Burada, bu iki cennetin önceki iki cennetten daha aşağı olduğuna işaret vardır. Çünkü Cenab-ı Hak önceki iki cennetin hurileri için *"Sanki onlar yakut ve mercandırlar,"* dedi. Bu sonraki iki cennetin hurileri içinse: *"Oralarda iyi huylu güzel kadınlar vardır,"* buyurdu. Çünkü her güzel, yakut ve mercan kadar güzel değildir.

71. Allah size faydalandığınız kadınlar ihsan etti. **«Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

72. «Çadırlar içinde gözlerini sadece kocalarına çevirmiş huriler vardır.» *"Hûr"*, havrâ'nın çoğuludur. Havrâ ise bembeyaz demektir. Başka âyetlerde huriler *"îyn"* diye tanımlandı; *îyn, aynâ*'nın çoğuludur; *îyn*, iri gözlü demektir. Bazılarına göre ise, göz bebeği simsiyah olan mânâsınadır.

Onlar perdeleri ve çadırları içinde bulunurlar. Bu da gösteriyor ki, cennet her ne kadar sorumluluk yeri değilse de onlar mahremleri dışında kimseye gözükmezler. Çünkü bunlar gizli şeyler kabilindendir. Kıskançlık sebebiyle başkalarından korunurlar. Gözlerini eşlerine dikmekten maksat, onların yerine başkalarını istememek demektir. *"Hiyâm"*, hayme'nin çoğuludur. hayme ise, direkler üzerine kurulan kubbedir. Bütün dünya çadırları böyledir. Âhiret çadırlarına sadece ismen benzerler.

Denildiğine göre: "Hurilerin çadırlarından her biri, içi boş büyük bir inci gibidir. Genişliği altmış mildir. Her köşede huriler vardır. Mü'minler orayı ziyaret ettikleri sırada ancak görülürler."

İbn Mesûd şöyle dedi: "Her hanımın, uzunluğu altmış mil olan bir çadırı vardır."

15- Hadisi, Tirmizî şöyle rivayet etmiştir: *"Cennette huriler topluluğu vardır. Hiç kimsenin duymadığı seslerle şarkı söyler ve biz nimet içindeyiz... derler."* Bkz. *Tefsiru İbn Kesîr*, 3/434.

73. Allah size özel nimetler ayırmıştır. **«Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?»**

74. «Bunlara, onlardan önce ne bir insan ne de bir cin dokunmuştur.» Her yönüyle daha önceki benzer âyette geçtiği gibidir. (Rahmân:56) Bazıları dedi ki: *"Onlardan önce"* den maksat, iki cennet ehlinden önce demektir, derler. İki cennetin zikredilmesi buna işarettir.

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle dendi: "Bu âyet, teşvik ve rağbeti artırmak için tekrar edilmiştir."

Yine o eserde: "Burada tekrar yoktur. Zira birinci âyet mukarreb (has kullar)lerin eşleri hakkında, ikinci âyet ise ebrâr (faziletli kullar) ın eşleri hakkında nazil olmuştur," görüşü de yer almıştır.

75. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» Hem bu nimetler dünya nimetleri gibi değildir. Dünya kadınını önce birisiyle evlenip sonra başka birisiyle dul olarak tekrar evlendiği olur.

76. «Yeşil yastıklara ve harikulâde güzel döşemelere yaslanırlar.» *"Refref"*, refrefe'nin çoğuludur. Denildi ki: "Refrefe, sedirlerdeki aşağı sarkıtılan kıymetli kumaştır. Yahut da bir çeşit yaygı ve yastık demektir. "

Müfredât'ta ise şöyle dendi: "Refref, bahçe gibi süslü bir çeşit elbisedir." Refrefin mânâlarından birisi de bahçedir. *Kâmus*'a göre ise refref, yeşil kumaştır ki, ondan çarşaf (yatak örtüsü) yapılır. Yere serilir. Yatak ve yatak kılıfından sarkan şeye, fazla gelen kısmı yere sarkıtılan her şeye, halis, ince ipek ve döşeğe de refref denir.

"Abkariyy"; Abkar'a mensup olan şey yani şahane, harika şeye mensup olan demektir. Araplar abkar'ın, cinleri çok olan bir ülke olduğunu zannederler ve her enteresan şeyi oraya nisbet ederler.

Kamus'ta şöyle denildi: "Abkar, cinleri çok olan yerdir. Kumaşları çok güzel olan bir köydür. Abkarî ise, Abâkırî gibi, bir çeşit yaygıdır." *Müfredât*'a göre ise abkarî, cinlere ait bir yerdir. İnsan hayvan ve kumaştan nadir güzellikteki şeyler Abkar'a nisbet edilirler. *"Abkariyyun hısân"*, bir çeşit yataktır. Allah onu cennet yataklarına misal yaptı. *Tekmile* adındaki esere göre abkar, üzerine süs ve nakış yapılan şeydir. Araplar süslü bir şey gördükleri zaman abkarî derlerdi. Allah Teâlâ da onların âdeti üzere bu ifadeyi kullandı. *Fethurrahman* adlı eserde ise şöyle dendi: "Abkarî, süslü yaygı de-

mektir. Orada şekiller ve başka süsler vardır. Araplar bir şeyi güzel ve iyi bulduklar mı ona abkarî derler."

İbn Atıyye şunları söyler: "Hz. Peygamber'in şu sözü de bu kabildendir: *'Rüyamda ömer'i gördüm. Kuyudan su çekiyordu. Onun yaptığı işi yapan bir efendi (abkarî) görmedim.'* Abkar'ın, bir adamın ismi olduğu da söylendi. Bu adam Mekkeliydi. Güzel yaygılar yapardı. Her güzel ve iyi şey ona nisbet edilirdi."

77. «Öyleyken Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlarsınız?» O, size üzerine yaslanıp istirahat edeceğiniz şeyler ihsan etti.

78. «Büyüklük ve ikram sahibi Rabbinin adı çok yücedir.» *"Tebârake"*, Allah Teâlâyı tenzih ve takdistir.

Burada, bu sûrede mahlukata bol bol verilen nimetlerin dile getirilmesi vardır. Yani O'nun ismi pek yücedir. Bu sûrenin de kendisiyle başladığı, açıklanan pek çok nimetlere delâlet eden Rahmân ismi pek yücedir. Ayrıca O'nun ismi, şanına yakışmayan şeylerden de yücedir. Nimetlerini inkâr edip yalanlamak da bu kabil yakışıksız şeylerdendir. Tenzih ve takrîr işini tamamlamak için Cenabı Hak kendini ayrıca celâl ve ikram sıfatlarıyla tanımladı.

Hz. Âişe validemizden şöyle rivayet edilmiştir: "Allah Rasûlü namazda selâm verince ancak şu sözü söyleyecek kadar bir vakit otururdu: *"Ey Allah'ım! Sen Selâmsın, selâm Sendendir. Ey celâl ve ikram sahibi! Sen yücelerden yücesin!"*[16]

Zerrûkî şöyle dedi: "Celâl ve ikram sahibi demek, azamet, kibriya ve mutlak ihsan sahibi demektir. O'nun ikram ve azamet sahibi olduğunu bilen, azameti önünde titrer. İkramı önünde ferahlar. Ümit ve korku arasında yaşar. Zü'l-celâli ve'l-ikram, ism-i âzam'dır."

Bazıları da şöyle dedi: "Allah'ın bütün isimleri ism-i âzam'dır. Çünkü hepsi de yüce olan Allah'a delâlet ederler. Şüphesiz ki, zat ve müsemmâ (isim verilen varlık) yüce olunca isimler ve sıfatlar da yüce olur."

Melik ve Mennân olan (çok ihsan eden) Allah'ın yardımıyla Rahmân Sûresi'nin tefsiri de bitti.

16- Allahümme ente's-selâmü ve minkesselâm. Tebârekte yâzel celâli vel ikrâm.

VÂKIA SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 96 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

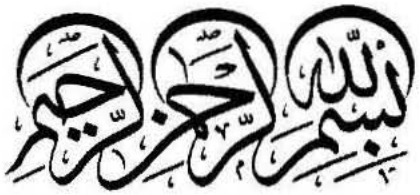

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١﴾ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾ خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ ﴿٣﴾

1. Kıyamet koptuğu zaman,

2. Onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur.

3. (O) alçaltıcı, yükselticidir.

1. «Kıyamet koptuğu zaman.» Yani kıyamet koptuğu ve meydana geldiği zaman. Kıyametin kopması sûr'a ikinci kez üfürüleceği zaman olacaktır. İşte bu esnada kelimelerle ifade edilemeyecek çok korkunç olaylar meydana gelecektir. Yüce Allah kıyameti âyet metninde *"Vâkıa"* kelimesiyle ifade buyurmuştur. Bu kelimenin seçilmesi kıyametin meydana geleceğinin kesinliği nedeniyledir. Vâkıa kelimesi, tıpkı "sâhha", "tâmme", "âzife" kelimeleri gibi kıyametin isimlerindendir.

2. «Onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur.» Âyetin manası şudur: Kıyamet koptuğu esnada Yüce Allah'ı yalanlayacak ve ona ortak koşarak çocuğu ve karısı bulunduğunu iddia ederek iftira edebilecek, kendisinin ölüleri diriltemeyeceğini ileri sürecek herhangi bir kimse olmayacaktır. Çünkü o zaman her bir kişi inanacak, doğruyu söyleyecek, tasdik edecektir. Oysa

bugün insanların çoğu yalan söylemekte ve yalanlamaktadır. Ya da âyetin manası şu şekilde de olabilir: Kıyametin vukû'u ya da kopacağı hakkında herhangi bir yalan yoktur. Tam tersine kıyamet hakkında gelen bütün haberler haktır, doğrudur, üzerinde herhangi bir kuşku yoktur.

3. «(O)» kıyamet, birtakım kimseleri «**alçaltıcı,**» başkalarını da «**yükselticidir.**» Görüldüğü gibi âyet metninde kıyametin alçaltma niteliğinin yükseltme niteliğinden önce zikredilmesi, kıyametin korkunçluğunu iyice vurgulamak içindir.

İbn Abbas (r.a.)'dan şöyle rivayet olunur: "Kıyamet dünyada yüksek olan birtakım insan topluluklarını alçaltacak buna karşılık düşük durumda olan kimseleri de yükseltecektir. "

إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ
هَبَاءً مُنْبَثًّا ﴿٦﴾ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴿٧﴾

4. Yer şiddetle sarsıldığı,

5. Dağlar paramparça olduğu,

6. Yayılan toz haline geldiği,

7. Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman.

4. «**Yer şiddetle sarsıldığı...**» Âyet metninde yer alan *"rec"* kelimesi, herhangi bir şeyi sarsmak, sallamak anlamına gelir. Bu kelimeden türeme *"recrece"* kelimesi, çalkantı anlamına gelir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Yeryüzü, üzerinde bulunan binalar ve dağlar yerle bir olacak şekilde şiddetle sarsıldığı zaman içindekileri dışarıya atmadıkça sarsıntısı sükûnet bulmayacak, işte o zaman kıyamet, bazı kimseleri yükseltici bazılarını da alçaltıcıdır.

5. «**Dağlar paramparça olduğu**» yani dağlar darmadağın edilip karıştırılmış kavut misali olduğu zaman demektir. Âyet metninde geçen *"busset"*

kelimesi, "besse es-sevika" kelimesinden türemedir ki, Arapçada bu ifade kavut karıştırmak anlamında kullanılır. Yine bu kelimeden Arapçada "besise" kelimesi türetilmiştir ki bu, herhangi bir madde ile karıştırılmış ve azık edilmiş kavut anlamına gelir. Âyetin manası şöyle de olabilir: Dağlar sevkedilip yerlerinden yürütüldüğü zaman. Âyetin bu manaya da muhtemel olmasının nedeni metinde geçen *"busse"* fiilinin dağılmak parçalanmak anlamı yanında davar sürüsünü sevketmek anlamına da gelmesinden dolayıdır.

6. Dağlar darmadağın edilmesi ya da yerlerinden yürütülmesi sebebiyle etrafa **«yayılan»** ve dağılan **«toz haline geldiği...»** Âyet metninde geçen *"hebâen"* kelimesi, toz demektir. Toz, atların ayaklarını yere vurduklarında yerden havaya kalkan ince nesneler ya da herhangi bir delikten içeri dolan güneş ışınlarında görülen zerreler demektir. Veya *"hebâ'"* kelimesi, ateşin alevinden sıçrayan kıvılcımlar demektir. Ya da rüzgârın havada uçuşturduğu yapraklar anlamına gelir.

7. «Ve sizler de...» Burada *"sizler"* kelimesiyle hitap edilenler ya hem geçmiş ümmetler ve hem de şu anda yaşayan ümmetlerdir, bu durumda şu anda yaşayan ümmetler geçmiş ümmetleri de *"tağlib"* kabilinden kapsamına alır, ya da bu hitab sadece şu anda mevcut bulunan ümmetlere aittir.

«Üç sınıf olduğunuz zaman.» Bu üç sınıftan ikisi cennette ve biri de cehennemde yer alacaktır. Ve her sınıf bulunduğu yer itibariyle ya da anılma açısından diğer sınıfla birliktedir. Böylece ister tek, ister çift olsun bir sınıf olacaktır.

فَأَصْحَٰبُ

ٱلْمَيْمَنَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَأَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ مَآ أَصْحَٰبُ
ٱلْمَشْـَٔمَةِ ﴿٩﴾ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ﴿١٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾
فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿١٢﴾ ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَقَلِيلٌ مِّنَ ٱلْءَاخِرِينَ

(١٤) عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ (١٥) مُّتَّكِـِٔينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ (١٦)
يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَٰنٌ مُّخَلَّدُونَ (١٧) بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ
مِّن مَّعِينٍ (١٨) لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ (١٩) وَفَٰكِهَةٍ مِّمَّا
يَتَخَيَّرُونَ (٢٠) وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ (٢١) وَحُورٌ عِينٌ (٢٢)
كَأَمْثَٰلِ ٱللُّؤْلُؤِ ٱلْمَكْنُونِ (٢٣) جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ (٢٤)
لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا (٢٥) إِلَّا قِيلًا سَلَٰمًا سَلَٰمًا (٢٦)

8. Sağdakiler, o sağdakiler ne mutludurlar.

9. Soldakiler, o soldakiler ne bedbahttırlar.

10. Önde olanlar, öndedirler.

11. İşte onlar, yakınlaştırılmış olanlardır.

12. Naîm cennetlerindedirler.

13. Birçoğu öncekilerden...

14. Birazı da sonrakilerdendir.

15. Mücevheratla işlenmiş tahtlar üzerindedirler.

16. Üzerlerinde karşılıklı olarak yaslanırlar.

17. Çevrelerinde ölümsüz gençler dolaşır.

18. Kaynağından doldurulmuş kadeh, ibrikler ve testilerle...

19. Ondan başları ağrıtılmaz ve akılları giderilmez.

20. Beğendikleri meyveler,

21. Canlarının çektiği kuş etleri,

22. (Orada) iri gözlü huriler (vardır.)

23. Saklı inciler gibi,

24. Yaptıklarına karşılık olarak.

25. Orada boş bir söz ve günaha sokan bir şey işitmezler.

26. Yalnız bir söz (işitirler. O da:) "Selâm, selâm"dır.

8-9. «Sağdakiler, o sağdakiler ne mutludurlar. Soldakiler, o soldakiler ne bedbahttırlar.» Burada Yüce Allah, üç sınıfı ayrıma tabi tutmaktadır. Aslında âyette yer alan *"mâ"* kelimesi *"mâhum"* demektir. Yani onların halleri ve sıfatları nedir? Maksat bu âyeti dinleyen kimseyi iki toplumdan bir grubun içinde bulundukları yüceliği; diğer grubun da içinde buunduğu korkunçluğu anlatarak hayrete düşürmektir. Sanki şöyle denmektedir. Onların durumunun nasıl olduğunu bilmiyorsun. Öyleyse bil ve hayrete düş. Sağdakiler son derece iyi bir durumda iken soldakiler çok kötü durumdadırlar. Sağdakiler, iyi yerde olanlardır. Soldakiler ise, kötü yerde olanlardır.

Yüce Allah bu ifadeyi, Arapların sağ tarafta bereket olduğunu kabul etmelerinden ve sol tarafı da uğursuz saymalarından almıştır. Nitekim şöyle söylenir: "Filanca benim sağımdadır." Araplar bu ifadeyi o kimsenin söyleyen kişi yanında iyi bir mertebede olduğunu ifade etmek için kullanırlar. Filanca benim için soldadır dendiğinde bununla da o kimsenin, söyleyen kişi açısından düşük bir mertebede olduğunu ifade edilmiş olur. Böylece sağ ve sol yön ile bir kimsenin konuşan kişi açısından mertebesinin yüceliği ya da aksine düşüklüğü ifade edilir. Ya da sağdakiler ve soldakiler kavramı şu anlama da gelebilir. Sağdakiler yani amel defterleri sağdan verilecek olanlar. Soldakiler ise amel defterleri kendilerine soldan verilecek kimselerdir. Ya da sağdakiler kıyamet günü arşın sağında bulunacak olanlar ve cennetin yolunu tutacak olanlar, soldakiler ise arşın solunda yer alıp cehenneme sürüklenecek kimseler demektir. Bir başka ihtimal sağdakiler yümn yani bereket sahibi olanlar, soldakiler ise uğursuz kimselerdir. Çünkü mutlu olan kimseler kendi nefislerine karşı Allah'a itaat etmek suretiyle bereket getiren kimseler, bedbahtlar ise günah işlemek suretiyle kendilerine uğursuzluk getiren kimselerdir.

10. «Önde olanlar öndedirler.» Yukarıda sıralanan üç sınıftan üçüncüsü bunlardır. Yüce Allah bunları anlatmayı, hallerinin güzel oluşlarını beyan ile birlikte olması için sona bırakmıştır. Âyet metninde geçen *"sâbikûn"* kelimesinin türemiş olduğu *"sebk"* kelimesinin anlamı, yürüyüşte öne geçmek

demektir. Kelimenin asıl manası bu iken daha sonra başka şeylerde de öne geçmeyi ifade etmesi için mecaz yoluna gidilmiştir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Önde olanlar durumları herkesce bilinen ve iyilikleri belli olan kimselerdir. Hak ortaya çıktığı zaman herkesden önce iman edip itaat etmek suretiyle herkesi geçen bunlardır. Burada önde olmak ve öne geçmekten maksat, zaman itibariyle öne geçmektir. Ya da önde olanlardan maksat, dinî kemâlâtı ve yakînî faziletleri elde etmekte başkalarını geçenlerdir. Buna göre önde olmaktan maksat, şerefçe önde olmak demek olur.

Nitekim er-Râgıb şöyle söyler: *"Sebk"* kelimesi, faziletleri yakalamak anlamında istiare yapılır. Buna göre *"önde olanlar öndedirler,"* ifadesinin manası, Yüce Allah'ın sevabına ve cennetine sâlih ameller işleyerek öne geçenler demektir.

11. «İşte onlar,» yani bu yüce vasıfla anlatılan o kimseler, **«yakınlaştırılmış olanlardır.»** Yani işte onlar, arş-ı azîme dereceleri yakınlaştırılmış, mertebeleri yüceltilmiş, tertemiz nefisleri Allah katındaki manevî mertebelere yüceltilmiş olan kimselerdir.

Ben fakîr (müellif) derim ki: Bu anlam, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu ifadesinden anlaşılmaktadır: *"Yüce Allah'tan istediğiniz zaman ondan Firdevsi taleb ediniz. Çünkü Firdevs, cennetin en ortası ve en yüce makamıdır. Firdevsin üzerinde Yüce Rahmân'ın arşı bulunmaktadır ve cennet ırmakları oradan kaynamaktadır."* [1] Bu ifadeden anlaşılıyor ki Firdevs, cennetin tavanı olan arşa yakınlığı sebebiyle Allah'a yaklaştırılmış olan kimselerin makamıdır. Burada Yüce Allah: "İşte onlar yaklaşan kullardır" demiyor. Çünkü onlar Rablerinin kendilerini yaklaştırması suretiyle öndedirler. Yoksa kendi nefislerinin yaklaşması ile değil. Burada bu kimseler hakkında, büyük bir ihsanın olduğuna da işaret vardır. *"...Allah rahmetini dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir."* (Bakara: 105)

12. «Naîm cennetlerindedirler.» Yani onlar nefislerinin çektiği şeylerden istifade ederek ebedilik cennetinde nimetler içinde yüzmektedirler.

13. «Birçoğu öncekilerden» yani onlar sayılara sığmaz derecede önce geçen ümmetlerdendir. İşte onlar Hz. Âdem'den Rasûlüllah (s.a.v.)'a kadar

1- Bu hadisi İmam el-Buharî *Kitabu'l-Cihad ve't-Tevhid*'inde zikretmiştir. Hadisin baş tarafı şöyledir: *"Cennette yüz derece vardır. Yüce Allah onları kendi yolunda cihad eden kimseler için hazırlamıştır. Her iki derece arasında gökle yeryüzü kadar mesafe vardır. Allah'tan bir şey istediğiniz zaman..." Bkz. Câmiu'l-Usûl*, 9/491.

gelip geçmiş olan ümmetlerdir. Bu tefsir, *"öncekiler"* ifadesi ile peygamberlerden başkalarının kastedilmesi varsayımına göredir.

Âyet metninde yer alan *"sülle"* kelimesi, *"sel"* kelimesinden türemedir. Bunun mânâsı da kırmak demektir. Daha önce geçen ümmetler çok olmakla birlikte, insanoğlunun tamamına oranla kesilmiş, koparılmış bir parça gibidirler.

Râgıb der ki: *"Sülle"* kelimesi, bir kenara toplanıp yığılmış olan yün demektir. Bu nedenle Araplar koyuna *"sülle"* demişlerdir. Bu toplanma ve bir araya gelme itibarı ile "sülle" toplumu anlatmakta, yani birçokları anlamına gelmektedir.

14. «Birazı da sonrakilerdendir.» yani birazı da bu ümmettendir. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın: *"Benim ümmetim diğer ümmetlerden çok olacaktır."*[2] hadis-i şerifi ile çelişmemektedir. Yani hadisin manası: Benim ümmetim diğer ümmetlerden daha çok olacaktır. Çünkü geçmiş ümmetlerin öncekilerinin bu ümmetin öncekilerinden daha çok olması, bu ümmetin fertlerinin onların fertlerinden daha çok olmasına engel değildir.

15. «Mücevheratla işlenmiş tahtlar üzerindedirler.» Âyet metninde geçen *"mevdûne"* kelimesi inci ve yakutlarla işlemeli altından örülme demektir. Ya da *"mevdûne"* zırh örgüsü gibi yakın dizilmiş demektir ki kelime daha sonra, sıkı bir şekilde dokunmuş her şey için istiare yoluyla kullanılmıştır.

16. «Üzerlerinde karşılıklı olarak yaslanırlar.» Âyet metninde yer alan *"tekâbül"* kelimesi, Naîm Cennetlerinde bulunan mü'minlerin cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerinde karşı karşıya olduklarını anlatmaktadır. Bu "Karşı karşıyalık" ya bizzattır ya da ilgilenmek ve sevgi göstermek suretiyledir. Yani söz konusu mü'minler tahtlar üzerine kurulmuşlar ve onlara yaslanmaktadırlar. Bir başka ifadeyle, onlar, padişahların istirahat esnasında oturdukları gibi, birbirlerine karşı karşıya bulunmakta, hiçbir kimse diğerine, yüzü yerine kafasının arkasına bakmamaktadır. Bu niteleme, onların ne kadar güzel biçimde yaşadıklarını, ahlâklarının ve edeplerinin ne kadar temiz olduklarını anlatan bir ifadedir.

2- Bu hadisin aslı Sahihayn'dadır ve hadisin aslı şöyledir: *"Ben cennet halkının yarısını teşkil etmenizi umarım. Sizler şirk koşanlar arasında ancak siyah öküzün derisinde beyaz kıllar mesabesindesiniz."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/187

17. «Çevrelerinde» içerken ve başka faliyetlerde bulunurken kendilerine hizmet için **«ölümsüz»**, sonsuza dek genç olarak kalan, gençlik ve tazelikleri asla değişime uğramayan **«gençler dolaşır.»** Âyet metninde yer alan *"vildan"* kelimesi, Arapçada *"velid"* kelimesinin çoğuludur. Gençlerin hizmeti, yaşlıların hizmetinden daha yararlı ve faydalıdır. Söz konusu hizmetlilerin sürekli gençlik ve tazeliklerini korumaları ve bunun asla değişime uğramaması kendilerinin sonsuza dek kalmak üzere yaratılmış olmalarındandır. Sonsuza kadar kalmak üzere yaratılan bir kimse, değişikliğe uğramaz. Söz konusu gençler cennette mü'minlere sadece hizmet için bulunmaktadırlar. Bunun dışında başka bir amaç asla söz konusu değildir.

Huriler ise, hem hizmet ve hem de kendilerinden yararlanmak için vardırlar.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Âyette yer alan *'gençler'* den maksat ne sevap elde edecekleri herhangi bir güzel amelleri ve ne de cezalanacakları kötü amelleri bulunmayan dünya halkının çocuklarıdır. Bir hadis-i şerifte şöyle ifade buyrulmaktadır: *'Kâfirlerin çocukları cennet halkının hizmetçileridir.'*[3]

Âyet metninde yer alan *"vildan"* kelimesi, "müşriklerin çocuklarının cennet halkının hizmetçileri olduğu" yolunda görüş sahibi olan İmam Azam Ebu Hanife'nin görüşünün isabetli olduğuna delildir. Çünkü cennette doğum olayı da ve çocuk doğurma hadisesi de yoktur.

18. «Kaynağından doldurulmuş kadeh,» yani pınarlardan akan şaraplardan doldurulmuş kadeh, **«ibrikler ve»** mücevherlerden ve altınlardan yapılmış **«testilerle...»** Âyet metninde geçen *"ebârik"* kelimesi, ibrik kelimesinin çoğuludur. İbrik, kulpu ve emziği olan duruluğundan rengi pırıl pırıl parlayan bir kaptır. Bu yaklaşıma göre âyetin manası şöyle olur: Maîn kaynağından doldurulmuş kadeh, kulpları, emzikleri olan ibrikler ve testilerle...

Âlimler derler ki: "Testi, hem su ve hem de başka şeyler doldurulmak içindir. İbrik el yıkamak, kadeh ise şarap içmek içindir. Âyet metninde *'testilerle'* demek yani kulpu ve emziği olmayan kaplarla demektir. Testi, ağzı geniş, emziği olmayan kap demektir. Ki onlardan şarap içen kimse hangi köşesinden içmek isterse istesin herhangi bir engelle karşılaşmaz. Şu halde o, içmek için eline almış olduğu bu kabı, o durumundan başka bir duruma ve konuma çevirmeye muhtaç olmaz."

3- Hadisi Taberanî *"el-Evsat"*ında şu lâfızla nakleder: *"Müşriklerin çocukları cennet halkının hizmetçileridir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/471.

Yüce Allah aynı âyette, şarabın maîn kaynağından doldurulmuş olduğunu ifade ederken bize âhiret şarabının dünya şarabı gibi meşakkatle ve birtakım metodlarla çıkarılan ayrıca kaplarda biriktirilen bir içecek olmadığını, tam tersine *".... İçenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar...vardır."* (Muhammed: 15) ifadesinde de yer aldığı gibi nehir gibi akan miktarı çok bir içecek olduğunu haber vermektedir. Bu âyette yer alan *"ke's"* kelimesi, kadeh demektir. Fakat içinde şarap varsa "ke's", şarap yoksa buna "kadeh" denmektedir.

Yine âyette *"maîn"* kelimesi geçmektedir ki bu da "meane el-mâu" cümlesindeki meane'den türemedir. "Meane el-mâu" demek, su aktı demektir. Ya da bu kelime "muayene" diye ifade edilen bir fiilden türemedir ki "muayene", bir kimsenin bir şeyi teşhis edip bizzat belirlemesi anlamına gelir. Buna göre bunun anlamı şöyle olur: Pınar suyu gibi nehirlerde akan ve insanın gözüyle görmüş olduğu ayan beyan kaynaktan doldurulmuş şarap demektir.

Burada insanın aklına şöyle bir soru gelebilir: "Yüce Allah bu âyette ibrikler ve testiler kelimesini çoğul olarak kullanırken acaba kadeh kelimesini neden tekil yapmıştır. Bu soruya cevap olarak denilir ki: "Bu ifade içenlerin âdetleri göz önüne alınarak sarfedilmiş bir ifadedir. Çünkü onlar şarabı çeşitli kaplarda yapmakta ve birtek kadehle içmektedirler. "

19. «Ondan başları ağrıtılmaz.» Burada *"sad' "* kelimesi cam ve demir gibi sert ve katı cisimlerde meydana gelen yarık anlamınadır. İşte baş ağrısı kelimesi, bu kelimeden istiare yoluyla elde edilmiştir. Çünkü bu kökten türeyen *suda'*, insanın başında ağrı nedeniyle meydana gelen yarılma demektir. Şimdi âyetin buna göre manasını verecek olursak: Onların şarabı içmeleri nedeniyle kendilerine dünya şarabında olduğu gibi herhangi bir baş ağırısı gelmez. Gerçek olan şudur ki, onların şaraptan kaynaklanan baş ağrıları olmaz.

İbn Abbas (r.anhuma) der ki: "Şarabın dört özelliği vardır: 'Sarhoşluk, baş ağrısı, kusma ve idrara çıkma.' Cennet şarabında bu özelliklerin hiçbirisi yoktur. Tam tersine cennet şarabı, sırf lezzet olup herhangi bir eziyet ve zarara yol açmaz."

«Ve akılları giderilmez.» Yani onlar sarhoş olmazlar. Bir başka ifadeyle akılları başlarından gitmez, ya da onların şarapları tükenmez. Âyetin bu son anlama gelmesi, *"yunzefûne"* kelimesinin aklı ya da içkisi tükendi anlamına da gelmesinden dolayıdır. Tükenme ve kalmama, ya akıl için söz konu-

sudur ki, insanın aklını tüketmesi ve yok etmesi dünya şarabının kusurlarındandır, ya da tükenmek ve kalmamak içilen nesne için sözkonusudur. İçilen nesnenin kalmaması dostluğu ve birlikteliği zedeler.

20. «Beğendikleri meyveler...» Arapçada "tehayyertu eş-şey'e" denir ki bunun manası, bir şeyin daha iyi olanını aldım, demektir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: Onlar o meyvelerin en iyisini ve bunca çeşit arasında en üstününü alırlar. Aslında o meyvelerin hepsi de iyidir.

Bu yirminci âyet, bundan önceki on dokzuncu âyete atfedilmiştir. Buna göre iki âyetin birden manası şöyle olur: Çevrelerinde gençler kendilerine meyve sunarak dolaşırlar. Buradaki meyve, sağlığı korumak için değil sırf lezzet almak için yenilen şeylerdir. Çünkü cennettekiler hastalanmazlar.

Bundan sonra Yüce Allah, katıkların en birincisi ve başta geleni olan etten söz edecektir. Araplar bol bol deve eti yerlerdi. Araplar nezdinde etlerin en hoşu olan kuş eti değerliydi. Onlar kuş etinin padişahların nezdinde olduğunu işitirlerdi. Bunun için kendilerine kuş eti verileceği vadolunmuş ve şöyle buyurulmuştur:

21. «Canlarının çektiği kuş etleri.» Yani canları nasıl çekerse ister kızartılmış, ister pişirilmiş kuş etlerini zorda kaldıklarından ya da zorlandıklarından değil, tam tersine iştah duyduklarından canları çektiği için yerler.

*"el-Es'iletu'l-Mukhame"*de şu ifadeler yer alır: "Yüce Allah *'beğendikleri meyveler ve canlarının çektiği kuş etleri'* (Vâkıa: 20, 21) diyerek iki lâfzı neden birbirinden farklı olarak kullanmaktadır? Yani meyve için *'beğenme'* fiili kullanılırken kuş eti için *'canın çekmesi'* fiili neden kullanılmıştır? Bu soruya cevabımız şudur: Meyveler yenmek için olduğu gibi bakmak ve koklamak için de olabilir. Ama kuş etinin bazı parçalarının iştah kabartması, diğer parçalardan farklıdır."

Yemek ve içmekten sonra cinsel birleşmeden daha çekici bir fiil olmadığı için Yüce Allah bundan sonraki âyette şöyle buyurmaktadır:

22. «(Orada) iri gözlü huriler (vardır).» Âyet metninde geçen *"hûrun îyn"* kadınlar demektir. *"Hûr"*, havra kelimesinin çoğuludur. Havra beyaz demektir. Ya da havra, gözünün beyazı çok beyaz, karası da çok kara demektir. Âyet metninde yer alan *"îyn"* kelimesi ayna kelimesinin çoğulu olup manası, iri ve güzel gözlü kadın demektir.

23. «Saklı inciler gibi.» Yani insanların ellerinin değmediği, gözlerinin görmediği sedefler içinde saklanmış inciler gibi demektir. Ya da duruluğu ve paklığı, kirletici ve zararlı şeylerden korunmuş inciler gibi demektir. Yüce Allah mü'minleri âhirette elde edecekleri mükâfatı güzellik ve durulukla niteliğine göre bu ifade, onların amellerinin de aynı şekilde güzel ve temiz olduğunu göstermektedir. Çünkü karşılık, yapılan amelin cinsindendir. Bu sebeple Yüce Allah, şimdi gelecek olan âyette şöyle buyurur:

24. «Yaptıklarına karşılık olarak.» Yani bütün bunlar kendilerine, dünyada iken yapmış oldukları sâlih amellerine bir karşılık olarak yapılır. İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey değildir. Âhirette elde edilecek mertebeler yapılan amellerin miktarına göre taksim edilmiştir. Ama bizâtihî cennete girme herhangi bir kimsenin ameli ile değil, Yüce Allah'ın ihsanı ve rahmeti iledir. Cennete girmeyi, lezzetli etten yemeyi, hoş şaraptan içmeyi ve hurilerden yararlanmayı isteyen ve uman kimse, Rabbinin rızasını tercih eder.

25. «Orada boş bir söz» yani bâtıl söz **«ve»** itibar edilmeyecek sözler ve başka şeyler gibi **«günaha sokan bir şey işitmezler.»** Yani orada günah denebilecek herhangi bir şey işitmezler. Bir başka ifadeyle kendilerine günaha girdiniz ve günah işlediniz denmez. *"Orada karşılıklı kadeh tokuştururlar ama burada (içki yüzünden) ne saçmalama vardır ne de günaha girme."* (Tûr: 23) Ayrıca bu tür saçmalıkları işitmek de yoktur. Âyet metninde geçen *"te'sim"* kelimesi, *"ism"* kelimesinden türeme olup sevaptan alıkoyan fiiller demektir. Bu kelimenin çoğulu "âsâm" şeklindedir.

26. «Yalnız bir söz (işitirler. O da) 'selâm selâm'dır.» Kendilerinin selâmı işitmelerinin manası ise, onların cennette selâmı aralarında yaymaları demektir. Yani onlar ardarda selâmlaşıyorlar demek olur. Ya da âyeti şu şekilde de anlamak mümkündür: Cennette selâm veren ve selâm alan sadece verirken ya da alırken karşı tarafın selâmını işitir.

Bu âyet-i kerimede, önce geçen ve yaklaştırılmış olan kimselerin bulundukları cennetlerin, orada bulunanların yaşantılarını bulandıracak ve gölgeleyecek her türlü olumsuzluklardan uzak olduğuna da işaret vardır. Ve yine bu âyet-i kerimede, onların bulundukları bu cennetin, insanı üzücü ve kederlendirici muamelelerden uzak olduğuna, orada bulunan cennet sakinlerinin sadece Hak Teâlâ ile birlikte olacaklarına ve sadece Hak Teâlâ'dan işiteceklerine ve Hak Teâlâ'nın kedilerine her türlü eksikliklerden ve âfetlerden uzak olan *"selâm"* ismiyle tecelli edeceğine de işaret vardır.

وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ وَمَاءٍ مَسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ وَفَاكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ﴿٣٢﴾ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٣٨﴾ ثُلَّةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٩﴾ وَثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾

27. Sağdakiler, o sağdakiler ne mutludurlar.

28. (Onlar), dikensiz kiraz,

29. Meyveleri tıklım tıklım muz ağacı,

30. Uzamış gölgeler,

31. Çağlayarak akan sular,

32-33. Tükenmeyen, yasaklanmayan birçok meyveler arasında

34. Ve yükseltilmiş döşeklerdedirler.

35. Gerçekten Biz o (kadın)ları yepyeni bir yaratılışla yarattık.

36-37. Onları eşlerine düşkün ve yaşıt bâkireler kıldık.

38. Sağdakiler için.

39. Birçoğu öncekilerden,

40. Birçoğu da sonrakilerdendir.

27. «Sağdakiler...» Bu ifade, yukarıda Yüce Allah tarafından kısaca yapılan taksimin şimdi açıklamasına geçme mahiyetindedir. Söz konusu ifadelerle Yüce Allah önce geçenlerin ne durumda olduklarını ayrıntısıyla anlattıktan sonra onların hoş ve iyi olan durumlarını anlatmaya geçmektedir. **«O sağdakiler ne mutludurlar.»**Yani sağda yer alan bu kimselerin üstün nitelikleri ve mükemmel güzel amelleri dolayısıyla hangi hayırların ve bereketlerin içinde olduklarını sen bilemezsin.

28. «(Onlar) dikensiz kiraz.» Yani onlar dikensiz kiraz ağacındadırlar. Bu ağaç dünyadaki kiraz ağacının aksine dikensiz bir ağaçtır. Çünkü dünyadaki *"sidr"* yani kiraz ağacı dikenli yaratılmıştır. Oysa cennetin kiraz ağacı dikensizdir. Sanki bu ağacın dikenleri kesilmiş ve yerinden sökülmüştür. Âyet metninde yer alan *"sidr"* ve bizim de kiraz ağacı diye tercüme ettiğimiz bu ağaç *"nebk"* ağacıdır. Nebk, sidr ağacının meyvesi olup Araplarca bilinen ve sevilen bir meyvedir. Araplar bu ağacın yapraklarından çöven yaparlar. [4]

el-Müfredât'da şu ifadeyi görüyoruz: "*Sidr*, gıdası ve besleme değeri az olan bir ağaçtır. Dikeni budanır ve gölgelik olarak kullanılır. İşte bu ağaç, cennetin gölgesini ve nimetini ifade etmek için bir sembol olarak getirilmiştir."

29. «Meyveleri tıklım tıklım muz ağacı...» Meyveleri sıvama birbirine geçmiş ağacın altından en zirvesine kadar üstüste tıklım tıklım olup gövdesinde meyvesiz ve çıplak hiçbir nokta bulunmayan ağaçtır. Bu ağaç, muz ağacıdır. Muz ağacının büyük yaprakları ve serin gölgesi olur.

30. «Uzamış gölgeler.» Yani uzamış kısalmayan, şafağın sökmesi ile güneşin doğması arasında olduğu gibi birbirinden farklılık göstermeyen gölgeler. Arapçada hiç kesilmeyen bir şeyi ifade etmek için âyet metninde geçen *"memdûd"* kelimesi kullanılır. Hadis-i şerifte Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Cennette öyle bir ağaç vardır ki, binitli bir kimse gölgesinde yüz yıl yürür de gölgesi kesilmez."* [5]

Keşfu'l-Esrâr'da şöyle söylenir: "Âyette yer alan gölge kelimesinin sırf muhafaza anlamına gelmesi de mümkündür. Meselâ Arapçada 'filanca filancanın gölgesindedir' denir ki manası onun koruması altında demektir. Çünkü

4- Burada kiraz diye tercüme ettiğimiz bu ağaç, Türkiye'de bildiğimiz kiraz ağacı değil Arabistan kirazı denilen ağaçtır. (Çev.)

5- Bu hadisi İmam Buharî, *Bed'ul-Halk* bölümünde *sıfatu ehli'l-cenne* kısmında, İmam Müslim, Tirmizî, benzer kelimelerle rivayet ederler. *Câmiu'l-Usûl*, 10/503.

cennette güneş yoktur ki, gölge olacağı da tasavvur olunsun."

Biz âcizâne bu görüşe katılamıyoruz. Aksine bize göre oradaki gölgeden maksat: *"İnanıp iyi işler yapanları da içinde ebediyyen kalmak üzere girecekleri, altından ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır. Ve onları koyu (tatlı) bir gölgeye koyarız."* (Nisa: 57) âyetinde ifadesini bulduğu üzere rahat ve huzur demektir. Çünkü insan gölgede ancak istirahat etmek ve rahat bulmak için oturur.

Araplar kendi beldelerinde gölgenin az, güneşin hararetinin baskın olması sebebiyle gölgede oturmayı tercih ederlerdi. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu hadisi de bu kabildendir: *"Sultan, yeryüzünde her mazlumun varıp sığınacak olduğu Yüce Allah'ın gölgesidir."*[6] Yani her mazlum, devlet başkanı olan sultanın âdil davranması durumunda rahat eder ve huzur bulur. "Allah onun gölgesini uzatsın" şeklindeki söz de bu kabildendir ki, bu sözün manası, Allah onun adâletinin ve şefkatinin gölgesini o derece uzatsın ki, istirahatın ve huzurun etkisi bütün herkese ulaşmış olsun, demektir.

31. «Çağlayarak akan sular.» Yani nerede ve ne şekil isterlerse istedikleri şekilde kendilerine herhangi bir zahmet çekmeden akıtılan su ya da herhangi bir kuyudan çıkmaksızın hiç kesilmeden yeryüzünde akıp giden ve dökülen su. Suyun çok akıtılmasından maksat, ya suyun herhangi bir yere veya herhangi bir biçim ve şekle mahsus olmamak üzere açıktan açıağa görülmesi demektir ya da akması demektir. Arapların sularının ekserisi kuyulardan ve göl gibi su birikintilerinden elde edilmekteydi, akar suları yoktu. Onlar suya ancak kova, su kabı gibi herhangi bir şeyle ulaşabilirlerdi. Bu nedenle kendilerine bol bol akan hatta canın çekmesine bağlı olarak havada akacak derecede bol akacak olan su vadolunmuştur.

32-33. Dünya meyveleri gibi herhangi bir vakitte **«tükenmeyen»**, herhangi bir biçimde kendilerini almak isteyenlere, koparıp almak isteyenin uzak oluşu, satın alacak paranın bulunmayışı, ağacın dikenli oluşu ve bu sebeple toplamak isteyene eziyet vermesi, bahçeye girmeyi engelleyen duvarın bulunması ve buna benzer başka sakıncalar nedeniyle **«yasaklanmayan»** nev'ine ve cinsine göre **«birçok meyveler arasında...»**

34. «Ve yükseltilmiş» yani değeri yüksek ya da kabartılmış veya divanlar üzerine konarak yükseltilmiş **«döşeklerdedirler.»** Âyet metninde geçen

6- Hadisi Deylemî *Müsned-ü'l-Firdevs*'te rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/171.

"furuş" kelimesi, *"firaş"* kelimesinin çoğuludur. Firaş, yere yayılan ve serilen nesnenin adıdır. Buna göre cennettekiler yükseltilmiş yataklarda ve döşeklerde olacaklardır.

Bazı âlimlere göre burada geçen *"furuş"* kelimesi, kadınlar anlamına gelir. Çünkü yatak, elbise, izar (peştemal) kelimeleri kinaye yoluyla kadın anlamına kullanılabilir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) kelimeyi bu manada kullanmıştır: *"Çocuk doğmuş olduğu yatağa aittir."* Bu hadiste Rasûlüllah (s.a.v.) firaş kelimesini kinaye yoluyla kadın anlamına kullanmıştır. Buna göre kadınların yükseltilmesi demek, onların koltuklar üzerinde kurulmuş olmaları demek olur. Nitekim Yüce Allah'ın bundan sonra gelecek olan âyeti de bu manaya işaret etmektedir.

35. «Gerçekten Biz o (kadın)ları yepyeni bir yaratılışla yarattık.» Âyetin manası şudur: Gerçekten Biz, o kadınları ortaya çıkarırken ve yeniden hayata iade ederken doğum olayı olmaksızın yepyeni bir yaratılışla yarattık. Ortaya çıkarma meselesini ele alacak olursak onların ortaya çıkarılışları hurilerinki gibidir. Çünkü hurileri de Yüce Allah, cennette herhangi bir doğum olayı olmaksızın yaratmıştır. Yeniden iade meselesine gelince bu da tıpkı ihtiyar kocakarı olarak ruhları alınmış dünya kadınlarında olduğu gibidir. Yüce Allah, yaşlanan bu kadınları öbür dünyada aynı yaşıt olarak yaratacaktır. Kocaları yanlarına her geldiğinde kendilerini bâkire olarak bulacaktır. Bu gerçek, şimdi gelecek âyet-i kerimede ifade edilmektedir:

36-37. Kendileri birer kocakarı iken **«onları eşlerine düşkün ve yaşıt bâkireler kıldık.»** Âyet metninde yer alan *"ebkâr"* kelimesi, bâkire anlamına gelir. Bu kelime Arapçada *"bikr"* kelimesinin çoğuludur. Kelimenin mastarı bekârettir.

er-Râgıb der ki: "Arapçada *'bukra'* demek, günün ilk saatleri demektir. Günün bu ilk saatleri diğer anlarından daha önce olduğu için bu kelimeden acele etme manası çıkarılmıştır. Her acelesi olan kimseyi ifade etmek için bu kelimeden türeme "bekkera" fiili kullanılmıştır. Bekâreti giderilmemiş olan kadına *"bikr"* denmesi, böyle olmayan yani dul olan kadına nisbetledir. Çünkü kadınların bâkire olanı öncelikle tercih edilir."

Bazı âlimlere göre *"onları.... bâkireler kıldık"* âyet-i kerimesi, bu kadınların dünya kadınları olduğuna işaret etmektedir. Çünkü kadınların dünyada bakire olarak yaratıldıkları malumdur ve onlar cennet hurilerinden daha

üstün ve daha güzel olacaklardır. Çünkü dünya kadınları dünyada hurilerin aksine sâlih ameller işlemişlerdir.

el-Hasen (r.a.)'den rivayet olunuyor: "Âmiroğullarından ihtiyar bir kocakarı, Hz. Âişe'nin evinde Rasûlüllah (s.a.v.)'a rica eder: 'Ey Allah'ın rasûlü, Yüce Allah'a beni cennete koyması için duâ buyrunuz.' Rasûlüllah (s.a.v.) cevap verir: *'Ey ümmü fulan, cennete kocakarılar giremez.'* Kocakarı ağlaya ağlaya geri döner. Rasûlüllah (s.a.v.): *'Ona haber veriniz kendisi o gün ihtiyar kocakarı olmayacaktır,'* buyurur.[7] Sonra Rasûlüllah bu âyet-i kerimeyi okur.

Âyet metninde yer alan *"urb"* kelimesi, "arub" kelimesinin çoğuludur. Manası kocasına çok düşkün ve onun haklarını en güzel biçimde yerine getiren kadın demektir. Kelimenin türediği kök *a'rebe* olup açıkladı anlamına gelir. Buna göre *arûb*, kocasına olan sevgisini ifade eden nazlı ve güzel kadın, demektir.

el-Mufredât'ta kelime açıklanırken "imraatun arubetun" ifadesini kullanır ve bunu, hali ve durumu ile iffetini ve kocasına sevgisini ifade eden kadın demektir, diye açıklar.

Bazı tefsir kitaplarında bu âyet-i kerime, kelimenin başka bir mastardan türetilmesine muhtemel olması nedeniyle eşlerine düşkün değil de, sözleri ile sevgilerini beyan eden ve yaşıt bâkireler kıldık, olarak ifade edilmiştir.

Âyet metninde yer alan *"etrâb"* kelimesi, *"tirb"* kelimesinin çoğuludur. Bunun manası aynı günde doğan ve aynı yaşta olan demektir. Şu halde söz konusu kadınlar, otuz üç yaşında birbirlerine yaşları eşit olarak yaratılacaklardır. Kocaları da kendileri gibi olacaktır. Boyları, babaları Âdem'in boyuna denk olmak üzere altmış arşın olacaktır ve onlar tüysüz, gözleri sürmeli birer genç olarak yaratılacaklardır. En güzelleri ayın on dördündeki güzelliğinde birer ay parçası gibi olurken en sonuncusu da gökyüzündeki parlak yıldız gibi güzel olacaktır. Kocası, kendi yüzünü karısının yüz aynasında, karısı da kendi yüzünü kocasının yüzünde görecektir. Tükürme ve sümkürme gibi şeyler olmayacaktır. Ve bunun dışındaki kötü şeyler kendilerinden uzak olacaktır.

38. Biz onları **«sağdakiler için»** yarattık.

39-40. «Birçoğu öncekilerden, birçoğu da sonrakilerdendir.» Yani

7- Hadisi Tirmizî *Şemail*'inde, Beyhakî *el-Ba's* bölümünde el-Hasen'den naklederler. Bkz. *ed-Durru'l-Mensûr*, 6/158.

onlar öncekilerden ve sonrakilerden meydana gelmiş bir ümmettirler.

Said b. Cübeyr, İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet ediyor: Rasûlüllah (s.a.v.) bu gün bizim yanımıza dışarı çıktı ve dedi ki: *"Geçmiş ümmetler bana gösterildi. Yanında bir kişiyle geçen peygamber, beraberinde iki kişi olarak geçen ve yine beraberinde en çok on kişi kadar bir grupla geçen peygamberler gördüm. Yanında on kişiye varmayacak grup olmayan peygamber ve yanında hiç kimse olmayan peygamberler gördüm. Bu arada bütün ufku kaplamış birçok karartılar gördüm. Bana denildi ki: 'Şöyle ve şöyle bak.' Ben de baktım, bütün ufku kaplamış karaltılar gördüm. Bana denildi ki: 'İşte bunlar, senin ümmetindir ve bunlarla birlikte yetmiş bin kişi sorgusuz sualsiz cennete girecektir.'"* (8)

وَأَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ ۙ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلشِّمَالِ ﴿٤١﴾
فِى سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ
﴿٤٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا۟ يُصِرُّونَ
عَلَى ٱلْحِنثِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوا۟ يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
وَعِظَٰمًا أَءِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوَءَابَآؤُنَا ٱلْأَوَّلُونَ ﴿٤٨﴾ قُلْ إِنَّ
ٱلْأَوَّلِينَ وَٱلْءَاخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَٰتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾

41. Soldakiler, o soldakiler ne bedbahtdırlar.

42. İnsanın içine işleyen ateş rüzgârı ve kaynar su içinde,

8-Hadisi Buharî, Müslim rivayet etmişlerdir. Tirmizî'nin rivayeti bundan daha uzuncadır. Bu hadisin birçok rivayetleri olup onları Buharî ve Müslim zikrederler. Bkz. İbnu'l-Esîr, *Câmiu'l-Usûl*, 7/571.

43. Dumandan bir gölge altındadırlar.

44. Ki ne serin, ne de faydalıdır.

45. Çünkü onlar bundan önce varlık içinde sefahate dalmışlardı.

46. Büyük günah üzerinde direnir dururlardı.

47. Ve diyorlardı ki: "Biz öldükten, toprak ve kemik haline geldikten sonra biz mi diriltileceğiz?

48. Önceki atalarımız da mı?"

49. De ki: "Öncekiler ve sonrakiler

50. Belli bir günün belli vaktinde toplanacaklardır."

41. «Soldakiler...» Bu ifade kâfirlerin durumlarını ayrıntısıyla anlatmaya ve ele almaya başlama mahiyetindedir. Bu kimselerin kâfirler olduklarını Yüce Allah'ın: *"Âyetlerimizi inkâr edenler ise işte onlar soldakilerdir. Cezaları, kapıları üzerine sımsıkı kapatılmış bir ateştir."* (Beled: 19, 20) âyetinden anlamaktayız.

«O soldakiler ne bedbahttırlar.» Kıyamet günü onların başlarına gelecek olan kötü şeyleri ve ne kadar sıkıntıya düşeceklerini sen bilmezsin.

42. «İnsanın içine işleyen ateş rüzgârı ve kaynar su içinde,» yani onlar, insanın iliklerine kadar işleyen cehennem ateşinin harareti içindedirler. Bu hararet insanın vücudunu yakar ve ciğerine işler.

el-Kâmus'ta der ki: "Sıcak ve hararetli rüzgâr çoğunlukla gündüzün olur. Harur ise, gece esen hararetli rüzgâr demektir. Bazen gündüz de esebilir. *'Kaynar su'* ya gelince bu, harareti ve sıcaklığı son derece fazla olan bir sudur."

43. Kapkara **«dumandan bir gölge altındadırlar.»** Âyet metninde geçen *"yahmûm"* kelimesi, duman ve her ne olursa olsun kapkara olan şey demektir.

Âcizane kanaatimize göre, bu âyet-i kerimede çağımızda yaygın olarak kullanılan sigaranın içilmemesine bir uyarı da mevcuttur. Çünkü sigara içildiğinde onu kullananın tepesine doğru bir duman yükselir ve gölge gibi olur. Üstelik sigaranın daha birçok fesadı ve kötülüğü de vardır. Ancak burası on-

ların sıralanacak olduğu uygun yer değildir. Yüce Allah'tan bu illete tutulmuş olanlara âfiyetler dileriz. Çünkü o, sâlim tabiatlı insanların hoş görmediği, tiksindiği nesnelerdendir. Ve sigara, tefsirlerde bilindiği üzere haramdır.

44. «Ki» öteki gölgeler gibi **«ne serin, ne de faydalıdır.»** Yani kendisine sığınan kimseye, cehennemin hararetinden kurtarmak üzere faydalı değildir. Böylece Yüce Allah gölgeden dolayı herhangi bir rahatlığın olmayacağını ifade buyurmuştur. Demek oluyor ki Yüce Allah, o kara dumana gölge ismini vermiş sonra da o gölgenin soğukluk ve serinlik sağlama ve faydalı olma gibi vazifelerinin olmadığını ifade etmiştir. Bu ifade, soldakileri hafife alma ve alay etme manası taşımaktadır ve kendilerinin karşıtlarının cennette elde ettiklerinin aksine serinletici ve faydalı bir gölgeye lâyık olmadıklarını ifade etmektedir.

45. «Çünkü onlar bundan önce varlık içinde sefahate dalmışlardı.» Yani onlar kötü azap içinde oldukları anlatılmadan önce, dünyada, çeşit çeşit yiyecekler, içecekler, hoş meskenler ve şerefli makamlar gibi türlü türlü nimetler içinde şehvetlerine dalmışlardı. Şu halde bu nimetlerin tam tersiyle burada azaplanmaları kaçınılmazdır.

46. «Büyük günah» olan şirk **«üzerinde direnir dururlardı.»** Âyet metninde yer alan *"hins"* kelimesini Araplar şöyle kullanırlar: "Beleğel-ğulamu el-hinse" yani çocuk büluğ çağına erişti, günahından dolayı sorumlu tutulma vaktine erişti, demektir. Yine bu kelimeden türeme Araplar "hanese fi yeminihi" derler ki bunun manası, yemininde sadık kalmadı ve onu bozdu demektir.

Bazı âlimlere göre *"hins"* kelimesi, bu âyet-i kerimede yalan anlamına gelir. Çünkü: *"Onlar bütün güçleriyle: 'Allah ölen kimseyi tekrar diriltmez'* diye Allah'a yemin ettiler..." (Nahl: 38) Âyet-i kerimesinin de ifade ettiği gibi şirk koştukları halde Allah'ın adına yemin ediyorlardı.

Âcizane kanaatimize göre, Yüce Allah'ın şu ifadesi de buna işâret eder:Yüce Allah buyuruyor: *"Sonra siz ey sapıklar, yalanlayıcılar."* (Vâkıa: 51) Soldakilerin azabı anlatılırken sağdakilerin sevap sebepleri zikredilmemiştir. Yani onlar daha önce Allah'a şükrederlerdi ve boyun eğerlerdi, denmemiştir. İşte bir grubun azabının sebebi belirtilirken öbür grubun sevabının sebebinin anlatılmamasının sebebi, bu sevabın Yüce Allah'ın ihsanından kaynaklandığına dikkatleri çekmek ve söz konusu sevabı, hiçbir itaatkârın taat

ve şükredenin şükrünün hak edemeyeceğine bir uyarı, Allah'ın vereceği cezanın ise âdil olduğuna dikkati çekmektir. Çünkü azaba uğrayan, çektiği cezanın sebebini bilmeyecek olursa zulme uğradığını, ortada bir zulüm olduğunu zannedebilir.

47. «**Ve**» şirkleriyle birlikte son derece azgın ve inatçı olmaları yüzünden «**diyorlardı ki: 'Biz öldükten, toprak ve kemik haline geldikten sonra**» yani vücudumuzun et ve deri gibi bir kısım parçaları toprak olurken diğer kemik gibi başka kısımları da çürüyüp un gibi ufalmış hale geldikten sonra mı diriltileceğiz?

Âyet metninde müşriklerin sözleri bize aktarılırken *"toprak"* kelimesinin *"kemik"* kelimesinden önce zikredilmesi bu meseleyi uzak bir ihtimal olarak görmelerini ifade etmekte, asıl unsur olmasından ve toprağın çürümüş vücut parçalarından dönüşerek bu hale gelmesinden dolayıdır.

«**Biz mi diriltileceğiz?**» Yani biz mi ikinci defa diriltileceğiz? Çünkü onlar öldükten sonra yeniden diriltilmeyi inkâr etmektedirler.

48. «**Önceki atalarımız da mı?'**» Yani onlar da mı diriltilecekler?

49-50. Onların inkârlarına bir cevap ve hakikati yerli yerine koymak üzere «**de ki: 'Öncekiler ve**» aralarında sizler ve babalarınız olmak üzere «**sonrakiler belli bir günün belli vaktinde toplanacaklardır.'**» Âyet metninde ilk olarak *"önceki ümmetlerin"* zikredilmesi, müşriklere cevapta mübalâğa ifade etmek içindir. Çünkü onların babalarının direleceğini inkârları, kendi dirilmelerini inkârlarından daha şiddetlidir. Tabii ki bunun yanında ilkin öncekilerin sonra da sonrakilerin zikredilmesi, dünyaya gelmelerindeki tertibe uymak içindir.

Onlar öldükten sonra dünyanın ömrünün vakte bağlandığı ve Yüce Allah'ın katında belli ve malum olan belirlenmiş bir günde ki, bu gün, kıyamet günüdür, toplanacaklardır. Âyet metninde geçen *"mîkat"* kelimesi, herhangi bir şey için belirlenmiş bir zaman demektir ki, o şey, o zamanda son bulur ya da o belirlenmiş zaman diliminde başlar. Kıyamet günü öyle bir zaman dilimidir ki, dünyanın ömrü, o ana erişir ve o anın ilk parçasında son bulur. Mîkat kelimesi, belirlenmiş ve sınırlanmış vakit demektir. Bu kelime, istiare yoluyla mekân için de kullanılır. Meselâ "mevâkit el-ihrâm" denir ki, bunun manası, Mekke'ye girmek isteyen kimsenin ihrama girmeksizin ileriye adım atamayacağı ve geçemeyeceği hudutlar ve sınırlar demektir.

ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَآكِلُونَ مِن شَجَرٍ
مِّن زَقُّومٍ ﴿٥٢﴾ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٥٣﴾ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ
مِنَ الْحَمِيمِ ﴿٥٤﴾ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ﴿٥٥﴾ هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٥٦﴾

51. Sonra siz ey sapıklar, yalanlayıcılar!

52. Elbette siz bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz.

53. Karınlarınızı ondan dolduracaksınız.

54. Üstüne de kaynar sudan içeceksiniz.

55. Hem de susamış develerin içişi gibi.

56. İşte din gününde onlara ziyafet budur.

51. «**Sonra siz...**» Burada hitap Mekkelilere ve onların benzeri olan diğer kimseleredir. «**Ey**» haktan ve hidayetten «**sapıklar,**» öldükten sonra dirilmeyi «**yalanlayıcılar!**»

52. «**Elbette siz**» öldükten sonra dirilip mahşerde toplanıp cehenneme girdikten sonra «**bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz.**» Bu ağaç manzarası çirkin, tadı acı, dokunduğu zaman yakan, kokusu çok iğrenç bir ağaçtır. Bu ağaç, Kur'an'da lânetlenen ağaçtır.

53. «**Karınlarınızı**» açlığın şiddetinden dolayı ya da zorla «**ondan**», söz konusu bu ağaçtan «**dolduracaksınız.**» Onların karınlarını bu ağaçtan dolduracaklarını ifade eden âyet-i kerimede azaplarının artacağını ve büyük bir azap göreceklerini ifade niteliği vardır. Yani sizden hiçbiriniz sade yeme ile yetinmeyeceksiniz. Nitekim tıpkı yeminini bozmak için herhangi bir şeyi yiyen kimsenin yetinmediği gibi tam aksine sizler bu ağaçtan karınlarınızı doldurmak üzere zorlanacaksınız yani sizden her biriniz karnını bunlarla dolduracaktır.

54. «Üstüne de» yani zakkum ağacının üstüne de, bir başka ifadeyle, zakkkum ağacını yedikten sonra hiç beklemeksizin size baskın gelen hararetiniz nedeniyle son derece **«kaynar sudan içeceksiniz.»**

55. «Hem de susamış develerin içişi gibi.» Bu, daha önceki âyetin tefsiri gibidir. Yani sizin bu içmeniz normal ve âdet haline getirdiğiniz bir içiş olmayacaktır. Tersine tıpkı susamış develer gibi içeceksiniz.

Buradaki *"hîm"* kelimesi, huyâm hastalığına yakalanmış deve demektir. Bu hastalık öyle bir hastalıktır ki istiskâ hastalığına benzer. Bu hastalığa yakalanan hayvan suyu içer içer fakat ölünceye kadar ya da çok şiddetli bir hastalığa tutuluncaya dek suya kanmaz. Âyetin manası buna göre şöyle olur: Yüce Allah kendilerine açlık verir. Ve sonra içlerini bir ateş alevi sarar. İşte bu açlık duygusu ve iç yangısı, kendilerini erimiş maden gibi olan zakkumdan yemeye iter. Zakkumla karılarını doldurduklarında ki bu ağaç son derece kızgın ve acı bir ağaçtır, Yüce Allah kendilerine bir susuzluk verir. Bu susuzluk da onları içlerini paramparça edecek olan kızgın ve kaynar sudan içmeye iter. İşte bu sebeple suyu, susamış develerin içtiği gibi içerler.

Bu ifadede de, ne kadar çok azap göreceklerinin beyanı vardır. Yani mana şu demek olur: Ey sapıklar, sizin orada içmeniz, çok pis kokulu ve kaynar suyu içen kimsenin içmesi gibi olacaktır. Böyle bir suyu çok azap verici ve elem verici bulan kimse, onu içmekten kaçınacaktır. O halde sizin oradaki içişiniz bildiğiniz içişin aksine olacaktır. Çünkü sizler orada bu kaynar sudan içmeye mecbur bırakılacaksınız. Tıpkı istiska hastalığına benzer olan huyam hastalığına yakalanıp da içip içip suya kanmayan devenin içmesi gibi.

56. «İşte din gününde» yani ceza gününde **«onlara ziyafet»** yani onlara ikram olmak üzere hazırlanmış ziyafet ve yiyecekleri şey **«budur.»** Yani yukarıda anlatılan zakkum ve kaynar sudur. İşte bunlar, azap olarak karşılaşacakları ilk şeylerdir. Madem ki ceza günü karşılaşacakları ziyafet budur ve madem ki durum böyledir, ateşe atılıp da orayı yurt edinip orada tam manasıyla yerleştikten sonraki hallerinin ne olacağını artık tahmin edebilirsiniz.

Bu ifadede Yüce Allah'ın hiç kapalı olmayan bir alaya alması mevcuttur. Nitekim Yüce Allah: *"...Onlara elem verici bir azabı müjdele."* (Tevbe: 34) ifadesinde de aynı şey mevcuttur. Çünkü cehennemde onlara hazırlanacak olan şeyler kendilerine ikram olsun diye değildir.

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ﴿٥٧﴾ أَفَرَأَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾
ءَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلْخَٰلِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ ٱلْمَوْتَ
وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾ عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَٰلَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ
فِى مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾

57. Sizi Biz yarattık. İnanmanız gerekmez mi?

58. Bana söyleyin öyleyse döktüğünüz meniyi,

59. Onu siz mi yaratıyorsunuz? Yoksa Yaratan Biz miyiz?

60. Aranızda ölümü takdir eden Biziz. Ve Biz önüne geçilebileceklerden değiliz.

61. Böylece yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilemiyeceğiniz bir durumda tekrar var edelim diye (ölümü takdir ettik.)

57. «Sizi Biz yarattık. İnanmanız gerekmez mi?» Yani yaratmayı ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr eden ey kâfirler, inanmaz mısınız? Çünkü ilk başta benzersiz olarak yaratmaya kadir olan, öldükten sonra yeniden yaratmaya da gücü yeter.

58. «Bana söyleyin öyleyse döktüğünüz meniyi.» Yani kadınların rahimlerine çocukların ana unsuru olan döktüğünüz ve attığınız menileri bana söyleyin. Âyet-i kerimede yer alan, *"efereeytum"* kelimesi, bana haber verin, söyleyin anlamınadır.

59. «Onu siz mi yaratıyorsunuz?» Yani o meniyi kadınların karınlarında gerek erkek gerekse dişi olarak her organı düzgün, tastamam bir insan biçiminde yaratıp takdir eden siz misiniz? **«Yoksa»** herhangi bir şeyin etkisi olmaksızın onu **«yaratan Biz miyiz?»**

60. «Aranızda ölümü takdir eden Biziz.» Yani sizlerin her birinize ölümü taksim eden ve her bir kişinin ölüm vaktini büyük hikmetlere dayanan dilememize uygun olarak belli bir vakit ile sınırlayan Biziz. Onların içinde bir kısmı daha küçük yaşta ölürken, bir kısmı yaşı ilerlemiş ve ihtiyarlamış iken ölür. **«Ve Biz önüne geçilebilecekerden değiliz.»** Yani Biz bunu yapmaya kâdiriz.

61. «Böylece» sizin **«yerinize benzerlerinizi getirelim.»** Sizleri gidermemizi ve yerinize sizlere benzeyen başka yaratıklar getirmemizi hiçbir kuvvet Bize üstün gelerek önleyemez.

Arapçada "sebaktuhu ala kezâ" denilir ki manası, ona galib geldim demektir. Yine Arapça da "galebe fulanun fulanen aleş-şey'i" denir ki manası, filanca filan kimseden ona baskın gelerek bir şeyi aldı demektir.

«Ve sizi» benzerini **«bilemeyeceğiniz bir durumda»** yani yaratılışta ve biçimde **«tekrar var edelim diye (ölümü takdir ettik.)»**

Hasan Basrî (rahimehullah)'a göre âyetin anası şöyledir: "Şayet sizler bizim rasûllerimize inanmayacak olursanız sizden öncekileri hayvan şekline çevirdiğimiz gibi, sizleri de domuz ve maymun haline getiririz. Yani Biz, sizlerin yerine benzerlerinizi getirmekten ve sizleri şu biçimlerinizden başka biçimlere sokmaktan âciz değiliz."

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ

(٦٢) أَفَرَأَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ (٦٣) ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ

(٦٤) لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَٰهُ حُطَٰمًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ (٦٥) إِنَّا

لَمُغْرَمُونَ (٦٦) بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ (٦٧) أَفَرَءَيْتُمُ ٱلْمَآءَ ٱلَّذِى تَشْرَبُونَ

(٦٨) ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ ٱلْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنزِلُونَ (٦٩) لَوْ نَشَآءُ

جَعَلْنَٰهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ أَفَرَءَيْتُمُ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى
تُورُونَ ﴿٧١﴾ ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنشِـُٔونَ ﴿٧٢﴾
نَحْنُ جَعَلْنَٰهَا تَذْكِرَةً وَمَتَٰعًا لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

62. Andolsun ilk yaratılışı bildiniz. O halde düşünsenize.

63. Şimdi Bana ektiğinizi haber verin.

64. Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa bitiren Biz miyiz?

65. Dileseydik onu çerçöp yapardık da şöyle geveler dururdunuz:

66. "Biz borç altına girdik

67. Daha doğrusu biz mahrum kaldık," (derdiniz.)

68. İçmekte olduğunuz suya ne dersiniz?

69. Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indiren Biz miyiz?

70. Dileseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmez misiniz?

71. Söyleyin şimdi Bana tutuşturmakta olduğunuz ateşi.

72. Onun ağacını siz mi yarattınız, yoksa yaratan Biz miyiz?

73. Biz onu bir ibret ve çöl yolcularına menfaat olarak yarattık.

74. O halde ulu Rabbinin adını tesbih et.

62. «Andolsun ilk yaratılışı bildiniz.» Bu ilk yaratılıştan maksat, onların nutfeden yani spermden yaratılmaları, ardından kan pıhtısı ve sonra da bir parça et haline gelmeleridir. Bazı âlimlere göre bu ilk yaratılıştan maksat, Hz.

Âdem'in topraktan yaratılmasıdır.

«O halde düşünsenize.» O halde bütün bunlara gücü yeten kimsenin diğer yaratılışa da kesin biçimde kâdir olacağını düşünmez misiniz? Çünkü ikinci yaratılış, yaratma itibariyle daha azdır. Zira gerekli malzeme mevcuttur, bir araya gelecek parçalar hazırdır ve daha önce böyle bir örnek geçmiştir.

Bu âyet-i kerime, aynı zamanda meseleleri birbirine kıyas yapmanın yerinde olacağına da delildir. Çünkü Yüce Allah onları, ikinci yaratılışı birinci yaratılışa kıyas etmedikleri için cahillikle vasıflandırmaktadır. Madem ki meseleleri birbirine kıyas etmemek cahilliktir, şu halde kıyas yapmak ilim demektir ve ilim kabilinden olan her şey de yerinde ve geçerlidir.

63. «Şimdi Bana ektiğinizi» yani yere ekmiş olduğunuz taneleri, o taneyi ektiğiniz toprağı sulama ve benzeri yaptığınız çalışmaları **«haber verin.»** Âyet metninde geçen *"hars"* kelimesi, tohumu toprağa atma ve ekin ekmek için toprağı hazırlamak demektir.

64. «Onu siz mi bitiriyorsunuz?» Yani onu siz mi yerden çıkarıp yavaş yavaş büyüyüp gelişerek son olğunluğuna gelinceye kadar gelişmesini siz mi tamamlıyorsunuz? **«Yoksa bitiren Biz miyiz?»** Gerçek şu ki, onu bitiren siz değilsiniz, Biziz.

Âyet metninde geçen *"zer'"* kelimesi, bitkiyi bitirmek demektir. Bunun gerçek mahiyeti insan fonksiyonuyla değil ilâhî nedenlerle olur. Bu nedenle ekin ekmek işi, onlara nisbet edilirken; ekilen ekini yerden bitirme vasfını Yüce Allah, onlardan alarak kendine nisbet etmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse: Ekin ekmek onların işidir. Çünkü insanların bunu tercih etmelerinin ekinde bir rolü vardır. Oysa bitirme işi, sırf Yüce Allah'ın fiilidir. Çünkü bir başağı ya da taneyi bitirmede kulun tercihinin ve isteğinin herhangi bir rolü yoktur. Eğer kula ekini bitirme fiili nisbet olunuyorsa bu, kulun ekinin yerden bitirilmesine neden olan çabaları sebebiyledir.

Bu âyet-i kerimede, ekinin yerden bitirilmesi nimetine karşı şükretmeleri için nimetin hatırlatılması niteliği de vardır. Sonra âyet-i kerimede şöyle bir hüküm çıkarma da vardır: Ekini yerden bitirmeye gücü yetenin, insanları da yeniden diriltmeye gücü yeter. Nasıl ki tane, topraktan bitip çıkıyorsa ve nasıl ki insanın sperm tohumu ana rahminde bitiyor ve ortaya çıkıyorsa işte insanoğlu da kabirde kuyruk sokumundaki o çekirdek kemikten böylece bitecektir.

65. «Dileseydik onu» yani ekini **«çerçöp yapardık da.»** Âyet metninde geçen *"hutam"* kelimesi "heşm" gibi herhangi bir maddenin kırıntısı demektir. Buna göre mana şöyle olur: Biz dileseydik o ekini yerden bitirdikten ve ürünlerini toplamak ve bir araya getirmek üzere tamah ettiğiniz bir hale getirdikten sonra kupkuru çerçöp yapardık. Bu sebeple **«şöyle geveler dururdunuz:»** Yani o ekini en güzel haliyle gördükten sonra bunun ardından müşahede edeceğiniz kötü hali nedeniyle şaşardınız, ya da o ekin uğruna yaptığınız çalışmalar ve masraflarınızdan dolayı pişman olurdunuz. Veyahut o ekin sebebiyle işlemiş olduğunuz günahlara pişman olur ve ondan tevbe ederdiniz.

Âyet metninde yer alan *"tefekkuh"* kelimesi, çeşitli meyveleri atıştırmak anlamınadır. İşte bu fiil, sözleri ağızda geveleme anlamına istiare olarak kullanılmıştır.

66. «'Biz borç altına girdik.» Yani ektiğimiz ekine harcadığımız şeylerden dolayı borç altına girdik, diye geveler dururdunuz. Âyet metninde yer alan *"ğarame"* kelimesi, bir insanın zimmetinde ve üzerinde olmayan bir şeyi üstlenmesi demektir. Veya bu âyet şöyle de anlaşılabilir: Bizler rızkımızın helâk olması nedeniyle mahvolduk, diye geveler dururdunuz. Ya da işlemiş olduğumuz günahların uğursuzluğu nedeniyle mahvolduk, diye gevelerdiniz.

67. «Daha doğrusu biz mahrum kaldık,' (derdiniz.)» Yani rızkımızdan mahrum kaldık, derdiniz. Ya da bizler nasipsiziz, bizim nasibimiz, bahtımız ve talihimiz olsaydı ekinlerimiz bozulmazdı, diye geveler dururdunuz.

68. «İçmekte olduğunuz» tatlı **«suya ne dersiniz?»** Suyun birçok faydaları varken, bu kadar özelliği içinde tatlı olma özelliğinin zikredilmesi ve bu özelliğiyle ifade edilmesi, suya yönelik amaçlar içerisinde en önemli özelliğinin içilme özelliği olmasından dolayıdır.

69. «Buluttan onu siz mi indirdiniz?» Bazı âlimlere göre âyetteki *"buluttan"* maksat, suyu tatlı olan beyaz buluttur. **«Yoksa»** onu kudretimizle birlikte **«indiren Biz miyiz?»**

70. «Dileseydik onu» içilmesi mümkün olmayan derecede **«tuzlu yapardık. Şükretmez misiniz?»** Bütün bu anlatılan yiyecek ve içeceklere karşılık onu ihsan eden yaratıcıyı tevhid ederek, emirlerine boyun eğerek şükretmez misiniz? Ya da o suyu tatlı kılmamıza karşılık şükretmez misiniz?

71. «Söyleyin şimdi bana, tutuşturmakta olduğunuz ateşi» yani tu-

tuşturduğunuz ve *"zinad"*dan çıkardığınız ateşi. Araplar iki odunu birbirine sürterek ateş elde ederlerdi. Bu odunlardan üstte olana *"zind"* altta olana *"zinde"* derlerdi.

72. Zinadın ana maddesi olan **«onun ağacını siz mi yarattınız?»** Bu zinad ağacı, merh ve afar isimli ağaçlardır, nitekim Yâsîn sûresinde sekseninci âyette geçmiştir. **«Yoksa»** onu kudretimizle **«yaratan Biz miyiz?»**

73. «Biz onu bir ibret» yani zinadın ateşini cehennemin ateşini hatırlatması için yarattık. Şöyle ki, o ateşe yaşama ve hayat sürmenin sebeplerini bağladık ki ona baksınlar ve tehdid edildikleri cehennem ateşini hatırlasınlar. Ya da Biz onu bir öğüt ve nasihat, ayrıca cehennem ateşinden bir numune olarak yarattık. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'dan rivayet olunan şu hadis bu mânâyı desteklemektedir: *"Âdemoğlunun yakmış olduğu şu ateşiniz cehennem ateşinin yetmiş parçada bir parçasıdır."*[9]

Bazı âlimlere göre mânâ şu şekildedir: "Biz onu yeniden diriltme meselesinde açıklama ve öğretmek için yarattık. Çünkü yaş olan bir nesneden ateş çıkarmaktan daha göz kamaştırıcı ve hayret uyandırıcı bir şey yoktur. "

Aynu'l-Meânî isimli eserde denir ki: "Bu âyet kabir azabını inkâr edenlere karşı bir delildir. Şöyle ki, ağaç içerisinde bulunan ateş, ağacı yakmamaktadır."

«Ve çöl yolcularına menfaat olarak yarattık.» Yani menfaat ve geçimlik olarak çünkü ateş taşımak, insana meşakkat veren bir şeydir. Burada çöl yolcularının özellikle anılması, onların ateşe daha çok muhtaç olmalarından dolayıdır. Çünkü çöl yolcuları yırtıcı hayvanları kaçırmak, soğuktan korunmak, elbiselerini muhafaza etmek, yemeklerini pişirmek için ateşe muhtaçtırlar. Oysa yolcu olmayanlar ya da herhangi bir beldeye misafir olarak konaklayanlar zinaddan yani Arap çakmağından ateş yakmak zorunda kalmazlar.

74. «O halde ulu Rabbinin adını tesbih et.» Her ne kadar inkârcılar inkâr ederse etsin, bunca nimetlere şükretmek için onun ismini zikrederek tesbih et. Ya da onu zikrederek tesbih et. Burada Rabbin zikrinden maksat, Kur'an okumaktır.

9- Hadisi İmam Buharî, Müslim ve Mâlik *"Muvatta"*'ında rivayet etmişlerdir. Mâlik'in *Muvatta*'ında hadis şu şekildedir: *"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, cehennem ateşi bu ateşten doksan dokuz kez daha güçlüdür. Ve cehennemin ateşinin her bir parçası bunun harareti ve sıcaklığı gibidir."* Bkz. Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*,3/260.

فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾
إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِى كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَّا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾
تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفَبِهَٰذَا ٱلْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾
وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾

75. Yemin ederim yıldızların yerlerine,

76. Bu, bilirseniz, gerçekten büyük bir yemindir.

77. Şüphesiz bu değerli bir Kur'an'dır.

78. Korunmuş bir kitaptadır.

79. Ona ancak tam bir biçimde temizlenmiş olanlardan başkası el süremez.

80. Âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.

81. Şimdi siz bu sözü mü küçümsüyorsunuz?

82. Rızkınıza karşılık (şükrü), onu yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz?

75. «Yemin ederim.» Âyet metninde yer alan *"lâ"* kelimesi, *"Böylece kitap ehli Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini bilsinler..."* (Hadîd: 29) âyet-i kerimesinde olduğu gibi manayı pekiştirmek, söze kuvvet vermek için getirilmiştir.

«Yıldızların yerlerine» yani yıldızların düştükleri yerlere ki buralar onların battıkları noktalardır. Yemin için yıldızların battıkları noktaların seçilmesi, onların batmalarında eserlerinin ortadan kalkmış olmasından ve hiç de-

ğişmeyen sürekli bir müessirin bulunduğunu göstermesinden dolayıdır. [10] Ya da yıldızların battıkları anın, teheccüd namazı kılanların ve Yüce Allah'a yalvarıp yakaranların bu ibadetlerini yapmak üzere harekete geçtikleri an ve Allah'ın rahmetinin ve hoşnutluğunun üzerlerine inmiş olduğu vakit olması nedeniyledir. Ya da yıldızların yerlerinden maksat, onların yörüngeleri ve gökyüzünde dönerken izledikleri yollar demektir. İşte bunda, Yüce Allah'ın kudretinin eşsiz büyüklüğüne, hikmetinin ifadelerle anlatılamayacak derecede mükemmelliğine delil vardır.

Bazı âlimler şöyle demişlerdir: "Âyet metninde yer alan *"yıldızlar"* kelimesinden maksat, Kur'an'ın yıldızlarıdır. Onların yerlerinden gaye ise, o yıldızların indiği yerlerdir. İbn Abbas (r.anhuma) da bu kanaattedir. "

76. «Bu,» yukarıda zikredilen yemin, **«bilirseniz, gerçekten büyük bir yemindir.»** Çünkü yeminde Yüce Allah'ın kudretinin eşsiz büyüklüğüne, hikmetinin mükemmelliğine, rahmetinin bolluğuna ve çokluğuna işâret vardır. Onun rahmetinin gereklerinden birisi de kullarını kitap indirmeksizin başı boş bırakmamaktır.

77. «Şüphesiz bu değerli bir Kur'an'dır.» Âyette geçen *"kerîm"* kelimesi, Kur'an'ın sıfatı olup faydası çok olan bir kitaptır, demektir. Çünkü bu kitap insanların düzgün bir hayat sürmeleri ve öbür dünyada hayatlarının güzellik içinde olması için önemli ilimlerin prensiplerini ve ana ilkelerini kapsamaktadır. Yine bu kitap, güzeldir ve kendi cinsinden diğer kitaplar içinde hoşnut olunmuş kitaptır, ya da bu kitap, Yüce Allah'ın katında değerli bir kitaptır.

Bazı âlimler derler ki: "Bu kitap, kerim bir kitaptır çünkü en yüksek ahlâkı, yüce işleri ve şerefli fiilleri göstermektedir."

Bazı âlimler ise şöyle demişlerdir: "Bu kitap değerli bir kitaptır, çünkü yüce bir yaratıcının katından kerim melekler vasıtasıyla yaratıkların en şereflisine indirilmiştir."

78. «Korunmuş bir kitaptadır.» Yani mukarrabûn olan meleklerin dışında diğer bütün yaratıklara karşı korunmuş bir kitaptadır. Bir başka ifadeyle o meleklerden başka o kitaba hiç kimse bakamaz. Ki bu kitap, Levh-i Mah-

10- Bu âyette uzaydaki "kara delikler"e işaret edildiği yorumu, günümüz ilim araştırmaları ışığında yapılmaktadır. Geniş bilgi için Bkz. *Kur'an'ın Harika Mesajları-1*, Dr. Hâluk Nurbaki s: 135. (Naşir).

luz'dur.

79. «Ona ancak tam bir biçimde temizlenmiş olanlardan başkası el süremez.» Bu ifade, ya yukarıda geçen kitap kelimesinin ikinci bir sıfatını oluşturmaktadır. Bu takdirde *"tam bir biçimde temizlenmiş olanlar"*dan maksat cismanî, her türlü bulanıklıklardan ve günah kirlerinden münezzeh olan meleklerdir. Ya da bu, Kur'an'ın sıfatıdır. Buna göre mana mutlak olarak hadesten temiz olanlar demek olur ki, âyetin manası şekil itibariyle olumsuz olsa bile anlam bakımından yasaklama olur. Buna göre mana şöyle olur: Kur'an'a hades gibi cünüplük, abdestsizlik ve benzeri her türlü pisliklerden temizlenmiş olanlardan başkasının el sürmesi uygun değildir.

Fıkıhta şu hüküm yer alır: Hades-i asgar denilen abdestsizlik halinde bulunan kimsenin mushafa el sürmesi caiz değildir. Ancak Mushafa yapışık olmayan deriden ya da benzeri şeylerden yapılmış kendi cildinden ayrı kabı ile tutmak ve dokunmak caizdir. Çünkü Kur'an'ın kabına dokunmak gerçekte Kur'an'a dokunmak sayılmaz. Sahih olan görüşe göre, Kur'an'a bitişik olan dış kabı yani Kur'an'a şiraze ile ciltlenmiş ve bitiştirilmiş olan kab böyle değildir. Çünkü o mushaftan sayılır. Yani mushafa tabidir. Bu görüş Kur'an'a saygıya en yakın olan görüştür. Kur'an'a elbisenin yeni ile el sürmek mekruh görülmüştür. Çünkü elbisenin yeni onu giyen kimseye tabidir. Dolayısıyla bu o kişi ile Kur'an arasında bir engel teşkil etmez.

80. «Âlemlerin Rabbinden indirilmiştir.» Bu cümle de Kur'an'ın bir diğer sıfatıdır. Buna göre mana, Kur'an Yüce Allah'ın katından indirilmiştir, demek olur.

81. «Şimdi siz» ey Mekkeliler **«bu»** yüce ve saygı gösterilmeyi gerekli kılan sıfatları belirtilmiş olan **«sözü mü»** ki bu söz, Kur'an-ı Kerim'dir. Yüce Allah, Kur'an'ı *"söz"* diye nitelemektedir. Çünkü Kur'an'da işlerin haberleri ve sözleri mevcuttur. **«Küçümsüyorsunuz?»** Âyet metninde yer alan bu son kelime, meseleyi idare etmek, hoş tutmak ve ciddiyeti terkedip bir yana bırakmak anlamına gelir. Buna göre âyetin manası, siz bu sözü mü hafife alıyorsunuz ve hakir görüyorsunuz? demek olur. Tıpkı herhangi bir kimsenin tutmuş olduğu bir işte idare-i maslahatçılık yapması gibi ki, böyle bir kişi, tutmuş olduğu işi hafife aldığı için onu hafiften ele alır ve ciddiyetle yapışmaz.

82. «Rızkınıza karşı (şükrü),» yani rızkınızın şükrünü... Burada rızıktan maksat, Kur'an nimetidir. **«Onu yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz?»** Yani size o rızkı verene karşı yalanlamayı şükür yerine mi koyuyorsu-

nuz? Ya da rızkınızın şükrünü, onu yıldızlara nisbet etmek suretiyle Yüce Allah'ın katından geldiğini yalanlamakla mı yerine getiriyorsunuz?

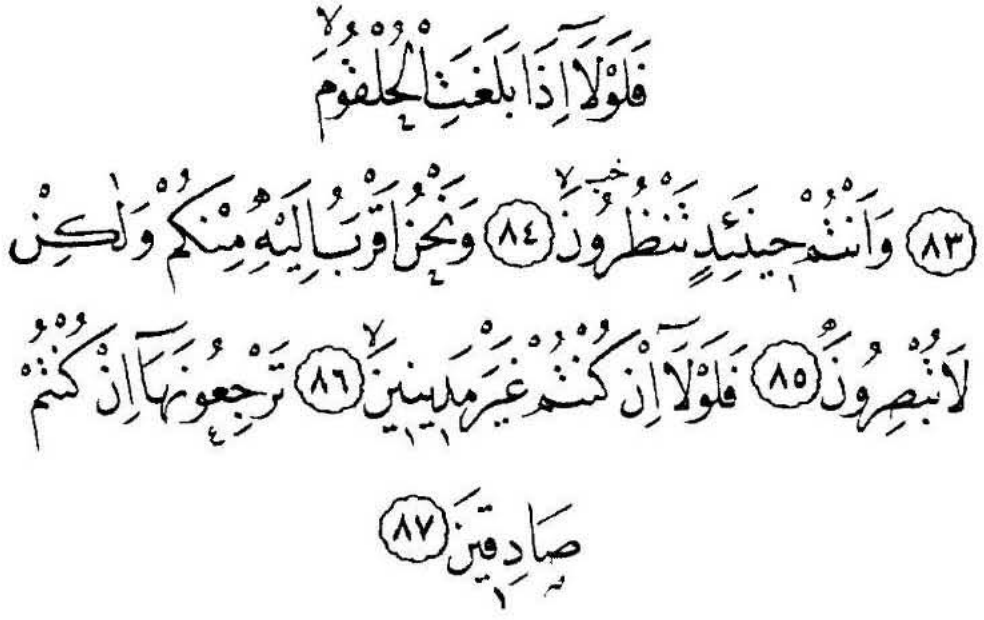

83. Can boğaza dayandığı zaman...

84. O zaman siz bakar durursunuz.

85. Biz ona sizden daha yakınız ama siz göremezsiniz.

86. Madem ki siz ceza görmeyecekmişsiniz,

87. Şayet doğru kimselerseniz, onu geri çevirsenize!

83. «Can boğaza dayandığı zaman...» Bu âyette yer alan *"levlâ"* kelimesi, onların âcizliklerini ortaya koyma amacıyla teşvik için getirilmiş bir kelimedir. *"Hulkûm"* kelimesi ise, yemek borusu demektir.

Keşfu'l-Esrâr'da bunun nefes borusu olduğu, yemek borusunun ise "bul'ûm" adını taşıdığı zikredilmektedir. Buna göre mana şöyle olur: Nefis, yani ruh ya da her birinizin nefsi ve ruhu hulkuma dayandığı ve çıkmaya yüz tuttuğu zaman.

84. «O zaman siz» yani ey ölmek üzere olan arkadaşının başında bulunan sizler! Arkadaşınızın can çekişmekte iken çektiği sıkıntıya **«bakar durursunuz.»** Ve sizler o esnada kendisine acırsınız, kendisini helâk olmaktan kurtarmak için ne kadar çok istekte bulunursunuz.

85. «Biz ona» yani can çekişmekte olan kimseye ilim, kudret ve tasarruf bakımından **«sizden daha yakınız.»** Çünkü siz onun durumundan ancak çekmiş olduğu sıkıntının izlerinden müşahede edebildiklerinizi bilmektesiniz. Oysa o sıkıntının gerçek mahiyetini nasıl ve niceğiliği sebeplerini bilmeksizin sadece gördüğünüz kadarını bilmektesiniz. Ve o sıkıntının en küçük bir parçasını kaldırmaya gücünüz yetmez. Oysa Biz, onun içinde bulunduğu durumun bütün ayrıntılarını, ilmimizle ve kudretimizle üstlenmekteyiz. Ya da onun ruhunu alacak olan ölüm melekleri ile durumu kontrol etmekteyiz.

«Ama siz göremezsiniz.» Sizler Bizim işlerimizi bilmediğiniz için ona ne yapıldığının gerçek mahiyetni idrak edip bilmezsiniz. Bu âyette yer alan *"la tubsirûne"* ifadesi "basar" kelimesinden değil de "basîret" kelimesinden türemedir. Yüce Allah'ın ifadesine, tefsir etme bakımından en yakın ifade şudur: Sizler Bizim onu sizlerden daha iyi bildiğimizi anlayamazsınız.

86. «Madem ki siz ceza görmeyecekmişsiniz...» Bu âyetin manası iki türlü anlaşılabilir:

Birincisi, madem ki siz rabbi olmayan, mâliki bulunmayan zelil kimseler değilsiniz. Bu durumda fiil, hükümdar halkını yönetti ve kendine boyun eğdirdi, anlamındaki "dane es-Sultan raiyetehu" cümlesinde olduğu gibi "dane" fiilinden türemiş olur. Buna göre âyetin manası, madem ki siz boyun eğen kimseler değilsiniz... şeklinde olur. İkincisi ise, madem ki siz ceza görmeyecekmişsiniz anlamına da gelebilir. Çünkü dîn kelimesi, ceza manasına da gelir.

87. İtikadınızda ve inancınızda **«şayet doğru kimselerseniz, onu geri çevirsenize!»** Yani o çıkan canı yerine gerisin geri çevirsenize. Ölülerinizin çıkmış olan ruhlarını bedenlerine geri çevirsenize. Bu durumda fiil, geri çevirmek ve döndürmek manasına gelir ki âyetin manası şöyle olur: Şayet siz-ler, Bizim sizleri yarattığımızı tasdik etmemenizden ortaya çıktığı gibi, herhangi bir rabbe boyun eğen kimseler değilseniz çıkan ruhu boğaza gelip dayandığında gerisin geriye döndürsenize. İşte bunu yapamadığınıza göre biliniz ki, bu mesele, sizden başka birisinin elindedir. İşte o, Yüce Allah'tır. O'na iman ediniz.

فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾
وَأَمَّآ إِن كَانَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَٰمٌ لَّكَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ﴿٩١﴾

88. Fakat eğer o, (Allah'a) yakın olanlardan ise,

89. Ona rahatlık, güzel bir rızık, Naîm Cenneti vardır.

90. Eğer o sağdakilerden ise,

91. "(Ey sağdaki!) Sana sağdakilerden selâm olsun."

88. «Fakat eğer o, yakın olanlardan ise...» Bu ifade ile Yüce Allah, ölüm esnasında kişinin durumunu açıkladıktan sonra ölümden sonraki hâlini anlatmaya başlamaktadır. Yani ölmüş olan kimse mukarrabînden ise, ki onlar, üç sınıf kimsenin en üstün olanlarıdır.

89. «Ona rahatlık», istirahat vardır. Âyetteki bu kelime, rahmet kelimesi ile de tefsir olunmuştur. Çünkü rahmet, rahmet olunan hayata sebeptir.

«Güzel bir rızık...» Âyet metninde yer alan *"reyhan"* kelimesi, güzel bir rızık demektir. Ya da bu kelime, koklanan şey anlamına da gelir.

Ebu'l-Âliye der ki: "Mukarrabînden olan hiçbir kimse, cennet reyhanından bir kısmı getirilip de onu koklamadıkça bu dünyadan ayrılmayacaktır. Reyhanı kokladıktan sonra ruhu alınacaktır."

ez-Zeccâc'a göre buradaki reyhandan maksat, cennet halkına selâm demektir.

«Naîm Cenneti vardır.» Yani nimetlere sahip cennet vardır.

90. «Eğer o sağdakilerden ise...» Yüce Allah 10. âyette geçen *"öncekiler"*i burada *"mukarrabîn"*, yani *"yakın olanlar"* kelimesiyle ifade etmiştir. Çünkü onların vasıfları yücedir. Sekizinci âyette geçen *"Ashâbu'l-Yemîn"*i de burada aynı ifade ile belirtmiştir. Çünkü onlar için daha önce di-

yer iki zümre hakkında belirtildiği gibi durumlarını ifade eden herhangi bir vasıf ve niteleme geçmiş değildir. Âyet metninde yer alan *"yemîn"* kelimesi, nimet ve saadet anlamında istiare yoluyla kullanılmıştır.

91. «'(Ey sağdaki) sana sağdaki» kardeş **«lerinden selâm olsun.'»** Ölürken ve ondan sonra onlar sana selâm ediyorlar. Bu selâm ölmekte olan kimseye cennetlik olduğuna dair bir işarettir.

Ebu'ssuud, tefsirinde der ki: "Bu ifade Yüce Allah katından bazılarının bazılarına selâmını haber verme niteliğindedir. "

وَأَمَّآ إِن كَانَ

مِنَ ٱلْمُكَذِّبِينَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنُزُلٌ مِّنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ

﴿٩٤﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ ٱلْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

92. Ama yalanlayıcı sapıklardan ise,

93. İşte (ona da) kaynar sudan bir ziyafet,

94. Ve cehenneme atılış vardır.

95. Şüphesiz bu, kesin gerçektir.

96. Öyleyse ulu Rabbinin adını tesbih et.

92. «Ama yalanlayıcı sapıklardan ise...» Bunlar soldaki kimselerdir. Yüce Allah daha önce onların durumlarını açıklarken: *"Sonra siz ey sapıklar, yalanlayıcılar!"* (Vâkıa: 51) buyurduğu gibi burada da durumlarını aynı ifade ile belirtmiştir. Yüce Allah bu ifadeyi, kendilerini kötülemek ve uğramış oldukları azabın sebebini vurgulamak için yapmaktadır ki bu sebep, onların öldükten sonra dirilmeyi yalanlamaları, haktan ve hidayetten uzak, sapıklık içinde bulunmalarıdır.

93. «İşte (ona da) kaynar sudan bir ziyafet» vardır. Daha önce ayrıntısı ile açıklandığı gibi zakkumu yedikten sonra bu suyu içecektir.

94. «Ve cehenneme atılış vardır.» Yani cehenneme konuluş vardır. Bazı âlimler derler ki: "Âyetin manası, cehenmemde ikamet, çeşit çeşit azaplarla sıkıntılar vardır, demek olur."

Bazı âlimlere göre ise, bundan maksat, kişinin kabirde görecek olduğu ateşin sıcaklığı ve dumanıdır.

95. «Şüphesiz bu» sûre-i kerimede anlatılan şey, **«kesin gerçektir.»**

Âlimlerden bazıları derler ki: "Âyetin manası kesin olan hak demektir. Yani üzerine herhangi bir değişikliğin ve değişmenin gelmeyeceği değişmez kesin gerçektir. *"Yakîn"* demek, insanın gönlünün ve kalbinin kani olduğu, içten benimsemiş olduğu ilim ve bilgi demektir. Ki buna "berdu'l-yakîn" denilir. Berdu'l-Yakîn demek, gönül huzurunun hasıl olduğu yani insanın huzuru kalb ile benimsediği, şüphesinin ve tereddütlerinin zail olduğu bilgi demektir. Burada maksat, kesin gerçek demektir."

96. «Öyleyse» ey Muhammed, **«Ulu Rabbinin adını tesbih et.»** Bu sûre-i kerimenin içinde ayrıntısıyla anlatılan şeylerin gerçek yüzü, Yüce Allah'tan, şanına lâyık olmayan şeylerin tenzih edilmesini gerektirir. Ki bunlar, ona şirk koşmak, hakkı haykıran âyetlerini yalanlamak, gibi şeylerdir.

Ebû Osman (kuddise sirruhu) der ki: "Âyetin son kısmının manası şudur: Senin ümmetine, sünnetine yapışmayı muvaffak kılmamızdan dolayı şükretmek için Rabbinin adını an."

Fethu'r-Rahmân'da denir ki: "Bu ifade kâfirlerin sözlerinden ve dünyaya mahsus diğer işlerden kaçınmayı, âhiret işlerine yönelmeyi, Yüce Allah'a ibadete ve O'na duâya yönelmeyi gerektiren bir ifadedir."

Rivayet olunur ki, *"öyleyse ulu Rabbinin adını an,"* âyet-i kerimesi nazil olduğu zaman Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bu âyeti rükü'unuzda okuyunuz"* buyurmuştur. *"Yüce Rabbinin adını tesbih et,"* (A'lâ: 1) âyet-i kerimesi nazil olduğu zaman Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bu âyeti secdelerinizde okuyun"* buyurmuştur. [11] Rasûlüllah (s.a.v.) namazda rükuunda: *"Sübhane rabbiyel azim: Ulu Rabbimi tesbih ederim"*, secdesinde ise *"sübhane rabbiyel a'lâ: Yüce Rabbi-*

11- Hadisi İmam Ahmed b. Hanbel, Ebu Davud ve İbn Mâce Ukbe b.Amir el-Cühenî'den rivayet etmişlerdir. Bkz.*Muhtasar-u Tefsir-i İbn Kesîr*. 3/441.

mi tesbih ederim," derdi.

Adı geçen tesbihlerin namazdaki hükmü hakkında müctehid imamlar ihtilâf etmişlerdir.

İmam Ahmed der ki: "Bu tesbihleri okumak vaciptir, bir kimse namazda kasten bunu okumaz ve terk ederse namazı bozulur. Eğer yanılarak söylememişse sehiv secdesi yapar." İmam Ahmed'e göre vacip olanı bu tesbihlerin bir kere söylenmesidir. Mükemmelin en alt sınırı ise üçtür.

Ebu Hanife ve İmam Şafii'ye göre söz konusu tesbihleri okumak sünnettir.

İmam Malik'e göre ise vacip ve farz sayılmaması için hiç bırakmadan devamlı okunması mekruhtur.

Âyet metninde geçen *"isim"* kelimesi, cins manasınadır. Yani maksat, Rabbinin isimlerini an, demek olur. *"Azîm"* kelimesi, ise Rabbin sıfatıdır.

Rasûlüllah (s.a.v.) buyurur ki: *"Her gece Vâkıa Sûresi'ni okuyan kimseye asla fakirlik gelmez."* [12] Bu hadis sahihtir. Bir başka hadis-i şerifte ise şöyle buyrulur: *"Vâkıa Sûresi'ni okumaya devam eden kimse asla fakir düşmez."*

İbn Atiyye der ki: "Bu sûrede kıyametten söz edilmekte, insanların âhiretteki nasiplerinden ve paylarından haber verilmektedir. Bunu anlamak da başlı başına bir zenginliktir ve bu anlayışın olduğu yerde fakirliğe yer yoktur. Herhangi bir kimse, sûredeki gerçekleri kavrayacak olursa kendisini hazırlama ile meşgul olacaktır. "

İmam el-Gazâlî rahimehullah *Minhâcu'l-Âbidîn*'de der ki: "Rızık yö-

12- Hadisi el-Hafız İbn Asâkir, *Tercümetu Abdullah b. Mes'ud* bölümünde kendi senediyle Ebu Zabye'den rivayet etmiştir. Bu hadisin meşhur bir hikâyesi vardır. Olay Abdullah b. Mes'ud ile Osman (r.a.) arasında geçmiştir. Rivayete göre Abdullah b.Mes'ud ölümüyle sonuçlanan hastalığı esnasında Hz. Osman b. Affan kendisini ziyarete gelir. Hz. Osman sorar: "Şikâyetin nedir?" Abdullah cevap verir: "Günahlarımdır." Hz. Osman: "Canının çektiği bir şey var mı?" Abdullah: "Rabbimin rahmetini". Hz. Osman: "Senin için bir doktor çağırayım mı?" Abdullah: "Beni hasta eden doktordur." Hz. Osman: "Sana yardımda bulunsaydım." Abdullah: "İhtiyacım yok." Hz. Osman: "Bu yardım senden sonra kızlarına kalırdı." Abdullah: "Kızlarım fakir düşecekler diye endişen mi var? Ben kızlarıma her gece Vâkıa suresini okumalarını emrettim. Çünkü ben Rasûlüllah (s.a.v.)'dan: *"Her kim Vâkıa Sûresi'ni her gece okursa asla fakir düşmez"* buyurduğunu işittim. Bkz. *Muhtasar-u Tefsir-i İbn Kesîr*, 3/427.

nünden sıkıntı ve fakirlik esnasında bu sûrenin okunması meşrudur ve bu konuda Rasûlüllah (s.a.v.)'dan ve sahabelerden bizlere haberler gelmiştir. Hatta İbn Mesud (r.a.) çocuklarına dünyalık bir şey bırakmadığı için kınanınca şöyle demiştir: 'Onlara Vâkıa sûresini bıraktım.'"

Hilâl b. Yesar Mesruk'tan rivayet ediyor: "Öncekilerin ve sonrakilerin haberlerini bilmek, cennettekilerin ve cehennemdekilerin haberlerinden haberdar olmak, dünyanın ve âhiretin haberlerini öğrenmek isteyen kimse, Vâkıa sûresini okusun."

Allah'ın yardımı ve muvaffak kılmasıyla Vâkıa Sûresi'nin tefsiri bitti.

HADÎD SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 29 âyettir.

Bu sûre Ali Rıza TEMEL tarafından tercüme edilmiştir.

سَبَّحَ لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿١﴾ لَهٗ مُلْكُ
السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۚ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢﴾
هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٣﴾
هُوَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى
الْعَرْشِ ۚ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَآءِ
وَمَا يَعْرُجُ فِيْهَا ۭ وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ ۭ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ
بَصِيْرٌ ﴿٤﴾ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۭ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ
﴿٥﴾ يُوْلِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُوْلِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ ۭ وَهُوَ عَلِيْمٌ
بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿٦﴾

1. Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih ederler. O, güçlüdür, hakîmdir.

2. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Diriltir, öldürür. O, her şeye kâdirdir.

3. O ilktir, sondur. Zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilicidir.

4. O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ı istilâ edendir. Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.

5. Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur. Bütün işler ancak O'na döndürülür.

6. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. O, kalplerde olanı bilicidir.

1. «Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tesbih ederler.» Tesbih, amel, söz ve inanç yönünden kendisi için münasip olmayan şeylerden Allah'ı tenzih etmektir. Allah, İsrâ sûresinin başında *"sübhâne"* diyerek mastarla başladı. Çünkü mastar asıldır. Hadîd, Haşr ve Sâf sûrelerinde *"sebbeha"* diyerek mazi (geçmiş zaman kipi) ile başlandı. Çünkü mazi, iki zamanın en eskisidir. Cuma ve Teğâbün sûrelerinde ise *"yüsebbihu"* diyerek muzarî (şimdiki zaman kipi) ile başladı. Daha sonra A'lâ sûresinde *"sebbih"* diyerek emir kipiyle başlar. Böylece bu kelimenin bütün yönlerini kuşatmak ister. Burada Allah, kullarına bütün vakit ve zamanlarda tesbihin devam etmesi gereğini öğretmektedir.

Özetle: Mazi ve muzarî kipleri, delâlet ettikleri belirli zaman mefhumundan sıyrılmış ve birbirlerine tercih durumu olmadığı için bütün zamanlarda tesbihin gerekliliğine işaret edilmiştir. Varlıklar, yokluktan varlık âlemine çıktıklarından beri bütün vakitlerde Allah'ı tesbih etmektedirler. Tesbihleri belirli bir vakte has olmamış geçmişte daima tesbih etmişler, gelecekte de durmadan tesbih edeceklerdir.

Hadisi şerifte şöyle buyruldu: *"En faziletli söz dörttür. Sübhânellah, elhamdulillah, lâ ilâhe illallah, Allahu ekber. Hangisiyle başlasan zarar vermez."*[1]

1- Hadisi, Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivayet etti. Bkz. Suyûtî, *el-Feth*. 1/212.

Hz. Ali'ye "sübhânellah" tan sorulunca şöyle dedi: "Bu, Allah'ın kendisi için seçtiği bir kelimedir."

*"Göklerde ve yerde olanlar"*dan maksat, canlı cansız bütün yaratıklardır. Âyette, akıllılar için kullanılan *"men"* edatı yerine akılsızlar için olan *"mâ"* lâfzıyla gelmesi, çoğunluğa itibarladır. Gerçi âlimlerin çoğu *"mâ"* lâfzının akıllılar ve akılsızların hepsini içine aldığı görüşündedirler. Her şeyin tesbih etmesinden maksat, hâl ve kâl, yani tabiî olarak ve dil ile tesbih etmeleridir.

Hasan Basrî (r.a.) şöyle dedi: "Evlerde sizinle birlikte olanların tesbihi size gizli olmasaydı yerinizde duramazdınız."

Anlaşılan odur ki, gökler ve yerdeki bütün zerrelerin ve içlerinde bulunan melek, güneş, ay, yıldızlar, insan, cin, hayvanlar, bitkiler ve cansızların herbirinin haddizatında hayatı, anlayışı, idraki, tesbihi ve hamdi vardır. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuşlardır: *"...O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız..."* (İsrâ:44)

«O, güçlüdür, hakîmdir.» Kudret ve saltanatı içinde gâliptir. O'na hiçbir şey engel olamaz. Karşı çıkamaz. Lütfu ve takdiriyle hikmet sahibidir. Maslahat ve hikmetin gereği dışında hiçbir şey yapmaz.

2. «Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur.» Göklerde ve yerde ve aralarındaki varlıklar üzerinde, var etme, yok etme ve bilip bilmediğimiz diğer tüm hususlarda tam tasarruf ve yetki Allah'ındır.

"Allah'ın mutlak hükümranlığı sonsuz olduğu halde, burada hükümranlık sonlu olan göklere ve yere nasıl nisbet edilir?" dersen, ben fakir de şöyle derim: "Göklerin ve yerin bir zâhiri vardır. Varlık âleminde halihazırda gözüken bu durum sonludur. Çünkü bu, cisim ve şekil kabilindendir. Bir de bunların gözükmeyen, sırları ve gerçekleri elle tutulmayan bâtını (içyüzü) vardır ki, bu durum sonsuzdur. Zira bu, melekût ve manâ âlemindendir. Mülkün (hükümranlığın) Allah'a izafe edilmesi mutlaktır. Mülk ve melekût de bunun içine girer. Gerçekte bunlar sonsuzdur. Bilmez misin ki, zâhirde Kur'an âyetleri sayılı olduğu halde, Kur'an-ı Kerim, sırlar, konuşulan konular yönünden sahili olmayan uçsuz bucaksız bir deniz ve hayret uyandıran şaşılacak yönleri tükenmeyen bir kitaptır. Buradaki mülk (hükümranlık) hakiki mülktür. İleride açıklanacağı gibi, insanların mülkü (hükümranlığı) ise mecazidir.

«Diriltir, öldürür.» Bu, hükümranlık hükümlerinin bazılarını açıklayan

başlangıç cümlesidir. Yani ölülere, menilere ve yumurtalara can verir. Canlıları öldürür. Diriltmek ve öldürmek, bir şeyi diri ve ölü kılmaktır. Bazen hidâyet ve sapıklık yerine mecazen kullanılır. Nitekim şu âyette bu manada kullanılmıştır: *"Ölü iken diriltip, kendisine insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp, ondan çıkmayan kimse gibi midir?* (En'am:122)

«O, her şeye kâdirdir.» Hikmet ve iradesi gereği, öldürme ve diriltme işi de kâdir olduğu şeylerdendir. *"Kadîr"* mübâlağa kipi olduğundan, kudreti tam olan manasınadır.

3. «O ilktir.» Zat ve sıfatları itibariyle diğer varlıklardan öncedir. Çünkü onların başlangıcı ve yaratıcısıdır. İlk ve önce olmak, zat itibariyle olup zaman yönünden değildir. Çünkü zaman da sonradan olmadır.

«Sondur.» O, mahlûkat son bulduktan sonra da bâkîdir. Mahlûkatın son bulması; ya gerçekten veya kendisini devam ettiren şeye bakılmaksızın zatı itibariyledir. Çünkü mümkün olan bütün varlıklar var oluş sebeplerine bakılmazsa yok hükmündedir.

«Zâhirdir.» Çokluğun varlığı O'nun açık delillerindendir.

«Bâtındır.» Gerçekten gizlidir. Akıl O'nun mahiyetini idrak etmenin yanına yaklaşamaz. Allah'ı gerçek manada ancak Allah bilir.

«O, her şeyi bilicidir.» Gizli, açık hiçbir şey onun ilminin dışında değildir. *"Alîm"* mübâlağa kipi olup, Allah Teâlâ'nın her şeyin gizlisini ve açığını tam olarak bildiğine delâlet eder.

Bu âyet hakkında şu şekilde başka yorumlar da vardır: O ilktir, sebepler O'ndan başlar. O sondur, neticeler O'nda son bulur. Yani birbirinden meydana gelen varlıklar zincirine baktığında Cenab-ı Hak'kı bu zincirin başlangıcı ve sonu olarak görürsün. Sebepler zinciri O'ndan başlar. Neticeler zinciri O'nda son bulur. Bundan dolayı şöyle söylendi: Geminin düzgün gitmesi konusunda rüzgâra güvenme. Çünkü bu fiillerin birliği hakkında şirk, işlerin içyüzleri hakkında ise cehalettir. Âlemin mahiyeti olduğu gibi kendisine görülen kimse bilir ki, rüzgâr da kendiliğinden hareket etmez. Onun ilk hareket ettiriciye varıncaya dek hareket ettiricileri vardır. *"Zâhirdir"* her şeye gâliptir. *"Bâtındır"* her şeyin içyüzünü bilir.

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre O, şöyle demiştir:

"Rasûlüllah'ın kızı Fâtıma, babasının yanına girip ondan bir hizmetçi istedi. Rasûlüllah (s.a.v.) ona şöyle dedi: *'Sana bundan daha hayırlısını göstereyim mi? Şöyle duâ edersin: Ey Yedi göğün ve yüce arşın Rabbi Allah'ım! Bizim ve her şeyin Rabbi, Tevrat'ı, İncil'i ve Kur'an'ı indiren, tâneyi ve çekirdeği yaran, her şeyin idaresi elinde olan! Her şer sahibinin şerrinden sana sığınırım. Sen ilksin. Senden önce hiçbir şey yoktur. Sen sonsun. Senden sonra hiçbir şey yoktur. Sen zâhirsin, senin üstünde hiçbir şey yoktur. Sen bâtınsın (gizlisin), sana gizli hiçbir şey yoktur. Benim borcumu öde ve beni fakirlikten kurtarıp zengin yap.'*"[2] Bu hadiste, *"zâhir"*den galip, *"bâtın"*dan ise eşyanın içyüzünü bilen manası kastedilmiştir. Yani O, her şeye galip gelir. O'na ise hiçbir şey galip gelemez.

Allah'ın, *"O, evveldir"* sıfatının manası hakkında: "Varlık âleminde hiçbir şey O'nu geçmemiştir," denirse bu konuda: "O, başkasına muhtaç değildir. O, kendi kendine yeterlidir," diyenlerin görüşleri de aynı olmaktadır.

Allah'ın zâhir ve bâtın sıfatları için, evvel ve âhir sıfatlarında olduğu gibi birbirinin mukabili iki sıfattır denemez.

Denildiki: "Zâhir, bizim açık bilgimize işaret eder. Çünkü yaratılış (fıtrat), insan nereye bakarsa baksın Allah'ın var olduğunu görmeyi gerektirir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Gökteki ilâh da, yerdeki ilâh da O'dur..."* (Zuhruf:84)

Bunun için filozoflardan biri şöyle dedi: "Allah'ı bilmek isteyen kimse, yanında olan şeyi dışarlarda aramak için dolaşan kimseye benzer. Bâtın ise, O'nu gerçek manada bilmeye işarettir."

Ayrıca denildi ki: "O, âyetleriyle zâhir, zatıyla bâtın (gizli)dır. O, her şeyi kuşatması ve idrak etmesiyle zâhir, tam kavraması açısından bâtındır. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: *"Gözler O'nu kavrayamaz. O ise, bütün gözleri kavrar..."* (En'am:103)

Tirmizî şöyle dedi: "O te'lif (bir araya getirme) yönünden ilk, teklif (yükümlü kılma) yönünden sondur. İn'âm (nimet verme) yönünden ilk, itmâm (tamamlama) yönünden sondur. İkramda ilk, ilham da sondur."

2- Müslim, hadisi şu lâfızlarla rivayet etmiştir: "Hz. Fâtıma, bir hizmetçi istemek üzere Rasûlüllah'a geldi. İşten şikayet etti. Hz. Peygamber (s.a.v.): *Sana hizmetçiden daha hayırlısını göstereyim mi? Otuz üç defa sübhânellah, otuz üç defa elhamdülillah, otuz üç defa Allahu ekber dersin..."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/257. Hadisin pek çok başka rivayetleri de vardır. Fakat bunlar, Hz. Fâtıma'nın hizmetçi istediği tarzında değildir.

Usûl ehlinden birisi şöyle dedi: "Bu sıfatlar, başkasına benzemeyi yok etmek için mübâlağa tarzında söylenmiştir. Çünkü ilk olan son olmaz, zâhir olan bâtın olmaz. O, ilktir. Sondur. Zâhirdir, bâtındır demekle, yaratılan ve yapılan hiçbir şeye benzemediğini haber vermiş olmaktadır."

4. «O, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'ı istilâ edendir.» Kâmil kudreti ve sonsuz hikmetiyle gökleri ve yeri âhiret günlerinden veya dünya günlerinden altı gün içinde yaratmıştır.

İbn Atıyye şöyle dedi: "En doğru olan, dünya günlerinden altı gündür. İlki pazar, sonu cumadır."

"*İstivâ*, istilâ manasınadır."[3] Yani Allah, Rahmân sıfatıyla bütün varlıkları kuşatmıştır. Çünkü *"istevâ"* fiili "alâ" harfi cerriyle geçişli olduğunda "istilâ" manasına, "ilâ" harfi cerriyle geçişli olduğunda ise "intihâ" manasına gelir. Bu, ya bizzat veya idare cihetiyle olur.

«Yere gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni ve oraya yükseleni bilir.» Hazine, define, ölü ve tohum gibi şeyleri bildiği gibi, bir yerde kaybolup başka bir yerde kaynayan, yağmur gibi yere giren şeyleri de bilir. *"Vülûc"*, dar yere (boğaza) girmek demektir. *Münasebât* adlı eserde dendi ki: "Vülûc, kapalı bir şeye tamamen girmektir."

Allah yerden çıkan altın, gümüş, bakır ve diğer cevherleri, bitkileri, hayvanları, suları ve kıyamet günü çıkacak olan hazineleri ve ölüleri bilir.

Gökten inen kitapları, melekleri, kazaları, yıldırımları, yağmur ve karları bilir. Ayrıca oraya çıkan amelleri yazan melekleri, duâları, bahtiyar ruhları, buharları, dumanları da bilir.

Yeryüzünde **«nerede olursanız O sizinle beraberdir.»** Bu, Allah'ın ilminin insanları tamamen kuşattığına dair bir temsildir. Nereye gitseler O'nun gözetiminden çıkamayacaklarını tasvirdir. Hadisi şerifte şöyle buyruldu: *"Kişinin imanının en üstün derecesi, nerede olursa Allah'ın, kendisiyle beraber olduğunu bilmesidir."*[4]

3- Bu konuda doğru olan selefin görüşüdür. Allah, arşı üzerinde şanına lâyık şekilde yerleşti. Bu, temsil, teşbih ve ta'til olmaksızın böyledir. Sıfatlarla ilgili bütün âyet ve hadisler hakkında da durum aynıdır. Nasıl bildirilmişse biz öylece inanırız. Allah'ı herhangi bir şeye de benzetmeyiz.

4- Hadisi Taberânî, *el-Kebîr*'de; Ebû Nuaym, *Hilye*'de tahric ettiler. İbaresi şöyledir: *"İmanın en üstünü, nerede olursan Allah'ın seninle birlikte olduğunu bilmendir."el-Fethu'l-Kebîr*, 1/208.

«Allah, yaptıklarımızı görür.» Buna göre size gereken ceza ve mükâfatı verir. Bu, Allah'ın ilminin onların amellerini kuşattığını ifadeden ibarettir. Görmenin, amellerin yaratılmasından sonra olması, bu amellere verilecek cezanın kastedilmiş olması itibariyledir. Bu da ilmin, bilinene tâbi olması açısındındır. Yoksa denildiği gibi, yaratıklar ilme delildir. Yaratıklarla ilmin varlığına delil getirilir. Delil, delil getirilen şeyden öncedir, tarzındaki görüş açısından değildir.

Âyette, gafilleri uyarma, uyanıkları gayrete getirme, onları âlemlerin Rabbi Allah'tan korkma ve utanmaya teşvik vardır. Ayrıca amellerinin gözetildiğine, iyi ve kötü oluşlarına göre karşılık göreceklerine dair işaret vardır.

5. «Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur.» İkinci âyette de geçen bu cümle, te'kid için tekrarlanmış ve şu âyete girizgâh yapılmıştır: **«Bütün işler ancak O'na döndürülür.»** Bütün işler ister tek başlarına, isterse toplu olarak sadece ve yalnız Allah'a döndürülürler. Başkasına değil. Öyle ise işlerin Allah katında en güzel ve en düzgünleriyle O'na kavuşmaya hazırlan. Bundan dolayı ilkinde(Hadîd:2) *"Diriltir, öldürür"* ifadeleriyle; burada ise âhirette bütün mahlukatın ona döndürülüp Allah'ın onları cezalandıracağı veya mükâfatlandıracağı ifadeleriyle birlikte zikredilmişlerdir.

6. «Geceyi gündüze katar» *"îlac"* katmak demektir. Yani geceyi gündüze katınca gündüz en uzun olduğu on beş saata ulaşır, gece de en kısa olduğu dokuz saate iner.

«Gündüzü de geceye katar.» Mevsimlerin değişmesine, güneşin doğuş ve batış durumlarına göre gece en uzun olduğu on beş saate ulaşır, gündüz de en kısa olduğu dokuz saate iner. Gece ve gündüzün toplamı daima yirmi dört saattir.

«O, kalplerde olanı bilicidir.» Kalplerdeki en gizli sır ve inançları en ince şekilde bilir.*"Alîm"* mübalâğa ifade eder. Cenab-ı Hak burada, açığa çıkardıkları amellerini bildiğini belirttikten sonra, gizledikleri şeylere de vakıf olduğunu belirmektedir.

آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ
مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ ۚ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ
وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ
عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ
بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٩﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ وَلِلَّهِ
مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ
وَقَاتَلَ ۚ أُولَٰئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا ۚ
وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾ مَنْ
ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾

7. Allah'a ve Rasûlü'ne iman edin. Size sarf yetkisi verdiği şeylerden harcayın. Sizden, inanıp da harcayan kimselere büyük mükâfat vardır.

8. Peygamber sizi, Rabbinize iman etmeye çağırdığı halde niçin Allah'a inanmıyorsunuz? Halbuki O, sizden kesin söz almıştı. Şayet inanıcı iseniz.

9. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur. Doğrusu Allah size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.

10. Göklerin ve yerin mirası Allah'ın olduğu halde, Allah yolunda niçin sarfetmiyorsunuz? İçinizden fetihten önce harcayan ve savaşan kimseler, daha sonra harcayıp savaşanlarla bir değildir. Berikilerin derecesi, sonradan infak eden ve sa-

vaşanlarınkinden daha üstündür. Allah hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadetmiştir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

11. Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir. Ayrıca ona değerli bir mükâfat da vardır.

7. «Allah'a ve Rasûlü'ne îman edin. Size sarf yetkisi verdiği şeylerden harcayın.» Rivayete göre bu âyet, Tebük Savaşı hakkında nazil olmuştur.

Aynü'l-Meânî'de şöyle dendi: "Âyet muhtemelen zekât ve Allah yolunda harcama konusunda nazil olmuştur." Anlam şöyledir: Allah sizi gerçekten bu mallara sahip olmaksızın bu konuda sadece sarf yetkisi vererek kendisine vekil yapmıştır. Ellerindeki mal ve rızıkları bu tarzda ifade etmiştir. İşin gerçeğini ortaya koymak ve onları harcamaya teşvik için böyle söylemiştir. Çünkü bu malların gerçekte Allah'ın olduğunu, kendisininse, Allah'ın gösterdiği yerlere sarfetmek üzere sadece bir vekil bulunduğunu bilen kimse kolay harcar. Âyet şöyle de anlaşılabilir: Allah sizi, ellerindekilerini size miras bırakmak sûretiyle önceki milletlere halife yaptı. Onların hallerinden ibret alın, çünkü bu mallar onlardan size intikal etti. Sizden de, sonrakilere intikal edecektir. Öyleyse bu konuda cimrilik etmeyin. Şâir şöyle dedi:

Malın hakkında insanların şu sözü sana yeter:
Bu mal daha önce filan kimsenindi meğer.

Başkasının olup yine başkasına dönecek olan malların mutlaka hayır yolunda harcanması gerekir. Nasıl ki sahibi izin verdiğinde başkasının malını sarfetmek kolaysa, nasıl olsa elden çıkacak olan malın da sarfedilmesi öylece kolay olmalıdır.

«Sizden, inanıp da» emrolundukları şekilde **«harcayan kimselere büyük mükâfat vardır.»** Emredildikleri tarzda harcamaları sebebiyle büyük ecir vardır.

Fethürrahman adlı eserde şöyle dendi: "Burada Hz. Osman'a işaret vardır. Dünya durdukça âyetin hükmü de devam etmekte ve bu gibi şeylere teşvik etmektedir."

8. «Peygamber sizi, Rabbinize iman etmeye çağırdığı halde niçin Al-

lah'a inanmıyorsunuz?» Allah'a iman etmeyişinizin gerçek sebebi nedir? Bu, inanılacak şey kesin olduğu halde, inanmama sebebini inkâr için gelmiştir. Peygamber (s.a.v.) sizi imana çağırdığı, deliller ve mûcizelerle sizi uyardığı halde iman etmemekteki mazeretiniz nedir? Delilsiz davet bir fayda sağlamaz. Şayet bir kimse delil getirmeyen bir davetçinin çağrısına uymazsa kınama ve azarlanmayı hak etmez.

«Halbuki O, sizden kesin söz almıştı.» *"Mîsak"*, yemin ve sözle sağlamlaştırılan akit, demektir. Mevsîk bundan türeme isimdir. Yani Allah sizden, peygamber sizi imana çağırmadan önce iman edeceğinize dair söz almıştı. Bu söz alma işi, imana götüren dellileri ortaya koymak ve düşünme kabiliyeti vermek tarzındaydı. Bazı âlimlere göre ise bu söz alma, Cenab-ı Hak'kın, insanları küçük karınca gibi zerreler halinde Âdem (a.s.)'in sulbünden çıkardığı ve: *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* dediği günde olmuştur.

«Şayet inanıcı iseniz.» Hangi gerekçe ile inanmış olursanız olun. Zira inanma gerekçesinin ötesinde başka gerekçe yoktur.

Aynü'l-Meânî'de şöyle dendi: "Şayet verdiğiniz sözü tasdik edici iseniz."

Fethü'rrahman'da ise: "Şayet başladığınız durumda iseniz?" şeklinde tefsir edildi.

9. «Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O'dur.» Cebrâil vasıtasıyla kulu Muhammed (s.a.v.)'e, emir-nehiy, haram-helâl konusunda apaçık âyetler gönderdi ki: Ey Muhammed ümmeti veya ey kullar! Allah, bu âyetler vasıtasıyla sizi, küfür, şirk, şüphe ve cehalet karanlıklarından iman, tevhid, yakîn ve ilim aydınlığına çıkarır.

«Doğrusu Allah, size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.» Zira önünüze aklî deliller koyduktan sonra ayrıca da peygamber gönderip, âyetler indirerek sizi iki cihan mutluluğuna erdirmektedir.

Bilginlerden birisi şöyle dedi: "Allah, vahiy nurunu yaymakla çok şefkatli, beşerî nefs karanlığını yok etmekle pek merhametlidir."

10. «Göklerin ve yerin mirası Allah'ın olduğu halde, Allah yolunda niçin sarfetmiyorsunuz?» Gösterdiği yerlere sarfetmede siz O'nun vekili olduğunuz halde, gerçekte Allah'ın olan malı, O'nun rızasını kazanmak için sarfetmenize engel nedir? Bazıları, *"Allah yolunda"* sözünü *"Allah için"* diye

tefsir ettiler. Evet bu mallardan size bir şey kalmayacağı, yaratıklar yok olunca her şey Allah'a kalacağı halde, size ne oluyor ki Allah yolunda harcamıyorsunuz? Durum böyle olunca, ilerde karşılığı ele geçecek tarzda bu malları harcamak, elde tutmaktan daha hayırlıdır. Aksi halde zaten bedava ve faydasız şekilde elinizden çıkacaktır.

Râğıb şöyle dedi: "Neticede her şey kendisine döneceği için Allah kendisini vâris olarak niteledi."

Ebu'l-Leys de şöyle dedi: "Âyette miras kelimesi zikredildi. Çünkü Araplar biliyordu ki, kişinin terk ettiği şey miras olur. Allah da onlara, aralarında kullandıkları ifade ile hitap etti."

Ey mü'minler topluluğu! **«İçinizde fetihten önce harcayan ve savaşan kimseler daha sonra harcayıp savaşanlarla bir değildir.»** Rivayet edildi ki, sahabeden bir cemaat bol miktarda sadaka verdi. Öyle ki, insanlar onlar hakkında şöyle dediler: "Bunların sevabı daha önce Allah yolunda harcayan herkesin sevabından daha fazladır." Bunun üzerine, Mekke fethinden önce yapılan harcamaların daha faziletli olduğunu açıklamak üzere bu âyet nazil oldu. Çünkü Mekke fethi, hicret gereğini ortadan kaldırdı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurdular: *"Mekke fethinden sonra hicret yoktur. Ancak cihad ve niyet vardır."*

Cumhura göre fetihten maksat, Mekke fethidir. Şa'bî'ye göre ise fetihten maksat Hudeybiye anlaşmasıdır. Fetih sûresinin tefsirinde de geçtiği gibi, bu anlaşma da bir fetihtir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sancağı altında düşmanla savaşanlar da böyledir. Yani fetihten önce infak edip savaşanlarla, fetihten sonra infak edip savaşanlar sevap yönünden bir değildir.

«Berikilerin derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlarınkinden daha üstündür.» Yani fetihten önce infak edip savaşanlar, İslâm'a ilk giren ensâr ve muhacirlerdir. Onların Allah katındaki değerleri daha yücedir. Derecenin yüceliği, sahibinin de yüceliği demektir. *"Derece"*, rütbe ve tabaka demektir. Çoğulu "derecât"dır. Şayet derece, basamak manasına kullanılır ise o zaman çoğulu "derec" gelir. Fetihten öncekilerin üstün olmaları, İslâm'ın izzet, Müslümanların ise güç kazanmalarından önce savaşmış ve mal harcamış olmalarından, yani malla, canla yardıma son derece ihtiyaç duyulan bir sırada bu fedakârlıkları yapmış olmalarındandır. Fetihten sonra fedakârlıkta bulunanlar ise, İslâm'ın güçlenip, insanların akın akın ona girmesinden, malla, canla savaşma ihtiyacının azalmasından sonra bunu yapmışlardır. Hz. Pey-

gamber (s.a.v.) öncekilerin üstünlüğünü şöyle açıklamıştır: *"Sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın tasadduk etse, onların (ilk Müslümanların) infak ettiği bir müd (832 gr.) hatta yarım müd sadaka sevabını alamaz."*[5]

Kamus'ta denildi ki: "Müd: Bir ölçektir ki, iki veya bir onda üç rıtl, veya normal bir insanın bir avuç dolusu ağırlığıdır. Eli uzatmak (med)tan dolayı bu ölçeğe müd denmiştir."

«Allah hepsine de en güzel olanı (cenneti) vadetmiştir.» İki guruptan her birine sevap yani cennet vadetmiştir. Sadece ilklere değil... Fakat cennetteki dereceler farklıdır.

«Allah yaptıklarınızdan haberdardır.» Açığını da gizlisini de bilir ve O'na göre size karşılık verir.

Münasebât adlı eserde şöyle dendi: "Amellerin değeri ancak niyetlere bağlı olduğu için üstünlüğün takdiri de ancak ilimle olur. Allah burada iyi niyete teşvik ve kusurdan sakındırmak için *"yaptıklarınızdan, yani zaman içerisinde yapmakta olduklarınızdan haberdardır"* buyurdu. O, her zaman yapmakta olduğunuz şeylerin içini dışını en iyi şekilde bilir ve niyetlere karşılık verir.

Kelbî şöyle dedi: "Bu âyet, Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) hakkında inmiştir. Burada, Ebû Bekir'in üstünlüğü ve önceliği konusunda açık ve seçik bir işaret vardır. Çünkü o, ilk Müslüman olan kişidir."

Rivayet edildiğine göre Ebû Umâme, Amr bin Abese'ye şöyle dedi: "İlk dört Müslümanlardan birisi olduğunu neye göre söylüyorsun?" Amr şöyle cevap verdi: "Ben insanları sapıklık üzere görüyor, putları bir şeye değer bulmuyordum. Mekke haberlerinden söz eden bir adamı işitince hayvanıma binip onun yanına vardım. O'na: 'Sen kimsin?' dedim. *'Peygamberim.'* dedi. 'Peygamber ne demektir?' diye sordum. Cevaben: *'Allah'ın elçisi demektir,'* dedi. 'Peki Allah seni niçin gönderdi?' dediğimde, *'Allah'ı bir tanıyıp, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak, putları kırmak ve akrabalarla ilgilenmek için,'* dedi. Ben: 'Bu konuda seninle birlikte kimler var?' dedim. O da: *'Bir hür, bir de köle var,'* dedi. Baktım ki yanında Ebû Bekir ve Bilâl var. O zaman ben de İslâm'a girdim ve kendimi dördüncü Müslüman gördüm."[6]

5- Hadisi, Buhârî ve Müslim şu ifadelerle rivayet etmiştir: *"Ashabıma sövmeyin. Kudretiyle yaşadığım Allah'a yemin ederim ki..."*Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/553.

6- Hadisi, Müslim, 832 numaralı hadis olarak tahric etmiştir. Hadisin tamamı için bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/116.

Abdullah İbn Mesud'dan rivayet edildiğine göre, Müslümanlığını ilân eden ilk kimse Hz. Ebû Bekir idi. İbn Mesud şöyle dedi: "Müslümanlıklarını ilk açıklayanlar şunlardır: Hz. Peygamber, Ebû Bekir, Ammâr, annesi Sümeyye, Suhayb, Bilâl ve Mikdâd. Hz. Ebû Bekir, İslâm için ilk savaşan, nerede ise ölecek derecede darbe yiyinceye dek kâfirlerle zıtlaşan kişidir."

11. «Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir.» *"İkrâz"*, gerçekte bedelini almak üzere bir malı vermektir. Harcamada halisane davranmaktır. Yani en değerli malı ve en faydalı yönü araştırmak ve malı, Allah için vermektir. Buna göre mana şöyledir: Kim malını, karşılığını Allah'tan umarak Allah yolunda harcarsa, bir nevi Allah'a borç vermiş kimse gibidir.

*"Karz"*dan maksat, sadakadır da denmiştir. Başka bir yorum da şudur: Aslında karz, "karaza's-sevbe bil mikraz" yani elbiseyi makasla kesti sözünde olduğu gibi kesmek demektir. Daha sonra kişinin, mallarından kesip ayırdığı ve karşılığını iade etmek şartıyla ayn olarak verdiği şeye "karz" denmiştir. Mana şöyledir: Allah'a kim güzel yani helâl ve temiz bir mal verir? Zira Allah sadece temiz ve helâli kabul eder. Kim Allah'a ödünç verirse Allah ona lütuf olarak kat kat verir. **«Ayrıca ona değerli bir mükâfat da vardır.»** Kendisine kat kat verilen bu karşılığa ilâve olarak verilen bu *"değerli mükâfat"*, bizzat çok güzel ve çok değerlidir. Kat kat olmasa bile yarışmaya değer. Bir de kat kat olunca ne kadar yarışmaya değer olduğunu siz düşünün.

Rivayet edildi ki, bu konuda âyet nazil olunca Ebû Dahdâh, sahip olduğu bütün malların yarısını Allah yolunda sarfetti. Öyle ki, altıyüz hurma ağacı olan bahçesini bile tasadduk etti. Sonra hanımı Ümmü'd-Dahdâh'a gelip:"Ben Rabbime biat ettim ve bahçemi tasadduk ettim" deyince o da: "Çok kârlı bir alış veriş,"dedi. Rasûlüllah da şöyle buyurdu: *"Ebû Dahdâh için cennette nice iri salkımlar vardır."*[7]

Âlimlerden birisi şöyle dedi: "Allah onlardan ödünç istedi. Şayet onlarda kişilik olsaydı, Allah istemeden, değil malı kendilerini bile verirlerdi. Çünkü kul ve sahip olduğu her şey Mevlâsınındır. Bu gölge varlığı feda ederlerse Allah katında hakiki varlığı elde ederler. Böyle yapan kimse için, Allaha doğru yol alması ve onun yüce kapısının eşiğine yönelmesi nisbetinde mükâfat vardır."

7- Hadisi, Ebû Hatim, Abdullah b. Mesud'dan rivayet etmiştir. Bkz. *Tefsîru İbn Kesîr*, 3/4d (Hadîd Sûresi'nin tefsiri). Metindeki *el-Uzku*, hurma veya üzüm salkımı demektir. *Ra* da; iri, büyük mânasındadır.

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَىٰ نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ
بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ هُوَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا
انْظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ ۖ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا ۚ فَضُرِبَ
بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ ۖ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذَابُ ﴿١٣﴾
يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ
وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُمْ
بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿١٤﴾ فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ
مَأْوَاكُمُ النَّارُ ۖ هِيَ مَوْلَاكُمْ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

12. Mü'min erkeklerle mü'min kadınları, önlerinden ve sağlarından nurları koşarken gördüğün gün: "Bugün müjdeniz, zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacağınız cennetlerdir" (denilir.) İşte büyük kurtuluş budur.

13. Münafık erkek ve kadınlar, mü'minlere: "Bizi bekleyin. Nurunuzdan faydalanalım" dedikleri gün, onlara: "Ardınıza dönün de ışık arayın," denilir. Nihayet onların arasına, kapısının içinde rahmet, dışında azap olan bir sur çekilir.

14. Münafıklar onlara: "Biz sizinle beraber değil miydik?" diye seslenirler. Mü'minler derler ki: "Evet ama, siz kendinizi

mahvettiniz. (Mü'minleri) gözlediniz, şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan (şeytan), sizi Allah hakkında bile şaşırttı. Nihayet Allah'ın emri gelip çattı.

15. Bugün sizden ve inkâr edenlerden fidye kabul edilmez. Varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü dönüş yeridir!"

12. «Mü'min erkeklerle mü'min kadınları, önlerinden ve sağlarından nurları koşarken gördüğün gün...» Onları, kıyamet günü sırat üzerinde iman ve itaat nurları koşarken gödüğün anı hatırla.

"Sa'y", koşma ile yürüme arasındaki gidiştir. İyi veya kötü işteki ciddiyeti ifade için de kullanılır. Fakat daha ziyade güzel işler için kullanılır. *"Eymân"*, organ manasındaki yemîn'in çoğuludur. Maksat sağ taraftır. *"Beyne"*, sa'y'ın zarfıdır.

Ebu'l-Leys şöyle dedi: "Nûr önlerinde, sağlarında ve sollarında olur. Fakat sol zikredilmedi."

Fethu'rrahman da şöyle denilmektedir: "Cenab-ı Hak özellikle *'önlerini'* zikretti. Çünkü insanın, ışığa muhtaç olduğu yön, ön taraftır. Sağ tarafı da değer vermek için özellikle zikretti. Ön ve sağın zikredilmesiyle bütün yönler zikredilmiş oldu."

Keşfu'l-Esrâr'da ise şöyle dendi: "Cennet yolu sağdadır ve mü'minlerin istikametidir. Cehennem yolu ise soldadır ve cehennemliklerin yoludur. Hadisi şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Ben havzımın (havz-ı kevser) başında iken: 'Bu tarafa gelin,' diye çağırırım. Bir takım insanlar sol tarafa doğru yönelirler ve benden uzaklaşırlar. Ben yine: 'Bu tarafa gelin,' diye çağırırım. Fakat denilir ki: 'Bunlar senden sonra dinde neler icad ettiler sen bilmezsin.' Ben de: 'Helâk olsunlar,' derim."*[8]

«'Bugün müjdeniz, zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacağınız cennetlerdir' (denilir.)» Müslüman erkek ve kadınlarla karşıla-

8- Hadisin aslı Buhârî ve Müslim'de başka lâfızlarla şöyle rivayet edilmiştir: *"Dikkat edin. Ümmetimden bir takım kimseler getirilip cehennem tarafına atılmaları emredilir. Ben de: 'Yâ Rabbî! Onlar benim ümmetimdir' derim. Denilir ki: 'Bunlar senden sonra dinde neler icad ettiler sen bilmezsin. Sen onlardan ayrılınca gerisin geriye dönüp dinden çıktılar.' Ben de: 'Helâk olsunlar, rahmetten uzak olsunlar,' derim."*

şan melekler şöyle derler: "Bugün müjdelendiğiniz şey cennettir, veya müjdeniz, cennete girmektir."

Belirtilen nûr ve müjde, ebedî cennetlerle birliktedir.

«İşte büyük kurtuluş budur.» Bütün istediklerini elde ettikleri için bundan öte bir hedef yoktur.

13. «Münafık erkek ve kadınlar mü'minlere:» İnanılması gereken şeylere tam manasıyla inanan mü'minlere: **«'Bizi bekleyin,»** derler. Bu sözü: Kendileri yaya, mü'minler ise şimşek gibi kendilerini cennete uçuran binekler üzerinde onları geçince söylerler. Yahut da mana: "Bize bakın," demektir. Çünkü mü'minler münafıklara bakarlarsa, yüzleriyle onlara dönmüş olacaklarından münafıklar onların yüzündeki nurla aydınlanmış olacaklardır.

Hamza *"Enzırûnâ"* şeklinde okudu. O takdirde "Bize mühlet verin," demek olur. Çünkü münafıkların onlara yetişmeleri için mü'minlerin yavaş gitmeleri bir bakıma mühlet verme demektir.

«Nurunuzdan faydalanalım'», aydınlanalım ve o aydınlık içinde sizinle birlikte yürüyelim **«dedikleri gün...»** *"İktibâs"*; çıra gibi, tutuşturmak maksadıyla büyük ateş kütlesinden bir ateş parçası almak demektir.

Râğıb şöyle dedi: "Kabes: Alınan bir parça alev, iktibas da bu alevi istemek demektir. İstiâre yoluyla, ilim ve hidayet isteme manasına da kullanılır."

Bazıları da şöyle dedi: "Nâr ve nûr aynı kökten gelmektedir. Görmeye yardımcı olan yaygın ışık demektir. Ekserîya aynı manaya gelirler. Ancak nâr (ateş), dünyada ihtiyaç duyanlar için, nûr ise hem dünyada hem âhirette herkes için gereklidir. Bundan dolayı *"nûr"* için iktibas (ışık talebi) tabiri kullanıldı.*"Nûrunuzdan faydalanalım"* sözü için: *"Nûrunuzdan bir alev ve çerağ alalım,"* yorumu da yapıldı."

Denildi ki: "Allah amelleri nisbetinde mü'minlere sırattan geçebilecekleri bir nûr, münafıklara da kendilerini aldatmak için bir nûr verir. Şu âyet bunu ifade etmektedir: *'Halbuki Allah onlara aldatmanın ne olduğunu gösterecektir.'* (Nisâ:142)

Onlar aydınlık içinde yürürlerken Allah onlara bir karanlık ve rüzgâr gönderip münafıkların ışıklarını söndürecektir. Şu âyet bunu belirtmektedir: *"...O gün Allah, peygamberi ve iman edip onunla beraber olanları utandır-*

mı?. Onların nurları, önlerinden ve yanlarından koşar da: 'Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamla, bizi bağışla...' derler." (Tahrîm:8) Mü'minler bunu, münafıkların nûru söndürüldüğü gibi kendilerinin nûru da söndürülür korkusuyla söylerler.

Kelbî şöyle dedi: "Münafıklar mü'minlerin nûrundan istifade etmek isterler. Fakat edemezler. Mü'minler onları geride bırakınca karanlık içinde kalırlar ve onlara: *'Bizi bekleyin. Nûrunuzdan faydalanalım'* derler."

«Onlara: 'Ardınıza dönün de ışık arayın,' denilir.» "Arasât meydanına dönün de ışık isteyin. Zira ışık oradan elde edilir." Veya "dünyaya dönün de iman ve sâlih amellerle nûr arayın," denilir.

Rivayet edildiğine göre, Ebû Ümâme el-Bâhilî şöyle dedi: "Kullar kıyamet günü sıratın yanında iken onları birden karanlık kaplar. Sonra Allah, nûru kulları arasında taksim eder. Mü'minlere verir de kâfir ve münafıklar mahrum kalırlar. Âmâ, görenin nûrundan istifade edemediği gibi, münafık ve kâfir de mü'minin nûrundan faydalanamaz. Bunun üzerine mü'minlere: *'Bizi bekleyin. Nûrunuzdan faydalanalım'* derler. Mü'minler de şöyle cevap verirler: *'Ardınıza dönün de ışık arayın.'* Dönerler fakat bir şey bulamazlar. Çünkü aralarına bir sur çekilmiştir"[9]

Âyetin anlamı şöyle de olabilir: Eli boş olarak dönün, bizden uzaklaşın ve başka nûr arayın. Mü'minler, arkalarında nûr olmadığını bildikleri halde sırf onları hüsrana düşürmek için böyle söylerler. Yahut da onlara hakaret olsun diye arkalarındaki zifiri karanlığı aydınlık olarak ifade ederler.

«Nihayet onların arasına, kapısının içinde rahmet, dışında azap olan bir sur çekilir.» Yani mü'minlerle münafıklar topluluğu arasına bir sur çekilir. Sur yapma işi, el ve âletlere ihtiyaç duyuğu için *"darp"* ifadesi kullanıldı. Nitekim çekiçlerle, kazıklarla vurmayı gerektirdiğinden çadır kurma işine de "darbu'l-hayme" denildi. *"Sur"*: Cennet ve cehennem arasındaki duvardır. Şehrin surları demek, şehri kuşatan duvarlar demektir.

Bazıları ise şöyle dedi: "O, cennetliklerle cehennemlikler arasında bir duvardır. Orada A'râf halkı bulunur, cennet ve cehennem halkına bakarlar. Orası ölümün boğazlandığı yerdir. İki taraf halkı da onu görür."

9- Bu haberi, İbn Kesîr tefsirinde daha geniş zikretmiş (3/449) ve İbn Ebû Hâtim'in tahric ettiği söylenmiştir.

Bu surun bir kapısı vardır ki oradan mü'minler girer. Aralarındaki bu sur, ikinci durumda yani cennete girmelerinden sonra olur. Yoksa daha önce olmaz. Kapının veya surun içi, cennet tarafına baktığı için rahmettir. Dışı ise cehennem tarafına baktığından azaptır.

Âlimlerden biri şöyle dedi: "Bu sur, Beyt-i Makdis'in doğu surudur. İçinde mescidi vardır ki o rahmettir. Dış tarafı ise azaptır. Oraya cehennem vadisi denir. Beyt-i Makdis'teki rahmet kapısı olarak adlandırılan kapı hakkında Ka'b şöyle derdi: Burası: Cenab-ı Hak'kın, *'Kapısının içinde rahmet, dışında azap olan bir sur çekilir'* buyurduğu kapıdır. Yani cehennem vadisi olarak bilinen yer surun yeridir."

İbn Atıyye ise: "Sur hakkındaki bu görüş doğruluktan uzaktır. Aslında surdan maksat A'râf'tır," demektedir.

Ben fakir ise diyorum ki: İşareti bilen kimse için bu görüş doğruluktan uzak değildir. Rivayete göre Ubâde, Beytü'l-Makdis'in doğudaki sûru üzerine çıktı ve ağladı. Birisi ona: "Seni ağlatan nedir, ey Ebu'l-velîd?" deyince şu cevabı verdi: "Rasûlüllah bize burada cehennemi gördüğünü haber verdi." Hadisi şerifte şöyle buyruldu: *"Beyt-i Makdis, mahşer (toplanma) ve menşer (dağılma) yeridir."*[10] Cehennem vadisi olarak bilinen yerin bizzat a'râf surunun yeri olması mümkündür. Fakat bu sadece Allah'ın bileceği tarzda olur. Çünkü kıyamet günü yeryüzü başka bir yeryüzü olacaktır. İbadet yerlerinin cennete katılacağı bir gerçektir. Buna göre Mescid-i Aksâ'nın cennetten, dışının cehennemden olması ve aralarında da bir surun bulunması uzak bir görüş değildir.

14. «Münafıklar onlara: 'Biz sizinle beraber değil miydik?' diye seslenirler.» Sanki, "Onlar sur çekildikten ve azabı gördükten sonra ne yaparlar?" sorusu soruldu da cevaben şöyle denildi: Münafıklar surun gerisinden mü'minlere: "Dünyada biz sizinle beraber değil miydik," diye seslenirler. Bununla namaz, oruç, nikâh ve miras gibi aşikâr olan işlerde mü'minlerle beraber olduklarını belirtmek istiyorlardı.

«Mü'minler de derler ki: 'Evet ama siz kendinizi mahvettiniz.» Münafıklık sebebiyle kendinizi mahvu perişan ettiniz. Fitnenin nefse nisbet edilmesi, meyil ve şehvetin nisbet edilmesi manasınadır. *"Şeytan sizi fitneye dü-*

10- Hadisi, İbn Mâce ve Taberânî rivayet etmiştir. Hadisin tamamı şöyledir: *"Oraya gidin, orada namaz kılın. Zira oradaki bir namaz, başka bir yerdeki bin namaz gibidir."* Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 2/9.

yapmasın..." (A'râf:27) âyetinde şeytana nisbet edilmesi ise, vesvesenin nisbet edilmesi anlamındadır. *"Allah buyurdu: 'Senden sonra biz kavmini fitneye düşürdük...'"* (Tâhâ:85) âyetinde, fitnenin Allah'a nisbet edilmesi de, yaratmanın O'na nisbet edilmesi manasınadır. Zira sapıklığı yaratmak onlar için bir fitnedir.

«**(Mü'minleri) gözlediniz,**» yani mü'minlerin felâketini gözlediniz. *"Terabbus"* gözlemek, beklemek demektir.

Mukâtil şöyle dedi: "Muhammed (s.a.v.)'i gözlediniz ve: 'O pek yakında ölür, biz de ondan kurtuluruz,' dediniz. Bu kötü bir vasıftır. Çünkü hak ve hayır vasıta ve aracılarının ölümünü istemek en büyük kabahat ve suçlardandır. Haddizatında kendilerinden istifade edilmek, sohbetlerinden yararlanılmak için onların uzun ömürlü olmaları arzu edilmelidir."

«**Şüpheye düştünüz.**» Din, peygamberlik veya kıyamet günü hakkında şüpheye düştünüz.

«**Ve kuruntular sizi aldattı.**» *"Emânî"* boş şeyler demektir. İslâm'ın durumunun kötüye gitmesini istemek de bu boş şeylerdendir. *Aynü'l-Meânî*'de şöyle dendi: "Şeytanın hileleri sizi aldattı." Ebû'l-Leys ise, dünyanın bâtıl şeyleri sizi aldattı, diye tefsir etti.

«**O çok aldatan (şeytan) sizi Allah hakkında bile şaşırttı.**» Şeytan sizi, kerim olan Allah hakkında: "O, cömerttir, bağışlayandır, azap etmez" diyerek aldatır.

Katâde şöyle dedi: "Allah, kendilerini cehenneme atıncaya dek şeytanın aldatması altındadırlar."

Müfredât'ta şöyle dendi: "Şeytan, şehvet, mal ve makam gibi insanı aldatan her şeye *"ğarûr"* denir. Burada ise şeytan diye yorumlandı. Zira şeytan, dünya ile aldatanların en kötüsüdür. Dünya aldatır, zarar verir, sonra da geçer gider" denilmiştir.

«**Nihâyet Allah'ın emri**» ölüm «**gelip çattı.**»

15. «Bugün sizden ve inkâr edenlerden fidye kabul edilmez.» Ey münafıklar! Sizden, azabı defetmek için vereceğiniz herhangi bir fidye kabul edilmez. Fidâ, insanın mal ve can gibi, harcadığı şeylerle musîbetten korunması demektir. Yani, sizden ne bir diyet ve ne de yerinize bir başkası kabul edilir. Açıkça ve gizlice kâfir olanlardan da kabul edilmez.

Burada insanların üç kısım olduğuna işaret vardır: İçiyle dışıyla hâlis mü'min, dışıyla mü'min içiyle mü'min olmayan münafık, içiyle ve dışıyla

kâfir olan.

«**Varacağınız yer ateştir.**» Dönüş yeriniz orasıdır. Asla başka yere döndürülmezsiniz. «**Size yaraşan odur.**» İşlediğiniz geçmiş günahlar sebebiyle bu ateş, efendinin kölesi üzerindeki tasarrufu gibi sizin üzerinizde tasarruf yapıyor. Yahut da, o size en münasiptir. *"Mevlâ"*, fazla harflerin hazfiyle *"evlâ"* kelimesinden türemedir. Gerçek anlam şudur: Bu yer, sizin için, en münâsip yer, denilen yerinizdir. Veya siz, ateşi gerektiren şeylere dünyada nasıl hükmediyor idiyseniz bu ateş de size bugün öyle hükmetmektedir. Cehennem «**ne kötü dönüş yeridir!**»

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا
أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ
أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ ۖ وَكَثِيرٌ
مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ
الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا
اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا
بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ ۖ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۖ لَهُمْ
أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ ۖ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾

16. İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen gerçek sebebiyle kalplerinin huşu içinde olma zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerlerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.

17. Bilin ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü diriltiyor. Akledersiniz diye gerçekten size delilleri açıkladık.

18. Doğrusu sadaka veren erkek ve kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere (mükâfatları) kat kat artırılır ve onlara değerli bir mükâfat vardır.

19. Allah'a ve peygamberlerine inananlar (var ya), onlar Rableri katında sözü-özü doğru olanlar ve şehitlik mertebesine erenlerdir. Onların ücretleri ve nurları vardır. İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar da cehennemlik olanlardır.

16. «İman edenlerin, Allah'ı anma ve O'ndan inen gerçek sebebiyle kalplerinin huşu içinde olma zamanı daha gelmedi mi?» *"Enâ"* fiili, bir şeyin vakti geldi, yaklaştı anlamınadır. *"Huşu"* ise, boyun eğmek, yumuşamak demektir. Buna göre âyetin manası: Kalplerinin, Allah'ın zikri için yumuşayacağı, onunla tatmin olacağı, gevşeklik göstermeksizin, süratle emirlerine uyup, yasaklarından kaçınacakları vakit henüz gelmedi mi?

Âlimlerden birisi şöyle dedi: "Şayet burada *'zikir'* den maksat Kur'an-ı Kerim değilse anlam şöyle olur: 'Allah anıldığı zaman kalplerinin incelip yumuşama vakti gelmedi mi?' Çünkü Allah'ı zikretmek, kalplerin yumuşaması için bir sebeptir. *'O'ndan inen gerçek'* , Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an için huşu: Tam olarak O'nun emir ve yasaklarına riayet etmek, içindeki hükümleri yerine getirmek için çabalamaktır. Daha önce zikredilen ve bundan sonra da zikredilecek olan Allah yolunda harcama emri de bu Kur'an hükümlerindendir."

Rivayete göre: Mü'minler Mekke döneminde daha gayretliydiler. Medine'ye hicret ettiklerinde rızık ve nimetlere kavuştular ve kalbî hassasiyetlerini biraz kaybettiler. Âyet bunun üzerine nazil oldu.

İbn Mesud'dan şöyle rivayet edildi: "Müslüman olmamızla bu âyetle azarlanmamız arasından sadece dört yıl geçmişti."

İbn Abbas (r.a.)'tan da şöyle nakledildi: "Allah mü'minlerin gönüllerini

biraz yavaşlamış buldu da, Kur'an'ın inmeye başlamasından on üç sene sonra onları kınadı."

Hasan Basrî (r.a.) ise şöyle dedi: "Onlar Kur'an'ı sizden daha az okudukları halde Allah onların kalplerini gerilemiş buldu. Siz Kur'an'ı çok okumanıza rağmen aranızda ortaya çıkan günahlara bir bakın da halinizi görün."

«Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar.» Maksat, kendilerinden kötü şeyler nakledilen Yahudi ve Hıristiyanlar gibi olmaktan sakındırmaktır.

«Onların üzerlerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı.» Onlarla peygamberleri arasında zamanlar, ömürler ve emeller geçti de kendilerine katılık ve duygusuzluk hakim oldu. Tevrat ve İncil'i okuyup dinlediklerinde hasıl olan korku kayboldu. Kalpleri taş gibi hatta daha da katılaştı. *"Kasvet"*, kalp katılığıdır. Şehvetlere uymakla meydana gelir. Çünkü şehvetle saflık, temizlik bir arada olmaz.

«Onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.» Dinlerinin hududundan çıkmış, fazla kasvet ve katılık sebebiyle kitaplarındaki şeyleri tümüyle reddetmişlerdir. Buradan da anlaşılıyor ki, işin başında itaat ve huşu olmazsa sonunda bu hal, yoldan çıkmaya götürmektedir.

Rivayet edildiğine göre, İsa (a.s.) şöyle demiştir: *"Allah'ı zikir dışında fazla söz söylemeyin, aksi halde kalpleriniz katılaşır. Çünkü katı kalp Allah'tan uzaktır. Kendinizi efendiler yerine koyup kulların günahlarını gözetmek yerine, kullar yerine koyup kendi günahlarınıza bakın. İnsanlar, hastalar ve sağlıklılar olarak iki kısımdır. Sıkıntılı olanlara acıyın, sıhhatten ötürü de Allah'a hamdedin."*

17. «Bilin ki Allah, ölümünden sonra yeryüzünü diriltiyor.» Katılıktan sakındırmak, itaata teşvik etmek için, katı kalpleri, zikir ve Kur'an okumakla diriltme, ölü toprağı yağmurla diriltmeye benzetilmiştir.

«Akledersiniz diye gerçekten size delilleri açıkladık.» İçindekileri düşünüp, gereğince amel eder ve iki cihan saadetine erersiniz diye size bu delilleri açıkladık. Zikredilen bu âyetler de bu delillerdendir.

18. «Doğrusu sadaka veren erkek ve kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere (mükâfatları) kat kat artırılır ve onlara değerli bir mükâfat vardır.» *Karz-ı Hasen* (güzel borç), hoş olan şeyi, sadakaya müste-

hak olan kimseye iyi niyet ve gönül hoşluğuyla vermektir. Buradan da anlaşıldığı gibi, makbul olan, samimiyetle verilen sadakadır.

Âyette tekrar yoktur. Çünkü Allah'a güzel bir ödünç verenler ifadesiyle sadaka veren erkek ve kadınlar ifadesi aynı şey değildir. Sadaka vermek mutlak, ödünç vermek ise ihlâsla mukayyeddir.

Hadisi şerifte şöyle buyruldu: *"Ey kadınlar topluluğu! Sadaka verin ve çok tevbe edin. Zira ben cehennemliklerin çoğunu sizden görüyorum."*[11] Bu hadiste kadınların sadaka vermeye daha muhtaç olduklarına işaret vardır.

Müslim, Câbir (r.a.)'in şöyle dediğini rivayet etti: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'le birlikte bayram namazı kıldım. Ezansız ve kametsiz olarak hutbeden önce namaza başladı. Sonra Bilâl'e dayanarak doğruldu. Allah'tan korkmayı emretti. O'na itaate teşvik etti. Erkeklere va'zu nasihat ettikten sonra kadınlara da va'zu nasihat etti ve şöyle dedi: *'Sadaka verin. Zira çoğunuz cehennem odunusunuz.'* Kadının birisi: 'Neden, Ya Rasûlallah?' deyince, Efendimiz: *'Zira siz çok lânet ediyor ve kocalarınıza nankörlük yapıyorsunuz.'* Bunun üzerine zinetlerini, sadaka olarak Bilâl'in sergisi içine koymaya başladılar. Öyle ki, büyük bir miktar toplandı. Rasûlüllah onları fakir Müslümanlara dağıttı."[12]

Sadakanın sevabı onlara kat kat verilir. Ayrıca onlara, memnuniyet ve ilgi duyulan değerli bir mükâfat vardır.

19. «Allah'a ve peygamberlerine inananlar (var ya), onlar Rableri katında sözü-özü doğru olanlar ve şehitlik mertebesine erenlerdir.» Onlar, yüce mevki ve mertebe sahibi olmakla meşhur sıddîkler ve şehitler makamındadırlar. Onlar tasdikte öne geçen ve Allah yolunda şehit olanlardır.

Fethu'rrahman'da şöyle dendi: "*Sıddîk*, çok doğru söyleyen kişinin sıfatıdır. Bunlar bu ümmetten sekiz kişidirler ve zamanlarında İslâm'a ilk girenlerdir: Ebû Bekir, Ali, Zeyd, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd ve Hamza, dokuzuncuları ise Ömer b. Hattab'dır. Her ne kadar Ömer kırkıncı Müslümansa da, malum samimiyeti sebebiyle Allah onu da bunlar arasına kattı."

Denildi ki, şehitlerin de üç derecesi vardır:

Birincisi: Düşmana karşı savaşırken şehit olan ki, bunun derecesi en

11- Bu, Müslim, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî'nin rivayet ettiği uzunca hadisin bir bölümüdür. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 3/403.

12- Hadisin aslı Buhârî ve Müslim'dedir. Bu, Müslim'in rivayetinden bir kısmıdır.

yüksektir.

İkincisi: Abdestli iken ölen, cuma gün ve gecesinde ölen, doğum yaparken ölen, gurbette ölen, karın ağrısından, tâun hastalığından, yıkıntı altında kalmaktan dolayı ölen, yangın ve boğulma sebebiyle ölen kimseler gibi musîbet ve belâ sebebiyle ölenler.

Üçüncüsü: Bu âyette genel olarak söylenen mü'minler.

Büyüklerden biri şöyle dedi: "Âyetin manası şudur: Onlar, Allah ve peygamberlerinin haber verdiği her şeye inanıp, tasdik etmede ileri giden, Allah'ın birliğine şehadet eden, kıyamet günü ümmetlerin imanla lehinde veya aleyhinde tanıklık eden kimselerdir."

«Onların ücretleri ve nûrları vardır.» Kendileri için vadedilen ücret ve nûr vardır.

Büyüklerden biri şöyle dedi: "Ücret, ancak kazanma yoluyla elde edilir. Kazanç dışında Hak Teâlâ'nın sana verdiği ise nûr ve hediyedir. Ona ücret denmez. Bundan dolayı: *"Onların ücretleri ve nûrları vardır"* dendi. Çünkü ücretleri, kazandıkları şeyler; nurları da Allah'ın kendilerine bu kazançtan dolayı hibe ettiğidir. Böylece ücret müstakil olmamakta ikramla bir arada bulunmaktadır. Ücrette hak etme durumu vardır. Önceki bir amelin kula verilen karşılığıdır. Ecir, ancak nûrla beraber olduğu zaman tamam olur. Bu, nerede olursa olsun ilâhî yardımın kulla beraber olması için böyledir. Kulun ücretli (ecir) olarak isimlendirilmesi de işaret etmektedir ki, itaat ve kendinden sadır olan fiillerde kulun da bir payı vardır. Ücret de bu paydan dolayıdır.

«İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar da cehennemlik olanlardır.» Bu kötü sıfatlarla sıfatlanmış olanlar, hiç ayrılmamak üzere cehennemde kalacaklardır. Bu da gösteriyor ki, ebedî cehennemde kalmak sadece kâfirlere hastır. *"Ashâbu'l-cahîm"* yani cehennem ehli tabiri bunu ifade etmektedir. Çünkü sohbet (beraberlik) ifadesi, örfe göre devamlılık ifade eder. Küfürden maksat, Allah'ı inkâr etmektir. Bu Allah'a iman etmenin karşıtıdır. *"Âyetleri yalanlamak"*tan murad ise, peygamberlerin ellerindeki ilâhî âyetleri yalanlamaktır. Bu âyetleri yalanlamak, peygamberleri yalanlamak demektir. Bu da imanın ve peygamberleri tasdik etmenin karşıtıdır. Bu âyette onların iki kötü sıfatla sıfatlanması vardır. Onlar ise, inkâr ve yalanlamaktır.

اِعْلَمُوٓا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ وَّزِيْنَةٌ وَّتَفَاخُرٌۢ
بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ ۭ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ
نَبَاتُهٗ ثُمَّ يَهِيْجُ فَتَرٰىهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُوْنُ حُطَامًا ۭ وَفِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ
شَدِيْدٌ ۙ وَّمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ ۭ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا مَتَاعُ
الْغُرُوْرِ ۝٢٠ سَابِقُوْٓا اِلٰى مَغْفِرَةٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ
السَّمَاۗءِ وَالْاَرْضِ ۙ اُعِدَّتْ لِلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ ۭ ذٰلِكَ فَضْلُ
اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ ۝٢١

20. Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, oyalanma, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve çocuk sahibi olmaktan ibarettir. Tıpkı bu, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna giden bir yağmur gibidir. Sonra o bitki kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün. Nihayet çer çöp olur. Âhirette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir geçinmeden ibarettir.

21. Rabbinizden bir bağışlanmaya, Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmış olup genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete koşun. İşte bu, Allah'ın lütfudur ki, onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

20. «Bilin ki, dünya hayatı...» Maksat dünya yurdundaki hayattır. Ölümden önceki her şey *"dünya"* dır. Ölümden sonraki her şey de *"âhiret"*tir.

«Ancak bir oyun,» yani boş yere oyuncunun kendini yorduğu gibi, sizin de kendinizi yorduğunuz boş bir amel, **«oyalanma»** âhiret amellerinden sizi alıkoyan ve nefislerinizi oyaladığınız değersiz şeyler, **«bir süs,»** kendileriyle süslendiğiniz binek ve elbise gibi şeyler, **«aranızda bir öğünme»** soysop gibi şeylerle çalım satma... *"Fahr"*, mal ve makam gibi, insanın dışındaki şeylerle öğünme demektir. *Müfredât*'ta belirtildiğine göre, her değerli şeye *"fâhir"* denir. **«Ve daha çok mal ve çocuk sahibi olmaktan ibarettir.»** Yani âlet edevâtlarla malları ve çocukları çoğaltmadır.

Dendi ki, dünya hayatı çocukların oyunu gibi bir oyun, kadınların süsü gibi bir süs, akranların övünmesi gibi bir övünme, tüccarların biriktirmesi gibi bir biriktirmeden ibarettir.

Hz. Ali, Ammar'a şöyle dedi: "Dünya için gam çekme. Çünkü dünya altı şeyden ibarettir: Yenilen, içilen, giyilen, koklanan, binilen, nikâhlanılan şeyler... En değerli yiyeceği baldır. O, bir sinek tükrüğüdür. En değerli içeceği sudur. Onda bütün canlılar ortaktır. En değerli giyeceği ipektir. Onu da bir böcek örer. En değerli kokusu misktir. O da ceylan kanındandır. En değerli bineği attır. Üstünde insanlar öldürülür. En değerli nikâhlı kadındır. O da sidik yolunda bir sidik yoludur."

Hadisi şerifte Efendimiz şöyle buyurdu: *"Dünya ile benim ne ilgim var? Dünya ile benim ilgim bir yolcunun haline benzer ki, o yolcu sıcak bir günde bir ağaç gölgesinde gölgelenir. Sonra orasını terkedip yoluna devam eder."*[13]

«Tıpkı bu, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna giden bir yağmur gibidir.» *"Gays"* ihtiyaç dayulan yağmur demektir. Sular azalıp kuraklık olduğu zaman insanlar onu isterler. Gays, sadece faydalı yağmur için kullanılır. "Matar" ise genel manada yağmur demektir. Âyette geçen *"küffâr"* çiftçiler demektir. Ezherî'nin dediğine göre Araplar çiftçiye kâfir derler. Çünkü tohumunu toprakla örter. Zaten lügatta küfr, örtmek demektir. Kâfire kâfir denmesi, hakkı bâtılla örtmesinden ötürüdür. İnsanları örttüğü için kabre, kefr denir. Araplar bu manada şunu da söylerler: "Küfür ehli, kubûr ehlidir." Geceye de, cisimleri örttüğü için kâfir denir. Yahut da küffârdan maksat Allah'ı inkâr edenlerdir. Çünkü onlar dünya zinetine çok düşkündürler. Mü'min ise hoş bir

13- Hadisi, Tirmizî *Zühd* kitabında 2387 numaralı hadis olarak tahric etmiş ve sahih saymıştır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/506.

şey gördüğü zaman, aklı ona değil de onu yaratanın kudretine takılır ve kudretten hoşlanır. Kâfirin aklı ise, güzel gördüğü şeyin ötesine geçemez de o meyil içinde kaybolur gider.

«Sonra o bitki kurur da, sen onun sapsarı olduğunu görürsün.» Yani yer veya gökten gelen bir musîbetle parlak ve yeşil iken kuruyup gider. Güzel ve parlak halinden sonra sen onu sararmış görürsün. "Sararır" demedi de *"sen onun sapsarı olduğunu görürsün"* dedi. Çünkü sararmak kurumakla birlikte olur. Buradaki maksat ise, ayrıca sararmış halde görülmesidir.

«Nihayet çer çöp olur.» Çer çöp diye ifâde ettiğimiz *"hutâm"* kelimesi ile ilgili olarak *Kâmus*'ta dendi ki: "Hatm, kırmak demektir. Veya sadece kuru olan şeyler için kullanılan bir kelimedir."

Âyet, dünya işlerinin değersizliğini ifade etmektedir. Değersiz olan dünya işleri, kendileriyle istikbaldeki kurtuluşa erilemeyen işlerdir. Bunların hayalî şeyler olduğu temsil yoluyla anlatılmaktadır. Yani bunların gerçeği yoktur.

Hz. Ali şöyle demiştir: "İnsanlar uykudadır. Öldükleri vakit uyanırlar."

Dünyanın faydası az, elden çıkması çabuktur. Akıllı kimseler onunla yetinmek, huzur bulmak şöyle dursun, ona meyil bile göstermezler.

Bu âyette, zikredilen bitkilerle dünyanın geçici ve faydasız haline temsil getirilmiştir. Aslında dünya hayatının süsü, Allah'ın süsüdür. Fakat bu, niyete göre değişir. Bu süs tabiî olarak sevilir. Şer'an yasak olmamasına rağmen insan o süse bizzat meylederse o, dünyanın süsü olur ve bundan dolayı kınanır. Ama Rabbinin emir ve müsadesiyle yönelirse Allah'ın süsü olur ve bu meyilden dolayı övülür. Çünkü Allah'ın emri ve bu emre bağlı her şey önemlidir. Dünya hayatı ise oyun, oyalanma, süs ve övünmedir. İnsanın böyle şeylerle övünmesi, bunların mahiyetini bilmemesinden dolayıdır. İşte bu, kınanma sebebidir.

«Âhirette ise çetin bir azap vardır.» Dünyaya yönelip de onunla âhireti kazanmayanlar için çetin bir azap vardır. Âyette mağfiret ve rızadan önce azap zikredildi, çünkü azap açıkça belirtilen dünya hallerine dalmanın sonuçlarındandır.

«Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır.» Evet orada, dünyadan yüz çevirip dünyayı âhirete hatta sadece Allah'ın rızasını kazanmaya va-

sıta yapanlar için büyük bir mağfiret ve ölçülemiyecek büyüklükte bir rıza vardır. Burada iyi niyetin faziletine ve mübah olan şeyi ibadete dönüştüreceğine işaret vardır.

«Dünya hayatı aldatıcı bir geçinmeden ibarettir.» Dünya hayatı, cam ve çömlek gibi şeylerden yapılan ve çabucak kırılıp dökülen mallar gibidir. İnsan önce onlara meyleder. Fakat eline alıp da kullanmak isteyince kırılıp yok olur.

21. «Rabbinizden bir bağışlanmaya, Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmış olup genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete koşun.» Meydanda rakiplerini geçen yarışçılar gibi, büyük bir mağfirete, tevbe ve sâlih amel gibi mağfiret sebeplerini kazanmaya koşun. Bu mağfiret Allah'ın vadettiği mağfirettir. Yoksa amelin kendisi mağfireti sağlamaz. Hz. Peygamber (s.a.v.), duâlarında şöyle derlerdi: *"Allah'ım! Senden mağfiretini sağlayan şeyleri isterim."* Yani Allah'ın izniyle, sahibini affettiren şeylere muvaffak kılmanı isterim.

Ayrıca genişliği, birbirleriyle bitişik oldukları farzedildiğinde yedi kat gök ve yedi kat yer genişliğinde olan cennete koşun. Cennetin genişliği böyle olursa ya uzunluğu ne kadar olur? Çünkü her şeyin uzunluğu, genişliğinden daha fazladır. Bu cennet, Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmıştır. Bu da gösteriyor ki, Ehl-i Sünnet'in de dediği gibi cennet, şu anda yaratılmıştır ve mevcuttur. Sadece iman, cennete girebilmek için kâfidir. Çünkü burada iman ile birlikte başka bir şey şart koşulmamışır. Fakat yüksek derecelere ulaşmak, amellerle olmaktadır. Burada bir diğer husus da şudur: Peygamberlerine iman, onların getirdikleri ilâhî kitaplara iman ve bu kitapları gereğine uygun yaşamakla tamam olmaktadır.

«İşte bu, Allah'ın lütfudur ki, onu dilediğine verir.» Yani vaadedilen mağfiret ve cennet Allah'ın lütfudur. Karşılıksız ikramdır. Mûtezilenin iddia ettiği gibi zorunlu bir veriş değil, ikram ve ihsan şeklinde bir veriştir.

«Allah büyük lütuf sahibidir.» Bundan dolayı, sonsuz olan böyle bir lütfu dilediğine bahşeder. Bu ifadeden maksat, büyüklerin lütfunun da büyük olduğuna dikkat çekmektir. Ayrıca, cennete ancak Allah'ın lütfuyla girilebileceğine işaret etmektir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Dostum Cebrâil yanımdan biraz önce çıktı ve şöyle dedi: 'Ey Muhammed! Seni hak üzere gönderen Al-*

lah'a yemin olsun ki, Allah'ın kullarından bir kul, etrafı denizle çevrilmiş bir dağ başında beş yüz sene Allah'a ibadet etti. Allah onun için dağın altından tatlı bir su kaynağı ve her gün meyve veren bir nar ağacı çıkardı. Akşam olunca aşağıya iner abdest alır ve bu narı koparıp yer. Sonra namaza durur ve Rabbinden, secde halinde iken canını almasını isterdi. Ayrıca Allah'ın onu secde halinde iken diriltmesi için cesedine toprak veya başka bir şeyin tesir etmemesini de Allah'tan diledi. Cenab-ı Hak da böyle yaptı. Biz inip çıktığımızda ona uğrar ve onu hep secde halinde buluruz.' Cebrâil, devamla şöyle dedi: 'Biz Levh-i Mahfuz'dan gördük ki, o zat kıyamet günü diriltilip Cenab-ı Hakk'ın huzuruna getirilecek ve Allah Teâlâ onun için şöyle diyecek: Kulumu rahmetimle cennete koyun. O kul da: Ya Rabbi! Amelimle koyun, deyince Allah da şunu söyleyecek: Benim kuluma olan nimetimle, onun amelini mukayese edin. Ölçerler ve sadece göz nimeti, onun beş yüz senelik ibadetinden fazla gelir. Geri kalan nimetlerin karşılığı olacak ibadet bulunmaz. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurur: Kulumu cehenneme atın. Cehenneme doğru sürüklenir ve kul: Aman Ya Rabbi! Beni rahmetinle cennete koy, diye bağırır. Cenab-ı Hak da: Onu bana getirin, der. Kul, Allah'ın huzuruna getirilir ve Hak Teâlâ ona: Sen yokken seni kim yarattı? diye sorar. Kul da: Ya Rabbi! Sen, der. Cenab-ı Hak: Bu yaratma işi Benim rahmetimle mi, yoksa senin amelinle mi oldu? deyince kul: Elbette Senin rahmetinle, der. Hak Teâlâ: Peki sana beş yüz sene ibadet etme gücünü kim verdi? diye sorunca, kul: Sen verdin, Ya Rabbi! der. Cenab-ı Hak: Peki seni denizin ortasındaki dağa indiren, tuzlu sudan tatlı su çıkaran ve senede bir defa meyve verdiği halde her gece meyve veren nar ağacını sana bahşeden kimdir? Benden, secdede iken canını almamı istedin. Bütün bunları kim yaptı? deyince, kul: Sen yaptın Ya Rabbi! dedi. Cenab-ı Hak bunun üzerine şöyle buyurdu: Bütün bunlar rahmetim sayesindedir. Yine rahmetimle seni cennete koyuyorum.'[14]

مَآ أَصَابَ

مِن مُّصِيبَةٍ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا فِيٓ أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَٰبٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ ۚ إِنَّ

14- Bu hadisi müfessirler zikretmiş fakat ben, elimdeki hadis kaynaklarında bu hadise rastlayamadım. Fakat kıssada önemli mesajlar var. Kul ne kadar çok Rabbine ibadet etse de onun nimetlerinin şükrünü ödeyemez. Ayrıca şükür bile şükrü gerektiren bir nimettir. Başarı ancak Allah'ın muvaffak kılmasıyla olur. Biz de Cenab-ı Hakk'ın, bize lütuf ve ihsanıyla davranmasını, bizi cennetinden ve nimetlerinden mahrum bırakmamasını dileriz. Zira O, çok cömert ve lütufkârdır.

ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا
آتَاكُمْ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ
النَّاسَ بِالْبُخْلِ ۗ وَمَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللّٰهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾

22. Yeryüzünde olan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce o, bir kitapta yazılmış olmasın. Doğrusu bu, Allah'a kolaydır.

23. Böylece elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayasınız. Çünkü Allah, kendini beğenip böbürlenen kimseleri sevmez.

24. Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah müstağnîdir, hamde lâyıktır.

22. «Yeryüzünde olan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce o, bir kitapta yazılmış olmasın.» *"Musîbet"* atıcılıkta kullanılan bir ifadedir. "Ok isabet etti" dendiği zaman, hedefe tam olarak vardı, demektir. Sonraları, sıkıntı ve belâ için kullanılır oldu. Yani, karanlık, ekin ve meyvelerdeki âfet gibi yeryüzünde meydana gelen; açlık , düşman tehlikesi, çocuk ölümü, dert ve hastalık gibi kendi başınıza gelen şeylerdir. Nefisleri veya musîbetleri yahut da yeryüzünü yaratmadan önce Allah'ın ilminde veya Levh-i Mahfuz'da bütün bunlar yazılı idi. *"el-Ber'ü"* yaratmak , *"el-Bâriu"* yaratıcı demektir.

Rabi' b. Salih el-Eslemî şöyle dedi: "Said b. Cübeyr'in yanına vardım. Kendisini öldürmek isteyen Haccac'ın yanına getirilmişti. Kavminden bir adam ağlayınca Said:'Niye ağlıyorsun?' dedi. Adam: 'Senin başına gelen şeye ağlıyorum' deyince, Said şöyle seslendi: 'Sakın ağlama, zira bunun olacağı Allah tarafından malumdu. Sen şu âyeti işitmedin mi?: *Yeryüzünde olan ve sizin başınıza gelen herhangi bir musîbet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce*

o, bir kitapta yazılmış olmasın."[15]

Ravza' adındaki eserde şöyle dendi: "Haccac ölünce rüyada görüldü ve: 'Allah sana ne yaptı?' dendi. O da: 'Öldürdüğüm her kişiye karşılık bir kere, fakat Said b. Cübeyr'e karşılık yetmiş kere beni öldürdü' dedi."

Âyet-i kerime işaret etmektedir ki:Yeryüzünde cereyan eden her olay ve kulların yaptığı her iş, daha meydana gelmeden önce detaylı olarak Levh-i Mahfuz'da yazılıdır. Böylece melekler de delil getirsinler ki, olaylar daha vücuda gelmeden Allah onları biliyor, günah işleyeceklerini bildiği halde onları yaratıyor, rızık ve ümit veriyor. Ve yine onlar Allah'ın hilmini anlasınlar, ayrıca da bu günahlardan sakınsınlar ve kendilerini günahlardan koruyup ibadetlere muvaffak kıldığı için O'na şükretsinler. Âyet, olaylar olmadan önce Cenab-ı Hakk'ın onları bildiğine de delâlet etmektedir. Aksi hade Levh-i Mahfuz'da yazması mümkün olmazdı.

«Doğrusu bu, Allah'a kolaydır.» Her ne kadar çokluklarına rağmen bunları bir kitapta yazmak kullara zor ise de Allah, zaman ve hazırlığa muhtaç olmadığı için O'na kolaydır.

23. «Böylece elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şımarmayınız.» *"Esâ"*, "alime" babından olup, üzülme manasınadır. Yani bolluk, mal, sıhhat ve afiyet gibi dünya nimetlerinin elinizden çıkmasına üzülmeyesiniz ve verdiğimiz bu nimetlerle de şımarmayasınız diye bunları bir kitapta tesbit edip yazdığımızı size haber verdik. Çünkü bir kimse, her nimet ve musîbetin kader neticesi olduğunu bilirse kaybettiğine fazla üzülmez, elde ettiğine de fazla sevinmez. Çünkü Allah bunların pek yakında yok olmasını da takdir edebilir.

Hikmet sahibi kişilerden birine şöyle denildi: "Ey bilge kişi! Nasıl oluyor ki, kaybettiğine üzülmüyor, elde ettiğine sevinmiyorsun?" O da şöyle cevap verdi: "Elden çıkan, düşünmekle geri gelmez. Elde edilen de sevinmekle devam etmez. Üzüntü gideni geri getirmez, sevinç de yok olanı yaklaştırmaz."

İbn Mesud (r.a.) şöyle dedi: "Yaktığını yakan ve bıraktığını bırakan bir ateşe dokunmam, olmayan bir iş için 'keşke olsaydı' dememden daha sevimli

15- Bu haberi, İbnü ebi Şeybe, Abd b. Humeyd ve İbnü'l-Münzir Rabî b. Ebû Sâlih'ten rivayet etmişlerdir. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/177.

gelir bana."

Âyetten maksat, Allah'ın emrine teslim olmayı engelleyen üzüntüyü ve böbürlenmeye götüren sevinci ortadan kaldırmaktır. Zaten peşinden hemen şöyle buyurmuştur:

«Çünkü Allah, kendini beğenip, böbürlenen kimseleri sevmez.» Çünkü dünyalıklarla sevinen ve onlara değer veren, mutlaka onlarla övünür ve çalım satar. *"Muhtâl"*, kibirli, kendini beğenmiş demektir. "Huyalâ"dan gelmektedir. O da, kendinde insanların dikkatini çeken bir faziletin varlığını hayal etmekten doğan kibirlenmedir. Ata binen herkes mutlaka kibirlenir, dendiği için "hayl" yani at lâfzı da buradan gelmedir.

Bahru'l-Ulûm'da şöyle dendi: "*Muhtâl*, gurur, kibir sahibi demektir. Tahsis edilmiş umumi lâfızlardandır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisi buna delildir: *"Allah'ın sevdiği ve buğzettiği kibir vardır. Sevdiği kibir, sadaka verirken duyduğu sevinç ve düşmanla karşılaşırken hissettiği güvendir. Buğzettiği kibir ise, günah ve azgınlıktaki pervasızlıktır."*[16]

Buna göre âyetin manası: Allah, dünyalık sebebiyle büyüklenen, insanlara çalım satan kimseleri sevmez.

Âyet, insanların, sevinçli ve üzüntülü hallerde dengeli hareket etmesi gereğine işaret etmektedir. Şayet mutlaka sevinecekse, şımararak değil, Allah'ın ikramına şükür olarak sevinsin. Eğer mutlaka üzülecekse, şikâyet ederek değil, Allah'ın kazasına sabrederek üzülsün.

Kuteybe b. Said şöyle dedi: "Arap kabilelerinden birine vardım. Bir de baktım ki, ortalık sayısız deve ölüleriyle dolu. Tepe üzerinde yün eğiren bir adam gördüm ve vaziyeti sordum. Dedi ki: 'Bu develerin hepsi benimdi, fakat onları bana veren şimdi geri aldı,' dedi ve şu dörtlüğü söyledi:

Hayır, andolsun ben O'nun kullarından bir kulum sadece.
Kişi hayatta sıkıntı ve dertlerin hedefidir böylece,
Develerimin, ağıllarında olması beni sevindirmez elbette,
Farketmezdi elbet, başıma gelen bu kaza gelmese de.

16- Hadisi Ebû Davud, *cihad* bölümünde; Nesâî, *zekât* bölümünde; Ahmed b. Hanbel ise *Müsned*inde (5/62) zikretmiştir.

Hikâye edildiğine göre, Süleyman (a.s.) zamanında bir kuş vardı. Güzel bir şekle ve sese sahipti. Birisi kuşu bin dirheme satın aldı. Başka bir kuş gelip onun kafesi üzerinde bağırdı ve uçtu. Kafesteki kuş ise hiç ses çıkarmadı. Sahibi, kuşun sessizliğini Süleyman (a.s.)'a şikâyette bulundu. Süleyman (a.s.), kuşu getirmesini istedi. O da getirdi. Süleyman (a.s.) kuşa dedi ki: "Sahibinin senin üzerinde hakkı vardır. Seni çok pahalıya aldı, niçin sustun?" Kuş da şöyle cevap verdi: "Ey Allah'ın peygamberi! Sahibime söyle, kalbi benden soğusun. Ben kafeste oldukça asla ötmeyeceğim." Süleyman (a.s.) sordu: "Niçin?" Kuş, cevap verdi: "Benim feryadım vatan ve çoluk-çocuk hasretindendi. Fakat bu gelen kuş bana dedi ki: Bu adam seni sesin güzel olduğu için hapsediyor. Sus ki kurtulasın." Süleyman (a.s.) kuşun söylediklerini sahibine aktardı. Bunun üzerine adam: "Ey Allah'ın peygamberi! Bu kuşu salıver. Ben onu sesi için seviyordum" dedi. Süleyman (a.s.), o adama bin dirhem verdi ve kuşu salıverdi. Kuş uçtu ve şöyle seslendi: "Beni güzelce yaratan, havada uçuran, sonra kafese koyan Allah'ı tesbih ederim." Süleyman (a.s.) şunu ilave etti: "Kuş feryatta iken kafesten kurtulmadı. Ne zaman ki sabretti, işte o zaman kurtuldu. Bu sayede de adam ona gönül vermekten kurtuldu."

Burada nefsanî sıfatlardan uzaklaşmaya işaret vardır. Kul, nefsanî sıfatları yok edince sıkıntıdan kurtulur. Sükûnet âlemine ve kader sırrını bilmeye ulaşır.

24. «Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler.» Onlar, mallarını tutarlar ve Allah'ın hakkı olan sadakaları ondan ayırıp vermezler. *"Cimrilik"*, verilmesi gerekeni vermeksizin, kazancı saklamak demektir. Cimrilik iki kısımdır: Birincisi, kendi mallarında cimrilik; diğeri ise, başkalarının mallarında cimrilik... Bu en ziyade olan cimriliktir. Zaten *Müfredât*'ta da belirtildiği gibi: *"Onlar cimrilik edip başkalarına da cimriliği emrederler."* âyeti bunu ifâde ediyor.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Seleme oğulları'na: *"Efendiniz kim?"* deyince onlar da: "Cedd b. Kays'tır. Biz onu cimri görüyoruz" dediler. Rasûlüllah da: *"Cimrilikten daha beter bir hastalık var mıdır? Sizin efendiniz, cömert olan beyaz Amr b. Cemuh'tur,"* buyurdu.

Diğer bir hadiste de şöyle buyurdular: *"Kokusu beş yüz senelik mesafe-*

den duyulsa bile şu dört kişi cennetin kokusunu duyamazlar. Cimri, koğucu, alkolik ve ana-babaya âsi kimse."[17]

«Kim yüz çevirirse, şüphesiz ki Allah müstağnîdir, hamde lâyıktır.» Yani kim harcamaktan geri durursa, Allah onun harcamasına muhtaç değildir. Zaten Allah bizzat övülmeye lâyıktır. Şükretmemek ona zarar vermediği gibi, nimetlerinden bir şeyle ona yönelmek de fayda vermez.

Burada bir tehdit ve mal harcamanın, harcayan kişinin menfaatine olduğuna işaret vardır. Ayrıca, kim Allah'a yönelmeyip, o yolda harcamaktan geri durursa bilsin ki, Allah zatı itibariyle onun yönelmesine muhtaç olmadığı gibi, sıfatları itibariyle de zaten övülmeye lâyıktır. Kulun ona yönelmesi veya ondan yüz çevirmesi Allah'a fayda sağlamaz, zarar vermez. Zira zarar ve fayda vermek, başkasının değil sadece Allah'ın elindedir.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا
بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ
وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ
وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا
وَإِبْرَاهِيمَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ

17- Hadisi, Hakim ve Beyhakî şöyle rivayet etmişlerdir: *"Dört kişi vardır ki; onları cennete sokmamak ve nimetlerinden tattırmamak Allah'ın hakkıdır: Alkolik, faizci, haksız yere yetim malı yiyen ve ana-babaya âsi olan." Fethu'l-Kebîr*, 1/168. Müslim ve Tirmizî de Ebû Zer'den şöyle rivayet etmişlerdir: *"Üç kimse vardır ki, kıyamet günü Allah onların yüzlerine bakmayacağı gibi, onları temize de çıkarmaz. Onlara acıklı bir azap vardır."* Dedim ki: Ya Rasûlüllah! Perişan olan bu kimseler kimlerdir? Rasûlüllah şöyle buyurdu: *"Elbisesini çalımlı olarak yerden sürüyen (kibirlilik yapan), koğucu ve malını yalan yeminle satan kişi." Câmiu'l-Usûl*, 11/706 .

وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَارِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا
بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً
وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ
رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ
وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٢٧﴾

25. Andolsun ki, peygamberlerimizi açık belgelerle gönderdik ve insanlar adaleti yerine getirsinler diye beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik. Biz demiri de indirdik ki, onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu, Allah'ın, dinine ve peygamberlerine, görmeksizin yardım edenleri meydana çıkarması içindir. Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür.

26. Andolsun ki Biz, Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik, peygamberliği de kitabı da onların soyuna verdik. Onlardan kimi doğru yoldadır. Birçoğu da yoldan çıkmıştır.

27. Sonra onların izinden peşpeşe peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalarından yolladık ve ona İncil'i verdik, kendisine uyanların gönüllerine şefkat ve merhamet koyduk. Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu Biz yazmadık, fakat kendileri bunu Allah'ın rızasını kazanmak için icadettiler. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.

25. «Andolsun ki, peygamberlerimizi açık belgelerle gönderdik.» Peygamberleri, Ebu'ssuud'un tefsirinde de belirttiği gibi, kendilerini en doğru yola yönlendirmeleri için ümmetlere gönderdik. Yani apaçık mûcizelerle gön-

derdik.

«Ve insanlar adaleti yerine getirsinler diye beraberlerinde kitabı ve mizanı indirdik.» Gerçeği açıklamak, işin doğrusunu ayırdetmek için bütün kitapları indirdik. Bunu pratik ve teorik gücü tamamlamak için böyle yaptık. Kitaplarla birlikte inmek meleklerin, kitapları insanlara indirmek (tebliğ) peygamberlerin işidir. *"Mizan"*dan gaye, insanların alış-verişlerinde kullandıkları ölçüdür. Kimse kimseye haksızlık yapmasın, alırken ve verirken aralarında adaleti gözetsinler diye bunları indirdik. Mizanı (ölçü-tartı âleti) insanlar yapar. Gökten inme değildir.

İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir: "Üç şey Âdem (a.s.)'le birlikte inmişir: Haceru'l-Esved ki, indiğinde kardan daha beyazdı. Musa'nın âsası ki cennetteki mersin ağacındandı. Boyu on arşın idi. Bir de demir."

«Biz demiri de indirdik ki, onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır.» Hasan Basrî'ye göre, demiri indirmekten maksat, yaratmaktır. Nitekim şu âyette de aynı şey söz konusudur: *"Sizin için hayvanlardan sekiz çift indirdi."* (Zümer:6) Yani yaratıp meydana getirdi. Diğer yandan Allah'ın hükümleri, takdir ve emirleri gökten iner.

Bir başka âlim dedi ki: "Biz demiri madenlerden çıkardık. Çünkü adalet ancak idare ve otorite ile sağlanır. Otorite, vasıtalara ihtiyaç duyar, âletler de demire muhtaçtır. Demirin aslı sudur. O da gökten iner. Demirdeki büyük kuvvetten maksat, kendisiyle savaşılmasıdır. Yahut da kuvvetten gaye harp silâhlarıdır. Çünkü harp âletleri ancak demirden yapılır. Demirde insanlar için başka faydalar da vardır: Bıçak, balta, saban, iğne vs. Her sanat ya demirdendir veya demirden bir âletle yapılır."

«Bu, Allah'ın, dinine ve peygamberlerine görmeksizin yardım edenleri meydana çıkarması içindir.» Yani bu, Allah'ın, düşmanlarıyla savaşta kılıç, ok ve diğer silâhları kullanmak suretiyle dinine ve peygamberlerine yardım edenleri ortaya çıkarması içindir.

İbn Abbas'a göre; *"görmeksizin"*den maksat, Allah'ı görmeden onun dinine yardım etmeleridir. Çünkü itaat edilen şeyi görmeksizin itaat etmekle, ancak sevap ve övgü kazanılır.

«Doğrusu Allah kuvvetlidir, güçlüdür.» Helâk etmek istediğini helâk etme kuvvetine mâliktir. Başkasının yardımına ihtiyaç duymayacak derecede

güçlüdür. Onlara cihadı emretmesi, ondan faydalanmaları ve sevaba nail olmaları içindir. *"Kuvvet"*, bünyenin sağlam, dayanıklı ve sert olmasıdır. Zaafın zıddıdır. Allah için kuvvet, kudret manasınadır. O da canlının, iradesiyle bir şeyi yapma veya yapmama imkânı bulduğu sıfatıdır. *"İzzet"* ise her şeye galip gelme demektir.

Zerrûkî (r.a.) şöyle dedi: "*Kavî (kuvvetli)* demek, fiillerinde, sıfatlarında ve zatında zaaf gelmeyen, yorgunluk ve gevşeme göstermeyen, yapma ve yıkmada âcizlik ve kusur tanımayan demektir."

26. «Andolsun ki Biz, Nuh'u ve İbrahimi gönderdik.» Biz Nuh'u, Kâbil'in çocukları olan kavmine peygamber olarak gönderdik. O ikinci ata durumundadır. İbrahim'i de kendi kavmi olan Nemruda ve beraberindekilere peygamber yolladık. Cenab-ı Hak'kın özellikle bu iki peygamberi zikretmesi, onları yüceltmek içindir. Zira bu peygamber ilk peygamberlerdendir ve diğer peygamberlerin babaları durumundadırlar. Bütün insanlık Nuh'un oğullarındandır. Araplar ve İbraniler (Yahudiler) İbrahim'in çocuklarındandır.

«Peygamberliği de kitabı da onların soyuna verdik.» Nesillerinden bir kısmına peygamberlik verdik ve onlara kitaplar vahyettik. Hûd, Sâlih, Musa, Hârûn, Dâvud ve diğerleri gibi... Hiç bir peygamber ve kitap yoktur ki, Nuh ve İbrahim'e en kuvvetli vasıtalarla bağlı olmasın.

«Onlardan kimi doğru yoldadır.» Bu iki koldan gelen nesillerden veya kendilerine peygamber gönderilenlerden -ki gönderme ve gönderilenler kelimeleri bunu ifade etmektedir- kimi hak yola yönelmiştir. **«Birçoğu da yoldan çıkmıştır.»** Doğru yoldan çıkıp mutlak bir sapıklığa düşmüşlerdir.

27. «Sonra onların izinden peşpeşe peygamberlerimizi gönderdik.» Onlardan yani Nuh, İbrahim ve onların gönderildiği ümmetlerden sonra veya Nuh ve İbrahim'le aynı zamanda bulunan peygamberlerden sonra peş peşe peygamberlerimizi gönderdik.

"Onların izinden" ifadesindeki onlar zamiri, zürriyete gitmez. Çünkü peygamberler de zürriyyettendir. Yani onlardan sonra birer birer peygamberlerimizi gönderdik.

«Meryem oğlu İsâ'yı da arkalarından yolladık.» Yani İsâ'ya dek peygamberleri peşpeşe yolladık, İsâ'yı da onlardan sonra gönderdik. İsrailoğullarının ilk peygamberi Musa, son peygamberi ise İsâ'dır. **«Ve ona İncil'i verdik.»** Toptan indirdik. **«Kendisine uyanların gönüllerine şefkat ve merha-**

met koyduk.» Havarî ve beraberinde İsâ dinine girenlerin gönüllerine yumuşaklık ve şefkat koyduk. Nasıl ki Ashab-ı Kiram son derece metin ve sert olmasına rağmen mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı izzetli ise, İsâ'ya uyanların gönüllerine de öylece incelik ve şefkat koyduk.

Denildiğine göre: "Kendilerine İncil'de, eziyet hususunda insanlarla didişmekten onlara karşılık vermekten yüz çevirmeleri ve affetmeleri emredildi. Ayrıca onlara: 'Sağ yanağına tokat vurana sol yanağını da çevir. Ceketini soyana gömleğini de ver,' denildi. Onlar da öldürme ve yaralama suçu için kısas cezası yoktu. Bu emirlere tâbi olurlar, Allah'a itaat ederlerdi. Kendi aralarında şefkat ve muhabbet üzere yaşarlardı. Yahudiler katılıkla tanımlandıkları halde bunlar rahmetle tanımlandılar."

«Uydurdukları ruhbanlığa gelince...» İsâ'nın taraftarları oldukları halde, ruhbanlık icadedip ona göre yaşamaya kendilerini zorladılar. Yani onların gönüllerine şefkat, merhamet, bir de kendilerinin icadettiği ruhbanlığı koyduk.

"Ruhbanlık", iftar etmeden oruca devam etmek, rahip elbisesi giymek, et yememek, yiyecek, içecek ve evlenmeden uzak durmak, kiliselerde ibadet etmek gibi, kullukta aşırılık demektir. Bu ruhbanlığı icad etmelerindeki sebep şuydu: Zalimler, İsâ'nın göğe çekilmesinden sonra mü'minlere hakim oldular. Onlarla üç defa savaştılar. Pek azı hariç hepsi öldürüldüler. Kalanlar da dinlerinde fitneye düşmemek için dağ başlarında ruhbanca yaşamayı tercih ettiler. Bunu, dinleri uğruna kaçarak, kendilerini ibadete vermek ve İsâ'nın, geleceğini müjdelediği peygamberi beklemek için yaptılar. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor: *"...Benden sonra gelecek olan Ahmet adında bir peygamberi müjdeleyen kimse olarak geldim..."* (Saff:6)

Rivayete göre, Cenab-ı Hak Firavun ve askerlerini suda boğduktan sonra, iman eden sihirbazlar, Mısır'daki mal ve ailelerine dönmek için Hz. Musa'dan izin istediler. O da izin verdi ve onlara duâ etti. Onlar da dağ başlarında ibadete çekildiler. İlk ruhbanlık yapanlar bunlardı. Onlardan bir grup, vefat edinceye dek Hz. Musa ile birlikte kaldılar. Onlardan sonra ruhbanlık, Hz. İsâ'nın ashabı tekrar ortaya çıkıncaya kadar kaybolmuştu.

«Onu Biz yazmadık.» Biz onlara ne peygamberlerinin diliyle ne de kitaplarında böyle bir ruhbanlığı farz kıldık. **«Fakat kendileri bunu Allah'ın rızasını kazanmak için icadettiler. Ama buna da gereği gibi uymadılar.»**

Ruhbanlığı Allah'ın rızasını istemek için icadettiler. Fakat hiçbirisi gereği gibi riayet etmediler, verdikleri sözün icabına uymadılar. Ruhbanlığın, kendilerini Allah'a yaklaştıran bir ibadet olduğunu iddia ettiler. Bu konuda Hz. Peygamber'e nisbetle şöyle bir söz varid olmuştur: "*Bana iman edip beni tasdik eden ruhbanlığın hakkını vermiştir. Bana iman etmeyenler ise helâk olmuşlardır.*"[18]

Mukâtil b. Süleyman şunu söyledi: "Hz. İsâ'nın ashabı, Hz. İsâ'dan sonra güçsüz kaldılar ve mağaralara çekildiler. Fakat sabredemediler. Domuz eti yeyip, şarap içtiler. Fasıkların arasına karıştılar."

Münâsebât adlı kitapta şöyle dendi: "Hz. İsâ'nın ashabından sonra gelen önderler, yüklendikleri şeyleri tam olarak yerine getirmediler. Kusurlu davrandılar, üstelik dinlerinden vazgeçip kırallarının dinine girdiler. Hz. İsâ'nın dini üzere pek az kimse kaldı. Adağın, Allah'a verilen bir söz olması ve bozmanın helâl olmaması itibariyle Allah onları kınadı. Özellikle de adak Allah'ın rızasını kazanmak niyetiyle yapılmışsa..."

«Biz de onlardan iman edenlere mükâfatlarını verdik.» Hz. İsâ'nın ashabından, gerçek olarak inananlara -ki gerçek iman, ruhbanlıklarına uymakla Hz. Peygamber (s.a.v.)'e de iman etmektir. Sırf ruhbanlığa uyduktan sonra, zaten Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğinden sonra ruhbanlık boş bir şeydir, açık bir inkârdır. Böyle bir şey için nasıl mükâfat umulur?- Evet gerçek inananlara, kendilerine münasip mükâfatlarını verdik. O mükâfat da Allah'ın rızasıdır.

«İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.» Ruhbanlığı icad edip sonra da uymayan, Hz. Peygamber'i inkâr eden pek çok Hristiyan itaatten çıkmıştır. Onlar sözde Yahudi ve Hristiyan olmuşlardır. Hadisi şerifte belirtildiğine göre Hz. Peygamber, şöyle buyurdu: "*Ümmetimin ruhbanlığı nedir bilir misin?*" Ravi der ki: "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dedim. Bunun üzerine Rasûlüllah: *"Hicret ve cihâddır,"* buyurdular.[19]

18- Hadisi bu lâfızlarla hiçbir yerde bulamadım. Ebû Ya'lâ Hz. Enes'ten rivayet ettiğine göre, Rasûlüllah şöyle buyurdular: *"Kendinizi zora koşmayın. Sonra daha zorluk altına sokulursunuz. Bir kavim kendilerini zora koştu. İşleri daha da sorlaştı. İşte kilise ve havralar onlardan geri kalanlar." "Uydurdukları ruhbanlığa gelince, onu Biz yazmadık." ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/178.

19- Hadisi, Ahmed b. Hanbel ve Beyhakî şu lâfızla rivayet etti: *"Her ümmet için ruhbanlık vardır. Bu ümmetin ruhbanlığı da Allah yolunda cihaddır." ed-Dürrül'-Mensûr*, 6/178.

Rivayete göre, sahabeden bir grubu korku ve endişe kapladı. Öyle ki bir kısmı kadınları terketmek, bir kısmı dağ başlarında konaklamak, bazıları da yeme-içmeyi terketmek, diğerleri de başka şeyler yapmak istediler. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunların hepsini yasakladı. Çünkü İslâmiyette ruhbanlık yoktur. Visal orucunu yasaklarken şöyle buyurdu: *"Ben sizin gibi değilim. Ben Rabbimin himayesinde geceliyorum. O bana yedirip içiriyor."*[20]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا
بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ
بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٨﴾ لِئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ
الْكِتَابِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ
بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

28. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve peygamberine inanın ki O, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lütfetsin, sizi bağışlasın. Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

29. Böylece kitap ehli bilsin ki, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemezler. Lütuf bütünüyle Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.

28. «Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve peygamberine inanın ki O, size rahmetinden iki kat versin.» Ey geçmiş peygamberlere iman eden-

20- Hadisi, Buhârî ve Müslim, *oruç* bölümünde rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 6/379.

"Visal orucu", geceleyin orucu bozmayıp iki gün birbirine bitişik olarak oruç tutulmasına, denir.

ler! Size yasakladığı şey hususunda Allah'tan korkun ve peygamberi Muhammed'e inanın. Buradan anlaşılacağı gibi, peygamber denince Hz. Muhammed akla gelmekte, başkası düşünülmemektedir. Çünkü o, peygamberliğin tek alemi durumundadır.

"Kifleyn" iki hisse, iki mükâfat demektir.

Râğıb'dan şöyle nakledildi: "Kifl, kendisinde kefâlet olan pay demektir. Sanki Cenab-ı Hak, o paya kefil olmuştur. İki paydan maksat, Allah Teâlâ'nın şu sözüyle özendirilen paylardır. *"Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik, âhirette de iyilik ver..."* (Bakara:201)

Bu iki kat rahmet, Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ve ondan önceki peygamberlere inanmanız sayesindedir. Ancak Hz. Peygamber gönderildikten sonra, önceki peygamberlerin şeriatları bâkî olduğu için değildir. Onlar İslâm'la neshedilmezden önce haktı. Ebû Musa (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: *"Üç kimse vardır ki, mükâfatları iki kat verilir. Bir adam ki, cariyesini güzel terbiye eder, ona güzel bir tahsil verir, sonra da azad edip onunla evlenir. İşte bu kişiye iki mükâfat vardır. Ehl-i Kitaptan mü'min olup sonra Peygamber'e (bana) inanan kişiye de iki ecir vardır. Allah'ın hakkını yerine getiren ve efendisine karşı samimi davranan köleye de iki ecir vardır."*[21]

«Ve size, ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lütfetsin» Şu âyet-i kerimede belirtildiği üzere kıyamet günü *"Nûrları önlerinden ve sağlarından koşar..."* (Hadîd:12) Bu, cennete varıncaya dek sıra üzerinde yürüdükleri aydınlıktır. **«Sizi bağışlasın.»** Önceden işlediğiniz günahları ve inkârı affetsin. Kâfirlerin iyilikleri Müslüman olduktan sonra geçerlidir. Hadisi şerifte bu şekilde belirtilmiştir.

«Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.» Son derece affedici, merhametlidir.

29. «Böylece kitap ehli bilsin ki, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemezler.» Âyetin takdiri şöyledir: Şayet Allah'tan korkar, peygamberine inanırsanız, size şöyle şöyle şeyler verir. İşte Müslüman olmayan kitap ehli bilsin ki, onlar, belirtilen iki kat mükâfat, nûr ve bağışlanma gibi lütuflardan

21- Hadisi, Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Neseî rivayet etmişlerdir. Başka rivayetleri de vardır. Bu rivâyetlerden bazıları Buhârî ve Müslim'de, bazıları da diğer hadis kitaplarındadır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/60.

hiçbirini elde edemezler. Etmeleri de mümkün değildir. Çünkü bu lütuflara ermenin şartı olan Hz. Peygamber'e imanı yerine getirmediler.

«Lütuf, bütünüyle Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir.» Allah büyük olduğu için lütfu da büyüktür. Takva ve iman emrinin, Hristiyan ve Yahudiler dışındakilere yapılmış olması da câizdir. O takdirde mana şöyle olur: Allah'tan korkun. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e imanda sebat edin ki, Allah size de ehl-i kitaptan inananlara vadettiği iki kat mükâfatı versin. Nitekim âyette: *"Onlara sabırlarından dolayı, ecirleri iki kat verilir..."* (Kasas:54) buyurulmuştur. Sizin mükâfatlarınız onlarınkinden aşağı olmaz. Çünkü iman konusunda siz onlar gibisiniz. Allah'ın peygamberlerinden hiçbirini diğerinden ayırmıyorsunuz.

Rivayet edildi ki: Önceleri ehl-i kitaptan olan mü'minler, kendilerine iki kat ecir verileceği için diğer mü'minlere karşı övünmeye ve onlardan üstün olduklarını iddia etmeye kalkıştılar. Bu âyet bunun üzerine nazil oldu.

Hadisi şerifte şöyle buyruldu: *"Bizimle, bizden önceki kitap ehlinin durumu şuna benzer: Bir adam hizmetçiler tuttu ve onlara şöyle dedi: 'Öğle vaktinden güneş batıncaya kadar birer kırata kim çalışır?' Bir grup ikindiye kadar birer kırata çalıştı. Sonra işi bıraktılar. Adam: 'İkindiden güneş batıncaya kadar ikişer kırata kim çalışır? 'dedi. Bir grup da ikindiden güneş batıncaya kadar ikişer kırata çalıştılar. Öncekiler: 'Bizim ne kusurumuz var ki, hem çok çalışıyor hem de az ücret alıyoruz?' Adam: 'Sizin hakkınızdan bir şey eksilttim mi?' deyince, 'Hayır' dediler. Adam: 'Bu benim lütfumdur ki dilediğime veririm.' "*[22] Bu hadiste ehl-i kitabın, daha uzun ömürlü, daha çok çalışıp daha az ücretli olduğuna, bu ümmetin ise daha kısa ömürlü fakat daha çok kazançlı olduğuna, ayrıca amellere verilen mükâfatın, hak etmeye göre olmadığına işaret vardır. Çünkü köle, efendisinin hizmetinde olmakla ücreti hak etmez, ancak ikram olarak elde eder. Allah'ın da, dilediğine dilediğini verme hakkı vardır. Zira Allah büyük lütuf sahibidir.

Allah'ın yardımı ve muvaffak kılmasıyla Hadîd Sûresi de bitti.

22- Hadisi, Buhârî şu ifadelerle tahric etmiştir: *"Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanların durumu şuna benzer: Bir adam, belli bir ücretle geceye kadar çalışmaları için bir grubu kiralar..."* Tirmizî ise musannıfın rivayeti gibi tahric etmiştir. *Câmiu'l-Usûl*, 9/177. Ayrıca bkz. *Tecrîd-i Sarih*, 7/31-32, hadis no:1029.

MÜCÂDELE SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 22 âyettir.

Bu sûre İbrahim TÜFEKÇİ tarafından tercüme edilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ
يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١﴾

1. Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah ikinizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, görendir.

1. «Kocası hakkında seninle tartışan» âyet metninde geçen *"mücâdele"* (tartışma) kelimesi, münakaşa etme ve karşısındakini yenmeye çalışma ve bir meseleyi çözmek, karara bağlamak için karşılıklı görüşme anlamına gelir. Bu kelimenin aslı, ipi sıkı bir şekilde büktüm anlamına gelen "cedeltü el hable" ifadesinden türemedir. Mücâdele yani tartışma kelimesinde de bu kök mânânın izleri mevcuttur. Birbiri ile münakaşa eden kişilerden her biri diğerini fikrinden vaz geçirmek için, iplik büker gibi çevirmeye çalışmaktadır. Kelimenin buradaki mânâsı ise, karşılıklı konuşma ve sözünü tekrarlama anlamınadır. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Yüce Allah kocası hakkında fetva istemek üzere seninle konuşan, kocasının kabule şayan bir sebep ve meşru bir neden olmaksızın kendisi hakkında yapmış olduğu zıhar hu-

susunda tekrar tekrar sana müracaat eden kadının duâsını kabul etmiştir.

«Ve Allah'a şikâyette bulunan» yani Yüce Allah'a yalvaran, içine düşmüş olduğu kötü durumu ortaya koyan **«kadının sözünü Allah işitmiştir.»**

el-Müfredât'da şöyle ifade olunur: *"Şikâyet"*, kişinin halini ortaya koyması demektir. Şikâyet anlamına gelen "şekva" kelimesinin aslı, "şekve"yi açmak ve içinde olanları ortaya koymak demektir. "Şekve" ise, içine su konulan küçük kap demektir. Aslında burada istiare yapılmaktadır. Tıpkı bir kimse birisine kalbinde olanları açtığı zaman istiare yoluyla bunu ifade ederken söylemiş olduğu "ona kalbimi açtım, dağarcığımda ne varsa silkeledim" cümlesinde olduğu gibi.

Burada peygamber (s.a.v.) ile tartışan kadın, Hazrec Kabilesi'nden Havle binti Sa'lebe'dir. Kocası da Ubâde b. Sâmit'in kardeşi olan Evs b. Sâmit'dir.

Rivayete göre Havle, vücudu güzel bir kadın imiş. Namaz kıldığı bir sırada kocası Evs onu görür ve kendisi ile cinsel ilişkide bulunma isteği duyar. Havle namazını bitirip selâm verince kocası onu davet eder. Ancak Havle kabul etmez. Kocası Evs ise, hafif bir kişilik sahibidir. Bu nedenle karısına kızar ve: "Sen bana annemin sırtı gibisin" der. İşte İslâm tarihinde meydana gelen ilk zıhar hadisesi bu olur. Evs, daha sonra söylediğine pişman olur. Çünkü zıhar ve îla câhiliyet döneminde yapılan boşamalardandır. Evs karısına: "Zannediyorum artık sen bana haram oldun" der. Bu ifade, karısı Havle'ye ağır gelir ve Havle Rasûlüllah (s.a.v.)'a gelir. O geldiğinde Hz. Âişe Rasûlüllah'ın başını yıkamakla meşguldür. Havle: "Ey Allah'ın Rasûlü, çocuğumun babası, amcamın oğlu ve insanlar içinde bana en sevgili olan kişi kocam Evs b. Sâmit bana zıhar yaptı. Ancak boşama kelimesini kullanmadı ve sonra yaptığına pişman oldu. Acaba aramızı birleştirecek herhangi bir çare var mı?" der.

Rasûlüllah (s.a.v.): *"Görüşüme göre sen ona haram olmuşsun"* der. Kadın: "Ey Allah'ın Rasûlü, beni boşamadı ki" der ve sonra ihtiyacını yalnızlığını ve küçük çocukları olduğunu ifade ederek der ki: "Benim küçük çocuklarım var, onları kendi yanıma alacak olursam aç kalırlar. Babalarına verecek olursam sefil, perişan olurlar." Bu ifadeye karşılık Rasûlüllah (s.a.v.) birinci görüşünü tekrar eder ve der ki: *"Benim görüşüme göre sen ona haram olmuşsun."* Havle, Rasûlüllah(s.a.v.)'a ilk söylediği sözleri tekrar etmeye başlar ve Rasûlüllah (s.a.v.) ona kocasına haram olduğunu her söylediğinde kadın sesini yükselterek der ki: "Kocamdan görmüş olduğum muameleyi Yüce Allah'a

şikâyet ediyorum. İhtiyacımı, yalnızlığımı Allah'a şikâyet ediyorum. Onunla uzun bir ömür birlikte geçirdim ve ona karnımda ne varsa sallayıp silkeledim," der. [1]

Havle, bu cümlesi ile kocası ile uzun seneler geçirdiğini artık yaşlılık çağına girdiğini, ve çocuk doğuramayacak yaşa geldiğini ifade etmek istemektedir. Ve bu şikâyetini her yaptıkça insanların âdeti olduğu üzere arş katından ilâhî bir emrin indirilmesini isteyerek başını semaya çevirir ve şöyle duâ eder: "Allah'ım peygamberinin lisanı üzere vahiy indir." Havle Rasûlüllah (s.a.v.) ile tartışırken ve şikâyetini Yüce Allah'a açarken Hz. Âişe, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın başının kalan kısmını kalkıp yıkamaya başlar. Nihayet Cebrâil (a.s.) burada zikri geçen dört âyeti kerimeyi Havle'nin duâsının ve şikâyetinin kabulü mahiyetinde olmak üzere indirir. Böylece Havle, zıhar meselesinin aydınlığa kavuşmasına sebep olmuş olur.

Âyeti kerimede ayrıca Rasûlüllah'ın (s.a.v.) ve kendisi ile tartışan Havle'nin bu olay hakkında Yüce Allah'ın hükmünü indireceğini ve Havle'nin sıkıntısını gidereceğini umduklarına da işaret vardır.

«Allah ikinizin konuşmanızı işitir.» Yani Yüce Allah sizin zıhar meselesi hakkındaki birbirinizle konuşmanızı, birbirinize hitabınızı ve cevabınızı işitir. Çünkü metinde geçen *"tehâvur"* kelimesi, konuşmak ve bu ifadeye karşı cevab vermek yani karşılıklı konuşmak anlamınadır. Kelime, dönmek anlamına gelen *"havr"* kökünden türemedir. Âyet metninde bu ifadenin kullanılmış olması, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın kadının kocasına haram olduğu hükmünü tekrar tekrar dönüp vermesinden ve Havle'nin de aynı şekilde helâl olmasını talep etmesindendir. Herhangi bir şeyi araştırmaya muhavere denmesi de kelimenin bu yapısından dolayıdır. Bir örnek daha vermek gerekirse Arapların şu duâsını gösterebiliriz: "Kevr'den sonra Havr'dan Allaha sığınırız" Bunun mânâsı şudur: Ziyadeye erdikten sonra noksana dönmekten ya da ünsiyet ve kaynaşma elde ettikten sonra yalnızlığa dönmekten Allaha sığınırız. Görüldüğü üzere burada havr, dönmek anlamına gelmektedir.

«Çünkü Allah işitendir, görendir.» Yani Allah işitilecek ve görülecek her şey hakkında muazzam bir ilim sahibidir. Böyle olduğunun sonucu olarak onların karşılıklı konuşmalarını işitir, bu tartışma esnasındaki Havle'nin ya-

1- Havle binti Sa'lebe'nin hikâyesini İbn Ebu Hâtim Hz. Âişe rivayeti ile bizlere aktarır. Bkz. Taberînin *Camiü'l-Beyân'ı*, 28/9; İbn Kesîr'in *Muhtasar'ı* 3/458. Bunun dışında da Havle'nin hikâyesi ve problemin çözümüne dair daha bir çok rivayetler ve haberler mevcuttur.

karmasını, başını semaya kaldırmasını, şikâyetini ve diğer yakarma izlerini görür. İmam es-Süheyli şu beyitlerde ne güzel söyler:

Ey kalblerde olanı gören ve işiten!
Her bekleneni hazırlayan sensin sen.
Ey bütün sıkıntılarda meded umulan,
Ey kendisine şikâyet ve korku sunulan!
Senin kapını çalmaktan başka yoktur çarem.
Eğer red edersen hangi kapıyı çalarım ben!
Lütfun isyankârı ümitsizliğe düşürmez hâşâ,
Fazlın bol, geniştir ihsan!

Bu âyeti kerime bize gösteriyor ki, herhangi bir kimsenin yaratıklardan ümidi kesilir ve derdinin çözümü için Rabbindan başka hiçbir kimse kalmaz, duâsında ve şikâyetinde samimi olursa Allah Teâlâ ona yeter. Bir kimse ne kadar zayıf olursa yani alçak gönüllü olursa, Allah Teâlâ ona daha lâtîf olur.

Yine bu âyeti kerime gösteriyor ki, Alah'ın, peygamberin ve halifelerin kulak verip dinledikleri kimseyi diğer insanların haydi haydi dinlemesi gerekir. Rivayet olunduğuna göre Hz. Ömer b. el-Hattâb (r.a.) halifeliği döneminde bu kadına rastgelir. Halife bir merkebe binmiş etrafında insanlar vardır. Hz. Havle halifeyi uzun bir süre durdurur ve ona nasihatlerde bulunur. Halifeye şöyle söyler: "Ey Ömer sen küçük bir çocuktun. Sana Ömercik diyorlardı. Sonra Ömer dediler. Daha sonra da adın Emîri'l-Mü'minîn oldu. Ey Ömer, yönettiğin insanlar hakkında Allah'tan kork. Çünkü kesinlikle öleceğine inanan bir kimse, yok olmaktan korkar. Kesin olarak hesaba çekileceğine inanan bir kişi azaptan korkar." Hz. Ömer durmuş Hz. Havle'nin sözünü dinlerken kendisine şöyle söylenir: "Ey mü'minlerin emiri! Şu yaşlı kadın sebebi ile bu kadar uzun durulur mu?" Hz. Ömer cevab verir: "Allah'a kasem ederim ki bu kadın, beni günün ilk saatinden akşama kadar alıkoysaydı, farz namazlar müstesna huzurundan ayrılmazdım. Bu yaşlı kadının kim olduğunu biliyor musunuz? Bu kadın Havle binti Sâ'lebe'dir. Yüce Allah, onun sözünü yedi kat semadan dinlemiştir. Âlemlerin Rabbi onun sözünü dinlesin de Ömer mi dinlemesin, hiç olur mu?"

ٱلَّذِينَ يُظَٰهِرُونَ
مِنكُم مِّن نِّسَآئِهِم مَّا هُنَّ أُمَّهَٰتِهِمْ ۖ إِنْ أُمَّهَٰتُهُمْ إِلَّا ٱللَّٰٓـِٔى وَلَدْنَهُمْ ۖ
وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَرًا مِّنَ ٱلْقَوْلِ وَزُورًا ۗ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٢﴾

2. Sizlerden zıhar yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz ki onlar çirkin bir söz ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah affedicidir, bağışlayıcıdır.

2. Ey mü'minler! **«Sizlerden zıhar yapanların kadınları,»** zımmîler bu konuda mü'minlerin arasına dahil değillerdir. Çünkü zımmîler, keffâret ehli değillerdir. Zira zıhar keffâretinde ibadet yönü daha ağırlıklıdır. Bu sebeple zımmînin zıharı sahih değildir.

Bu âyetten itibaren zıharın mahiyeti ve şer'an hükmü, yeni bir cümleye giriş yapılarak beyan edilmektedir. Sözlükte *"zıhar"*, bir erkeğin karısına: "Sen bana annemin sırtı gibisin" demesidir. Sırt bir vücut organıdır. İnsanın karnı sırt kelimesi ile ifade olunur. Buna göre mânâ sen bana annemin karnı gibi haramsın demek olur. Böylece karın kelimesi karnın direği mesabesinde olan sırt kelimesi ile kinaye yollu ifade edilmiş olur. Bu yola başvurulmasının sebebi, edep ciheti tercih edilerek cinsiyet organına yakın olan vücut parçasının yani karnın ağıza alınmak istenmemesidir.

Her hangi bir kimse karısına: Sen bana annemin karnı gibisin veya uyluğu ya da cinsel organı gibisin derse, zıhar yapmış olur. Oysa eli ya da ayağı gibisin dese idi, zıhar olmazdı. Öte yandan bilginler, insana evlenmesi haram olan diğer akrabalarının da annenin kategorisine dahil olduğunu söylemişlerdir. Buna göre zıhar yapan erkek, anne yerine kendisine teyze, hala gibi nesep açısından evlenmesi haram olan akrabalarını, veya süt sebebi ile haram olan yakınlarını ya da evlilik nedeniyle haram olan kadınları zikredecek olursa yi-

ne zıhar yapmış olur. Meselâ bir erkek, karısına: "Sen bana teyzemin ya da halamın sırtı gibisin" ya da: "Sen bana neseb ya da süt kızkardeşimin sırtı gibisin" dese ya da: "Sen bana oğlumun karısının sırtı gibisin" dese bu ifade de yine zıhar hükümlerini doğurur. Bundan başka bir şey gerekmez. Bir kimse karısına, sen bana annem gibi haramsın, dese, niyeti ne ise o olur. Zıhara niyet etmişse zıhar, boşanmaya niyet etmişse talak, îlâya niyet etmişse îlâ olur. Bir erkek karısına her hangi bir benzetme yapmaksızın sen annemsin veya kızkardeşimsin veya kızımsın dese bu, zıhar olmaz. Bir örnek vermek gerekirse bir kimse karısına: "Ben şu fiili yaparsam sen annemsin" dese ve sonra da o fiili yapsa, bu sözü bâtıldır, her hangi bir hüküm ifade etmez.

Âyeti kerime metninde geçen *"minkum-sizlerden"* ifadesi, *"kadınları"* ifadesi yeterli iken ayrıca getirilmesi, Araplar için azarlama açısından bir pekiştirme ifade ederken zıhar noktasındaki aralarında yaygın olan âdetlerinin çirkin olduğunu ifade etmek içindir. Çünkü zıhar, özellikle Arapların cahiliyet döneminde âdet edindikleri bir yemin türü olup başka milletlerin böyle bir yeminleri yoktu. Şu halde İslâma girdikten sonra onların bu çirkin âdete uymaları kendilerine yakışmaz. Sanki şöyle şöylenmiş olmaktadır: "Sizlerden çirkin ve hoş görülmeyen âdetinize göre zıhar yapanların kadınları..." Bunun yanında *"minkum"* ifadesinin getirilmesi, şer'i hükmün faydasını gerek söz ve gerekse o hükme uyma açısından sırf mü'minlere özel kılmak içinde olabilir. Buna göre mânâ şöyle olur: "Ey Allah'ın sözlerini doğrulayan ve inanan O'nun emirlerine sarılan mü'minler. Sizlerden zıhar yapanların kadınları..." Çünkü kâfirler Yüce Allah'ın hitabını dinlemezler. Ve doğru olan ne ise onunla da amel etmezler.

"Kadınları" ifadesinde zıharın cariyelerde olmayacağına işaret vardır. Bundan dolayı âlimler derler ki, zıharın hükmü, şartı, ehli vardır. Hükmü, yukarıda sözünü ettiğimiz benzetmedir. Şartı, benzetilen kadının erkeğin nikâhlısı olmasıdır. Bu nedenle bir kimsenin cariyesine yapacağı zıhar sahih değildir. Ehli, keffâret ehli olan kimselerdir. Bundan dolayı zımminin, çocuğun ve delinin zıharı geçerli değildir. Hükmü ise, nikâh ilişkisi devam etmekle keffâretini vermedikçe cinsel birleşmenin haramlığıdır.

«Onların anaları değildir.» Yani zıhar yapan erkeklerin karıları gerçekte, onların anaları değildir. Bu sırf bir yalandır. Yani karısına: "Sen bana anamın sırtı gibisin" diyen bir erkek bu sözü ile karısını anasının kategorisine katmakta ve onu anası gibi yapmaktadır. İşte bu iki durum birbirine benzemediği ve farklı olduğu için bâtıldır. Onlar bu benzetme ile, zıhar yapılan kadı-

nın haramlığının tıpkı annenin haramlığı gibi çirkin ve ağır bulunduğunu ifade etmek istiyorlardı.

Burada insanın aklına şöyle bir soru takılabilir: Zıharın aslı ve esası, "sen bana anamın haram olduğu gibi haramsın" demekten ibarettir. Zıharda, zıhar yapılan kadının, zıhar yapanın annesi olduğu iddiası yoktur ki bu iddia reddedilsin ve haramlığın sadece analara ait olduğu ifade edilsin. Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Zıhar yapan kocanın haram kılması, karısının annesi olduğu iddiası hükmündedir. Ya da âyette zıhar yapılan kadınların onların anneleri olmadığını ifadeden maksat, bu iki kadının birbirine benzemediğini ifade etmektir. Ancak zıhar yapılan kadınların kocalarının anaları olmadığını ifade etmek, bu benzersizliği aşırı biçimde vurgulamak içindir.

Aslında ve doğrusu **«onların analarıancak kendilerini»**, zıhar yapan erkekleri **«doğuran kadınlardır.»** Haramlıkta analara ancak şeriatın onların kategorisine katmış olduğu peygamber (s.a.v.)'in hanımları, süt analar, ve babaların nikâhlıları olan kadınlardır. Bunların ana kategorisine katılmaları şereflerinden ve dokunulmazlıklarındandır. Bu sebeplerle söz konusu kadınlar, anneler hükmündedir. Oysa zevcelerine gelince onlar analık kavramından en uzak olan kadınlardır. Bu kadınlar hiçbir açıdan anaların kategorisine dahil değillerdir.

«Şüphesiz ki onlar» yani içinizden zıhar yapan erkekler, bu sözleri ile **«çirkin bir söz ve yalan»**,bâtıl, hak dışı bir söz **«söylüyorlar.»** Âyet metninde *"şüphesiz ki"* şeklinde pekiştirme edatının getirilmesi, söz konusu sözün onlar tarafından söylenmiş olduğunu pekiştirmek amacıyla değildir. Çünkü bu lâfı söyledikleri kesin bir husustur. Pekiştirmenin asıl getiriliş sebebi, söyledikleri bu lâfın şeriat nezdinde, aklen ve insanın tabiatına göre çirkin olduğudur. Nitekim âyet metninde *"münker-çirkin"* kelimesinin elif lamsız getirilmiş olması da buna işaret etmektedir.

Söz konusu lâfın çirkin oluşu, şuradan kaynaklanmaktadır. İnsanın karısı, gerçekte kendisini doğuran annesi olmadığı gibi şeriatın onların kategorisine katmış olduğu kadınlardan da değildir. Şu halde bir nikâhlı kadının annelere benzetilmesi birbirine hiç benzemeyen iki kişiden birini diğerinin kategorisine katmak demektir. Bu da mutlak olarak çirkin ve meşruluğu bilinmeyen bir şeydir.

Âyet metninde yer alan *"zûr"* kelimesi, yalan demektir. Çünkü Arap-

ça'da *"zever"* kelimesi, meyletmek anlamına gelir. Yalana *zûr* denilmesi, yalanın hakikat dışı olduğundan ve hakikatten ve gerçekten başka bir şeye meyletmiş olmasındandır.

Hz. Ebu Bekir (r.a.) rivayet ediyor: Rasûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: *"Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi?"* "Evet, ey Allah'ın Rasûlü!" dedik. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Allah'a şirk koşmaktır ve ana babaya karşı gelmektir"* buyurdular. Bir şeye dayanmış olarak bunu ifade eden peygamber (s.a.v.) daha sonra yerine oturur ve der ki: *"Yalan söze ve yalan yere şahitliğe dikkat edin. Yalana ve yalancı şahitliğe dikkat edin. Yalana ve yalancı şahitliğe dikkat edin."* Rasûlüllah bu cümleyi o kadar çok tekrar etti ki, ben içimden keşke sussa, dedim." Bu hadisi İmam Buhârî rivayet eder.

Bazı âlimler derler ki: "Cahiliyet dönemi insanlarının boşamalarının ana dayanağı çirkin ve yalan bir söz olunca, Allah Teâlâ bu sözü boşama olarak kabul etmemiş, haramlık da sadece keffâreti ödeme anına kadar devam edecek kısa bir müddet olmuştur. Cahiliyet döneminin boşanma şekli olan zıhar, İslâm şeriatında neshedilmiştir ve zıhara keffâret getirilmiştir. Çünkü zıhar boşama değildir."

«Kuşkusuz Allah affedicir, bağışlayıcıdır.» Yani Allah zü'lcelâl, zıhar yapan kocanın daha önce işlemiş olduklarını mutlak olarak affedici ve çok bağışlayıcıdır. Burada tevbeye teşvik edilmesinin sebebi, zıharın kötülenmesi ve hoş bir şey olmadığının ifade edilmiş olması dolayısıyladır.

وَٱلَّذِينَ يُظَٰهِرُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا۟ فَتَحْرِيرُ
رَقَبَةٍ مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَآسَّا ۚ ذَٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝
٣ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِن قَبْلِ أَن يَتَمَآسَّا ۖ فَمَن
لَّمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ۚ ذَٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَ
رَسُولِهِۦ ۚ وَتِلْكَ حُدُودُ ٱللَّهِ ۗ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ٤

3. Kadınlarından zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karıları ile temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah yaptıklarınızdan haberdar olandır.

4. (Buna imkân) bulamayan kimse hanımı ile temas etmeden önce ardarda iki ay oruç tutar. Gücü yetmeyen atmış fakiri doyurur. Bu, Allah'a ve Rasûlüne iman etmeniz içindir. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kâfirler için acı bir azap vardır.

3. «Kadınlarından zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin...» Âyetin mânâsı şudur: Söz konusu çirkin lâfı söyleyip de sonra söylediklerine ve zıhar sebebi ile kaybetmiş oldukları kadınlarından yararlanmaya geri dönenlerin, bir başka ifade ile kadınlarından zıhar ile, ayrılmak isteyip de sonra söyledikleri sözü düzeltmek ve telâfi etmek ayrıca helâl olan kadınlarının kendilerine haram olmasından kaynaklanan başlarına gelen fesadı ortadan kaldırmak için geri dönenlerin... Âyeti şöyle anlamak da mümkündür: Kadınlarından zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra zıhar nedeni ile kendilerine haram kılmış oldukları cinsel yönden yararlanma fiiline geri dönmek isteyenlerin...

«Karıları ile temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir.» Yani zıhar yapan koca ile zıhar yapılan kadının her birinin diğerinden cinsel birleşme, öpme, dokunma, ve cinsel organa şehvetle bakma gibi birbirlerinden faydalanmadan önce... Çünkü Arapça da temas kelimesi, saymış olduğumuz, cinsel birleşme, öpme vb. fiillerin tamamını içine alır. Eğer keffâret vermeden önce bu saydığımız fiillerden herhangi biri yapılacak olursa kocanın tevbe istiğfar etmesi gerekir. Çünkü haram işlemiştir. Keffâret vermedikçe aynı hareketleri bir daha yapamaz ve bilginlerin görüş birliği halinde ifadelerine göre koca ilk keffâretten başka bir şey vermekle yükümlü de değildir. Keffâret verecek olan erkek, kölenin bir kısmını hürriyetine kavuştursa ve sonra karısına dokunacak olsa, Ebu Hanife'ye göre yeniden keffârete başlaması gerekir ve keffâret borcu üzerinden düşmez. Tam tersine keffâreti kaza biçiminde yerine getirir. Tıpkı namazını vaktinde kılmayıp geçiren kimse örneğinde olduğu gibi. Zira böyle bir kimsenin üzerinden namaz borcu düşmez. Tam tersine kaza etmesi gerekir.

Âyet metninde geçen *"tahrir"* herhangi bir kimseyi hür kılmak demektir ki bu, kölenin zıddı demek olur. Âyetin mânâsı buna göre şöyle olur: Ka-

dınlarından zıhar ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönmek isteyenler için bunun telâfisi, ya da vacip olan, mü'min ve sâlih bir köleyi azad etmek, daha iyi ve daha güzel olsa bile, herhangi bir köle azad etmektir. Zıhar yapan koca, böyle bir kölenin hizmetine muhtaç bile olsa onu azad edecek ve azad ederken niyet etmiş bulunacaktır. Köleyi azad ettikten sonra niyet edecek olsa ya da hiç niyet etmemiş bulunsa, bu, keffâret için yeterli değildir. Zıhar yapan erkek, köle azad edecek paraya malik bulunsa fakat bu paraya ihtiyacı olsa köle azad etmek zorunda değildir. Köle azadı yerine oruç tutabilir. Köle azadı için ümmü'l-veled, müdebber, anlaşma bedelinden birazını ödemede bulunmuş mükateb köleleri azad etmek yeterli olmaz. Mükâtep köle bedelinden her hangi bir miktarı ödememiş ise, bu takdirde onun hürriyetine kavuşturulması keffâret yerine geçer.

Azad edilecek kölenin, âlimlerin görüş birliğine göre çok aşırı ayıplardan salim olması gerekir. Şafiî mezhebine göre azad edilecek kölenin mü'min olması şarttır. İmam Şafiî bu hükmü, Katl keffâretinde hürriyetine kavuşturulacak köleye kıyas ederek elde etmiştir. Nitekim Yüce Allah ilgili âyeti kerimede: *"Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin mü'min bir köleyi azad etmesi... gereklidir"* (Nisâ: 92) buyurmaktadır.

Bize göre ise mutlak olan bir âyetin mukayyet âyete hamledilmesi yani mutlak âyetin mukayyet âyetlerdeki kayıtlarla kayıtlı kabul edilmesi her iki olayın ve hükmün aynı olması halinde mümkündür. Oysa burada olaylar farklıdır. Dolayısı ile mutlak olan zıhar keffâreti âyetinin, mukayyet olan katl keffâreti âyetine kıyas etmek mümkün değildir.

Âyet metninde yer alan *"fa"* harfi, sebep bildirmektedir. "Fa" nın buraya getirilmesinin sağladığı faydalardan birisi de zıhar tekerrür etikçe köle azadının da tekrar tekrar yapılacağının vacipliğini göstermesidir. Çünkü sebep tekerrür ettikçe bu sonucun da tekerür etmesini gerekli kılar. Her hangi bir kimse farklı farklı yerlerde karısına iki ya da üç kez zıhar yapacak olsa, her bir zıharı için ayrı bir keffâret gerekir.

Bu âyeti kerime kadına da yükümlülük getirmekte ve kocası keffâretini vermedikçe kendisine yaklaşmasına izin vermesinin caiz olmayacağını göstermektedir. Çünkü âyeti kerime karı-kocanın her ikisinin keffâretten önce birbirlerine dokunmalarını yasaklamaktadır.

Hanefî âlimlerinden el-Kuhistânî der ki: "Kadının kocasından zıhar keffâretini vermesini isteme hakkı vardır. Hakim, kocayı bu keffâreti verme-

ye hapsetmek sûretiyle ve sonra da ona vurarak icbar edebilir. Karı-koca arasındaki nikâh mevcuttur. Haramlık ise ancak keffâretin verilmesi ile ortadan kalkar. Yine bunun gibi koca, zıhar yapmış olduğu karısını boşasa sonra onunla iddeti bittikten sonra bir daha evlense, ya da kadın başka bir koca ile evlendikten sonra boşanmış iken zıhar yapan koca onunla ikinci kez evlenmiş olsa, zıhar keffâretini ödemedikçe cinsel birleşme yine haram olur."

Ebu Hanife'ye göre, keffâreti gerektiren dönme, kadınla cima etme arzusu ve isteğidir. Erkek buna ne zaman karar verirse keffâret vermedikçe kadın kendisine helâl olmaz. Zıhardan bir süre sonra fakat koca keffâretini daha vermeden önce kadın ölecek olsa kocadan keffâret borcu düşer. Çünkü artık kadınla cima etmeye karar verme diye bir şey kalmamış olur.

Ey mü'minler! **«Size öğütlenen»** keffâret hükmü **«budur.»** Âyet metninde geçen fiilden türeme *"va'z"* kelimesi, içinde korkutma da olan vazgeçirme anlamındadır. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Söz konusu çirkin fiili işlemekten yasaklandığınız şey budur. Burada bunun belirtilmesinden maksat, böyle bir hükmün verilmesinin amacının büyük bir sevaba vesile olan ve bunun simgesi olan köle azad etmekle sevap elde etmeniz değildir. Tersine, bundan amaç, sizlerin bu köleyi azad etmeyi gerekli kılan fiili yapmaktan yasaklanmanız ve engellenmenizdir.

«Allah» zıhar suçu ve bunun keffâreti ile bunun gibi daha az ve daha çok **«yaptıklarınızdan haberdar olandır.»** Yani Allah yaptıklarınızın zahirini ve batınını, içini ve dışını bilen ve bunların karşılığını size verendir. Şu halde Allah'ın size teşri kılmış olduğu sınırları aşmayınız ve o hudutları her hangi bir şeyle çiğnemeyiniz.

4. Buna imkân **«Bulamayan kimse»** yani hürriyete kavuşturacak bir köle bulamayan ve keffâret verme esnasında fakir olduğu için bundan âciz olan zıhar yapan kişi... Söz konusu âcizlik ve imkânsızlık kocanın karısı ile cinsel birleşmeye karar verdiği andan başlar ve köle azad edemediği için iki ay peşpeşe oruçlu olduğu son günün güneşinin batmaya yüz tuttuğu ana kadar devam eder. Yani kişinin bu başlangıç ve bitiş süresi esnasında bir köle azad etmekten âciz olması gerekir. Şu halde gerçek âcizlik hali ancak bu şekilde tahakkuk etmiş olur.

Gece ya da gündüz kasten veya yanlışlıkla **«hanımı ile temas etmeden önce ardarda iki ay oruç tutar.»** Yani zıhar yapan böyle bir erkeğin iki ay

ardarda oruç tutması gerekir. Bu iki ayın içerisine Ramazan orucu ve içinde oruç tutmanın haram olduğu beş gün girmeyecektir. Bu beş gün Ramazan ve Kurban bayramlarının ilk birinci günleri ile teşrik günleridir. Dolayısı ile zıhar keffâreti için oruç tutan erkek, bu iki ayı ardarda oruçlu geçirecek, oruçsuz bir gün geçirmeyecektir. Bu iki ay esnasında bir gün ya da daha fazla özürlü veya özürsüz oruç tutmayacak olursa keffâret orucuna yeniden başlar.

Kadınlar için ileride geleceği üzere hayızlı günler müstesna, oruçsuz geçirilen hiçbir gün keffâretten sayılmaz. Zıhar yapan koca unutarak başka bir hanımı ile cinsî temasta bulunsa keffâret orucuna yeniden başlamaz. Kadın da katl, ya da Ramazan orucu keffâretinde hayız dolayısı ile keffâretine yeniden başlamaz, fakat hayızlı günlerinde tutamadığı orucunu temizlendiği günlerde tamamlar. Zıhar keffâreti tutan erkek orucuna hilâl ile başlamış ise, iki ayı hilâlden hilâle tamamlayabilir. Buna göre her iki kameri ay da noksan olduğu için elli sekiz gün oruç tutmuş olsa keffâret için yeterlidir. Fakat orucuna hilâl ile başlamayıp da gün esasına göre başlamış ise mutlaka altmış gün oruç tutması şarttır. Hatta ellidokuzuncu günün sabahında oruç tutmayıp yiyecek olsa keffâret orucuna yeniden başlaması gerekir.

Herhangi bir sebeple **«gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur.»** Bu sebep, ihtiyarlık ve iyileşmesi asla umulmayan müzmin bir hastalık olabilir. Çünkü böyle bir hastalık, ihtiyarlık da güçsüzlük ve âcizlik mesabesindedir. Buna karşılık kişinin hastalığından iyileşeceğine bir ümit varsa ve karısı ile cinsel birleşme ihtiyacı şiddetli ise tercih olunan görüşe göre, oruç tutmaya kadir oluncaya kadar iyileşmeyi beklemelidir. Buna rağmen fakirleri doyurmak sûreti ile keffâretini verse ve oruç tutmaya kudretinin olacağı anı beklemese de yeterlidir. Cinsel birleşmeye olan aşırı düşkünlük de mazeretlerdendir. Aşırı düşkünlükten kastımız, kişinin cinsel birleşme yapamadan duramaması demektir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) kendisine fetva soran bedeviye oruç yerine fidye vermesine ruhsat vermiştir.

"Altmış fakiri doyurur." Âyet metninde geçen *"it'âm"* kelimesi, başkasını yedirmek demektir. Bu ifadede keffârette temlikin ve ibahanın caiz olacağına işaret vardır. Âyet metninde yer alan *"miskin"* kelimesi, hiçbir şeyi olmayan, ya da kendisine yeterli malı olmayan kimse demektir. Miskin demek, fakirliğin kendisini durdurduğu yani hareketini azalttığı kimse demektir. Yine miskin, *Kâmus*'un işaret ettiği gibi zelil ve zayıf olan kimse demektir.

Âcizane kanaatimize göre özelikle miskinin belirtilmesi onun zekât ve-

rilmesi caiz olan diğer kimseler arasında sadakaya en lâyık olan kişi olduğu içindir. Altmış fakiri doyurmak hakikaten olabileceği gibi, hükmen de olabilir. Her hangi bir fakirin altmış gün doyurulması, hükmî yedirme, demektir. Çünkü bu altmış fakirin doyurulması hükmündedir. Keffâret verecek olan kimse bir tek günde ve defalarca bir fakire yiyecek verse sahih olan görüşe göre bu caiz değildir. Fitre meselesinde olduğu gibi keffâret veren kişi her fakire yarım sa' (1460 gr) buğday ya da buğdayın dışında bir sa' (2920 gr) verir. Sa' dört müddür. Bunun yarısı iki müd olur. Keffâretin kişinin hanımına yaklaşmadan önce verilmesi gerekir. (1 müd: 0,75 Litre, 1 sa': 3 Litre veya 2920 gr)

Ancak fakirleri yedirmeye başlamış fakat daha henüz bitirmemiş iken hanımına yaklaşırsa yeniden başlamaz. Çünkü Cenab-ı Hakk yedirme fiili devam ederken hanımı ile cinsel birleşmenin hükmünden bahsetmemektedir. Bu görüş, İmam Azam Ebu Hanife hazretlerine göredir. Buna karşılık diğer müçtehitlere göre buradaki yedirme köleyi hürriyetine kavuşturma ve oruç tutmayı hükme bağlayan mukayyet emir gibi anlaşılmalıdır. Diğer üç mezhebin imamının görüşlerinin aksine İmam Azam Ebu Hanifeye göre, yiyecek maddelerinin kıymetini vermek de caizdir.

Fıkıh kitaplarında denir ki: "Buraya kadar söylediğimiz hükümler hanımına zihar yapan kocanın hür olması durumundadır. Buna karşılık zihar yapan koca köle olursa, efendisi kendisine mal bile verse yine de keffâretini oruç tutarak yapar."

«Bu, Allah'a ve Rasûlüne iman etmeniz içindir.» Yani bu açıklama, Allah'ın ahkâmının sizlere öğretilmesi ve bunun önemine dikkatinizin çekilmesi Allah'a ve Rasûlüne iman etmeniz, Allahın size teşri kılmış olduğu hükümlerini yerine getirmeniz ve cahiliyet döneminde yapageldiğiniz hareketleri red etmeniz içindir.

Burada insanın aklına şöyle bir soru takılabilir: Zıharı yapmamak gerekli olduğuna göre fıkıh bilginleri fıkıh kitaplarında bu konuya neden özel bir bölüm açıyorlar? Bu soruya şöyle cevap verilebilir: Yüce Allah zıharı hoş karşılamamakla ve cahillerden bunu alışkanlık haline getirenleri çirkin görmekle birlikte yine de bu fiile hükümler koymuştur. Gaflet eseri böyle bir harekete düşen kimse bu hükümlere göre hareket edecektir. İşte bu açıdan fıkıh bilginleri zıhar için özel bir bölüm açmışlar ve söz konusu ahkâmı o bölümlerde açklamışlar, ihtiyaç oranında konuyu açıklığa kavuşturmuşlardır.

Bununla birlikte meseleyi derinlemesine inceleyen âlimler derler ki: "Şeriatın ahkâmının ekserisi cahiller içindir. Çünkü insanlar kötü söz söylemekten ve hareket etmekten kaçınacak olsalardı, fazla uzun söze ihtiyaç kalmayacaktı."

Bu âyeti kerime gösteriyor ki zıhar, yeminini bozmaktan daha büyük bir hatadır. Çünkü zıharın keffâreti, yemini bozmanın keffâretinden daha ağırdır.

«**Bunlar**», zıhar yapmanın zıhar yapılan eşi haram kılması, imkânı olanın bir köleyi hürriyetine kavuşturması, buna gücü yetmeyenin yapabiliyorsa oruç tutması, oruç tutamayan kimseninin ise miskinleri yedirmesinin farz kılınışı gibi belirtilen hükümler, aşılması câiz olmayan «**Allah'ın sınırlarıdır.**» Onların bırakılıp da aksi hükümlere geçilmesi câiz değildir ve bunlar Allah'ın kulları için koymuş olduğu hükümleridir. Âyetin metninde yer alan *"hudûd"* kelimesi *"had"* kelimesinin çoğuludur. "Had" sözlükte menetmek ve iki şeyi birbirine karışmaktan alıkoyan engel anlamınadır. Zina ve içki cezası olarak "haddü'z-zina" ve "haddü'l-hamr" denilmesi, bu cezanın böylesi fiilleri âdet haline getirmiş olan kimseye engel olması nedeni iledir.

Bunlarla amel etmeyen ve kabul etmeyen «**kâfirler için acı bir azap vardır.**» Yüce Allah'ın bu şekilde ifade etmesi yapılan hareketin çok çirkin ve ağır olduğunu vurgulamak içindir. Âyette geçen *"elîm"* kelimesi, elem verici, acı verici demektir. Ya da mânâsı elem ve acı içinde kıvranan azap demektir. Bu takdirde acı ve elem çekmek, mecazen ve mübalâğa olsun diye azap kelimesine isnad edilmiş olur. Bu durumda acı ve elem öyle bir acı ve elem olmuş olur ki, azabın kendisi bile şiddet ve derece açısından bizzat kendisinden acı çekmiş olmaktadır. Bu azabın kâfirlere verileceğinin ifade edilişi, mü'minleri itaate teşvik anlamını taşımaktadır.

إِنَّ ٱلَّذِينَ
يُحَآدُّونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ كُبِتُوا۟ كَمَا كُبِتَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَقَدْ
أَنزَلْنَآ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ ۚ وَلِلْكَٰفِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ

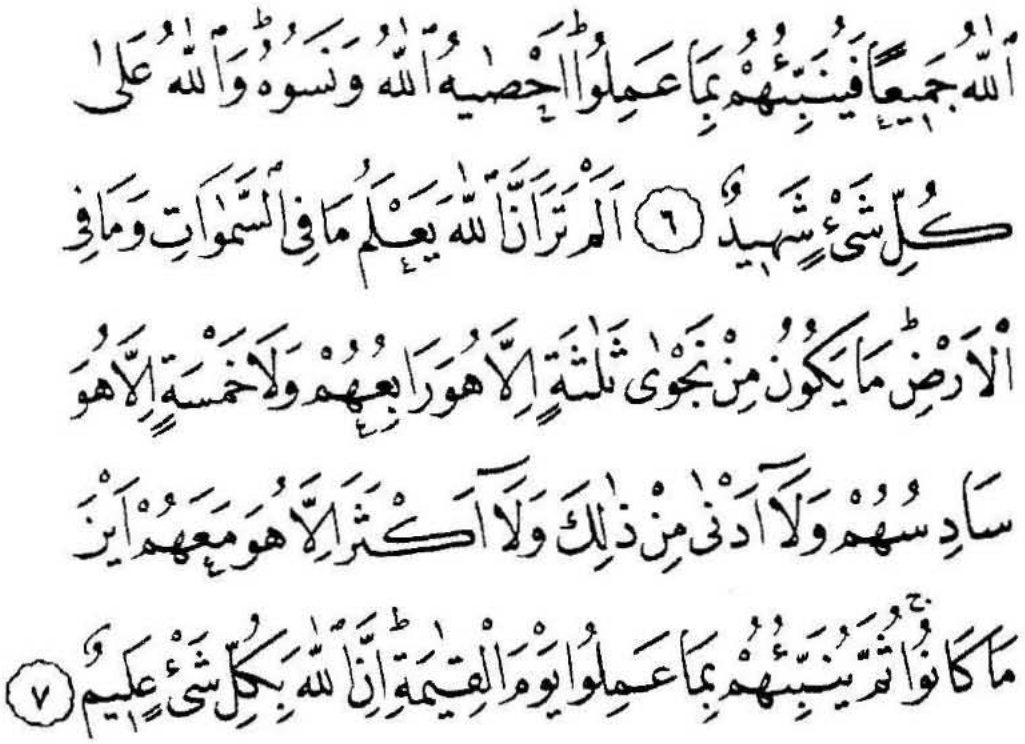

5. Allah'a ve Rasûlüne karşı gelenler, kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi alçaltılacaklardır. Halbuki Biz apaçık âyetler indirmişizdir. Kâfirler için küçük düşürücü bir azap vardır.

6. O gün Allah onların hepsini diriltecek ve yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Allah onları bir bir saymıştır. Onlar ise unutmuşlardır. Allah her şeye şahittir.

7. Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde onların dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde onların altıncısı mutlaka O'dur. Bundan daha az ve daha çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir.

5. «Allah'a ve Rasûlüne karşı gelenler,» onlara düşmanlık edenler ve muhalefet edenler... Allah'ın velî kulları da aynı hükümdedirler. Çünkü Allah'ın velî kullarına düşmanlık eden kimse Yüce Allah'a karşı gelmiş olur.

Bazı âlimer der ki: "Âyetin orjinal metninde yer alan *"muhadd"* kelime-

si, demir anlamına gelen hadîd kelimesinden türemedir. Burada maksat demirle karşı koymak demektir. Kullanılan bu demir, ister gerçekten demir olsun isterse demirle yapılan mücadeleye benzeyen şiddetli bir çekişme ve münakaşa tarzında olsun farketmez."

Bazı âlimlere göre âyetin mânâsı şöyledir: "Allah'a ve Rasûlüne karşı, onların çizmiş olduğu sınırlardan başka sınırlar çizenler ve tercih edenler, demektir."

Burada, şeriatın çizmiş olduğu sınırlara aykırı olarak bir takım emirler ve yasaklar getiren ve adına "kanun" diyen kötü idareciler ve yöneticilere büyük bir tehdit vardır.

«Kendilerinden öncekilerin alçaltıldığı gibi» yani Nuh, Hûd, Sâlih ve diğer peygamberlerin kavimleri gibi, peygamberlere düşman olan geçmiş ümmetlerin kâfirlerinin alçaltıldıkları gibi **«alçaltılacaklardır.»** Yani alçaltılmışlardır.

el-Müfredât'da şunlar yazılıdır: *"Kebt,* şiddetle ve küçük düşürerek reddetmek ve kovmak demektir."

el-Kâmus'a göre *kebt* kelimesi, birisini yere sermek, rezil rüsvay etmek, kovmak, düşmanı kini ile birlikte savuşturmak ve alçaltmak demektir.

İbn Şeyh der ki: "Bu ifade kâfirlere beddua ve ileride olacak şeyi 'dili geçmiş zaman kipi' kullanılmak sûreti ile haber vermek demektir. Fiilin kipinin geçmiş zaman kullanılması alçaltılacaklarının kesinliğinden dolayıdır. Buna göre âyetin mânâsı şu şekilde olur: Allah'a ve Rasûlüne karşı gelenler alçaltılacaklardır. Bunların arasına bütün kâfirler ve münafıklar da dahildir. Kâfirler açıkça ve gizlice Yüce Allah'a düşmanlık ettiklerinden dolayı alçaltılacaklar, münafıklar ise gizliden gizliye karşı gelmeleri sebebi ile onlara dahil olacaklardır."

es-Serî (r.a.) der ki: "Zayıf ve güçsüz olup da güçlü kuvvetli birisine karşı gelene şaşarım." Kendisine: "Bu nasıl oluyor?" diye sorulduğunda: *"İnsan zayıf yaratılmıştır"* (Nisâ: 28) âyetini okumuştur. Güçlü ve kuvvetli olan semaları ve yeryüzünü yoktan var eden her şeye kâdir olan Yüce İlâhtır."

«Halbuki Biz apaçık âyetler indirmişizdir.»Yani oysa Biz onlardan önce geçen ümmetlerden Allah'a ve peygamberine karşı gelenlerle onlara yapmış olduğumuz şeyler hakkında apaçık âyetler indirmişizdir. Ya da

Rasûlüllah (s.a.v.)'ın doğru söylediğini gösteren, getirmiş olduğu şeylerin doğru olduğuna delâlet eden âyetler indirmişizdir.

Burada şöyle bir soru insanın aklına gelebilir: İnzal yani indirmek, bir şeyi yukarıdan aşağıya nakletmek demektir. Bu da her hangi cisme sahip olan varlıklar hakkında düşünülebilir. Oysa âyetler her hangi maddî bir cisme sahip olmayan söz ve kavramdan ibarettirler. Bunların indirilmeleri nasıl tasavvur olunabilir? Bu soruya cevap olarak denilebilir ki: İndirmekten maksat, Yüce Allah'tan vahiy alan meleği indirmek ve onu Allah'ın kuluna göndermektir. Ya da maksat, istiare yoluyla indirmek ve ulaştırmak demektir.

Bu âyetleri ya da iman edilmesi gerekli olan bütün gerçekleri inkâr eden **«kâfirler için»** izzetlerini ve kibirlerini yok edecek **«küçük düşürücü bir azap vardır.»** Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Bu kişiler için dünyada alçaltılma ve âhirette de küçük düşürücü azap vardır ve onlar her iki dünyada da azap göreceklerdir.

Bazı âlimler derler ki: "Yüce Allah'ın kâfirlere verilecek olan azabı, ilkin acı ve elem verici olarak ve sonra da küçük düşürücü şeklinde nitelemesi, önce onlara elem ve azabın verileceği sonra da bu sebeple küçük düşürülecekleri içindir."

6. «O gün Allah onların hepsini» aralarından diriltilmemiş hiçbir kimse kalmayacak şekilde **«diriltecek...»** *"O gün"* den maksat, kıyamet günüdür. Buna göre Yüce Allah, onların tamamını, öldükten sonra yaptıklarının karşılığını vermek için yeniden diriltecek **«ve yaptıklarını»** kötü ve çirkin hareketlerini **«kendilerine haber verecektir.»** Yüce Allah onlara, bu kötü hareketlerin kendilerinden çıktığını beyan edecek, ya da bu dirilme esnasında, yaptıkları çirkin hareketleri ona uygun olarak korkunç sûretlerde bütün herkesin gözü önünde canlandıracaktır. Bundan maksat, kendilerini utandırma, durumlarını teşhir etme ve azaplarını artırmaktır. Yoksa yaptıkları hareketlere dikkat etmeleri için haber verilmenin bizatihi kendisinde her hangi bir fayda yoktur.

«Allah onları bir bir saymıştır.» Burada sanki şöyle bir soru sorulmaktadır: "Yüce Allah onlara amellerini nasıl bildirecek?" Amelleri birer araz olup yani sonradan meydana gelmiş olup şu anda yok olmuş, geçip gitmiştir. İşte bu soruya ve itiraza şöyle cevap verilmektedir: *"Allah onları bir bir saymıştır"* Yani Allah o amelleri ve hareketleri adet itibari ile saymıştır ve kişi

nasıl amel etmiş ise, o şekilde korumuş ve muhafaza altına almıştır. Yüce Allah'tan hiçbir şey gizli kalmaz ve kaybolmaz.

er-Râgıb der ki: "*İhsa* demek, her hangi bir şeyin tam olarak kaç adet olduğunu bilmek demektir. Bu ifadenin kullanılmış olmasının nedeni, onların parmakla saymaya itimat etmelerinden ve güvenmelerinden dolayıdır."

Bazı âlimler derler ki: "*İhsa*, kuşatarak ve zabt altına alarak bir şeyi saymak demektir. Kelimenin aslı çakıl taşlarını, tam olarak kaç tane olduğunu tesbit için saymak demektir. Kelime bu hali ile saymak anlamına gelen öteki *"ad"* kelimesinden daha özel bir mânâ ifade etmektedir."

«Onlar ise unutmuşlardır.» Halbuki onlar, yaptıkları amel çok olduğu için ya da onları işlerken itikatları olmaması sebebi ile aldırmayıp hafife aldıkları için unutmuşlardır.

«Allah her şeye şahittir.» Ondan hiçbir şey gizli kalamaz. Âyette geçen *"şehîd"* kelimesi, bulunan hazır olan anlamına gelen şahit mânâsınadır.

Şu halde günahların hatırlanması, bunlara ağlanıp göz yaşı dökülmesi ve her şeyi yazıp asla unutmayan Yüce Allah'a bütün herkesin gözü önünde günahlarında ısrar edenlerin rezil rüsvay olacağı ve kullardan hiçbir duâ ve mazeretin asla kabul edilmeyeceği gün gelip çatmadan önce tevbe etmek şarttır. Şurasını iyi bilmek gerekir ki, Allah'ın şahit olması demek, Allah'ın yapılan bütün günahların işlendiği esnada hazır ve mevcut olması demektir. Fakat bu hazır oluş maddî olarak var olmak değil, ilmen şahit olmaktır.

7. «Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musun?» Bu ifade, Yüce Allah'ın nereden nereye kadar şahit olduğunun kapsamına ve şümulüne bir delildir. Burada hitap, ya Rasûlüllah (s.a.v.)'adır, ya da hitab edilmeye elverişli olan herkesedir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Müşahade mertebesinin kesin bilgisi ile Allah Teâlâ'nın göklerde ve yeryüzünde mevcut ne kadar şey varsa bunları bildiğini bilmiyor musun? Bu mevcut olan şeyler ister yerde ve gökte bulunmak biçiminde mevcut olsun, isterse onların bir parçası şeklinde olsun farketmez.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet olunduğuna göre bu âyeti kerime, Amr'ın iki oğlu olan Rabîa ve Habîb ile Safvân b. Umeyye hakkında nazil olmuştur. Bunlar bir gün aralarında konuşurlarken içlerinden birisi: "Ne dersin acaba Allah ne dediğimizi biliyor mu? diye sorar. Ötekisi: "Bir kısmını bilir" diye cevap verir. Üçüncüleri ise: "Bir kısmını bilirse tamamını bilir demektir" der.

Üçüncünün söylemiş olduğu görüş isabetlidir ve doğru söyler çünkü eşyanın bir kısmını her hangi bir sebep ve araç olmaksızın bilebilen onun tamamını da bilir. Çünkü Yüce Allah'ın her hangi bir ilim ve bilgi aracı kullanmaksızın âlim ve bilgin olması, ilmin ilgileneceği ne kadar mevcut varsa onların tümü açısından geçerlidir.

İşte bu konuşmanın üzerine **«üç kişinin gizli konuştuğu yerde onların dördüncüsü mutlaka O'dur,»** âyeti nazil olmuştur. Âyette geçen *"necvâ"* kelimesi, insanın içinde gizlemiş olduğu sır demektir. Bu kelimenin aslı, insanın çevresine göre yüksekçe bir yerde yalnız kalması demektir. İçinden bir şeyler geçiren kimse, sanki onlara başkası erişemesin ve bilemesin diye insanlardan uzakta yeryüzünün yüksekçe bir tepesinde gibidir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Ve üç kişinin gizli konuştuğu ve birbirlerine sır verdiği yerde onların dördüncüsü mutlaka Allah'tır. Yüce Allah, aralarında konuştukları şeyi bilmesi açısından o üç kişinin arasında dördüncü olmaktadır. Nitekim el-Hüseyin en-Nûrî der ki: "Allah nefsi ve zatı açısından değil, bilgisi ve hükmü bakımından onların dördüncüsüdür."

«Beş kişinin gizli konuştuğu yerde onların altıncısı mutlaka O'dur.» Yani beş kişinin arasında meydana gelen olayı bilme açısından Yüce Allah onların altıncısı olur. Burada beş ve altı sayısının özel olarak zikredilmesi, âyetin inmesine sebep olan olayın özelliğinden dolayıdır. Çünkü gizli bir şeyler konuşmak için bir araya gelen münafıklar, bazen üç, bazen beş kişi olurlardı.

Burada denilebilir ki ekseriyetle müşavere etmek ve akıl danışmak üçten başlayıp altıya kadar gider. Çünkü böyle olursa, onlar daha az söz etmiş olurlar daha uygun görüşü yakalamış ve ağızları daha sıkı olur. Bu sebeple Hz. Ömer (r.a.) öleceğini anlayınca, halifelik meselesini altı kişinin arasında danışma yoluyla seçilmeye bırakmıştır. Buna göre halifelik altı kişi arasında onların birbirlerine danışmaları ve görüş birliğine varmaları ile olacaktır.

«Bundan daha az» yani iki ve bir gibi, belirtilen sayıdan daha az... Çünkü bir kişi de kendi içinden konuşur. **«Ve»** altı ve daha fazlası gibi **«daha çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir.»** Yani Allah ilmi ile ve işitmesi ile gizli konuşanlarla beraberdir. Onların aralarında geçen konuşmayı bilir. Onların ne durumda oldukları Allah'a gizli kalmaz. Sanki Allah onların gözlemcisi ve onlarla birliktedir. *"Nerede bulunurlarsa bulunsunlar"* demek, yeryüzünün neresinde bulunurlarsa

bulunsunlar isterse yeryüzünün dibinde olsunlar farketmez, demektir. Çünkü Yüce Allah'ın eşyayı bilmesi mekân bakımından yakınlıkdan dolayı değildir ki mekânların kendisine yakın ve uzaklığına göre bilgisi de farklı olsun.

«Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir.» Yani dünyada işlemiş oldukları şeyleri, kıyamet günü kendilerini rezil ve rüsvay etmek ve uğrayacakları azaplarını ortaya koymak için onlara haber verecektir.

«Şüphesiz Allah her şeyi bilendir.» Çünkü zatının gereği olan bilgisi her şeyi kuşatır.

İbn Ataullah der ki: "İnsanların sana yönelmediklerini ya da seni kötülediklerini gördüğünde bunlara aldırma Yüce Allahın senin hakkındaki ilmine bak. Onun senin hakkındaki bilgisine kani olmaz isen bundan dolayı uğrayacağın musîbetin mahlukattan görmüş olduğun zarar dolayısı ile meydana gelen musîbetinden çok daha beterdir."

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَىٰ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ
وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَإِذَا جَاءُوكَ
حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا
اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾

8. Gizli konuşmaktan menedilip de sonra o yasaklandıkları şeyi tekrar yapanları günah, düşmanlık ve peygambere karşı gelmek hususunda gizlice konuşanları görmedin mi? Onlar sana geldikleri zaman seni Allah'ın selâmlamadığı bir şekilde selâmlıyorlar. Kendi içlerinden de: "Bu söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi?" derler. Cehennem onlara yeter. Oraya gireceklerdir. Orası, ne kötü dönüş yeridir!

8. «Gizli konuşmaktan menedilip de sonra o yasaklandıkları şeyi tekrar yapanları...» Bu âyeti kerime, Yahudiler ve münafıklar hakkında nazıl olmuştur. Bunlar kendi aralarında gizlice konuşurlar. Üç beş kişi halka yapıp mü'minleri gördükleri zaman gözleri ile işaret ederlerdi. Bu fiilleri ile mü'minleri kızdırmak isterlerdi. Rasûlüllah (s.a.v.) bunu yapmalarını yasakladı. Sonra aynı fiillerini bir daha yaptılar. Âyette hitap, Rasûlüllah (s.a.v.)'adır.

Ebu Said el-Hudri (r.a.) der ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) bir gece biz aramızda konuşurken yanımıza geldi ve: *"Bu gizli konuşmaktır, gizli konuşmaktan yasaklanmadınız mı?"* buyurdu. Bizler: "Yüce Allah'a tevbe ediyoruz, çünkü biz deccaldan söz ediyorduk" dedik. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Sizin namınıza bundan daha fazla korktuğum bir şeyi haber vereyim mi? Bu şey gizli şirktir."* buyurdular. [2] Yani Murailiktir, gösteriş yapmaktır.

«Günah, düşmanlık ve peygambere karşı gelmek hususunda gizlice konuşanları görmedin mi?» Bu ifade, onlara yasak edilen şeyi beyan etmektedir. Çünkü bunlar dine zarar vermektedir. Yani bizatihi günah, mü'minlere düşmanlık ve peygambere karşı gelmeleri hususunda birbirlerine olan gizlice tavsiye etmelerini görmedin mi? demek olur. Âyette geçen *"udvân"* kelimesi, zulüm ve haksız fiil demektir. *"Masiyet"* ise, itaatin tersi olan karşı gelmek anlamınadır.

«Onlar» yani o gizli konuşanlar **«sana geldikleri zaman seni Allah'ın selâmlamadığı bir şekilde selâmlıyorlar.»** *"Tahiyye"* kelimesi, dil bilgisi açısından mastardır. Bunun fiili "hayyâkâllah"tır. Mânâsı ise, Allah sana uzun ömür verdi, demektir. Daha sonra bu cümle, duâ cümlesi olarak kullanılagelmiştir. Buna göre mânâsı: "Allah sana uzun ömürler versin" demek olur. Ardından aynı cümle, her türlü duâ için kullanılmış ancak selâmlamada kullanılması daha yaygındır. Her türlü duâ, bu bakımdan tahiyyedir, bu duâ ister, dünya için olsun, isterse âhiret için olsun.

"Allah'ın selâmlamadığı bir şekilde" den maksat, Yüce Allah'ın seni selâmlamadığı bir şeyle demektir. Onlar Rasûlüllah (s.a.v.)'a "essâmu aleyke" derler ve "esselâmü aleyke" demiş hissini verirlerdi. Rasûlüllah (s.a.v.)da onlara cevap olarak *"ve aleykûm"* derdi. Ya da onlar "en'im sabâhen" derlerdi.

2- Bu hadisi İbn Mâce tahric etmiştir: *"Mesih Deccal'dan sizin namınıza bundan daha çok korktuğum şeyi haber vereyim mi? Bu gizli şirktir. Kişi kalkar, namaz kılar başka birisi kendisine bakıyor diye namazını süsler."* Hadisi Ebu Said el Hudri rivayet etmiştir. Bkz. *el Fethu'l Kebîr*, 1 / 476.

Bu selâm çeşidi cahiliyet dönemi selâmı olarak mânâsı, sabahın yumuşak hoş olsun, her hangi bir uğursuzluk olmasın anlamına gelirdi. Oysa Allahu zülcelâl ise: *"Gönderilen bütün peygamberlere selâm olsun."* (Saffât: 181) buyurmaktadır.

Âlimler, zimmîlerin selâmının alınıp alınamayacağı noktasında ihtilâf etmişlerdir. İbn Abbas, Şa'bî ve Katâde'ye göre bu konudaki var olan emrin açık hükmüne dayanarak selâmlarını almak vaciptir. İmam Mâlik'e göre ise vacip değildir. İmam Mâlik: Zimmîlerin selâmlarını alacaksan "aleyke" de, derdi."

Bazı âlimler ise, selâm veren zimmîyenin selâmını alan kimse "alâke es-selâmü" der demişlerdir. Bunun mânâsı selâm senin üerine yükselsin demektir.

Bazı Mâlikî âlimleri ise, selâm veren zimmîye, selâm alan : "Es-silâmü aleyke" der, demişlerdir ki mânâsı, taş senin üzerine olsun demektir.

Senin yanından çıktıkları zaman **«kendi içlerinden de:»** Yani kendi aralarında: **«'Bu söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi?' derler.»** "Hz. Muhammed gerçekten peygamber ise ona yaptığımız kötü duâya cesaret etmemiz sebebi ile Yüce Allah bize azap etmeli, gazapta bulunmalı ve bizi yerle bir etmeli değil miydi?" derler.

«Cehennem onlara yeter.» Yani onlara azap verme açısından cehennem yeterli ve kâfidir. **«Oraya gireceklerdir.»** Bir hikmete dayalı olarak hemen azap edilmeseler bile hiç kuşkusuz ve mutlak olarak oraya girecekler ve cehennemin hararetini tadacaklardır. Bundan maksat, kendileri ile alay etmek ve iman etmedikleri ve kâfir oldukları için durumlarını hafife almaktır. **«Orası,»** yani cehennem, **«ne kötü dönüş yeridir!»**

Bazı müfessirler derler ki: "Onların bu şekilde söylemeleri yanlarında bulunan bilgiden gafil olmalarındandır. Çünkü onlar ehli kitap idiler ve biliyorlardı ki, peygamberlerden bazılarına ümmetleri isyan etmiş, onlara eziyet etmişler fakat Yüce Allah'ın bilecek olduğu bir maslahat ve hikmet gereği hemencecik azap edilmemişlerdi. Sonra Yüce Allah Rasûlüllah (s.a.v.)'ın duâsını kabul buyurmaktadır. Nitekim rivayet olunduğuna göre Hz. Âişe (r.a.) Yahudilerin bu sözlerini işitir ve der ki: "Aleykum essamu vez-Zâmû ve'l-la'netu" bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) da şöyle buyurur: *"Ey Âişe yumuşak ol, çünkü Yüce Allah her şeyde yumuşaklığı sever, çirkinliği ve bunda kasten ileri gitmeyi sevmez."* Bunun üzerine Hz. Âişe, ya Rasûlüllah ne de-

diklerini işitmediniz mi? diye sorar. Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ey Âişe onlara nasıl cevap verdiğimi duymadın mı, ben onlara "ve aleykum" dedim. Ve onlar hakkında söylemiş olduğum bu sözüm kabul edilir,"* der. [3]

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا النَّجْوَىٰ مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَيْسَ
بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ
لَكُمْ ۖ وَإِذَا قِيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ
أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةً

3- Bu hadisi Şeyhayn ve Beyhakî Hz. Âişe'den rivayet ederler. Hz. Âişe'den rivayet olunur: "Yahudiler Rasûlüllah (s.a.v.)'ın huzuruna girdiler ve dediler ki: 'Essâmu aleyke ya Ebâ el-Kâsım.' Bunun üzerine Hz. Âişe: 'Ve aleykumussâmu ve'l-la'netü' der. Rasûlüllah (s.a.v.)da: *'Ya Âişe! Yüce Allah çirkinliği ve bundan aşırı gitmeyi sevmez'* buyurur. Hz. Âişe rivayetine devam ederek der ki: 'Bunların ne dediğini işitmiyor musun, essâmu aleyke, diyorlar.' Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): *'Benim onlara ne söylediğimi işitmedin mi? Onlara ve aleykum, dedim'* der. İşte bu olay üzerine yukarıdaki *"onlar sana geldikleri zaman seni Allah'ın selâmlamadığı bir şekilde selâmlıyorlar"* âyeti kerimesi nazil olur. Bkz. *ed-Durru'l Mensur*, 6 / 184.

ذٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ ۚ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾

ءَأَشْفَقْتُمْ أَن تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ ۚ فَإِذْ لَمْ

تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾

9. Ey iman edenler! Gizli konuşacağınız zaman günahı, düşmanlığı ve Peygambere karşı gelmeyi fısıldaşmayın. İyilik ve takvayı konuşun. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun.

10. Gizli konuşmalar, iman edenleri üzmek için şeytandandır. Oysa o, Allah'ın izni olmadıkça onlara hiçbir zarar veremez. Mü'minler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.

11. Ey iman edenler! Meclislerde: "Yer açın" denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size: "Kalkın" denilince de kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

12. Ey iman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman, bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet (bir şey) bulamazsanız bilin ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir.

13. Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermenizden korktunuz mu? Yapmadığınıza ve Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

9. «**Ey**» dilleri ve kalbleri ile «**iman edenler!**» Toplantı yerlerinizde ve kendi aranızda «**gizli konuşacağınız zaman**» münafıkların ve Yahudilerin yaptıkları gibi «**günahı, düşmanlığı ve Peygambere karşı gelmeyi fısıldaş-**

mayın. İyilik ve takvayı konuşun.» Mü'minnlerin hayrına olan şeyleri ve Rasûlüllah'a karşı gelmekten kaçınmayı konuşun.

Sehl (r.a.) der ki: "Âyetin mânâsı şudur: Allah'ı zikredin, Kur'an okuyun, emri bil maruf ve nehyi anil münker yapın."

«Huzuruna toplanacağınız» bir olan, müstakil olarak ya da ona ortak bir başkası daha olmayan, yalnız ve tek olan **«Allah'tan korkun.»** Yaptığınız ve yapmadığınız her şeyin karşılığını Allah size verecektir.

Bu âyeti kerime gösteriyor ki, gizli konuşma ve fısıldama, mutlak olarak yasak edilmiş değildir. Tam tersine bazı durumlarda, o durumun gereği olarak kimi zaman vacip, kimi zaman müstehap, bazen de mübah olmak üzere emrolunmuş bir durumdur.

10. Bilinen **«gizli konuşmalar,»** -ki bu konuşmalar az ileride gelecek olan *"iman edenleri üzmek için"* ifadesinin delâleti ile günah ve düşmanlığı fısıldayan konuşmalardır.- **«İman edenleri üzmek için şeytandandır»**, başkasından değildir. Çünkü şeytan o sözleri güzelleştirir ve onları konuşmaya teşvik eder. İşte bu açıdan sanki bu sözler şeytandandır. *"İman edenleri üzmek için"* yani onların üzüntülerini harekete geçirmek için demektir.

er-Râgıb der ki: "Kelime olarak Arapçada *"hüzün"* ve *"hazn"*, sert yeryüzü anlamına huşûnet kökündendir. İnsanın ruhundaki huşûnet yani sertlik ise, gam ve kedere sebep olması nedeni iledir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Bu sözler şeytanın, mü'minleri kendilerine hayatlarında bir belâ geldiği kanaatını uyandırarak üzmesi içindir. Yani şeytan onlara, askerleriniz yenildi, akrabalarınız hep öldürüldü, vesvesesini vererek onları üzer ve savaş için gerekli tedbirleri almakta onların azmini gevşetir ve buna benzer mü'minlerin kalblerini ve gönüllerini bulandıran başka düşünceler akıllarına getirir. Hadisi şerifde şöyle yer alır: *"Üç kişi bir araya geldiğiniz zaman iki kişi o arkadaşından gizlice birbirleri ile konuşmasın, çünkü bu onu üzer"* buyrulmuştur. [4]

«Oysa o» şeytan, ya da gizli konuşma, **«Allah'ın izni olmadıkça onlara hiçbir zarar veremez.»**

el-Esiletül Mukhame'de şu ifade yer alır: Üzüntünün amacı hangi açı-

4- Hadisi İmam Buharî, Müslim ve İbn Merdûye Abdullah b. Mes'ud'dan merfu olarak rivayet ederler. Bkz. Suyuti *ed-Durrü'l-Mensûr*, 6 /184. Ayrıca hadisi Tirmizî ve imam Ahmed b. Hanbel buna benzer ifadelerle rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l Kebîr*, 1 / 153.

dandır diye sorulursa, deriz ki, çekilen üzüntünün sonu iyi ise, aslında bu üzüntü olmaz. Bu ifade, usul ve metodla ilgili bir nükteyi ifade etmektedir. Çünkü zararın sonucunda sevap varsa aslında bu zarar değildir. Fayda da eğer sonuç olarak azap getiriyorsa aslında fayda sayılmaz.

«**Mü'minler**» bütün işlerini Allah'a havale etmiş olmak, O'na güvenmiş bulunmak ve kâfirlerin gizli konuşmalarına aldırış etmiş olmamak için «**yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.**» Çünkü Yüce Allah, mü'minleri onların şerrinden ve zararından koruyacaktır.

11. «**Ey iman edenler!**» Samimi olarak inananlar! «**Meclislerde: 'Yer açın'**», birbirinize yer açmak için genişleyiniz ve bir araya sıkışmayınız demektir. Arapçada "ifsah annî" denilir ki mânâsı, az öteye var demektir. Yine Arapçada "ente fi feshatin min dînike" derler ki, sen dinî bakımdan ruhsat ve genişlik taraftarısın, demek olur.

«**Denilince...**» Bunu din kardeşlerinizden kim söylerse söylesin «**yer açın ki Allah da**» dilediğiniz her şeyde «**size genişlik versin.**» Buradaki genişlik anlamına gelen *"tefessuh"* kavramı, mekânda, rızıkta genişlik olabileceği gibi, gönül huzuru anlamına olmak üzere kalbte genişlik, kabir ve bunun dışında başka şeylerde genişlik anlamına da olabilir. Çünkü karşılık, yapılan amelin cinsindendir. [5]

Bu âyeti kerime, Müslümanların hayır ve ecir için bir araya geldikleri her türlü meclisi içerisine alan genel anlamlı bir âyettir. Bu meclis ister Rasûlüllah'ın meclisi olsun, ister ondan başkasının meclisi olsun, farketmez. Sahabe-i kiram (r.a.), Rasûlüllah (s.a.v.)'a daha yakın olmak, söylemiş olduğu sözleri duyabilmek arzusu ile bir araya üşüşüp birbirlerini sıkıştırıyorlardı. Ya da savaş meydanında birbirlerini sıkıştırıyorlardı. Sahabenin birisi safa gelerek arkadaşlarına, yer açınız, diyor, onlar da şehit olmak aşkı ile buna razı olmuyorlardı. Ya da zikir meclislerinde veya cuma günü meclislerinde birbirlerini sıkıştırıyorlar yer açmıyorlardı. Bütün bu durumların birinde her ne kadar önce gelen kendi bulunduğu yerde oturmaya daha öncelikli ise de kendisi, her hangi bir elem duymadığı sürece din kardeşine yer açarsa onu bulunmuş ol-

5- el-Fahru'r-Râzî der ki: *"Allah da size genişlik versin"* ifadesi mutlak olup insanların genişlik taleb ettiği her noktada, mekânda, rızıkta, kalbte, kabirde ve cennetde genişliği kapsar. Âyeti kerime delâlet etmektedir ki her hangi bir kimse, Allah'ın kullarına hayır ve rahmet kapısını açtıkça Yüce Allah'da ona dünya ve âhiret hayırlarını genişletir. "Kul din kardeşinin yardımında olduğu sürece Yüce Allah'da kulun yardımındadır." Bkz. el-Fahru'r-Râzî, Tefsir, 29 /269.

duğu dar yerden çıkarmış olur. Hadisi şerifte: *"Sizden herhangi birisi din kardeşini oturduğu meclisde ayağa kaldırıp da sonra onun yerine oturmasın, fakat birbirinize yer açınız"* buyurulmuştur. [6] Bir başka rivayette ise şöyle buyurulur: *"İçinizden herhangi biriniz Cuma günü din kardeşini ayağa kaldırmasın fakat 'yer açınız' desin."*

«Size: 'Kalkın' denilince de kalkın ki...» Size daha sonra gelen kişilere yer açmak gayesi ile *"kalkın"* denilince kalkınız ve ayağa dikiliniz. Yani cemaat otururken iki kişinin birbirinden uzaklaşması sûreti ile yer açmak mümkün olmayacak derecede kalabalık çoğaldığı zaman ayağa kalkınız.

Bazı âlimler âyeti şöyle tefsir ederler: "Hep beraber ayağa kalkınız, ayakta iken yer açınız, ayağa kalkmakta tembellik göstermeyiniz. Ya da zarurî bir sebepten dolayı size, oturduğunuz yerlerden ayağa kalkınız, başka yere intikal ediniz, denildiği zaman ayağa kalkın. Çünkü bunu gerektirecek bir zorunluluk vardır. Bunu size emreden kimseye itaat ediniz, oturduğunuz yerden kalkınız ve din kardeşlerinize yer açınız."

Bazı âlimler derler ki: *"Size: 'Kalkın' denilince"* âyetinin mânâsı, Rasûlüllah meclisinden size kalkmanızı emrettiği zaman kalkınız ve orada oturmaya devam ederek Rasûlüllah (s.a.v.)'ı usandırmayınız. Ya da namaza cihada, şehitliğe ve bunlardan başka hayırlı amellere kalkıp koşunuz, denildiği zaman kalkınız, tembellik göstermeyiniz ve işi ağırdan almayınız, demektir. Kalkın emrini veren Rasûlüllah olabileceği gibi başkaları da olabilir.

«Allah sizden inananları» verilen emre itaat etmek ve din kardeşlerine yer açmak için bu filleri yapanları **«ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.»**Yüce Allah da kendilerine yardım etmek, dünyada güzellikle anmak, âhirette cennette barındırmak sûreti ile onları yükseltsin. Çünkü Allah için tevazuda bulunanı Yüce Allah yüceltir. Buna karşı kibirleneni de alçaltır.

Burada kendilerine ilim verilenlerin de ayrıca yüceltileceği belirtilmiştir ki, bunun ifade edilmesinin sebebi, âlimlerin durumlarının yüceliğini ve mertebelerinin büyüklüğünü vurgulamak içindir. Böylece sanki âlimler başka bir cins ve tür imişler gibi anılmışlardır. Âlimler ilim ve ameli birlikte yapmaları

6- Birinci rivayeti İmam Müslim *Sahih*'inde Cabir b. Abdullah'dan merfu nakleder. İkinci rivayeti ise İmam Müslim ve *Müsned*'inde Ahmet b. Hanbel İbn Ömer'den rivayet etmektedirler. Bundan başka bu ifadelere benzer olarak hadisin sahihayn'de rivayetleri vardır. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3 / 369, *ed-Durru'l-Mensûr*, 6 / 185.

sebebi ile yüksek mertebe ve tabakalarla yüceltilmişlerdir. Çünkü ilim zaten kendisi yüce bir derecedir, bir de buna amel eşlik ettiği için daha fazla bir yüceliği gerektirir. Bu nedenle ilimden uzak olan, salih amelde zirveye ulaşsa bile, ilimle birlikte olan amelin derecesine eremez. Bu sebeple âlimin hareketlerine uyulurken, ondan başkalarının yaptıkları fiillere uyulmaz.

«**Allah yaptıklarınızdan**» yani amellerinizden ya da yaptığınız şeylerden «**haberdardır.**» Onları bilmektedir ve o amelerin hiçbirisi ona gizli kalmaz. Yüce Allah, sizlerin kardeşlerinize yer açıp açmadığınızı, ayağa kalkıp kalkmadığınızı ve bunları yaparken niyetinizin ne olduğunu çok iyi bilir ve bunlar Yüce Allah'ın katında asla zayi olmaz.

Bazı âlimler bu âyetin son ifadesini, emre itaat etmeyen ya da bunu hoş karşılamayan kimseler için bir tehdit olarak yorumlamışlar, meclislerde mutlaka yer açmalı ve şerefli ilmi elde etmeye çalışmalı, demişlerdir. Yine bu âyetten meclislerde ve toplantı mahallerinde âlimlere öncelik verilmesinin sırrı anlaşılmaktadır. Çünkü Yüce Allah âlimlere öncelik vermekte ve onları, kendilerine yüksek dereceler vermek sureti ile yüceltmektedir. Bir hadisi şerifte Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bir âlimin herhangi bir âbide (çok ibadet eden kimseye) üstünlüğü, ayın on dördüncü gecesi diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir"* buyurmuştur. [7]

Bazı hakîm, bilge kişiler derler ki: "İlim öğrenmeyi kaçıran kimse, bunu nasıl telâfi edebilir? İlim öğrenen de acaba neyi kaçırmıştır bir bilebilseydim? Herhangi bir ilim, şayet amel ile desteklenmezse bunun sonu zillettir."

Mukâtil der ki: "Bir mü'min cennetin kapısına ulaştığı zaman kendisine denilir ki: 'Sen âlim değilsin cennete amelinle gir.' Âlime de: 'Cennetin kapısında dur ve insanların terbiyesine yapmış olduğun katkıdan dolayı onlara şefaat et.' denilir." [8]

Ebu'd-Derdâ (r.a.) rivayet ediyor: "Bir meseleyi öğrenmem bana yüz rekât namaz kılmamdan daha sevimlidir. Her hangi bir meseleyi öğretmem bana bin rekât namaz kılmamdan daha sevimlidir." [9]

7- Hadisi Ebû Nuaym *el-Hılye*'sinde Muaz'dan rivayet eder. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2 /268.

8- Bu hadisi Beyhakî şu ifadelerle rivayet eder: *"Âlim ve âbid diriltilir. Âbide cennete gir denilir. Âlime: Dur insanların güzelce terbiyesine yaptığın katkıdan dolayı onlara şefaat et denilir."* Bkz. *et-Terğîb ve't Terhîb*, 1 / 102.

9- Bu hadisi İbn Mâce Ebu Zer'den hasen isnadla ve şu lâfızlarla rivayet eder: *"Ya Ebâ Zer, gidip Yüce Allah'ın kitabından bir âyeti kerime öğrenmen senin için yüz rekât namazdan çok daha hayırlıdır, ya da gidip ilimden bir bölümü öğrenmen ki bununla ister amel olunsun ister olunmasın bin rekât namaz kılmandan çok daha hayırlıdır."* Bkz. *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 1/97.

Ebu Hureyre ve Ebu Zer (r.a.) rivayet ediyorlar: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şöyle dediğini işittik: *"İlim öğrenirken ölümün gelip çattığı kişi şehid olarak ölür."* [10]

12. Halis ve samimi imanla **«ey iman edenler! Peygamber ile»** sizinle ilgili işler hakkında **«gizli bir şey konuşacağınız zaman, bu konuşmanızdan önce»** lâyık olan kimselere **«bir sadaka veriniz.»** Nitekim Hz. Ömer şöyle söyler: "Araplara bahşedilen en üstün şey şiir söyleme yeteneğidir. Her hangi bir kişi ihtiyacını söylemeden önce şiirini söyler. Şerefli bir kimseden bununla yardım istenirken; alçak olan kimse de bununla yerilirdi.

Bu âyeti kerime, halkın Rasûlüllah (s.a.v.)'ı usandıracak ve bıktıracak derecede soru sordukları bir esnada nazil olmuştur ve Yüce Allah onlara Rasûlüllah'la gizli konuşma esnasında sadaka vermelerini emretmiştir. Bunun üzerine bir çok kimse bu hareketinden vazgeçmiştir. Fakir fakir olduğu için, zengin ise cimriliğinden dolayı yapmamıştır. Âyet Rasûlüllah (s.a.v.)'a saygı gösterilmesini, fakirlere yararlı olmayı ifade ederken, soru sormada aşırı gitmeyi yasaklamaktadır. Ayrıca âyeti kerime, samimi olanla münafık olanı, âhireti sevenle dünyaya bağlananı birbirinden ayırmaktadır.

Buradaki emrin, bazı âlimler mendupluk ifade ettiğini söylerken, bazıları vucûbiyet ifade ettiğini, ancak daha sonra *"sadakalar vermekden korktunuz mu?"* ifadesi ile yürürlükten kaldırıldığını belirtmişlerdir. Bu âyet, okuma ve mushafta yer alma bakımından her ne kadar önceki âyete bitişikse de iniş bakımından ondan sonradır. Zaten nesheden âyetler sonra iner. Âlimler, yürürlükten kaldıran hükmün, yürürlüğü kaldırılan hükümden ne kadar sonra nazil olabileceği konusunda ihtilâf etmişlerdir. Bazı âlimlere göre bu, günün belli bir zaman dilimidir.

Fakat açık olan o dur ki, Hz. Ali'den gelen şu rivayete göre bu iki âyet arasında on günlük bir süre söz konusudur. Söz konusu rivayette Hz. Ali der ki: "Şurası gerçek ki Yüce Allah'ın kitabında bir âyet vardır. O âyeti kerime ile benden önce de benden sonra da hiç kimse amel etmemiştir. Şöyle ki benim bir dinarım vardı. Onu harcadım, bir başka rivayette, onunla on dirhem satın aldım. Rasûlüllah (s.a.v.)la gizli konuşacağım zaman bir dirhem sadaka veriyordum." [11] Yani elindeki bir dinarı on dirhem olarak bozdurduktan son-

10- Hadisi, el Bezzar Ebu Zer'den rivayet etmiştir. Bkz. *el Fethu'l-Kebîr*, 1 / 98.

11- Bunu el Hâfız İbn Kesîr tefsirinde bizlere nakleder Bkz. 3 / 465. Bu rivayeti Leys b. Ebi Selim Mücahid'den rivayet eder.

ra Rasûlüllah'la konuşmadan önce on gün birer dirhem sadaka veriyordum ve Allah'tan güzel hasletler ve özellikler bahşetmesini istiyordum.

İbn Ömer (r.a.) rivayet ediyor: "Hz Ali'nin üç özelliği vardı ki, onlardan birisi şayet bende olsa idi kızıl develere sahip olacağıma buna sahip olmayı tercih ederdim. Bu özellikler, onun Hz. Fatıma ile evlenmiş olması, Hayber günü sancağın kendisine verilmiş olması ve son olarak da necvâ yani gizli konuşma âyetidir."

Ey mü'minler «**bu**» sadaka vermek, o paraları elinizde tutmaktan «**sizin için daha hayırlı ve**» şüphenin kirinden, her türlü günahın başı olan dünya sevgisinin en büyüklerinden bulunan ve mal sevgisinden kaynaklanan cimriliğin kirinden sizin için «**daha temizdir.**» Bu ifade, buradaki emrin mendupluk ifade ettiğini göstermektedir. Fakat Yüce Allah'ın «**şayet (bir şey) bulamazsanız bilin ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir**» ifadesi, bize bunun vacip olduğunu bildirmektedir. Çünkü gizli konuşmak için bir şey bulamayan kimseye, sadaka vermeksizin izin niteliği taşımaktadır.

13. «Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadakalar vermekten korktunuz mu?» Âyette geçen *"işfak"* kelimesi, sevilmeyen ve hoşa gitmeyen bir şeyden korkmak demektir. Buradaki sorunun ifade etmiş olduğu mânâ ise, gerçekte bir şeyi öğrenmek değil, tam tersine sorulan şeyin varlığını, var olduğunu ifade etmektir. Bazıları korktukları için Rasûlüllah'la konuşmayı terk etmişlerdi. Bu durumda konuşma olmadığı için, âyete muhalefet de yoktu. Âyetin metninde sadaka kelimesinin çoğul olarak *"sadakalar"* şeklinde getirilmesi, hitap edilen kimselerin tek değil çok olmalarındandır.

Bazı tefsirlerde şöyle söylenir: "Yüce Allah ilkin *"sadaka"* kelimesini tekil olarak getirmiş ve bununla her hangi bir sadakanın verilmesinin yeterli olacağına işaret etmiştir. Buna karşılık ikinci âyette Rasûlüllah'la gizli konuşmanın, konuşanların çokluğu göz önüne alınarak çoğul getirilmiştir. Bu açıklamalardan sonra âyetin mânâsı şöyle olmaktadır: Ey zengin olan kimseler, sadakalar vermekten korktunuz mu?"

Emredilen şeyi «**yapmadığınıza**» ve bu size zor geldiğine «**ve**» bunu yapmama konusunda size izin vermek sûreti ile ve sadaka verme yükümlülüğünü kaldırarak «**Allah da sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin.**» Yani size emredilen sadakalar verme emrini yapmadığınıza, bundan geri kaldığınıza göre, artık bu kusurunuzu ve eksikliğinizi farz olan namazı

kılıp zekâtı vererek telâfi ediniz.

Diğer bütün meselelerde «**Allah'a ve Rasûlüne itaat edin.**» Çünkü bunları yerine getirmek, yapmış olduğunuz ihmali telâfi edici gibidir.

«**Allah yaptıklarınızdan haberdardır.**» Gerek açık, gerek gizli yapmış olduğunuz amelleri bilendir. O'na amelerinizden hiçbiri gizli kalmaz ve size karşılığını verir. Şu halde gösteriş ve riya için değil, sırf O'nun hoşnutluğunu elde etmek için size emretmiş olduğu şeyleri yapınız.

أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ
تَوَلَّوْا۟ قَوْمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مَّا هُم مِّنكُمْ وَلَا مِنْهُمْ
وَيَحْلِفُونَ عَلَى ٱلْكَذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا
إِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ ٱتَّخَذُوٓا۟ أَيْمَٰنَهُمْ جُنَّةً
فَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٦﴾ لَّن تُغْنِىَ عَنْهُمْ
أَمْوَٰلُهُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُهُم مِّنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ ۖ
هُمْ فِيهَا خَٰلِدُونَ ﴿١٧﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ ٱللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُۥ كَمَا
يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَىْءٍ ۚ أَلَآ إِنَّهُمْ هُمُ ٱلْكَٰذِبُونَ
﴿١٨﴾ ٱسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ ٱلشَّيْطَٰنُ فَأَنسَىٰهُمْ ذِكْرَ ٱللَّهِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ
حِزْبُ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ أَلَآ إِنَّ حِزْبَ ٱلشَّيْطَٰنِ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿١٩﴾

14. Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi? Onlar ne sizdendirler ne de onlardan. Bilerek yalan yere yemin ediyorlar.

15. Allah onlara çetin bir azap hazırlamıştır. Onların yaptıkları şey ne kötüdür!

16. Onlar yeminlerini kalkan yapıp Allah'ın yolundan alıkoydular. Onlara küçük düşürücü bir azap vardır.

17. Onların malları da evlâtları da Allah'a karşı kendilerine bir fayda vermez. Onlar cehennem ehlidirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

18. O gün Allah onların hepsini yeniden diriltecek, onlar da size yemin ettikleri gibi O'na yemin edeceklerdir. Kendilerinin bir şey üzerinde olduklarını sanırlar. İyi bilin ki onlar yalancıların ta kendileridirler.

19. Şeytan, onları etkisi altına aldı da kendilerine Allah'ı anmayı unutturdu. Onlar şeytanın yandaşlarıdırlar. İyi bilin ki şeytanın yandaşları hep kayıptadırlar.

14. «Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu» ki bunlar Yahudilerdir. Nitekim Yüce Allah: *"Allah'ın lânetlediği ve gazab ettiği... kimselerdir"*(Mâide: 60) âyeti ile onların kim olduklarını haber verir. *"Gazap"*, nefisteki bir hareket demektir. Bu hareketin başlangıç noktası intikam alma iradesidir. Bu da Yüce Allah'a göre hoşnutluğun zıddıdır. Ya da gazap, intikam alma iradesi veya tehdidi gerçekleştirme ya da çok elem verici bir şekilde ve şiddetle yakalamak ve nimetini değiştirmek demektir.

«Dost edinenleri görmedin mi?» Buradaki soru edatı Yahudileri kendilerine dost eden, onlarla samimi olan ve mü'minlerin sırlarını onlara aktaran münafıkların hallerindeki şaşırtıcı durumu vurgulamaktır. Hitap, ya Rasûlüllah (s.a.v.)'adır, ya da anlayan ve işiten herkesedir.

«Onlar»,Yahudileri dost edinenler, gerçekte **«ne sizdendirler, ne de onlardan»** yani ne de gazaba uğrayanlardandırlar. Çünkü onlar münafıktırlar ve her iki zümre arasında bazen o tarafa, bazen bu tarafa gidip gelmektedirler. Onlar her ne kadar gerçekte kâfir bile olsalar, ancak Yahudilerin itikad ettikleri şeylere inanmadıkları ve onlara vefakâr olmadıkları için gönül itibari ile

Yahudilerden değildirler. Münafıkların varacakları yer cehennemin en alt katıdır.

«Bilerek yalan yere yemin ediyorlar.» *"Hılf"* insanlar arasında anlaşma demektir. Bu kelimeden türeme *"muhâlefe"* antlaşma demektir. Hılf'ın aslı, bir kısım insanların diğerlerinden ahd ve söz aldıkları yemindir. İşte bu fiil ile daha sonra her türlü yemin ifade olunmaya başlanmıştır. Burada âyetin mânâsı şöyle olur: Onlar derler ki: "Allah'a yemin ederiz ki, bizler Müslümanlarız." Burada bile bile yalan yere yemin ettikleri şey, Müslüman oldukları iddiasıdır. Oysa onlar yaptıkları yeminin yalan olduğunu bilmektedirler. Tıpkı yemini gamûsta olduğu gibi. Yemini gamûs, yaptığına ya da yapmadığına yalan yere bile bile yemin etmektir. Böylesi bir yemine gamûs denmesi, yemin eden kişiyi günaha, buna bağlı olarak da cehenneme sokması nedeni iledir. Cenabı Hak bunların yeminlerini gamûs yemini kılmamıştır. Çünkü gamûs yemini geçmişte olmuş veya olmamış bir şeye yemin etmektir. Oysa münafıkların bu yeminleri şu andaki bir durumla ilgilidir.

Rivayet olunduğuna göre Rasûlüllah (s.a.v.) hanımlarına ait odalardan birisinde bulunmakta idi. Orada bulunanlara buyurdu ki: *"Şimdi içeriye, kalbi, zorba birisinin kalbi gibi ve şeytan gözlü birisi girecek."* Bu ifadeden sonra içeriye münafık Abdullah b. Nebtel giriverir. Kendisi mavi gözlü birisidir. Rasûlüllah (s.a.v.) ona sorar: *"Sen ve arkadaşların hakkımda ne diyerek kötü söz söylediniz?"* Bunun üzerine Abdullah, böyle bir şey yapmadığına Allah'a yemin eder. Rasûlüllah (s.a.v.)'da *"Evet yaptın"* der ve onun arkadaşlarının yanına gider, arkadaşları da Hz. Peygambere kötü söylemediklerine dair Yüce Allah'a yemin ederler. İşte bu olay üzerine bahsi geçen âyeti kerime nazil olur.[12]

Bu rivayete göre onların bile bile yalan yere yeminleri, Hz. Peygambere sövmediklerine dairdir.

15. Bu sebeble **«Allah onlara çetin bir azap hazırlamıştır. Onların yaptıkları şey ne kötüdür!»** Yani onların alışkanlık haline getirdikleri ve ısrar ettikleri şey çok kötüdür. Onların bu tür alışkanlıkları, âdet haline getirdikleri ve yapmaya devam ettikleri fiilleri kötü bir amel ve iştir.

16. «**Onlar**» ihtiyaç esnasında yapageldikleri yalan **«yeminlerini kalkan yapıp...»** Aslında *"yemin"*, sağ el demektir. İstiare yoluyla yemin anla-

12- Bu hadisi İbn Ebî Hâtim Said b. Cübeyr'den rivayet eder. Hadisi İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde ve İbn Cerîr et-Taberî rivayet ederler. Bkz. *Muhtasaru İbn Kesîr*, 3 / 466.

mında kullanılmasının sebebi, yemin eden ve yemin ettiği esnada söz veren kimsenin yapmış olduğu hareket göz önüne alındığı içindir. Âyetin orjinal metninde yer alan *"cünneten"* kelimesi, insanı koruyan kalkan demektir. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Onlar yeminlerini, mü'minlerin kendilerini öldürmelerinden ve mallarını almalarından korunacakları bir perde ve korunak yapmışlardır. Âyette yer alan *"ittihaz"* kelimesi, onların yalan yeminlerini hazırlamaları ve ihtiyaç esnasında yemin etmek ve serzenişten kurtulmak için buna kendilerini hazırlamaları demektir.

«Allah'ın yolundan» yani emniyet ve selâmet içinde bulunurlarken O'nun dininden **«alıkoydular»**, insanları engellediler ve onları çevirdiler. Karşılaştıkları kimseleri, İslâma girmekten geri koydular ve Müslümanların durumunu onlara zayıf gösterdiler. Kendilerinin bu inkârları ve insanları çevirmeleri sebebi ile **«onlara küçük düşürücü bir azap vardır.»** Yani mahşer halkı arasında kendilerini rezil edici bir azap vardır.

17. «Onların malları da evlâtları da Allah'a karşı» yani Allah'ın azabına karşı **«kendilerine»** en küçük **«bir fayda vermez.»** Âyetin mânâsı: Onlar yalan yere yukarıda anlatılan korunmayı sağlamak için yemin ediyorlar, fakat ateşe girdikleri zaman kendilerine kazandıkları malları ve dünyada iken kendisi ile övünmüş oldukları evlâtları fayda vermez. Ya da şöyle bir anlam olabilir: Onlar, Muhammed'in söylemiş olduğu gerçekten doğru ise, biz canlarımızı mallarımızla ve evlâtlarımızla gelecek azaptan koruruz.

İşte Yüce Allah onları bu âyeti kerime ile yalanlamıştır. Çünkü kıyamet günü öyle bir gündür ki o günde ne mal ve ne de evlât hiçbir fayda vermez. Hiçkimse kimseye herhangi bir konuda yeterli olamaz.

Bu kötü sıfatlarla belirtilmiş olan **«onlar cehennem ehlidirler»**, oradan ayrılmazlar. Orada bulunurlar. Ya da cehennemin mâliki olurlar. Çünkü onlar, dünyada iken Kötülükleri sebebiyle cehennemi kazanmışlardır. **«Onlar orada ebedî kalacaklardır.»** Oradan ebediyyen çıkmayacaklardır.

18. «O gün», kıyamet günü **«Allah onların hepsini»** topluca **«yeniden diriltecek, onlar da size»** dünyada **«yemin ettikleri gibi»** yani *"Rabbimiz Allah'a yemin olsun ki, biz O'na ortak koşanlardan değildik"* (En'am: 23) dedikleri gibi samimi Müslüman olduklarına dair **«O'na yemin edeceklerdir.»** Bu yalan yeminleri sayesinde, dünyada iken canlarını ve mallarını koruyup bir takım dünyevî faydalar elde ettikleri gibi, âhirette de **«kendilerinin bir şey üzerinde olduklarını sanırlar.»** Yalan yeminleriyle kendilerine menfaat

sağlayıp, zararı defedeceklerini sanırlar. **«İyi bilin ki onlar yalancıların ta kendileridirler.»** Onlar yalanda zirveye çıkmışlardır. Çünkü gizli, aşikâr her şeyi çok iyi bilen Yüce Allah'ın huzurunda yalan söylemeye cesaret etmektedirler.

19. «Şeytan, onları etkisi altına aldı da» yani şeytan onlara baskın geldi ve mâlik oldu. Çünkü onlar şeytanın kendilerinden istediği her alanda ona boyun eğmektedirler. İşte bu sebeple şeytan onları kendi taraftarı ve yönettiği kişiler hâline getirmiştir. **«Kendilerine Allah'ı anmayı unutturdu.»** Böylece Yüce Allah'ı ne kalbleri ile ve ne de dilleri ile zikretmemektedirler.

«Onlar» belirtilen bu çirkin vasıflarla nitelenen münafıklar **«şeytanın yandaşlarıdırlar»** yani askerleridirler. Onun emrettiği meselelere koşan birer tâbiîleridirler. Âyette geçen *"hizb"* kelimesi, her hangi bir mesele ve görüşe bağlı olan insan grubu demektir.

«İyi bilin ki şeytanın yandaşları hep kayıptadırlar.» Onlar, daha ötesi olmayan kayıp ve hüsran ile vasıflanmışlardır. Çünkü ebedî nimeti kaçırmışlar, ona karşılık elem verici azabı almışlardır.

Bazı âlimler derler ki: "Şeytanın bir kulu etkisi altına almasının alâmeti ve göstergesi, şeytanın onu zahiri yiyecek ve giyeceklerle oyalaması, kalbini Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetleri düşünmekten ve bu nimetlere şükretmekten alıkoyması, dilini yalan, boş söz, gıybet ve bühtanla meşgul ederek Allah'ın zikrinden uzaklaştırması ve hezeyanlara kulak vererek hakkı dinlememesidir."

إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحَآدُّونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥٓ أُو۟لَٰٓئِكَ فِى ٱلْأَذَلِّينَ ﴿٢٠﴾ كَتَبَ
ٱللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا۠ وَرُسُلِىٓ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ عَزِيزٌ ﴿٢١﴾ لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ
بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَوْ كَانُوٓا۟
ءَابَآءَهُمْ أَوْ أَبْنَآءَهُمْ أَوْ إِخْوَٰنَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ كَتَبَ

فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ ۖ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ
أُولَٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ ۚ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

20. Allah'a ve Peygamber'ine düşman olanlar, işte onlar, en alçaklar arasındadırlar.

21. Allah: "Elbette Ben ve peygamberlerim galip geleceğiz" diye yazmıştır. Şüphesiz Allah güçlüdür, gâliptir.

22. Allah'a ve âhiret gününe inanan bir toplumun babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa Allah'a ve Rasûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin. İşte onların kalbine Allah, imanı yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir. Onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada ebedî kalacaklardır. Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır. İyi bilin ki kurtuluşa erecekler de sadece Allah'ın tarafında olanlardır.

20. «Allah'a ve Peygamberine düşman olanlar...» Bundan maksat, onların emirlerine aykırı davrananlarlar, onların getirmiş oldukları sınırları aşanlar, onlara karşı yeryüzünde, yeryüzünün bir kısmına hakim olan ve bir sınır çizerek hasmının ileri geçmesini istemeyen kimsenin yaptığı gibi davrananlardır. Onlar ancak taraftarlarının ve arkalarından gidenlerin çokluğuna dayanarak böyle yaptıklarına ve kendilerini gören kimsenin de onlardan daha güçlü kimse olmadığına ve en güçlülerin onlar olduklarını zannettiğine göre Allah Teâlâ, bu zahiri aldanmayı reddetmek ve çürütmek için buyuruyor ki:

«İşte onlar,» karşı gelip meydan okumaları sebebi ile en aşağılara düşen ve Hakkın rahmetinden uzak olan bu kişiler **«en alçaklar arasındadırlar.»** Yani daha önce geçen ve sonra gelenlerden Yüce Allah'ın yaratıkları

arasında en aşağıda olanlardır ki onlardan daha aşağıda kimseyi görmek mümkün değildir. Çünkü birbirine hasım olan taraflardan birisinin zilleti, karşı tarafın izzeti oranındadır. Yüce Allah'ın izzetinin ve yüceliğinin sonu olmadığına göre, ona karşı duranların zilleti de sonsuz olacaktır. Bu da dünyada esir düşmek süretiyle, âhirette ise cehennem azabı ile olacaktır. Onlar, ister Acem ve Rum, ister onlardan daha büyük devletler olsunlar, ister sıradan insanlar olsunlar, ister krallar olsunlar, ister kâfirler, ister fâsıklar farketmez.

21. «Allah: 'Elbette Ben ve peygamberlerim gâlip geleceğiz,' diye yazmıştır.» Yani Allah Teâlâ Levh-i Mahfuz'da buna hüküm vermiş ve bu hükmü orada yazmıştır. Yüce Allah: *"Elbette Ben ve peygamberlerim gâlip geleceğiz"* diyerek onların çoklukları ve güçleri sebebi ile galip gelecekleri şeklindeki zanlarından dolayı cümleyi pekiştirerek ifade etmiştir. Maksat şudur: Galip gelmek, ya delil ve kılıçla, ya da bunlardan birisi ile olur. Delille üstün gelmek bütün peygamberler için vardır. Çünkü onlar dünyada ve âhirette övülmüş, güzel bir akıbeti elde etmişlerdir. Kılıçla üstün gelmeye gelince bu, bütün peygamberler için varid değildir. Çünkü onların içinde savaş yapmaya emrolunmamış peygamberler vardır.

ez-Zeccâc der ki: "Peygamberlerin galip gelmesi iki şekilde olur: Savaş etmekle gönderilenler savaş ederek galip gelirlerken, savaşla emrolunmayan peygamberler delil ile üstün gelirler. Delille galip gelmeye bir de kılıç eklenecek olursa bu daha da güçlü olur."

Mukatil'in şöyle söylediği rivayet olunur: "Mü'minler, Yüce Allah bize Mekke'nin Taif'in Hayber'in ve civarının fethini nasip ederse umarız ki Allah bizi Aceme ve Bizans'a galip getirecektir. Bunun üzerine münafıkların başkanı Abdullah b. Übey b. Selûl: 'Siz Bizans'ı ve Acemleri, galip gelip ele geçirdiğiniz bazı köyler gibi mi zannediyorsunuz? Vallahi onlar sizin zannınızdan çok daha fazla sayıda ve çok daha güçlüdürler' deyince, bu âyeti kerime nazil olur."

«Şüphesiz Allah» peygamberlerine yardım konusunda **«güçlüdür.»** Bazı âlimler derler ki: "Güçlü anlamına gelen *"kavi"* zatında sıfatlarında ve fiillerinde zafiyet olmayan, kendisine yorgunluk ve bitkinlik gelmeyen, eksiklik bulunmayan bozmaktan ve yapmaktan âciz kalmayan demektir. Aslında kuvvet, bünyenin güçlü olmasından ve zaafın aksine sağlam olmasından ibarettir. Bu kelime ile Yüce Allah açısından kudret kastolunmaktadır." **«Gâliptir»**, murad ettiği şey hususunda kendisine gâlip gelinemez.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Allah Zülcelâl güçlü ve azîz olup âciz olmadığına göre, zaman zaman Müslümanların yenilmesi nedendir? Halbuki onlara yardım vaad edilmiştir? Bu soruya cevap olarak diyebiliriz ki, yardım ve galip gelme şerefli bir makamdır, bu, kâfire lâyık değildir. Fakat Allah Teâlâ bazen kâfirleri sıkıntıya sokarken, bazen de mü'minlere bunu verebilir. Çünkü her zaman kâfirleri sıkıntıya soksa ve buna karşılık mü'minlerin üzerinden bunu kaldıracak olsa, burada imanın hak, ondan başkasının bâtıl yol olduğuna dair zorunlu bir bilgi doğar. Böyle olunca da mükellefiyet, sevap ve ceza diye bir şey kalmaz. İşte bu sebeple Allah Teâlâ, zaman zaman iman edenleri, bazen de kâfirleri sıkıntıya sokar ki şüpheler yerinde kalsın mükellef de o şüpheyi, İslâmın sahih olduğunu gösteren deliller üzerinde düşünmek sûreti ile ortadan kaldırsın, böylece Yüce Allah'ın katında sevabı büyük olsun. Çünkü mü'min bazı günahları işleyebilir. Bu sebeple dünyada günahlarından temizlenmek ve kalbi duru hale getirilmek için şiddetli sıkıntıya uğrar. Buna karşılık kâfire verilen sıkıntı ve belânın şiddeti, Yüce Allah'ın gazabı kabilindendir. Bilinmez mi ki meselâ veba hastalığı mü'minlere rahmet kâfirlere azap ve cezadır.

22. «Allah'a ve âhiret gününe inanan bir toplumun babaları, oğulları, kardeşleri, yahut akrabaları da olsa Allah'a ve Rasûlüne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin.» Burada hitap Rasûlüllah (s.a.v.)'a ya da herkesedir. Âyetin metninde yer alan *"yuvâddûne"* fiilinin mastarı olan "muvadde" kelimesi, sevmek demektir. Sevmek, önce kalbte olan, sonra sonuçları bütün bedende ortaya çıkan bir kavramdır. Burada Allah'a ve O'nun peygamberine düşman olanlardan maksat, münafıklar,Yahudiler, fâsıklar ve bid'atçi zalimlerdir. Mü'minlerin hiçbir hâlde onlarla dostluk etmesi uygun değildir.

İbn Şeyh der ki: "Âyetin mânâsı şudur: İman, Allah'ın düşmanlarına sevgi ile bir arada bulunmaz."

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Müçtehitlerin ittifakına göre onlarla bir araya gelmek, birtakım ilişkilerde bulunmak ve birlikte yaşamak caizdir. Bu, caiz olduğuna göre, haram olan sevgi besleme, acaba ne olabilir? Buna cevap olarak diyebiliriz ki, haram olan sevgi besleme, karşıdaki kâfirin kâfir olduğu hâlde dinen ve dünyevî olarak menfaatini istemektir. Bunun dışındaki hususlar ise caizdir.

Âyette hürmet edilmesi bakımından önde olan babalar, sonra da sırasıy-

la diğerleri zikredilmiştir. Âyet metninde yer alan *"aşiret"* kelimesi, insanın kendileri ile kendisini çok ve güçlü gördüğü akrabalarıdır. Yani onlar mükemmel sayı mesabesinde olurlar. Bunun nedeni şudur: On anlamına gelen "aşera" sayısı, mükemmel bir sayıdır. Her toplumun aşireti de insanın kendileri ile kuvvet bulduğu akrabaları demektir. Aynı kelimeden türeme "aşîr" ise gerek akrabalık, gerekse tanışıklık açısından birlikte yaşayan kimse demektir.

el-Kâmus'da şunlar yazılıdır: "Bir kimsenin aşireti demek, babasının kendine en yakın evlâtları ya da kabilesi demektir."

Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: Dinine aşırı biçimde bağlı olan mü'minler, Allah'a ve O'nun Peygamberine düşmanlık eden akrabalarına sevgi beslemezler. Şu halde başkalarına nasıl besleyebilirler? Çünkü Allah'a iman davası, tümü ile herkesten yüz çevirme demektir. Hatta gerektiğinde onların tümü ile savaşma ve çarpışabilme davasıdır. Nitekim rivayet olunduğuna göre Ebû Ubeyde, babası el Cerrâh'ı Bedir savaşı günü katletmiştir.

Abdullah b. Abdullah b. Ubey b. Selûl, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yanında durmuş Rasûlüllah (s.a.v.) su içerken Abdullah (r.a.): "Ey Allah'ın Rasûlü, içtiğin sudan birazını artır, geri bırak," demiştir. Rasûlüllah (s.a.v.) sorar: *"Onu ne yapacaksın?"* Abdullah: "Babama içireceğim belki Yüce Allah kalbini temizler" der ve Rasûlüllah'ın suyunun artığını babasına götürür, babası: "Bu nedir?" der. Abdullah: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın içmiş olduğu suyun artığıdır. İçmen için sana getirmiş bulunmaktayım. Belki Yüce Allah kalbini temizler," der. Bunun üzerine babası: "Bana annenin idrarını getirseydin ya" der. Abdullah Rasûlüllah (s.a.v.)'a döner ve der ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Babamı öldürmeme izin ver," der. Rasûlüllah (s.a.v.) der ki: *"Hayır, tam tersine ona yumuşak davranacak ve iyilik edeceksin."*

Hz. Ebu Bekir'in babası Ebu Kuhâfe İslâma girmeden önce Rasûlüllah (s.a.v.) hakkında kötü söz söyler. Hz. Ebu Bekir babasına öyle bir yumruk atar ki babası yere yıkılır. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bunu sen mi yaptın?"* der. Hz. Ebu Bekir evet deyince, Rasûlüllah (s.a.v.): *"Ona saldırma!"* der. Hz. Ebu Bekir de: "Vallahi kılıcım yakınımda olsa idi onu öldürürdüm" der. [13]

Mus'ab (r.a.), kardeşi Ubeyd b. Umeyr'i Uhud savaşında katleder. Hz.

13- Hadisi, İbnü'l-Münzir, İbn Cüreyc'ten rivayet eder. Bkz. *ed-Durru'l-Mensûr*, 6 / 186.

Ömer (r.a.) dayısı el-Âs b. Hişam b. el-Muğire'yi Bedir savaşında katleder. Hz. Ali, Hamza, Ubeyd b. el-Hâris (r.a.) yine Bedir savaşında Rabia'nın oğlu Utbe ve Şeybe'yi ve Velid b. Utbe'yi katlederler ki bunlar onların aşiretinden ve akrabalarındandır. Bütün bunlar dine bağlılıktan, Allah'ın dini hususundaki düşkünlükten ileri gelmektedir.

«İşte onların», Allah'a ve peygamberine düşmanlık edenler en yakınları bile olsa, onlara sevgi beslemeyenlerin **«kalbine Allah, imanı yazmış»** yani imanı kalblerinde sabit kılmış **«ve katından bir ruh ile»** ki, bu Kur'an'ın nurudur, ya da düşmanlara karşı Allah'ın yardımıdır, veyahut da kalbin nurudur. İşte bu, durumun gerçek yüzünü idrak etmek, rûhânî yüce derecelere yükselmeyi istemek, düşük tabiat âleminin seviyesinden kurtulmak içindir. Bütün bunlara, hayata sebep oldukları için ruh ismi verilir.

Sehl (r.a.) der ki: "Ruhun hayatı ebedîlikledir. Nefsin hayatı da ruhladır. Şu halde ruhun hayatı zikirle mümkündür. Zikirin hayatı da zikredenle olmaktadır. Zikredenin hayatı ise zikrolunan Yüce Allah'ın sayesindedir."

«Onları desteklemiştir.» Yani güçlendirmiştir. **«Onları»** âhirette **«içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokacak,»** yani ağaçlarının ve köşklerinin altından dört ırmağın aktığı cennetlere sokacak, **«orada ebedî kalacaklardır.»** Orada ebedlerin ebedine kadar kalacaklar, kendilerine yok olmak, ölmek, hastalık veya fakirlik diye bir kavram yaklaşamayacaktır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Birisi çıkar seslenir: Sizler sağlığınız üzere olacak, hastalanmayacaksınız. Yaşayacak, ebediyyen ölmeyeceksiniz. Hep genç kalacak, sonsuza kadar kocayıp ihtiyarlamayacaksınız. Nimetlenecek, ebediyete kadar sefil olmayacaksınız."*[14]

«Allah onlardan razı olmuş» kızmamış, gazab etmemiş **«onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır.»**

Ebu'ssuud Tefsîrinde der ki: "Bu ifade, mü'minlere gerek peşin ve gerekse ileride verilen nimetlerden ne kadar mutluluk duyacaklarını ifade etmektedir."

«İşte onlar, Allah'ın tarafında olanlardır.» İşte bu ifade de onlara büyük bir şeref bahşetmektedir. Çünkü onların Yüce Allah'a mahsus olduğunu

14- Hadisi İmam Müslim ve Tirmizî tahriç etmişlerdir .*"Cennetlik olanlar cennete girdikleri zaman birisi çıkar seslenir: Sizler yaşayacak, sonsuza dek ölmeyeceksiniz, sağlıklı olacak asla hastalanmayacaksınız..."* Hadis için Bkz: *Câmiu'l-Usûl*, 10 /530.

beyan etmektedir. Yani onlar Yüce Allah'ın askerleri ve dininin yardımcılarıdırlar. **«İyi bilin ki kurtuluşa erecekler de sadece Allah'ın tarafında olanlardır.»** Kötü şeylerden kurtulanlar ve sevimli şeyleri elde edecek olanlar da Allah'ın tarafında olanlardır. Yoksa bunların dışında onlar, karşı tarafta yer alıp hüsrana ve yenilmeye mahkûm olan şeytanın taraftarları değillerdir.

Allah'ın yardımıyla Mücâdele Sûresi'nin tefsiri bitti.

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun!

HAŞR SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 24 âyettir.

Bu sûre Yahya ALKIN tarafından tercüme edilmiştir.

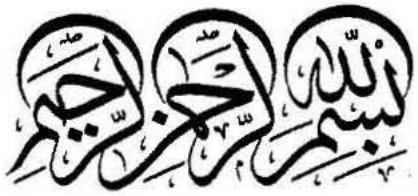

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

(١) هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ
لِأَوَّلِ الْحَشْرِ ۚ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ
مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا ۖ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ
الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا
يَا أُولِي الْأَبْصَارِ (٢) وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ
لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ (٣) ذَٰلِكَ
بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَنْ يُشَاقِّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ (٤)

1. Göklerde ve yerde olanlar(ın hepsi) Allah'ı tesbih etmektedir. O, hükmünde galip, hüküm ve hikmet sahibidir.

2. O, Ehl-i kitaptan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkarandır. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin, kendilerini Allah'(ın azabın)dan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'(ın azabı,) onlara beklemedikleri yerden geliverdi. Allah, onların kalplerine korku düşürdü. Öyle ki; evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle harabediyorlardı. Ey akıl sahipleri! İbret alın!

3. Eğer Allah onlara yurtlarından sürgünü yazmamış olsaydı, elbette onları dünyada (başka şekilde) cezalandıracaktı. Onlar için âhirette de cehennem azabı vardır.

4. Bu, onların Allah'a ve Peygamber'ine karşı gelmelerinden dolayıdır. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki, Allah'ın azabı çok şiddetlidir.

1. «Göklerde ve yerde olanlar(ın hepsi) Allah'ı tesbih etmektedir.» *"Tesbih"*, Cenab-ı Hakk'ı her türlü çirkinlikten tenzih etmek ve ulûhiyyetinin şanına yakışmayan her şeyden temiz ve yüce olduğunu itiraf etmektir. Tesbih; kalp, dil ve hâl ile olur. Kalp ile olan tesbih, kulun, Allah'ın ulûhiyyetine yakışmayan her şeyden yüce olduğuna itikad etmesidir. Dil ile tesbih, "Allahu Ekber, lâ ilâhe illallah" ve "âmin" gibi Cenab-ı Hakk'ın yüceliğini ifade eden cümleleri söylemektir. Halk arasında meşhur olan da bu ikinci kısımdır. Üçüncüsü, yaratılan varlıkların, yaratanın, azamet sıfatlarıyla muttasıf olduğuna ve olması ile olmaması ihtimalli olan şeylerden münezzeh olduğuna delâlet etmeleridir.

Bazı tefsirlerde açıklandığı gibi müfessirler, Kur'an-ı Kerim'deki bu gibi âyetleri, her varlığın tesbihine şamil olması için ikinci ve üçüncü şekilde tefsir etmişlerdir.

Muhakkik yani araştırıcı âlimlerin çoğunluğu ise, bu tesbihin yalnız işaret lisanıyla değil, hem işaret hem de ifade diliyle yapılan tesbih olduğunu söylemişlerdir. Buna göre, akıllı ve akılsız bütün varlıklar Cenab-ı Hakk'ı tesbih ederler. Nitekim bunun izahı, Hadîd Sûresi'nin baş tarafında ve Kur'an-ı Kerim'in diğer yerlerinde geçti.

Bir hadisi şerifte rivayet olunduğuna göre Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ben, Mekke'de bir taş biliyorum ki, Peygamber olarak gönde-*

rilmemden önce bana selâm veriyordu. Ben o taşı şu anda da biliyorum."[1]

Abdullah İbn Mesud'dan da şöyle rivayet olunmuştur: "Biz, yenmekte olan yemeklerin tesbihlerini işitirdik."

Organ ve derilerin şahitlik yapacakları, Kur'an-ı Kerim'in dile getirdiği hususlardandır.

Mücahid de şöyle demiştir: "Canlı-cansız her şey Allah'ı tesbih eder. Eşyanın tesbihi, *"subhânellahu ve bihamdihî"* demeleridir."

Bu, genel mânâsıyla böyledir. Fakat her cins varlığa nisbetle yapılan tesbihler ayrı ayrıdır. Her varlığın, yaratılışının gerektirdiği şekilde kendine has tesbih etmesi vardır.

«O, hükmünde galip,» kahredici gücün sahibi, üstün **«hüküm ve hikmet sahibidir.»** Tesbihten sonra bu iki sıfatın zikredilmesinde; tesbihe yönelten ve tesbih etmeyi gerektiren şeye işaret vardır. Çünkü *"izzet"*; büyüklüğün, *"hikmet"* de güzelliğin eseridir. O halde Allah (c.c.) bütün kemâl sıfatlar ile muttasıftır.

Nüzul sebebine gelince: Bu sûre, Benî Nadîr (Yahudi) Kabilesi hakkında nazil olmuştur. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Medine'ye hicret edince, Benî Nadîr Kabilesi, Rasûlüllah'ın ne lehinde ne de aleyhinde bulunmayacaklarına dair Rasûlüllah ile antlaşma yapmıştı. Fakat Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Bedir Savaşı'nda zafer elde edince Nâdir Oğulları kendi aralarında: "Tevrat'ta sıfatları belirtilen Peygamber'in sancağı reddolunamaz," diye konuştular. Ne zaman ki, Uhud Muharebesi'nde olanlar oldu Rasûlüllah hakkında şüpheye düştüler ve antlaşmayı bozdular. Ka'b b. Eşref, kırk süvâriyle beraber Mekke'ye gidip Kâbe'nin yanında, Kureyş Kabilesi ile Rasûlüllah'a karşı savaşacaklarına ve O'na zarar vereceklerine dair ittifak edip antlaşma yaparak Rasûlüllah'la olan antlaşmayı bozdular.

Âlimler derler ki: "Şu anda hiçbir şey olmaksızın, harp halindeki kâfirler ile, yurtlarını terketmek üzere anlaşma yapmak câiz değildir. Bu, İslâm'ın ilk yıllarında câizdi, sonra nesholundu. Şimdi, ya onlarla savaşmak veya onları esir etmek yahut da onları vergilendirmek (cizye) şarttır."

1- Müslim, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde Câbir b. Semûre'den merfû olarak rivayet ediyor. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/457.

2. «O, Ehl-i kitaptan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkarandır.» Bu âyet, Cenab-ı Hakk'ın izzetinin bazı eserlerini ve hikmetinin bir takım hükümlerini açıklamaktadır. Tevrat ehlinin, yani Beni Nâdir Oğulları'nın Medine-i Münevvere'den çıkarılmasını emretti. Âyet-i kerîmede *"yurt"*, *"dâr"* kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu mânâ ile alâkalı bir de "beyt" kelimesi vardır. Ancak, aralarında fark vardır. Şöyle ki: Dâr, duvarları yıkılsa bile "dâr"dır. Beyt (ev) ise öyle değildir. Duvarlar yıkılınca, artık "beyt" olmaktan çıkar. Çünkü beyt, tavanı olan, bir tarafından girilen, üç dört duvarlı içersinde eğleşmek için inşâ edilen binâdır. Bu anlam "suffa" kelimesinde de vardır. Ama suffa'nın girişi daha geniştir.

*"İlk sürgün"*den maksat, Medine'den Şam'a sürüldükleri ilk an, demektir. Âyette sürgün mânâsında *"Haşr"* kelimesi geçmektedir. *"Haşr"* bir topluluğu bir yerden çıkarıp başka bir yere sürmek demektir.

Beni Nâdir, yurtlarından hiç çıkarılmamış bir Yahudi kabilesi idi. Çünkü onların daha önce Şam'dan Medine tarafına geçmeleri kendi istekleriyle olmuştu. Bunun içindir ki, onlar Arap Yarımadası'ndan çıkarılıp Şam'a sürülen ilk insanlardır.[2]

Ey müslümanlar! **«Siz onların»** bu zillet ve aşağılıkla kendi yurtlarından **«çıkacaklarını sanmamıştınız.»** Çünkü onların gücü fazla, surları kuvvetli, sayıları ve hazırlıkları çok idi.

«Onlar da», bu kâfirler, kesinlik derecesinde, kuvvetle **«kalelerinin, kendilerini Allah'(ın azabın)dan koruyacağını sanmışlardı.»**

"Husûn", "hısn" kelimesinin çoğuludur. Hısn, içerisine ulaşılamayan, muhafaza altına alınmış her yerdir. Âyetin kısaca mânâsı şöyle olur: Kâfirler sandılar ki, sahip oldukları kaleler onları Allah'ın kahrından ve azabından koruyacaktır.

«Ama Allah'(ın azabı,) onlara beklemedikleri yerden geliverdi.» Allah'ın onlar hakkında takdir etmiş olduğu hüküm gönüllerinden hiç geçmedi. Bu, reisleri Ka'b İbn Eşref'in bir hile ile ansızın öldürülmesidir. Çünkü Ka'b'ın öldürülmesi, onların gücünü za'fa uğratan, hakimiyetlerini kıran ve kalplerine korku salmak sûretiyle gönüllerindeki güven ve huzuru alıp götüren sebeplerdendir.

2- Beni Nâdir Kabilesinin Medine'den çıkartılması olayını ve sebebini geniş bir şekilde anlamak istersen Bkz. *Tefsîr-u ibn Kesîr*, 3/370. (Muhtasarından)

«Allah, onların kalplerine korku düşürdü.» *"Düşürdü"* anlamını verdiğimiz *"kazf"*, iftira etmek demektir. Burada düşürmek, atmak mânâsı muradedilmiştir. *"Ru'b"*, aşırı korkudan çaresiz kalmaktır.

Bazı âlimler şöyle söylemişlerdir: "Ru'b, kalbi doldurup aklı bozan, kişiyi çaresiz kılan, fikirleri karıştıran, tedbiri dağıtıp bedene zarar veren korkudur. Buna göre mânâ şöyle olur: Allah, onların gönüllerine kendilerini çaresiz kılan korkuyu yerleştirdi."

«Öyle ki; evlerini hem kendi elleriyle hem de mü'minlerin elleriyle harabediyorlardı.» Yıktıkları binaların odun ve taşlarıyla sokak girişlerini kapamak, Medine'den sürülüp çıkarıldıktan sonra Müslümanlara mesken kalmaması ve nakledilmesi mümkün olan sevdikleri bazı malzemeleri beraberlerinde götürmeleri için kendi evlerini bizzat kendi elleriyle tahrip ediyorlardı.

Arapçada *"tahrîp"* ve *"ihrâb"* aynı anlamda olup tamir etmenin zıddıdır. "Ehrabehû ve harrabehû" demek, onu bozup yıkmak suretiyle ifsad etti, demektir.

Ayrıca müslümanlar, Yahudilerin sığınıp barındıkları kalelerini yok etmek, savaş alanını genişletmek ve onlara zarar vermek için onların evlerini yıkıyorlardı.

Yıkma olayının Yahudilere isnadı, yıkılmaya sebebiyet verdikleri içindir. Böyle olunca sanki Yahudiler, Müslümanları yıkmak için vazifelendirmişler ve bu işi onlara havale etmişlerdir.

«Ey akıl sahipleri! İbret alın!» Yani, ey kalp, akıl ve basîret sahipleri! Yahudiler aleyhinde meydana gelen korkunç olaylardan öğüt alın! Küfrün ve günahların sebebiyet verdiği kötü sonuçlara bulaşmaktan sakının. İki Yahudi grubunun durumundan ibret alarak kendi durumunuza dikkat edin. Kaleleri gibi birtakım fani kuvvetlere güvenen Nâdir Oğulları gibi sadece sebeplerin desteğine güvenip gaflete düşmeyin. Yalnız Allah'a dayanıp güvenin.

Arapçada *"i'tibâr"*, "ubûr" kelimesinden alınmıştır. Ubûr, bir şeyden başka bir şeye geçmek demektir. Bunun içindir ki, kötü şeylerden ders almaya ibret denmiştir. Çünkü burada, görmekten düşünceye intikal edilir. "Tabir ehli" denilir. Çünkü yorum yapan kişi, hayal edilenden makul olana geçer. Lâfızlara da ibâreler denmiştir. Çünkü lâfızlar, mânâları, konuşanın lisanından dinleyenin aklına nakleder. "Mutlu kişi, başkasıyla ibret alan kişidir," denilir. Çünkü ibret alan kişinin aklı, başkasından kendisine intikal eder.

Gören organa ve ondaki kuvvete *"basar"* denilir. İdrak edip anlayan

kalbe *"basîret"* ve *"basar"* denir. *Müfredât*'ta izah edildiği gibi organa basîret denmez.

Bazı tefsirlerde şöyle denmiştir: "Ebsâr, basar kelimesinin çoğuludur. Basar, baş gözüdür. Onunla mülk âlemi müşahede edilir. Mülk âlemi, içinde yaşadığınız şehadet âlemidir. O kadar ki, gören ile görülen şey arasında binlerce yıllık bir mesafe olsa, göz nurunun görülene ulaşmasıyla onu bir anda müşahade eder."

Kalpteki basîret, baştaki basar gibidir. Görünmeyen âlem olan melekût âlemi, *"basîret"* ile müşahede edilir. Müşahede edilen, Levh-i Mahfûz'da veya en yüce âlemde dahi olsa... Bazan mümtenî olan, mümkün olmayan ve sonsuz olan şeyler dahi basîretle bir nevi müşahede edilir. Nitekim bu hâli vicdanlarımızda hissederiz. Bütün bunlar ilâhî sanat ve fiillerin hayret veren durumlarındandır.

Bazı âlimler bu âyetteki basardan maksadın, müşahede edip görmekten mecaz olduğunu söylemişlerdir. Çünkü çok defa basar müşahede edip görmeye âlettir. O halde aslolan müşahede etmektir. Müşahede olmayınca, basar yok hükmündedir.

Kıyasın delil olabileceğine bu âyet kanıt gösterilmiştir. Şöyle ki, bu âyette bir hâlden başka bir hâle geçmek ve aralarında aynı hükmü gerektiren müşterek sebepten dolayı bu hâlin o hâle yorumlanması emrolunmuştur. Nitekim bu husus usûl kitaplarında açıklanmıştır.

3. «Eğer Allah onlara yurtlarından sürgünü yazmamış olsaydı, elbette onları dünyada (başka şekilde) cezalandıracaktı.» Âyetteki *"yazmasaydı"* ifadesinden maksat, "hükmetmeseydi" demektir. *"Onlar"*dan maksat da Nâdir Oğulları'dır. *"Sürgün"*den gaye de rezil bir şekilde vatanlarından çıkmalarıdır. Arapçada "celâ", vatandan çıkıp başka yerlere dağılıp gitmektir. *"Dünyada cezalandırmak"*tan maksat onları öldürmek ve esir almaktır. Nitekim Yahudilerden Kureyza Oğulları'na böyle yapılmıştır.

Bazı âlimler şöyle dediler: "Yahudiler, büyük suçları sebebiyle büyük bir cezayı hak edince, öldürmenin dengi sayılan vatandan sürülme cezası ile cezalandırıldılar. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *'Eğer onlara: Kendinizi öldürün yahut yurtlarınızdan çıkın' diye emretmiş olsaydık, içlerinden pek azı müstesna bunu yapmazlardı.'* (Nisâ: 66) Öldürülmeyip vatandan sürülmede, bir zaman sonra bir kısmının ve onlardan doğacak olanların

iman etmeleri ihtimali de vardır."

«Onlar için âhirette de cehennem azabı vardır.»

Bu fakir der ki: Onların dünya azabından kurtulmaları, yurtlarından sürülmelerinin azap cinsinden olmamasını gerektirmez. Ancak, tamamen yok etme azabına nisbetle sürgün, azaptan sayılmamıştır.

Nadîr oğullarının Medine'den sürülmelerinin sebebi şudur: Onlar, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı öldürmeye karar verdiler. Bunun üzerine hergün bin defa ölmeleri için sürgün ile cezalandırıldılar. Çünkü, nefsin alıştığı şeylerden kesilmesi, ölmesi demektir. Böylece ceza, amelin cinsinden olmuş oldu.

4. «Bu, onların Allah'a ve Peygamberi'ne karşı gelmelerinden dolayıdır.» Onları kuşatan ve kuşatacak olan cezalar, Allah ve Rasûlü'nün emirlerine karşı gelmeleri ve onlardan rivayet olunan işledikleri çirkin fiilleri sebebiyledir. Arap dilinde "müşâkka"; insanın bir tarafta, muhalifinin de başka bir tarafta olmasıdır.

«Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki, Allah'ın azabı çok şiddetlidir.» Yani kim olursa olsun, Allah (c.c.) o karşı geleni cezalandırır. Çünkü Allah'ın azabı çok şiddetlidir. Onlar da Allah'a karşı gelenlerden olduklarına göre, onlar için de Allah katında çok şiddetli azap vardır.

Bu ilâhî beyanda, Allah'a karşı gelmenin, azlığına veya çokluğuna göre azabı gerektireceğine işaret vardır. Şu halde iman edenler, günah işlemenin her türlüsünden sakınsınlar.

Rasûlüllah (s.a.v.)'a karşı gelmek demek, emir ve yasaklarındaki hikmet hususunda O'nunla çekişmek demektir. Halbuki biz, mutlak olarak ona uymak ve boyun eğmekle emrolunduk. Sırları ve işin mahiyetini bilmekle yükümlü değiliz. Rasûlüllah (s.a.v.) kâmil irfanına ve azametli bürhanına rağmen: *"... Ben, yalnız bana vahyolunanlara tâbi oluyorum."*(Yûnûs:15) derdi.

مَا قَطَعْتُم مِّن لِّينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَآئِمَةً
عَلَىٰٓ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ ٱللَّهِ وَلِيُخْزِىَ ٱلْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾ وَمَآ أَفَآءَ ٱللَّهُ

عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْهُمْ فَمَآ أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ
وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُۥ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ مَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰ فَلِلَّهِ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ
كَىْ لَا يَكُونَ دُولَةًۢ بَيْنَ ٱلْأَغْنِيَآءِ مِنكُمْ ۚ وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ
ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ
ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٧﴾

5. Hurma ağaçlarından herhangi birini kesmeniz veya kökleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyledir. Bu izin, yoldan çıkan fasıkları rezil etmek içindir.

6. Allah'ın, onların mallarından Peygamber'ine verdiği ganimetler için siz, at ve deveye binip onları sürmüş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselere karşı üstün kılar. Allah her şeye kâdirdir.

7. Allah'ın (fethedilen) ülkeler halkının mallarından Peygamber'ine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, akrabaları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne verdiyse onu alın. Size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir.

5. «Hurma ağaçlarından herhangi birini kesmeniz veya kökleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyledir.» Arapçada *"lîne"*, değerli olan hurmadır. Yere yakın ve meyvesi hoş olduğu için böyle denmiştir.

Râğıb *Müfredât*'ında şöyle der: *"Lîn* (yumuşaklık), huşûnetin (sertliğin) zıttıdır. Aslında bu kelimeler maddî varlıklarda kullanılır. Sonra ahlâk gibi manevî sahalarda da istiâre yoluyla kullanılmıştır. Meselâ, falan kişi yumuşaktır, falan kişi serttir denilir. Her iki kelime de yerine göre övme ve yermede de kullanılırlar."

*"Kestiğiniz hurmalar"*dan maksat, Yahudilerin çeşit çeşit hurmalarından kestikleriniz demektir. Bir başka anlayışa göre lîne, en güzel hurmalar olan; acve ve berniye'nin dışındaki güzel hurmalardır.

"Veya kökleri üzerinde bıraktıklarınız" yani kesmeyip bıraktığınız demektir. *"Asıl"*, dalların kendisinden meydana geldiği gövdedir.

"Allah'ın izniyledir." Yani hurmaların kesilmesi ve kesilmeyip bırakılması Allah'ın emriyledir. O halde bu hususta size bir sorumluluk yoktur. Çünkü hurmaların kesilmesinde ve bırakılmasında hikmet ve maslahat vardır.

«Bu izin, yoldan çıkan fasıkları rezil etmek içindir.» Yani, İslâm dairesinin dışında olan Yahudileri zelil kılmak için hurmaların kesilmesine ve bırakılmasına izin verildi. Çünkü Yahudiler, mü'minlerin, onların servetlerinde diledikleri gibi hükmetmelerini, hurmalarını kesip kesmeme hususunda arzuları istikametinde tasarruf ettiklerini görünce kinleri artıyor ve içleri gidiyordu.

Rasûlüllah (s.a.v.) Yahudilerin hurmalarının kesilip yakılmasını emredince Benî Nâdir Yahudileri dediler ki: "Ey Muhammed! Sen yeryüzünde fesat çıkarmayı yasaklıyordun. Peki hurmaların kesilip yakılması nedir?" Bu sözler Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'e ağır geldi. Bu hususta, mü'minlerin de gönüllerinde bir huzursuzluk vardı. İşte bu sebeple yukarıdaki âyet nâzil oldu. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın emri, Allah'ın emri kılındı. Çünkü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) kendi arzu ve isteklerine göre konuşmazdı.

Bu âyet-i kerime ile, kâfirlerin yurtlarının yıkılmasının ve öfkelerinin artması için ekinlerinin yakılmasının, meyveli olsun olmasın ağaçlarının kesilmesinin câiz olduğuna delil getirilmiştir.

Özellikle *"lîne"* denilen hurmaların kesilmesi, eğer o normal bir hurma ise acve ve berniyye denilen iyi hurmaların kendilerine kalması içindir. Şayet *"lîne"* iyi hurma ise, öfkeleri daha da artsın diye kesilmiştir.

6. «Allah'ın, onların mallarından Peygamberi'ne verdiği ganimetler için siz, at ve deveye binip onları sürmüş değilsiniz.» Yahudilerin yurt ve hurmalarının tahrip edilip kesilmesi ve başlarına gelen ve gelecek olan azabın açıklanmasından sonra şimdi de, onlardan alınan mallar hakkında yapılacak muamele bu âyette anlatılıyor.

"Fey"; lügatte dönmek mânâsınadır. Âyette de bu asıl mânâsında kullanılmıştır. Âyetin anlamı şöyle olur: "Allah'ın, Yahudilerin mallarından Rasûlüllah'a döndürdükleri... Yani dönücü kıldığı..." Bu mânâda şuna işaret vardır: Onların ellerinde olan mallar, aslında Rasûlüllah (s.a.v.)'ın olması gerekir. Ancak haksız olarak bu mallar Yahudilerin eline geçmiştir. Allah da onu lâyık ve gerçek hak sahibine döndürdü. Çünkü Cenab-ı Hak (c.c.), insanları kendisine ibadet için yaratmıştır. Yarattığı nimet ve imkânları da, O'na itaate bir aracı olarak kullansınlar diye varetmiştir. Şu halde mal ve servetler, Allah'a itaat edenlere lâyıktır. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) de itaat edenlerin başında gelir ve onların reisidir. Allah'a itaat eden, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın sayesinde eder. O halde, malda Rasûl-i Ekrem (s.a.v.), daha çok hak sahibidir.

Bu mânâlara göre *"dönmek"*, bir şeyin ayrıldığı yere dönmesidir. Mezkûr anlam da budur. Mânânın; "Allah, o malları Rasûlüllah'a ait kıldı," şeklinde olması da mümkündür. Bu mânâya göre dönmek, bir şeyin her nekadar daha evvel olmasa da ayrıldığı şeye geçip dönmesidir.

Bu ikinci mânânın tekellüf ve zorlamaya ihtiyacı yoktur. Birinci mânâ böyle değildir. Âyetteki *"alâ"* kelimesi, ikinci mânâyı destekler.

İlim ehlinin bir kısmı dedi ki: "Âyeti, 'Allah'ın *fey* olarak verdiği mallar...' şeklinde anlamak, fey'in ganimet olduğuna göredir. Şu halde, 'Allah'ın Rasûlüne döndürdüğü mallar...' demek, yalnız ona ganimet olarak verdikleri demektir."

Rağıb der ki:" Fey, güzel, övülen bir hale dönmek demektir. Kolaylıkla elde edilen ganimete, fey denilmiştir."

Diğer bazıları dedi ki: "Dünya malının en değerlisinin bile yok olan bir gölge gibi olduğuna dikkatleri çekmek için ganimet, gölge mânâsında olan fey'e benzetilmiştir." Böylece, dünya mallarının en değerlilerinin, gölge gibi

yok olacağına dikkat çekilmiştir.

Arapçada *"fiet"*,desteklemede birbirine dönen ve böylece yardımlaşan topluluğa denilir.

Mutarrizî, *Muğrib* isimli kitapta şöyle diyor: "Ganimet, fey ve nefel arasındaki fark şudur: Ganimet: Harp devam ederken müşriklerden zorla elde edilen maldır. Bu, beşe bölünür. Beşte dördü yalnız ganimeti elde eden mücahitlere verilir. Fey, harp bittikten ve o memleket İslâm yurdu olduktan sonra elde edilen ganimettir. Bu, bütün Müslümanlara taksim edilir, beşe bölünmez. Nefel, gaziye hissesinden fazla olarak verilen ganimettir. Burada devlet reisi veya komutan şöyle söyler: 'Kim bir düşman öldürürse üzerindeki mallar öldürene aittir.' Yahut da askerî birliğe şöyle söyler:'Elde ettiğiniz malların yarısı veya dörtte biri size aittir.' Bu durumda beşe taksim edilmez, devlet reisinin sözünde durması vaciptir.

"Binip onları sürmüş değilsiniz.." demek, o malı elde etmek için koşturmuş değilsiniz demektir. *"Vecif"*, süratli koşmak demektir. Arapçada *"hayl"*, atlar mânâsındadır. Bu kelimenin tekili yoktur. Yahut tekili, "hâil" dir. Çünkü at yürürken çalımlı ve böbürlenerek yürür. Buna göre çoğulu *"huyûl"* gelir. *Kamus*'ta böyledir.

"Rikâb"; Sadece binilen devedir. Nitekim Araplar yalnız deveye binene "râkib" derler. Atana binene "fâris" derler. "Feres" kelimesinin kendi lâfzından tekili yoktur. Mânâ cihetiyle tekili "râhile"dir.

Bu izahlara göre mânâ şöyle olur: Elde edilen mallar için uzak mesafelere gitmediniz, zorluklarla karşılaşmadınız, zorlu bir savaş yapmadınız. Çünkü Benî Nadir mahalleleri Medine-i Münevvere'ye iki mil mesafede idi. Ashab-ı Kiram (r.a.) oralara yürüyerek gitti. Aralarında binekli olan yalnız Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) idi. Yuları hurma lifinden yapılmış bir merkebe binmişti. Aralarında silâhlı bir mücadele geçmeden sulh yoluyla Benî Nadir yurdu fetholundu. Allah'ın onlardan alıp Rasûlüne verdiği bu ganimetler için herhangi bir yorgunluk ve alın teriyle karşılaşmadılar.

«Fakat Allah, Peygamberlerini dilediği kimselere karşı üstün kılar. Allah her şeye kâdirdir.» İlahî kanun, İslâm düşmanlarından Allah'ın diledikleri üzerine özel bir biçimde Müslümanları musallat kılıp, üstün getirmesidir. Halbuki bu hadisede mutad olmayan şekilde, Allah, Rasûlünü onlara üstün getirdi. Siz Müslümanlar tehlikeli zorluklara girişmediniz, savaşın zorluk-

larına göğüs germediniz. O halde bu mallarda sizin hakkınız yoktur, tasarruf Rasûl-i Ekrem'e havale edilmiştir. Dilediği yerde kullanır. Şu halde bu mallar, uğrunda savaşılan ve zorla elde edilen ganimetler gibi taksim edilmez.

Müslümanlar bu ganimetlerin de, Hayber fethinde alınan ganimetlerin taksimi gibi taksim edilmesini istedikleri için bu âyet nazil olmuştur.

Allah dilediğini yapar. Bazan bilinen şekillerde, bazan da başka türlü tasarruf eder.

7. «Allah'ın (fethedilen) ülkeler halkının mallarından Peygamber'ine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, akrabaları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir.» Allah'ın Rasulüne verdiği ganimetlerde savaşçıların hiçbir hakkı olmadığı açıklandıktan sonra, bu âyette de harpsiz alınan ganimetlerin (fey) sarf yerleri beyan edilmektedir. Bunun içindir ki, iki cümle arasına atıf harfi gelmemiştir. Sanki evvelki cümleden şöyle bir soru anlaşılmıştır: Allah'ın Rasûlüne vermiş olduğu Benî Nadir malları, savaş ve galebe ile elde edilmiş mallar olmadığı için ganimetler gibi taksim edilmez, peki nasıl taksim edilecektir? Bu mukadder soruya cevap olarak yukardaki âyet geliyor.

Âlimler şöyle söyledi: "Bizden evvelki şeriatlerde ganimetler yalnız Allah'a ait olup, hiçbir kimseye ganimet helâl değildi. Peygamberler ganimet elde ettiklerinde onları toplayıp bir araya getirirlerdi. Sonra da semadan bir ateş iner o ganimetleri yakardı. Peygamberler içersinde yalnız Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.)'e ganimet helâl kılınmıştır. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Ganimetler sadece bana helâl kılındı. Halbuki benden önce hiçbir kimseye helâl kılınmış değildi."* [3]

Allah ve Rasûlüllah ganimetler hakkında diledikleri gibi emir verirler. Âyette Allah'ın isminin zikrolunması teşrif, tazîm ve teberrük içindir denildi. Rasûlüllah'ın hissesi, ebedî âleme irtihali ile sona ermiştir.

Hz. Ömer'den şöyle rivâyet olunmuştur: "Benî Nadir malları, Müslümanların hiçbir zahmet çekmeksizin Allah'ın Rasûlüne ihsan ettiklerindendir.

3- Bu hadisi, Buharî, Müslim, ve Nesâî'nin rivayet ettikleri hadisin son kısmıdır. Hadisin baş tarafı şöyledir: *"Benden evvel hiçbir kimseye verilmeyen beş şey bana verildi; bir aylık mesafeden düşmana korku salınarak bana yardım olundu, yeryüzü benim için temiz ve mescid kılındı ki ümmetimden herkes namaz vaktinin girdiği yerde namazını kılsın. Ganimetler yalnız bana helâl kılındı. Halbuki benden evvel kimseye helâl kılınmamıştı ."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/529.

Böylece bu mallar, sadece Rasûl-i Ekreme aitti. Aile efradının yıllık harcamasını bundan yapıyordu. Geri kalan kısmını da Allah yolunda cihad için at ve silâh hazırlığında kullanıyordu."

Rasûlüllah'ın *"akrabaları"*ndan maksat, Haşimoğulları ve Muttalib oğullarından fakir olanlardı. Çünkü onların zekât almaları haramdı. Onlara bir ikram olmak üzere ganimet mallarından veriliyordu.

"Yetimler" anlamındaki *"Yetâma"*, "yetim" kelimesinin çoğuludur. Yetim de, büluğ çağına ermeden babası ölen çocuktur.

"Yoksullar" anlamındaki *"Mesâkîn"*, "miskin" kelimesinin çoğuludur. Miskin, hiçbir geliri olmayan kişidir. Yahut yetecek miktarda geliri olmayan kişidir. Ya da fakirliğin kendisini sakin kıldığı yani hareketlerini azalttığı kişidir. Bu izaha göre miskin, sükûn kelimesinden gelmektedir. Nitekim *Kâmus*'ta böyle izah edilmiştir.

Âyetteki *"İbn-i sebîl"*, malından uzak kalmış yolcu demektir. Böyle *"yolda kalmış"* yolculara ibn-i sebîl (yol oğlu) denmesinin sebebi, devamlı yolda oluşundandır.

Müfessirler, fey'in taksimi konusunda ihtilâf edildiğini söylerler. Bir kısım âlimlere göre, âyetin zahirine göre fey, altıya bölünür. Allah'ın payı, Kâbe'nin ve diğer mescitlerin tamir ve hizmetine sarfedilir. Geri kalan beş hisse, ise ganimetlerin sarfedildikleri beş yere sarfedilir. Şimdi Hz. Peygamber'in hissesi bir görüşe göre devlet başkanına, diğer bir görüşe göre de askerlere ve hudutları korumaya harcanır. Şafiî mezhebine göre de sahih olan, bu ikinci görüştür. Diğer bir görüşe göre de Müslümanların yararına kullanılır.

Bir kısım âlimler de dediler ki: "Fey' de ganimet gibi beşe bölünür. Çünkü Rasulüllah (s.a.v.) böyle yapardı. Dört bölümünü dilediği gibi sarfederdi. Yani fey'i beşe taksim eder, bunun dört bölümünü akrabalara, yetimlere, miskinlere ve yolda kalmışlara sarfederdi. Geri kalan beşte biri de ayrıca beşe böler, bir bölümünü kendi ihtiyaçları için alıkoyar, geri kalan dört bölümü de dilediği gibi sarfederdi."

Bugün de durum yukarıda anlatılan görüşlere göre cereyan etmektedir. Yani Rasûlüllah'ın hissesi, devlet reisine, askerlere veya hudut boylarını korumaya yahut da tüm Müslümanların yararlarına harcanmaktadır.

«Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir

devlet olmaz.» Bu cümle, yukarıdaki; *"Allah ve Rasûlü... içindir"* cümlesinin sebebidir. Fey'in taksimini bizzat Allah üslendi ve ne şekilde bölüşüleceğini açıkladı. Ta ki, fakirlerin yaşamaları için hakları olan fey, zenginlerin arasında devredip dönen ve çokluğuyla biribirlerine karşı öğündükleri bir servet olmasın.

Buradaki hitap, Ensar'adır. Çünkü bu âyet nazil olduğu zaman muhacirler arasında zengin yoktu. Nitekim *Fethurrahman* adındaki eserde böyle açıklanmıştır. Yahut mânâ şöyle olur: Aranızda devredip dönen bir cahiliyet serveti olmasın. Çünkü cahiliyyet devrindeki reisler zenginlikle üstünlük taslarlar ve "Kim güçlü ise elde eder" derler, ganimet malını güçlüye ve galip gelene verirlerdi. Ganimet malını ele geçiren her güçlü kişi, onu tek başına elde edip alır ve o maldan fakir ve zayıflara hiçbir şey vermezdi.

Denildi ki *"Ed-dûle"*, bir topluluğun aralarında döndürüp dolaştıkları şeyin adıdır. Bir şey bazan şunun bazan da ötekinin elinde dolaşır. Buna göre âyetin mânâsı şöyle olur: "Fey'in zenginler arasında dönüp dolaşan, kendi aralarında taksim ettikleri, fakirlere isabet etmeyen bir servet olmaması için..."

"Devlet", tedavül mânâsında mastardır. Bu kıraata göre de mânâ şöyle olur: "Aralarında tedavüle çıkan bir mal olmaması için..." veya "fakirlere çıkarıp vermedikleri, yalnız kendi aralarında alıp vererek bitirdikleri bir şey olmaması için..."

Bir başka îzaha göre, bu kelime "devlet" şeklinde okunur. Bir toplumdan başka bir topluma geçen mal, demektir. İnsan için meydana gelen, hâl için kullanılır. Bu anlamda olmak üzere; "bu falanın devleti" denilir. Bir diğer görüşe göre ise, "dûle" okunursa zenginler, "devlet" okunursa fakirler anlamındadır.

Bu âyette, zenginler ile fakirler arasında bir nevi zulüm ve cahiliyetten kalma haksızlıkların meydana gelmemesi için, her hak sahibine hakkının verilmesi gerektiğine işaret vardır.

«Peygamber size ne verdiyse onu alın. Size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir.» Yani Rasûlüllah (s.a.v.)'ın size verdiği fey'i alınız. Çünkü verdiği sizin hakkınızdır. Almanızı yasakladığı fey'den de vaz geçin. Rasûlüllah'a karşı gelmekten Allah'tan korkun. Çünkü Allah (c.c.), emrine ve nehyine karşı gelenleri cezalandırır.

Nüzul sebebine bağlı kalmadan, âyeti genel mânâsıyla anlamak daha yerinde olur. Buna göre mânâ şöyle olur: Rasulüllah (s.a.v.)'ın size verdiği emirler, ister fey hakkında, ister itikadî veya amelî konularda olsun, mutlak olarak onu alın ve ona sımsıkı yapışın. Rabbinizin emrine itaat etmeniz için böyle yapmanız boynunuzun borcudur.

Bu âyette şuna da delil vardır: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in emrettiği her şey hakikatte Allah'ın emridir.

Âlimler dediler ki: "Farz-ı aynlarda Rasûlüllah'a uymak farz-ı ayndır. Farz-ı kifâyelerde ittiba etmek de farz-ı kifâyedir. Vaciplerde vacip, sünnetlerde sünnettir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in fiillerinin hangi hükümlerle meydana gelmiş olduklarını bilirsek, biz de o şekilde ona uyarız. Yaptığı fiillerin hangi çeşit hükmü ifade ettiğini bilmezsek o zaman en alt mertebeye göre amel ederiz ki, bu da mübah oluşudur."

Rivayet olundu ki, Abdullah b. Mes'ud (r.a.), ihrama girdiği halde üzerindeki elbiseleri çıkarmayan bir adamla karşılaştı ve ona: "Üzerindeki bu elbiseleri çıkar", dedi. Adam: "Bu hususta Allah'ın kitabından bana bir âyet okuyabilirmisin?" dedi. Adullah b. Mes'ud şu âyeti okudu: *"Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının."*

Yine Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'den şöyle söylediği rivayet edilmiştir: "Vücuduna dövme yaptıran ve bunu yapan kadınlara, kıllarını yolduran ve bunu yolan kadınlara, güzelleşmek için dişlerini seyrekleştiren kadınlara ve Allah'ın yarattığını değiştirmeye kalkışan kadınlara Allah lânet etsin." Abdullah'ın bu sözleri Esed oğullarından Ümmü Yakup adında bir kadına ulaştı. Bu kadıncağız Kur'an-ı kerim okurdu. Abdullah b. Mes'ud'a geldi ve: "İşittiğime göre sen şöyle şöyle söylemişsin," diyerek söylediklerini nakletti. Sonra aralarında şu konuşma geçti:Abdullah b. Mes'ud: "Rasûlüllah'ın ve Allah'ın kitabında adı geçenlerin lânetlediği kimseleri neden ben lânetlemiyeceğim?" Ümmü Yakup: "Ben Kur'an-ı Kerimi baştan sona okudum, senin söylediklerini Kur'an'da görmedim," dedi. Abdullah b. Mes'ud cevâben: "Eğer hakkıyla okusaydın görürdün. Şu âyeti okumadın mı? *"Peygamber size ne verdiyse onu alın. Size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı şiddetlidir."* Kadın: "Evet okudum," dedi. Rasûlüllah bu saydıklarımı yasaklamıştır," dedi. Kadın: "Bu saydıklarından bir kısmını şu anda senin hanımın üzerinde de görüyorum," dedi. Bunun üzerine Abdullah b.

Mes'ud: "Git bak var mı?" dedi. Kadın gitti, baktı, sayılan şeylerden bir şey görmedi. Dönüp Abdullah b. Mes'ud'a geldi ve: " Bir şey görmedim" dedi. Abdullah (r.a.): "Bunlardan bir şey yapmış olsaydı onunla beraber olmazdım," dedi.[4] Abdullah b. Mes'ud (r.a.) bu sözüyle şunu demek istemiştir: Eğer benim hanımım bunu yapsaydı, onu evde bırakmaz ve boşar ayrılırdım.

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا
مِن دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنصُرُونَ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُو الدَّارَ
وَالْإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي
صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ
بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۚ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾
وَالَّذِينَ جَاءُو مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ
سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا
رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠﴾

4- Bu hadisi, Buharî, Müslim ve Nesâî rivayet etmiştir. Ebu Davud ve Tirmizî'nin *Sünen*'lerinde hadisin çeşitli rivayeteri vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/779.

8. (Allah'ın verdiği bu ganimet malları,) yurtlarından ve mallarından çıkarılmış olan, Allah'tan lütuf ve rızasını dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamber'ine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte (imanlarında) doğru olanlar bunlardır.

9. Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler ve onlara verilenler karşısında içlerinde bir kaygı duymazlar. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

10. Bunların arkasından gelenler şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizi ve iman ile daha önce bizi geçmiş olan din kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, pek merhametlisin."

8. «(Allah'ın verdiği bu ganimet malları,) yurtlarından ve mallarından çıkarılmış olan....» Âyetteki *"fakir muhacirler* " ifadesi, daha önce geçen *" akrabalar"* ve ona atfedilen kelimelerden bedeldir. "Allah ve Rasûl" kelimelerinden bedel değildir. Aksi halde Rasûl-i Ekrem'in de fakirler zümresine dahil olması gerekir. Halbuki Rasûlüllah (s.a.v.) fakir olarak isimlendirilmez. Çünkü böyle bir isimlendirme, kınama ve noksanlığı vehmettirir. Arapçada *"fakr"* kelimesinin asıl mânâsı, sırttaki omurga kemiklerini kırmak demektir. Bundan dolayıdır ki, ihtiyaç ve ağır sıkıntılara *"fâkire"* denmiştir. Çünkü ihtiyaç ve ağır sıkıntı, insanı mağlup eder ve belini büker.

Mekke kâfirleri, Müslümanları Mekke'den çıkmaya mecbur bırakmışlar ve mallarını almışlardır. Bunlar yüz kişi idiler. Bunlar Mekke'den kendi tercihleriyle, Allah ve Rasûlüllah sevgisi için çıkmışlar ve İslâmı içinde bulundukları zorluklara tercih etmişlerdir.

«Allah'tan lütuf ve rızasını dileyen,» yani Allah'tan dünyada rızık, ahirette O'nun rızasını dilediklerı halde...

Burada, evvela muhacirlerin yurtlarından çıkarılmaları sebebiyle ganimetleri hakettikleri ve yine aynı sebeple ta'zîm ve ikram olunmalarının gerektiği anlatılmıştır.

Muhacirlerin durumlarının anlatılmasında yüceden daha yüceye yüksel-

mek vardır. Çünkü Allah rızası, dünya nimetlerinden çok büyüktür.

«Allah'ın dinine ve Peygamber'ine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte (imanlarında) doğru olanlar bunlardır.» Bu ifade, *"dileyenler"* kelimesine atfedilmiştir. Hâli mukadderdir. Mânâ şöyle olur: Onlar, dinini yüceltmek suretiyle Allah'a yardıma, itaat etme yolunda varlıklarını harcamak suretiyle de Rasûlüne yardıma niyet ederek hicret ederler. Yahut da hâl-i mükaranedir. Çünkü kâfirlere inat aralarından çıkıp Medine'ye hicret etmek tam mânâsıyla bir yardımdır.

Zikredilen bu güzel sıfatlarla vasıflanmış muhacirler, doğrulukta kök salmış kişilerdir. Şöyle ki, doğrulukları fiil ve tavırlarıyla apaçık ortaya çıkmıştır. İzlerinin kâmil mânâda ortaya çıkmasından dolayı sanki doğruluk yalnız onlara aittir.

9. «Daha önceden», muhacirlerin hicretinden önce **«Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler...»** Bu âyet, ensar'ı güzel meziyetlerle övmek için sevkedilmiştir. O güzel meziyetlerden bir kısmı; Muhacirleri sevmeleri ve fey'in yalnız muhacirlere verilmesine en güzel bir şekilde ve tam anlamıyla rıza göstermeleridir.

Âyette geçen bazı kelime ve terimlerin anlamları şöyledir: *"Ensar"*; Hazrec ve Evs kabileleridir. *"Bevâ"*; sözlükte, bir yerdeki parçaların bir birine eşit olması anlamındadır. "Tebevvü'ül-menzil"; ev edinmek, orada yerleşip karar kılmak, demektir. *"Dâr"*; yurt anlamındadır. Burada maksat, Medine-i Münevvere'dir. Adı İslâm'dan önce Yesrib idi. İslâm'dan sonra "Tayyibe" (temiz, hoş) adı verilmiştir. İman böyle değildir. Çünkü iman bu kabilden değildir.

"Yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler..." ifadesinin anlamı şudur: Muhacirler Medine'yi ve imanı eşit kılıp, her ikisinde de adamakıllı yerleştiler. Denildi ki: "Cümlenin mânâsı, Medine'yi yurt edindiler ve imanda tam bir ihlâs gösterdiler" şeklinde anlaşılmalıdır. Yahut da, imanı kabul ettiler ve onu her şeye tercih ettiler.

Bu fakir derki: Belki de sözün aslı şudur: Onlar iman yurduna yerleşip karar kıldılar. Çünkü Medine-i Münevvere'ye iman yurdu denir. Zira Medine imanın ortaya çıktığı ve imanın barındığı yerdir. Nitekim Medine'ye, hicret yurdu da denilmiştir. Böyle söylenmeyip de mezkür şekilde atıfla ifade edilmesi, muhacirlerin imanlarını açıkça belirtmek içindir. Çünkü Medine'yi, sa-

dece yurt edinmek övgü için kâfi değildir.

«Kendilerine hicret edip gelenleri severler.» Yani imana olan muhabbetlerinden dolayı, kendilerine hicret etmeleri sebebiyle onları seviyorlar. Çünkü Allah ve O'nun sevgilisi Hz. Muhammed (s.a.v.) muhacirleri sevmiştir. Sevgilinin sevgilisi, sevgili olur.

«Ve onlara verilenler karşısında içlerinde bir kaygı duymazlar. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler.» Ganimet malları gibi kendilerinin de muhtaç oldukları şeylerden muhacirlere verilenden içlerinde bir kaygı duymazlar. Cömertlik yapıp, ikramda bulunarak her türlü geçim vasıtalarında muhacirleri kendilerine tercih ederler. O kadar ki nikâhında iki hanım olan kişi, birisini boşuyor, iddeti bittikten sonra kardeşine nikâhlıyordu.

Âyette geçen *"îsâr"*, kişinin muhtaç olduğu bir şeyi başkasına vermesidir. *"Hasâsa"*, evin delikleri, boşlukları anlamındadır. Fakirlik ve ihtiyaç hali, hacet durumlarını ihtiva etmesi hususunda delik ve boşlukları olan eve benzetilmiştir.

Râğıb der ki:"İhtiyacı giderilmeyen yoksulluk, ağaç ve kamışlardan yapılmış evlere benzetilerek anlatıldı. Bunun sebebi, daima bir boşluğun görülmesidir."

Huzeyfe el-Adevî şunu anlatmıştır: "Yermük harbinde amcamın oğlunu aramaya koyuldum. Yanımda da biraz su vardı. Ararken kendi kendime şöyle diyordum: Eğer henüz yaşıyorsa ona su vereceğim. Bir de ne göreyim! Kendimi onun yanında buldum. Henüz yaşıyordu. Ona: 'Sana su vereyim mi?' dedim. Başıyla: 'Evet' diye işaret etti. Tam o sırada bir adam: 'Ah! Ah!' diye bağırıyordu. Amcamın oğlu: 'Ona git' diye bana işaret etti. Gittim, baktım ki o, Hişam b. As. Ona: 'Sana su vereyim mi?' dedim, O da: 'Evet' diye işaret etti. O esnada başka birisinin: 'Ah! ah!' sesleri duyuldu. Hişam: 'Ona git' diye bana işaret etti. Ben de hemen ayrılıp gittim. Fakat varıncaya kadar son nefesini vermişti. Derhal Hişam'a döndüm. Baktım o da ölmüş. Amcamın oğluna koştum. Ne yazık ki o da ölmüş."

İşte bu hareket *"îsâr"*dır. Yani, başkasının hayatını kendi hayatına tercih etmektir. Bu, kendi mâlî kazancına başkasının kazancını tercih etmekten daha üstündür.

Tekmile'de şöyle denilmektedir: " Sahih olan şu ki, bu âyet Ebû Talha el- Ensârî hakkında nazil olmuştur. Şöyle ki: Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimi-

ze bir misafir gelmişti. Fakat yanında o misafire ikram edeceği bir şeyi yoktu. Rasûlüllah (s.a.v.) : *"Bu misafire ikram edecek bir kişi yok mudur? Allah ona rahmet etsin,"* buyurdu. Bunun üzerine Ebu Talha hemen kalkıp adamı evine götürdü. Hanımına: "Rasulûllah (s.a.v.)'ın misafirine ikramda bulun," dedi. Hanımı küçük çocuğunu uyuttu, ışığı söndürdü. Misafir de yemek yemeye başladı. Ebu Talha ile hanımı da misafirleriyle beraber yiyorlarmış gibi davranıyorlar fakat yemiyorlardı. Bu olay üzerine mezkur âyet nazil oldu.[5]

Selef-i salihinin kanâatleri tam, nefisleri kanaatkâr ve hayırları daha çoktu. Biz, kendimizi başkalarına tercih ediyoruz. Önümüze bir sofra konduğunda hepimiz başkasından daha önce yemeye çalışıyor, arakadaşımızın aldığından daha fazla almaya gayret ediyoruz. Bundan dolayıdır ki, yiyeceklerin bereketi kalmamıştır, süratle bitmektedir.

«Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.» Âyette geçen *"Vikâye"*, bir şeyi zaralı ve üzücü unsurlardan korumaktır. *"Şuhh"*da, hırs ile yapılan cimriliktir. Şu halde, şuh, nefsin kötü sıfatlarından ikisini ihtiva etmektedir. Âyette nefse izafe edilmiştir. Çünkü cimrilik, insan nefsinde bir huydur. Cömertlik yapmamaya sebebiyet veren hırsı gerektirir. Bu açıklamalara göre âyetin mânâsı şöyle olur: Allah'ın yardımıyla nefsinin cimriliğinden korunup, hak yolunda harcamama ve mal sevgisi gibi nefiste galip olan duygulara muhalefet edenler, kurtuluşa erenlerdir. Yani umduklarını elde edenler, korktuklarından emin olanlardır. *"Felâh"*; dünya ve ahiret mutluluğunun adıdır.

Âyetin bu bölümü, itirazıyye (ara cümlesi) dir. Ensar'ı övmek için getirilmiştir.

10. «Bunların arkasından gelenler şöyle derler:» Onlar İslâm güçlendikten sonra hicret edip, Medine-i Münevvere'ye gelenlerdir. Yahut ihsânda sahabe-i kiramı takip edenlerdir. Bunlar, Muhacir ve Ensar'dan sonra kıyamete kadar gelmiş ve gelecek olan mü'minlerdir. Bunun için âyetin tüm Müslümanları içerdiği söylenmiştir. Bu durumda kastedilen, varlık sahasına gelenlerdir. Bir hadisi şerifte şöyle buyurulmaktadır: *"Benim ümmetimin durumu, yağmurun durumu gibidir. Evveli mi yoksa sonu mu daha iyidir bilinmez."*[6]

5- Ebû Talha'nın misafiri ile olan bu kıssasını Buharî, Müslim ve Tirmizî rivayet etmişlerdir. Hadisin tamamı için bkz. *Muhtasar-u İbni Kesîr*; 3/474.

6- Hadisi Tirmizî, *Emsâl*'da rivayet etmiş, hasen olduğunu söylemiştir. Ahmet b. Hanbel de *Müsned*'inde rivayet etmiştir,3/130. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 9/201.

Bu âyet de, kendilerinden önce gelen Müslümanları sevmeleri ve din kardeşliği hususundaki haklarından dolayı müminleri övmek için gelmiştir. Âyette kastedilen önce gelme, sebkat etme, imanda olan önceliktir. Bunlar, imanda önce gelen kardeşleri için şöyle dua ederler:

«'Ey Rabbimiz! Bizi ve iman ile daha önce bizi geçmiş olan din kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma.» Yâni bizden meydana gelen günahları affet. Neseb kardeşliğinden çok daha şerefli ve çok daha değerli olan din kardeşlerimizi de affet. Önceki Müslümanların üstünlüklerini itiraf ederek onları *"iman ile daha önce geçme"*sıfatıyla vasıflandırdılar.

Denildi ki: "Onlar, evvela kendilerinin mağfiret olunmasını istediler. Zira meşhurdur ki, kulun evvela kendisinin mağfiret olunması lazımdır ki, başkaları hakkında yaptığı dualar kabul olunsun."

Bu âyette mağfiret olunmadan önce günahkâr insanların yaptıkları duaların kabul olunmayacağına dair bir hüküm vardır. Fakat haberlerin ifadesine göre hakikat böyle değildir. Gerçek şu olabilir: Dua ve istiğfarda kişinin kendi nefsini takdim etmesi nefsinin kendisine her nefisden daha yakın olmasındandır. Üstelik Allah'tan mağfiret istemede, günahını itiraf vardır. Kul için en güzel olanı, evvelâ kendi günahını görmesidir. Bazı tefsirlerde böyle söylenmiştir.

Bu fakir (müellif) der ki: Kişinin kendi nefsi, ona başkasının nefsinden daha yakındır. O halde her faydalı olanın elde edilmesini ve her zararlının giderilmesini evvelâ kendi nefsi için ister. Çünkü önde olanın hakkını vermek gerekir. Başkası, kendisinden sonra gelir. Ayrıca kişi kendi günahını kesin olarak bilir. Başkasının günahını o kesinlikte bilmez. Olabilir ki Allah Teâlâ o kişiyi affetmiştir, fakat o bunu bilmez. Birde şu var: Bu istiğfar makamında öncekileri takdim etmek, Selef-i Sâlihîn hakkında su-i zan ve su-i edep olabilir.

"Ğill", kin demektir. Kötü ve çirkin bir huydur. Mü'min kinci olmaz.

Râğıb şöyle söyledi: "Ğill ve ğulül; hıyanet ve düşmanlığa zırhtır. Çünkü Arapçada ğelâle, iç elbise ile dış örtü arasında giyilen elbisenin adıdır. Zırh, hiyanet ve düşmanlık için istiare edildiği gibi bunun tersi de yapılır."

Âyetteki *"iman edenler"* ifadesi, sahabeye ve onların yolundan yürüyen tüm Müslümanlara şamildir.

Âyette ayrıca şuna da işaret vardır: Müslümana hased yakışmaz. Fakat dinî bir gayretten dolayı Müslüman olmayanlara kin beslemek uygundur.

«Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen, çok şefkatli, pek merhametlisin.» Yani şefkat ve merhamette yücesin, dualarımıza icabet etmeye lâyıksın.

Bu âyette, daha önce gelip geçen Müslümanlar için mağfiret talep edip merhamet göstermenin Müslümanlara vacip olduğuna delil vardır. Hususiyle anne-babalar ve İslâm'ı öğreten hocalar olursa...

Hz. Âişe (r.a.) dedi ki: "Onlar için mağfiret istemekle emrolundular, fakat onlar sövüp hakaret ettiler." Bir hadisi şerifte şöyle rivayet olunmuştur:*"Bu ümmetin sonra gelenleri, evvel gelenlere lânet etmedikçe helak olmazlar."*[7]

Râfizîler, Haricîler ve onlar gibi sapık mezhepler en şerli yaratıklardır ve Müslüman cemaatlerin dışındadırlar. Çünkü Cenab-ı Hak Müslümanları üç mertebeye ayırdı: 1- Muhacirler 2- Ensar 3- Allah'ın zikrettikleriyle sıfatlanmış onlara tâbi olan kimseler. Tâbilerden kim bu sıfatlarla muttasıf değilse Müslüman cemaatının dışında kalır.

Hüccetü'l İslâm İmam Gazalî (r.a.) şöyle dedi: "Vaizlere ve diğer Müslümanlara, Hz. Hüseyin (r.a.)'in öldürülmesini, onunla ilgili hikâyeleri, sahabeler arasında cereyan eden ihtilâf ve çekişmeleri rivayet edip anlatmak haramdır. Çünkü böyle yapmak, Sahabe-i Kiram'a buğzu ve onlara dil uzatmayı teşvik eder. Halbuki onlar, dinde en önde gelen büyüklerdir. Onların aralarında meydana gelen çekişmeler, şahsiyetlerine uygun bir şekilde yorumlanmalıdır. Olabilir ki aralarında meydana gelen hadiseler, içtihadda olan hatadan dolayıdır. Yoksa açıktır ki, başkanlık veya dünya menfaati arzusundan değildir."

Terğîb ve Terhîb'in *Fethu'l-Karîb* adındaki şerhinde şöyle söylenmiştir: "Sahabe-i Kiram arasında meydana gelen ihtilâflara girişmekten son derece sakın! Çünkü Sahabenin tümü adaletli kişilerdir, en hayırlı kuşaktır ve müctehiddirler. İctihadlarında isabet edenlere iki mükâfat, hata edenlere de bir sevap vardır."

7- Bu hadisi şerifi Tirmizî *Fiten* bölümünde rivayet etmiştir. Hadis no: 2259. Hadisin lâfzı şöyle: *"Benim ümmetim onbeş şeyi yaparsa belâlar başlarına iner."* Denildi ki; bu on beş şey nedir, ey Allah'ın Rasûlü! Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Ganimet aralarında dönüp dolaştığında, emanete hıyanet edildiğinde, zekât yük olduğu zaman..."* Rasûlüllah bunları saydı ve: *"Bu ümmetin sonra gelenleri öncekilere lanet ettiğinde... İşte o zaman kırmızı bir rüzgâr ve yere batma ya da şekil değiştirme bekleyin,"* buyurdu. *Câmiu'l-Usûl*, 10/410.

Şeyh İzzüd-dîn ibn Abdüsselâm, dilin âfetleri bölümünde şöyle diyor: "Bâtıl sözlere girişmek dilin âfetidir. Bu da, sapık mezhepleri hikâye etmek, zalimlerin zulmünü, içki meclislerinin ve cinsi ilişkilerin hallerini hikâye etmek gibi günahlar hakkında ileri geri konuşmaktır. Sahabe-i Kiram'ın arasında cereyan etmiş ihtilâfları nakletmek de böyledir."

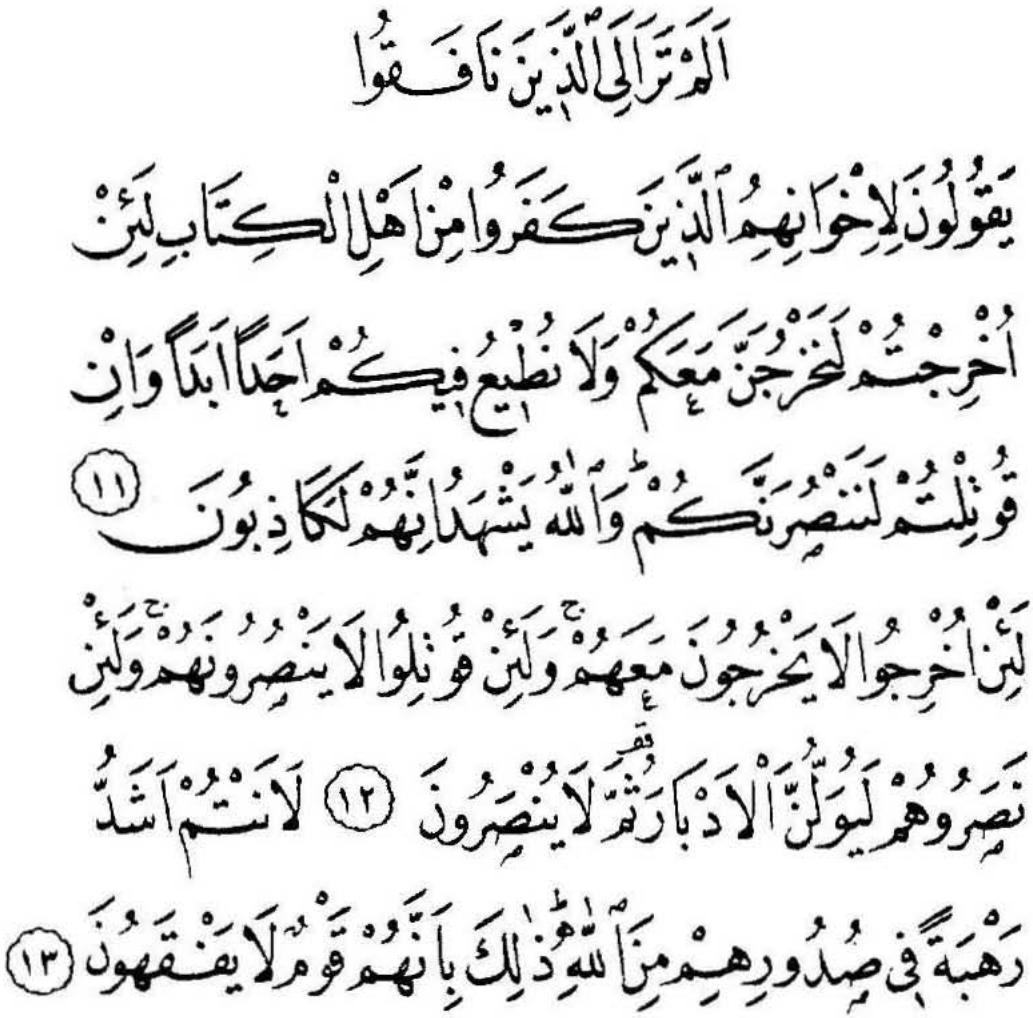
أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا
يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ
أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ
قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١١﴾
لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِنْ
نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١٢﴾ لَأَنْتُمْ أَشَدُّ
رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾

11. Münâfıkların, kitap ehlinden inkâr eden dostlarına: "Eğer siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinizde hiçbir kimseye kesinlikle uymayız. Eğer sizinle savaşılırsa, size mutlaka yardım ederiz," dediklerini görmedin mi? Allah, onların yalancı olduklarına şahitlik eder.

12. Yemin olsun eğer onlar çıkarılsalar, onlarla beraber çıkmazlar. Onlarla savaşılsa, onlara yardım etmezler. Yardım etseler bile geri dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine de yardım olunmaz.

13. Onların kalplerinde sizin korkunuz, Allah korkusundan daha fazladır. İşte bu, onların anlayışsız bir topluluk olmaları sebebiyledir.

11. «Münâfıkların, kitap ehlinden inkâr eden dostlarına: 'Eğer siz yurdunuzdan çıkarılırsanız, mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinizde hiçbir kimseye kesinlikle uymayız. Eğer sizinle savaşılırsa, size mutlaka yardım ederiz,' dediklerini görmedin mi? Allah, onların yalancı olduklarına şahitlik eder.» Bu âyet, kâfirler ve münafıklar arasında cereyan eden yalan sözlerden ve kötü durumlardan duyulan hayreti açıklamak için gelmiş istinaf (başlangıç) cümlesidir.

Nifak yapanlardan maksat, Medineli münâfıklardır.

Râğıb der ki: "*Nefak*, önü açık yol, tünel mânâlarına gelir. Köstebek yuvasına da nâfika denir. Nifak da bu mânâdan gelmektedir. Nifak, şeriatin bir kapısından girip öteki kapısından çıkmaktır. Cenab-ı Hak: '*... Çünkü münâfıklar, fâsıkların (şeriatin dışına çıkanların) ta kendileridir.*' (Tevbe: 67) kavl-i şerifiyle dikkatleri bu mânâya çekmiştir."

"*Kitap ehlinden inkâr eden dostları*" ndan maksat, Beni Nadîr kabilesidir. "*Dostluk*"tan maksat da, ya küfürde birbirlerine olan uygunluklarıdır, çünkü küfür tek bir millettir. Veya onlarla olan sadakat ve dostluklarıdır.

"*Eğer çıkarılırsanız*" ifadesinin mânâsı şudur: Allah'a yemin olsun ki, ey dostlar eğer yurdunuzdan, köylerinizden, Muhammed ve Ashabının çıkarmasıyla çıkarılırsanız biz de sizinle beraber çıkarız, aramızda tam bir muhabbet bulunduğundan, siz nereye giderseniz biz de sizinle arkadaşlık yaparak gideriz. Zaman uzasa da sizinle çıkmaktan bizi alıkoyan hiçbir kimseye itaat etmeyiz. Şayet Muhammed ve Ashabı sizinle savaşırsa, düşmanınıza karşı size mutlaka yardım eder ve siz yüzüstü bırakmayız.

Yalan yeminlerle teyid edilmiş vaadlerinde yalancı olduklarına dair Allah şahitlik eder.

12. «Yemin olsun eğer onlar» zorla ve aşağılanarak **«çıkarılsalar, onlarla beraber çıkmazlar.»** Bu cümle, toplu olarak genel bir yalanlamadan sonra, söyedikleri her sözde, izahlı bir şekilde onları yalanlamayı ifade ediyor.

«Onlarla savaşılsa, onlara yardım etmezler. Yardım etseler bile geri dönüp kaçarlar.» Durum aynen böyle olmuştur. Abdullah İbn-i Übeyy ve arkadaşları Beni Nâdir'e adamlarını gönderip gizli olarak yardım vadettiler. Sonra vadlerinden döndüler. Yani Abdullah İbn-i Übeyy: "Ey Nadiroğulları! Yurtlarınızdan çıkmayınız, kalelerinizde ikamet ediniz. Benim yanımda kavmimden ve diğer Araplardan iki bin kişi vardır. Size ulaşılmadan evvel bunlar, sizin kalenize girerler, sizi müdafaa için gerekirse hepsi canlarını verirler. Ayrıca size Kureyza ve Gatafan Kabilesi'nden olan müttefikleriniz de yardım ederler."

Evinde oturup bu vaadlerde bulunan mel'un İbn-i Übeyy'in sözleri Beni Nadir'in hoşuna gitti, onları ümitlendirdi. Fakat Beni Nâdir'in ileri gelenlerinden Selâm İbn Mişkem, Beni Nâdir'in idaresini üstlenen Huyey İbn Ahteb'e şöyle söyledi: "Ey Huyey! Allah'a yemin olsun ki, İbn-i Übeyy'in sözü asılsızdır, hiçbir değeri yoktur. Seni oyuna getirip tehlikeye atmak istiyor. Ta ki Muhammed ile harp edesin, kendisi de evinde oturup seni yalnız bırakıp terketsin." Huyey dedi ki: "Biz Muhammed'e olan düşmanlığı bırakmayız, O'nunla mutlaka savaşacağız." Bunun üzerine Selâm: "Allah'a yemin olsun ki bu, vatanımızdan sürülüp çıkarılmak, mallarımızın elden gitmesi, çoluk çocuğunuzun esir edilmesi ve savaşanlarımızın öldürülmesi olacaktır."

Nihayet Sûrenin başında geçtiği gibi olan oldu. Burada Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in risaletinin hakkaniyetine ve Kur'an-ı Kerim'in mucize olduğuna dair apaçık delil vardır.

Birincisi şudur: Kur'an-ı Kerim burada, istikbalde olacak şeylerden haber vermiştir. Verdiği haberler, verdiği şekilde meydana gelmiştir. Âyetin inişi, olayın meydana gelmesinden öncedir. İfade biçimi bunu gösteriyor. Çünkü *"İn"* kelimesi, istikbal ifade eder.

İkincisi: Gaybdan haber vermesi yönüyle Kur'an mucizedir. Faraza onlar, Beni Nâdir'e yardım etseler, bozguna uğrayarak sırtlarını çevirip kaçarlar. Arapçada *"edbâr"*, *dübür* kelimesinin çoğuludur. Dübür, ön tarafın karşıtı yani arka demektir. Sırtları çevirmek, bozguna uğramaktan kinayedir. Bozguna uğramak arkayı çevirmeyi gerektirir.

«Sonra kendilerine de yardım olunmaz.» Yani Allah (c.c.), o münafıkları helâk eder. Yahudilere yardım etmeleri sebebiyle de kâfir oldukları ortaya çıktığından dolayı iki yüzlülükleri (nifakları) onlara menfaat vermeye-

cektir. Yahut mânâ şöyledir: Yahudiler mutlaka hezimete uğrayacaktır. Sonra da münâfıkların yardımı onlara menfaat vermeyecektir. Bu âyette şuna da dikkat çekilmiştir: Kim Allah Teâlâ ve O'nun Rasûlü'ne isyan eder, emirlerine karşı gelirse, kudret sahibi bir sultan dahi olsa dünya ve ahirette kahrolur. Zaman zaman gördüğü izzet ve ikbal istidrâcdır. Sonuç, yüzüstü kalıp perişan olmaktır.

13. Ey Müslüman topluluğu! **«Onların kalplerinde sizin korkunuz, Allah korkusundan daha fazladır.»** Sizler, korku cihetiyle daha zor durumdasınız. Arapçada *"rahbe"*, sıkıntı ve hüzünle karışık korku demektir. Burada hitap Müslümanlaradır. Halbuki Müslümanlar korkmamışlar, tam tersine münâfıklar korkmuşlardır. Yani muhataplar, korkanlar değil, korkulanlardır.

Siz, münâfıkların gönüllerinde Allah tarafından bir korku unsurusunuz.

Zemahşerî *Keşşâf* isimli tefsir kitabında şöyle der: "Âyetteki *'onların kalplerinde'* ifadesi, onların nifaklarına işaret eder. Yani, münâfıklar size karşı zahirde Allah korkusunu iddia ederler. Halbuki siz mü'minler, onların gönüllerinde Allah'tan daha heybetlisiniz. Yani, Allah'tan ziyade sizden korkarlar."

Şayet şöyle bir soru sorulursa: Münâfıklar Allah'tan korkuyorlar mı ki mü'minlerden olan korkuları daha fazladır? Bu soruya cevap olarak derim ki: Münâfıkların, mü'minlerden içlerinde duydukları heybet ve korku, size açıkladıkları Allah korkusundan çok daha şiddetlidir. Münâfıklar, Allah'a karşı son derece heybetli ve korku hissettiklerini iddia ederlerdi.

«İşte bu, onların anlayışsız bir topluluk olmaları sebebiyledir.» Münâfıkların, Allah'tan daha çok sizden korkup heybet duymaları, ince anlayışlı olmayan bir topluluk olmaları sebebiyledir. Yani onlar anlayışlı olmadıkları için Allah'ın azametini bilmiyorlar ki, O'ndan gerektiği gibi korksunlar.

لَا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرًى مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ
جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ

شَتَّىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾ كَمَثَلِ الَّذِينَ
مِن قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٥﴾
كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ ۖ فَلَمَّا كَفَرَ
قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾
فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ
الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾

14. Onlar müstahkem şehirlerde veya duvarlar arkasında bulunmaksızın sizinle toplu halde savaşamazlar. Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir. Sen onları derli toplu sanırsın, halbuki kalpleri darmadağınıktır. Böyledir. Çünkü onlar anlayışsız bir topluluktur.

15. Onların durumu, kendilerinden kısa bir süre evvel geçmiş ve amellerinin cezasını tatmış olanların durumu gibidir. Onlar için elem verici bir azap vardır.

16. (Münâfıkların durumu) tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana: "İnkâr et" der. İnsan inkâr edince de: "Ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım" der.

17. Nihayet ikisinin de sonu, içinde ebedî kalacakları ateş olacaktır. İşte bu, zalimlerin cezasıdır.

14. «Onlar müstahkem şehirlerde veya duvarlar arkasında bulunmaksızın sizinle toplu halde savaşamazlar. » Yahudi ve münâfıklar, hen-

deklerle, sağlam kapılarla ve bunlar gibi şeylerle sağlamlaştırılmış yerleşim birimlerinin dışında bir araya gelerek toplu halde sizinle savaşamazlar ve buna cesaret edemezler.

Râğıb der ki: "Maksat surlar gibi sağlamlaştırılmış şeylerdir."

Yahut onlar, sizinle karşı karşıya gelip çatışmaya girmeksizin duvarların arkasından savaşmaya kalkarlar. Onlar sizden aşırı derecede korktukları için yüzyüze gelip harbedemezler.

"Cüdür", cidâr'ın çoğuludur. Bir yeri kuşatması cihetiyle duvara "hâit", yüksekliği ve görünmesi itibariyle de "cidâr" denir.

«Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir.» Bu cümle, daha evvelki cümleden anlaşılan mukadder soruya cevaptır. Ve şunu açıklamaktadır: Onların yukarıda anlatılan korkuları, zayıflıklarından ve kendilerinde olan bir korkudan değildir. Çünkü, harp ve savaşları emsallerine nisbetle çetindir. Onların zafiyet ve korkuları, size karşıdır. Allah (c.c.) onların kalplerine size karşı bir korku salmıştır. Aynı zamanda Allah ve Rasûlü ile harp etmeye kalkan kişi, cesaretli de olsa korkar, güçlü de olsa zelil ve perişan olur.

Ey Muhammed veya ey kulağı duyan kafası çalışan muhatab! **«Sen onları derli toplu,»** birlik ve beraberlik içerisinde **«sanırsın. Halbuki kalpleri darmadağınıktır.»** Yani, durum şudur ki, onların kalpleri darmadağınıktır, aralarında hiçbir ülfet yoktur. Yahudiler Cenab-ı Hakk'ın: *"...Fakat Allah onların gönüllerini birleştirdi."* (Enfâl: 63) sözüyle vasıflandırdığı kişilerin (müslümanların) hilâfınadır. *"Şettâ"*, *şetit* kelimesinin çoğuludur. *Merîd* ve *merdâ* gibi.

Bu âyette, mü'minlerin kalplerini yahudilerle savaşmaya karşı şecaatlendirme vardır. Âyet şunu da ifade ediyor: Mü'mine yakışan, maddî ve manevî yönden ittifak ve birliktir. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın zamanındaki mü'minler (ashab) birlik ve beraberlik içerisindeydiler. Denilir ki; ittifak kuvvettir, ayrılık felâkettir. Düşman olan şeytan, ayrılıklar içerisinde arzusuna kavuşur.

Sehl şöyle dedi: "Ehl-i Hak, sevgi ile daima beraberdir. Kılık kıyafetleri birbirine uymasa da, bedenleriyle ayrı ayrı da olsalar, muhabbet bağıyla ittifak içinde olurlar. Bâtıl yolda olanlar ise, zahirde ittifak halinde görünseler ve bedenleriyle bir araya gelseler de daima ayrılık ve tefrika içindedirler. Çünkü

Cenab-ı Hak şöyle buyuruyor:

«Böyledir, çünkü onlar anlayışsız bir topluluktur.» Beyan olunan bu gönüllerinin darmadağınıklığı anlayışsız bir topluluk olmaları sebebiyledir. Yani, onlar kafalarını hiçbir şekilde çalıştırmıyorlar ki, hakkı tanıyıp ona tâbi olsunlar ve hak ile gönülleri huzura kavuşsun, aralarında birlik beraberlik meydana gelsin ve aynı hedefe doğru yürüsünler. Bunun için onlar sapıklık sahrasında dolaşıp dururlar.

Gönüllerinin darmadağınıklığı, yollarının ve meşreblerinin dağınıklığına göredir. Kalplerinin dağınıklığı, kuvvetlerini zayıflatır. Çünkü kalbin sağlam ve düzgün oluşu, cesedin sağlamlığına sebebiyet verir, kalbin fesadı cesedin de bozulmasına ve fesadına götürür. Nitekim şöyle denmiştir: "Her kap, içinde olanı sızdırır."

Bil ki, Cenab-ı Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'de dinde anlayış, ilim ve kafayı çalıştırmanın herbirisinin olmayışı sebebiyle kâfirleri zemmedip kınamıştır. Râğıb dedi ki: "Fıkıh, zahir ilimler vasıtasıyle gayb ilmine ulaşmaktır." Şu halde fıkıh, ilimden daha hususidir. İlim, eşyayı hakikatıyla idrak edip anlamaktır. Bu da nazarî (teorik) ve amelî (pratik) kısımlarına ayrılır. Diğer bir yönüyle aklî ve naklî diye ikiye bölünür. Akıl, ilmi kabul etmeye hazır kuvvete denir. İnsanın bu kuvvetle elde etmiş olduğu ilme de akıl denilir. İşte Cenab-ı Hak (c.c.) kâfirlerden fıkhı, ilmi ve aklı kaldırmıştır. Böylece hayvanlar gibi oluvermişlerdir.

15. «Onların durumu, kendilerinden kısa bir süre evvel geçmiş ve amellerinin cezasını tatmış olanların durumu gibidir. Onlar için elem verici bir azap vardır.» Yani, tuhaf durumları, acaib vasıfları anlatılan Yahudi ve münâfıkların durumu, Bedir ehlinin -ki Mekkeli müşriklerdir- durumu gibidir. Başka bir görüşe göre, Beni Kaynuka'nın durumu gibidir. Beni Kaynuka, Beni Nâdir'den daha önce Medine-i Münevvere'den sürülüp çıkarılmışlardı. Onlar, Yahudilerin en cesurları ve en zenginleriydi. Bedir Savaşı meydana gelince, zulüm ve hasetlerini açığa vurup, Beni Nâdir gibi anlaşmalarını bozup terkettiler. Bunun üzerine Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) onları Medine'den çıkarıp Şam taraflarına sürdü. Yerleşim birimleri, Beni Kaynuka'nın eseriydi. Rasûl-i Ekrem onlara beddua etti. Bir sene geçmeden tümü helâk olup gitti. Daha önceki izahlarda onların kıssasını öğrendin.

Mücahid dedi ki: "Bedir Savaşı, Beni Nâdir Gazvesi'nden 6 ay önce

meydana gelmiştir. Onun için *"kısa bir süre evvel"* ifadesi kullanılmıştır. Bu savaş Uhud Savaşı'ndan önce meydana gelmiştir. Denildiğine göre; iki sene önce meydana gelmiştir. Buna göre bu gazve hicrî dördüncü yılda meydana gelmiş olur. Çünkü Beni Nâdir Gazvesi Uhud'dan sonradır. Uhud Savaşı da, Bedir Harbi'nden bir sene sonra meydana gelmiştir."

"Amellerinin cezasını tatmış olanlar..." dan maksat, küfürlerinin kötü sonuçlarını tadanlar ki bu, Bedir'deki öldürülme azabıdır. Bedir Savaşı, hicretin ikinci yılında, Ramazan ayında ve Beni Nâdir Savaşı'ndan öncedir.

Onlar için âhirette, takdiri mümkün olmayan elem verici bir azap vardır. Şöyle ki, dünyada olan azap, ahiret azabına nisbetle tatmanın yemeye nisbeti gibidir. Âyetin mânâsı şöyle oluyor: Bu Yahudilerin durumu, dünya ve ahirette münâfıkların durumu gibidir. Fakat hepsinin hâli, onların hâli gibi değildir. Onların bir kısmının hâli -ki onlar Yahudilerdir- böyledir. Münâfıkların durumuna gelince, onların halini şu âyet-i kerime dile getiriyor:

16. «(Münâfıkların durumu) tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana: 'İnkâr et' der. İnsan inkâr edince de: 'Ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım' der.» Azaba uğramaları hususunda Yahudilerin durumu, kendilerinden evvelkilerin durumu gibidir. Anlatıldığı üzere, münâfıkların Yahudileri savaşa kışkırtmaları hususundaki durumları, şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan, insana: *"İnkâr et!"* der. Şeytanın demesi, kışkırtmak ve aldatmaktan mecazdır. Yani şeytan, âmirin memuru, emredilen şeye teşvik etmesi gibi şeytan da insanı küfre teşvik edip kışkırtır. Ne zaman ki insan da şeytanın kışkırtmasına boyun eğip kendi arzularına uyarak küfredince şeytan dedi ki: *"Ben senden uzağım."* Yani, ben senin amelinden ve emelinden uzağım. Küfrüne ve şirkine razı değilim. Şeytanın bu uzak durup kendini temize çıkarmaya kalkması, kıyamet gününde olacaktır. Nitekim bunu, Cenab-ı Hakk'ın şu kavl-i şerifi haber veriyor: *"Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım."*

17. «Nihayet ikisinin de», şeytanın ve bu insanın **«sonu, içinde ebedî kalacakları ateş olacaktır.»**

«İşte bu,» cehennem ateşinde ebedî kalma, sadece bunlara ait olmayıp tüm **«zalimlerin cezasıdır.»**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ
مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾
وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ ۚ أُولَٰئِكَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ
الْجَنَّةِ ۖ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ
عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۚ وَتِلْكَ
الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

18. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

19. Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar, Allah'a itaatten çıkan kimselerdir.

20. Cehennem ehli ile cennet ehli eşit olmazlar. Cennet ehli kurtuluşa ermiş olan kimselerdir.

21. Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, hiç şüphesiz onu Allah korkusundan boyun eğerek parça parça olmuş olduğunu görürdün. Bu misalleri, insanlar düşünsünler diye veriyoruz.

18. «Ey iman edenler! Allah'tan korkun.» Yani ey samimi olarak

iman edenler! Yapacağınız ve terkedeceğiniz her hususta Allah'tan korkun. İtaat etmek suretiyle karşı gelmekten sakının. Şükretmek suretiyle nankörlükten uzak durun. Zikretmek suretiyle de Hak'kı unutmaktan sakının.

«Ve herkes yarına ne hazırladığına baksın.» Kıyamet günü için ne gibi ameller takdim ettiğine dikkat etsin. Cenab-ı Hak, yakın olduğu için Kıyamet gününü *"yarın"* diye ifade etti. Çünkü her gelecek yakındır. Yani kıyamet gününü, bulunduğun günün hemen arkasından gelecek günün adıyla adlandırdı. Buradaki nükte, kıyâmet gününün yakın olduğunu ifade etmektir.

Hasan Basrî'den şöyle rivayet olundu: "Cenab-ı Hak, *'yarın'* kılıncaya kadar kıyâmet gününü yaklaştırmaya devam ediyor. Bunun benzeri şu âyet-i kerimedir: *'... Sanki dün o, hiç yokmuş gibi...'*" (Yûnus:24)

Cenab-ı Hak bu ifade ile geçmiş zamanı yaklaştırmayı irade buyurmuştur. Yahut Allah (c.c.) istikbali *"yarın"* kelimesiyle ifade buyurmuştur. Çünkü dünyanın müddeti bir gün gibidir. Ahiret de o günün yarını gibidir. Zira dünya ve ahiretin kendilerine has birtakım halleri vardır.

Bu fakir der ki: Ahiret yarın gibidir. Çünkü insanlar bu dünyada uykudadırlar. Kıyametin başlangıcı olan ölümden evvel uyanmak yoktur. Nitekim bu hususta bazı rivayetler de vardır. Gafil kişiye nisbetle hem kıyamet, hem de ölüm sabah gibidir. Nitekim geceleyin uykuda olan kişiye nisbetle, yarın ki gün sabahtır.

«Allah'tan korkun.» Bu cümle, takvaya önem vermek ve te'kid için tekrar edilmiştir. Bu tekrarda şuna da işaret vardır: Kula yaraşan, her işinin takva ile başlayıp takva ile bitmesidir. Yahut da birinci emir, yapılması gerekenler hakkındadır. Nitekim daha sonra amel ile emredilmesi bunu ifade eder. İkincisi ise, haramları terketme hususundadır. Nitekim âyeti kerime'nin şu bölümüyle yapılan tehdit bunu bildirir:

«Çünkü Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.» Yani, yaptığınız günahları bilir de kıyamet gününde o günahlar karşılığında sizi cezalandırır.

19. «Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar Allah'a itaatten çıkan kimselerdir.» Hitap, mü'minleredir. Allah'ı unutanlardan maksat, Yahudi ve münâfıklardır. Onlar ilâhî hukuku unuttular, Allah'ı hakkıyla takdir edemediler. Allah'ın emir ve yasaklarını hakkıyla gözetmediler. Bu sebeple Cenab-ı Hak onları, kendi ken-

dilerini unutan kimseler kıldı da artık onlar, kendilerine menfaat veren şeylere kulak asmadılar ve kendilerini kurtaracak işler yapmadılar.

İşte Allah'ı unutup, unutturulmak suretiyle yüz üstü bırakılan kişiler, taat yolundan çıkan ve fısku fücûrda çok ileri giden kimselerdir. Âyetteki *"hüm= onlar"* zamiri, hasr ifade ediyor. Başkalarının fıskı, onların fıskına nisbetle fısk sayılmayacak kadar fâsık olduklarını ifade ediyor. Burada *onlardan"* maksat, kâfirlerdir.

20. «Cehennem ehli ile cennet ehli eşit olmazlar.» Cehennem ehli, Allah'ı unutup da cehennem ateşinde ebedî kalmayı hakedenlerdir. Ta'rîf lâmı ile olan *"nâr"* kelimesi, cehennemin özel isimlerindendir. Kıyamet gününe "es-Saat" dendiği gibidir. Bundan dolayıdır ki, burada olduğu gibi çok defa *"en-Nâr"* kelimesi, cennet mukâbilinde kullanılır. Bir şiirde şöyle denmiştir:

Bil ki, Allah'ı razı eden ameller işlersen yurt, cennettir.
Şayet gevşek davranır fırsatı kaçırırsan yurt, cehennemdir.

Cennet ve cehennem iki yerdir ki insanlar için başka yer yoktur.
O halde kendine dikkat et! Neyi tercih ediyorsun?

Lügatta *"sohbet"*; az olsun çok olsun, bir zaman içerisinde bir şeyin başka bir şeyle beraber olması demektir. Bu beraberlik ile o iki şeyden herbirisi diğerinin sahibi=arkadaşı olur. Bu sohbet ve arkadaşlık, devamlı ve kesintisiz olursa, sohbet mükemmel bir duruma gelir. Sahip, örfen musahip (arkadaşlık yapan) kimse olur. Bazen bu durumda her iki tarafa da, sâhip ve musahip yani arkadaş ve arkadaşlık yapan kişi denir. Bunun içindir ki, hanıma kinâye yoluyla "sahibe" denir. Kölesiyle devamlı sohbetinden dolayı efendiye de sahip denilir. Nitekim ona rabb da denir. Çünkü köle, sahibinin terbiyesi altındadır. Böylece mal sahibi dendiği gibi rabbü'l-mal da denilir.

Bu izahlara göre, cehennem ashabı ile cennet ashabı kelimelerinin cennetlik ve cehennemlikler hakkında mutlak olarak kullanılması, ya ebedî sohbet ve devamlı beraberlik olması itibariyledir. -Öyle ki, Allah'ın dilediği belli bir miktar cehennemde azap gören günahkâr mü'minlere, cehennem ashabı denmez.- Yahut da, milk itibariyledir. Bu da mübalâğa için ve şuna işaret maksadıyla olmuş olur: Cennet ve cehennem, güzel veya çirkin amellerin karşılığında bir cezadır.

Cennet ashabından maksat, Allah'tan korkup ebedî olarak cennette kalmayı hak eden kişilerdir.

Ebu'ssuud tefsirinde der ki: "Cehennem ashabının önce söylenmesi, ilk önce şunu bildirmek için olabilir: Eşitsizliğin ifade ettiği ana hedef, onların yönündendir, karşıtları cihetinden değil. Şüphesiz eşitsizlik kavramı, ziyade ve noksanlık itibariyle birbirinden farklı olan iki şey arasında olur. Nâkısın noksanlığına göre eşitsizliği düşünmek mümkün olsa da bu böyledir. Cenab-ı Hakk'ın şu âyeti kerîmesi buna göredir: *'Körle gören, karanlıklarla aydınlık, gölge ile sıcak eşit olmaz.'"* (Fâtır:19,20,21)

Ama Cenab-ı Hakk'ın şu âyetine gelince: *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"* (Zümer: 9) Burada üstün olanın evvela söylenmesi; sılasının bir yetenek olması sebebiyle olabilir. İşler yetenekleriyle öne geçerler.

Âlimlerden birisi şöyle söyledi: "Evvela cehennem ashabı söylendi. Çünkü evvelki âyette, Allah'ı unutanlar önce söylenmişti ve cehennemlikler çoktur. Sonra insanların çoğunluğu evvela korktuğu için itaat eder, sonra umduğu için ve nihayet sevdiği için itaat eder. Fakat bu sonuncusu azdır."

«Cennet ehli kurtuluşa ermiş olan kimselerdir.» Bu cümle, istinâf cümlesidir. İki gurubun eşit olmayışının keyfiyyetini açıklıyor. *"Fevz"*, kurtuluşun elde edilmesiyle zafere ulaşmaktır. Yani cennet ehli, her isteneni ele geçirmiş ve her türlü üzücü halden kurtulmuş kimselerdir. Onlar, her iki dünyada Allah'ın keremine mazhar olanlardır. Cehennem ehli ise, her iki dünyada zelil ve aşağılık kimselerdir.

21. «Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, hiç şüphesiz onu Allah korkusundan boyun eğerek parça parça olmuş olduğunu görürdün. Bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz.» Yani ey insanlar! Bu şanı yüce, çeşitli uyarılari içeren ve size indirilmiş bu Kur'an'ı... Yahut, Ey Muhammed! Sana indirilen Kur'an'ı... Veya, Muhammed'e indirilen Kur'an'ı... Bu sonuncu takdire göre, muhataptan gaybe iltifat vardır.

Âyette geçen *"bir dağ"* dan maksat, herhangi bir dağdır. *"Görürdün"* hitabı da, görebilen herkese şamildir. Yahut hitap, Rasulülah (s.a.v.)'adır.

Dağlar, kuvvette ve kendisine çarpan şeylerden etkilenmemekte, alem olmakla beraber, Kur'an ona indirilse parça parça olurdu.

İlim adamlarından biri şöyle dedi: *"Huşû*, iç âlemin; *hudû* ise, zahir

organların Hak'ka boyun eğmesidir."

Diğer bir kısım ilim adamları ise şöyle demişlerdir: "*Hudû*, bedende, *huşû* ise, ses ve gözde olur."

Râğıb der ki: " *Huşû*, tazarru ve niyazdadır. Daha ziyade görünen organlarda bulunanda kullanılır. "*Daraat*", daha çok kalpte olanlar hakkında kullanılır. Bunun içindir ki bir rivyette şöyle denilmiştir: "Kalp tazarruda bulununca, organlar da Hak'ka boyun eğer."

Dağları, Allah'a isyan edip de cezalandırılmalarından korkarak parça parça olduğunu görürdün. Arapçada "*sad*' "kelimesi, demir, cam ve bunlar gibi sert cisimleri yarmak mânâsına gelir. Ağrıdan dolayı başta olan yarılma mânâsını ifade eden "*Sudâ*' " da bu kelimeden gelmektedir.

Âlimler dediler ki: "Bu âyet, Kur'an-ı Kerim'in şanının yüceliğini, onda olan öğütlerin tesir gücünü somut bir misalle açıklıyor. Bu misalle, kalbinin kasavetine yani kalbinin katılığına, Kur'an okunduğu zaman huşû duymamasına ve Kur'an'ı az tefekkür etmesine karşı, insan azarlanmak istenmiştir."

Âyetin ifade ettiği mânâ şöyle oluyor: Ey insanlar! Size verildiği gibi dağlara da akıl ve şuur verilseydi sonra da o dağlara Kur'an indirilseydi ve sizin durumunuz gibi dağlara da terğîb ve terhîp yapılsaydı; Kur'an-ı Kerim'i tazim etmede, emir ve yasaklarına uyma hususunda Allah'ın hakkını ödeyememe endişesiyle, Allah korkusundan dehşete kapılır ve parça parça olurdu.

İnkârcı kâfir, dağdan daha kasvetlidir. Bundan dolayıdır ki, Kur'an'dan asla etkilenmezler.

Bu âyetteki *"meseller..."* kelimesi ile, burada ve Kur'an'ın diğer yerlerinde zikredilen mesellere işaret edilmiştir. Yani Kur'an'ın azameti ve insanın düşüklüğü hakkındaki bu garip söz ve her ikisinin hayret verici niteliklerinin açıklanması ve Kur'an'da zikredilen diğer meseller... *"Mesel"* sözü, halk arasında yaygın olan darb-ı meseller hakkında örfî bir hakikattir. Sonra garabet hususunda darb-ı mesellere benzetilerek, her garib iş ve durumu, hayret verici her sıfat hakkında istiare yoluyla kullanılmıştır. Çünkü mesel, garabetten uzak değildir. Zümer sûresinde, Mekkî olduğu halde, geçmiş zaman kipiyle haber verilerek şöyle denilmiştir: *"Andolsun ki Biz, öğüt alsınlar diye bu Kur'an'da insanlara her türlü misali (meseli) verdik."* (Zümer: 27)

Üzerinde olduğumuz Haşr sûresinde ise, bu sûre Medine'de indiği halde

gelecek zaman ifade eden bir kip ile söylenmiştir. Buradaki incelik şu olabilir: Zümer sûresindeki, ileride mutlaka gerçekleşecek olan şeyleri sayıp ifade etmek türündedir. Bu Haşr sûresindeki ise, durumların devamını ifade etmek veya geçmiş bir hali şimdi oluyormuş gibi anlatmak için, geçmişi şimdiki zaman kalıbıyla ifade etmek kabilindendir. Bu durumda anlam şöyle olur: Bizim durumumuz, düşünüp muhakeme etmeleri için insanlara darb-ı meseller getirmektir. Yani, tefekkürün yararını ve tezekkürün yani hatırlamanın menfaatini sağlamak için darb-ı meseller getiririz.

"Tefekkür", ya yaratan hakkında veya yaratılanlar hakkında olur. Yaratan yani Allah hakkındaki tefekkür de ya zatı veya sıfatları hakkında olabilir.

Allah'ın zatında tefekkür, şeriat tarafından yasak edilmiştir. Çünkü Allah'ın zatını, ancak Allah bilir. Fakat, Allah'ın vacibü'l-vücut oluşu, ezelî ve ebedî oluşu, hiçbir şeye muhtaç olmayan mânâsında samediyyet cihetinden O'nun büyüklüğü, celâl ve yüceliği itibariyle zatında tefekkür câizdir.

Sıfatlarında tefekküre gelince, sıfatlarının yüceliği hakkında tefekkür edilir. Şöyle ki, Cenabı Hakk'ın ilmi bütün malûmatı ihtiva eder. Kudreti bütün eşyayı, iradesi bütün kâinatı, işitmesi bütün işitilenleri, görmesi bütün görülenleri içerir. Diğer sıfatları da hep kemal mertebesindedir.

Fiilleri hakkında tefekküre gelince; bu, fiillerinin şumulü, çokluğu, sağlamlığı ve en güzel şekilde meydana gelmesi yönünde olur. *"O, her an yaratma ve tasarruftadır."* (Rahmân: 29)

Yaratılanlar üzerinde tefekküre gelince, bu, ya gökler ve yerler üzerinde olur veya kıyametin dehşeti ve sonsuza dek ahiret hayatının halleri hakkında olur.

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Tefekkür, şu sahalarda olur: Allah'ın âyetleri ve sanatlı varlıkları üzerinde olur. Bundan, marifetullah meydana gelir. Allah'ın azameti ve kudreti üzerinde olur. Bu tefekkürden de haya meydana gelir. Allah'ın nimetleri ve ihsânı hakkında tefekkür edilir. Bundan da muhabbetullah doğar. Allah'ın vaad ettiği mükâfatlar hakkında tefekkür edilir. Bundan, tâate istek doğar. Allah'ın azap ile olan tehdîdi hakkında tefekkür edilir. Bundan da günahlardan korkup çekinme hali oluşur. Allah'ın rızasını gerektiren şeylerde kulun gösterdiği noksanlıklarda tefekkür edilir. Bundan da utanma, pişmanlık ve tevbe etme meydana gelir."

Tefekkürde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan bir kısmı da, düşünenin başlangıcı, hayatı, gönlüyle, diliyle ve bedeniyle Rabbine kulluk etme konularında kendi durumunu düşünmesidir.

Bir insan, bütün ömrünü, hâlinin evveline, ortasına ve sonuna nazaran kendi nefsini düşünmeye sarfetse yine bu işin hakkını veremez.

هُوَ ٱللَّهُ ٱلَّذِى

لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ۖ هُوَ ٱلرَّحْمَٰنُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾

هُوَ ٱللَّهُ ٱلَّذِى لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ ٱلْمَلِكُ ٱلْقُدُّوسُ ٱلسَّلَٰمُ ٱلْمُؤْمِنُ

ٱلْمُهَيْمِنُ ٱلْعَزِيزُ ٱلْجَبَّارُ ٱلْمُتَكَبِّرُ ۚ سُبْحَٰنَ ٱللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

﴿٢٣﴾ هُوَ ٱللَّهُ ٱلْخَٰلِقُ ٱلْبَارِئُ ٱلْمُصَوِّرُ لَهُ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ

يُسَبِّحُ لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

22. O, öyle bir Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, Rahmandır, Rahîm'dir.

23. O, öyle bir Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, hükümrândır, noksanlıklardan yücedir, selâm'dır, mü'mindir, gözetip koruyandır, emrinde galip olandır, istediğini yaptırandır, büyüklükte eşsizdir. Allah, müşriklerin şirkinden münezzehtir.

24. O, takdir eden, yaratan, yarattıklarını şekillendiren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbih ederler. O, emrinde galip, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibidir.

22. «O, öyle bir Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir.» *"Allah"* lâfzı, kemal sıfatlara ve yüce zata delâlet eden ve ism-i Azam ile adlandırılmış, hak mâbut mânâsınadır.

"Gayb" ve *"şehadet"* kelimelerinin başındaki elif lâm, istiğrak ifade eder. Yani O, görünen ve görünmeyen her şeyi bilir. Duyu organlarının hakkında bilgi sahibi olmadığı kutsî cevherleri ve hallerini, duyu organlarının hakkında bilgi edindiği cisimleri ve durumlarını, var olanı ve olmayan her şeyi bilendir.

Bu izaha göre *"gayb"* (bilinmeyen, görülmeyen)'tan maksat, şu varlık âleminden, sırdan, alenî olandan, dünya, ahiret ve bunlar gibi şeylerden gaib olan, bilinmeyen ve görünmeyenlerdir.

Râğıb der ki: "*Gayb*: İnsanların duyu organlarından, gözlerinden ve bunlarla görüp müşahade ettikleri âlemden gizli olan şeylerdir."

Var olmayanlara gelince, bunlar ya varlığı mümkün olmayanlar veya mümkün olanlardır.

Var olanlara gelince, bunların da bir kısmının yokluğu mümkün değildir. Bir kısmının ise yokluğu mümkündür.

Bu dört kısmın her birinin hükümleri ve özellikleri vardır. Bütün bunlar, Allah'ın ilmi dahilindedir.

Cenab-ı Hak, görülmeyeni yani gaybı, görülenden yani şahâdet'ten önce zikretti. Çünkü var olmada, görülmeyen görülenden öncedir. Var olması cihetiyle de görülmeyip bilinmeyenlere Allah'ın ilminin ilgisi daha önceliklidir.

Şunu bil ki, gaybı bilmenin Allah'a isnadı bize nisbetle olan gaybtır. Allah'a nisbetle olan gayb değildir. Çünkü yerde ve göklerde hiçbir şey Allah'a gizli değildir.

«O, Rahmandır, Rahîmdir.» Allah'ın dünyadaki rahmeti, mümin olsun kâfir olsun, tüm insanlara ve cinlere şamildir. Bunun içindir ki: "Ya Rahmaned Dünya!" denilir. Çünkü Rahman kelimesindeki harflerin fazlalığı, mânâdaki ziyadeliği ifade eder.

Ebedî âleme ait olan rahmeti ise, yalnız mü'minlere aittir. Bundan dolayıdır ki; "Ya Rahîm'el-âhiret" denilir. İşte bu izaha göre, kendilerine nimet verilenler itibarıyle *Rahman*'ın mânâsında ziyadelik vardır. Fertler ve nevîler

yönünden de noksanlık vardır.

Dünya ve âhirette Cenab-ı Hakk'ın sonsuz rahmetini haber veren bu iki ismin belirtilmesinde Allah'ın rahmetinin büyüklüğüne dikkatleri çekmek, günahkâr kişilerin O'nun rahmetinden ümitlerini kesmemelerine müjde vardır. Aynı zamanda Cenab-ı Hakk'ın az ameli kabul edip, çok mükâfatlar vereceğini ifade etmesi bakımından da itaat edenlerin şevkini artırma vardır.

Kulun *"Rahmân"* ve *"Rahîm"* isimlerinden nasîbi şu olmalıdır: Evvela, gizli ve aşikâr kendisine acımak sûretiyle çok merhametli olmalıdır. Sonra da, başkalarının meşrû isteklerini elde etmede yardımcı olmak, onlara doğru yolu göstermek ve onlara şefkat gözüyle bakmak suretiyle başkasına karşı merhametli olmaktır. Nitekim terbiyeci büyüklerden birisi şöyle demiştir:

Ey yavrum! Yaratıkların tümüne merhamet et,
Onlara şefkat ve merhamet gözüyle bak.

Büyüklere hürmet, küçüklere şefkat et,
Her yaratılanda, onu yaratanın hakkını gözet.

23. «O, öyle bir Allah'tır ki, Ondan başka hiçbir ilâh yoktur.» Allah (c.c.) tevhîd konusuna verdiği önemi açıklamak için, *" O"* anlamındaki *"hüve"* zamirini tekrar etmiştir.

«O, hükümrândır,» *"Hükümrân"* diye ifade edilen *"melik"* kelimesi, hüküm ve saltanat sahibi demektir.

Mülk, emir ve yasaklarla varlıklara tasarruf etmek demektir. Bu, konuşabilen varlıkların idaresine hastır. Bunun içindir ki, "insanların meliki" denir de, "eşyanın meliki" denmez. Allah Tealâ'nın; *"Din gününün maliki"* sözünün anlamı , "Din günündeki malik" şeklindedir. *Müfredât*'ta böyle denilmiştir.

«Noksanlıklardan yücedir.» Bu anlamı veren *"Kuddûs"* kelimesi, *"kuds"* mastarından alınmış, mübalâğa ifade eden kalıplardandır. Kuds, nezahet ve temizlik mânâsındadır. Kuddûs de, herhangi bir noksanlığı gerektiren şeylerden ve her türlü ayıptan son derece nezîh ve yüce olan zat demektir. *"Sübbûh"* da bunun benzeridir. Meleklerin Cenabı Hak'kı tesbih ederken şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: *"Sübbûh'un, kuddûs'ün Rabbu'l-Melâiketi ve'r-Rûh."*

Dünyadaki sultanların halleri ve durumları, zulümlerle, haksızlıklarla, hükümlerdeki haddi aşmalarla ve bunlardan doğacak kötü sonuçlarla değişikliklere uğradığı için, *"Melik"* isminden sonra, *"Kuddûs"* ismi getirildi. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın hakimiyet ve saltanatında böyle bir değişiklik meydana gelmez. Zira Allah'ın sıfatlarında değişiklik muhaldir, mümkün değildir.

Âlimlerden birisi şöyle demiştir: "*Takdîs,* temizlemek demektir. *Ruhu'l-kuds*, Cebrâil (a.s.)'dir. Çünkü O, Allah tarafından kuds ile iner. Yani, nefislerimizi temizleyen Kur'an, hikmet ve ilâhî feyz ile iner. *Beyt-i mukaddes,* şirk gibi pisliklerden temizlenmiş yer demektir. Yahut da, orada günahlardan temizlenildiği için o adı almıştır. Mukaddes yer (Arz-ı mukaddes) de bu mânâya gelir. *Hazîratü'l-Kuds*, cennettir."

«Selâm'dır.» Her türlü âfet ve noksanlıklardan selâmette olan zattır.

"Selâm", selâmet mânâsında mastardır. Cenabı Hak bütün noksanlıklardan sâlim olduğu için, mübalâğa ifade ederek *selâm* ismiyle vasıflanmıştır. Yahut da, selâmet vermede mübalâğalı olduğunu ifade için, Allah'a selâm denilmiştir. Bu görüşe göre, kelâm (söz), teklim (konuşma) mânâsında olduğu gibi, selâm da teslim mânâsında olmuştur.

"Ente's Selâm = Sen selâmsın" sözünün mânâsı, her türlü ayıptan sâlim olan ve her türlü noksanlıktan münezzeh olan yalnız sensin demektir.

"Ve minke's Selâm = Selâm yalnız sendendir" ifadesi, Allah odur ki, selâmet verir de, âciz kişi hoşa gitmeyen şeylerden sâlim olur, iki cihanda onu zorluklardan kurtarır, mü'minlerin günahlarını ayıplarını örter de kıyamet gününde rezil ve rüsvay olmaktan kurtulurlar, anlamını dile getirir. Yahut cennet'te mü'minlere selâm verir demektir. Çünkü Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: *"Rahîm olan Rab tarafından onlara söz olarak selâm gelir."* (Yâsîn: 58)

"Selâm yalnız sana döner" sözü, *"yer üzerinde bulunan her şey fânidir. Ancak yücelik ve ikram sahibi olan Rabbinin zatı bâkîdir."* (Rahmân:26,27) âyetlerine işarettir.

"Ey bizim Rabbimiz! Selâm ile bizi hayatlandır"[8] sözü, dünya ve ahirette Allah'tan selâmet isteme mânâsını ifade eder.

8- Bu duâ Rasûl-i Ekrem Efendimiz (s.a.v.)'in yaptığı me'sûr bir duadır. Ebû Davud ve Nesâî rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/217.

«Mü'mindir.» Kendisi, kendisinin tek olduğunu bildirir, *"Allah, kendinden başka hiçbir ilâh olmadığına şahitlik etti."* (Âl-i İmrân: 18) âyetinde bu ifade edilmektedir. Bu görüş, Zeccac'a aittir. Yahut da, emniyyet ve güven verendir. *"Emn"*, kişinin huzura kavuşması ve korkunun yok olmasıdır.

İbn Abbas (r.a.) şöyle der: *"El-Mü'min,* insanları zulmünden emin kılan, iman edenleri azabından muhafaza eden, demektir. Bu mânâya göre *"mü'min"*, korkutmanın zıddı olan emniyet ve güven vermek demek olan "îman" mastarından ism-i faildir. Nitekim bir âyette şöyle gelmiştir: *"O, kendilerini açlıktan doyuran ve korkudan emniyette kılandır."*(Kureyş:4)

«Gözetip koruyandır.» Bu anlamı veren *"El-Müheymin"* kelimesi ile ilgili olarak bazı âlimler dedi ki: "Bu isim, mânâsı türetme kalıplarından yüce olan isimlerdendir. Yani mastardan türemiş bir kelime değildir. Te'vilini ancak Allah bilir."

Bazı ilim ehli de dedi ki: "Zararlardan son derece koruyup muhafaza eden mânâsına gelir. Araplar, kuşun yavrusunu himaye etmek için üzerlerine kanatlarını gerince "heymene't-tâiru" derler."

Ebu'ssuud Tefsîrinde şöyle denmiştir: *"El-Müheymin*; her şeyi gözetip koruyan demektir."

Zerrûkî dedi ki: "Lügat bakımından müşahade eden, gören demektir. Cenab-ı Hakk'ın şu âyeti bu mânâyı ifade eder: *'Ve ona şahitlik etmek üzere...'* (Maide:48) Bu âyette geçen *'müheymin'* kelimesi, şahitlik yapan, gören ve bilen mânâlarına gelir."

Bazıları da dedi ki: "Korkunun zıddı olan "emn" mastarından alınmış "müfey'il" kalıbında bir kelimedir. Emniyette kılan, anlamındadır."

İmam-ı Gazalî (r.a.) dedi ki: "Allah hakkında *"müheymin"* kelimesinin mânâsı, yarattıklarının amellerini, rızıklarını ve ecellerini gözetip idare eden demektir. Allah'ın yarattıkları üzerindeki gözetim ve idaresi; haberdar olmasıyla, hakimiyetiyle ve korumasıyladır. Bir şeyin asıl hüviyet ve mahiyetine gözcülük yapan herkes, ona hakimdir, onu koruyandır ve dolayısıyla onun üzerinde müheymin'dir. Görüp gözetmek, ilme bağlıdır. Hakimiyet kâmil bir kudrete bağlıdır. Muhafaza etmek de fiile aittir. Bu mânâları, kendi zatında toplayan müheymin ismidir. Bunları tam ve mutlak mânâda zatında toplayan yalnız Allah'tır. Bundan dolayıdır ki şöyle denilmiştir: *"Müheymin"*,

Kur'an'dan önceki kitaplarda da Allah'ın isimlerinden olarak zikredilmiştir."

Müheymin'in kulu o kimsedir ki, Cenab-ı Hakk'ın her şeyi müşahede edip gözettiğine yakîn derecesinde iman eder. Böyle bir kul, kendi kalbini murakebe eder, hislerini duygularını, aza ve organlarını muhafaza eder, şeytana karşı tedbirli olur, Allah'ın kullarını murakabe ettiğini ve onları muhafaza ettiğini bilme şuurunda olur.

Kim Allah'ın müheymin olduğunu bilirse, O'nun azameti altında boyun eğer, her halinde O'nu gözetir. Allah'ın kendisinden haberdar olduğunu bilir ve böylece Allah'ın murakabesi makamında durur.

«Emrinde galip olandır.»

Bir kısım ilim ehli dedi ki: "*Azîz* kelimesinin aslı şudur: Bir kimse üstün geldiği zaman Araplar "azze" der. Buna göre Azîz, kendisine karşı gelmekten yüce olan kudretin sahibi demektir. Yahut bir şey az ve değerli olduğu zaman Araplar "azze" der. Bu ikinci mânâya göre azîz, misli ve benzeri olmayan demektir. Cenab-ı Hakk'ın şu sözü gibi: *'O'nun benzeri hiçbir şey yoktur...'* (Şûrâ:11)

İmam-ı Gazalî (r.a.) dedi ki: "*Azîz,* benzeri az olan, kendisine şiddetle ihtiyaç duyulan ve ulaşılıp elde edilmesi zor olan önemli şey demektir. Bu üç mânâyı kendisinde toplamayan şeye azîz denmez. Nice şeyler vardır ki varlığı azdır fakat önemi büyük olmadığı ve kendisine de ulaşmak zor olmadığı için azîz olarak isimlendirilmez. Nice şeyler de vardır ki, önemi büyüktür, yararı çoktur, benzeri de bulunmaz, fakat ona ulaşmak zor olmadığı için ona da azîz denmez. Meselâ güneş böyledir. Çünkü güneşin benzeri yok. Dünya da böyledir. Hem güneşin ve hem de dünyanın yararı çoktur, onlara ihtiyaç çok fazladır. Fakat bununla beraber azîz olmakla vazıflanmazlar. Çünkü bunları müşahede etmeye nail olmak zor değildir. Şu halde bir şeyin azîz olması için üç mânânın aynı anda bulunması lâzımdır. Sonra bu üç mânânın herbirisinde kemâl ve noksanlık vardır.

Varlığın azlığındaki kemâl, bire dönücüdür. Çünkü birden daha az yoktur. Bu bir öyledir ki, varlığının benzeri olması mümkün değildir. Bu ancak Allah'tır. Çünkü güneş her ne kadar var olarak bir ise de, imkânda bir değildir. Benzerinin olması mümkündür.

Değerde ve kendisine şiddetle ihtiyaç duyulmadaki kemâl, her şeyin her hususta, ona ihtiyaç duymasıdır. Hatta var olmasında, devamında ve sahip ol-

duğu sıfatlarında bile... Bu kemâl, ancak Allah'a aittir."

«İstediğini yaptırandır.» Bu sözün karşılığı olan *"El-Cebbâr"*, yarattıklarını dilediği şeylere zorlayan kişi anlamındadır. Yani onları dilediği şeylere zorlayabilen zâttır. Yahut da yarattıklarının hallerini ıslah eden, düzelten, demektir.

İnsanların sıfatlarında kullanılan cebbâr kelimesi, hak etmediği yüksek bir makamda olduğunu iddia etmek suretiyle noksanlığını gidermeye kalkan kişi mânâsına gelir. Bu sıfat, insanlar hakkında kınamayı ifade eder. Allah'ın bir sıfatı olarak kullanıldığında şu mânâyı ifade eder: Sayısız nimetleriyle insanların durumlarını ıslah edip düzelten, yahut hastalık, ölüm, öldükten sonra diriltmek gibi irade buyurduğu şeylere insanları kahren sürükleyen ve yapan Zât-ı Zü'l-Celâl. Allah (c.c.) yalnız hikmetine göre zorlar.

Bu açıklamalara göre tam anlamıyla *"cebbâr"*, her şeyde iradesi icbâr ve zorlama yoluyla geçerli olan, fakat onda hiçbir kimsenin iradesi geçerli olmayandır.

«Büyüklükte eşsizdir.» *El-Mütekebbir,* ihtiyaç ve noksanlığı gerektiren her şeyden yüce olan zât, demektir. Yahut azâmeti ve büyüklüğü sonsuz olan zât, demektir.

Râğıb dedi ki: *"Tekebbür=Büyüklenme,* iki şekilde olur: Birincisi, güzel fiillerin gerçekte çok ve başkalarının güzelliklerinden fazla olmasıdır. Bu mânâda Cenab-ı Hak, *'mütekebbir'* sıfatıyla vasıflanmıştır. O'nun hakkında bu güzel bir sıfattır.

İkincisi, kişinin böyle olmadığı halde böyle imiş gibi tavır takınması ve kendini buna zorlamasıdır. Bu, insanların çoğunda görülen bir sıfattır. Bu durumda olan kişi kınanır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *'Büyüklük, Benim örtümdür. Azamet, elbisemdir. Kim Benimle bu hususta çekişmeye kalkarsa, onu helâk ederim ve kendisine hiç önem vermem.'"*[9]

Âlimlerden birisi şöyle söyledi: "Mütekebbir ile müstekbir (büyük görünen, büyüklük tasyalan) arasındaki fark şudur: Mütekebbir, Cenab-ı Hakk'ın sıfatlarında olduğu gibi hak olan büyüklenmeyi göstermeye şâmil olduğu gi-

9- Bu hadis-i şerifi, Müslim ve Ebû Davud rivayet etmiştir. Ebû Davud'un rivâyetinin sonunda şu ifade vardır: *"Kim onlardan birisinde Benimle çekişirse ona ateşi tattırırım." Câmiu'l-Usûl,* 10/613

bi, batıl ve haksız büyüklenmeyi açığa çıkarmaya da şâmildir. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmuştur: *'Yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri âyetlerimden uzaklaştıracağım...'"* (A'râf:146)

Kibir, insanın kendisini başkasından büyük sanmasıdır. Tekebbür ise, bunu açığa vurmasıdır. Nitekim *Avarif* isimli kitapta böyle izah edilmiştir.

İstikbâr, batıl olarak büyüklük taslamaktır. İblis hakkında bu kelime kullanılarak gelen Cenab-ı Hakk'ın şu âyetinde ve başka âyetlerde olduğu gibi: *"İblis büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu."* (Sâd:74) Nitekim Kur'an'da ve Hadis'te bu kelimenin kullanıldığı mânâları bulman mümkündür.

Es'iletü'l-Mukhame isimli kitapta şöyle denilmektedir: "Allah'ın isimlerinden olan mütekebbirin mânâsı nedir? Şüphesiz tekebbür, insanlar hakkında kötü bir sıfattır. Bu sorunun cevabı şöyledir: Mütekebbir'in anlamı Allahın kendisine yakışmayan her şeyden büyük ve yüce olmasıdır. Bu mânâ, Kibriyâ'dır yani büyüklüktendir. Tekebbürden yani büyüklenmekten değildir. Yücelikte mübalâğadır. Allah hakkında kibriyâ, başkasına boyun eğmeye tenezzül etmemektir. Bunun içindir ki, insanlar hakkında bu sıfat, kınanmış kötü bir sıfattır. Allah hakkında ise, övgüye lâyık iyi bir sıfattır."

Bazı alimler dedi ki: "Mütekebbir, başkasını, kendisine nisbetle hakir ve aşağı gören kimsedir. Böyle bir insan başkasına, efendinin kölesine baktığı gibi bakar. Mutlak mânâda böyle bir sıfat ancak Allah hakkında düşünülür. Çünkü Allah (c.c.), kendisinden başka varlıklara kıyasla, her yönüyle azamet ve büyüklükte eşsizdir. Bunun içindir ki, bu kelime Allah'tan başkası hakkında kınama dışında kullanılmaz. Çünkü bu, kendisinde olmayan meziyetleri varmış gibi göstermede zorlama ifade eder. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *'Cennet ile cehennem tartıştı , cehennem dedi ki: Bana cebbarlar ve büyüklük taslayanlar girecektir. Cennet dedi ki: Bana da zayıflar ve yoksullar girecektir. Bunun üzerine Cenab-ı Hak cehenneme buyurdu ki: 'Sen benim azabımsın, seninle dilediğime azabederim.' Cennete de buyurdu ki: 'Sen de benim rahmetimsin. Seninle dilediğime merhamet ederim. Her ikiniz de dolacaksınız.'"*[10]

Kim Allah'ın yüceliğini ve azametini bilirse, tevazuya yapışır ve alçak

10- Bu hadisi Buhârî, Müslim ve Tirmizî birbirine yakın lâfızlarla rivayet etmişlerdir. Buhârî ve diğerlerinde hadisin devamı şöyledir: *"Allah ayağını cehennemin üzerine koymadıkça dolmaz. Koyduğu an dolar. Bir kısmını bir kısmına bitiştirir." Câmiu'l-Usûl*, 10/544.

gönüllü olma ahlâkından ayrılmaz.

«Allah, müşriklerin şirkinden münezzehtir.» Bu cümle, müşriklerin şirk koştukları şeylerden Cenab-ı Hak'kı tenzihtir. Yahut da kendisine hiçbir varlığın ortak olamayacağı sıfatları saymanın arkasından, müşriklerin şirk koşmalarından Allah'ı tenzihtir. Buna göre anlam şöyle olur: Allah'ı mutlak tesbih edin. Kâfirlerin ortak koştukları yaratıklardan Allah'ı tam anlamıyla tenzih edin. Cenab-ı Hak, büyüklüğünün sonsuzluğunu açıklamak için bu cümleyi getirdi. Veya Allah'ın sonsuz büyüklüğünü ve nihayetsiz yüceliğini ifade eden kevnî yani fizikî âyetlerini gözleriyle gördükten sonra O'na şirk koşmanın hayreti gerektiren bir şey olduğunu ifade etmek için gelmiştir.

24. «O, takdir eden, yaratan,» dır.Yani eşyayı, hikmeti gereğince ve iradesine uygun şekilde takdir edendir. *"Halk etmek"* her ne kadar bir takdir ve ölçü ile var etmek mânâsında yaygın ise de asıl mânâsı, takdir etmektir. Bu isterse bir meniden insanın ve diğerlerinin yaratılması gibi maddeden; isterse göklerin ve yerin yaratılması gibi yoktan var etmek olsun. *"El-Bârî"*, eşyayı her türlü bozukluk ve karışıklıktan uzak ve mükemmel yaratandır. *"Ber"*; olgun bir maslahatın ve nihayetsiz hikmetin gerektirdiği şekilde, her türlü noksanlık ve bozukluktan yüce olan yaratanın yaratması ve var etmesidir.

« Yaratıkları şekillendiren Allah'tır.» *"El-Müsavvir"*, irade ettiği şekilde, varlıkların şekillerini ve keyfiyetlerini icad edendir. Yavruları annelerin rahimlerinde ayrı ayrı şekillerle ve renklerle şekillendirmesi böyledir. Tasvirin mânâsı, yarattığını muayyen şekillerle ve diğerlerinden ayıran suretlerle şekillendirmektir.

Râğıb dedi ki: "Suret, varlıkların kendisiyle birbirinden farklılık kazandıkları özelliklerdir. Bu somut olur, insanın sureti gibi. Soyut olur, akıl ve diğer manevî varlıklar gibi."

Özet olarak deriz ki: Bu âyet-i kerimede *"Hâlık"*, kainatın nizamına uygun bir hikmet üzere takdir eden zât demektir. *"Bârî"*, bu takdire göre icad eden, var edendir. *"Müsavvir"*, kâinatın ve tüm yaratılanların şekillerini orjinal bir şekilde meydana getirendir. Şöyle ki: Bu şekillerle özellikleri meydana gelir ve olgunlaşmaları tamamlanmış olur. İşte bu izahla *"hâlık"* ile *"bârî"* arasındaki tertibin hikmeti ortaya çıkmış oldu.

Tasvirin yaratmayı, yaratmanın takdiri gerektirmesi; mevkufun (bir şeye bağlananın), mevkufun aleyhi (kendisine bağlananı) gerektirmesi gibidir.

Nitekim İmam-ı Gazalî şöyle demiştir: "Bazen bu isimlerin aynı mânâya gelen eş anlamlı kelimeler olduğu ve hepsinin de, yaratmak, var etmek mânâsına geldiği sanılır. Böyle olması doğru olmaz. Doğrusu şudur: Yokluktan varlığa çıkan her şey evvela takdire muhtaçtır. İkinci olarak, takdire uygun şekilde yaratmaya, sonra üçüncü olarak da şekil vermeye muhtaçtır. Cenab-ı Allah (c.c.), takdir edici olması yönünden *"Hâlık"*tır. Yoktan var etmesi yönünden *"Bârî"* (eşsiz yaratan)dir. Yoktan benzersiz yarattıklarını en güzel tarzda tasvir edip şekillendirmesi cihetinden de *"Müsavvir"* ve mûciddir. Bu, bir binanın yapılmasına benzer. Çünkü bina yapılmadan önce projeyi çizecek bir mukaddire, mühendise ihtiyacı vardır. Mühendis gerekli malzeme ve kaplayacağı sahanın hesabını yapar, projeyi çizer. Sonra resme döker, şekillendirir. Sonra binanın kaba inşaatını meydana getirecek ustalara ihtiyaç duyulur. Sonra binanın içini ve dışını süsleyip nakşedecek sanatkârlara sıra gelir. Halbuki Allah'ın fiillerinde durum böyle değildir. Allah hem dakdir edip projeyi çizendir, hem var edendir, hem de nakşedip süsleyendir."

"Hâlik" ismi, *"Bârî"* isminden önce zikredildi. Çünkü irade ve takdir, kudretin tecelli edip etki yapmasından evveldir. *"Bârî"* ism-i şerifi de *"Müsavvir"* ism-i şerifine takdim olundu. Çünkü zâtı var etmek, sıfatları var etmekten evveldir.

«En güzel isimler O'nundur.» Çünkü güzel mânâlara işaret eder. Nitekim bunun izahı Tâhâ Sûresi'nde geçti. *"Hüsnâ"*, ism-i tafdil olup "ahsen" kelimesinin müennesidir. "A'lâ" kelimesinin münennesi olan "ulyâ" gibi.

Cenab-ı Hakk'ın isimlerini, üstünlük ifade eden ism-i tafdil sığasıyla vasıflandırmak, mutlak ziyadeliği ifade eder. Çünkü Allah'ın isimlerini, başka varlıkların isimlerine nisbet etmenin hiçbir mânâsı yoktur. Nitekim Allah'ın yüce zatını başka zatlara nisbet etmek de mânâsızdır.

Hadis-i şerifte geldiği üzere Cenab-ı Hakk'ın 99 ism-i şerifi vardır. Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yaptığı dualardan birisi de şudur: *"Allah'ım! Kendisiyle zatını isimlendirdiğin, Kitabında indirdiğin veya yarattıklarından herhangi birisine öğrettiğin, yahut katındaki gayb ilminde tercih edip bildirmediğin her ismin hürmetine senden niyaz edip istiyorum."*[11]

11- Bu, hadisin bir kısmıdır. Ruzeyn, Ebû Bekir (r.a)'ten rivayet etmiştir. Ebû Bekir şöyle dedi: Rasûlüllah bana şu duayı öğretti: *"Allah'ım! Peygamberin Muhammed, dostun İbrahim hürmetine senden istiyorum... ve senden sana ait olan kitabında indirdiğin veya bilgisini kendine ayırdığın her isimle istiyorum." Câmiu'l-Usûl*, 4/302.

Belki de Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin 99 oluşu, en câmi, en meşhur ve en şerefli olana nisbetledir. İsimlerin çokluğu müsemmanın yani isimlendirilenin çokluğuna delâlet etmez. Çünkü bir kişi, bir yönüyle baba, bir yönüyle dede, bir yönüyle dayı ve başka bir yönüyle de âlim diye isimlendirilir. Halbuki onun zatı birdir.

Allah'ın isimleri tevkifîdir. Yani, Kur'an'da ve sahih hadislerde gelmeyen isimlerle Allah isimlenemez.

«Göklerde ve yerde olanlar O'nu tesbih ederler.» Yani bütün noksanlıklardan Cenab-ı Hak'kı apaçık bir şekilde tenzih ederler.

Keşfu'l Esrâr isimli kitapta müellifi şöyle söylemiştir: "Allah'ı bütün varlık tesbih eder. Bu, ya açık bir şekilde kendilerine ait lisanla olur. Yahut da delil ve yaratılış yönüyle olur. Bu tesbih hakkındaki izahlar birçok yerde geçti. Araştırıcı âlimlerin cumhuruna göre, varlıkların yaptığı tesbih kendilerine ait lisanlar iledir. Bu, hâl lisanı ile yaptıkları tesbihe zıt olmaz. Aksi de böyledir."

«O, emrinde galip, yaptıklarında hüküm ve hikmet sahibidir.» Tüm kemâlât ve olgunlukları zatında toplayandır. Çünkü kemâlât ve olgunluklar, çokluklarına ve çeşitliliklerine rağmen, hepsi ilim ve kudretteki kemâle dönücüdür.

İmam-ı Gazalî (r.a.) şöyle diyor : "*Hakîm*, hikmet sahibi demektir. Hikmet ise, ilimlerin en yücesiyle varlıkların en üstününü bilmekten ibarettir. Varlıkların en yücesi Allah'tır. İlimlerin en yücesi ise, sona ermesi tasavvur edilmeyen, ezelî ve dâimî olan ilimdir. Allah'ı hakkıyla yalnız kendisi bilir. Allah'ı tanıyan kişi hikmet sahibidir. Bu kişinin resmî ilimlerdeki gücü zayıf, dili peltek ve ilimlerdeki beyânı noksan olsa da böyledir. Şu kadar var ki, kulun hikmetinin Allah'ın hikmetine nisbeti, kulun Allah'ın zatını bilmesinin, Cenab-ı Hakk'ın kendi zatını bilmesine nisbeti gibidir. İki bilme ile iki hikmet arasında ne büyük fark vardır. Bununla beraber, kulun bu marifet ilmi, ilimlerin en değerlisi ve en çok hayırlı olandır. *"...Kime de hikmet verilirse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir. Olgun akıl sahiplerinden başkası düşünemez."* (Bakara:269)

Cenab-ı Allah'ın bu yüce sıfatlar ile kendi zatını övmesinin sebebi, kullarına bu yüce sıfatlarla kendisini övmelerini öğretmektir. Bu, Allah'ın sıfatlarının mânâlarını anladıktan ve bu övgüye lâyık olduğunu bildikten sonra olur.

Cenab-ı Hak, kullarının kendisine olan yakınlıkları fazlalaşsın diye bu sıfatları öğretiyor.

Ebu'l Leys tefsirinde şöyle dedi: "Şayet birisi: Cenab-ı Hak: '... *O hâlde kendinizi temize çıkarmayın...*' (Necm:32) buyuruyor. Peki, Allah kendi zatını övdüğü hâlde, kullarının kendi kendilerini övmelerini yasaklamasındaki hikmet nedir? diye sorarsa ona denilir ki: Bu sorunun iki cevabı vardır:

Birincisi: Kulda her ne kadar güzel meziyetler varsa da bunlar noksandır. Noksan olunca kendini övmesi câiz olamaz. Halbuki Allah'ın kudret ve hakimiyeti noksansızdır. O halde bunlarla övülmeye lâyıktır. Kulları bilsin de öylece övsünler diye zatını övdü.

İkincisi: Kulda her ne kadar güzel meziyetler olsa da, bunlar Allah'ın kuluna ihsanıdır. Kuldaki meziyet, kendi gücüyle oluşmamıştır. Bundan dolayı kendisini medihte bulunması câiz olmaz. Bunun bir benzeri de şudur: Cenab-ı Hak, kullarını, yaptıkları iyilikler karşılığında herhangi bir insanı minnet altına sokmaktan yasaklamıştır. Halbuki medih konusunda anlatılan sebepten dolayı kendisi, kullarını minnet altına sokmuştur. Kur'an-ı Kerimde şöyle buyuruluyor: *'Onlar İslâma girdikleri için sana minnet ediyorlar. De ki: İslâma girdiğiniz için benim başıma kakmayın. Tam aksine sizi imana getirdiği için Allah sizi minnet altına sokar...'*" (Hucurat: 17)

Haşr Sûresi'nin son âyetlerinin okunmasının fazîletine gelince; Rasûlüllah'tan şu hadis rivayet edilmiştir: *"Bir kimse sabahladığında, eûzü billahi's-semî 'ıl alîmi mineşşeytânirracîm der ve Haşr Sûresi'nin son üç âyetini okursa, Allah o kimseye yetmiş bin melek tayin eder, akşama kadar ona duâ ederler. Bu günde ölürse şehid olarak ölür. Kim bunları akşamleyin okursa, aynı derece o kimse için de vardır."*[12]

Allah'ın yardımı ve muvaffak kılmasıyla Haşr Sûresi'nin tefsiri bitti.

12- Bu hadisi Ahmed b. Hanbel ile Dârimî rivayet etmişlerdir. Tirmizî, hasen olduğunu söylemiştir. Ayrıca Beyhakî, *İmanın şubeleri* bölümünde, Ma'kıl b. Yesar'dan merfû olarak rivayet etmiştir. Bkz. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6/202, *Muhtasar-u İbn. Kesîr*, 3/480.